

Uniwersytet Kazimierza Wielkiego
Wydział Historyczny

Agnieszka Skura

**Skazani na karę śmierci po Polskim Październiku (1956-1997).
Studium historycznoprawne instytucji kary śmierci**

Praca napisana pod kierunkiem

Promotora: dr. hab. Zdzisława Biegańskiego, prof. uczelni

oraz

Promotora pomocniczego: dr. hab. Karola Siemaszki, prof. uczelni

Bydgoszcz 2026

Wykaz skrótów	3
Wstęp	4
Rozdział I. Kara śmierci jako norma prawna w polskim prawie karnym na przestrzeni dziejów	14
1.1. Od krwawej zemsty do Kodeksu Tagancewa: kara śmierci na ziemiach polskich do 1918 roku.....	14
1.2. Od II Rzeczypospolitej do okupacji wojennej: kara śmierci w latach 1918-1945.....	23
1.3. Represje, mordy sądowe: kara śmierci w okresie 1944/45-1956.....	30
1.4. Od „odwilży” do upadku komunizmu: kara śmierci w latach 1956-1988	38
1.5. Schyłek kary śmierci: od <i>moratorium</i> do całkowitego zniesienia kary śmierci w 1997 roku.....	42
1.6. Zniesienia kary śmierci w Polsce w świetle zobowiązań międzynarodowych	44
Rozdział II. Skazani na karę śmierci po Polskim Październiku (1956-1997). Między normą prawną a praktyką orzecniczą	48
2.1. Charakterystyka skazanych na karę śmierci po „odwilży” 1956 roku.....	48
2.2. Właściwość sądów i przebieg postępowania w sprawach o karę śmierci	57
2.3. Klasyfikacja i terminologia: kategorie osób skazanych na karę śmierci.....	62
2.4. Kategorie skazanych na karę śmierci: struktura skazań, charakterystyka przestępstw i analiza wybranych spraw	70
2.4.1. Skazani za przestępstwa gospodarcze	74
2.4.1.1. Sprawy Bolesława Dedy i Stanisława Wawrzeckiego.....	76
2.4.2. Skazani za „zdradę Ojczyzny”	85
2.4.2.1. Sprawa Jerzego Strawy.....	93
2.4.3. Skazani za przestępstwo terroryzmu	97
2.4.3.1. Sprawy Stanisława Jarosa i braci Kowalczyków	99
2.4.4. Skazani za przestępstwa przeciwko zdrowiu i życiu.....	105
2.4.4.1. Sprawa Marii Puchlickiej	119
Rozdział III. Prawo łaski w sprawach skazanych na karę śmierci. Między wyrokiem a egzekucją	127
3.1. Od królewskiego prerogatywu do kompetencji Rady Państwa: ewolucja prawa łaski w Polsce	127
3.2. Statystyka, procedura, praktyka: ułaskawienia skazanych na karę śmierci po 1956 roku	133

3.3. Głos skazanych i ich rodzin: prośby o ułaskawienie.....	140
3.4. Głos państwa: decyzje Rady Państwa w sprawach o ułaskawienie	146
Rozdział IV. Wykonywanie wyroków śmierci w Polsce. Historia, procedura i praktyka egzekucyjna.....	152
4.1. Egzekucje: od publicznego spektaklu do administracyjnego gestu	152
4.2. Kat: od „mistrza sprawiedliwości” do funkcjonariusza państwa	167
Rozdział V. Ruch abolicyjny i społeczna debata wokół kary śmierci	181
5.1. Idee humanitaryzmu i rozwój ruchu abolicyjnego w Polsce.....	181
5.2. Społeczne postrzeganie kary śmierci w Polsce	200
Zakończenie	213
Bibliografia	217
Spis tabel i wykresów	244
Aneks. Osoby skazane na karę śmierci po Polskim Październiku 1956 roku. Wykaz według kategorii przypisanych im czynów.....	245

Wykaz skrótów

AAN – Archiwum Akt Nowych

AIPN – Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej

CBOS – Centrum Badania Opinii Społecznej

CIA – Central Intelligence Agency

CZW – Centralny Zarząd Więziennictwa

CZZK – Centralny Zarząd Zakładów Karnych

II RP – II Rzeczpospolita Polska

IPN – Instytut Pamięci Narodowej

k.k. – kodeks karny

KKWP – Kodeks Karny Wojska Polskiego

k.k.w. – kodeks karny wykonawczy

KC PZPR – Komitet Centralny Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej

KRN – Krajowa Rada Narodowa

k.p.k. – kodeks postępowania karnego

m.k.k. – mały kodeks karny

MO – Milicja Obywatelska

MSW – Ministerstwo Spraw Wewnętrznych

NKWD – Narodnyj Komissariat Wnutriennich Dieł

PKWN – Polski Komitet Wyzwolenia Narodowego

PRL – Polska Rzeczpospolita Ludowa

PZPR – Polska Zjednoczona Partia Robotnicza

SB – Służba Bezpieczeństwa

SN – Sąd Najwyższy

UB – Urząd Bezpieczeństwa

UE – Unia Europejska

WSW – Wojskowe Służby Wywiadowcze

WUBP – Wojewódzki Urząd Bezpieczeństwa Publicznego

ZSRR – Związek Socjalistycznych Republik Radzieckich

Wstęp

Kara śmierci od stuleci budzi zainteresowanie badaczy z wielu dyscyplin, głównie prawników, historyków i filozofów. W polskiej literaturze wiele uwagi poświęcono ewolucji przepisów regulujących jej stosowanie, polityce karnej państwa, argumentom przemawiającym zarówno za jej utrzymaniem, jak i zniesieniem, a także procesowi stopniowego odchodzenia od tej sankcji. Rzadziej przedmiotem zainteresowania byli sami skazani. Ich losy pozostają zazwyczaj na dalszym planie, chociaż to właśnie na ich przykładzie najlepiej widać, jak kara śmierci funkcjonowała w praktyce. Wciąż brakuje opracowania, które przedstawiałoby sytuację osób skazanych na karę śmierci w szerszym ujęciu, od okoliczności wydania wyroku i sposobu jego wykonywania, przez przebieg postępowań łaskawieniowych, aż po wpływ przemian politycznych i prawnych na losy skazanych po 1956 roku.

Głównym przedmiotem rozprawy są osoby skazane na karę śmierci po Polskim Październiku 1956 roku do 1997 roku. Cezurę początkową wyznacza Polski Październik 1956 roku, który zapoczątkował czas określany mianem „odwilży gomułkowskiej” lub „małą stabilizacją”¹. W historiografii polskiej wydarzenia z października 1956 roku, poprzedzone szeregiem przemian, powszechnie uznaje się za cezurę wyznaczającą kres epoki stalinizmu i początek nowego etapu funkcjonowania państwa². Sama „odwilż” 1956 roku nie przyniosła zerwania ciągłości ustrojowej ani całkowitej zmiany obowiązującego porządku prawnego, ale zapoczątkowała proces stopniowego odchodzenia od najbardziej represyjnych metod sprawowania władzy. W okresie stalinowskim kara śmierci należała do najważniejszych

¹ Polski Październik 1956 r. stanowił jeden z najważniejszych przełomów politycznych w dziejach Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej (dalej: PRL). Był następstwem kryzysu systemu stalinowskiego, narastającego po śmierci Józefa Stalina w 1953 r., a następnie Bolesława Bieruta w 1956 r. Do tego dochodzą: ujawnienie części zbrodni okresu stalinizmu po XX Zjeździe Komunistycznej Partii Związku Radzieckiego (KPZR) oraz społeczne niezadowolenie, którego szczególnym przejawem były wydarzenia Poznańskiego Czerwca 1956 r. Kulminacją przemian było VIII Plenum Komitetu Centralnego Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej (dalej: KC PZPR), które odbyło się w dniach 19-21.10.1956 r. Podczas Plenum Władysław Gomułka został wybrany I sekretarzem KC PZPR. Wydarzenia te nie oznaczały odejścia od systemu komunistycznego ani pełnej demokratyzacji państwa, doprowadziły do zakończenia najostrzejszej fazy stalinizmu i rozpoczęły proces destalinizacji. Ich następstwem były m.in. ograniczenie represji politycznych, zwolnienia części więźniów politycznych, rehabilitacje osób niesłusznie skazanych oraz zmiany w funkcjonowaniu aparatu bezpieczeństwa i wymiaru sprawiedliwości. Z tego względu Polski Październik 1956 r. stanowi ważną cezurę historyczną, wyznaczającą początek nowego etapu w praktyce stosowania prawa karnego i wykonywania kary śmierci w Polsce. Polski Październik 1956 r. stanowi także jeden z najlepiej opracowanych problemów w historiografii PRL. Wydarzenia te doczekały się licznych monografii i studiów, zarówno o charakterze ogólnym, jak i szczegółowym. M. R. Bombicki, *Polski Październik 56. Początek drogi*, Poznań 1993; J. Eisler, *Jakim państwem była PRL w latach 1956-1976?*, „Pamięć i Sprawiedliwość” 2006, nr 5/2, s. 11-23; J. Eisler, *Polskie miesiące” czyli kryzys(y) w PRL*, Warszawa 2008; P. Machciewicz, *Polski rok 1956*, Warszawa 1993; D. Maksimiuk, *Rok 1956 w Polsce. Sądy, prokuratury, prawo karne*, Białystok 2016; *Polski Październik 1956 w polityce światowej*, red. J. Rowiński, Warszawa 2006.

² M. Zaremba, *Spółczesność polskie lat sześćdziesiątych – między „małą stabilizacją” a „małą destabilizacją”*, [w:] *Oblicza marca 1968*, red. K. Rokicki, S. Stępień, Warszawa 2004, s. 25-31.

instrumentów polityki represyjnej państwa. Orzekano ją nie tylko wobec sprawców najcięższych przestępstw pospolitych, ale również wobec osób uznawanych za przeciwników politycznych, a niekiedy wobec osób, którym taką działalność jedynie przypisywano. Po 1956 roku kara główna nadal pozostawała najwyższą sankcją przewidzianą przez polskie prawo karne, ale zmienił się sposób jej funkcjonowania. Przekształcały się przesłanki jej stosowania, praktyka orzecznicza sądów oraz sposób korzystania przez organy państwa z prawa łaski. W konsekwencji okres po „odwilży” 1956 roku należy traktować jako odrębny etap w historii kary śmierci w Polsce, którego nie można sprowadzać do przedłużenia praktyk charakterystycznych dla epoki stalinowskiej.

Kończącą cezurę wyznacza 1997 rok. Uchwalony wówczas Kodeks karny³ nie przewidywał już kary śmierci w katalogu kar, przesądzając tym samym o jej ostatecznym usunięciu z polskiego systemu prawa karnego. Warto podkreślić, że rok 1997 nie był moment definitywnego ustania możliwości jej orzekania, lecz granicą normatywną, w której ustawodawca ostatecznie przesądził o rezygnacji z kary śmierci w nowym modelu polskiego prawa karnego. Późniejsze wydarzenia były konsekwencją okresu przejściowego pomiędzy uchwaleniem a wejściem w życie nowej kodyfikacji⁴. Ustawa weszła w życie w dniu 1 września 1998 roku.

Zasadnicza część rozprawy obejmuje lata 1956-1997, wyznaczające ramy analizy przemian związanych ze stosowaniem kary śmierci w Polsce. Historycznoprawny charakter pracy wymaga jednak sięgnięcia dalej w przeszłość, aby ukazać tradycje i uwarunkowania, które kształtowały podejście do tej sankcji. Wcześniejsze doświadczenia stanowią ważne tło dla późniejszych zmian w prawie, praktyce orzekania i wykonywania kary śmierci, a także dla jej społecznego odbioru. Tak nakreślona perspektywa pozwala następnie prześledzić, jak po „odwilży” 1956 roku kształtowała się praktyka stosowania najwyższego wymiaru kary oraz jak kolejne przemiany polityczne i prawne prowadziły do jej stopniowego ograniczania, a ostatecznie, odejścia od jej stosowania..

Kara śmierci w tej pracy nie jest traktowana wyłącznie jako najwyższa sankcja karna. Jej stosowanie pozwala przyjrzeć się temu, w jaki sposób państwo korzystało z najbardziej dolegliwej sankcji i jak zmieniało się jego podejście do osób, wobec których ją orzekano. Analiza obejmuje zarówno przepisy obowiązujące w poszczególnych okresach, jak i praktykę

³ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. - Kodeks karny, Dz. U. z 1997 r., nr 88, poz. 553 z późn. zm.

⁴ Mowa tutaj o wskazywanym przez prawnika Andrzeja Rzeplińskiego przypadku zabójcy, wobec którego jeszcze w kwietniu 1998 r. Sąd Apelacyjny w Łodzi utrzymał orzeczoną karę śmierci. A. Rzepliński, *Kara śmierci w trybie doraźnym. Sprawa IV K dor. 24/83 w Sądzie Wojewódzkim w Warszawie*, „Archiwum Kryminologii” 2009, nr 29-30, s. 906.

sądów oraz sposób wykonywania wyroków śmierci. Nie sposób pominąć przy tym postępowania ulaskawieniowego. To właśnie w toku tych spraw ostatecznie zdecydowano o wykonaniu wyroku. W kolejnych dekadach zmieniało się także postrzeganie kary śmierci, jak i znaczenie argumentów podnoszonych przez zwolenników jej zniesienia. Przez większość XX wieku problem dopuszczalności kary śmierci coraz częściej stawał się przedmiotem debaty publicznej. Zmiany zachodzące w świadomości społecznej i w doktrynie prawa karnego stopniowo znajdowały odzwierciedlenie w polityce karnej państwa, a ostatecznie w samych przepisach. Historia kary śmierci nie sprowadza się tylko do kolejnych zmian w aktach prawnych. Za każdą z nich stały konkretne sprawy, wyroki i ludzie, których los zależał od decyzji sądów oraz organów państwa. Zestawienie tych indywidualnych historii z obowiązującym prawem, praktyką jego stosowania i przemianami politycznymi pozwala uchwycić rzeczywisty obraz kary śmierci w Polsce po Polskim Październiku 1956 roku oraz zrozumieć, w jaki sposób doszło do jej ostatecznego usunięcia z polskiego prawa karnego.

Stan badań

Stan badań nad osobami skazanymi na karę śmierci w Polsce po 1956 roku pozostaje niepełny⁵. Tym bardziej brakuje opracowania, które w sposób całościowy przedstawiałoby sytuację osób skazanych na karę śmierci w okresie od Polskiego Października 1956 roku do uchwalenia Kodeksu karnego z 1997 roku. Dotychczasowe publikacje skupiają się przede wszystkim na przemianach ustawodawstwa, historii samej instytucji oraz jej filozoficznych i etycznych podstawach. Osobną grupę tworzą publikacje o charakterze niefikcyjnym, poświęcone biografii konkretnych skazanych, zwłaszcza sprawcom najgroźniejszych zbrodni zabójstwa. Nie brak również opracowań dotyczących poszczególnych procesów sądowych,

⁵ Próbę całościowego zestawienia nie tyle osób skazanych na karę śmierci, ile osób, wobec których po 1945 r. wykonano wyroki śmierci podjął Jerzy Kirzyński, dziennikarz i emerytowany podinspektor Policji, autor dwóch tomów *Alfabetu zbrodni*. Jego publikacje są rezultatem kilkuletniej kwerendy materiałów archiwalnych i stanowią cenną próbę uporządkowania oraz zebrania informacji dotyczących osób, wobec których wykonano wyroki śmierci w Polsce po zakończeniu II wojny światowej. Zakres zgromadzonych danych oraz przyjęte przez autora kryteria powodują, że publikacja nie obejmuje pełnej liczby skazanych. Ponadto część zawartych w niej informacji wymaga konfrontacji z dokumentacją źródłową, dotyczy to m.in. danych odnoszących się do przebiegu postępowań sądowych oraz dat wykonania poszczególnych wyroków. W konsekwencji *Alfabet zbrodni* należy postrzegać jako wartościowe opracowanie, które może stanowić punkt wyjścia do dalszych badań. J. Kirzyński, *Alfabet zbrodni. Wyroki śmierci wykonane w Polsce po 1945 roku*, Warszawa 2020; Idem, *Alfabet zbrodni 2. Wyroki wykonane w pierwszych latach Polski Ludowej*, Warszawa 2024. W zasobach internetu funkcjonują nieoficjalne wykazy osób skazanych na karę śmierci w Polsce. Do takich zestawień należy lista zamieszczona w Wikipedii, obejmująca osoby skazane na karę śmierci po 1945 r. Zestawienie to, podobnie jak inne tego rodzaju inicjatywy, ma charakter niepełny i wymaga weryfikacji. Z całą pewnością nie stanowi ono pełnej ewidencji osób skazanych, lecz pomocnicze narzędzie orientacyjne. Wikipedia, *Lista osób skazanych na karę śmierci w Polsce po roku 1945*, https://pl.wikipedia.org/wiki/Lista_os%C3%B3b_skazanych_na_kar%C4%99_%C5%9Bmierci_w_Polsce_po_r_oku_1945 (dostęp: 02.06.2026 r.).

Warto nadmienić, że książki J. Kirzyńskiego były również jedną z podstaw źródłowych wykorzystanych przy tworzeniu innej, internetowej listy osób skazanych na karę śmierci. Kobrabones/brudnopis2, *Odkrycie zbrodni i ofiary*, <https://www.wikiwand.com/pl/Wikipedysta:Kobrabones/brudnopis2>, (dostęp: 03.03.2025 r.).

czego przykładem może być sprawa tak zwanej afery mięsnej z lat 60. XX wieku. Obraz ten uzupełniają teksty kultury, w których osoba skazanego lub popełniona przez niego zbrodnia pojawia się jako część szerszej opowieści. Wiedza o osobach skazanych na karę śmierci jest więc rozproszona. Można ją odnaleźć w artykułach naukowych, monografiach poświęconych poszczególnym zagadnieniom, opracowaniach historycznych oraz publikacjach dotyczących konkretnych spraw. Brakuje syntetycznego spojrzenia na losy skazanych w perspektywie ponad czterech dekad, obejmującej kolejne przemiany polityczne, ustrojowe i prawne. To właśnie tę lukę badawczą ma wypełnić niniejsza rozprawa.

Specyfika dotychczasowego piśmiennictwa wpłynęła również na sposób przedstawienia stanu badań. Zrezygnowano z umieszczania we wstępie osobnego, rozbudowanego przeglądu literatury. Najważniejsze ustalenia i kierunki badań zostały omówione w poszczególnych rozdziałach w związku z podejmowanym w nich zagadnieniami. Takie rozwiązanie pozwala uniknąć powtarzania tych samych ustaleń, a zarazem lepiej pokazać, czego dotyczą dotychczasowe badania i w których obszarach pozostają one niewystarczające.

Materiał źródłowy

Podstawę pracy stanowią przede wszystkim źródła archiwalne. Kwerenda objęła zasoby Archiwum Akt Nowych w Warszawie (dalej: AAN) oraz Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej (dalej: AIPN). Zgromadzony materiał archiwalny uzupełniono o akty normatywne i dokumentację wytworzoną przez organy państwowe, które pozwalają odtworzyć podstawy prawne orzekania i wykonywania kary śmierci. Prowadzenie badań napotykało na pewne trudności. Najpoważniejszą z nich okazał się stan zachowania źródeł. Duża część akt nie przetrwała, a te, które zachowały się do dziś, niejednokrotnie są niekompletne. Dotyczy to również dokumentacji związanej z postępowaniami zakończonymi orzeczeniem kary śmierci oraz materiałów pozwalających ustalić, co ostatecznie stało się z wydanymi wyrokami.

W celu możliwie pełnego zebrania materiału badawczego zwrócono się do aresztów śledczych, w których wykonywano wyroki śmierci, z prośbą o udostępnienie zachowanej dokumentacji dotyczącej skazanych. Odpowiedzi poszczególnych jednostek były różne. Część z nich wskazała na brak możliwości udostępnienia dokumentów ze względu na ograniczenia związane z ochroną danych osobowych. Inne poinformowały, że posiadana przez nie dokumentacja została przekazana do AIPN lub właściwych archiwów państwowych. Informacje te miały znaczenie nie tylko dla oceny dostępności źródeł, lecz także dla dalszego ukierunkowania kwerendy.

Badaniami objęto również prasę ogólnopolską, regionalną i specjalistyczną. W charakterze źródeł pomocniczych wykorzystano dzienniki urzędowe, roczniki statystyczne i badania opinii publicznej. Wartościowa okazała się również literatura dokumentu osobistego, w tym wypowiedzi sprawców zawarte w wywiadach, a także reportaże i publikacje z zakresu literatury niefikcyjnej poświęcone poszczególnym sprawom. Wykorzystano także przekazy filmowe i telewizyjne oraz źródła internetowe. Chociaż mają one różną wartość poznawczą i wymagają odmiennych kryteriów oceny to pozwalają dostrzec sposób portretowania skazanych i popełnianych przez nich czynów oraz społeczne wyobrażenia na temat kary śmierci.

Stan zachowania źródeł wyznaczał zarazem granice możliwych do poczynienia ustaleń. Celem pracy nie było przy tym odtworzenie pełnych biografii wszystkich osób skazanych na karę śmierci. Przy skali badanego zjawiska i stanie zachowania dokumentacji takie przedsięwzięcie nie byłoby możliwe do przeprowadzenia w sposób kompletny. Podstawowe znaczenie miało możliwie pełne ustalenie katalogu osób, wobec których orzeczono karę śmierci oraz potwierdzenie tego faktu na podstawie zachowanych źródeł. W dalszej kolejności podejmowano próbę odtworzenia przebiegu postępowań, ustalenia, czy i w jaki sposób korzystano z prawa łaski lub nadzwyczajnych środków zaskarżenia, a także określenia ostatecznego losu orzeczonej kary.

Nie w każdym przypadku możliwe było zgromadzenie pełnego zestawu informacji. Przyczyną takiego stanu rzeczy były przede wszystkim ubytki w dokumentacji, jej rozproszenie lub ograniczony dostęp. Okoliczności tych nie sposób pominąć przy ocenie wyników badań. Nie oznacza to przypadkowości lub niewiarygodności dokonanych ustaleń. W każdym przypadku, w którym było to możliwe, informacje pochodzące z różnych źródeł były ze sobą konfrontowane, a ich wartość oceniano z uwzględnieniem pochodzenia, czasu powstania i charakteru danego przekazu. Pozwoliło to odtworzyć losy osób, których sprawy udało się udokumentować.

Metodologia

Interdyscyplinarny charakter pracy wynika z samego przedmiotu badań. Problematyka osób skazanych na karę śmierci, podobnie jak historia tej instytucji, znajduje się na styku historii, prawa oraz innych dziedzin zajmujących się funkcjonowaniem państwa i społeczeństwa. Sięganie po różne perspektywy badawcze nie zmienia zasadniczego charakteru rozprawy, której podstawą pozostaje warsztat historyka. Analizowane wydarzenia należą do przeszłości, a ich poznanie wymaga krytycznej pracy ze źródłami oraz osadzenia poszczególnych spraw w ich właściwym kontekście historycznym, prawnym i społecznym.

Jak wspomniano, zgromadzony zestaw informacji obejmuje dokumentację archiwalną, akty normatywne, źródła prasowe, dokumenty statystyczne oraz różne formy literatury. Tak zróżnicowana baza wymagała zastosowania metod właściwych dla kilku dyscyplin naukowych. Podstawowe znaczenie miały metody charakterystyczne dla nauk historycznych, przede wszystkim krytyka i analiza źródeł. Inaczej oceniano wartość poznawczą dokumentacji urzędowej i akt sądowych, inaczej przekazów prasowych, a jeszcze inaczej relacji o charakterze osobistym. Ważna była nie tylko analiza treści poszczególnych źródeł, lecz również próba ustalenia okoliczności ich powstania, celu, któremu miały służyć, oraz zakresu, w jakim mogły być wykorzystane do odtworzenia badanych wydarzeń.

Odrębnego podejścia wymagała analiza aktów prawnych. W tym zakresie wykorzystano metodę formalno-dogmatyczną, właściwą dla badań prawniczych. Pozwoliła ona na odtworzenie treści obowiązujących w poszczególnych okresach regulacji dotyczących kary śmierci, ustalenie miejsca tej sankcji w systemie prawa karnego oraz prześledzenie zmian zachodzących w kolejnych aktach prawnych. Analiza ta nie była prowadzona w oderwaniu od praktyki stosowania prawa. Ustalenia wynikające z przepisów konfrontowano z dokumentacją archiwalną, w szczególności z dokumentacją dotyczącą konkretnych postępowań i sposobu wykonywania orzeczonych kar. Pozwoliło to uchwycić różnicę między normą prawną a jej funkcjonowaniem w praktyce, a tym samym pełniej przedstawić sytuację osób skazanych.

W pracy wykorzystano również elementy analizy ilościowej, w szczególności metodę statystyczną, która pozwoliła uporządkować zgromadzone dane oraz przedstawić wybrane prawidłowości dotyczące badanej grupy skazanych. Metody te miały charakter pomocniczy. Ich zadaniem było przede wszystkim pokazanie skali i struktury badanego zjawiska oraz porównania poszczególnych okresów.

Interdyscyplinarne ujęcie pracy obejmuje ponadto odwołania do ustaleń kryminologii, psychologii i socjologii. Dyscypliny te nie stanowią odrębnych przedmiotów badań, lecz dostarczyły pojęć i perspektyw pomocnych w interpretacji zgromadzonej dokumentacji. Kara śmierci niewątpliwie jest zjawiskiem funkcjonującym w określonym środowisku społecznym i politycznym, a jej analiza wymaga uwzględnienia szerszego kontekstu. Podejmowanie badań na styku różnych dyscyplin jest postulowane w literaturze, zwłaszcza w odniesieniu do związków historii, prawa i socjologii⁶. Prawnik Karol Siemaszko zwraca również uwagę na

⁶ O potrzebie zbliżenia historii i socjologii pisał historyk Marcin Kula. M. Kula, *Krótki raport o użytkowaniu historii*, Warszawa 2020. Podobne wnioski formułują socjologowie Janusz Goćkowski i Anna Woźniak. J. Goćkowski, A. Woźniak, *Historia i socjologia: jedna nauka i dwie dyscypliny*, „Historyka” 2005, t. XXXV, s. 3-21. O miejscu historii wśród innych nauk, wspólnej dla historyków i historyków prawa metodologii wspominał historyk ustroju i myśli politycznej Bogusław Leśnodorski. B. Leśnodorski, *Historia prawa wśród innych nauk*

możliwości badawcze wynikające z łączenia historii, historii prawa i kryminologii⁷. Tym samym przyjęte w pracy ujęcie wpisuje się w istniejący, chociaż w Polsce wciąż stosunkowo rzadko wykorzystywany, nurt badań interdyscyplinarnych.

Układ pracy

Praca została skonstruowana według układu problemowo-chronologicznego. Taki sposób organizacji wynika z charakteru badanego zagadnienia, które wymaga jednoczesnego uwzględnienia przemian zachodzących w czasie oraz problemów wspólnych dla poszczególnych okresów. Chronologia pozwala uchwycić zmienność regulacji prawnych i praktyki ich stosowania, natomiast ujęcie problemowe umożliwia spojrzenie na poszczególne aspekty funkcjonowania kary śmierci.

Każdy rozdział poprzedzono krótkim wprowadzeniem i zamknięto syntetycznym podsumowaniem. Wprowadzenia wskazują zasadniczy cel rozdziału, określają zakres podejmowanej problematyki oraz sygnalizują najważniejsze założenia przyjęte przy doborze źródeł i literatury. W miejscach, w których wymagała tego specyfika omawianych zagadnień, wyjaśniono znaczenie stosowanych pojęć i przyjęte ustalenia terminologiczne. Podsumowania służą zebraniu najważniejszych ustaleń i pokazaniu ich związku z dalszym tokiem rozważań. Taki sposób konstrukcji ma ułatwić śledzenie narracji oraz zależności między kolejnymi częściami rozprawy.

Pierwszy rozdział poświęcono ewolucji kary śmierci w polskim porządku prawnym. Przedstawiono w nim przepisy prawa karnego materialnego regulujące tę sankcję oraz zmiany, jakim podlegały w kolejnych okresach. Analiza ustawodawstwa została uzupełniona o praktykę orzecniczą, dzięki której możliwe było zestawienie rozwiązań przyjmowanych przez ustawodawcę z rzeczywistym sposobem ich stosowania. Przemiany prawa i orzecznictwa przedstawiono na tle zmian ustrojowych i politycznych zachodzących w Polsce.

Drugi rozdział koncentruje się na osobach skazanych na karę śmierci w badanym okresie. Przedstawiono w nim strukturę badanej zbiorowości oraz jej zmiany w kolejnych latach. Omówiono również poszczególne kategorie skazanych, wyodrębnione na podstawie

historycznych, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 1972, t. XVI, s. 307-310. Historyk prawa Juliusz Bardach postawił tezę, że badania historii i prawa (historii prawa) to poszukiwanie w przeszłości źródeł i korzeni teraźniejszości. J. Bardach, *Themis a Klio, czyli prawo a historia*, Warszawa 2001, s. 15-16.

⁷ Badacz ten analizował założenia kryminologii historycznej oraz jej relacje z historycznymi badaniami nad przestępczością. Kryminologię historyczną ujmuje jako interdyscyplinarny nurt kryminologii, który wykorzystuje analizę przeszłości do wyjaśniania współczesnych zjawisk przestępczych, przemian w sposobach reagowania na przestępczość oraz funkcjonowania wymiaru sprawiedliwości. K. Siemaszko podkreślał przy tym, że nie należy utożsamiać jej z badaniami nad historią przestępczości, choć rozgraniczenie obu obszarów bywa trudne. Wskazywał też, że łączenie perspektywy historii, historii prawa i kryminologii może prowadzić do interesujących rezultatów badawczych. K. Siemaszko, *Kryminologia historyczna jako kierunek badań nad przestępczością kryminalną*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 2020, t. LXXII, z. 1, s. 241-251.

przyjętej klasyfikacji, z uwzględnieniem rodzaju popełnionych czynów oraz regulacji obowiązujących w czasie orzekania kary. Analizę uzupełniono o wybrane sprawy sądowe, które dały możliwość skonfrontowania norm prawnych z praktyką ich stosowania i pokazania, jak zmieniało się podejście sądów do orzekania najsurowszej sankcji.

Trzeci rozdział dotyczy prawa łaski oraz postępowań ulaskawieniowych prowadzonych w sprawach osób skazanych na karę śmierci. W pierwszej części przedstawiono genezę i rozwój instytucji prawa łaski, a następnie przeanalizowano praktykę postępowań ulaskawieniowych, od składania wniosków, przez ich rozpoznawanie, aż po podejmowane rozstrzygnięcia. Analiza ta pozwala ukazać znaczenie prawa łaski dla dalszych losów osób skazanych oraz określić, w jakim zakresie instytucja ta wpływała na praktyczne stosowanie kary śmierci.

Czwarty rozdział poświęcono wykonywaniu kary śmierci oraz instytucji kata w ujęciu historycznoprawnym. Na podstawie przepisów procesowych i wykonawczych oraz zachowanej dokumentacji odtworzono sposób organizacji i przebieg wykonywania wyroków śmierci. Omówiono również udział poszczególnych organów państwowych w tym procesie oraz miejsce kata w systemie wykonywania orzeczonej kary.

Ostatni rozdział ma charakter syntetyczny i służy połączeniu najważniejszych ustaleń przedstawionych w poprzednich częściach pracy. Zestawiono w nim prawne, historyczne, filozoficzne, etyczne i społeczne argumenty odnoszące się do kary śmierci oraz prześledzono zmiany w sposobie uzasadniania jej dopuszczalności. Szczególną uwagę poświęcono przemianom w postrzeganiu relacji między państwem a jednostką oraz stopniowemu przesuwaniu granic tego, co państwo może uczynić wobec człowieka pozostającego pod jego władzą. W końcowej części omówiono znaczenie zniesienia kary śmierci w polskim prawie oraz przyczyny, dla których problem jej dopuszczalności nadal powraca w debacie publicznej.

Aneks skazanych

Jednym z najważniejszych wyników przeprowadzonej kwerendy jest aneks zawierający wykaz osób, wobec orzeczono karę śmierci po Polskim Październiku 1956. Nie jest to jedynie zestawienie o charakterze ewidencyjnym. Aneks stanowi próbę możliwie pełnego uporządkowania rozproszonych dokumentów źródłowych i odtworzenia, w granicach wyznaczonych ich stanem zachowania, badanego zjawiska. Nie pomijano przy tym wiadomości pochodzących z prasy, literatury niefikcyjnej, opracowań i innych źródeł pośrednich. Zgromadzone dane były niejednokrotnie pomocne w ujawnianiu nieznanych spraw i wskazywaniu dalszych kierunków poszukiwań. Nie mogły jednak bez dalszej weryfikacji zastępować dokumentacji odnoszącej się bezpośrednio do postępowania sądowego. Dotyczyło to zwłaszcza spraw, których podstawę stanowiły przepisy dekretów, gdzie stan zachowania

źródeł nie zawsze pozwalał na jednoznaczne ustalenie daty, sądu czy charakteru rozstrzygnięcia.

Za podstawę ujęcia danej osoby w wykazie przyjęto przede wszystkim możliwość zweryfikowania faktu wydania przez sąd orzeczenia kary śmierci. Najważniejsze dla analizy były źródła pozwalające ustalić datę orzeczenia, sąd, który je wydał, oraz, w miarę zachowania akt, sygnaturę sprawy. Dla każdego ujętego w wykazie skazanego podano, w zakresie możliwym do ustalenia, datę urodzenia, datę orzeczenia kary śmierci, oznaczenie sądu, informacje dotyczące prawa łaski, datę i miejsce wykonania wyroku. Przyjęto przy tym, że rozstrzygające znaczenie ma data rzeczywistego orzeczenia kary śmierci. Uwzględniano sytuacje, w których kara ta została wymierzona dopiero przez sąd odwoławczy, a także wyroki nieprawomocne, jeżeli fakt ich wydania znalazł dostateczne potwierdzenie w zachowanych źródłach. W toku kwerendy pojawiły się przypadki, w których wyrok kary śmierci został wydany krótko po październiku 1956 roku, a następnie uchylony, zaś sprawa została przekazana do ponownego rozpoznania. W takich sytuacjach sama data pierwszego wyroku nie była wystarczająca do prawidłowego określenia momentu, z którym należało wiązać daną sprawę. Dla przyjętej metodologii znaczenie miał wyrok, do którego odnosiły się zachowane dokumenty dotyczące dalszego toku postępowania i który stanowił podstawę kolejnych czynności procesowych, w szczególności postępowania ułaskawieniowego.

Wykaz jest wynikiem przeprowadzonej kwerendy i należy go rozumieć jako możliwie pełną rekonstrukcję badanego zbioru, nie jako zamknięty i definitywny rejestr wszystkich przypadków orzeczenia kary śmierci. Nie można wykluczyć, że dalsze badania pozwolą zidentyfikować kolejne sprawy lub uzupełnić dane dotyczące spraw już ustalonych. Przyjęte rozwiązanie ma na celu możliwie szerokie uwzględnienie badanej dokumentacji oraz zachowanie ostrożności tam, gdzie źródła nie pozwalają na ustalenia.

Uwagi końcowe

W niniejszej pracy oraz w aneksie nie zastosowano anonimizacji większości nazwisk osób skazanych na karę śmierci. Przyjęte rozwiązanie wynika z charakteru wykorzystywanych źródeł oraz ze specyfiki praktyki informacyjnej obowiązującej w okresie PRL. Zgodnie z ówczesnymi przepisami informacje o wykonaniu kary śmierci mogły być podawane do wiadomości publicznej. W przestrzeni publicznej pojawiały się również nazwiska osób skazanych, wobec których ostatecznie odstąpiono od wykonania wyroku, między innymi w następstwie zastosowania prawa łaski. W wielu przypadkach osoby te były obecne w przekazie medialnym już w czasie prowadzonych przeciwko nim postępowań, a ich nazwiska stanowią dziś część zachowanego materiału źródłowego. Co oczywiste, odmienną praktykę przyjęto w

przypadkach, w których nie udało się ustalić, czy informacja o skazaniu lub przebiegu postępowania została kiedykolwiek publicznie ujawniona. Przyjęcie takiego rozwiązania wynika z ostrożności badawczej i potrzeby poszanowania prywatności osób, których dane nie zostały w sposób niewątpliwy ujawnione w przestrzeni publicznej, a także ich rodzin.

Rozdział I. Kara śmierci jako norma prawna w polskim prawie karnym na przestrzeni dziejów

1.1. Od krwawej zemsty do Kodeksu Tagancewa: kara śmierci na ziemiach polskich do 1918 roku

Kara śmierci w polskim systemie prawnokarnym przez dziesięciolecia podlegała zmianom wynikającym zarówno z ewolucji przepisów prawa, jak i przemian ustrojowych oraz politycznych. Sposób regulowania tej sankcji i jej stosowania zmieniał się wraz z kolejnymi etapami historii państwa. Analiza tych zmian pozwala uchwycić zależność między obowiązującymi rozwiązaniami prawnymi a szerszymi przemianami zachodzącymi w Polsce.

W rozdziale tym przedstawiono ewolucję kary śmierci w polskim porządku prawnym, ze szczególnym uwzględnieniem zmian ustrojowych i politycznych wpływających na jej regulację i stosowanie. Nie jest to pełna historia tej instytucji. Przedmiotem analizy są najważniejsze zmiany przepisów prawa karnego oraz ich związek z przemianami zachodzącymi w państwie. Pozwala to wskazać najważniejsze etapy rozwoju regulacji dotyczących kary śmierci i stworzyć podstawę do dalszej analizy sytuacji osób, wobec których ją orzekano.

Część wprowadzająca ma charakter selektywny. Przedstawiono w niej jedynie wybrane, wcześniejsze chronologicznie zagadnienia, takie jak instytucja krwawej zemsty, średniowieczne regulacje prawa karnego, nowożytne procesy o czary oraz regulacje dotyczące kary śmierci zawarte w aktach prawnych XIX wieku. Ich rolą jest nakreślenie szerszego tła historycznego i wskazanie najważniejszych zmian w sposobie uzasadniania oraz regulowania kary śmierci. Pozwala to lepiej zrozumieć, w jaki sposób sankcja ta stopniowo stawała się jednym z instrumentów ochrony porządku publicznego i wykonywania władzy państwowej. Najważniejsza część rozdziału dotyczy przemian w XX wieku, ze szczególnym uwzględnieniem okresu powojennego. To właśnie wtedy kształtowały się rozwiązania prawne, które stanowiły podstawę orzekania kary śmierci w późniejszym okresie. Szczególną uwagę poświęcono tym zmianom prawnym i politycznym, które znajdowały odzwierciedlenie w praktyce orzecniczej i miały znaczenie dla osób skazanych na karę śmierci po „odwilży” 1956 roku.

Ze względu na zakres wykorzystanych źródeł w tej części pracy ograniczono rozważania aksjologiczne i filozoficzne dotyczące zasadności kary śmierci. Zagadnienia te, chociaż ważne dla oceny miejsca tej kary w systemie prawa, zostaną szerzej omówione w

ostatnim rozdziale, poświęconym działalności środowisk abolicjonistycznych oraz ideowym przesłankom zmian prowadzących do zniesienia tej sankcji. Takie rozłożenie akcentów skoncentrować analizę na przemianach prawnych oraz politycznych, które wpływały na miejsce i sposób stosowania kary śmierci w polskim prawie karnym.

Rozważania nad sankcją prawną, jaką jest kara śmierci, nieuchronnie prowadzą do szerszej refleksji nad genezą prawa jako instytucji regulującej życie zbiorowe. Wśród najważniejszych stanowisk interpretacyjnych wyłaniają się dwie, przeciwstawne perspektywy. Pierwsza, wywodząca się z klasycznej tradycji filozofii prawa naturalnego, postrzega prawo jako fenomen pierwotny, organicznie związany z naturą ludzkiego współistnienia. W tym ujęciu normatywność nie wynika z procesów instytucjonalizacji, lecz jest immanentną cechą życia zbiorowego. Prawo jawi się jako realna i strukturalna forma porządkująca relacje społeczne już na etapie prymitywnych wspólnot¹. Druga perspektywa, charakterystyczna dla pozytywizmu prawniczego, zakłada, że prawo pojawiło się wraz z narodzinami państwa². Z tego punktu widzenia normy prawne nie stanowią wyrazu uniwersalnej sprawiedliwości, lecz pełnią funkcję narzędzia utrwalającego dominację określonych grup społecznych³.

Refleksja nad tymi koncepcjami zyskuje znaczenie w kontekście analizy jednej z najstarszych kar, której historia sięga czasów przed powstaniem sformalizowanych systemów prawnych oraz instytucji władzy⁴. Wydaje się, że zrozumienie jej współczesnego znaczenia wymaga uwzględnienia długiego procesu przejścia od normatywności zwyczajowej do prawa jako instrumentu scentralizowanej władzy. Kara główna pozostaje jednym z najbardziej wyrazistych świadectw tych zmian, dowodem na trwałość określonych wzorców reakcji społecznej, niezależnie od kształtu ustroju czy poziomu rozwoju struktur państwowych.

¹ Mowa o prawie prymitywnym. Prawo prymitywne odnosi się do norm i zasad regulujących życie w społeczeństwach pozbawionych państwowości, które nie wykształciły scentralizowanej władzy ani instytucji prawnych. Prawo to opiera się na tradycjach, zwyczajach oraz normach społecznych, przekazywanych ustnie, i kształtuje interakcje między członkami wspólnoty. W odróżnieniu od systemów prawnych rozwiniętych, prawo prymitywne nie posiada formalnych instytucji sądowych ani zinstytucjonalizowanego systemu egzekwowania przepisów. J. Kurczewski, *Prawo prymitywne. Zjawiska prawne w społeczeństwach przedpaństwowych*, Warszawa 1973, s. 7-28.

² Pozytywizm prawniczy zrównuje (w uproszczeniu) prawo z ustawą. Jeden z jego pierwszych przedstawicieli prawnik John Austin wskazywał, że źródłem obowiązującego prawa jest wola suwerena rozumianego personalnie. R. Sarkowicz, J. Stelmach, *Teoria prawa*, Kraków 2001, s. 132.

³ J. Bardach, B. Leśnodorski, M. Pietrzak, *Historia ustroju i prawa polskiego*, Warszawa 2003, s. 8.

⁴ Kara śmierci funkcjonowała już w czasach starożytnych, choć towarzyszące jej rozważania miały odmienny charakter niż współcześnie. Wówczas dyskusje koncentrowały się przede wszystkim na jej politycznych, sakralnych oraz społecznych funkcjach. A. Mazurek, *Wstęp*, [w:] *Kara śmierci. Historia. Prawo. Etyka*, red. A. Mazurek, Lublin 2006, s. 8.

Ważne miejsce w procesie kształtowania sankcji karnych zajmowała instytucja zemsty krwawej, formy pozainstytucjonalnej odpłaty za naruszenie dóbr uznawanych za fundamentalne, takich jak życie, honor czy integralność rodu⁵. Obowiązek zemsty spoczywał na wspólnocie i stanowił wyraz ówczesnego rozumienia sprawiedliwości, niekiedy realizowanego bez zachowania proporcji między czynem a odpłatą⁶. Nieoparta na sformalizowanym systemie norm, zemsta krwawa pełniła funkcje zbliżone do późniejszych mechanizmów wymierzania sprawiedliwości. Można ją postrzegać jako pierwotną formę sankcji penalnej. W tej perspektywie kara śmierci jawi się jako sformalizowana kontynuacja archaicznych reakcji na naruszenie ładu społecznego⁷.

Wraz z rozwojem państwowości kształtowało się nowe rozumienie prawa, odmiennie niż wcześniejsze normy zwyczajowe, zakorzenione we wspólnocie interesów i niepisanej tradycji. Zaczęło ono przyjmować postać formalnych reguł, ustanawianych i egzekwowanych przez władzę. Zjawisko to miało charakter uniwersalny. Tak jak w dorzeczu Tygrysu i Eufratu powstały pierwsze kodeksy prawne wspierające władzę królów miast⁸, tak i na ziemiach polskich – choć, co należy podkreślić, znacznie później – rozwój organizacji plemiennej prowadził do centralizacji struktur władzy⁹.

Początki i rozwój organizacji państwowej na ziemiach polskich stanowią część szerszego procesu historycznego przejścia: od społeczeństw opartych na więziach rodowych i lokalnej solidarności, ku formacjom hierarchicznym, opartym na scentralizowanej administracji i uporządkowanym systemie norm. W takim modelu państwowości prawo przestaje pełnić wyłącznie funkcję odzwierciedlenia zwyczajowych reguł, a zaczyna służyć

⁵ Szerzej o krwawej zemście oraz jej ewolucji: D. Mielnik, *Kara śmierci w polskim prawie karnym. Refleksje historyczno-dogmatyczne*, Łódź 2017, s. 69-80.

⁶ Historyk prawa Katarzyna Sójka-Zielińska podkreśla, że „prawu prymitywnemu obca była zasada proporcjonalności kary, więc doznana krzywda rodziła potrzebę wyrządzenia sprawcy większego zła niż to, które spowodowała swoim czynem”. K. Sójka-Zielińska, *Historia prawa*, Warszawa 1993, s. 11.

⁷ B. Bartusiak, *Kara śmierci w świetle sporu o racjonalizację kary*, Warszawa 2011, s. 145; L. Lernell, *Podstawowe zagadnienia penalogii*, Warszawa 1977, s. 60-61; S. Płaza, *Historia prawa w Polsce na tle porównawczym, cz. 1, X-XVIII wiek*, Kraków 2002, s. 401. Warto dodać, że nie wszyscy badacze zgadzali się z poglądem o wyewoluowaniu kary śmierci z instytucji krwawej zemsty. M. Szerer, *Kara. Szkic socjologiczny*, Kraków 1910, s. 4.

⁸ Mowa o jednym z najbardziej znanych zbiorów praw, jakim jest Kodeks Hammurabiego. Był to babiloński zbiór norm prawnych, który został zredagowany i spisany w XVIII wieku p.n.e. za panowania króla Hammurabiego, szóstego władcy I dynastii z Babilonu. W myśl regulacji babilońskiej karą śmierci były zagrożone 34 przestępstwa m.in. pomówienie o zabójstwo, czy rabunek. *Kara śmierci w starożytnym Rzymie*, red. H. Kowalski, M. Kuryłowicz, Lublin 1996, s. 12-17.

⁹ Na przełomie VI i VII wieku n.e., gdy na ziemiach polskich powoli zacierały się struktury dawnej wspólnoty rodowej, a nowy porządek społeczny dopiero się kształtował, zaczęły pojawiać się pierwsze formy organizacji władzy, tzw. państwka plemienne. Władza, która dawniej była rozproszona i oparta na prestiżu rodu czy zgromadzeniu starszyzny, zaczęła się koncentrować w rękach władców i jednostek o militarnym oraz gospodarczym zapleczu, zdolnych nie tylko do rządzenia, ale i do wymuszania posłuszeństwa. J. Bardach, B. Leśnodorski, M. Pietrzak, op.cit., s. 12.

jako narzędzie realizacji celów politycznych. Kara śmierci, wcześniej odczytywana jako rytuał odwetu podejmowany przez wspólnotę, zostaje podporządkowana logice instytucji. Jej zasądzanie przechodzi w ręce organów państwowych, które występują w imieniu ogółu obywateli.

Wraz z ukształtowaniem się społeczeństwa feudalnego, w którym pozycja jednostki była determinowana przynależnością stanową, wyłonił się system silnie zróżnicowany zarówno pod względem społecznym, jak i prawnym. W okresie monarchii stanowej znaczenie zyskało prawo ziemskie (*ius terrestre*), które stało się podstawowym źródłem norm dla szlachty i rycerstwa¹⁰. To właśnie ono regulowało wewnętrzne relacje wśród rycerstwa i szlachty, stanowiąc fundament ich pozycji w strukturze państwa. Pozostałe grupy społeczne, jak chłopci, mieszczenie czy duchowieństwo, podlegały odrębnym regulacjom, co potwierdzało tylko prawne rozwarstwienie społeczeństwa. Inicjatywa legislacyjna pozostawała w rękach monarchy, który jako najwyższy autorytet nadawał normom moc obowiązującą. Obok tradycyjnych reguł wywodzących się z obyczaju i prawa lokalnego, zaczęły pojawiać się akty stanowione, będące zapowiedzią stopniowej formalizacji systemu prawnego¹¹.

Warto w tym miejscu odwołać się do wcześniejszego modelu odwetu, jakim była krwawa zemsta, pierwotnie silnie związana ze strukturą wspólnotową. Pod wpływem refleksji nad jej granicami, skutkami i zasadnością, pierwotny, impulsywny mechanizm odwetu zaczął podlegać procesowi formalizacji. Na tym etapie pojawiła się znana już ze starożytności zasada talionu¹² oparta na prostym, lecz wyraźnie ograniczającym schemacie z kodeksu babilońskiego: „oko za oko, ząb za ząb”. Reguła ta wprowadzała istotne ograniczenia w stosowaniu kary. Standaryzowała reakcję na przestępstwo, zawężając zarówno zakres samego odwetu, jak i liczbę osób, które mogły być nim objęte. Odpowiedzialność przestała mieć charakter zbiorowy, a sankcja była wymierzana jednostce bezpośrednio odpowiedzialnej za dany czyn. W przypadku naruszeń dóbr najwyższej rangi, życia i zdrowia, kara śmierci zaczęła funkcjonować jako uregulowany środek odpłaty, osadzony w ramach rozwijającego się systemu prawnego¹³.

Chociaż zmiany w pojmowaniu zemsty i odwetu miały istotne znaczenie dla kształtowania nowoczesnych form karania, nie przełożyły się od razu na ograniczenie surowych

¹⁰ K. Sójka-Zielińska, op.cit., s. 82.

¹¹ J. Bardach, B. Leśnodorski, M. Pietrzak, op.cit. 49.

¹² Obok zasady talionu, pojawił się również tzw. talion symboliczny. Kara za podpalenie domu mogła polegać na spaleniu winnego na stosie, co stanowiło symboliczne odwzorowanie popełnionego czynu. D. Mielnik, *Kara...*, op.cit., s. 71.

¹³ Dla przykładu w „Statutach Sochaczewskiego” z roku 1377 r. prawo odwetu dotyczyło tylko sprawcy zabójstwa. J. Warylewski, *Kara: podstawy filozoficzne i historyczne*, Gdańsk 2007, s. 88.

sankcji. Od X do XVI wieku wyroki śmierci zapadały i były wykonywane stosunkowo często¹⁴. W średniowiecznym państwie polskim egzekucję prawa powierzano sądom, czyli instytucjom, które z czasem uległy formalizacji, chociaż przez długi okres działały na podstawie norm wykształconych w obrębie lokalnych tradycji i obyczajów¹⁵. Podstawą orzecznictwa wciąż pozostawało prawo zwyczajowe; niejednolite, zależne od regionu i przesyczone lokalnymi tradycjami. Różnice te, utrwalane w przekazie międzypokoleniowym, prowadziły do znaczących rozbieżności w praktyce sądowej. Odmienne definiowano przestępstwa, a także formy reakcji karnej, co skutkowało brakiem jednolitego modelu wymiaru sprawiedliwości.

Zakres czynów zagrożonych karą śmierci był rozległy i zmienny, kształtowany nie tylko przez miejscowe regulacje, ale również przez bieżące uwarunkowania polityczne. Podstawowym kryterium klasyfikacji przestępstw w średniowiecznym prawie był ich podział na przestępstwa publiczne i prywatne. Szczególnie surowym sankcjom podlegały przestępstwa publiczne, postrzegane jako naruszające interes władcy, a w szerszym ujęciu również państwa i porządku publicznego. Podział ten stanowił fundamentalną zasadę średniowiecznego prawa karnego. Wśród przestępstw obłożonych najwyższym wymiarem sankcji znajdowały się przede wszystkim te, które godziły w fundamenty porządku publicznego i autorytet władzy: zdrada stanu, bunt, fałszerstwo monetarne czy naruszenie królewskich edyktów¹⁶.

Nie mniejszą wagę przywiązywano do ochrony porządku religijnego: herezja i bluźnierstwo mogły skutkować wyrokiem śmierci¹⁷. Równie surowo karano naruszenie porządku własnościowego (kradzież, rabunek) oraz nietykalności cielesnej (gwałt, rozbój). Kara śmierci pełniła wówczas funkcję nie tylko odwetu, lecz także środka odstraszającego i narzędzia wychowawczego. Repertuar metod jej wykonywania był szeroki i często nacechowany brutalnością¹⁸. W źródłach epoki kara śmierci występuje pod określeniem „karanie na gardle”¹⁹, wyrażenie to dosadnie ukazuje jej bezpośredni, cielesny charakter.

¹⁴ Jak podkreśla historyk Tadeusz Grabarczyk zasób źródeł pozwala w ograniczonym tylko zakresie przedstawić skalę zjawiska, ale nawet te fragmentaryczne wskazują, że średnio wykonywano 6 wyroków rocznie. T. Grabarczyk, *Na gardle karania. Kara śmierci w średniowiecznej Polsce*, Warszawa 2008, s. 157-158.

¹⁵ Na ziemiach polskich zasadnicze zmiany w strukturze wymiaru sprawiedliwości nastąpiły w okresie rozbięcia dzielnicowego (1138-1320), kiedy to ukształtował się system sądowniczy o wyraźnie zróżnicowanej kompetencji i strukturze. M. Kallas, *Historia ustroju Polski X-XX w.*, Warszawa 2008, s. 27.

¹⁶ W ordynacji z 1368 r. dotyczącej organizacji żup solnych w Bochni i Wieliczce przewidziano karę śmierci za wejście do kopalni bez uprzedniego powiadomienia władcy, co unaocznia, jak szeroko rozumiano pojęcie przestępstwa przeciwko władzy. T. Grabarczyk, op.cit., s. 39.

¹⁷ T. Ślipko, *Kara śmierci z teologicznego i filozoficznego punktu widzenia*, Kraków 2000, s. 46.

¹⁸ Wybór formy egzekucji nie był przypadkowy, odzwierciedlał zarówno społeczne pochodzenie skazańca, jak i symbolikę przypisywaną popełnionemu czynowi. Więcej na temat egzekucji w średniowieczu w rozdziale IV.

¹⁹ T. Grabarczyk, op.cit., s. 5.

W średniowiecznej Europie stanowiła ona niejako fundament systemu penalnego, głęboko wpisanego w społeczny i symboliczny porządek epoki. „Kara na gardle” miała chronić filary średniowiecznego ładu: religię, hierarchię społeczną, autorytet władzy i własność. Egzekucja nie była jedynie środkiem eliminacji sprawcy, ale również formą komunikatu: fizycznego i publicznego. Samo wykonanie wyroku miało charakter rytualny²⁰. Było widowiskiem, którego celem nie była jedynie realizacja sprawiedliwości, lecz przede wszystkim manifestacja potęgi władzy i jej absolutnego prawa do decydowania o życiu i śmierci²¹.

O życiu i śmierci decydowała władza, która w wielu przypadkach podejmowała decyzje nie tylko w oparciu o normy prawne, ale także uwzględniała przesady religijne, które znajdowały akceptację wśród hierarchii kościelnej²². Wyrazistym przykładem współistnienia elementów prawa, dogmatyki religijnej i ludowych przekonań były procesy o czary, stanowiące unikalny typ postępowań sądowych²³. Co prawda przepisy nie różnicowały oskarżonych ze względu na płeć, analiza praktyki sądowej wskazuje na jednoznaczną tendencję: większość ofiar stanowiły kobiety²⁴. Najczęściej były to znachorki, zielarki, wdowy, kobiety samotne lub w jakikolwiek sposób odstające od wspólnotowej normy, których odmienność często interpretowano jako zagrożenie.

W Polsce apogeum procesów czarownic przypadło na XVII i XVIII wiek²⁵, paradoksalnie w czasie, gdy w Europie Zachodniej fala oskarżeń zdążyła już wyraźnie osłabnąć²⁶. Pomimo rosnącej formalizacji procedur, sądy – zwłaszcza niższych szczebli, miejskie i gminne – działały pod silnym wpływem lokalnych emocji, społecznych napięć oraz uprzedzeń. Oskarżenia bywały efektem plotek, pomówień, a nierzadko osobistych konfliktów. Tortury traktowano jako uprawnioną metodę „ujawniania prawdy” i stosowano powszechnie, co niemal zawsze prowadziło do wymuszonych zeznań.

²⁰ Więcej na temat w rozdziale IV.

²¹ D. Mielnik, *Kara...*, op.cit., s. 79-80.

²² W nowożytnej historii prawa karnego zauważalna była tendencja do traktowania kary śmierci jako podstawowego środka karnego czemu sprzyjała również aproba Kościoła. Przykładem takiej postawy jest *Constitutio Criminalis Carolina*, niemiecki Kodeks karny z 1532 r., uznawany za jedną z pierwszych nowoczesnych kodyfikacji. Choć akt ten odegrał istotną rolę w procesie modernizacji prawa, jednocześnie doprowadził do zaostrzenia praktyki stosowania kary głównej, w tym za praktyki heretyckie. A. Dziadzio, *Powszechna historia prawa*, Warszawa 2008, s. 404.

²³ Osobnym zagadnieniem pozostaje działalność inkwizycji w procesach o czary.

²⁴ M. Pilaszek, *Procesy o czary w Polsce w wiekach XV-XVIII*, Kraków 2008, s. 297.

²⁵ Do XV wieku stosunek do czarów nie był jednoznacznie negatywny. Średniowieczny wymiar sprawiedliwości rzadko stosował surowe kary, ograniczając się najczęściej do grzywnien. Czarownice były czasem wykorzystywane przez osoby z warstw wyższych, jak książę Władysław Laskonogi czy Bolesta Rogatka, którzy korzystali z ich usług. T. Grabarczyk, op.cit., s. 144.

²⁶ A. Łuczak, *Czary i czarownice wczoraj i dziś*, Tarnów 1993, s. 75.

W praktyce sądowej ważną rolę odegrał wówczas *Malleus Maleficarum* („Młot na czarownice”), traktat opublikowany w 1487 roku, który przez stulecia stanowił podstawę ideologiczną i proceduralną dla procesów²⁷. Dokument ten rozszerzał definicję czarów do granic absurdu, obejmując nią kobiety praktykujące ziołolecznictwo, ale także osoby głęboko religijne, w tym zakonnice. W konsekwencji, każda forma odstępstwa od przyjętej normy mogła zostać uznana za dowód zawarcia przymierza z diabłem. Przebieg procesów o czary cechowała pewna przewidywalność i w istocie, tego rodzaju procesy stanowiły raczej rytuał społecznego wykluczenia niż przejaw wymierzania sprawiedliwości²⁸. Były także jednym z najbardziej dramatycznych przykładów przemocy instytucjonalnej w dziejach nowożytnego sądownictwa²⁹. Jednocześnie dokumentują one długotrwałą obecność praktyk, które pomimo przemian kulturowych i rozwoju myśli prawniczej³⁰, utrzymywały się na obrzeżach europejskiej nowoczesności aż do początków XIX wieku³¹.

Przed przystąpieniem do dalszych rozważań należy dokonać wstępnej refleksji dotyczącej charakteru prawa karnego w XVIII i XIX wieku. Ze względu na złożoność tematu oraz różnorodność systemów prawnych obowiązujących na terenie poszczególnych zaborów, niniejszy rozdział nie podejmuje szczegółowej analizy prawa karnego okresu porozbiorowego³². Ponadto, stuletni okres braku suwerenności, związany z podziałem ziem

²⁷ Dzieło zostało spisane przez dominikańskiego inkwizytora Heinricha Kramera, prawdopodobnie we współpracy z innym dominikańskim inkwizytorem, Jakobem Sprengerem. Traktat został przetłumaczony na język polski w 1614 r. Po jego publikacji zaobserwowano wzrost liczby procesów o czary w Polsce. J. Tokarka-Bakir, *Żyd jako czarownica i czarownica jako Żyd*, „Res Publica Nowa” 2008, nr 8, s. 12.

²⁸ Po sformułowaniu oskarżenia następowało śledztwo, w ramach którego stosowano metody mające na celu wymuszenie przyznania się do winy, najczęściej poprzez tortury. Wyrok był z reguły przesądzony. Większość oskarżonych nie przeżywała wszystkich etapów przesłuchań, a możliwość skutecznej obrony pozostawała czysto iluzoryczna.

²⁹ W epoce nowożytnej, w statutach piotrkowskich z lat 1493 i 1496, ustanowiono karę śmierci za ciężkie zranienie lub uszkodzenie ciała w trakcie napadu na dom. Kolejne regulacje prawne przewidywały surowe kary za zbrojne stawienie się na wiecie i sądy (1507 r.), zabójstwo na sejmikach (1520 r.), a także za ciężkie ranienie szlachcica przez przedstawiciela niższych warstw społecznych (1537 r.). Kara śmierci dotyczyła również posiadania i rozpowszechniania paszkwili (1538 r.) oraz składania fałszywych zeznań pod cudzym nazwiskiem. W tym kontekście procesy o czary, zwłaszcza z uwagi na ich przebieg oraz losy straconych kobiet, należy traktować jako jedną z najdramatyczniejszych form przemocy instytucjonalnej. J. Rafacz, *Dawne prawo sądowe polskie w zarysie*, Warszawa 1936, s. 112.

³⁰ Mowa tutaj o zyskującym na popularności ruchu humanitarystów. Więcej o idei Beccarrii i jego wpływie na rozwój prawa karnego i myśli prawniczej XVIII wieku w rozdziale V.

³¹ Ostatni przypadek spalenia osoby za czary miał miejsce 21.08.1811 r. w Reszlu na Warmii, gdzie stracono Barbarę Zdunk. Oskarżono ją o podpalenie pobliskich budynków, co według lokalnej ludności miało być motywowane osobistą zemstą. Choć oskarżenie dotyczyło przestępstwa pospolitego, w aktach sprawy pojawiły się także wątki dotyczące czarów. Egzekucja została przeprowadzona przez spalenie na stosie, jednak, zgodnie z zaleceniami pruskiego ministra sprawiedliwości, kat miał najpierw udusić skazaną, aby złagodzić przebieg kary. Na podstawie historii Barbary Zdunk Anna Koprowska-Głowacka napisała opowiadanie, które opublikowała w 2010. A. Koprowska-Głowacka, *Czarownice z Pomorza i Kujaw*, Gdynia 2010, s. 15. Wcześniej szerokim echem odbiła się sprawa doruchowska opisana w rozdziale V.

³² Poniżej przedstawiono zestawienie prac autorów, w szczególności badaczy specjalizujących się w historii prawa, którzy analizują ewolucję przepisów karnych w okresie porozbiorowym: *Historia ustroju i prawa w Polsce 1773/1795-1918*, red. M. Kallas, M. Krzymkowski, Warszawa 2006; W. Makowski, *Prawo karne. O*

dawnej Rzeczypospolitej, miał istotny wpływ na wszystkie aspekty życia: społecznego, politycznego i gospodarczego. W tym również na kształtowanie się systemów prawnych, które różniły się w zależności od zaborcy i były determinowane przez obce wzorce: rosyjskie³³, pruskie³⁴ i austriackie³⁵.

Zawężenie rozważań do okresu po Kongresie Wiedeńskim, a więc od momentu utworzenia Królestwa Polskiego, znajduje uzasadnienie zarówno metodologiczne, jak i merytoryczne. To wówczas na ziemiach polskich ukształtowała się względnie spójna struktura instytucjonalna i normatywna. Mimo unii personalnej z Rosją, Królestwo Polskie dysponowało własnym systemem sądownictwa i przepisami prawa, co pozwala traktować karę śmierci jako element wewnętrznej polityki karnej. Okres po Kongresie Wiedeńskim w 1815 roku, który ustanowił nowy porządek polityczny w Europie po burzliwej epoce napoleońskiej, zapoczątkował dla Polaków nowy, trudny etap historii, naznaczony dążeniem do odzyskania niepodległości w warunkach zaborczej dominacji.

Zasady konstytucyjne Królestwa Polskiego³⁶ początkowo utrzymały w mocy przepisy prawa karnego odziedziczone po Księstwie Warszawskim, które z czasem zostały zastąpione nowym kodeksem. Kodeks Karzący Królestwa Polskiego z 1818 roku³⁷ przewidywał dwa rodzaje kary śmierci: cywilną oraz fizyczną. Pierwsza polegała na całkowitym pozbawieniu praw obywatelskich, politycznych i honorowych, a także prawa do zajmowania stanowisk publicznych³⁸. Kara fizyczna groziła za najcięższe przestępstwa: zabójstwo, zamach na życie

przestępstwach w szczególności. Wykład porównawczy prawa karnego austriackiego, niemieckiego i rosyjskiego obowiązującego w Polsce, Warszawa 1924; S. Płaza, *Historia państwa i prawa polskiego. Cz. 2. Polska pod zaborami*, Katowice 1971.

³³ Porządek karno-prawny na ziemiach polskich znajdujących się pod zaborem rosyjskim początkowo opierał się na przepisach prawa karnego obowiązujących w okresie Księstwa Warszawskiego, natomiast od 1818 r. podstawę stanowiła nowa kodyfikacja znana jako Kodeks Karzący Królestwa Polskiego. D. Mielnik, *Prawodawstwo karne w okresie zaborów ze szczególnym uwzględnieniem kary śmierci*, „Nasze Historie” 2020, nr 19, s. 106-108.

³⁴ Na ziemiach zaboru pruskiego obowiązywał Landrecht pruski z 1794 r., który przewidywał karę śmierci za szereg przestępstw; przede wszystkim za zbrodnie przeciwko państwu oraz za zabójstwo człowieka. W 1851 r. wszedł w życie pruski Kodeks karny, wzorowany na Kodeksie Napoleona z 1810 r., który również przewidywał karę śmierci za przestępstwa takie jak zabójstwo czy zbrodnie przeciwko państwu. Ibidem, s. 103-105.

³⁵ Wśród ważniejszych aktów prawnych regulujących stosowanie kary śmierci na ziemiach austriackich warto wymienić: Kodeks karny o zbrodniach i karach z 1787 r., zwany Józefiną, który przewidywał możliwość orzekania kary śmierci w postępowaniu doraźnym oraz Księgę ustaw o zbrodniach i ciężkich przestępstwach policyjnych z 1803 r., zwaną Franciszkaną, która dopuszczała stosowanie tej kary w postępowaniu zwyczajnym za takie czyny jak morderstwo, zabójstwo na tle rabunkowym oraz podpalenie. Ibidem, s. 102-103.

³⁶ Mowa o Konstytucji Królestwa Polskiego z dnia 27 listopada 1815 r. nadanej przez cesarza Rosji i króla Polski Aleksandra I. *Konstytucje w Polsce: 1791-1990*, oprac. T. Kołodziejczyk i M. Pomianowska, Warszawa 1990, s. 48-57.

³⁷ Dziennik Praw Królestwa Polskiego 1818, t. V, nr 20, s. 3-232. Kodeks karny z 1818 r. wzorowano na prawie austriackim, pruskim i francuskim. Był wyrazem kompromisu społecznego i politycznego. Zgodnie z francuskim wzorem wyróżnił trójpodział przestępstw, z którego wynikało zróżnicowanie kar. Każda kategoria przestępstw miała być sądzona przez odrębne sądy. S. Płaza, *Historia...cz.2*, op.cit., s. 54-55.

³⁸ B. Hernik-Pikulska, *Kara śmierci: studium socjologiczne*, Kraków 2006, s. 84.

monarchy, gwałt, cudzołóstwo, bigamię, krzywoprzysięstwo, fałszerstwa oraz niektóre przestępstwa seksualne. Na tle wcześniejszych epok widoczna była wyraźna redukcja katalogu kar oraz uproszczenie metod wykonywania egzekucji; zrezygnowano przy tym z podziału na kary „zwyczajne” i „kwalifikowane”³⁹.

Mimo deklaracji mocarstw o dążeniu do stabilizacji oraz poprawy warunków życia ludności polskiej, władze reagowały nieufnie na wszelkie przejawy liberalizmu i postaw narodowych. W obawie przed odrodzeniem idei niepodległościowych konsekwentnie ograniczano życie polityczne oraz zakres wolności, także w obszarze prawa. Charakterystyczną cechą tego okresu było podporządkowanie porządku prawnego interesom władzy, w związku z czym prawo pełniło przede wszystkim funkcję środka kontroli społecznej, a nie ochrony sprawiedliwości w jej współczesnym rozumieniu.

Po upadku Powstania Listopadowego (1830-1831)⁴⁰ oraz nasilającej się polityki unifikacyjnej władz rosyjskich, w 1847 roku wprowadzono w życie Kodeks Kar Głównych i Poprawczych⁴¹, który stanowił element dostosowania porządku prawnego Królestwa Polskiego do ustawodawstwa Imperium Rosyjskiego. Kodeks, choć formalnie odpowiadał rosyjskiemu pierwowzorowi, został jednak dostosowany do ustroju i systemu prawnego Królestwa Polskiego⁴². Wśród jedenastu przewidzianych rodzajów kar większość dzieliła się na stopnie. Podstawowy podział obejmował kary główne oraz poprawcze⁴³. Do pierwszej kategorii należały: kara śmierci, ciężkie roboty oraz zesłanie na Syberię lub Kaukaz. Kara główna była orzekana za trzy przestępstwa: zamach na osobę cesarza, bunt przeciwko władzy najwyższej i zdradę państwa⁴⁴. W praktyce stosowanie kary śmierci było ograniczone, ale cały kodeks zawierał szeroki wachlarz kar.

Surowy charakter sankcji przewidzianych w Kodeksie Kar Głównych i Poprawczych przyczynił się do wzrostu liczby osób odbywających kary pozbawienia wolności, co w konsekwencji prowadziło do przepełnienia więzień. W 1861 roku Ogólne Zgromadzenie Rady Stanu większością głosów uchyliło ten akt, przywracając Kodeks Karzący, uznawany za

³⁹ E. Kaczyńska, *Ludzie ukarani. Więzienia i systemy kar w Królestwie Polskim 1815-1914*, Warszawa 1991, s. 222.

⁴⁰ Konsekwencją Powstania Listopadowego było m.in. sporządzenie tzw. list proskrypcyjnych: imiennych wykazów osób skazanych na śmierć. Zgodnie z ogłoszonym w 1832 r. wyrokiem, 249 osób miało zostać powieszonych, a 9 ściętych. Wśród skazanych znalazł się m.in. książę Adam Jerzy Czartoryski. Ibidem, s. 242.

⁴¹ Więcej o Kodeksie Kar Głównych i Poprawczych: K. Sójka-Zielińska, op.cit., s. 308-311.

⁴² S. Płaza, *Historia...cz.2*, op.cit., s. 71.

⁴³ Wśród kar poprawczych znalazły się: osiedlenie na Syberii lub w odległych guberniach europejskich, czasowe osadzenie w twierdzy, domu poprawy, wieży lub areszcie, a także nagana, kary pieniężne i cielesne.

⁴⁴ S. Płaza, *Historia...cz.2*, op.cit., s. 119.

łagodniejszy i lepiej dostosowany do polskich realiów⁴⁵. Realizacji uchwały przeszkodził wybuch Powstania Styczniowego (1863-1864)⁴⁶ i jego klęska.

W 1876 roku uchylono polski Kodeks Kar Głównych i Poprawczych, zastępując go rosyjskim Kodeksem karnym z 1866 roku (nowelizacją aktu z 1845 roku) w celu całkowitego zniesienia odrębności prawa karnego Królestwa. Równolegle, liczne ustawy specjalne służyły władzom rosyjskim do zwalczania wszelkich przejawów działalności niepodległościowej w zaborze rosyjskim. Jeszcze w latach 80. XIX wieku w Rosji rozpoczęto prace nad nowym kodeksem karnym, zakończone w 1903 roku uchwaleniem tak zwanego Kodeksu Tagancewa, wprowadzającym nowoczesne rozwiązania, elementy humanitaryzacji i liberalizację zasad odpowiedzialności. Na początku XX wieku zaczęto także prowadzić mniej lub bardziej systematyczne statystyki dotyczące stosowania kary śmierci. W latach 1905-1909 w Królestwie Polskim zapadło 750 wyroków śmierci, z czego wykonano 214⁴⁷.

Po zajęciu terenów Królestwa Polskiego przez państwa centralne w czasie I wojny światowej władze niemieckie, zakładając, że Kodeks Tagancewa obowiązuje na całym obszarze, uznały go za wiążący w Generalnym Gubernatorstwie Warszawskim⁴⁸. Z kolei w Generalnym Gubernatorstwie Lubelskim nadal stosowano przepisy Kodeksu Kar Głównych i Poprawczych⁴⁹. W 1917 roku Tymczasowa Rada Stanu wprowadziła Kodeks Tagancewa na obszar całego Królestwa Polskiego, wyłączając przepisy uznane za niemożliwe do zastosowania w miejscowych warunkach⁵⁰. Przepisy przejściowe uchyliły rozdział dotyczący zdrady stanu oraz przewidywaną za nią karę śmierci, nadając tej karze charakter fakultatywny. Mimo to, katalog przestępstw zagrożonych najwyższą sankcją pozostał szeroki i obowiązywał w odradzającym się państwie polskim aż do 1932 roku, kiedy to uchwalono tak zwany Kodeks Makarewicza.

1.2. Od II Rzeczypospolitej do okupacji wojennej: kara śmierci w latach 1918-1945

Dopiero po odzyskaniu niepodległości w 1918 roku przystąpiono do prac nad unifikacją prawa karnego, co stanowiło jedno z najważniejszych wyzwań młodej II Rzeczypospolitej

⁴⁵ B. Bartusiak, op.cit., s. 160.

⁴⁶ Wobec uczestników powstania stosowano środki karne określone w ukazach cesarskich. Na ich podstawie kary orzekał tzw. „skrócony sąd wojenno-polowy”. W przypadku powstańców wymierzano przede wszystkim karę śmierci przez powieszenie. D. Mielnik, *Kara...*, op.cit., s. 108-109.

⁴⁷ Ibidem, s. 85.

⁴⁸ Kodeks Tagancewa został wprowadzony rozporządzeniem z dnia 8.09.1915 r. przez Generała-Gubernatora Hansa Hartwiga von Beselera.

⁴⁹ D. Mielnik, *Kara...*, op.cit., s. 116-117.

⁵⁰ S. Płaza, *Historia...cz.2*, op.cit., s. 122.

(dalej: II RP). Państwo polskie przejęło odmienne, często rozbieżne systemy prawne odziedziczone po zaborcach, co w praktyce oznaczało funkcjonowanie na jego obszarze kilku odrębnych reżimów karnych⁵¹. Pilny charakter tego zadania znalazł wyraz w uchwaleniu w czerwcu 1919 roku ustawy o powołaniu Komisji Kodyfikacyjnej Rzeczypospolitej Polskiej⁵², organu, którego celem było stworzenie jednolitego, nowoczesnego i odpowiadającego potrzebom państwa prawa karnego.

Jednym z najpoważniejszych i najbardziej kontrowersyjnych zagadnień okazała się kwestia kary śmierci. Prace kodyfikacyjne prowadzone były w okresie, gdy w skali międzynarodowej ścierały się dwie przeciwstawne tendencje: postulat całkowitego zniesienia kary śmierci oraz dążenie do jej utrzymania, a niekiedy nawet rozszerzenia zakresu jej stosowania⁵³. Stanowisko zwolenników utrzymania kary śmierci odzwierciedlało nastroje społeczne, jakie zdominowały opinię publiczną po doświadczeniach wojny: poczucie potrzeby surowej reakcji państwa na najcięższe zbrodnie. Warto przy tym zaznaczyć, że znaczna część ówczesnych przedstawicieli nauki prawa karnego w Polsce opowiadała się za jej zniesieniem⁵⁴.

W wyniku głosowania Komisji Kodyfikacyjnej⁵⁵, zdecydowano o wprowadzeniu kary śmierci do projektu przygotowawczego kodeksu z 1922 roku⁵⁶. Po licznych dyskusjach i modyfikacji przepisów⁵⁷ ukształtował się ostateczny projekt, który przewidywał stosowanie tej kary wyłącznie w pięciu ściśle określonych przypadkach. Projekt przedłożono Prezydentowi RP w celu wprowadzenia go na drodze rozporządzenia⁵⁸. Takie rozwiązanie, ograniczające najwyższy wymiar kary do ściśle wyznaczonego katalogu czynów, wpisywało się w ówczesne

⁵¹ Prawnik Adam Lityński konstatuje: „Ziemie odradzającego się państwa polskiego pod każdym względem stanowiły mozaikę prawną, co dotyczyło także prawa karnego materialnego: na ziemiach znajdujących się przed I wojną pod panowaniem rosyjskim obowiązywał prezentujący dobry europejski poziom rosyjski Kodeks karny z 1903 roku, na ziemiach poniemieckich Kodeks karny byłej II Rzeszy z 1871 roku, na terenach poaustriackich Kodeks z 1852 roku, zaś na Spiszu, Orawie i w okręgu czadeckim nieskodyfikowane prawo karne węgierskie. Ogólna liczba aktów prawa karnego była wówczas ogromna”. A. Lityński, *Dwa kodeksy karne 1932: w osiemdziesiątą rocznicę*, „Roczniki Administracji i Prawa” 2012, nr 12, s. 207.

⁵² Ustawa z dnia 3 czerwca 1919 r. o komisji kodyfikacyjnej, Dz. Pr. P. P. z 1919 r., Nr 44, poz. 315.

⁵³ O przebiegu tych prac więcej w rozdziale ostatnim.

⁵⁴ Jeszcze przed formalnym rozpoczęciem prac Komisji Kodyfikacyjnej, w dwóch projektach kodeksu karnego autorstwa prawników Aleksandra Mogilnickiego i Emila S. Rappaporta oraz projektu Emila Krzymuskiego, kara śmierci nie była w ogóle przewidziana.

⁵⁵ Na temat struktury i działalności Komisji Kodyfikacyjnej: L. Górnicki, *Komisja Kodyfikacyjna II RP: pozycja ustrojowa, struktura organizacyjna, podejmowanie decyzji*, „Acta Universitatis Wratislaviensis. Prawo” 2019, z. 328, s. 109-151.

⁵⁶ Projekt, który został opracowany w 1922 r. przewidywał karę śmierci przygotował Juliusz Makarewicz. Osobny projekt przedstawił Wacław Makowski, który miał zresztą duży wpływ na ostateczną treść Kodeksu karnego z 1932 r., zwłaszcza w części szczegółowej. A. Lityński, *Dwa kodeksy...*, op.cit., s. 212-213.

⁵⁷ Kara śmierci była kolejno skreślona w projekcie z 1930 r., a następnie przywrócona do projektu z 1931 r. A. Grześkowiak, *Kara śmierci w polskim prawie karnym*, Toruń 1982, s. 53.

⁵⁸ A. Grześkowiak, *Kara...*, op.cit., s. 53.

europejskie tendencje zmierzające do minimalizacji jej stosowania, przy jednoczesnym zachowaniu jej jako środka o charakterze wyjątkowym i odstrasającym.

W roku 1932 wprowadzono dwa kodeksy karne. Kodeks karny wojskowy⁵⁹ oraz Kodeks karny. W Kodeksie Karnym z 1932 roku⁶⁰ (dalej: k.k. z 1932 roku), zwanym także Kodeksem Makarewicza⁶¹ kara śmierci została zaliczona do katalogu kar zasadniczych, obok kary więzienia, aresztu i grzywny. Zgodnie z art. 38 k.k. z 1932 roku, jej wykonanie następowało przez powieszenie. Kara główna została przewidziana w pięciu przypadkach, z których cztery miały charakter przestępstw politycznych: zamach na niepodległy byt państwa (art. 93 § 1), zamach na życie lub zdrowie Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej (art. 94 § 1), kwalifikowana postać zdrady wojennej (art. 101 § 2) oraz akcja dywersyjna w czasie wojny (art. 102). Jedynym przestępstwem pospolitym zagrożonym najwyższą karą było zabójstwo (art. 225 § 1). Kara ta mogła zostać orzeczona wobec sprawcy, który w chwili popełnienia czynu ukończył 17. rok życia⁶². Ponadto, na podstawie art. 47 k.k. z 1932 roku, wobec osoby skazanej na karę śmierci sąd obligatoryjnie orzekał pozbawienie praw publicznych oraz obywatelskich praw honorowych⁶³. Przepisy przewidywały możliwość wymierzenia kary śmierci w alternatywie z innymi karami: karą dożywotniego więzienia, więzienia od lat dziesięciu lub więzienia od lat pięciu. Zgodnie z art. 54 k.k. z 1932 roku sędzia dysponował w tym zakresie władzą dyskrecyjną⁶⁴, co oznaczało, że za dany czyn mógł orzec karę śmierci bądź zastosować łagodniejszą sankcję. Natomiast art. 59 k.k. z 1932 roku⁶⁵ tego samego kodeksu dopuszczał wymierzenie kary pozbawienia wolności przekraczającej pięć lat jako alternatywę wobec kary śmierci. Przy wymiarze kary sąd zobowiązany był uwzględniać szereg przesłanek wskazanych

⁵⁹ Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 21 października 1932 r. – Kodeks karny wojskowy, Dz. U. z 1932 r., nr 91, poz. 765. Kara śmierci znajdowała się w katalogu kar zasadniczych (art. 12 § 1).

⁶⁰ Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 11 lipca 1932 r. - Kodeks karny, Dz.U. z 1932 r., Nr 60, poz. 571.

⁶¹ Juliusz Makarewicz, prawnik i wieloletni wykładowca prawa karnego na Uniwersytecie Lwowskim, w Komisji Kodyfikacyjnej pełnił funkcję przewodniczącego Sekcji Prawa Karnego Materialnego oraz wiceprzewodniczącego Wydziału Karnego. Był on głównym twórcą ostatecznej wersji kodeksu.

⁶² Kodeks z 1932 r. nie zawierał ograniczeń wiekowych w odniesieniu do stosowania kary śmierci. Brak uregulowań odrębnych doprowadził zatem do orzekania tej kary na zasadach ogólnych odnoszących się do podmiotowego zakresu działania kodeksu. M. Mitera, M. Zubik, *Kara śmierci w świetle doświadczeń współczesnych systemów prawnych*, Warszawa 1998, s. 97.

⁶³ J. Makarewicz, *Kodeks karny z komentarzem*, [w:] Juliusz Makarewicz. *Kodeks karny z komentarzem*, red. A. Grześkowiak, K. Wiak, Lublin 2012, s. 193.

⁶⁴ Ibidem, s. 205.

⁶⁵ Mowa o instytucji nadzwyczajnego złagodzenia kary. Kodeks ograniczał stosowanie instytucji nadzwyczajnego złagodzenia kary do sytuacji wskazanych w ustawie, a mianowicie: zmniejszona odpowiedzialność (art. 18 § 1); usprawiedliwiona nieświadomość (art. 20 § 2); przekroczenie granic obrony koniecznej (art. 21 § 2); przekroczenie granic wyższej konieczności (art. 22 § 4); usiłowanie nieudolne (art. 24 § 2); podżeganie i pomocnictwo (art. 29 § 2); nieletni poniżej lat 17 (art. 76 § 1); wykonanie wyroku mogło nastąpić po ukończeniu 20 lat (art. 77); sprawca odwrócił grożące niebezpieczeństwo (art. 220); kradzież przedmiotu małej wartości zabranego celem użycia (art. 262 § 4). Ibidem, s. 214-217.

w kodeksie⁶⁶. Po pierwsze: pobudki, sposób działania sprawcy oraz jego stosunek do pokrzywdzonego. Po drugie: stopień rozwoju umysłowego, cechy charakteru i dotychczasowe życie oskarżonego, a także jego zachowanie po dokonaniu czynu zabronionego.

Ważnym elementem regulacji zawartych w k.k. z 1932 roku były przepisy normujące instytucję przedawnienia. W przypadku zbrodni zagrożonych karą śmierci postępowania karnego nie można było wszcząć po upływie dwudziestu lat od popełnienia czynu (art. 86 pkt a), ani wydać wyroku skazującego po upływie dwudziestu pięciu lat (art. 87 pkt a). Jeżeli zaś od chwili uprawomocnienia się wyroku skazującego na karę śmierci minęło trzydzieści lat, kara ta nie mogła już zostać wykonana (art. 89 § 1 pkt a).

Dane statystyczne wskazują, że pomimo szerokich ram prawnych umożliwiających stosowanie tej sankcji, sądy korzystały z niej stosunkowo rzadko. W 1934 roku najwyższy wymiar kary orzeczono wobec 13 osób, a w 1937 roku wobec 16 skazanych⁶⁷. Pomimo stosunkowo liberalnego charakteru k.k. z 1932 roku, obowiązujące w II RP ustawodawstwo karne przewidywało karę śmierci jako sankcję bezwzględnie oznaczoną za 145 typów przestępstw⁶⁸. Przyczyną takiego zakresu stosowania kary śmierci było jej unormowanie nie tylko w kodeksie, lecz również w licznych aktach prawnych o charakterze szczególnym, które przewidywały jej orzekanie za określone kategorie przestępstw. Wśród nich znalazło się Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z 19 marca 1928 roku o postępowaniu doraźnym⁶⁹, które znacząco rozszerzało możliwość stosowania najwyższego wymiaru kary na kilkanaście typów przestępstw opisanych w kodeksie karnym⁷⁰. Co ważne, sąd rozpoznający

⁶⁶ Jak podkreśla prawnik Daniel Mielnik, analiza orzecznictwa SN z tamtego okresu pokazuje, że kara śmierci mogła być orzekana jedynie w razie nieodzownej konieczności ochrony społeczeństwa przed sprawcą o wybitnie aspołecznych właściwościach, gdy żadna inna sankcja nie mogła go unieszkodliwić; wymagało to szczegółowego ujawnienia motywów takiego rozstrzygnięcia. W tym kontekście należy podkreślić, że możliwość wyboru kary śmierci nie była równoznaczna z dowolnością jej stosowania. D. Mielnik, *Kara...*, op.cit., s. 125-127.

⁶⁷ M. Mitera, M. Zubik, op.cit., s. 98.

⁶⁸ A. Grześkowiak, *Kara...*, op.cit., s. 162-165. Należy jednak zauważyć, że brak dotąd pracy monograficznej dotyczącej zakresu o właściwości prawnych stosowania kary śmierci w II RP. Brak jest więc wyczerpujących danych statystycznych. Jest to szczególnie ciekawy obszar badań dla historyka.

⁶⁹ Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z 19 marca 1928 r. o postępowaniu doraźnym, Dz. U. z 1928 r., nr 33, poz. 315.

⁷⁰ Postępowanie doraźne mogło być wprowadzane przez Radę Ministrów na wniosek Ministra Sprawiedliwości, w porozumieniu z Ministrem Spraw Wewnętrznych, w razie szczególnego zagrożenia porządku publicznego (art. 31). Obejmowało całe państwo lub jego część i dotyczyło sprawców, usiłujących, podżegaczy i pomocników (art. 7). Organy bezpieczeństwa miały obowiązek niezwłocznego zawiadomienia prokuratora (art. 10). Postępowanie prowadzono bez śledztwa, a dochodzenie wykonywał prokurator, policja lub sędziowie śledczy (art. 11 § 1); tymczasowe aresztowanie zarządzał sędzia śledczy lub sąd grodzki (art. 12 § 1). Sprawy rozpoznawał sąd okręgowy w składzie trzech sędziów (art. 16 § 1). Było ono niedopuszczalne wobec osób poniżej 17 lat, kobiet w ciąży i obłożnie chorych (art. 14) oraz po upływie 21 dni od zatrzymania lub 90 dni od czynu (art. 13). Wygasało po ustaniu przyczyn jego wprowadzenia, a sprawy przekazywano do trybu zwyczajnego (art. 5 i 8). Wyrok zapadał bezzwłocznie (art. 24 § 1). Za czyny zagrożone w trybie zwyczajnym karą ciężkiego więzienia orzekano karę śmierci (art. 32), łagodzoną wyjątkowo do dożywocia. Orzeczenia były prawomocne i niezaskarżalne (art. 25 § 1), a wyrok śmierci wykonywano w ciągu 24 godzin (art. 26), podając go do publicznej wiadomości.

sprawę w trybie doraźnym dysponował ograniczoną możliwością złagodzenia kary; mógł zamienić karę śmierci na dożywotnie pozbawienie wolności jedynie w przypadku wystąpienia wyjątkowo istotnych okoliczności łagodzących⁷¹.

Sądy doraźne funkcjonowały w Polsce do 1925 roku. Ich ponowne wprowadzenie nastąpiło 2 września 1931 roku⁷², kiedy to władze sanacyjne ogłosiły stosowny dekret uzasadniając ten krok wzrostem liczby napadów rabunkowych. Nowe przepisy objęły także wybrane przestępstwa polityczne, pozbawiając oskarżonych prawa do apelacji i przewidując jedynie trzy możliwe rozstrzygnięcia: uniewinnienie, karę śmierci lub bezterminowe pozbawienie wolności⁷³. W ciągu 16 miesięcy wykonano wówczas 107 wyroków śmierci, w większości na działaczach rewolucyjnych, których czyny zakwalifikowano jako bandytyzm lub szpiegostwo⁷⁴.

Najwyższy wymiar kary znajdował się także w ustawie z 23 maja 1924 roku o powszechnym obowiązku wojskowym⁷⁵, przewidziany w wypadkach szczególnie obciążających, takich jak podżeganie do dezercji (art. 96), uchylania się od służby wojskowej (art. 101) czy doprowadzenie do uszkodzenia ciała w celu uniknięcia poboru (art. 93). W warunkach wojny lub mobilizacji przewidywano obligatoryjne orzeczenie kary śmierci⁷⁶.

Dekret z 5 grudnia 1918 roku⁷⁷ zlikwidował sądy wojskowe i zastrzegł zatwierdzanie wyroków śmierci dla Naczelnego Wodza. Rok później, dekretem z 3 stycznia 1919 roku⁷⁸ powołano wojenne sądy doraźne, a następnie powszechne sądy doraźne⁷⁹. Były one właściwe w sprawach najcięższych zbrodni; od morderstwa po sabotaż⁸⁰. Warto w tym miejscu zaznaczyć, że bezpośrednio po I wojnie światowej wzrost przestępczości, brak ustabilizowanych struktur władzy oraz ogólna destabilizacja porządku publicznego wymusiły utworzenie sądów wojskowych oraz wdrożenie postępowania doraźnego. Ich głównym celem

⁷¹ M. Mitera, M. Zubik, op.cit., s. 98. Zgodnie z rozporządzeniem, jednomyślne uznanie oskarżonego winnym jednego z przewidzianych w nim przestępstw skutkowało obligatoryjnym orzeczeniem kary śmierci, jeśli w trybie zwyczajnym groziło za nie ponad pięć lat pozbawienia wolności. R. Krajewski, *Prawne kontrowersje ochrony życia człowieka: studium z prawa polskiego i kanonicznego*, Płock 2004, s. 31.

⁷² Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 2 września 1931 r. o wprowadzeniu postępowania doraźnego, Dz. U. z 1931 r., nr 79, poz. 622.

⁷³ P. Marszałek, *Polskie prawo stanów szczegółowych 1918-1939: wybór źródeł*, Wrocław 2004, s. 228.

⁷⁴ R. Jury, T. Szafar, *Pitaval polityczny 1918-1939*, Warszawa 1971, s. 371.

⁷⁵ Ustawa z dnia 23 maja 1924 r. o powszechnym obowiązku wojskowym, Dz. U. z 1924 r., nr 61, poz. 609.

⁷⁶ W okresie obowiązywania stanu wojennego mogła być ona stosowana za przestępstwa, które w postępowaniu zwyczajnym zagrożone były karą więzienia dłuższą niż rok.

⁷⁷ Dekret Naczelnego Wodza Wojsk Polskich z dnia 5 grudnia 1918 r., Dz. R.W. z 1918 r., nr 1, poz. 234.

⁷⁸ Dekret z dnia 3 stycznia 1919 r. o przepisach dla wojennych sądów doraźnych, Dz. R.W. z 1919 r., nr 1, poz. 5.

⁷⁹ Ustawa z dnia 30 czerwca 1919 r. w przedmiocie sądów doraźnych, Dz. U. z 1919 r., nr 55, poz. 341; Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości i Ministra Spraw Wewnętrznych z dnia 21 lipca 1919 r. dotyczące wykonania ustawy w przedmiocie sądów doraźnych, Dz. U. z 1919 r., nr 60, poz. 362.

⁸⁰ Właściwości tych sądów podlegały również sprawy o morderstwo, rabunek, podpalenie, gwałty, uszkodzenie lub niszczenie własności prywatnej, czy ciężkie uszkodzenie ciała.

było zapewnienie dyscypliny w szeregach armii, utrzymanie porządku prawnego oraz mobilizacja sił do walk na wschodnich rubieżach, nie zaś, jak czasem błędnie się przyjmuje, eliminacja przeciwników politycznych⁸¹. Kształt tego systemu wynikał z realiów toczących się walk o granice oraz trudnej sytuacji cywilów przy braku sprawnie działającego sądownictwa powszechnego. W latach 1919-1934 orzekły one 1146 wyroków śmierci⁸².

Karę śmierci przewidywały także inne akty prawne II RP. Rozporządzenie Prezydenta z 24 października 1934 roku o niektórych przestępstwach przeciwko bezpieczeństwu Państwa⁸³ oraz Dekret Prezydenta z 22 listopada 1938 roku o ochronie niektórych interesów Państwa⁸⁴ wprowadzały karę główną. Najwyższą sankcją zagrożeni byli winni ujawnienia tajemnicy państwowej obcemu rządowi, sabotaż urządzeń obronnych czy działania powodujące poważną szkodę dla bezpieczeństwa państwa, zwłaszcza w czasie wojny. Akty te wpisywały się w szerszy nurt ustawodawczy, w którym władze II RP, stawiając czoła narastającym napięciom politycznym i zagrożeniom wewnętrznym, coraz częściej sięgały po najwyższy wymiar kary jako instrument zarówno prewencji, jak i represji.

Okres II wojny światowej to w historii polskiego prawa karnego czas wyjątkowy i trudny do jednoznacznego ujęcia. W czasie wojny na okupowanych ziemiach polskich nie istniał jednolity porządek prawny; jego kształt zależał od okupanta i statusu danego terytorium. Na obszarach zajętych przez III Rzeszę stosowano zarówno, w ograniczonym zakresie, przedwojenne polskie prawo karne, w tym k.k. z 1932 roku, jak i przepisy niemieckiego prawa oraz szczególnego ustawodawstwa okupacyjnego, natomiast na terenach okupowanych przez Związek Sowiecki wprowadzono radziecki system prawny. Równolegle Polskie Państwo Podziemne, odwołując się do ciągłości prawnej II RP, tworzyło własne struktury sądownicze i normy regulujące życie konspiracyjne. Wszystkie te porządki funkcjonowały jednak w warunkach okupacji, głębokiego ograniczenia gwarancji prawnych i podporządkowania prawa realiom politycznym oraz represyjnym.

Z tego względu pogłębiona analiza tego okresu wykracza poza ramy niniejszego rozdziału. Wypada jednak podkreślić, że kara śmierci była w latach 1939-1945 stosowana powszechnie, zarówno przez okupantów niemieckich i sowieckich, jak i przez struktury Polskiego Państwa Podziemnego. Pełniła funkcję narzędzia walki zbrojnej i odwetu,

⁸¹ R. Ostafiński-Bodler, *Sądy wojskowe w polskich siłach zbrojnych i ich kompetencje w sprawach karnych w latach 1914-2002*, Toruń 2002, s. 79.

⁸² *Historia Polski w liczbach: Państwo-Wojsko*, red. A. Jezierski, Warszawa 1999, s. 263.

⁸³ Rozporządzenie Prezydenta z dnia 24 października 1934 r. o niektórych przestępstwach przeciwko bezpieczeństwu Państwa, Dz. U. z 1934 r., nr 94, poz. 851.

⁸⁴ Dekret Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 22 listopada 1938 r. o ochronie niektórych interesów Państwa, Dz. U. z 1938 r., nr 91, poz. 623.

stosowanego wobec kolaborantów, szpiegów, dywersantów oraz członków struktur władzy okupacyjnej. Brutalność tych działań oraz ich demonstracyjny charakter miały na celu nie tylko eliminację przeciwników, lecz również podporządkowanie ludności cywilnej.

Od 1 września 1939 roku, w warunkach wojny i okupacji niemieckiej, kara śmierci została przekształcona w jedno z kluczowych narzędzi represji stosowanych przez reżimy totalitarne na terytorium II RP⁸⁵. W okupowanej przez III Rzeszę części Polski władze niemieckie stopniowo zastępowały polskie ustawodawstwo własnym⁸⁶. Wprowadzane przepisy nie tylko ignorowały postanowienia prawa międzynarodowego, ale systematycznie rozszerzały katalog czynów zagrożonych karą śmierci: od działalności konspiracyjnej i sabotażu po pozornie błahe przewinienia, takie jak ubój poza kontrolą władz, ukrywanie żywności czy niewywiązywanie się z obowiązku dostarczania kontyngentów⁸⁷. Orzekana przez sądy wojskowe, policyjne sądy specjalne i doraźne trybunały, kara ta była często wykonywana natychmiast, bez możliwości odwołania⁸⁸. Jej stosowanie służyło nie tylko eliminacji jednostek uznanych za zagrożenie dla okupanta, lecz także zastraszeniu ludności cywilnej oraz realizacji celów polityki eksterminacyjnej, w szczególności wobec Żydów i Polaków⁸⁹.

Równolegle, od 17 września 1939 roku, w wyniku sowieckiej agresji dokonanej na mocy tajnego protokołu paktu Ribbentrop–Mołotow, wschodnie tereny Polski znalazły się pod okupacją Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich (dalej: ZSRR). Władze radzieckie natychmiast przystąpiły do tworzenia struktur przymusu i represji, w których kara śmierci odgrywała centralną rolę⁹⁰. Stosowana zarówno w ramach formalnych postępowań sądowych, jak i w trybie doraźnym, często pozbawiona była jakiegokolwiek podstawy prawnej⁹¹. Reżim sowiecki wykorzystywał ją jako narzędzie walki z elitami społecznymi, wojskowymi i

⁸⁵ B. Bartusiak, op.cit., s. 182-183.

⁸⁶ Ibidem, s. 183.

⁸⁷ D. Mielnik, analizując akty prawne wydawane w tamtym okresie, w tym liczne ogłoszenia i obwieszczenia, podkreśla, że charakteryzowały się one niespotykaną dotąd w ustawodawstwie karnym surowością. D. Mielnik, *Kara...*, op.cit., s. 136-139.

⁸⁸ Na temat egzekucji dokonywanych przez Niemców na terenach okupowanych w czasie II wojny światowej w rozdziale IV.

⁸⁹ Więcej o stosowaniu kary śmierci przez władze okupacyjne III Rzeszy na ziemiach polskich: W. Borodziej, *Terror i polityka: policja niemiecka a polski ruch oporu w GG 1939-1944*, Warszawa 1985; W. Jastrzębski, *Okupacyjne losy ziem polskich wcielonych do III Rzeszy (1939-1945)*, Bydgoszcz 2017; A. Wrzyszczyński, *Sądy na ziemiach polskich w czasie okupacji niemieckiej (1939-1945). Najnowsze opracowania tematu*, „Studia z Dziejów Państwa i Prawa” 2020, nr 23, s. 35-54.

⁹⁰ Jak podkreślają badacze, okupacja sowiecka z lat 1939-1941 była w PRL świadomie pomijana lub fałszowana, gdyż ujawnienie agresji ZSRR, działalności Narodnyj Komissariat Wnutriennich Dieł, licznych deportacji i zbrodni podważałoby mit „braterskiego sojuszu”, legitymizację władz oraz propagandowy obraz ZSRR jako wyzwoliciela i gwaranta postępu. Dopiero po upadku systemu komunistycznego możliwe stało się ujawnienie rzeczywistej skali przemocy, grabieży mienia i łamania praw człowieka, a także szerokiego stosowania kary śmierci przez sowieckiego okupanta na ziemiach polskich w tym okresie. *Okupacja sowiecka ziem polskich 1939-1941*, red. P. Chmielowiec, Rzeszów – Warszawa 2005.

⁹¹ J. Bardach, B. Leśnodorski, M. Pietrzak, op.cit., s. 633-639.

intelektualnymi, a także jako instrument pacyfikacji, represji klasowych i tłumienia wszelkich przejawów oporu wobec władzy komunistycznej. Narodnyj Komissariat Wnutriennich Dieł (dalej: NKWD) przeprowadzało masowe egzekucje, które niejednokrotnie miały charakter prewencyjny i pozaprawny⁹². Kara śmierci była też wymierzana wobec cywilów za działania określone jako „kontrewolucyjne” lub „antyradzieckie”. Co prawda deportacje do łagrów nie stanowiły formalnie kary śmierci, ale w praktyce represyjnej Związku Radzieckiego często prowadziły do podobnego skutku. Skrajnie ciężkie warunki bytowe, praca przymusowa oraz wyniszczenie biologiczne i psychiczne powodowały, że dla wielu zesłańców pobyt w obozach kończył się śmiercią⁹³.

1.3. Represje, mordy sądowe: kara śmierci w okresie 1944/45-1956

Po zakończeniu II wojny światowej Polska znalazła się w strefie wpływów Związku Radzieckiego, co miało fundamentalny wpływ na kształtowanie się nowego porządku politycznego, społecznego i prawnego w kraju⁹⁴. Po objęciu władzy przez rządy komunistyczne, „ludowy” ustawodawca przystąpił do przeprowadzenia głęboko zakrojonych zmian w systemie prawa, w tym w szczególności w zakresie prawa karnego oraz postępowania karnego⁹⁵. Celem tych zmian była nie tylko adaptacja prawa do ideologii socjalistycznej, ale także stworzenie nowego porządku prawnego, który miał odzwierciedlać polityczne i społeczne założenia reżimu.

W dziejach powojennej Polski najintensywniejsze stosowanie kary śmierci przypadło na pierwszą dekadę po 1944 roku. Skala zjawiska była bezprecedensowa: w latach 1944-1956, wydano około siedmiu tysięcy wyroków śmierci, z czego wykonano niemal połowę⁹⁶. Według danych Ministerstwa Sprawiedliwości w latach 1944-1956 sądy powszechne skazały

⁹² Informacje na temat egzekucji wykonywanych przez sowietów podczas II wojny światowej na terenach okupowanych, znajdują się w rozdziale IV.

⁹³ D. Mielnik, *Kara...*, op.cit., s. 154-155.

⁹⁴ Jak zaznacza historyk Robert Spałek, Polska powojenna w istocie została stworzona przez ZSRR w granicach wyznaczonych przez Stalina i funkcjonowała w systemie przez niego narzuconym; „w trakcie czterdziestu pięciu lat istnienia Polski Ludowej, zwanej oficjalnie od 1952 roku Polską Rzeczpospolitą Ludową, władza miała charakter uzurpatorski”. R. Spałek, *PRL – państwo niesuwerenne czy „okupowane przez przedstawiciela”?* *Studium wstępne*, [w:] *Sprzeczne narracje... Z historii powojennej Polski 1944-1989*, red. R. Spałek, Warszawa 2020, s. 7.

⁹⁵ W ciągu pierwszego dziesięciolecia po utworzeniu Polskiej Ludowej, wprowadzono ponad 130 aktów prawnych, które dotyczyły zarówno prawa karnego materialnego, jak i proceduralnego. I. Andrejew, L. Lernell, J. Sawicki, *Prawo karne Polski Ludowej. Wiadomości ogólne*, Warszawa 1954, s. 220-240.

⁹⁶ Z. Biegański, *Nieustający dylemat. Dyskusje wokół stosowania kary śmierci w perspektywie integracji europejskiej*, [w:] *Unia Europejska – polityczne i prawne aspekty integracji*, red. Z. Biegański, J. Jackowicz, Warszawa 2008, s. 232. Jak ustalił historyk Krzysztof Szwagrzyk, w latach 1944-1956 wydano 5641 wyroków śmierci, z których 2838 wykonano. K. Szwagrzyk, *Prawnicy czasu bezprawia. Sędziowie i prokuratorzy wojskowi w Polsce 1944-1956*, Kraków–Wrocław 2005, s. 86.

prawomocnie na śmierć w pierwszej instancji kilka tysięcy osób⁹⁷. Sądy wojskowe w latach 1946-1948 stosowano najsurowsze środki karne, co doprowadziło do śmierci 885 osób. Ogółem w latach 1946-1955 Wojskowe Sądy Rejonowe wydały dwie trzecie wszystkich wyroków śmierci, a stracono wówczas blisko połowę wszystkich skazańców⁹⁸. Ustalenie precyzyjnej liczby obywateli skazanych na karę główną, zarówno przez sądy cywilne, jak i wojskowe, nadal pozostaje zadaniem żmudnym⁹⁹. Z pewnością jednak można stwierdzić, że wielu wyroków w latach 1945-1956 nie można było nazwać inaczej, jak mordem sądowym¹⁰⁰.

Najbardziej ponury rozdział tej historii, jak wskazano wyżej, to lata 1946-1948. Po 1948 roku, mimo częściowego spadku liczby wydawanych wyroków śmierci, władza komunistyczna nie złagodziła kursu represyjnego, przeciwnie, rozbudowie uległ system inwigilacji, wzrosło natężenie kontroli społecznej, a aparat bezpieczeństwa działał z coraz większą intensywnością¹⁰¹. Kolejny wzrost liczby egzekucji miał miejsce w 1952 roku, co wiązało się z nasileniem polityki stalinizmu w krajach bloku wschodniego oraz zaostrzeniem linii politycznej wobec rzeczywistych i domniemych przeciwników władzy ludowej¹⁰².

⁹⁷ Z. Biegański, *Sądownictwo i skazani na śmierć z przyczyn politycznych w województwie pomorskim (bydgoskim) w latach 1945-1956*, Bydgoszcz 2003, s. 236 i n.

⁹⁸ Ibidem, s. 156-162.

⁹⁹ Zainteresowanie tym okresem nie słabnie, a badacze od lat kontynuują wysiłki mające na celu precyzyjne ustalenie liczby skazanych w poszczególnych regionach Polski w tym czasie: Z. Biegański, *Sądownictwo...*, op.cit.; *Księga świadectw: skazani na karę śmierci w czasach stalinowskich i ich losy*, red. K. Madej, J. Żaryn, J. Żurek, Warszawa 2003; M. Turlejska, *Te pokolenia żałobami czarne... Skazani na śmierć i ich sędziowie 1944-1954*, Warszawa 1990; *Przestępstwa sędziów i prokuratorów w Polsce lat 1944-1956*, red. W. Kulesza, A. Rzepliński, Warszawa 2000; *Skazani na karę śmierci przez Wojskowy Sąd Rejonowy w Rzeszowie 1946-1954*, red. T. Bereza, P. Chmielowiec, Rzeszów 2004; *Skazani na karę śmierci przez Wojskowy Sąd Rejonowy we Wrocławiu 1944-1955*, red. K. Szwaagrzyk, Wrocław 2000.

¹⁰⁰ Termin „mord sądowy” odnosi się do orzeczeń, które są wydawane w wyniku błędnego stosowania przepisów, oskarżeń opartych na fałszywych dowodach lub pod wpływem presji politycznych, społecznych czy ideologicznych. Mord sądowy jest zatem pojęciem, które wykracza poza dosłowną interpretację wyroku śmierci i odnosi się do każdego przypadku, w którym system sprawiedliwości zostaje wypaczony w sposób, który skutkuje nie tylko niewłaściwym oskarżeniem, ale i skutkami tragicznymi dla jednostki, jak również społeczeństwa, które na to pozwala. Więcej o mordach sądowych w omawianym okresie: B. Bawolik, *Mord sądowy w Polsce Ludowej w latach 1944-1956 – aspekty doktrynalne i penitencjarne*, „Law-Education- Security” 2022, Vol. 116, s. 189-212.

¹⁰¹ Rok 1948 uznaje się za początek okresu stalinizmu w Polsce, który zbiega się z wprowadzeniem tzw. Małej Konstytucji z 1947 r. Ustawa Konstytucyjna z dnia 19 lutego 1947 r. o ustroju i zakresie działania najwyższych organów Rzeczypospolitej Polskiej, Dz. U. z 1947 r., nr 18, poz. 71, z późn. zm. Okres stalinizmu w Polsce trwał od 1948 r. do 1956 r. W tym czasie, zarówno w ZSRR, jak i w krajach satelickich, w tym Polsce, wprowadzono brutalną politykę represji, ideologicznej jednolitości oraz centralizacji władzy. Te zmiany miały daleko idący wpływ na wszystkie aspekty życia publicznego, w tym na system prawnokarny, który został podporządkowany nowym celom politycznym i ideologicznym. Na temat stalinizmu w Polsce: A. Werblan, *Stalinizm w Polsce*, Warszawa 1991.

¹⁰² Rok 1952 był przełomowy dla procesu utrwalania władzy komunistycznej w Polsce. Szczególne znaczenie miały dwa wydarzenia, które w sposób zasadniczy wpłynęły na strukturę i funkcjonowanie państwa. Pierwszym z nich było uchwalenie 22 lipca Konstytucji Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej (Dz. U. z 1952 r., nr 33, poz. 232), której kształt odzwierciedlał bezpośredni wpływ Józefa Stalina. Ustawa zasadnicza sankcjonowała model państwa podporządkowanego partii komunistycznej, wpisując się w sowiecki wzorec ustrojowy i gwarantując pełną dominację aparatu partyjnego nad wszystkimi sferami życia publicznego. Drugim istotnym wydarzeniem były wybory parlamentarne do Sejmu przeprowadzone 26.10.1952 r. Odbyły się one już w ramach nowego systemu politycznego, w warunkach wzmożonego terroru, charakterystycznego dla szczytowego okresu stalinizmu.

Fundamenty powojennego systemu represji karnej zostały ustanowione już w 1944 roku, wraz z objęciem władzy przez Polski Komitet Wyzwolenia Narodowego¹⁰³ (dalej: PKWN). Kluczowym aktem prawnym był dekret PKWN ogłoszony w dniu 31 sierpnia 1944 roku¹⁰⁴ zwany inaczej dekretem sierpniowym¹⁰⁵, który przewidywał karę śmierci wobec osób odpowiedzialnych za zbrodnie przeciwko ludności cywilnej, jeńcom wojennym i żołnierzom poprzez „udział w dokonywaniu zabójstw”¹⁰⁶, znęcanie się nad nimi lub ich prześladowanie. Przepisy dekretu nie były skierowane wyłącznie przeciwko zbrodniarzom hitlerowskim i kolaborantom odpowiedzialnym za prześladowania ludności polskiej w czasie wojny. W krótkim czasie stały się również narzędziem sądowego bezprawia wymierzonego w przeciwników politycznych nowej władzy. Na jego podstawie skazano wielu bohaterów walki o niepodległą Polskę, w tym żołnierzy Armii Krajowej¹⁰⁷, oraz działaczy konspiracji z okresu okupacji. Żołnierzy podziemia przedstawiano jako zdrajców narodu, stawiając ich w jednym szeregu ze zbrodniarzami wojennymi¹⁰⁸.

Wykorzystywano represje, propagandę i aparat bezpieczeństwa w celu zapewnienia całkowitej kontroli nad społeczeństwem. Sejm wyłoniony w takich warunkach nie stanowił niezależnego organu ustawodawczego, lecz pełnił funkcję instytucji fasadowej, której głównym zadaniem było legitymizowanie monopolu władzy partii oraz eliminacja jakichkolwiek przejawów opozycji. M. Siedziako, *Bez wyboru. Głosowanie do Sejmu PRL (1952-1989)*, Warszawa 2018, s. 152-153, 481. O wyborach w 1952 r.: A. Zaćmiński, *Kampania wyborcza i wybory do Sejmu PRL I kadencji z 1952 r. Studium totalitarnej elekcji parlamentarnej*, Bydgoszcz 2020.

¹⁰³ Polski Komitet Wyzwolenia Narodowego to tymczasowy organ władzy wykonawczej w Rzeczypospolitej Polskiej, działający na terenach wyzwolonych spod okupacji niemieckiej od 21.07.1944 r. Realizował politykę ZSRR, pozostając pod silnym wpływem Stalina. Dnia 31.12.1944 r. PKWN przekształcono w Rząd Tymczasowy Rzeczypospolitej Polskiej.

¹⁰⁴ Dekret PKWN z dnia 31 sierpnia 1944 r. o wymiarze kary dla faszystowsko-hitlerowskich zbrodniarzy winnych zabójstw i znęcania się nad ludnością cywilną i jeńcami oraz dla zdrajców Narodu Polskiego, Dz. U. z 1944 r., nr 4, poz. 16.

¹⁰⁵ Więcej o dekrete sierpniowym jako instrumencie legalizacji władzy komunistycznej w Polsce oraz jej legitymizacji: M. Birt, *Dekret sierpniowy PKWN z 1944 roku jako instrument legalizacji władzy komunistycznej w Polsce*, „Studia nad Autorytaryzmem i Totalitaryzmem” 2019, nr 4 /41, s. 65-85.

¹⁰⁶ Sformułowanie „udział w dokonywaniu zabójstw” było wówczas szeroko interpretowane. Obejmowało ono wszelkie działania skierowane przeciwko Polakom, udział w akcjach policyjnych, podżeganie czy pomocnictwo. Duża swoboda interpretacyjna prowadziła często do skazywania na karę śmierci osób oskarżonych o współpracę z władzą okupacyjną. Na śmierć mógł zostać skazany nawet żołnierz pochodzenia polskiego wcielony do Wehrmachtu, który, pełniąc funkcję kierowcy, przewoził rannych z pola bitwy w sytuacji, gdy przeciwnikiem Niemców była Armia Czerwona. Z. Biegański, *Sądownictwo...*, op.cit., s. 26.

¹⁰⁷ W tym kontekście los generała Fieldorfa Nila jest najbardziej wymowny. Dnia 16.04.1952 r. został on skazany na śmierć na podstawie art. 1 § 1 dekretu o faszystowsko-hitlerowskich zbrodniach. Po zatwierdzeniu wyroku przez SN oraz odrzuceniu prośby o ulaskawienie przez ówczesnego prezydenta Bolesława Bierut, egzekucję wykonano. Czterdzieści lat później Maria Gurowska, sędzia przewodnicząca składowi orzekającemu w jego sprawie, została oskarżona o tzw. sądowe morderstwo. Prokuratura zarzuciła jej świadome wydanie wyroku śmierci pomimo wiedzy o niewinności oskarżonego. Proces nie doszedł do skutku, a z powodu choroby oskarżonej odraczano kolejne terminy. Śmierć Gurowskiej w 1997 r. spowodowała umorzenie sprawy. M. Mitera, M. Zubik, op.cit., s. 101.

¹⁰⁸ Z. Biegański, *W smudze kainowego cienia: skazani na śmierć przez sądy wojskowe na obszarze województwa pomorskiego (bydgoskiego) w latach 1945-1954*, Bydgoszcz 2000, s. 18-19.

Narzędzia prawne wobec przeciwników politycznych poszerzono dodatkowo dekretem PKWN z 23 września 1944 roku, wprowadzającym Kodeks Karny Wojska Polskiego¹⁰⁹ (dalej: KKWP). Zawierał on przepisy zaczerpnięte z k.k z 1932 roku¹¹⁰, ale wzbogacone o regulacje zwiększające możliwość orzekania kary śmierci, szczególnie w odniesieniu do tak zwanych przestępstw politycznych. Kara ta groziła między innymi za zbrodnie stanu w dziesięciu przypadkach określonych w kodeksie¹¹¹.

Omawiając regulacje KKWP, należy zwrócić uwagę na dwie kwestie. Po pierwsze, kodeks przewidywał bardzo wysokie, także w dolnej granicy, ustawowe wymiary kar pozbawienia wolności; najniższy wynosił jeden rok¹¹². Po drugie, istotnym rozwiązaniem było wyposażenie sądów wojskowych w kompetencje do orzekania wobec osób cywilnych¹¹³. Zgodnie z art. 5 kodeksu¹¹⁴, w przypadkach, gdy wymagał tego interes prawny, możliwe było poddanie jurysdykcji wojskowej osób normalnie podlegających sądowi powszechnemu.

Uprawnienie to zostało potwierdzone w kolejnym dekrete z 23 września 1944 roku¹¹⁵. W rzeczywistości regulacje te coraz częściej były wykorzystywane jako narzędzie walki politycznej; sądy, zamiast pełnić funkcję wymiaru sprawiedliwości, stawały się organami represji wymierzonymi w realnych lub domniemych przeciwników nowo ustanowionej władzy ludowej. Przedmiotem zainteresowania organów ścigania i sądownictwa byli członkowie organizacji konspiracyjnych oraz osoby związane z dawną administracją lub siłami zbrojnymi II RP. Ich procesy, często pozbawione podstaw faktycznych i proceduralnych gwarancji, kończyły się wyrokami śmierci, opartymi na nieprecyzyjnie sformułowanych przepisach dekretowych.

¹⁰⁹ Dekret PKWN z dnia 23 września 1944 r. - Kodeks Karny Wojska Polskiego, Dz. U. z 1944 r., nr 6, poz. 27 z późn. zm.

¹¹⁰ *Komunistyczne prawo karne Polski Ludowej*, red. A. Grześkowiak, Lublin 2007, s. 196.

¹¹¹ Kara śmierci groziła m.in. za: usiłowanie pozbawienia Polski niepodległości lub oderwania terytorium (art. 85), próbę obalenia ustroju (art. 86), kontakty z obcym wywiadem, gromadzenie broni (art. 89), szpiegostwo, dezercję (art. 90), udział w działaniach wojennych przeciw Polsce (art. 91 § 3), służbę w wojskach nieprzyjaciela (art. 92 § 1), zamach na życie przedstawicieli państwa lub sojuszników (art. 93 § 1), nawoływanie do wojny (art. 96), podżeganie do waśni narodowościowych (art. 102) oraz pochwałę faszyzmu i narodowego socjalizmu (art. 103). Więcej na temat KKWP z 1944 r. oraz roli kary śmierci w systemie wojskowego prawa karnego: M. Arndt, *Kara śmierci w polskim prawie wojskowym 1944-1969*, „Miscellanea Historico-Iuridica” 2015, t. XIV, z. 1, s. 15-25.

¹¹² *Komunistyczne prawo...*, op.cit., s. 196.

¹¹³ Nowe władze oparły się na sądach wojskowych z powodu braku zaufania do przedwojennych sędziów cywilnych, obawiając się ich niezależności. Sądownictwo wojskowe, obsadzone lojalnymi ideologicznie sędziami, gwarantowało wydawanie wyroków zgodnych z linią polityczną. A. Michnikowska, *Wymiar sprawiedliwości w Polsce w latach 1944-1950*, Gdańsk 2008, s. 481.

¹¹⁴ Artykuł ten przewidywał stosowanie przepisów karnych wobec żołnierzy Wojska Polskiego, osób zobowiązanych do służby wojskowej lub powołanych do niej z chwilą mobilizacji, jeńców wojennych oraz zakładników pozostających pod nadzorem administracji.

¹¹⁵ Dekret PKWN z dnia 23 września 1944 r. - Prawo o ustroju Sądów Wojskowych i Prokuratury Wojskowej, Dz. U. z 1944 r., nr 6, poz. 29.

Miesiąc później, 30 października 1944 roku, ogłoszono kolejny akt prawny, dekret o ochronie Państwa¹¹⁶. Dekret ten, nadający się raczej do realizacji celów politycznych niż prawnych, wszedł w życie z mocą wsteczną od 15 sierpnia 1944 roku, co stanowiło naruszenie fundamentalnej zasady prawa karnego *lex retro non agit*¹¹⁷ (art. 19). Przewidywał karę śmierci za jedenaście określonych w nim przestępstw¹¹⁸. Zakres penalizacji był niezwykle szeroki, a sankcje niewspółmiernie surowe, niekiedy wręcz prowadzące do absurdu¹¹⁹.

Skalę represji najlepiej ilustrują dane statystyczne: w okresie od 1 września 1944 roku do 10 maja 1945 roku, a więc w czasie, gdy toczyły się jeszcze działania wojenne, na podstawie przepisów KKWP oraz dekretu o ochronie Państwa wydano łącznie 306 wyroków śmierci, z czego aż 170 zostało wykonanych¹²⁰. Oznacza to, że ponad połowa skazanych została rzeczywiście stracona, co wskazuje na wysoki stopień bezwzględności nowego aparatu władzy. Działania te, zamiast stanowić wymiar sprawiedliwości w warunkach powojennego chaosu, miały przede wszystkim charakter instrumentu służącego eliminacji politycznej opozycji oraz umacnianiu monopolu siły przez komunistyczne struktury władzy.

Kolejnym aktem nowego ustawodawstwa był dekret z 16 listopada 1945 roku o przestępstwach szczególnie niebezpiecznych w okresie odbudowy Państwa¹²¹, przewidujący najwyższy wymiar kary za osiem kategorii przestępstw¹²². W tym samym czasie wydano również dwa inne akty prawne: dekret o utworzeniu i zakresie działania Komisji Specjalnej do Walki z Nadużyciami i Szkodnictwem Gospodarczym¹²³ oraz dekret o postępowaniu doraźnym¹²⁴.

¹¹⁶ Dekret PKWN z dnia 30 października 1944 r. o ochronie Państwa, Dz. U. z 1944 r., Nr 10, poz. 50.

¹¹⁷ *Lex retro non agit* oznacza „prawo nie działa wstecz”. M. Bojarski, J. Giezek, Z. Lelental, *Prawo karne materialne: część ogólna, część szczególna*, Warszawa 2007, s. 41.

¹¹⁸ Kara śmierci przewidziana była m.in. za: obalenie ustroju (art. 1), zamach na organy państwowe, samorządowe lub osoby współdziałające z siłami polskimi i sprzymierzonymi (art. 3), utrudnianie reformy rolnej (art. 2), uchylanie się od świadczeń wojennych (art. 10), nielegalne posiadanie odbiornika radiowego (art. 6), zaboru mienia z użyciem przemocy (art. 9), sabotaż (art. 5), nielegalny obrót bronią i materiałami wybuchowymi, spowodowanie katastrofy lub innego powszechnego niebezpieczeństwa (art. 4), wywieranie wpływu na działania organów państwowych i samorządowych (art. 7), udział w tajnych związkach (art. 8), niezgłoszenie informacji o takich przestępstwach (art. 11). W razie wyroku śmierci sąd orzekał także przepadek całego mienia (art. 13).

¹¹⁹ Jak podkreśla historyk Zdzisław Biegański właściwie każdy, kto miał odmienne poglądy na przyszłość państwa i ustroju mógł zostać skazany. Z. Biegański, *Sądownictwo...*, op.cit., s. 35.

¹²⁰ Ibidem, s. 37.

¹²¹ Dekret z dnia 16 listopada 1945 r. o przestępstwach szczególnie niebezpiecznych w okresie odbudowy Państwa, Dz. U. z 1945 r., nr 53, poz. 300.

¹²² Kara śmierci przewidziana była m.in. za sabotaż (art. 2), czy przechowywanie, wyrabianie i gromadzenie broni palnej (art. 3).

¹²³ Dekret z dnia 16 listopada 1945 r. o utworzeniu i zakresie działania Komisji Specjalnej do walki z nadużyciami i szkodnictwem gospodarczym, Dz. U. z 1945 r., nr 53, poz. 302.

¹²⁴ Dekret z dnia 16 listopada 1945 r. o postępowaniu doraźnym, Dz. U. z 1945 r., nr 53, poz. 301.

Na szczególną uwagę zasługuje instytucja postępowania doraźnego¹²⁵. Zgodnie z art. 1 dekretu rozpoznawano w nim między innymi sprawy o sprowadzenie niebezpieczeństwa powszechnego na szkodę instytucji państwowych lub samorządowych, zabójstwo, kradzież z włamaniem, rozbój, przestępstwa urzędnicze oraz nadużycia funkcjonariuszy. W takich przypadkach sąd mógł orzec karę śmierci niezależnie od ustawowego zagrożenia¹²⁶.

Dane z lutego i marca 1946 roku wskazują, że do Biura Prezydialnego Wydziału Prawnego Krajowej Rady Narodowej trafiły akta 91 spraw zakończonych orzeczeniem kary śmierci¹²⁷. Postępowania te, pozbawione istotnych gwarancji procesowych i oparte na uproszczonych zasadach procedowania, w których nadrzędne znaczenie miało szybkie wydanie oraz wykonanie orzeczenia, przekształciły się w narzędzie realizacji celów politycznych państwa. Początkowo uzasadniane koniecznością walki z przestępczością, sabotażem i destabilizacją porządku publicznego, w praktyce postępowania doraźne służyły przede wszystkim eliminacji osób uznanych za wrogów politycznych nowej władzy.

Dnia 13 czerwca 1946 roku ogłoszono dekret o przestępstwach szczególnie niebezpiecznych w okresie odbudowy Państwa¹²⁸, zwany „małym kodeksem karnym” (dalej: m.k.k.). Akt ten przejął w dużej mierze treść wcześniejszych regulacji, jednocześnie poszerzając zakres obowiązywania przepisów prawa karnego. Utrzymywał on surowe sankcje, przewidując możliwość orzekania kary śmierci w piętnastu przypadkach¹²⁹. Sprawy te rozpatrywały sądy wojskowe, a postępowanie przygotowawcze prowadziły organy bezpieczeństwa publicznego pod nadzorem prokuratury wojskowej¹³⁰. Kara ta była jednak zawsze alternatywna wobec kary pozbawienia wolności lub dożywotniego więzienia, co stanowiło przejaw tendencji do większego zróżnicowania orzekanych kar.

Wprowadzane regulacje ukazują, że najwyższy wymiar kary nie był ograniczany wyłącznie do najcięższych zbrodni kryminalnych, lecz coraz częściej służył jako narzędzie

¹²⁵ Postępowanie to odbywało się bez prowadzenia śledztwa (art. 10), a jego stosowanie było niedopuszczalne jedynie wobec osób, które w chwili popełnienia czynu nie ukończyły 17 lat, kobiet w ciąży oraz osób, wobec których istniały wątpliwości co do poczytalności (art. 7).

¹²⁶ R. Krajewski, *Prawne kontrowersje...*, op.cit., s. 31.

¹²⁷ Z. Biegański, *Sądownictwo...*, op.cit., s. 40.

¹²⁸ Dekret z dnia 13 czerwca 1946 r. o przestępstwach szczególnie niebezpiecznych w okresie odbudowy Państwa, Dz. U. z 1946 r., nr 30, poz. 192 z późn. zm.

¹²⁹ Kara śmierci groziła m.in. za gwałtowny zamach na przedstawicieli sił zbrojnych, organów państwowych, samorządowych, związków zawodowych czy organizacji o znaczeniu ogólnopaństwowym, jeśli skutkiem była śmierć, ciężkie uszkodzenie ciała lub czyn popełniono z użyciem broni (art. 1). Tą samą sankcją objęto nielegalne posiadanie broni, amunicji i materiałów wybuchowych (art. 4) oraz kierowanie związkiem o celu przestępczym (art. 14).

¹³⁰ Badacze zwracają uwagę na wyjątkowo nieprecyzyjne i pojemne sformułowania dekretu, które umożliwiały szeroką, nierzadko arbitralną interpretację przepisów. Rozwiązania te zapewniały sądowi wojskowemu znaczną swobodę orzeczniczą, a organom bezpieczeństwa daleko idącą dowolność w prowadzeniu postępowań. Z. Biegański, *W smudze...*, op.cit., s. 27.

kontroli społecznej i politycznej. Władze, posługując się językiem ochrony interesu publicznego lub bezpieczeństwa państwa, w rzeczywistości wykorzystywały prawo karne jako instrument utrwalania władzy i tłumienia sprzeciwu. Tendencja ta, obecna w pierwszych latach powojennego reżimu, znajdowała kontynuację w kolejnych dekadach, gdy zapis o karze śmierci znalazł się w szeregu dekretów i ustaw regulujących różne dziedziny życia społecznego i gospodarczego, między innymi w: dekrete z 25 października 1944 roku o zwalczaniu spekulacji wojennej¹³¹, dekrete z 4 listopada 1944 roku o środkach zabezpieczających wobec zdrajców Narodu¹³², dekrete z 28 lutego 1945 roku¹³³, ustawie z 6 maja 1945 roku o wyłączeniu ze społeczeństwa polskiego wrogich elementów¹³⁴, dekrete z 5 sierpnia 1949 roku o ochronie wolności sumienia i wyznania¹³⁵, ustawie z 4 lutego 1950 roku o powszechnym obowiązku wojskowym¹³⁶, ustawie z 28 października 1950 roku o zakazie posiadania walut obcych i zaostreniu kar za przestępstwa dewizowe¹³⁷, dekrete z 4 marca 1953 roku o wzmożeniu ochrony własności społecznej¹³⁸, ustawie z dnia 30 stycznia 1959 roku o

¹³¹ Dekret PKWN z dnia 25 października 1944 r. o zwalczaniu spekulacji wojennej, Dz. U. z 1944 r., nr 9, poz. 49. Kara śmierci groziła sprawcy, który wyrządził szczególnie ciężką szkodę interesom publicznym w czasie wojny lub okolicznościach wyjątkowych (art. 14, ust. 2).

¹³² Dekret PKWN z dnia 4 listopada 1944 r. o środkach zabezpieczających w stosunku do zdrajców Narodu, Dz. U. z 1944 r., nr 11, poz. 54. Karze śmierci podlegały osoby, które udzielały pomocy w zakresie ukrywania, żywienia lub zaopatrywania osób narodowości niemieckiej (art. 7 § 1).

¹³³ Dekret z 28 lutego 1945 r. o wyłączeniu ze społeczeństwa polskiego wrogich elementów, Dz. U. z 1945 r., nr 7, poz. 30. Kara śmierci przewidziana była m.in. dla osób, które usuwały spod zajęcia majątek podlegający konfiskacie (art. 25), a także dla tych, które udzielały pomocy osobom uchylającym się od obowiązku złożenia wniosku o rehabilitację w wyznaczonym terminie lub których wniosek został odrzucony poprzez ich ukrywanie, żywienie lub zaopatrywanie (art. 26).

¹³⁴ Ustawa z 6 maja 1945 r. o wyłączeniu ze społeczeństwa polskiego wrogich elementów, Dz. U. z 1945 r., nr 17, poz. 96. Ustawa zawierała w tym zakresie rozwiązania zbliżone do przewidzianych w dekrete z dnia 28 lutego 1945 r., kara śmierci groziła m.in. osobom, które usuwały spod zajęcia majątek podlegający konfiskacie (art. 28), a także tym, które udzielały pomocy osobom uchylającym się od obowiązku złożenia wniosku o rehabilitację w terminie lub których wniosek został odrzucony poprzez ich ukrywanie, żywienie lub zaopatrywanie (art. 29).

¹³⁵ Dekret z 5 sierpnia 1949 r. o ochronie wolności sumienia i wyznania, Dz. U. z 1949 r., nr 45, poz. 334. Kara śmierci groziła za spowodowanie ciężkiego uszkodzenia ciała lub śmierć osoby lub grupy osób z powodu przynależności wyznaniowej, przekonań religijnych lub bezwyznaniowości (art. 7 § 4).

¹³⁶ Ustawa z 4 lutego 1950 r. o powszechnym obowiązku wojskowym, Dz. U. z 1950 r., nr 6, poz. 46. Karze śmierci podlegała m.in. osoba uchylająca się od obowiązku wojskowego (art. 91 ust. 2), podejmująca służbę w obcym wojsku bez zgody władz polskich (art. 92 ust. 1) oraz ta, która w czasie mobilizacji lub wojny nie stawiała się niezwłocznie w celu wykonania obowiązku wojskowego (art. 94).

¹³⁷ Ustawa z dnia 28 października 1950 r. o zakazie posiadania walut obcych, monet złotych, złota i platyny oraz zaostreniu kar za niektóre przestępstwa dewizowe, Dz. U. z 1950 r., nr 50, poz. 460. Obrót walutą obcą, złotem, platyną bez zezwolenia Komisji Dewizowej podlegał karze śmierci (art. 9, ust. 1).

¹³⁸ Dekret z 4 marca 1953 r. o wzmożeniu ochrony własności społecznej, Dz. U. z 1953 r., nr 17, poz. 68. Na karę śmierci można było skazać osobę, która dopuściła się rabunku z bronią, lub innym przedmiotem zagrażającym życiu lub zdrowiu (art. 2 § 2).

powszechnym obowiązku obrony¹³⁹, ustawie z dnia 18 czerwca 1959 roku¹⁴⁰ oraz ustawie z dnia 21 listopada 1967 roku¹⁴¹.

Do końca 1969 roku w systemie prawodawstwa karnego Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej obowiązywały zarówno akty prawne wydane w okresie międzywojennym, jak i te uchwalone po wyzwoleniu Polski spod okupacji hitlerowskiej¹⁴². Trzeba jednak podkreślić, że jeszcze na początku lat 50. rozpoczęto w Polsce długotrwałe prace nad nowym kodeksem prawa karnego. Impuls legislacyjny nadała Uchwała Prezydium Rządu z 27 września 1950 roku¹⁴³, która formalnie otworzyła proces kodyfikacyjny. Od tego momentu różne zespoły eksperckie i gremia partyjno-państwowe debatowały nad ostatecznym kształtem przepisów, wielokrotnie wracając do punktu wyjścia. Pierwsze projekty kodeksu karnego z 1951 roku¹⁴⁴ spotkały się z krytyką i nie zyskały aprobaty środowiska¹⁴⁵. Kolejny, całościowy projekt pojawił się dopiero w 1956 roku, w odmiennym już kontekście politycznym, związanym z procesem destalinizacji.

¹³⁹ Ustawa z dnia 30 stycznia 1959 r. o powszechnym obowiązku wojskowym, Dz. U. z 1959 r., Nr 14, poz. 75. Ustawodawca w art. 146 ww. ustawy przewidział możliwość zastosowania najwyższego wymiaru w stosunku do żołnierzy dopuszczających się najcięższych naruszeń obowiązków służbowych w czasie mobilizacji lub wojny.

¹⁴⁰ Ustawa z dnia 18 czerwca 1959 r. o odpowiedzialności karnej za przestępstwa przeciw własności społecznej, Dz. U. z 1959 r., Nr 36, poz. 228. Karze śmierci podlegał sprawca, który dopuścił się zaboru mienia społecznego, działając z użyciem broni palnej lub innego niebezpiecznego narzędzia (art. 3 § 2).

¹⁴¹ Ustawa z dnia 21 listopada 1967 r. o powszechnym obowiązku obrony Rzeczypospolitej Polskiej, Dz. U. z 1967 r., nr 44, poz. 220. W ustawie przewidziano penalizację szczególnie ciężkich naruszeń obowiązku obrony państwa, przewidując, w kontekście wojennym, możliwość wymierzenia kary śmierci. Sankcje te odnosiły się m.in. do przyjęcia służby w obcym wojsku bez zgody organu państwowego (art. 192 ust. 3) oraz do umyślnego niestawienia się do służby wojskowej w czasie mobilizacji lub wojny (art. 195 ust. 1 pkt 2).

¹⁴² A. Grześkowiak, *Kara...*, op.cit., s. 58.

¹⁴³ Uchwała Prezydium Rządu z dnia 27 września 1950 r. w sprawie opracowania nowych kodeksów Polski Ludowej - karnego i cywilnego, M. P. z 1950 r., nr 106, poz. 1339.

¹⁴⁴ W 1951 r. pojawiły się dwa projekty dotyczące ustawy karnej, które przewidywały, że obok kary głównej nie orzeka się innych kar samoistnych. Projekt kodeksu z tego okresu wprowadzał katalog kar, obejmujący 13 kar zasadniczych oraz jedną karę „o charakterze wyjątkowym”. Zgodnie z tym projektem, kara śmierci, mimo że nadal pozostawała w systemie prawnym, była traktowana jako kara wyjątkowa, której stosowanie miało być ograniczone. M. Mitera, M. Zubik, op.cit.,

¹⁴⁵ Jak twierdzi prawnik Piotr Fiedorczyk, bilans stalinowskich prób kodyfikacyjnych z pierwszej połowy lat pięćdziesiątych należy ocenić jako wysoce niekorzystny, przy czym pełne uświadomienie sobie tej konstatacji następowało stopniowo, w miarę narastania dystansu do realiów politycznych tego okresu. P. Fiedorczyk, *O powstaniu, strukturze organizacyjnej i trybie prac Komisji Kodyfikacyjnej z 1956 roku*, [w:] *O prawie i jego dziejach księgi dwie. Studia ofiarowane profesorowi Adamowi Lityńskiemu w czterdziestopięciolecie pracy naukowej i siedemdziesięciolecie urodzin. Księga II*, red. M. Mikołajczyk, J. Ciąga, P. Fiedorczyk, A. Stawarska-Rippel, T. Adamczyk, A. Drogoń, K. Kuźmich, Białystok-Katowice 2010, s. 475.

1.4. Od „odwilży” do upadku komunizmu: kara śmierci w latach 1956-1988

Październik 1956 roku i poprzedzające go wydarzenia przynoszą zmiany w wymiarze sprawiedliwości¹⁴⁶ i kończą okres stalinowskich zbrodni sądowych. Prace nad projektem nowego kodeksu karnego powierzono nowej Komisji Kodyfikacyjnej¹⁴⁷. Otworzyły one przestrzeń do poważniejszej dyskusji nad problemem kary śmierci. Po raz pierwszy od lat w oficjalnym obiegu prawniczym pojawiły się głosy nie tylko ostrożnej krytyki, lecz zdecydowanego sprzeciwu wobec kary śmierci¹⁴⁸. Dyskusja ta ujawniała głębokie napięcie pomiędzy deklaracjami części ogólnej projektów, które przedstawiały karę śmierci jako środek wyjątkowy, a treścią części szczególnej, w której liczba przestępstw zagrożonych tą karą pozostawała rażąco wysoka.

Kolejne projekty kodeksu, opublikowane w 1959 i 1963 roku oznaczały jednak krok w przeciwnym kierunku¹⁴⁹. Kara śmierci została w nich wpisana do ogólnego katalogu kar, a więc pozbawiona formalnego stempla „wyjątkowości”. Jednocześnie rozszerzono zakaz jej stosowania wobec osób, które w chwili popełnienia czynu nie ukończyły 21. roku życia, oraz, jak w poprzednich projektach, wobec kobiet ciężarnych. Wprowadzono także nowy mechanizm: jeśli kobieta zaszła w ciążę dopiero po wydaniu wyroku, kara śmierci miała być obligatoryjnie zamieniona na 25 lat pozbawienia wolności¹⁵⁰.

Projekt Kodeksu karnego z 1963 roku, obejmujący wyłącznie część szczególną prawa karnego powszechnego, przewidywał karę śmierci w 23 typach przestępstw, w tym czterech rodzajach zabójstwa od typu podstawowego po kwalifikowane, takie jak zabójstwo funkcjonariusza czy rabunkowe¹⁵¹. Liczba ta była niższa niż w projektach z początku lat 50., ale brak części wojskowej fałszował obraz rzekomego ograniczenia kary głównej.

¹⁴⁶ Polityczna „odwilż” umożliwiła środowisku prawniczemu otwartą krytykę wypaczeń wymiaru sprawiedliwości z okresu stalinowskiego. Prawnicy domagali się uniezależnienia sądów, ograniczenia roli prokuratury i reformy prawa karnego, aby przywrócić gwarancje procesowe. Diana Maksimiuk wskazuje, że chociaż w 1956 r. nastąpił krótki czas swobody dyskusji, to realne reformy były ograniczone, a system szybko wrócił do socjalistycznych ram. D. Maksimiuk, *Rok 1956 w Polsce – dyskusje prawników o sądach, prokuratorach i prawie karnym*, „Zeszyty Prawnicze”, 2016, nr 11/4, s. 307-317.

¹⁴⁷ Zarządzenie Prezesa Rady Ministrów nr 227 z dnia 23 sierpnia 1956 r. w sprawie powołania Komisji Kodyfikacyjnej przy Ministrze Sprawiedliwości, M.P. z 1956 r., Nr 70, poz. 856. Na czele Komisji stanął Jan Wasilkowski, ówczesny I prezes SN.

¹⁴⁸ Więcej w rozdziale V.

¹⁴⁹ D. Mielnik, *Kara...*, op.cit., s. 198.

¹⁵⁰ A. Grześkowiak, *Kara...*, op.cit., s. 68.

¹⁵¹ Jak zauważają prawnicy P. Fiedorczyk i Andrzej Ostapa, losy projektu kodeksu karnego pozostają wówczas w ścisłej korelacji z kontekstem politycznym 1963 r., który należy postrzegać jako okres intensyfikacji tzw. „frontu ideologicznego”; kampanii prowadzonej przez KC PZPR w obszarze sztuki, literatury oraz nauk społecznych. W tym czasie doszło do wyraźnego zaostrzenia kursu politycznego, czego przejawem było XIII Plenum KC PZPR, obradujące w dniach 4-6.07.1963 r. P. Fiedorczyk, A. Ostapa, *Projekt kodeksu karnego PRL z 1963 r. w świetle dokumentów Służby Bezpieczeństwa*, „Prawo i Więź” 2021, nr 2/36, s. 182.

W trzecim etapie prac kodyfikacyjnych powstały cztery kolejne projekty kodeksu karnego, w których ponownie umieszczono karę śmierci poza zbiorczym katalogiem kar, nadając jej formalny charakter środka wyjątkowego, zastrzeżonego wyłącznie dla najcięższych zbrodni. W części szczególnej zmniejszono liczbę typów czynów zagrożonych karą śmierci – w projekcie z 1966 roku było ich 16, w z 1967 roku 20, a w z 1968 roku 18 – przy czym we wszystkich przypadkach stosowano ją wyłącznie jako sankcję alternatywną¹⁵².

Problem kary śmierci stał się jednym z istotnych punktów obrad Sejmu PRL w dniach 18-19 kwietnia 1969 roku, gdy posłowie debatowali nad ostatecznym kształtem nowego kodeksu karnego¹⁵³. W dyskusji pojawiły się zarówno postulaty dalszego ograniczania liczby przestępstw zagrożonych najwyższym wymiarem kary, jak i uwagi o konieczności zachowania jej w wyjątkowych sytuacjach. Mimo pojedynczych głosów abolicjonistycznych, posłowie zgodnie uznali, że przepisy projektowanego kodeksu odzwierciedlają „humanizm socjalistyczny” i wyrażają tendencję do jej stopniowej eliminacji w przyszłości¹⁵⁴.

Ostatecznie uchwalony Kodeks karny dnia 19 kwietnia 1969 roku¹⁵⁵ (dalej: k.k. z 1969 roku) zwany Kodeksem Andrejewa¹⁵⁶, przewidywał karę śmierci jako „karę zasadniczą o charakterze wyjątkowym”¹⁵⁷ i tylko za najcięższe zbrodnie (art. 30 § 2). Ograniczenie stosowania kary śmierci przez ustawodawcę w porównaniu do poprzedniego systemu prawnego polegało na wprowadzeniu restrykcji co do zakresu jej zastosowania. Nowe regulacje przewidywały znaczne zawężenie sytuacji, w których kara ta mogła być orzekana, oraz wprowadzenie szczególnych przesłanek procesowych, mających na celu ograniczenie możliwości jej wymierzenia¹⁵⁸.

Kara śmierci mogła być orzeczona w przypadku takich przestępstw jak: zdrada ojczyzny (art. 122), atak na niepodległość, terytorium, ustrój lub moc obronną PRL (art. 123), szpiegostwo (art. 124 § 1), dywersja (art. 127 § 1), sabotaż (art. 127 § 2), organizowanie lub

¹⁵² S. Płaza, *Historia prawa...*, op.cit., s. 254.

¹⁵³ D. Mielnik, *Kara...*, op.cit., s. 203-204.

¹⁵⁴ Więcej na temat w rozdziale ostatnim.

¹⁵⁵ Ustawa z dnia 19 kwietnia 1969 r. Kodeks karny, Dz. U. z 1969 r., nr 13, poz. 94 z późn. zm.

¹⁵⁶ Igor Andrejew był jednym z kluczowych ekspertów, którzy wnieśli istotny wkład w prace nad kodeksem z 1969 r. Jako prawnik i naukowiec, Andrejew skupiał się na rozwoju zasad odpowiedzialności karnej oraz wpływie politycznych i społecznych realiów na regulacje prawne.

¹⁵⁷ Po pierwsze, kara ta miała być stosowana wyłącznie w skrajnych przypadkach, a po drugie, sędziowie powinni jak najrzadziej orzekać tę sankcję. Takie stanowisko zostało wyrażone w wyroku z 13.02.1973 r.: „podkreślenie przez ustawodawcę wyjątkowego charakteru kary śmierci nie może być rozumiane jako szczególna forma deklaracji programowej, lecz stanowi dyrektywę ograniczającą posługiwanie się tym środkiem”. Wyrok SN z dnia 13.02.1973 r., OSN KW 6/1973, poz. 74.

¹⁵⁸ Przemawiało za tym m.in. zniesienie postępowania doraźnego. J. Szumski, *Dzieje polskiego abolicjonizmu*, „Państwo i Prawo” 1997, nr 1, s. 84.

kierowanie wielką aferą gospodarczą (art. 134 § 2)¹⁵⁹, zabójstwo (art. 148 § 1), rozbój kwalifikowany ze względu na posługiwanie się bronią palną lub innym niebezpiecznym narzędziem (art. 210 § 2), oraz nieposłuszeństwo w sytuacji bojowej (art. 310). Przyjęto także rozwiązanie, zgodnie z którym w każdym z przypadków zagrożonych karą śmierci, sąd mógł orzec karę 25 lat pozbawienia wolności (art. 30 § 3). Kara śmierci nie mogła być stosowana wobec osób poniżej 18. roku życia w chwili popełnienia przestępstwa oraz kobiet ciężarnych (art. 31). Ponadto, podlegała szczególnym rygorom procesowym, do których należał pięcioosobowy skład sądu oraz obligatoryjne postępowanie w sprawie ułaskawienia¹⁶⁰.

Kodeks z 1969 roku, w pewnym sensie, stanowił próbę „scalenia” regulacji prawnych obowiązujących w Polsce Ludowej, a następnie w PRL, czyli po wielu latach funkcjonowania wielu odrębnych aktów prawnych. W tym procesie uwzględniono również przepisy, które wcześniej były uznawane przez część środowisk za „burżuazyjne” lub niezgodne z ideologią państwa socjalistycznego¹⁶¹. Jednak w połowie lat 70. zaczęto krytykować funkcjonowanie kodeksu wskazując, że idea polaryzacji odpowiedzialności i ograniczania stosowania surowych kar nie znalazła odzwierciedlenia w praktyce; podkreślano, iż koncepcja ta opierała się na sztucznym rozłożeniu przestępczości na skrajnych biegunach, co prowadziło do stosowania bardzo surowych sankcji zarówno wobec sprawców ciężkich czynów jak i recydywistów¹⁶². Nieskuteczność prób łagodzenia polityki karnej doprowadziła środowisko prawnicze do sformułowania postulatów reformy, wyrażonych między innymi w *Memoriale Stu* z 1980 roku¹⁶³.

Wydarzenia z roku 1980 były momentem przełomowym w historii PRL¹⁶⁴. Powstanie Niezależnego Samorządnego Związku Zawodowego „Solidarność”, pierwszej w bloku

¹⁵⁹ Przestępstwo organizowania lub kierowania wielką aferą gospodarczą, zagrożone karą śmierci, budziło poważne wątpliwości, zarówno w doktrynie, jak i w praktyce sądowej. Szczególną kontrowersję wywołał przypadek z 1964 r., kiedy to kara śmierci została orzeczona za przestępstwo gospodarcze na podstawie obowiązującej wówczas ustawy z 1959 r. o odpowiedzialności karnej za przestępstwa przeciwko własności społecznej. Więcej na temat skazanych na karę śmierci w ramach tzw. afer gospodarczych w rozdziale kolejnym.

¹⁶⁰ J. Wojciechowska, *W sprawie zniesienia kary śmierci w Polsce*, [w:] *Standardy praw człowieka a polskie prawo karne*, red. J. Skupiński, Warszawa 1995, s. 161-162.

¹⁶¹ K. Dusza, *Od dekretu o ochronie państwa do Kodeksu karnego z 1969 roku. Przegląd reform prawa karnego i praktyka jego stosowania przez organy wymiaru sprawiedliwości w latach 1944-1969*, „Kortowski Przegląd Prawniczy” 2022, nr 3, s. 38.

¹⁶² M. Melezini, *Założenia polityczno-karne kodeksu karnego z 1969 r. i ich realizacja w praktyce w latach 1970-1980*, „Z Dziejów Prawa” 2019, nr 12/20, s. 899-908.

¹⁶³ *Memoriał prawniczego środowiska naukowego złożony dnia 30.X.1980 r. Ministrowi Sprawiedliwości prof. drowi Jerzemu Bafii w sprawie reformy polskiego prawa karnego i dotychczasowej polityki karnej*, „Palestra” 1980, nr 11-12, s. 13-15.

¹⁶⁴ W drugiej połowie lat 70. narastał kryzys polityczny, społeczny i gospodarczy, który pogłębiły wybór Jana Pawła II i jego pielgrzymka do Polski, a także decyzja władz o podwyżkach cen mięsa z dnia 01.07.1980 r., będąca bezpośrednim impulsem do fali strajków. Strajki te pogorszyły fatalną już kondycję gospodarki i unaocznily, że masowe postawy opozycyjne oraz powstanie „Solidarności” w 1980 r. stanowią początek końca komunizmu, nie tylko w Polsce, lecz i w całym bloku wschodnim. J. Eisler, „Polskie miesiące”..., op.cit., 8, s. 50-55, 97-108.

wschodnim niezależnej od partii organizacji społecznej, sprzyjało otwarciu debaty także nad kształtem prawa karnego. Rozpoczęto prace nad nowym kodeksem karnym, a w ich wyniku powstały dwa konkurencyjne projekty. Projekt Ministerstwa Sprawiedliwości zakładał zniesienie kary śmierci lub ograniczenie jej do zabójstwa i zdrady ojczyzny, natomiast propozycja ekspertów „Solidarności” postulowała jej całkowite wykreślenie¹⁶⁵. Wydawało się, że Polska stoi u progu ważnej zmiany, która mogła też wpisać ją w szerszy nurt międzynarodowych tendencji humanizujących prawo karne.

Wszystkie nadzieje runęły wraz z ogłoszeniem stanu wojennego 13 grudnia 1981 roku¹⁶⁶. Nowa władza wojskowa sięgnęła po skrajne rozwiązania¹⁶⁷. Dekret o postępowaniach szczególnych w sprawach o przestępstwa i wykroczenia w czasie obowiązywania stanu wojennego z 1981 roku¹⁶⁸ nie tylko wprowadzał postępowania doraźne, ale także drastycznie rozszerzał możliwość orzekania kary śmierci. Od tej chwili mogła być ona stosowana wobec każdego przestępstwa, którego górna granica ustawowego zagrożenia wynosiła co najmniej 8 lat pozbawienia wolności. W praktyce obejmowało to aż 86 kategorii czynów zabronionych: od najcięższych zbrodni po przestępstwa o charakterze politycznym¹⁶⁹. W ciągu kilkunastu miesięcy klimat prawnej reformy ustąpił miejsca atmosferze strachu i odwetu¹⁷⁰. W odniesieniu do kary głównej rozwiązania te oznaczały również możliwość orzekania jej w trybie zaocznym, co w praktyce doprowadziło do wydania kilku takich wyroków wobec osób nieobecnych podczas postępowania¹⁷¹. Przyspieszenie procedur i ograniczenie gwarancji procesowych wpłynęły na zaostrzenie praktyki wymiaru sprawiedliwości oraz zwiększenie ryzyka błędnych rozstrzygnięć.

W połowie lat 80., zaledwie dwa lata po formalnym zniesieniu stanu wojennego¹⁷², władze znów zdecydowały się na zaostrzenie polityki karnej. W dniu 10 maja 1985 roku Sejm

¹⁶⁵D. Mielnik, *Kara...*, op.cit., s. 232.

¹⁶⁶ Dekret z dnia 12 grudnia o stanie wojennym, Dz. U. z 1981 r. Nr 29 poz. 154.

¹⁶⁷ Więcej na temat operacji wprowadzenia stanu wojennego, funkcjonowaniu aparatu władzy i represjach karnych w różnych częściach Polski: *Stan wojenny w Polsce 1981-1983*, red. A. Dudek, Warszawa 2003. O ustawodawstwie i projektach aktów prawnych tego okresu: G. Majchrzak, *Stan wojenny. Historia znana, mniej znana i nieznaną*, Katowice-Warszawa 2024, s. 40-53.

¹⁶⁸ Dekret z dnia 12 grudnia 1981 r. o postępowaniach szczególnych w sprawach o przestępstwa i wykroczenia w czasie obowiązywania stanu wojennego, Dz. U. z 1981 r., nr 29, poz. 156.

¹⁶⁹ A. Grześkowiak, *Kara...*, op.cit., s. 155; M. Mitera, M. Zubik, op.cit., s. 91.

¹⁷⁰ Regulacje prawne obowiązujące w okresie „zawieszenia stanu wojennego” przewidywały zagrożenie karą śmierci za prawie 40 przestępstw. Ustawa z dnia 18 grudnia 1982 r. o szczególnej regulacji prawnej w okresie zawieszenia stanu wojennego, Dz. U. z 1982 r., nr 41, poz. 273.

¹⁷¹ Więcej na temat w rozdziale kolejnym.

¹⁷² Stan wojenny zniesiono 20.07.1983 r. Uchwała Rady Państwa z dnia 20 lipca 1983 r. w sprawie zniesienia stanu wojennego, Dz. U. z 1983 r., nr 39, poz. 178.

uchwalił tak zwane ustawy majowe¹⁷³, istotnie rozszerzające zakres i surowość obowiązujących przepisów. W 1987 roku powołano Komisję ds. Reformy Prawa Karnego¹⁷⁴, która opracowała założenia reformy ustawodawstwa karnego¹⁷⁵.

1.5. Schyłek kary śmierci: od *moratorium* do całkowitego zniesienia kary śmierci w 1997 roku

W roku 1988 miała miejsce ostatnia egzekucja w Polsce. Wydarzenie to zamknęło pewną epokę w historii polskiego wymiaru sprawiedliwości, stając się symboliczną granicą pomiędzy okresem faktycznego stosowania kary śmierci a jej stopniowym wygaszaniem¹⁷⁶. Po tej dacie w Polsce rozpoczął się okres określany mianem faktycznego *moratorium*¹⁷⁷. Choć kodeks wciąż przewidywał najwyższy wymiar kary, w praktyce nie była ona już wykonywana, SN konsekwentnie zamieniał orzeczone przez sądy wojewódzkie wyroki śmierci na karę 25 lat pozbawienia wolności¹⁷⁸. Jak zauważano, *moratorium* stanowiło osobliwą konstrukcję prawną; funkcjonowało w pełni, lecz w sposób nieformalny, bez zmian w treści obowiązujących przepisów¹⁷⁹. Sejm, który je zatwierdził, zdawał się zawierać swoistą „umowę społeczną”, deklarację polityczno-moralną, a nie normę prawną w ścisłym sensie. Po wprowadzeniu faktycznego *moratorium* na wykonywanie wyroków śmierci sądy nadal orzekały najwyższy wymiar kary wobec sprawców morderstw. W praktyce oznaczało to utrzymanie kary głównej w systemie prawnym wyłącznie w wymiarze symbolicznym, jako sankcji potencjalnej, lecz niewprowadzanej w życie.

W międzyczasie wspomniana Komisja ds. Reformy Prawa Karnego opracowała w 1990, 1991, 1994 roku kolejne wersje kodeksu karnego¹⁸⁰. Dopiero ustawa z 12 lipca 1995 roku

¹⁷³ Ustawa z dnia 10 maja 1985 r. o zmianie niektórych przepisów prawa karnego i prawa o wykroczeniach, Dz.U. z 1985 r., Nr 23, poz. 100; Ustawa z dnia 10 maja 1985 r. o szczególnej odpowiedzialności karnej, Dz.U. z 1985 r., Nr 23, poz. 101.

¹⁷⁴ Zarządzenie nr 16 Prezesa Rady Ministrów z dnia 14 maja 1987 r. Komisja działała w czterech Zespołach: Prawa Karnego Materialnego, Praw Karnego Procesowego, Prawa Karnego Wykonawczego i Prawa Karnego Wojskowego. M. Cieślak, *Zagadnienie reformy prawa karnego*, „Palestra” 1988, nr 5/365, s. 44

¹⁷⁵ R. Balicki, *Zniesienie kary śmierci w Polsce*, [w:] *Aktualne wyzwania ochrony wolności i praw jednostki*, red. M. Jabłoński, S. Jarosz-Żukowska, A. Bisztyga, Wrocław 2014, s. 19.

¹⁷⁶ W aktach MSW dotyczącej działalności resortu, jego organizacji i podejmowanych działań w latach 1988-1989, w załączniku nr 56, odnaleźć można następujący zapis: „istnieją naciski na zniesienie kary śmierci, a co najmniej poważne jej ograniczenie z jednoczesnym zawieszeniem wymierzania tej kary przez okres 5 lat do wprowadzenia w życie nowego kodeksu”. AIPN, Ministerstwo Spraw Wewnętrznych w Warszawie, sygn. 1585/358, Ważniejsze zmiany proponowane w ustawodawstwie karnym, b.d., k.109.

¹⁷⁷ Instytucja ta polegała na wstrzymaniu wykonywania kary śmierci przy jednoczesnym zachowaniu jej w katalogu sankcji przewidzianych przez obowiązujące prawo karne. W praktyce oznaczało to, że wyroki śmierci wciąż mogły być orzekane przez sądy, lecz nie były realizowane w drodze egzekucji, a ich wykonanie systematycznie zastępowano karami długoterminowego pozbawienia wolności. B. Bartusiak, op.cit., s. 194.

¹⁷⁸ L. Gardocki, *Prawo karne*, Warszawa 2011, s. 169.

¹⁷⁹ P. Pytlakowski, *Pożegnanie z katem*, „Polityka”, 19.04.1997 r., nr 16, s. 4.

¹⁸⁰ J. Szumski, op.cit., s. 83-88.

o zmianie kodeksu karnego wprowadziła ustawowe *moratorium* na wykonywanie kary śmierci¹⁸¹. W wyniku tej nowelizacji przywrócono w polskim prawie karę dożywotniego pozbawienia wolności i utrzymano dotychczasową karę 25 lat więzienia jako alternatywę dla najwyższego wymiaru kary.

Ostateczne usunięcie kary śmierci z polskiego porządku prawnego nastąpiło ustawą z dnia 6 czerwca 1997 roku¹⁸². Nowy Kodeks karny wszedł w życie 1 września 1998 roku. Jeszcze w styczniu 1996 roku, w związku z uchwaleniem nowelizacji przepisów poprzedniego kodeksu, przywrócono formalne stosowanie kary dożywotniego pozbawienia wolności, zastępując nią najwyższy wymiar kary. Kodeks karny z 1997 roku (dalej: k.k. z 1997 roku) był zatem pierwszym w historii polskiego ustawodawstwa aktem, który nie przewidywał kary śmierci.

Podstawę prawną niedopuszczalności tej kary stanowiła także Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 roku¹⁸³ (dalej: Konstytucja RP). W art. 38 gwarantuje ona każdemu prawną ochronę życia, natomiast art. 40 zakazuje stosowania tortur oraz kar okrutnych, niehumanitarnych lub poniżających, w tym kar cielesnych. Należy jednak zauważyć, iż zakaz kary śmierci nie został wprowadzony do Ustawy Zasadniczej *expressis verbis*, czyli wprost, lecz wynika z ogólnego systemu ochrony praw człowieka i godności jednostki przewidzianego w jej przepisach.

Niezależnie od toczących się w przestrzeni publicznej i doktrynie prawa dyskusji dotyczących zasadności utrzymywania kary śmierci, konieczność eliminacji przestarzałych regulacji z dawnego kodeksu karnego wynikała z nadrzędnej potrzeby zapewnienia zgodności polskiego prawa z obowiązującymi standardami międzynarodowymi¹⁸⁴. Zgodnie z art. 188 pkt 2 Konstytucji RP, ustawy muszą być zgodne z ratyfikowanymi umowami międzynarodowymi, co oznacza, że normy prawa krajowego nie mogą naruszać przyjętych przez państwo zobowiązań wynikających z prawa międzynarodowego. Tym samym usunięcie instytucji kary śmierci z polskiego porządku prawnego było nie tylko wyrazem wewnętrznych, ale również konsekwencją obowiązku konstytucyjnego i międzynarodowego, nakładającego na państwo odpowiedzialność za zapewnienie standardów humanitarnych i praw człowieka.

¹⁸¹ Ustawa z dnia 12 lipca 1995 r. o zmianie Kodeksu karnego, Kodeksu karnego wykonawczego oraz o podwyższeniu dolnych i górnych granic grzywnien i nawiązek w prawie karnym, Dz. U. z 1995 r., nr 95, poz. 475.

¹⁸² Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. - Kodeks karny, Dz. U. z 1997 r., nr 88, poz. 553 z późn. zm.

¹⁸³ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., Dz. U. z 1997 r., nr 78, poz. 483.

¹⁸⁴ A. Zoll, *Konstytucja a kodeks karny*, „Prawo i Życie” 1998, nr 25-26, s. 17.

1.6. Zniesienia kary śmierci w Polsce w świetle zobowiązań międzynarodowych

Jak wspomniano, o ile debata, która jest przedmiotem osobnego rozdziału, przyczyniła się do stopniowego ograniczania stosowania kary głównej, to ostateczne zniesienie tej instytucji nie byłoby możliwe bez uwzględnienia zobowiązań międzynarodowych. Najważniejszym z nich była Powszechna Deklaracja Praw Człowieka, uchwalona 10 grudnia 1948 roku. Już podczas prac nad jej projektem pojawił się spór dotyczący kary śmierci. Część państw opowiadała się za jej dopuszczeniem, inne postulowały ograniczenie jej stosowania lub wprowadzenie dodatkowych gwarancji dla skazanych¹⁸⁵. Polska, podporządkowana polityce ZSRR, wstrzymała się od głosu, podobnie jak większość państw bloku wschodniego, nie przyjmując wówczas Deklaracji.

W europejskim systemie ochrony praw człowieka fundamentalną rolę odgrywa Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności, uchwalona przez Radę Europy 4 listopada 1950 roku w Rzymie. Artykuł 2 ust. 1 uznaje prawo do życia za fundamentalne, dopuszczając jego ograniczenie wyłącznie w przypadku wykonania prawomocnego wyroku sądu za przestępstwo zagrożone karą śmierci. Niemniej, przewidywała możliwość zawieszenia niektórych obowiązków państw-stron w sytuacjach wyjątkowych, takich jak wojna lub zagrożenie życia narodu (art. 15). Polska podpisała Konwencję 26 listopada 1991 roku, co było warunkiem członkostwa w Radzie Europy¹⁸⁶. Akt ten zapoczątkował proces dostosowywania prawa karnego do europejskich standardów, w tym stopniowego odchodzenia od stosowania kary śmierci.

Kolejnym dokumentem jest Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych z 16 grudnia 1966 roku, który Polska ratyfikowała w 1977 roku¹⁸⁷. Artykuł 6 Paktu uznaje prawo do życia za przyrodzone i podlegające ochronie ustawowej, dopuszczając karę śmierci jedynie w krajach, które jej nie zniosły, wyłącznie za najcięższe przestępstwa, na podstawie prawomocnego wyroku sądu. Zabrania jej stosowania wobec nieletnich oraz kobiet w ciąży,

¹⁸⁵ Ostatecznie, z obawy przed ingerencją w ustawodawstwo państw, problem ten pominięto, zapisując jedynie w art. 3 prawo do życia, a w art. 5 zakaz tortur i okrutnego karania.

¹⁸⁶ Polska złożyła dokumenty ratyfikacyjne w 1993 r. Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności sporządzona w Rzymie dnia 4 listopada 1950 r., zmieniona następnie Protokołami nr 3, 5 i 8 oraz uzupełniona Protokołem nr 2., Dz. U. z 1993 r., nr 61, poz. 284; Oświadczenie rządowe z dnia 7 kwietnia 1993 r. w sprawie ratyfikacji przez Rzeczpospolitą Polską Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności, sporządzonej w Rzymie dnia 4 listopada 1950 r., zmienionej następnie Protokołami nr 3, 5 i 8 oraz uzupełnionej Protokołem nr 2, Dz. U. z 1993 r., Dz. U. z 1993, nr 61, poz. 285; Oświadczenie rządowe z dnia 7 kwietnia 1993 r. w sprawie deklaracji o uznaniu kompetencji Europejskiej Komisji Praw Człowieka oraz jurysdykcji Europejskiego Trybunału Praw Człowieka, Dz. U. z 1993 r., nr 61, poz. 286.

¹⁸⁷ Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych otwarty do podpisu w Nowym Jorku dnia 19 grudnia 1966 r., Dz. U. z 1977 r., nr 38, poz. 167.

zapewnia prawo do ulaskawienia i podkreśla, że postanowień tego artykułu nie można interpretować jako przeszkody w znoszeniu kary śmierci¹⁸⁸.

Drugi Protokół Fakultatywny do Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych w sprawie zniesienia kary śmierci został przyjęty 15 grudnia 1989 roku. W preambule podkreślono, że jej zniesienie wzmacnia godność człowieka i stanowi istotny krok w rozwoju praw człowieka, a wszystkie środki prowadzące do tego celu powinny być uznane za postęp w realizacji prawa do życia. Protokół zobowiązuje państwa-strony do podjęcia działań na rzecz całkowitego zniesienia kary śmierci oraz zakazuje jej wykonywania wobec jakiegokolwiek osoby podlegającej ich jurysdykcji (art. 1). Wyjątek dopuszczono jedynie w czasie wojny, w odniesieniu do najcięższych przestępstw o charakterze wojskowym (art. 2). Polska podpisała ten akt w 2000 roku, a ratyfikowała w roku 2014¹⁸⁹.

W odniesieniu do Polski warto wspomnieć o Protokole Szóstym do Europejskiej Konwencji Praw Człowieka, przyjętym 28 kwietnia 1983 roku, który obowiązuje w Polsce od roku 2000¹⁹⁰. Do jego wprowadzenia przyczyniła się działalność Amnesty International oraz rezolucja Parlamentu Europejskiego z 14 marca 1980 roku, apelująca do państw członkowskich o rezygnację z utrzymania tej kary. Zgodnie z art. 1 Protokołu, kara śmierci musi zostać zniesiona; nie można na nią skazać ani jej wykonać¹⁹¹. W art. 2 dopuszczono jednak wyjątek w przypadku wojny lub bezpośredniego zagrożenia wojennego, co oznacza, że zakaz ten nie ma charakteru absolutnego. Protokół zawierał także zakaz wydania lub ekstradycji osoby do państwa, w którym grozi jej kara śmierci, chyba że strona wnioskująca zapewni wiarygodne gwarancje, że nie zostanie ona orzeczona ani wykonana¹⁹². Przystąpienie do Protokołu było możliwe wyłącznie dla państw, które zniosły karę śmierci, dlatego Polska, ubiegając się o członkostwo w Unii Europejskiej (dalej: UE), musiała jednoznacznie opowiedzieć się za jej eliminacją¹⁹³, zgodnie z unijnym wymogiem całkowitego zniesienia tej formy sankcji¹⁹⁴.

¹⁸⁸ Pakt ten zawiera określenie standardu minimalnego prawa do życia. Z kolei standard maksymalnego prawa do życia oznacza, że ustawodawstwo danego państwa całkowicie wyklucza możliwość legalnego pozbawienia życia jako formy kary. Polska osiągnęła ten poziom ochrony w 1998 r., po wejściu w życie kodeksu pozbawionego zapisu o karze śmierci, dołączając tym samym do grona państw w pełni realizujących ten standard.

¹⁸⁹ Drugi Protokół Fakultatywny do Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych w sprawie zniesienia kary śmierci, przyjęty w Nowym Jorku dnia 15 grudnia 1989 r., Dz. U. z 2014 r., poz. 891.

¹⁹⁰ Protokół Nr 6 do Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności, dotyczący zniesienia kary śmierci, sporządzony w Strasburgu dnia 28 kwietnia 1983 r., Dz. U. z 2001 r., nr 23, poz. 266.

¹⁹¹ Zakaz ten ma charakter prawa niederogowalnego, czyli nietykalnego.

¹⁹² A. Redelbach, *Prawa naturalne – prawa człowieka – wymiar sprawiedliwości: Polacy wobec Europejskiej Konwencji Praw Człowieka*, Toruń 2000, s. 142-143.

¹⁹³ Podpisanie protokołu sprawiało, że ewentualne przywrócenie tej kary byłoby praktycznie niemożliwe bez wypowiedzenia Konwencji. R. Krajewski, *Prawne kontrowersje...*, op.cit., s. 39.

¹⁹⁴ Prawne regulacje Unii Europejskiej jednoznacznie zakazują stosowania kary śmierci, co wynika z art. 2 Karty Praw Podstawowych, który gwarantuje prawo do życia i stanowi, że nikt nie może być skazany na karę śmierci ani poddany jej wykonaniu. Potwierdza to także art. 52 § 3 Karty. R. Balicki, op.cit., s. 21-22.

Natomiast Protokół Trzynasty do Europejskiej Konwencji Praw Człowieka, przyjęty 3 maja 2002 roku został ratyfikowany przez Polskę w roku 2014¹⁹⁵. Protokół ten wprowadza całkowity zakaz stosowania kary śmierci we wszystkich okolicznościach, włączając w to sytuacje wojny oraz zagrożenia bezpieczeństwa państwa, ustanawiając tym samym najwyższy standard ochrony prawa do życia.

W 2004 roku, kiedy to Klub Poselski Prawa i Sprawiedliwości zaproponował przywrócenie kary śmierci w Polsce, UE z okazji Światowego Dnia Przeciw Karze Śmierci określiła tę sankcję jako okrutną i niehumanitarną, wzywając wszystkie państwa do jej całkowitej eliminacji. Polska, jako członek UE, zobowiązana jest do przestrzegania prawa wspólnotowego, którego podstawą jest Traktat o UE, oparty na wartościach wolności, demokracji, poszanowania praw człowieka oraz rządów prawa. Naruszenie tych zasad może prowadzić do nałożenia sankcji, włącznie z zawieszeniem niektórych praw wynikających z członkostwa¹⁹⁶. Jak można zauważyć, przez wiele lat Polska unikała podjęcia jednoznacznej decyzji o rezygnacji z kary śmierci. Niewątpliwie istotny wpływ miało wiele czynników, które omówione zostaną w ostatnim rozdziale pracy.

Przedstawione w tym rozdziale regulacje prawne pokazują, że historia kary śmierci w polskim prawie karnym nie sprowadza się do kolejnych zmian przepisów. Była ona najwyższą sankcją przewidzianą przez prawo, ale zarazem instytucją, której sposób funkcjonowania pozostawał ściśle związany z historią państwa i społeczeństwa. Zmiany ustawodawcze następowały w określonych warunkach politycznych i ustrojowych, jednocześnie te same uwarunkowania wpływały na wykładnię prawa oraz praktykę sądów.

Ustalenia te mają znaczenie dla dalszej części pracy. Bez znajomości aktów prawnych trudno właściwie ocenić sytuację samych skazanych. Obowiązujące przepisy określały formalne ramy jej orzekania, ale sposób, w jaki ramy te funkcjonowały w praktyce, zależał również od realiów politycznych i społecznych. W okresach, w których wymiar sprawiedliwości miał realizować określone cele polityczne, wpływ tych czynników był szczególnie widoczny i przekładał się między innymi na liczbę oraz charakter wydawanych wyroków.

Po 1956 roku liczba orzekanych kar śmierci, jak wspomniano, wyraźnie się zmniejszyła, nie oznaczało to jednak, że sankcja ta utraciła swoje znaczenie. W kolejnych latach zmieniał

¹⁹⁵ Protokół nr 13 do Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności dotyczącego zniesienia kary śmierci we wszystkich okolicznościach, sporządzony w Wilnie dnia 3 maja 2002 r., Dz. U. z 2014, poz. 1155.

¹⁹⁶ Z. Biegański, *Nieustający dylemat...*, op.cit., s. 234.

się charakter spraw, w których sądy sięgały po najwyższy wymiar kary. Przyjrzenie się konkretnym sprawom pozwala zobaczyć te przemiany. Kolejny rozdział poświęcono więc osobom, wobec których kara śmierci została orzeczona, ich strukturze oraz zmianom, jakie zachodziły w tej grupie w kolejnych dekadach.

Rozdział II. Skazani na karę śmierci po Polskim Październiku (1956-1997). Między normą prawną a praktyką orzecniczą

2.1. Charakterystyka skazanych na karę śmierci po „odwilży” 1956 roku

Punktem wyjścia dla analizy skazanych na karę śmierci w objętym badaniami okresie jest w tej części pracy zestawienie przepisów prawa, omówionych w rozdziale poprzednim, z praktyką sądów, a więc sprawdzenie, jak rozwiązania przyjmowane przez ustawodawcę przekładały się na rzeczywiste orzekanie najwyższej sankcji. Nie sposób przy tym pominąć warunków, w jakich działał wymiar sprawiedliwości. Zmieniająca się sytuacja polityczna i społeczna, a także kolejne przemiany ustawodawcze wpływały na sposób postrzegania najcięższych przestępstw i reakcję państwa na ich popełnienie.

Analiza została poprowadzona od ogółu do szczegółu. W pierwszej kolejności przedstawiona zostanie skala stosowania kary śmierci, liczba osób skazanych oraz wykonanych wyroków i jej zmienność w czasie. Następnie uwaga zostanie skierowana na właściwość sądów, które orzekały tę karę, co pozwoli osadzić analizowane przypadki w ramach organizacyjnych wymiaru sprawiedliwości. Kolejnym etapem będzie przedstawienie kategorii przestępstw, za które wymierzano najwyższy wymiar kary oraz zmianom zachodzącym w tym zakresie wraz z kolejnymi przemianami prawa i sytuacji politycznej. Osoby skazane na karę śmierci podzielono na grupy uwzględniające charakter popełnionych czynów, podstawę prawną skazania oraz okoliczności poszczególnych spraw. Podział ten nie ma charakteru tylko porządkującego. Pozwala zestawić różnice pomiędzy poszczególnymi kategoriami skazanych i sprawdzić, jak zmieniała się praktyka stosowania kary głównej wraz ze zmianami prawa oraz sytuacji politycznej. Kryteria klasyfikacji i znaczenie przyjętych terminów wyjaśniono w dalszej części rozdziału.

Pojedyncze sprawy pozwolą zobaczyć to, czego nie sposób uchwycić w samych zestawieniach liczbowych, czyli sposób działania całego mechanizmu, który prowadził od popełnienia czynu, przez postępowanie i orzeczenie sądu. Wybrane przypadki spraw mają pokazać ich różnorodność oraz problemy ujawniające się przy konfrontowaniu przepisów z praktyką ich stosowania. Tam, gdzie zebrane dane na to pozwalały, większa liczba spraw stała się punktem wyjścia do szerszych wniosków dotyczących całej badanej zbiorowości.

Ustalenie dokładnej liczby osób skazanych na karę śmierci oraz liczby wykonanych egzekucji w Polsce po „odwilży” napotyka na trudności. W materiałach archiwalnych odnaleziono skorowidz osób skazanych na karę śmierci, prowadzony od 1959 roku do 1988 roku i zachowany w zespole akt Prokuratury Generalnej¹. Stanowi on niejako punkt wyjścia dla badań nad praktyką orzeczniczą kolejnych lat, ale nie rozwiązuje problemu niepełności zachowanej dokumentacji. Skorowidz nie obejmuje wszystkich osób, wobec których orzeczono tę karę, tym samym nie może być traktowany jako samodzielne i wyczerpujące źródło pozwalające na odtworzenie skali tego zjawiska². Szczególnie trudne jest odtworzenie sytuacji z pierwszych lat po Polskim Październiku 1956 roku, zwłaszcza z okresu do 1959 roku, dla którego nie zachowało się analogiczne zestawienie³. Także w kolejnych latach, aż do wejścia w życie k.k. z 1969 roku, brak jest spójnego źródła pozwalającego odnotować wszystkie przypadki orzekania kary śmierci. Trafnie zwracał na to uwagę już dziennikarz Piotr Pytlakowski, wskazując na brak oficjalnych i w pełni wiarygodnych statystyk dotyczących tej praktyki sprzed 1969 roku⁴.

Warto przy tym zwrócić uwagę, że w literaturze jednym z częściej wykorzystywanych źródeł przy ustalaniu liczby osób skazanych na karę śmierci są dane dotyczące prawomocnych skazań osób dorosłych w latach 1946-2018 dostępne na portalu Informatora Statystycznego Ministerstwa Sprawiedliwości⁵. Zestawienie to stanowi wartościowy materiał porównawczy, chociaż, podobnie jak w przypadku innych dostępnych statystyk, nie pozwala całkowicie wyeliminować wątpliwości dotyczących jego kompletności oraz sposobu opracowania. Oparcie analizy na tej statystyce wiąże się z kolejnymi ograniczeniami, na które zwrócił już uwagę prawnik Jerzy Jasiński⁶. Nie odzwierciedlają one w pełni rzeczywistej liczby skazań ani praktyki wymiaru sprawiedliwości, a ich kompletność i sposób rejestracji mogą prowadzić do

¹ AAN, Prokuratura Generalna, sygn. 39/27, Skorowidz dot. osób skazanych na karę śmierci od 1959 r., k. 1-96.

² W skorowidzu nie uwzględniono co najmniej kilku osób skazanych na podstawie tzw. dekretu sierpniowego, a także osób skazanych za przestępstwo zdrady ojczyzny. Nie obejmuje on również wyroków nieprawomocnych ani wielu przypadków, w których orzeczenie zostało wydane przez sądy wojskowe.

³ Co prawda w aktach Prokuratury Generalnej znajduje się Repertorium kar śmierci za lata 1950-1958, ale za lata 1956-1958 odnotowano tam jedynie 15 przypadków. AAN, Prokuratura Generalna, sygn. 18/17, Repertorium kar śmierci za lata 1950-1958, k. 38-43.

⁴ P. Pytlakowski, *Pożegnanie z katem*, op.cit., s. 3. W swoim reportażu autor przywołuje dane wyroków od 1970 r. do 1989 r.

⁵ Informator Statystyczny Ministerstwa Sprawiedliwości, *Prawomocne skazania osób dorosłych w latach 1946-2018*, Warszawa 2020. Raport jest dostępny do pobrania na stronie: <https://isws.ms.gov.pl/pl/baza-statystyczna/publikacje/>, (dostęp: 12.11.2020 r.). Zestawienie statystyczne pochodzące z Ministerstwa Sprawiedliwości przywołane jest m.in. w książkach J. Kirzyńskiego i D. Mielnika. D. Mielnik, *Kara...*, op.cit., s. 255-261; J. Kirzyński, *Alfabet zbrodni 2...*, op.cit., s. 844.

⁶ J. Jasiński, *Przemiany polityki karnej sądów powszechnych rozwijanej na tle przepisów nowej kodyfikacji karnej (1970-1980)*, „Archiwum Kryminologii” 1982, t. VIII-IX, s. 25-30.

znieskształceń. Z zawartych w nim danych wynika, że w analizowanym okresie na karę śmierci skazano 309 osób⁷, przy czym należy traktować tę liczbę raczej jako wartość minimalną.

Nie dziwi zatem fakt, że w wielu publikacjach pojawiają się próby zestawienia przypadków orzeczenia kary śmierci. Natomiast rozbieżności, które się pojawiają, wynikają nie tylko z niekompletności zachowanej dokumentacji, lecz również z przyjętych przez autorów założeń badawczych. Poszczególne opracowania obejmują różne ramy chronologiczne, odnoszą się do odmiennych kategorii badawczych (liczby skazanych lub wykonanych egzekucji), a także uwzględniają różny zakres właściwości sądów, ograniczając analizę albo do sądów powszechnych albo obejmując orzecznictwo sądów wojskowych.

Prawnik Waldemar Baliński na łamach „Prawa i Życia” napisał, że w latach 1955-1969 sądy powszechne skazały 113 osób, największą liczbę skazanych 23 odnotowano w 1976 roku, najmniejszą w 1979 roku – 5, a w 1970 roku – 10 wyroków⁸. Prawnicy Monika Mitera i Marek Zubik ustalili, że w latach 1964-1969 orzeczono karę śmierci w 33 przypadkach⁹. Jak wylicza prawnik Radosław Krajewski, karę główną orzeczono w 1970 roku – 16 razy, w 1972 roku – 33 razy, w 1975 roku – 25 razy, a w 1976 roku 22 razy¹⁰. Z badań wspomnianego J. Jasińskiego wynika, że w latach 1970-1980 zapadało 139 wyroków kary śmierci¹¹. W samym okresie stanu wojennego, jak wskazuje historyk Grzegorz Majchrzak, zapadło 6 zaocznych wyroków śmierci¹². W latach 80. XX wieku, jak podaje historyk Zdzisław Biegański, skazano w sumie 54 osoby¹³. Osobny wątek stanowią wyroki skazujące na karę śmierci w okresie obowiązywania *moratorium*¹⁴. Jak widać, poszczególne publikacje przynoszą odmienne wartości dotyczące liczby osób skazanych na karę śmierci. Nie inaczej przedstawia się sytuacja

⁷ *Prawomocne skazania...*, op.cit., s. 15, 62.

⁸ W. Baliński, *Kara śmierci, czy dożywocie. Zardzewiała zapadnia*, „Prawo i Życie” 05.04.1997 r., nr 14, s. 5.

⁹ M. Mitera, M. Zubik, op.cit., s. 103.

¹⁰ R. Krajewski, *Prawne kontrowersje...*, op.cit., s. 33.

¹¹ Autor badał decyzje podejmowane w następstwie uznania winy za popełnienie przestępstwa w latach 1970-1980. Przytoczone dane nie obejmowały całego wymiaru sprawiedliwości. J. Jasiński zastrzegł, że poza statystyką pozostawały wyroki śmierci orzekane przez sądy wojskowe, choć przypuszczał, że w analizowanym okresie przypadki takie nie były liczne. J. Jasiński, op.cit., s. 25-150.

¹² Badacz ten koncentrował się na represjach politycznych i wyrokach związanych ze sprawami rozpatrywanymi przez sądownictwo wojskowe. Z tego względu nie przedstawił on statystyki kar śmierci orzekanych w tym samym okresie przez sądy powszechne. G. Majchrzak, *Wyroki śmierci w stanie wojennym*, „Biuletyn IPN”, 2022, nr 11/22, T.2, s. 61-64.

¹³ Z. Biegański, *Nieustający dylemat...*, op.cit., s. 232.

¹⁴ W różnych artykułach liczba skazanych w tym okresie oscyluje wokół 10 osób. Informacje na ten temat są przytaczane głównie na popularnych portalach internetowych, w szczególności w ramach publikacji poświęconych problematyce kary śmierci. Dla przykładu, dziennikarz Wojciech Tumidalski pisze o 9 skazanych w okresie *moratorium*. W. Tumidalski, *25 lat temu wykonano w Polsce ostatni wyrok śmierci*, <https://dzieje.pl/aktualnosci/25-lat-temu-wykonano-w-polsce-ostatni-wyrok-smierci>, (dostęp: 14.07.2016 r.). Należy wskazać, że autor błędnie podał imię osoby, na której wykonano ostatni wyrok w Polsce. W tekście wskazano imię „Stanisław”, podczas gdy prawidłowe imię tej osoby to „Andrzej”.

w przypadku internetowych baz i nieoficjalnych wykazów, w których wskazywane są różne wartości, oscylujące wokół 300 nazwisk¹⁵.

Analogiczna sytuacja ma miejsce w przypadku danych dotyczących przeprowadzonych egzekucji. Z dokumentacji więziennictwa wynika, że w latach 1956-1960 łącznie wykonano 43 wyroki¹⁶, od 1965 do 1967 – 17¹⁷, w roku 1968 – 8¹⁸. W „Dzienniku Polskim” podawano, że w latach 1960-1988 wykonano 275 wyroków śmierci¹⁹. Zbliżone informacje opublikowano między innymi w „Życiu Warszawy”²⁰. Autorzy nie wskazywali podstaw źródłowych swoich wyliczeń. Natomiast prawnik Jan Sebastian Meler pisał, że w latach 1960-1988 wykonano łącznie 254 egzekucje²¹. Do kwestii wykonanych wyroków odnosił się również prawnik Andrzej Rzepliński, który swoje ustalenia oparł na badaniach obejmujących okres obowiązywania k.k. z 1969 roku. Według jego obliczeń po 1970 roku wykonano 183 wyroki śmierci²². Wspomniany Z. Biegański podaje, że ogółem w latach 1956-1988 przeprowadzono 321 egzekucji²³, przy czym warto zaznaczyć, że chodzi o cały rok 1956.

Na potrzeby tej pracy udało się ustalić, że po Polskim Październiku 1956 roku do końca 1997 roku na karę śmierci **skazano 494 osoby i wykonano łącznie 281 wyroków**. W tym miejscu należy poczynić pewne uwagi dotyczące tego zestawienia. W toku kwerendy odnaleziono nieliczne przypadki, w których wyrok kary śmierci został wydany krótko po październiku 1956 roku. Były one jednak uchylane i przekazane do ponownego rozpoznania. W takich sytuacjach, jak zaznaczono we wstępie, sama data wydania pierwszego wyroku nie pozwalała na prawidłowe określenie momentu, z którym należało wiązać daną sprawę. Najważniejszym było rozstrzygnięcie, do którego odnosiła się zachowana dokumentacja dotycząca dalszego toku postępowania i które stanowiło podstawę kolejnych czynności

¹⁵ Wikipedia, *Lista osób skazanych na karę śmierci w Polsce po roku 1945*, op.cit.; Kobrabones/brudnopis2, *Odkrycie zbrodni i ofiary*, op.cit.

¹⁶ AAN, Centralny Zarząd Więziennictwa, sygn. 1/36, Notatka służbowa dot. wykonywania wyroków śmierci, Warszawa, 20.05.1960 r., k. 319.

¹⁷ AAN, Centralny Zarząd Więziennictwa, sygn. 1/37, Pismo Naczelnika Wydziału Organizacyjno-Prawnego Centralnego Zarządu Więziennictwa do Naczelnika Departamentu Prawno-Organizacyjnego, Warszawa, 17.08.1968 r., k. 152. Zgodnie z informacjami z notatki wykonano kolejno w 1965 r. – 5, w 1966 r. – 8, a w 1967 r. – 4. Ibidem, k. 152.

¹⁸ AAN, Centralny Zarząd Zakładów Karnych, sygn. 385, Notatka służbowa, b.d., k. 1.

¹⁹ T. Jamrozik, K. Samborski, *Kara czy zemsta*, „Dziennik Polski”, 15.07.1994 r., nr 189, s. 13.

²⁰ G. i J. Wilczyńscy, *Kara zabicia*, „Życie Warszawy” 1995, s. 3.

²¹ J. S. Meler, *Wykonawcy wyroków śmierci w Polsce w XX wieku. Historia nieznana*, Kraków 2021, s. 247-248. Warto zaznaczyć, że badacz korzystał z ustaleń dziennikarza Jerzego Andrzejczaka.

²² A. Rzepliński, *Kara śmierci w trybie doraźnym...*, s. 906-907. Badacz ustalił, że wykonano 3 wyroki przez rozstrzelanie oraz 180 przez powieszenie. Z zestawienia J. Andrzejczaka wynika, że w tym czasie wykonano 178 wyroków. J. Andrzejczak, *Spowiedź polskiego kata*, s. 22.

²³ Z. Biegański, *Nieustający dylemat...*, op.cit., s. 232.

procesowych, w tym postępowania ulaskawieniowego. Wyrok uchylony nie był już podstawą dalszego postępowania i nie stanowił właściwego punktu odniesienia dla przyjętej metodologii.

Przyjęte kryterium dobrze ilustruje sprawa Kazimierza Bajszczaka, wobec którego wyrok śmierci wydał w dniu 2 listopada 1956 roku Sąd Wojewódzki w Warszawie, jednak już 7 stycznia 1957 roku SN uchylił to orzeczenie i przekazał sprawę do ponownego rozpoznania²⁴. Ostateczny wyrok zapadł dopiero w 1957 roku i to właśnie ta data pojawia się w dokumentacji dotyczącej dalszego toku sprawy, w tym postępowania rewizyjnego i ulaskawieniowego. Nie był to zresztą przypadek odosobniony. Zdarzało się, że ustalenie właściwej daty wymagało prześledzenia całego toku postępowania i sprawdzenia, które rozstrzygnięcie było następnie przywoływane w zachowanej dokumentacji. Przyjęte kryterium pozwala uwzględnić bieg danej sprawy, a nie jedynie chronologicznie najwcześniejszy wyrok, który później został uchylony.

Osobnym problemem było ustalenie liczby wyroków, które po październiku 1956 roku zostały faktycznie wykonane. W dokumentach archiwalnych zachowały się wprawdzie pojedyncze dokumenty zawierające dane zbiorcze dotyczące całego 1956 roku²⁵, które w zestawieniu z przywołanymi już badaniami budzą uzasadnione wątpliwości i niestety nie pozwalają na jednoznaczne wyodrębnienie liczby wyroków wykonanych w okresie przypadającym po październiku tego roku. Podjęta kwerenda nie doprowadziła do odnalezienia źródła, które pozwalałoby wskazać tę liczbę z wystarczającą pewnością.

Dla pełniejszego zobrazowania wyników analizy przygotowano zestawienie obejmujące poszczególne lata badanego okresu oraz odpowiadającą im liczbę osób skazanych i wydanych wyroków. Zestawienie zostało opracowane zgodnie z przyjętą wcześniej metodologią, w szczególności z uwzględnieniem zasad dotyczących kwalifikowania poszczególnych spraw i przyporządkowywania ich do właściwego roku. Pozwala ono prześledzić, jak liczba skazanych i wykonywanych wyroków kształtowała się w kolejnych latach.

²⁴ AAN, Kancelaria Rady Państwa, sygn. 51/1, Materiały w sprawach ulaskawień osób skazanych przez sądy powszechne rok 1957, Bajszczak Kazimierz, k. 37-45. Kazimierz Bajszczak został skazany za dokonanie zabójstwa swojej matki, Kazimiery B. oraz siostry ciotecznej Zofii S. Do zbrodni doszło w nocy z 9 na 10.03.1956 r. (sygn. akt IV K 70/57).

²⁵ AAN, Centralny Zarząd Więziennictwa, sygn. 1/36, Notatka służbowa dot. wykonywania wyroków śmierci, Warszawa, 20.05.1960 r., k. 319. W notatce napisano, że w 1956 r. wykonano 4 wyroki kary śmierci.

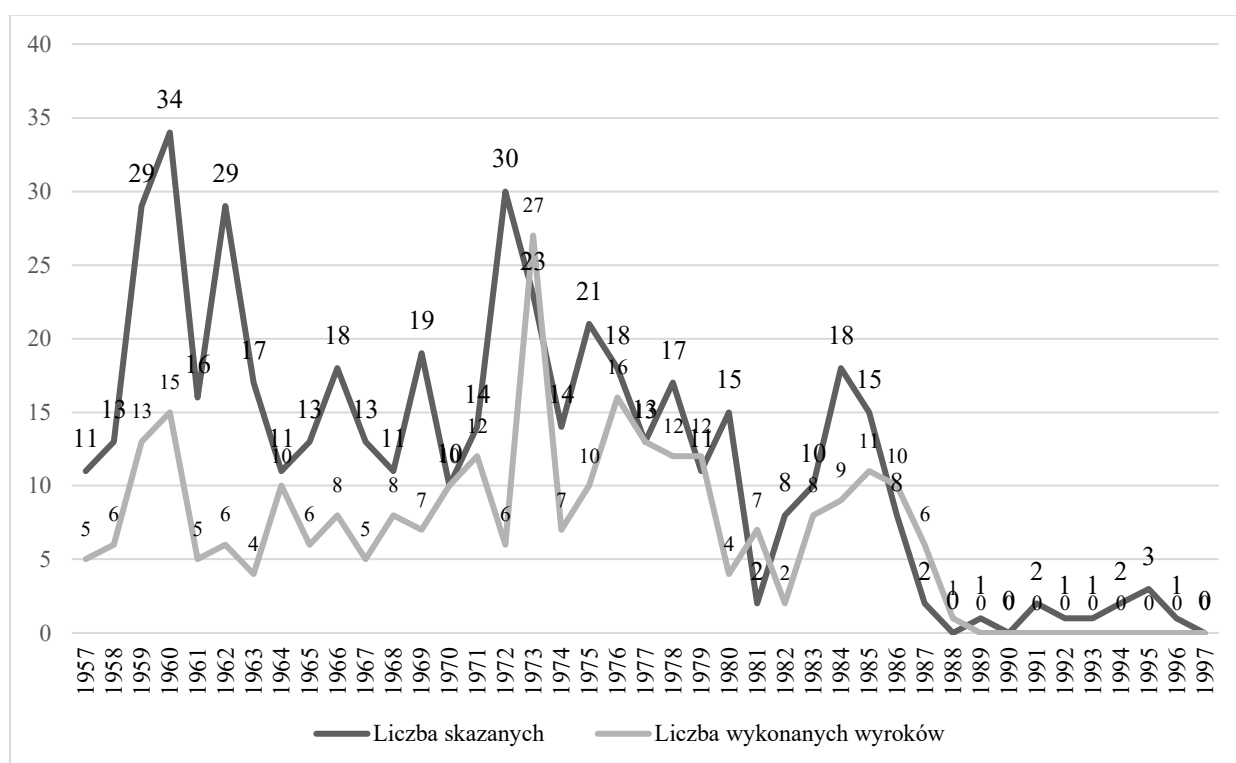
Tabela 1. Liczba orzeczonych i wykonanych wyroków śmierci w badanym okresie

Rok	Liczba skazanych	Liczba wykonanych wyroków
1957	11	5
1958	13	6
1959	29	13
1960	34	15
1961	16	5
1962	29	6
1963	17	4
1964	11	10
1965	13	6
1966	18	8
1967	13	5
1968	11	8
1969	19	7
1970	10	10
1971	14	12
1972	30	6
1973	23	27
1974	14	7
1975	21	10
1976	18	16
1977	13	13
1978	17	12
1979	11	12
1980	15	4
1981	2	7
1982	8	2
1983	10	8
1984	18	9
1985	15	11
1986	8	10
1987	2	6
1988	0	1
1989	1	0
1990	0	0
1991	2	0
1992	1	0
1993	1	0
1994	2	0
1995	3	0
1996	1	0
1997	0	0

Opracowanie własne

W przypadku liczby wyroków widoczna jest tendencja spadkowa, początkowo wartości są stosunkowo wysokie, najczęściej oscylując wokół 10-20 wyroków, z wzrostami do około 30 wyroków rocznie. Po 1985 roku liczba orzeczonych kar śmierci systematycznie spada. Liczba wydawanych wyroków w poszczególnych latach w przybliżeniu odpowiadała liczbie kar, które w tym samym czasie wykonano. Nie były to oczywiście wartości tożsame, ponieważ pomiędzy wydaniem wyroku a jego wykonaniem mogło dojść do zmiany rozstrzygnięcia, jego uchylecia albo zastosowania prawa łaski. Mimo tych różnic widoczna jest zbieżność obu wielkości, która pozwala uchwycić dynamikę stosowania kary śmierci w praktyce, co ilustruje poniższy wykres.

Wykres 1. Dynamika orzekania i wykonywania kar śmierci w badanym okresie

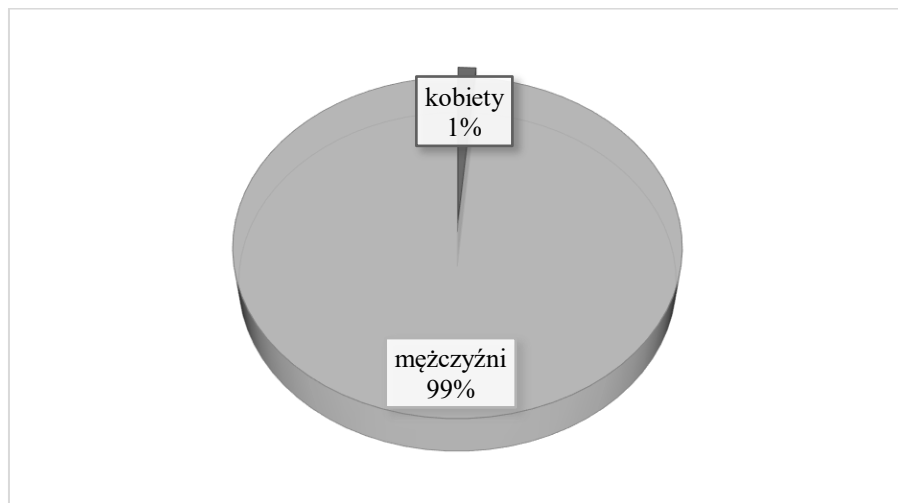
Opracowanie własne

Wzrost lub spadek liczby orzeczonych kar śmierci znajdował, chociaż nie zawsze w sposób bezpośredni i natychmiastowy, odzwierciedlenie w liczbie wyroków rzeczywiście wykonanych. Warto przy tym zaznaczyć, że zestawienie liczby wykonanych kar śmierci po 1970 roku z liczbą zabójstw popełnionych w tym samym okresie wskazuje na dysproporcję pomiędzy obiema wartościami. W analizowanym okresie na jedną wykonaną karę śmierci przypadało średnio około 100 zabójstw²⁶. Ustalenie ogólnej liczby osób skazanych na karę śmierci stanowiło punkt wyjścia do dalszej analizy. Kolejnym etapem było określenie struktury

²⁶ J. S. Meler, *Wykonawcy...*, op.cit., s. 248.

badanej zbiorowości z uwzględnieniem kryterium płci. Wszystkie wartości procentowe przedstawione w pracy zostały zaokrąglone do pełnego procenta.

Wykres 2. Struktura skazanych na karę śmierci według płci w badanym okresie

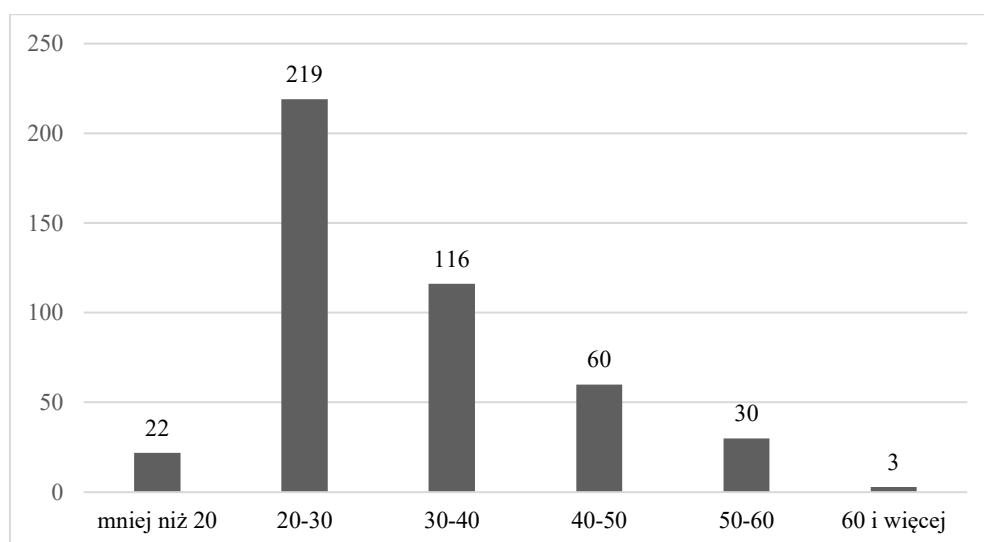

Opracowanie własne

W badanej grupie zdecydowanie przeważali mężczyźni. Kobiety stanowiły zaledwie 1% wszystkich osób skazanych na karę śmierci. Odnotowano 7 takich przypadków i żadnego z tych wyroków nie wykonano. Sama analiza struktury badanej zbiorowości według płci nie pozwala jeszcze w pełni scharakteryzować osób, wobec których orzekano karę śmierci. Kolejnym etapem analizy było uwzględnienie ich wieku.

W tym miejscu należy zaznaczyć, że analiza struktury wiekowej osób skazanych na karę śmierci była możliwa w tych przypadkach, w których na podstawie zgromadzonych danych udało się ustalić zarówno datę urodzenia skazanego, jak i datę wydania wyroku skazującego na karę śmierci. Informacje te pozwalały na określenie wieku skazanego w momencie orzeczenia kary i tym samym zakwalifikowanie go do odpowiedniej kategorii wiekowej. Nie we wszystkich sprawach możliwe było odtworzenie tych danych z wystarczającą pewnością. Brak informacji o dacie urodzenia lub dokładnej dacie wydania wyroku uniemożliwił ustalenie wieku, dlatego osoby te nie zostały uwzględnione w analizie struktury wiekowej. Przedstawione poniżej wartości odnoszą się do tej części badanej zbiorowości, dla której możliwe było wiarygodne określenie wieku w chwili skazania.

Wykres 3. Struktura wiekowa osób skazanych na karę śmierci w badanym okresie

Opracowanie własne

Najliczniejszą grupę w analizowanym zbiorze stanowiły osoby w wieku od 20 do 30 lat (219 osób), co odpowiada 49% wszystkich przypadków uwzględnionych w analizie. Kolejną kategorię, obejmującą 26% badanej zbiorowości, były osoby w wieku od 30 do 40 lat (116 osób). Oznacza to, że osoby w wieku od 20 do 40 lat łącznie obejmują 75% analizowanej grupy. Udział osób w wieku od 40 do 50 lat wynosi 13%, natomiast na osoby w wieku od 50 do 60 lat przypada 7% badanej zbiorowości. Najmniej liczną kategorię tworzą osoby w wieku 60 lat i więcej, których udział wynosi 1%. Przypadki skazania na karę śmierci osób po 60. roku życia należały do wyjątkowo rzadkich.

Najstarszym skazanym był 67-letni Jan Masłowski vel Iwan Maślij, na którym wykonano orzeczoną karę śmierci. Jego przypadek stanowi przykład jednego z najstarszych osób objętych badaną zbiorowością i zostanie przedstawiony w dalszej części rozdziału. Wśród najmłodszych skazanych znalazł się Edward D., który w chwili wydania wyroku miał ukończone 18 lat. Przypadki te wyznaczają skrajne wartości wieku odnotowane w analizowanym materiale i są uzupełnieniem przedstawionej powyżej charakterystyki struktury wiekowej.

Powyższe zestawienia pozwalają określić skalę stosowania kary śmierci w Polsce po „odwilży” 1956 roku do końca 1997 roku. Liczba osób skazanych oraz liczba wykonanych wyroków pokazują zmienność tej praktyki w czasie, natomiast dane dotyczące wieku i płci pozwalają scharakteryzować badaną zbiorowość. Jest to oczywiście obraz uogólniony. Orzeczenie kary śmierci było jednym z etapów postępowania sądowego prowadzonego przed

określonym sądem i na podstawie przepisów obowiązujących w danym czasie. Z tego względu konieczne jest ustalenie, przed jakimi sądami zapadały wyroki śmierci.

2.2. Właściwość sądów i przebieg postępowania w sprawach o karę śmierci

Próba odtworzenia praktyki orzekania kary śmierci wymaga przyjrzenia się ramom, w których ta praktyka się kształtowała, zarówno organizacji sądownictwa, jak i przebiegowi postępowania karnego w sprawach, w których sąd mógł sięgnąć po najwyższy wymiar kary. System sądownictwa PRL nie pozostawał przy tym niezmienny, podobnie jak inne elementy aparatu państwowego podlegał kolejnym przekształceniom, związanym zarówno z reformami ustrojowymi, jak i zmianami podziału administracyjnego państwa. Przedstawienie wszystkich tych przemian wykracza jednak poza ramy niniejszej pracy. W dalszej części uwagę skupiono na tych elementach organizacji wymiaru sprawiedliwości i toku postępowania, które mają bezpośrednie znaczenie dla spraw zakończonych orzeczeniem kary śmierci.

Zgodnie z art. 46 Konstytucji PRL²⁷ wymiar sprawiedliwości sprawowały: Sąd Najwyższy, sądy wojewódzkie, sądy powiatowe i sądy szczególne. Organizacja sądownictwa powszechnego²⁸ pozostawała przy tym ściśle związana z podziałem administracyjnym państwa, a właściwość miejscowa sądów odpowiadała strukturze administracji terenowej²⁹. Z punktu widzenia spraw o przestępstwa zagrożone karą śmierci najważniejsze miejsce zajmowały sądy wojewódzkie, działające w miastach będących siedzibami władz wojewódzkich. To właśnie do ich właściwości należało w pierwszej instancji rozpoznawanie najpoważniejszych spraw karnych, w tym tych, w których oskarżyciel domagał się wymierzenia kary głównej. W rezultacie to przed nimi zapadała zdecydowana większość wyroków śmierci. W tym miejscu należy nadmienić, że, jak zauważył A. Rzepliński, analiza praktyki orzeczniczej dotyczącej stosowania kary śmierci po wejściu w życie k.k. z 1969 roku napotyka na istotną trudność metodologiczną związaną z reformą administracyjną z 1975 roku³⁰. Z dniem 1 czerwca 1975 roku utworzono 37 sądów wojewódzkich, podczas gdy w pozostałych 12 nowych województwach czasowo pozostawiono właściwość dotychczasowych

²⁷ Konstytucja Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej uchwalona przez Sejm Ustawodawczy w dniu 22 lipca 1952 r., Dz. U. z 1952 r., nr 33, poz. 232.

²⁸ Do 1975 r., kiedy dokonano reorganizacji sądownictwa powszechnego obowiązywała ustawa z 1950 r. Ustawa z dnia 20 lipca 1950 r. o zmianie prawa o ustroju sądów powszechnych, Dz. U. z 1950 r., nr 38, poz. 347.

²⁹ T. Maciejewski, *Historia ustroju i prawa sądowego Polski*, 5 wydanie zmienione, Warszawa 2017, s. 381.

³⁰ A. Rzepliński, *Kara śmierci w trybie doraźnym...*, op.cit., s. 905.

jednostek³¹. Dopiero z początkiem 1976 roku sieć sądów wojewódzkich została uzupełniona o kolejne jednostki³². Ta etapowość zmian organizacyjnych, a także nowe granice właściwości terytorialnej sądów, nie pozostawały bez znaczenia dla możliwości bezpośredniego porównywania ich późniejszego dorobku orzeczniczego.

Natomiast nadzór judykacyjny nad działalnością sądów powszechnych sprawował SN³³, będący naczelnym organem wymiaru sprawiedliwości. Do jego kompetencji należało rozpoznawanie środków odwoławczych od orzeczeń wydanych przez sądy pierwszej instancji, a także rozpoznawanie rewizji nadzwyczajnych przewidzianych w obowiązującym ustawodawstwie procesowym³⁴. Utrzymanie w mocy wyroku skazującego przez SN kończyło sądowy etap postępowania i otwierało możliwość uruchomienia postępowania ulaskawieniowego, który będzie tematem kolejnego rozdziału.

Obok sądownictwa powszechnego funkcjonowało także sądownictwo szczególne, którego najważniejszym elementem były sądy wojskowe³⁵. Ich ustrój oraz właściwość regulowały odrębne przepisy³⁶. Przepisy te określały przede wszystkim ramy jego funkcjonowania, podczas gdy szczegółowe zasady właściwości poszczególnych sądów wynikały z przepisów prawa karnego omówionych w rozdziale poprzednim. Podstawę stanowiły wojskowe sądy okręgowe oraz wojskowe sądy garnizonowe, przy czym najpoważniejsze sprawy należały do właściwości sądów okręgowych³⁷. Ustawa z 8 czerwca 1972 roku o ustroju sądów wojskowych³⁸ potwierdzała ten podział, powierzając sądom okręgowym wyłączność w pierwszej instancji w określonych kategoriach najpoważniejszych spraw. Podobnie jak w sądownictwie powszechnym, również w sądownictwie wojskowym

³¹ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 31 maja 1975 r. w sprawie utworzenia sądów wojewódzkich i sądów rejonowych oraz ustalenia ich siedzib i obszarów właściwości, Dz. U. z 1975 r., nr 18, poz. 99.

³² Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 15 grudnia 1975 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie utworzenia sądów wojewódzkich i sądów rejonowych oraz ustalenia ich siedzib i obszarów właściwości, Dz. U. 1975, nr 46, poz. 253.

³³ Ustawa z dnia 15 lutego 1962 r. o Sądzie Najwyższym, Dz. U. z 1962 r., nr 11, poz. 54.

³⁴ T. Maciejewski, op.cit., s. 382.

³⁵ Piszząc o najistotniejszym elemencie sądownictwa szczególnego w kontekście sądów wojskowych nie sposób pominąć wspomnianego w rozdziale pierwszym wątku funkcjonowania Wojskowych Sądów Rejonowych, które odegrały szczególną rolę w okresie stalinizmu. Na mocy przepisów sądziły one nie tylko wojskowych, ale i cywili w sprawach o przestępstwa kontrewolucyjne. Po 1955 r. sądy wojskowe rozpatrywały już tylko w sprawach karnych osób bezpośrednio związanych z wojskiem. A. Lityński, *O sądach wojskowych dla osób cywilnych w Polsce (1946)*, „Studia Iuridica Lublinensia” 2016, t. 3, s. 535.

³⁶ Ustrój i kompetencje sądów wojskowych uregulowano już w 1944 r. przez PKWN. Dekret PKWN z dnia 23 września 1944 r. - Prawo o ustroju Sądów Wojskowych i Prokuratury Wojskowej, Dz. U. z 1944 r., nr 6, poz. 29.

³⁷ Z punktu widzenia dla orzekanych wyroków najważniejszą rolę pełnił Warszawski Okręg Wojskowy. Więcej na temat: *Warszawski Okręg Wojskowy. Historia i współczesność*, oprac. W. Rozbicki, Warszawa 1997.

³⁸ Ustawa z dnia 8 czerwca 1972 r. o ustroju sądów wojskowych, Dz. U. z 1972 r., nr 23, poz. 166. Ustawa z 8 czerwca 1972 r. stanowiła podstawową regulację organizacyjną sądownictwa wojskowego w PRL. Określała ona strukturę sądów wojskowych, zasady ich funkcjonowania oraz status sędziów i pozostałych uczestników postępowania.

przewidziano dwuinstancyjność postępowania, umożliwiającą poddanie orzeczenia kontroli sądu wyższej instancji. Nad orzecznictwem sądów wojskowych sprawował nadzór Najwyższy Sąd Wojskowy³⁹, a po utworzeniu w 1962 roku Izby Wojskowej przy SN szczególne zadania w tym zakresie powierzono właśnie tej Izbie. Odmienności dotyczyły przede wszystkim właściwości rzeczowej oraz kategorii spraw poddanych jurysdykcji sądów wojskowych, która obejmowała sprawy przestępstw popełnianych przez wojskowych, częściowo osoby cywilne zatrudnione w instytucjach wojskowych. Sądownictwo wojskowe mogło orzekać karę śmierci także za przestępstwo pospolite, jeżeli sprawcą był żołnierz.

Przedstawiony model postępowania stanowił formalne ramy funkcjonowania wymiaru sprawiedliwości w sprawach o przestępstwa zagrożone karą śmierci. W badanym materiale zaznaczała się przewaga sądownictwa powszechnego. Orzeczenia wydane przez sądy powszechne stanowiły ponad 90% wszystkich zarejestrowanych wyroków, podczas gdy na sądy wojskowe przypadało niespełna 10%. Taki rozkład pokazuje, że zdecydowana większość analizowanych spraw była rozpoznawana przez sądy powszechne. Na końcu, pomimo różnic w zakresie właściwości, decyzję o zastosowaniu lub odmowie zastosowania prawa łaski podejmowała Rada Państwa.

Przebieg spraw był uzależniony nie tylko od obowiązujących przepisów, lecz od realiów politycznych, zwłaszcza w sprawach o charakterze politycznym lub uznawanych przez władze za szczególnie doniosłe społecznie. Co warto podkreślić, sądy w PRL nie funkcjonowały w warunkach pełnej niezależności od organów władzy, a zakres ich rzeczywistej niezawisłości jest współcześnie przedmiotem oceny⁴⁰. Chociaż krótko po „odwilży” 1956 roku, jak wspomniano w rozdziale poprzednim, zapoczątkowano debatę nad stanem wymiaru sprawiedliwości po okresie stalinowskim, a w jej centrum znalazły się kwestie niezawisłości sędziowskiej, pozycji prokuratury oraz potrzeby reformy prawa karnego to dyskusja ta miała charakter przejściowy⁴¹.

Co więcej, w latach 1964-1982, co podkreśla historyk Tomasz Kozłowski, nadzór nad rozstrzyganiem spraw o szczególnym znaczeniu miał PZPR, a odpowiedzialność za

³⁹ Art. 32-37 Dekretu PKWN z dnia 23 września 1944 r. - Prawo o ustroju Sądów Wojskowych i Prokuratury Wojskowej, Dz. U. z 1944 r., Nr 6, poz. 29. Naczelny Sąd Wojskowy był sądem stojący na czele osobnego pionu sądownictwa wojskowego w latach 1944-1962. Analizie likwidacji Najwyższego Sądu Wojskowego artykuł poświęcił prawnik Tomasz Szczygieł. T. Szczygieł, *Likwidacja Najwyższego Sądu Wojskowego w 1962*, „Miscellanea Historico-Iuridica” 2024, nr 23/1, s. 615-636.

⁴⁰ Jak podkreśla politolog Łukasz Baratyński, narzucony art. 58 Konstytucji PRL polityczny charakter sądownictwa powodował, że w praktyce sędziowie byli funkcjonariuszami politycznymi. Ł. Baratyński, *Prawo do sądu w Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej*, [w:] *Zbrodnie sądowe w latach 1944-1989. Konformizm czy relatywizm moralny środowisk prawniczych?* T. II, red. D. Palacz, M. Grosicka, Kielce-Warszawa 2022, s. 21.

⁴¹ D. Maksimiuk, *Rok 1956 w Polsce – dyskusje...*, op.cit. s. 307-317.

przygotowanie procesu spoczywały na zespołach do spraw procesów politycznych⁴². Nawet wprowadzenie przepisów z 1969 roku tylko częściowo zmieniło ramy normatywne funkcjonowania wymiaru sprawiedliwości i nie oznaczało pełnego uniezależnienia sądów od uwarunkowań politycznych. A. Rzepliński konstatuje: „niezależność sądownictwa jako odrębnej, politycznie niezawisłej władzy nie pojawiała się w Polsce w programie PPR i PZPR ani w programie komunistycznego Stronnictwa Ludowego. Wzorem radzieckim, aż do 1981 r. i potem do 1988 r., nie sposób nawet znaleźć w programach komunistów pojęcia <<niezawisłości sądowej>>”⁴³.

Przyjęcie założenia o politycznym podporządkowaniu wymiaru sprawiedliwości nie oznacza przy tym, że praktyka orzecznicza poszczególnych sądów była jednolita. Czym innym były wyznaczane na szczeblu centralnym kierunki polityki karnej w sprawach ważnych dla interesu państwa, a czym innym sposób, w jaki przekładały się one na konkretne postępowania i wydawane wyroki. Pomiędzy ogólną dyrektywą a rozstrzygnięciem znajdował się cały łańcuch decyzji i działań. Na kolejnych etapach tego procesu mogły pojawiać się różnice między przyjętym ogólnie kierunkiem polityki karnej a jej rzeczywistym zastosowaniem.

Karę śmierci ogrywała ważną rolę w praktyce wymiaru sprawiedliwości w kolejnych dekadach. O skali jej stosowania decydowała przy tym nie tylko liczba wydawanych wyroków, lecz również konstrukcja obowiązującego prawa karnego, w której, jak już wskazano, do 1969 roku nadal istotną rolę odgrywały przepisy pochodzące z pierwszych lat powojennych. W tym miejscu warto jeszcze wrócić do roli PZPR w sprawach o znaczeniu politycznym. Zdarzało się, że jeszcze przed rozpoczęciem procesu na zebraniach jednostek organizacyjnych centralnego aparatu partii omawiano skład sądu, tryb postępowania czy oczekiwany kierunek rozstrzygnięcia, a późniejszy wyrok odpowiadał politycznym oczekiwaniom. Przykłady takich ingerencji zostaną przedstawione w dalszych częściach niniejszego rozdziału.

Nadanie karze śmierci w k.k. z 1969 roku charakteru wyjątkowego w ograniczonym stopniu wpłynęło na praktykę orzeczniczą. Nie oznaczało zaniku tej sankcji, lecz stopniowe ograniczanie jej znaczenia, przy czym proces ten, co podkreśla A. Rzepliński, miał charakter oddolny i przebiegał nierównomiernie⁴⁴. Przedstawione dane dotyczące liczby wyroków w

⁴² T. Kozłowski, *Polityczne sterowanie systemem wymiaru sprawiedliwości PRL po 1956 r. Casus funkcjonowania „zespołów” do spraw procesów politycznych w latach 1964-1982*, „Dzieje Najnowsze” 2015, nr 4, s. 158.

⁴³ A. Rzepliński, *Sądownictwo w PRL*, Londyn 1990, s. 22.

⁴⁴ Jak wylicza A. Rzepliński pierwszy zrezygnował z jej wymierzania Sąd Wojewódzki w Opolu, który ostatni taki wyrok wydał 03.12.1974 r., następnie sądy wojewódzkie: w Lublinie (1977 r.), Rzeszowie (1983 r.), Warszawie (1985 r.), Bydgoszczy (1986 r.), Kielcach (1986 r.), Poznaniu (1986 r.), Krakowie (1987 r.), Szczecinie (1991 r.), Wrocławiu (1994 r.), Katowicach (1995 r.), Gdańsk (1995 r.), Piotrków Trybunalski (1995 r.). A. Rzepliński, *Kara śmierci w trybie doraźnym...*, op.cit., s. 906.

poszczególnych latach pokazują rozdzźwięk między deklarowaną przez ustawodawcę wyjątkowością kary śmierci a praktyką jej orzekania. W piśmiennictwie także podkreśla się wzrost liczby orzekanych kar najsurowszych (kary śmierci i kary 25 lat pozbawienia wolności) w latach 70. i 80. XX wieku, co odzwierciedlało ogólną tendencję do zaostrzenia represji karnej, chociaż głównie wobec sprawców najcięższych przestępstw⁴⁵. Należy przy tym pamiętać o okresie stanu wojennego, gdzie kara główna ponownie pojawiła się jako potencjalny instrument represji politycznej, lecz nie osiągnęła nawet w przybliżeniu tak wysokiej skali jak w latach stalinowskich. Późniejszy spadek orzekanych kar śmierci w drugiej połowie lat 80. to już tendencja trwała i obejmowała więcej niż jeden sąd, ale nie powinna być sprowadzana do prostego następstwa zmian w liczbie rozpoznawanych spraw. Nie należy utożsamiać jej z przejawem oporu sędziów wobec polityki PZPR. Sam materiał statystyczny nie pozwala na tak daleko idące wnioski. Rzeczywistość była bardziej złożona.

Nieco inaczej trzeba spojrzeć na obraz sądownictwa w sprawach przeciwko zdrowiu i życiu⁴⁶ w omawianym okresie. W tej sferze, z kilkoma wyjątkami⁴⁷, praktyka orzecznicza wydaje się bardziej ustabilizowana. Zjawiska tego nie sposób sprowadzić wyłącznie do kwestii politycznego nacisku. Może ono wskazywać na istnienie w ramach tego samego systemu dwóch różnych wymiarów praktyki sądowej: z jednej strony spraw, w których władza dążyła do bezpośredniego kształtowania wyniku postępowania, z drugiej orzecznictwa, gdzie większą rolę odgrywały utrwalone reguły praktyki sądowej i decyzje podejmowane na poziomie poszczególnych sądów. Skala rozstrzygnięć w sprawach przeciwko zdrowiu i życiu była znaczna, co zobrazują dane w dalszej części rozdziału, przy czym najwyższa kara nie zawsze była orzekana w pierwszej instancji. Zdarzało się, że sąd pierwszej instancji wymierzał karę pozbawienia wolności, natomiast w wyniku rewizji lub rewizji nadzwyczajnej dochodziło do zaostrzenia wyroku na niekorzyść oskarżonego, włącznie z wymierzeniem kary śmierci. Przypadki te są szczególnie istotne w kontekście obowiązującego na gruncie k.p.k. z 1969 roku zakazu *reformationis in peius*, czyli zakazu zmiany orzeczenia na niekorzyść oskarżonego w następstwie wniesionego przez niego środka odwoławczego. Opisana sytuacja wystąpiła w 42

⁴⁵ M. Melezini, op.cit., s. 899.

⁴⁶ Znaczenie tego określenia oraz sposób, w jaki został on przyjęty na potrzeby niniejszej pracy, zostaną wyjaśnione w dalszej części rozdziału.

⁴⁷ Przykładem politycznego oddziaływania władz PRL na postępowanie w sprawie zabójstwa jest sprawa Zdzisława Marchwickiego, oskarżonego o dokonanie serii zabójstw kobiet na terenie Śląska i Zagłębia. Sprawa ta nabrała znaczenia politycznego z uwagi na fakt, że jedną z ofiar była bratanica Edwarda Gierka. Poszukiwania sprawcy były prowadzone pod presją władz, a sam proces miał charakter pokazowy. Przypadek ten wskazuje, że w sprawach o zabójstwo interes polityczny państwa mógł wpływać na sposób prowadzenia postępowania i ocenę materiału dowodowego. Sprawa Marchwickiego zostanie w skrócie przedstawiona w dalszej części pracy wraz ze wskazaniem szczegółowej bibliografii.

sprawach, co stanowiło 9% ogółu, a zatem nie miała charakteru incydentalnego ani odosobnionego. Wyrok śmierci, po przejściu kontroli instancyjnej, na koniec podlegał ocenie w postępowaniu ulaskawieniowym.

Tematyka sądownictwa będzie powracać w dalszej części pracy. W zależności od omawianego zagadnienia pojawią się odniesienia do konkretnych spraw, danych liczbowych oraz innych przykładów, które pozwolą lepiej pokazać przedstawiane kwestie. Natomiast należy mieć na uwadze, że sądownictwo w PRL funkcjonowało w systemie politycznym, w którym PZPR sprawowała kierowniczą rolę w państwie. Jednak zakres i charakter ingerencji ze strony partii nie we wszystkich sprawach był jednakowy. Ta uwaga pozostaje ważna dla dalszych rozważań, ponieważ pozwala przyjrzeć się praktyce orzeczniczej nie tylko przez pryzmat liczby wyroków wydawanych przez poszczególne sądy, lecz także przez charakter czynów, za które je orzekano. Odmienny charakter spraw, ich społeczna i polityczna wymowa, a także sposób, w jaki były postrzegane przez organy ścigania i sądy, mogły wpływać na dalszy bieg postępowania oraz wymiar orzeczonej kary.

2.3. Klasyfikacja i terminologia: kategorie osób skazanych na karę śmierci

Przed przystąpieniem do omówienia poszczególnych kategorii skazanych na karę śmierci, konieczne jest określenie przyjętych kryteriów jego podziału. Ze względu na charakter zbrodni, przedmiot ochrony oraz konsekwencje prawne i społeczne, wyróżniono cztery podstawowe kategorie przestępstw: przestępstwa gospodarcze; zdradę ojczyzny; przestępstwa o charakterze terrorystycznym oraz przestępstwa przeciwko zdrowiu i życiu, obejmujące w szczególności przestępstwo zabójstwa. Poniżej przedstawione zostaną założenia przyjętego podziału oraz kryteria, według których poszczególne sprawy zostały zakwalifikowane do określonych kategorii. Podział ten opiera się na przepisach omówionych już w poprzednim rozdziale, dlatego w tym miejscu przypomniane zostaną jedynie najważniejsze regulacje, które odnoszą się do przyjętej kwalifikacji. Przyjęta systematyka ma na celu uporządkowanie wywodu oraz umożliwienie porównania różnych rodzajów czynów, ich motywacji, charakteru naruszonego dobra prawnego oraz sposobu reakcji organów państwa.

Do kategorii przestępstw gospodarczych zaliczano przede wszystkim czyny godzące w mienie społeczne oraz prawidłowe funkcjonowanie gospodarki uspołecznionej. W realiach PRL przyjmowano, że ochrona własności społecznej stanowi jeden z fundamentalnych warunków trwałości ustroju. System prawa socjalistycznego, którego założenia były podstawą odpowiedzialności karnej za przestępstwa gospodarcze w latach 1944-1969, podlegał stałej

ewolucji. Katalog czynów uznawanych za przestępstwa gospodarcze był szeroki i obejmował⁴⁸: dywersję, sabotaż gospodarczy⁴⁹, szkodnictwo gospodarcze, spekulację⁵⁰, łapownictwo i korupcję oraz przestępstwa przeciwko mieniu społecznemu. Z kolei zagarnięcie mienia społecznego, zgodnie z dekretem o wzmożeniu ochrony własności społecznej z 4 marca 1953 roku⁵¹, obejmowało kradzież, przywłaszczenie, wyłudzenie oraz inne nadużycia prowadzące do uszczuplenia majątku społecznego⁵². Chociaż przez lata dyskutowano nad dopuszczalnością stosowania kary śmierci za organizowanie lub kierowanie wielką aferą gospodarczą, w praktyce po „odwilży” 1956 roku najwyższy wymiar kary orzekano przede wszystkim na podstawie ustawy z 21 stycznia 1958 roku o wzmożeniu ochrony mienia społecznego przed szkodami wynikającymi z przestępstwa⁵³ oraz ustawy z 18 czerwca 1959 roku o odpowiedzialności karnej za przestępstwa przeciwko własności społecznej⁵⁴. Warto dodać, że możliwość orzeczenia kary śmierci za najpoważniejsze przestępstwa przeciwko państwu i gospodarce utrzymano w k.k. z 1969 roku⁵⁵. W konsekwencji pojęcie przestępstwa gospodarczego należy postrzegać jako kategorię o zmiennym zakresie znaczeniowym. W realiach PRL termin ten obejmował nie tylko zachowania godzące w obrót gospodarczy, lecz przede wszystkim czyny naruszające interes władzy.

Do kategorii przestępstw „zdrady Ojczyzny” zaliczane są osoby skazane za czyny kwalifikowane jako najcięższe przestępstwa przeciwko bezpieczeństwu i interesom państwa, obejmując sprawców skazanych za zdradę ojczyzny *sensu stricto*, jak i za szpiegostwo. Nadmienić należy, że użycie cudzysłowu jest w tym przypadku celowe. Nie wszystkie osoby

⁴⁸ K. Sidorkiewicz, *Represje organów wymiaru sprawiedliwości w sprawach politycznych w województwie pomorskim (bydgoskim) w latach 1945-1956*, Toruń 2005, s. 61.

⁴⁹ W polskiej doktrynie prawnej pojęcie sabotażu gospodarczego pojawiło się po raz pierwszy w art. 5 dekretu z 30 października 1944 r. (Dz. U. z 1944 r., nr 10, poz. 50.). Przepis penalizował akty sabotażu polegające m.in. na niszczeniu lub unieruchamianiu zakładów i urządzeń użyteczności publicznej, utrudnianiu ich prawidłowego funkcjonowania oraz dostarczaniu wojsku przedmiotów niezdatnych lub częściowo niezdatnych do użytku. Za czyny te przewidziano karę więzienia od lat trzech, karę dożywotniego pozbawienia wolności albo karę śmierci. Przepis ten powtórzono w art. 2 dekretu z 16 listopada 1945 r. (Dz. U. z 1945 r., nr 53, poz. 300) oraz w art. 3 dekretu z dnia 13 czerwca 1946 r. (Dz. U. z 1946 r., nr 30, poz. 192).

⁵⁰ Spekulację rozumiano jako skupowanie towarów w celu ich dalszej odsprzedaży z nadmiernym zyskiem, zwłaszcza w warunkach ich ograniczonej dostępności na rynku. W praktyce pojęcie to obejmowało często drobny handel prywatny, który w oficjalnej propagandzie był przedstawiany jako jedna z przyczyn niedoborów gospodarki socjalistycznej. Przykładem działań kwalifikowanych jako spekulacyjne był m.in. nielegalny obrót zbożem.

⁵¹ Dekret z dnia 4 marca 1953 r. o wzmożeniu ochrony własności społecznej, Dz. U. z 1953 r., nr 17, poz. 68.

⁵² G. Grabarczyk, *Przestępczość gospodarcza na tle przemian ustrojowych w Polsce*, Toruń 2002, s. 62.

⁵³ Ustawa z dnia 21 stycznia 1958 r. o wzmożeniu ochrony mienia społecznego przed szkodami wynikającymi z przestępstwa, Dz. U. z 1958 r., nr 4, poz. 11.

⁵⁴ Ustawa z dnia 18 czerwca 1959 r. o odpowiedzialności karnej za przestępstwa przeciw własności społecznej, Dz. U. z 1959 r., nr 36, poz. 228.

⁵⁵ Kara śmierci pozostawała przewidziana m.in. za sabotaż (art. 127 § 2), a także organizowanie lub kierowanie wielką aferą gospodarczą (art. 134 § 2).

skazane na karę śmierci na podstawie przepisów penalizujących zdradę państwa rzeczywiście dopuścili się działań odpowiadających temu pojęciu⁵⁶. W k.k. z 1932 roku kara główna groziła w pięciu przypadkach, z czego aż cztery dotyczyły przestępstw politycznych⁵⁷. Jak wskazał prawnik Tomasz Szczygieł, w doktrynie podkreśla się, że kolejny projekt kodeksu karnego z 1956 roku, wzorem radzieckim, zakładał czteropostaciową koncepcję zdrady państwa: szpiegostwo, przejście na stronę wroga, ucieczkę za granicę oraz odmowę powrotu do kraju⁵⁸. Przed wejściem w życie k.k. z 1969 roku praktyka organów ścigania i sądów wojskowych prowadziła do kwalifikowania współpracy z obcym wywiadem jako czynu godzącego w podstawowe interesy państwa⁵⁹. W toku prac legislacyjnych⁶⁰ władze PRL, dążąc do zachowania pozorów zgodności prawa karnego z normami międzynarodowymi, wyodrębniły ze „zdrady ojczyzny” takie czyny jak ucieczka czy odmowa powrotu do kraju, jednocześnie utrzymując szeroką penalizację działalności szpiegowskiej⁶¹. Po 1 stycznia 1970 roku przyjęto koncepcję ścisłego powiązania działalności szpiegowskiej z najcięższymi przestępstwami przeciwko państwu⁶². Politolog i prawnik Tomasz Kuczur konstatuje:

niemal każde szpiegostwo traktowano jako zbrodnię zdrady ojczyzny, czyny te były niejako ze sobą ujednolicane. Po wprowadzeniu do systemu prawnego państwa dwóch niezależnych czynów zabronionych (szpiegostwa i zdrady ojczyzny) formalnie znajdowały się one w określonej separacji, jednak w rzeczywistości przestępstwo szpiegostwa uznawano, tak jak mniej szkodliwa zdrada ojczyzny, za czyn uprzywilejowany zdrady ojczyzny lub forma przygotowawcza do zdrady ojczyzny.⁶³

Konstrukcja przestępstwa „zdrady Ojczyzny” pozostała przede wszystkim elementem ochrony ustroju i stanowiła jedno z narzędzi politycznych. Przyjęta terminologia ma charakter umowny, służąc jedynie uporządkowaniu wywodu, a wynika z bliskiego związku obu kategorii czynów w obowiązującym w okresie PRL prawie karnym oraz w praktyce orzeczniczej wymiaru sprawiedliwości.

⁵⁶ Późniejsze uniewinnienia, rehabilitacje oraz kontrowersje dotyczące wielu wyroków i oceny działalności skazanych wskazują, że zasadność części tych rozstrzygnięć pozostaje przedmiotem dyskusji.

⁵⁷ Jedynym przestępstwem pospolitym zagrożonym tą karą było zabójstwo.

⁵⁸ T. Szczygieł, *Przestępstwo zdrady ojczyzny jako problem kodyfikacji prawa karnego materialnego Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej*, „Z Dziejów Prawa” 2019, nr 12, s. 929-930.

⁵⁹ Szczegółowa analiza podstaw prawnych odpowiedzialności za przestępstwa przeciwko państwu została przedstawiona w rozdziale pierwszym.

⁶⁰ Mowa o projektach kodeksu karnego z lat 1956, 1963, 1966, 1968 i 1969.

⁶¹ T. Szczygieł, *Przestępstwo zdrady ojczyzny...*, op.cit., s. 921.

⁶² Przestępstwo szpiegostwa zostało uregulowane w art. 124, natomiast system ochrony podstawowych interesów politycznych i gospodarczych PRL obejmował również inne typy czynów zabronionych, w szczególności zdradę Ojczyzny określoną w art. 122 oraz przestępstwa przewidziane w art. 130 i art. 131.

⁶³ T. Kuczur, *Historyczne i prawne uwarunkowania przestępstwa szpiegostwa w Polsce w XX wieku*, „Dzieje Najnowsze” 2020, nr 52/1, s. 323.

Do kategorii przestępstw terrorystycznych władze PRL zaliczały czyny uznawane za przejaw działalności wymierzonej przeciwko państwu, których celem, w świetle przyjmowanej wówczas wykładni, miało być osłabienie ustroju lub wywołanie destabilizacji. Za działalność terrorystyczną uważano działania wymierzone w państwo, od przygotowania zamachu po jego dokonanie. Tak szerokie ujęcie służyło także celom politycznym i propagandowym, chociaż znajdowało oparcie w obowiązujących przepisach prawa. Jak podkreśla prawnik Robert Bobkier, analiza aktów prawnych wprowadzanych w życie po II wojnie światowej pokazuje, że władze komunistyczne stopniowo kształtowały własny język prawny odnoszący się do czynów o charakterze terrorystycznym⁶⁴. Kluczowe były lata 1952-1970, kiedy pojęcie „zamachu terrorystycznego”⁶⁵ posiadało w polskim prawie definicję legalną, odsyłającą do przepisów m.k.k. z 1946 roku⁶⁶. Po 1970 roku nastąpiła swoista luka definicyjna, w wyniku której zakres znaczeniowy pojęć odnoszących się do terroryzmu stał się niejednoznaczny. Terminologia związana z terroryzmem funkcjonowała zarówno w dyskursie prawnym, jak i politycznym, ale k.k. z 1969 roku⁶⁷ nie zawierał jej precyzyjnego wyjaśnienia, pozostawiając tym samym szerokie pole do interpretacji. W latach 80. organy państwowe rozciągały interpretacyjne ramy terroryzmu⁶⁸. Sam termin, nadal pozbawiony definicji ustawowej, pojawił się po raz pierwszy w polskim ustawodawstwie dopiero w 1983 roku, w ustawie regulującej ustrój oraz zakres działania Ministra Spraw Wewnętrznych⁶⁹. Do problematyki tej ustawodawca powrócił dopiero po przemianach ustrojowych zapoczątkowanych na początku lat 90. W PRL

⁶⁴ R. Bobkier, *Od „gwałtownego zamachu” do „ataku terrorystycznego”. Rozważania na tle problematyki pojęciowej „aktywności o charakterze terrorystycznym” w polskim systemie prawnym w XX w.*, „Studia z Historii Społeczno-Gospodarczej” 2023, t. XXVI, s. 164. Badacz wskazuje, że chronologia pojęć ewoluowała od „wystąpienia terrorystycznego” (1945 r.), przez „akt terrorystyczny” (1946 r.) i „zamach terrorystyczny” (1951 r.), do „działalności terrorystycznej” (1956 r.). Ibidem, s. 164.

⁶⁵ Przełomowa okazała się ustawa amnestyjna z 1952 r., która w art. 11 ust. 2 posłużyła się po raz pierwszy pojęciem „zamachu terrorystycznego”, odsyłając do czynu określonego w art. 1 § 3 m. k.k. z 1946 r. Ustawa z dnia 22 listopada 1952 r. o amnestii, Dz. U. z 1952 r., nr 46, poz. 309.

⁶⁶ Zgodnie z art. 1 § 1 i 2 dekretu przewidziano karę od 5 lat pozbawienia wolności dożywotnia za gwałtowny zamach na jednostki sił zbrojnych oraz osoby pełniące funkcje publiczne. Natomiast § 3 wprowadzał typ kwalifikowany, zagrożony karą od 10 lat pozbawienia wolności, dożywotniego więzienia albo karą śmierci, jeżeli zamach spowodował śmierć lub ciężkie uszkodzenie ciała albo został dokonany z użyciem broni lub w szczególnie niebezpiecznych okolicznościach. Dekret z dnia 13 czerwca 1946 r. o przestępstwach szczególnie niebezpiecznych w okresie odbudowy Państwa, Dz. U. z 1946 r., nr 30, poz. 192.

⁶⁷ Kodeks z 1969 r. w art. 126 § 1 oraz art. 127 wyodrębnił dwa typy przestępstw o charakterze terrorystycznym. Pierwszy odnosił się do gwałtownego zamachu na funkcjonariusza publicznego lub działacza politycznego, drugi zaś do sabotażu o szczególnie niebezpiecznym charakterze.

⁶⁸ Historyk Przemysław Bartosik wylicza, że za przejawy terroryzmu uznawano nie tylko zamachy czy porwania, lecz także niszczenie symboli państwowych, dewastację budynków partyjnych, gromadzenie broni, anonimowe pogrozki, a nawet działalność nielegalnych organizacji politycznych. P. Bartosik, *Działalność uznana za terrorystyczną w województwie piłskim w latach osiemdziesiątych XX wieku, w świetle sprawy obiektywnej o kryptonimie „Przemoc”. Wybrane problemy*, „Copernicus. Czasy Nowożytne i Współczesne” 2022, t. 1, s. 99-109.

⁶⁹ R. Bobkier, op.cit., s. 173. Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 18 sierpnia 1983 r. w sprawie szczegółowego zakresu działania Ministra Spraw Wewnętrznych, Dz. U. z 1983 r., nr 48, poz. 216.

kwalifikowanie określonych czynów jako „terrorystycznych” służyło przede wszystkim ochronie obowiązującego ustroju politycznego. Należy dodać, że termin „terroryzm”, podobnie jak „zdrada Ojczyzny”, ma charakter umowny i wynika z praktyki orzeczniczej badanego okresu.

Do ostatniej kategorii zaliczono skazanych za czyny skierowane przeciwko życiu i zdrowiu człowieka. Podstawowym kryterium kwalifikacji jest tutaj naruszenie najważniejszego dobra prawnego, jakim jest życie ludzkie, czyli dokonanie zabójstwa, które w wielu przypadkach określa się mianem morderstwa. W tym miejscu warto zaznaczyć, że większości publikacji, w odniesieniu do działań przestępczych skutkujących pozbawieniem drugiej osoby życia, dominuje słowo „morderstwo”⁷⁰, natomiast polskie prawo karne na ten czyn przewiduje określenie „zabójstwo”⁷¹, które jest jednym z najcięższych typów zbrodni⁷². Nie każde zabójstwo jest morderstwem, jednakże każde morderstwo tyczy się zbrodni popełnianej ze szczególnym okrucieństwem, w wyniku działań podjętych z premedytacją⁷³. Prawnik i psycholog Krystyna Daszkiewicz stwierdza, że „nazwa «morderstwa» funkcjonuje od dawna w poprawnej polszczyźnie i (...) tradycyjnie już służy określaniu najcięższych zbrodni pozbawienia drugiego człowieka życia”⁷⁴. Karnista Lech Gardocki wyraża przekonanie, że używanie pojęcia morderstwa jest bliższe pamięci zbiorowej, szczególnie w narracjach medialnych⁷⁵. Podobnie jak w przypadku znawców tematu, określenia „zabójstwo” oraz „morderstwo” stosuje się alternatywnie.

⁷⁰ W anglo-amerykańskim systemie prawnym rozróżnia się morderstwo (*murder*) i zabójstwo (*manslaughter*), przy czym główne kryterium uznania czynu za morderstwo stanowi zły zamiar uprzedni (*malice aforethought*). Dodatkowo, w prawie amerykańskim występuje stopniowanie czynów; „zabójstwo pierwszego stopnia, (...) jest obmyślane, popełnione z premedytacją i ze złą wolą. Do tej kategorii należą m.in. morderstwa podczas gwałtu, rabunku, włamania, podpalenia i uprowadzenia. Zabójstwo drugiego stopnia ma mniej oczywisty i jednoznaczny charakter. Często chodzi tu o zbrodnię popełnioną w stanie silnego wzburzenia (...)” A. Moir., D. Jessel, *Zbrodnia rodzi się w mózgu. Zagadka biologicznych uwarunkowań przestępczości*, Warszawa 1998, s. 240-242.

⁷¹ Zgodnie z polskim prawem zabójstwo jest przestępstwem materialnym, którego konsekwencją jest śmierć człowieka.

⁷² W oparciu o terminologię polskiego prawa karnego, zbrodnia jest czynem szczególnie potępianym, związanym z pozbawieniem życia lub czci. L. Gardocki, op.cit., s. 58.

⁷³ Psycholog Jarosław Stukan stwierdza: „morderstwo dotyczy sytuacji zaplanowanej, działania z premedytacją, istotna jest tutaj intencja. Do kategorii tej należą więc między innymi i upraszczając: wszelkie zbrodnie zaplanowane, a najczęstszym motywem jest zemsta lub impulsy (...). Zabójstwo ma mniej oczywisty i jednoznaczny charakter. Często chodzi w nim o zbrodnię popełnioną w stanie silnego wzburzenia (...) lub o śmiertelne uszkodzenie ciała.” J. Stukan, *Seryjni mordercy*, Frampol 2017, s. 7.

⁷⁴ K. Daszkiewicz, *Przestępstwa przeciwko życiu i zdrowiu. Rozdział XIX Kodeksu karnego. Komentarz*, Warszawa 2000, s. 19.

⁷⁵ L. Gardocki, op. cit., s. 234.

W okresie objętym analizą podstawową regulację dotyczącą zabójstwa zawierał art. 225 § 1 k.k. z 1932 roku⁷⁶. Kodeks przewidywał także zbrodnię w afekcie (art. 225 § 2)⁷⁷. W k.k. z 1969 roku utrzymano zasadniczy model odpowiedzialności za zabójstwo, modyfikując jednak wymiar ustawowego zagrożenia karą. W typie podstawowym, zgodnie z art. 148 § 1, podwyższono dolną granicę kary do 8 lat pozbawienia wolności, górną granicę była kara śmierci⁷⁸. Zachowano również odpowiedzialność za zabójstwo popełnione pod wpływem silnego wzburzenia usprawiedliwionego okolicznościami (art. 148 § 2)⁷⁹. W orzecznictwie sądów omawianego okresu najważniejszym pozostaje stwierdzenie, że zabójstwo jest przestępstwem umyślnym, co oznacza, że sprawca musiał obejmować swoją świadomością i wolą nie tylko samo działanie, ale również skutek w postaci śmierci człowieka⁸⁰. W trakcie procesu konieczne było wykazanie, że jego zamiar obejmował również skutek w postaci śmierci człowieka⁸¹. Mowa tu głównie o sprawach dotyczących podstawowego typu zabójstwa, ale w kategorii przestępstw przeciwko zdrowiu i życiu uwzględniono również przypadki zabójstw wielokrotnych. Wielokrotnym mordercą nazywa się osobę lub osoby, które zabiły lub podjęły działania, by pozbawić życia więcej niż jednego człowieka⁸². W zależności od sposobu działania przypisuje się sprawcę do jednej z trzech grup: morderców masowych⁸³, morderców

⁷⁶ Zgodnie z art. 225 § 1: „Kto zabija człowieka, podlega karze więzienia na czas nie krótszy od lat 5 lub dożywotnio albo karze śmierci”.

⁷⁷ Konstrukcja tego przepisu budziła zresztą zastrzeżenia, a jego częste stosowanie przez sądy prowadziło w praktyce do łagodzenia odpowiedzialności karnej za zabójstwo. Przy wymiarze kary sąd uwzględniał przesłanki wskazane w kodeksie, w szczególności pobudki i sposób działania sprawcy, jego stosunek do pokrzywdzonego, a także stopień rozwoju umysłowego, cechy charakteru, dotychczasowe życie oraz zachowanie po popełnieniu czynu zabronionego.

⁷⁸ Zgodnie z art. 148 § 1: „Kto zabija człowieka, podlega karze pozbawienia wolności na czas nie krótszy od lat 8 albo karze śmierci”.

⁷⁹ Karnista Paweł Czarniecki analizując zabójstwo w afekcie z art. 148 § 4 k.k. z 1997 r., odwołuje się do kilku kluczowych orzeczeń z lat 70. XX w., pokazując sposób rozumienia tego typu zabójstwa. Badacz podkreślał, że sądy wskazywały przede wszystkim, że afekt oznacza stan, w którym procesy emocjonalne uzyskują przewagę nad intelektem, ograniczając zdolność sprawcy do racjonalnej kontroli własnego zachowania. Jednocześnie podkreślano, że samo wystąpienie silnych emocji, takich jak gniew, zazdrość, rozpacz czy poczucie krzywdy, nie jest wystarczające do zastosowania uprzywilejowanego typu zabójstwa. Konieczne było ustalenie, że wzburzenie pozostawało w związku z konkretnymi okolicznościami i było z ich perspektywy usprawiedliwione. W orzecznictwie akcentowano przy tym konieczność uwzględnienia zarówno kryteriów psychologicznych, jak i moralnych oraz zasad współżycia społecznego. Powyższe stanowisko stworzyło podstawy dla późniejszej wykładni art. 148 § 4 k.k. z 1997 r. P. Czarniecki, *Zabójstwo a afekt (148 § 4 k.k.) z perspektywy dowodowej i statystycznej*, „Studia Prawnicze. Rozprawy i Materiały” 2023, nr 1/32, s. 63-84.

⁸⁰ Wyrok SN z 30 czerwca 1975 r., II KR 59/75, OSNPG 1975, nr 11-12, poz. 110.

⁸¹ Zamiar sprawcy może przybrać zarówno postać zamiaru bezpośredniego, gdy dąży on do spowodowania śmierci, jak i zamiaru ewentualnego, gdy przewiduje możliwość takiego skutku i godzi się na jego wystąpienie.

⁸² D. M. Gresswell, C. R. Hollin, *Multiple Murder. A Review*, „The British Journal of Criminology” 1994, nr 1/39, s. 1-14.

⁸³ W polskiej literaturze można spotkać się także z określeniem „zabójcy wieloofirowi”. J. Gołębiowski, *Profilowanie kryminalne*, Warszawa 2008, s. 81. Osoby te zabijają wiele osób w jednym miejscu i czasie, często popełniając samobójstwo już po zdarzeniu.

szalonych⁸⁴ oraz morderców seryjnych⁸⁵. Uwzględniając motywy działań psycholog sądowy Łukasz Wroński wymienia także zbrodniarzy wojennych, gdzie sprawcy swoje okrutne zbrodnie usprawiedliwiają wykonywaniem rozkazów lub stanem wyższej konieczności⁸⁶.

Wskazana kategoria zbrodniarzy znajduje konkretyzację wśród osób skazanych na podstawie tak zwanego dekretu sierpniowego⁸⁷, który obejmował sprawców działających na rzecz okupanta, w tym wykonujących jego rozkazy. Tym samym osoby te stanowią przykład sprawców, których odpowiedzialność była oceniana niezależnie od powoływania się na rozkaz lub przymus. Jak wskazano w rozdziale poprzednim, przepisy dekretu nie były skierowane wyłącznie przeciwko zbrodniarzom hitlerowskim i kolaborantom odpowiedzialnym za prześladowania ludności polskiej w czasie wojny i zaczęto je wykorzystywać jako instrument represji sądowej wobec przeciwników politycznych nowej władzy. Po wprowadzeniu ustawy o amnestii w 1956 roku⁸⁸ przepisy dekretu nadal przewidywały karę śmierci za udział w zabójstwach dokonywanych przy działaniu „na rękę” władz okupacyjnych⁸⁹. Dodatkowo, w nowelizacji procedury karnej z 1958 roku⁹⁰ sprawy te zostały pozostawione we właściwości sądów wojewódzkich, co pokazuje, że państwo nie traktowało tego aktu prawnego jako regulacji wygasającej. W kolejnych latach, w celu zapobieżenia uniknięcia odpowiedzialności karnej przez zbrodniarzy, na mocy ustawy z 1964 roku⁹¹ wstrzymano bieg przedawnienia w stosunku do sprawców tychże zbrodni. Sądy po latach rekonstruowały działalność policji,

⁸⁴ Sprawcy ci mordują ofiary w różnych miejscach, często na trasie swojego przemieszczania. Zgodnie z danymi FBI w przypadku morderców szalonych (*spree killer*) zbrodnie dzieli krótki odstęp czasu, zazwyczaj kilka godzin lub dni. FBI, *Serial murder. Multi-Disciplinary Perspectives for Investigators*, <https://www.fbi.gov/stats-services/publications/serial-murder#two>, (dostęp: 10.04.2010 r.).

⁸⁵ Seryjne morderstwo stanowi szczególny rodzaj zabójstwa wielokrotnego, obejmujący dokonanie przez jednego lub kilku sprawców co najmniej dwóch kolejnych zabójstw, rozdzielonych okresami wyciszenia (tzw. *cooling-off period*). Do tej kategorii nie zalicza się czynów motywowanych politycznie lub finansowo. Cechami charakterystycznymi są również możliwość działania w różnych miejscach oraz utrzymujący się zamiar kontynuowania zabijania. Przybliżenie zbioru ustaleń na temat fenomenu seryjnego mordercy w literaturze fachowej: Ł. Wroński, *Seryjni i wielokrotni mordercy. Profilowanie psychologiczne i psycho-geograficzne*, Łomianki 2016.

⁸⁶ Ibidem, s. 38-39.

⁸⁷ Dekret PKWN z dnia 31 sierpnia 1944 r. o wymiarze kary dla faszystowsko-hitlerowskich zbrodniarzy winnych zabójstw i znęcania się nad ludnością cywilną i jeńcami oraz dla zdrajców Narodu Polskiego, Dz. U. z 1944 r., nr 4, poz. 16.

⁸⁸ Ustawa z dnia 27 kwietnia 1956 r. o amnestii, Dz. U. z 1956 r., nr 11, poz. 57.

⁸⁹ Jak wskazuje historyk Andrew Kornbluth amnestia z 1956 r. nakazywała umorzenie toczących się postępowań dotyczących większości czynów objętych dekretem i zakazywała wszczynania nowych, pozostawiając wyjątek dla spraw o zabójstwo. W praktyce oznaczało to zasadnicze ograniczenie dalszego ścigania zbrodni z dekretu. Jednocześnie w ciągu kolejnego roku złagodzone lub zakończone wykonywanie kar wobec niemal wszystkich pozostających jeszcze w więzieniach skazanych. A. Kornbluth, „*Jest wielu Kainów pośród nas*”. *Polski wymiar sprawiedliwości a Zagłada, 1944-1956*, „Zagłada Żydów. Studia i Materiały” 2013, nr 9, s. 157-172.

⁹⁰ Ustawa z dnia 28 marca 1958 r. o zmianie przepisów postępowania karnego, Dz. U. z 1958 r., nr 18, poz. 76.

⁹¹ Ustawa z dnia 22 kwietnia 1964 r. w sprawie wstrzymania biegu przedawnienia w stosunku do sprawców najcięższych zbrodni hitlerowskich popełnionych w okresie drugiej wojny światowej, Dz. U. z 1964 r., nr 15, poz. 86.

przebieg egzekucji, pacyfikacji oraz likwidacji ludności żydowskiej i polskiej. Jednocześnie dekret został funkcjonalnie zawężony przede wszystkim do ścigania zbrodni zabójstwa i zabójstwa wielokrotnego⁹². Należy przy tym pamiętać, że ocena tych spraw wymaga uwzględnienia nie tylko ich wymiaru kryminalnego, lecz także złożonego kontekstu polityczno-prawnego.

Osobnego omówienia wymaga również sytuacja, w której sprawcy przypisano kilka przestępstw. Niezależnie od charakteru czynu stanowiącego zasadniczy przedmiot oskarżenia, sąd mógł wówczas, w ramach kary łącznej⁹³, orzec karę śmierci. Znaczenie miało całe zachowanie sprawcy, ujawnione w toku postępowania i poddane ocenie sądu. W sprawach przeciwko zdrowiu i życiu przedmiotem osądu nie było samo pozbawienie życia. W wielu przypadkach było ono najbardziej drastycznym elementem szeregu zdarzeń, któremu towarzyszyły rozbój, przestępstwa przeciwko wolności seksualnej czy inne formy przemocy. Interesujące pod tym względem były sprawy rozpoznawane na podstawie dekretu sierpniowego, w których ocena czynu często wymagała uwzględnienia jego historycznego kontekstu. W sprawach dotyczących przestępstw przeciwko mieniu również sama natura czynu, kradzież, malwersacja czy inne nadużycie gospodarcze, nie prowadziła jeszcze do orzeczenia kary głównej. Dopiero ujęcie całości popełnionych czynów jako szczególnie niebezpieczne dla interesów państwa i, w przewidzianych prawem przypadkach, otwierało możliwość sięgnięcia po karę śmierci. Inaczej przedstawiały się sprawy dotyczące „zdrady Ojczyzny”, czy terroryzmu, czyli czynów, które ujmowano jako szczególnie niebezpieczne zbrodnie przeciwko państwu. Zdrada, szpiegostwo czy działalność wymierzona w podstawy ustroju nie były postrzegane wyłącznie jako naruszenie konkretnego przepisu prawa karnego. W tych przypadkach wyrok kary śmierci był jednym z najbardziej dotkliwych środków zabezpieczenia państwa.

⁹² W tym miejscu warto nadmienić, że w dokumentacji wymiaru sprawiedliwości dotyczącej osób skazanych na podstawie dekretu pojawia się określenie „ludobójstwa”. Pojęcie to, w znaczeniu przyjętym w prawie międzynarodowym, zostało zdefiniowane w Konwencji w sprawie zapobiegania i karania zbrodni ludobójstwa, uchwalonej przez Zgromadzenie Ogólne Organizacji Narodów Zjednoczonych w dniu 09.12.1948 r. Zgodnie z jej art. II ludobójstwem jest dokonanie określonych czynów, w tym zabójstwa członków grupy, w zamiarze zniszczenia w całości lub części grupy narodowej, etnicznej, rasowej lub religijnej jako takiej. Określenie „ludobójstwo” należy w tym przypadku traktować ostrożnie, ponieważ dokumentacja dotycząca skazanych posługuje się nim w znaczeniu opisowym, a nie jako formalną kwalifikacją prawną czynu.

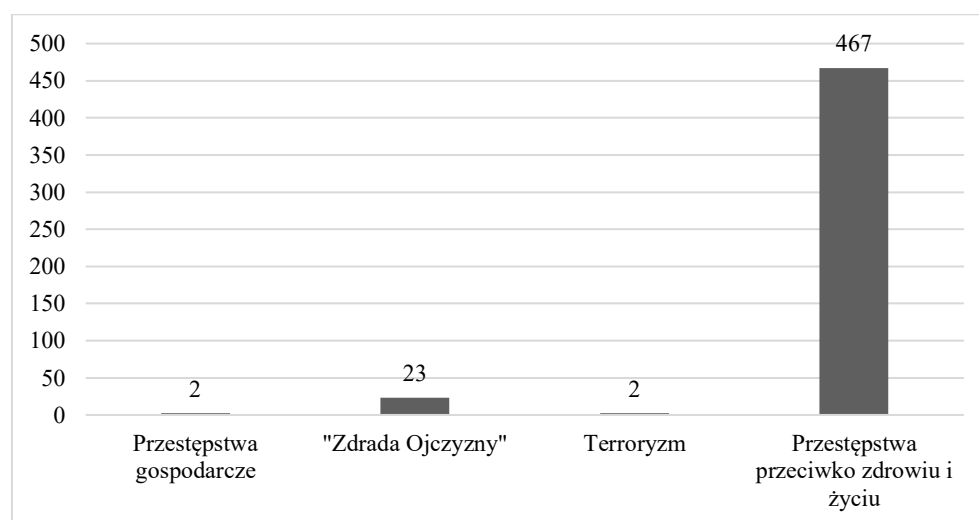
⁹³ Instytucja kary łącznej funkcjonuje w polskim systemie prawa karnego od wejścia w życie k.k. z 1932 r. Następnie regulacje dotyczące kary łącznej zostały zawarte w k.k. z 1969 r., a później znalazły się również w obowiązującym k.k. z 1997 r. Kara łączna może zostać wymierzona zarówno w wyroku kończącym postępowanie karne, w którym sprawca został skazany za kilka pozostających w zbiegu przestępstw, jak i w odrębnym wyroku łącznym. Wyrok łączny znajduje zastosowanie w sytuacji, gdy sprawca został skazany za kilka przestępstw w odrębnych postępowaniach karnych, a czyny te spełniają przesłanki pozwalające na orzeczenie kary łącznej. A. Zoll, *Kodeks karny część ogólna. Komentarz*, Warszawa 2012, s. 1022.

Reasumując, o surowości orzeczonej kary decydował nie tylko rodzaj przestępstwa, które formalnie stanowiło podstawę oskarżenia. Znaczenie miał cały splot okoliczności: liczba i charakter przypisanych czynów, sposób ich popełnienia, motywacja sprawcy, rozmiar wyrządzonej szkody, a w sprawach o charakterze politycznym również stosunek danego zachowania do interesów i podstaw ustrojowych państwa. Zagadnienie to, a zwłaszcza znaczenie poszczególnych okoliczności dla wymiaru kary będzie przedmiotem dalszej części rozdziału.

2.4. Kategorie skazanych na karę śmierci: struktura skazań, charakterystyka przestępstw i analiza wybranych spraw

Przyjrzenie się poszczególnym kategoriom skazanych pozwala nie tylko określić ich udział w ogólnej liczbie spraw, w których orzekano karę śmierci, lecz także dostrzec zmiany zachodzące w sposobie stosowania prawa karnego na przestrzeni kolejnych lat.

Wykres 4. Skazani na karę śmierci według kategorii przestępstw w badanym okresie

Opracowanie własne

W analizowanym okresie za przestępstwa gospodarcze zapadły 2 wyroki, kolejno w 1960 i 1965 roku. Oba orzeczone przez sądy wojewódzkie. Jeden z nich, wydany w 1965 roku, został wykonany tego samego roku. W przypadku skazanych pod zarzutem dokonania przestępstwa terroryzmu odnotowano 2 wyroki, z 1962 i 1972 roku. Także w tym przypadku orzeczenia wydawane były przez sądy wojewódzkie. Wykonanie pierwszego z nich nastąpiło

w 1962 roku. Znacznie większą liczbę stanowiły skazania za „zdradę Ojczyzny”, łącznie 23 wyroki wydane przez sądy wojskowe.

Tabela 2. Liczba orzeczonych i wykonanych wyroków wobec „zdrajców Ojczyzny”

Rok skazania	Liczba skazanych	Liczba wykonanych wyroków
1958	1	0
1959	1	0
1961	1	0
1962	1	0
1964	3	0
1966	2	0
1967	1	0
1968	2	1
1969	0	1
1977	1	0
1980	1	0
1982	3	0
1983	3	0
1984	2	0
1985	1	0

Opracowanie własne

Największą liczbę skazań odnotowano w latach 1964, 1982 i 1983. Rozkład ten wskazuje na zróżnicowanie częstotliwości orzekania kary śmierci w poszczególnych latach badanego okresu. Jednocześnie sama liczba wydanych orzeczeń nie przekładała się bezpośrednio na liczbę wyroków wykonanych. W analizowanym okresie nastąpiły dwie egzekucje, w 1968 i 1969 roku.

Najliczniejszą grupę wśród analizowanych przypadków stanowili skazani za czyny wymierzone przeciwko życiu i zdrowiu człowieka. Spośród 467 osób skazanych za wyżej wymienione przestępstwa, 41 zostało skazanych przez sądy powszechne na podstawie tak zwanego dekretu sierpniowego. Poniższe zestawienie przedstawia rozkład tych orzeczeń w poszczególnych latach, uwzględniając zarówno liczbę wydanych wyroków, jak i liczbę przypadków, w których orzeczona kara została wykonana.

Tabela 3. Liczba orzeczonych i wykonanych wyroków śmierci z dekretu sierpniowego

Rok	Liczba skazanych	Liczba wykonanych wyroków
1957	3	0
1958	1	0
1959	5	0
1960	6	2
1961	3	0
1962	4	0
1963	1	0
1964	1	0
1965	7	0
1966	1	0
1969	2	0
1971	1	0
1973	3	0
1975	1	0
1977	1	0
1978	1	0
1979	0	1

Opracowanie własne

Najwięcej skazań przypada na 1960 rok. W tym samym roku wykonano 2 egzekucje. Na uwagę zasługuje przypadek ostatniego chronologicznie wydanego wyroku. Został on orzeczony wobec osoby, która była zarazem najstarszą spośród odnotowanych w zestawieniu skazanych na karę śmierci. Wykonanie tego wyroku nastąpiło rok po jego zasądzeniu, w 1979 roku.

Punktem wyjścia do dalszej analizy skazanych za przestępstwa przeciwko życiu i zdrowiu jest zestawienie pozostałych 426 przypadków, czyli sprawców zabójstw. Pozwoli to uporządkować obszerny zasób danych i dostrzec zależności, które nie zawsze są widoczne przy analizie poszczególnych przypadków. Poniższa tabela przedstawia zestawienie dotyczące badanych spraw w poszczególnych latach, obejmując zarówno liczbę odnotowanych przypadków, jak i informacje dotyczące wydanych wyroków oraz wykonania orzeczonych kar. W zestawieniu znalazły się również sprawy dotyczące zabójstw wielokrotnych, w tym seryjnych.

Tabela 4. Liczba orzeczonych i wykonanych wyroków śmierci za zabójstwo

Rok	Liczba skazanych	Liczba wykonanych wyroków
1957	8	5
1958	11	6
1959	23	13
1960	27	13
1961	12	5
1962	23	6
1963	16	3
1964	7	10
1965	5	5
1966	15	8
1967	11	5
1968	10	7
1969	17	6
1970	10	10
1971	13	12
1972	29	6
1973	20	27
1974	14	7
1975	20	10
1976	18	16
1977	11	13
1978	16	12
1979	11	11
1980	14	4
1981	2	7
1982	5	2
1983	7	8
1984	16	9
1985	14	11
1986	8	10
1987	2	6
1988	0	1
1989	1	0
1991	2	0
1992	1	0
1993	1	0
1994	2	0
1995	3	0
1996	1	0

Opracowanie własne

Liczba odnotowanych wyroków śmierci wobec sprawców zabójstw była wysoka, przy czym wyróżniają się lata 1959 i 1960, w których odnotowano odpowiednio 23 i 27 przypadków skazań. Kolejny wzrost przypada na 1972 rok, kiedy liczba ta osiągnęła najwyższy poziom w całym zestawieniu, aż 29 przypadków. Od drugiej połowy lat 80. widoczna jest tendencja

spadkowa. O ile jeszcze w 1984 roku odnotowano 16 przypadków, o tyle w 1987 roku było ich już zaledwie 2. Rozkład przedstawionych w tabeli danych pozostaje spójny z wnioskami sformułowanymi we wcześniejszej części pracy. Wzrost liczby skazanych w latach 70. i 80. koresponduje z sygnalizowanym w piśmiennictwie wzrostem liczby orzekanych kar najsurowszych, w tym kary śmierci, co wiązano z ogólną tendencją do zaostrzenia represji karnej wobec sprawców najcięższych przestępstw. Jednocześnie, jak wspomniano, od drugiej połowy lat 80. i w latach 90. wartości te osiągają już bardzo niski poziom. Na koniec warto dodać, że w badanym okresie skazania za zabójstwo przez sądy wojskowe miały stosunkowo niewielki udział i obejmowały 12 orzeczonych kar śmierci, co dało 3% przypadków. Zdecydowana większość osób skazanych za zabójstwo w po 1956 roku została osądzona przez sądy powszechne.

W dalszej części przedstawione wartości zostaną odniesione do konkretnych osób, wobec których prowadzone były postępowania karne. Dzięki temu na przedstawione wcześniej dane będzie można spojrzeć z nieco innej perspektywy, nie tylko przez liczby, ale również jednostek, których historie rozgrywały się w określonym czasie i osadzone w konkretnych realiach historycznych, społecznych i politycznych.

2.4.1. Skazani za przestępstwa gospodarcze

Rok 1956 przyniósł nadzieję na liberalizację życia publicznego oraz częściową przebudowę mechanizmów funkcjonowania państwa. Zmieniające się realia gospodarcze sprawiały, że coraz większą rolę odgrywał sektor prywatny. Nie towarzyszyły temu jednak odpowiednie reformy systemowe, co sprzyjało powstawaniu licznych nadużyć. Na tym tle znaczenia nabrały przestępstwa korupcyjne. Ich społeczna doniosłość wynikała nie tylko z rozmiarów zjawiska, lecz przede wszystkim z faktu, że wśród sprawców znajdowali się nierzadko funkcjonariusze aparatu partyjnego i państwowego. W opinii publicznej utrzymywało to przekonanie o ich uprzywilejowanej pozycji oraz faktycznej bezkarności, co dodatkowo podważało autorytet państwa i jego organów.

Sama przestępczość gospodarcza stanowi szczególną kategorię zjawisk, których analiza pozwala ukazać nie tylko naruszenia obowiązujących norm prawnych, lecz również szersze uwarunkowania funkcjonowania określonego modelu państwa i gospodarki⁹⁴. W PRL, która

⁹⁴ Historyk Krzysztof Madej jest autorem wielu publikacji, w których omawia działania prokuratury, sądownictwa oraz innych instytucji w zakresie przestępczości gospodarczej w latach 1956-1970. Szerzej o samym zjawisku przestępczości gospodarczej, jej formach i przejawach, przyczynach oraz o podejściu ekipy gomułkowskiej do

była oparta na systemie gospodarki centralnie planowanej, zjawiska takie jak nadużycia gospodarcze, korupcja czy niegospodarność były konsekwencją zarówno wad organizacyjnych tego modelu, jak i ograniczeń mechanizmów kontroli państwowej. Surowe represje za przestępstwa gospodarcze wynikały więc z samych założeń ideologicznych komunizmu.

Temat ten stanowi przedmiot licznych opracowań naukowych⁹⁵. Duże zainteresowanie badaczy wzbudzały przede wszystkim głośne afery gospodarcze, które doczekały się wielu analiz o zróżnicowanym poziomie merytorycznym oraz różnym stopniu szczegółowości⁹⁶. Egzekucja Stanisława Wawrzeckiego, skazanego w następstwie tak zwanej afery mięsnej, odbiła się szerokim echem zarówno w społeczeństwie, jak i w aparacie państwowym⁹⁷. Sprawa ta stała się zresztą symbolem podporządkowania wymiaru sprawiedliwości celom polityki karnej państwa oraz unaoczniała granice stosowania represji w sprawach o charakterze gospodarczym; niekiedy mówi się o niej w kontekście „mordu sądowego”⁹⁸. Przed nim na karę śmierci skazano Bolesława Dedę.

problemu: K. Madej, *Bezradność lub represja. Władze wobec przestępczości gospodarczej w PRL 1956-1970*, Warszawa 2010.

⁹⁵ Mowa o pracach, których głównym celem jest opis, analiza orzecznictwa, sądownictwa lub przestępczości gospodarczej PRL. T. Kozłowski, *Polityczne sterowanie systemem wymiaru sprawiedliwości PRL po 1956 r. Casus funkcjonowania „zespołów” do spraw procesów politycznych w latach 1964-1982*, „Dzieje Najnowsze” 2015, t. 47, nr 4, s. 147-159; K. Madej, *Prawo i wymiar sprawiedliwości PRL wobec przestępczości gospodarczej (1956-1970)*, „Pamięć i Sprawiedliwość” 2006, nr 10, s. 143-166; K. Madej, *Przestępczość gospodarcza lat 1956-1970. Antecedencje czy wyjątek na mapie przestępczości gospodarczej PRL*, [w:] *Brudne wspólnoty*, red. K. Nawrocki, D. Wicenty, Gdańsk-Warszawa 2018, s. 16-29; P. Pleskot, *Sądy bezprawia. Wokół pokazowych procesów politycznych organizowanych w Warszawie (1944-1989)*, Warszawa 2020; S. Słowiński, *Mroczny PRL, czyli wielkie afery*, Warszawa 2017; M. Sowińska, *Obraz przestępcy gospodarczego w prasie lat 1959-1965*, [w:] *Życie codzienne w PRL (1956-1989)*, red. G. Miernik, S. Piątkowski, Katowice 2006, s. 250-254.

⁹⁶ W latach 50. i 60. XX wybuchło kilka głośnych afer, jak np. afera łapówkarska wśród funkcjonariuszy MO, czy afera skórzana w Wojewódzkim Związku Spółdzielni Pracy w Warszawie. Historyk Mirosław Romański podkreślał, że „zjawisko afer i nadużyć w okresie PRL było zjawiskiem, z którym władze nie mogły się uporać przez ponad 40 lat swoich rządów”. M. Romański, *Afery i nadużycia gospodarcze. Przyczynek do badań nad przestępczością w PRL*, „Studia z historii społeczno-gospodarczej” 2013, t. XII, s. 123. O aferach gospodarczych PRL pisali także publicyści Kazimierz Kunicki i Tomasz Ławecki. K. Kunicki, T. Ławecki, *Afery gospodarcze PRL*, Warszawa 2017. Warto również wspomnieć o wywiadzie z K. Madejem zrealizowanym przez Instytut Pileckiego, a który dotyczył głośnych afer gospodarczych PRL. Instytut Pileckiego, *Giełda historii. Skóry, mięso i szubienica. Afery gospodarcze PRL*, odc. 51, <https://www.youtube.com/watch?v=IDJSKh5j9-U>, (dostęp: 22.12.2025 r.).

⁹⁷ D. Jarosz, M. Pasztor, *Afera mięsna – fakty i konteksty*, Toruń 2004; K. Madej, *Droga na szubienicę*, „Pamięć i Sprawiedliwość” 2022, nr 2, s. 263-274; K. Madej, *Kara śmierci za mięso*, „Biuletyn IPN” 2002, nr 11, s. 55-60; B. Seidler, *Mięso i inne sprawy*, [w:] Eadem, *Pamiętajcie, że byłem przeciw. Reportaże sądowe*, Wołowiec 2017, s. 42-60; A. Skura, *Warszawska afera mięsna i jej konsekwencje*, „Studia Zachodnie” 2024/2025, s. 207-219.

⁹⁸ Termin „mord sądowy” odnosi się do orzeczeń, które są wydawane w wyniku błędnych interpretacji przepisów, oskarżeń opartych na fałszywych dowodach lub pod wpływem presji politycznych, społecznych czy ideologicznych.

2.4.1.1. Sprawy Bolesława Dedy i Stanisława Wawrzeckiego

Procesy Dedy oraz Wawrzeckiego zostały już ukazane w literaturze, przede wszystkim przez historyka Krzysztofa Madeja⁹⁹. Z tego względu poniżej przedstawione zostaną jedynie najważniejsze okoliczności tych spraw. Większą uwagę poświęcono sposobowi ich prezentowania w prasie, gdyż analiza przekazów medialnych pozwala ukazać mechanizmy kreowania wizerunku „wrogów systemu” oraz rolę mediów w kształtowaniu społecznego odbioru procesów gospodarczych zgodnie z oczekiwaniami władz.

Jedną z najgłośniejszych afer gospodarczych okresu powojennego była tak zwana afera skórzana, której głównym bohaterem był właśnie Bolesław Dedo. Urodzony 10 czerwca 1913 roku, z zawodu kierowca, z wykształceniem podstawowym, po wojnie znalazł zatrudnienie w przemyśle. W Radomiu otworzył ze znajomymi spółdzielnię pracy „Przyszłość”, zajmującą się skupem skór od ludności wiejskiej, ich obróbką oraz sprzedażą państwowym zakładom produkcyjnym¹⁰⁰. Spółdzielnia systematycznie przekraczała wyznaczone normy produkcyjne, a jej pracownicy byli publicznie wyróżniani jako przodownicy pracy¹⁰¹. W rzeczywistości sukces ten został osiągnięty dzięki licznym nadużyciom, a prowadzone postępowanie ujawniło również przypadki korupcji¹⁰². Straty Skarbu Państwa oszacowano na wiele milionów złotych, a sam proceder miał trwać już od początku lat 50.

Reakcja władz na ujawnione nadużycia miała polityczny charakter. W październiku 1960 roku w Wydziale Administracyjnym KC PZPR odbyły się narady poświęcone przygotowaniu procesu Dedy i pozostałych oskarżonych¹⁰³. Z ich przebiegu wynika, że oczekiwanym rezultatem będzie orzeczenie przez Sąd Wojewódzki w Kielcach kary śmierci wobec głównego oskarżonego. Minister Sprawiedliwości Marian Rybicki zapewniał, że proces nie będzie się przedłużał, a przewodniczący składu orzekającego zostanie odpowiednio przygotowany do prowadzenia rozprawy¹⁰⁴. Wskazywał również, że skład sędziowski został wyłoniony po konsultacjach z Komitetem Wojewódzkim PZPR w Kielcach, a wszyscy wyznaczeni sędziowie byli członkami partii¹⁰⁵.

⁹⁹ Publikacje wymienione wyżej. Sprawy te opisał także J. Kirzyński. J. Kirzyński, *Alfabet zbrodni...*, op.cit., s. 97, 456-457.

¹⁰⁰ K. Adamaszek, *Sąd nad aferą skórzaną*,

http://wyborcza.pl/1,76842,9126591,Sad_nad_afera_skorzana.html?disableRedirects=true, (dostęp: 12.04.2016 r.)

¹⁰¹ Ibidem.

¹⁰² Zarzuty postawiono około 30 funkcjonariuszom Milicji Obywatelskiej oraz pracownikom prokuratury.

¹⁰³ W artykule K. Madeja zamieszczono odpisy notatek z posiedzenia. Dokumentacja archiwalna znajduje się w AAN: sygn. PZPR, 237/XIV-171. K. Madej, *Droga...*, op.cit., s.268-274.

¹⁰⁴ Ibidem, s. 269-270.

¹⁰⁵ Ibidem. 270.

W dniu 25 października 1960 roku przed Sądem Wojewódzkim w Kielcach rozpoczął się proces, zgodnie z zaplanowanym scenariuszem, w trybie doraźnym¹⁰⁶. Na salę wprowadzono 17 osób oskarżonych o rozległe nadużycia w spółdzielniach garbarskich „Przyszłość” w Radomiu oraz „Garbarz” w Szydłowcu, a sprawę relacjonowała prasa¹⁰⁷. Przedmiotem sprawy był zarzut kradzieży około 50 tysięcy m² skór o wartości blisko 20 mln zł. Na ławie oskarżonych zasiadał również skazany na długoletnie więzienie inny „aferzysta” Michał Nowik, główny odbiorca skór oraz były wiceprezes krajowego związku spółdzielni garbarskich Adolf Plesiński¹⁰⁸.

W trakcie rozprawy główny oskarżony przyznał się do udziału w procederze i opisał mechanizm funkcjonowania grupy. W swoich zeznaniach wskazywał na rolę współoskarżonych zajmujących kierownicze stanowiska w spółdzielni oraz opisywał sposób podziału uzyskiwanych z przestępstwa korzyści. Dużą część jego wyjaśnień stanowiły informacje dotyczące korumpowania urzędników instytucji nadrzędnych, odpowiedzialnych za nadzór nad przemysłem skórzanym i spółdzielczością¹⁰⁹.

W kolejnych dniach Dedo opisał nadużycia oraz zwracał uwagę na nieskuteczność kontroli sprawowanych przez instytucje nadrzędne¹¹⁰. Podkreślał przy tym, że kontrole były sporadyczne i powierzchowne, co sprzyjało rozwojowi przestępczego procederu¹¹¹. Następnie wyjaśnienia złożył Ryszard Siczek, który także przyznał się do zarzucanych czynów, chociaż często zasłaniał się niepamięcią; wobec licznych rozbieżności między zeznaniami sądowymi i śledczymi przewodniczący wielokrotnie odczytywał protokoły przesłuchań. Siczek przedstawiał Dedę jako głównego organizatora procederu, wskazując zarazem na powszechną

¹⁰⁶ Dekret z dnia 16 listopada 1945 r. o postępowaniu doraźnym. Dz. U. z 1945 r., Nr 53, poz. 301. O scenariuszu jaki zaplanowały władze PZPR wobec Dedy: K. Madej, *Prawo i wymiar sprawiedliwości...*, op.cit., s. 154.

¹⁰⁷ Prasa ogólnopolska i lokalna w dużej mierze opierała się na komunikatach Polskiej Agencji Prasowej (dalej: PAP). Jak wskazuje K. Madej kieleckie „Słowo Ludu”, jeszcze przed rozpoczęciem procesu prezentowała oskarżonych w sposób jednoznacznie negatywny, wpisując ich w przyjętą narrację propagandową. K. Madej, *Droga...*, op.cit., s. 273.

¹⁰⁸ *Nowy proces o milionowe nadużycia w garbarniach*, „Trybuna Ludu”, 26.10.1960 r., s. 5. Prasa przedstawiała aferę skórzaną jako kontynuację warszawskiego procesu dotyczącego nadużyć w Warszawskich Zakładach Garbarskich, którego głównym oskarżonym był dyrektor Eugeniusz Galicki. Sprawa dotyczyła kradzieży i nadużyć powodujących straty szacowane na około 17 mln zł. W 1960 r. Galicki został skazany na karę dożywotniego pozbawienia wolności. Przebieg procesu był relacjonowany przez prasę, która na bieżąco informowała o kolejnych etapach postępowania, nadając sprawie duży rozgłos. *Sprawcy milionowych nadużyć zasiadają na ławie oskarżonych*, „Trybuna Ludu”, 02.07.1960 r., s. 5; *Drugi dzień procesu Galickiego i spółki*, „Trybuna Ludu”, 30.07.1960 r., s. 3; *Zeznania aferzystów skórzanych dobiegają końca*, „Trybuna Ludu”, 20.08.1960 r., s. 5; *Wyrok w procesie sprawców afery skórzanej*, „Trybuna Ludu”, 05.10.1960 r., s. 1 i 5.

¹⁰⁹ *Afery skórzanej – akt drugi. Główny oskarżony przyznaje się do winy*, „Trybuna Ludu”, 28.10.1960 r., s. 5. W swoich zeznaniach wymienił on imiona i nazwiska najważniejszych osób pracujących m.in. w Centralnym Zakładzie Przemysłu Skórzanego w Łodzi, czy Krajowym Związku Spółdzielni Garbarskich w Krakowie.

¹¹⁰ *Drugi oskarżony w skórzanym procesie przyznaje się do winy*, „Trybuna Ludu”, 30.10.1960 r., s. 7.

¹¹¹ *Ibidem*, s. 7.

demoralizację władz spółdzielni, gdzie, jak twierdził, „jeden drugiego starał się oszukać i zagarnąć jak największą część zysków”¹¹².

W siódmym dniu procesu zeznawał Kazimierz Woźniakiewicz, zaliczany do kierownictwa grupy przestępczej. Podobnie jak pozostali oskarżeni starał się umniejszyć własną rolę, twierdząc, że o kradzieżach skór jedynie się domyślał¹¹³. Następnie wyjaśnienia złożył Eugeniusz Stempień, który przyznał się do udziału w przestępstwach, kwestionując jedynie rozmiary osiąganych zysków. Charakterystyczne było przy tym jego stwierdzenie, że rozwój przestępczego procederu „pozostawał ściśle związany z rozwojem samej spółdzielni”¹¹⁴, co sprawiało, iż członkowie grupy byli zainteresowani jej jak najlepszym funkcjonowaniem¹¹⁵.

Swoje stanowisko przedstawił również Jan Pietrzykowski, były prezes spółdzielni „Przyszłość” i „Garbarz”, który, podobnie jak pozostali, przyznał się do zarzucanych czynów. Zeznał, że nielegalne zyski trafiały niemal w całości do członków grupy, a jedynie niewielką ich część przeznaczano na łapówki¹¹⁶. Przed sądem stanęli także Roman Bielański i Aleksander Smoczyński. Pierwszy z nich przyznał się jedynie do części zarzutów, zaprzeczając przy tym, że uzależniał wydawanie korzystnych decyzji od wysokości łapówek. Nie negował jednak samego faktu przyjmowania korzyści majątkowych¹¹⁷.

W prasie podkreślano jednoznaczny charakter zgromadzonego materiału dowodowego, wskazując, że oskarżeni przyznawali się do winy, ale próbowali umniejszyć własną odpowiedzialność. Jednocześnie eksponowano rolę głównych organizatorów procederu oraz udział przedstawicieli władz spółdzielczych, którzy mieli przyjmować korzyści majątkowe w zamian za tolerowanie przestępczej działalności¹¹⁸.

Po tygodniowej przerwie, 24 listopada, wznowiono proces i przystąpiono do przesłuchiwania świadków. Relacjonowano przede wszystkim zeznania byłych pracowników spółdzielni „Przyszłość” oraz urzędników Krajowego Związku Spółdzielni Garbarskich, którzy potwierdzali otrzymywanie od oskarżonego Dedy pieniędzy i podkreślali, że był on głównym organizatorem ukrywania skradzionych skór¹¹⁹. W kolejnych dniach publikowano wypowiedzi osób już skazanych lub tymczasowo aresztowanych, podkreślając fikcyjne dokumentowanie

¹¹² *Z procesu aferzystów skórzanym*, „Trybuna Ludu”, 31.10.1960 r., s. 7.

¹¹³ *W siódmym dniu procesu złodziei skórzanym składał zeznania osk. Woźniakiewicz*, „Trybuna Ludu”, 05.11.1960 r., s. 5.

¹¹⁴ *W procesie złodziei skórzanym z Radomia zeznawał osk. Stempień*, „Trybuna Ludu”, 07.11.1960 r., s. 7.

¹¹⁵ *Ibidem*, s. 7.

¹¹⁶ *Proces złodziei skór z Radomia*, „Trybuna Ludu”, 10.11.1960 r., s. 5.

¹¹⁷ *W procesie skórzanym – zeznają dalsi oskarżeni*, „Trybuna Ludu”, 14.11.1960 r., s. 7.

¹¹⁸ *Wina oskarżonych w procesie radomskim jest bezsporna*, „Trybuna Ludu”, 21.11.1960 r., s. 7.

¹¹⁹ *Świadkowie potwierdzają winę oskarżonych w procesie garbarzy*, „Trybuna Ludu”, 26.11.1960 r., s. 5.

obrotu skórami, przyjmowanie korzyści majątkowych oraz handel skradzionym towarem¹²⁰. Szeroko omówiono także mowy prokuratorów, którzy akcentowali zorganizowany charakter działalności oskarżonych, wysoką szkodliwość społeczną czynów oraz demoralizację aparatu spółdzielczego¹²¹. Natomiast relacje z ostatnich wystąpień oskarżonych ograniczały się głównie do informacji o prośbach o złagodzenie kar, z wyjątkiem Plesińskiego, który nie przyznał się do winy i wnosił o uniewinnienie¹²².

Należy podkreślić, że prasa nie publikowała pełnego przebiegu procesu. Pomijano niektóre zeznania, w tym stanowisko oskarżonej o paserstwo Sikorskiej, pozbawiając odbiorców możliwości zapoznania się z jej wersją wydarzeń. Selektywny dobór przekazu prasowego nie miał charakteru przypadkowego, lecz służył utrwaleniu pożądanego obrazu procesu oraz wykreowaniu wizerunku „wroga” zgodnego z obowiązującą narracją polityczną. Mechanizm ten będzie widoczny również w analizie kolejnych spraw omawianych w tej pracy.

Rozstrzygnięcie zapadło w dniu 21 grudnia 1960 roku, gdy Sąd Wojewódzki w Kielcach wydał wyrok w sprawie Bolesława Dedy i pozostałych oskarżonych¹²³. Główny oskarżony został skazany na karę śmierci¹²⁴. Ze względu na fakt, że rozprawa prowadzona była w trybie doraźnym, wyrok był prawomocny i nie podlegał zaskarżeniu. Ani I Prezes SN, ani Minister Sprawiedliwości nie znaleźli podstaw do wniesienia rewizji nadzwyczajnej. Natomiast Rada Państwa 31 marca 1961 roku, uwzględniając opinię Prokuratora Generalnego PRL Andrzeja Burdy¹²⁵ oraz prośby oskarżonego i jego rodziny¹²⁶, zastosowała akt łaski i zamieniła karę na dożywotnie pozbawienie wolności¹²⁷. Decyzja ta spotkała się z niezadowoleniem władz partyjnych, w szczególności sekretarza KC PZPR Ryszarda Strzeleckiego, który zwrócił się do

¹²⁰ *W procesie skórzanym zeznają dalsi świadkowie*, „Trybuna Ludu”, 27.11.1960 r., s. 7. Jan Woźniak, skazany wcześniej na dożywotnie więzienie w warszawskim procesie oraz przebywający w areszcie krakowski handlowiec Stefan Korzeniowski zeznali, że w ostatnich latach nabywali od oskarżonych Dedy i Sikorskiej znaczne ilości skór o wartości sięgającej kilkuset tysięcy złotych. Ibidem, s. 7.

¹²¹ *Ostatnie słowo oskarżonych w procesie złodziei skór*, „Trybuna Ludu”, 17.12.1960 r., s. 5.

¹²² Ibidem, s. 5.

¹²³ Sygn. akt VIII K dor. 112/60.

¹²⁴ Pozostali uczestnicy procedury otrzymali następujące kary: dwóch oskarżonych skazano na dożywocie, pozostali od 5 do 15 lat pozbawienia wolności wraz z karą grzywny i utratę praw publicznych od 3 do 10 lat.

¹²⁵ AAN, Kancelaria Rady Państwa, sygn. 52/88, Pismo Prokuratora Generalnego do Rady Państwa w sprawie Bolesława Dedy, k. 24-34. Jak wskazał Prokurator Burda: „Dla spełnienia zadań prewencji ogólnej nie wydaje się konieczne wykonanie takiego wyroku. Ze względu również na prewencję ogólną nie wydaje się słuszne wykonanie wyroku śmierci na człowieku, który swą postawą przyczynił się w znacznej mierze do ustalenia prawdy materialnej i udzielił wydatnej pomocy wymiarowi sprawiedliwości”. Ibidem, k. 34.

¹²⁶ Swoje prośby skierowała żona oskarżonego oraz trójka ich dzieci.

¹²⁷ AAN, Kancelaria Rady Państwa, sygn. 52/88, Decyzja Rady Państwa z dnia 31.03.1961 r., k. 46.

Władysława Gomułki¹²⁸ z wnioskiem o odwołanie Burdy ze stanowiska¹²⁹. Wniosek ten został zrealizowany w maju tego samego roku. Dedo nie doczekał się potem rehabilitacji¹³⁰.

W następnych latach represyjność władz państwowych wobec sprawców przestępstw gospodarczych uległa nasileniu. Spowodowane to było między innymi faktem, że nie potrafiono sobie z tym zjawiskiem poradzić¹³¹, a najwięcej afer wykryto w 1964 roku¹³², w tym wspomnianą aferę mięsną. Podobnie jak w innych tego typu przypadkach, proceder obejmował nie tylko pracowników i kierownictwo przedsiębiorstw, ale również osoby odpowiedzialne za nadzór, co sprzyjało jego długotrwałemu funkcjonowaniu¹³³.

U schyłku lat 50. i na początku 60. wzrostowi popytu na mięso nie towarzyszył odpowiedni rozwój produkcji. Niedoinwestowanie hodowli oraz brak skutecznych działań państwa sprzyjały powstawaniu licznych nieprawidłowości. Ich źródeł upatrywano przede wszystkim w nieefektywnym zarządzaniu przedsiębiorstwami, dezorganizacji administracji oraz niewydolności mechanizmów kontroli¹³⁴. Do zwalczania nadużyć w branży mięsnej zaangażowano Milicję Obywatelską (dalej: MO), prokuraturę, a następnie również Służby Bezpieczeństwa (dalej: SB) i organy administracji państwowej¹³⁵. Działania te doprowadziły do wszczęcia procesu karnego.

Geneza procesu została świetnie ukazana w filmie dokumentalnym Janusza Dymka pod tytułem *Afera mięsna*¹³⁶. Jedną z jego kluczowych scen przedstawia długą kolejkę przed warszawskim sklepem mięsnym, ukazując społeczne napięcie wywołane chronicznymi brakami zaopatrzenia. Niedobory mięsa, a w konsekwencji puste sklepowe lady, stały się symbolem codziennych problemów gospodarki PRL. W obliczu narastającego niezadowolenia władze potrzebowały wskazać odpowiedzialnych za istniejącą sytuację. Proces afery mięsnej stał się więc nie tylko reakcją na ujawnione nadużycia, lecz także sposobem na skierowanie

¹²⁸ Warto dodać, że sam Władysław Gomułka opowiadał się za utrzymaniem kary śmierci jako środka represji wobec przestępstw gospodarczych. P. Pytlakowski, *Pożegnanie...*, op.cit., s. 4-5.

¹²⁹ P. Chojnacki, K. Madej, *Przypadki prokuratora*, „Biuletyn IPN” 2005, nr 1-2, s. 118-119.

¹³⁰ Wyrok ostatecznie zmieniono na 25 lat pozbawienia wolności. W sumie Dedo opuścił więzienie po ponad 17 latach. Zmarł w 1998 r.

¹³¹ M. Romański, op.cit., s. 123

¹³² Wykryto wówczas m.in. aferę skórzaną we Wrocławiu, nasienniczą w Łodzi, piekarniczą w Warszawie. K. Madej, *Kara śmierci...*, op.cit., s. 58.

¹³³ Podczas śledztwa aresztowano ponad 400 osób. Jak pisał K. Madej: „O tym, jak daleko sięgały różne formalne i nieformalne powiązania, może świadczyć fakt, że (...) dzięki nim w lepsze wędliny zaopatrywało się kilku ministrów i prezes Najwyższej Izby Kontroli”. K. Madej, *Kara śmierci...*, op.cit., s. 58.

¹³⁴ M. Sowińska, op.cit., s. 254.

¹³⁵ Według ustaleń historyka Bogusława Tracza „problem z mięsem” dotyczył wielu województw. Badacz ten pisał o działalności przestępczej w branży mięsnej w latach 50. i 60. XX w. na terenie Górnego Śląska. B. Tracz, *Działalność przestępcza „w mięsie”*, „Czasypismo. O historii Górnego Śląska” 2020, nr 2, s. 60-68.

¹³⁶ *Afera mięsna*, reż. J. Dymek, 2007 r.

społecznych frustracji przeciwko konkretnym oskarżonym i ukazanie państwa jako podmiotu przywracającego sprawiedliwość¹³⁷.

Relacje z procesu stały się regularnym elementem publikacji ogólnopolskiej i lokalnej prasy, gdzie niemal codziennie ukazywały się sprawozdania, podkreślające skalę „zbrodni gospodarczych” i ich wpływ na życie obywateli¹³⁸. Co ważne, nadzór nad przebiegiem śledztwa oraz procesem nie ograniczał się do struktur Ministerstwa Spraw Wewnętrznych (dalej: MSW). Kierownictwo nad tymi działaniami przejął Komitet Warszawskiego PZPR¹³⁹, co stanowiło wyraźny przykład nacisku aparatu partyjnego na sądownictwo i miało na celu zapewnienie odpowiedniej narracji.

Afera miała swój początek w 1963 roku¹⁴⁰. Po trwającym kilka miesięcy śledztwie, dnia 8 maja 1964 roku, w wyniku donosu do Komitetu Partii¹⁴¹, powołano specjalny sztab kierujący operacją dochodzeniową w sprawie nieprawidłowości w przetwórstwie i obrocie mięsem¹⁴². Podjęte działania ujawniły zorganizowany proceder wieloletnich nadużyć w ramach Miejskiego Handlu Mięsem (dalej: MHM). Jak ustalono, pracownicy tej instytucji dopuścili się zaboru mienia społecznego o wartości szacowanej na wielomilionowe straty. Podobnie jak w przypadku Dedy, nacisk położono na przeprowadzenie procesu w trybie doraźnym¹⁴³, co umożliwiała zasądzenie najwyższego wymiaru kary. Proces przygotowywano przez kilka miesięcy, a jeszcze przed jego rozpoczęciem intensywna kampania medialna ukształtowała w opinii publicznej przekonanie o rozmiarach afery oraz odpowiedzialności oskarżonych¹⁴⁴.

W dniu 20 listopada 1964 roku przed Sądem Wojewódzkim dla miasta stołecznego Warszawy rozpoczął się proces pierwszej, dziesięcioosobowej grupy oskarżonych w sprawie¹⁴⁵. Wśród nich znajdował się były dyrektor MHM Warszawa-Śródmieście, Stanisław

¹³⁷ *Rozpoczęcie procesu uczestników afery mięsnej w Warszawie*, „Trybuna Ludu”, 22.11.1964 r., s. 6.

¹³⁸ Najczęściej, jak w innych przypadkach, były to przedruki komunikatów wydawanych przez PAP.

¹³⁹ D. Jarosz, M. Pastor, op.cit., s. 185-320; T. Kozłowski, op.cit., s. 158-159.

¹⁴⁰ Jak wynika z dokumentów KC PZPR, pod koniec 1963 r. organa MO w Warszawie rozpoczęły śledztwo w sprawie nadużyć w handlu i przetwórstwie mięsnym w Warszawie. Informacją, która poważnie przyczyniła się do wykrycia afery, był ustny przekaz jednego z robotników Zakładów Mięsnych na Służewcu, który za pośrednictwem WKKP przekazał organom MO wiadomość o sposobach kradzieży dużych ilości mięsa i przetworów mięsnych. AAN, PZPR, Komitet Centralny w Warszawie, sygn. 237/X-156, Dokumenty Komisji KC PZPR ds. afery mięsnej w Warszawie, k. 87.

¹⁴¹ D. Jarosz i M. Pastor, op.cit., s. 6.

¹⁴² Na mocy zarządzenia nr 057/64 Ministra Spraw Wewnętrznych z dnia 08.05.1964 r. w sprawie powołania sztabu kierującego działalnością operacyjno-dochodzeniową w sprawie o przestępstwa w przetwórstwie i obrocie mięsem.

¹⁴³ Akt oskarżenia i wniosek o rozpoznanie w trybie doraźnym skierowano do Sądu Wojewódzkiego 24.10.1964 r. AIPN, Sąd Wojewódzki dla m. st. Warszawy 1951-1975, sygn. 3457/1, Akt oskarżenia przeciwko podejrzanym o udział w aferze mięsnej w Warszawie, k. 12- 89.

¹⁴⁴ B. Seidler, op.cit., s. 44.

¹⁴⁵ Inne wątki afery tj. kradzież mięsa, tłuszczu, wyrobów mięsnych w Zakładach Mięsnych „Służewiec” były przedmiotem osobnego śledztwa.

Wawrzecki¹⁴⁶. Urodzony 25 października 1921 roku, pochodzenia robotniczego, wcześniej niekarany, szybko awansował na stanowisko dyrektora i stał się najważniejszą postacią procesu. Obrona, w tym adwokaci Stanisława Wawrzeckiego, Antoni Szczygiel i Krzysztof Bieńkowski, domagała się wyłączenia sprawy spod trybu doraźnego. Wskazywano przy tym na jego niezgodność z przepisami Konstytucji PRL¹⁴⁷ i dekretem o postępowaniu doraźnym, zwłaszcza z uwagi na brak udziału ławników¹⁴⁸. Wszystkie wnioski obrony zostały oddalone.

Podczas procesu Wawrzecki przyznał się do brania łapówek. Jak wyjaśniał: „Kierownicy sklepów byli przyzwyczajeni do dawania łapówek, nie mogłem się wyłamać”¹⁴⁹. Dodał także: „te pieniądze przyniosły mi tylko nieszczęście”¹⁵⁰. Procesowi towarzyszyła szeroka kampania prasowa, a publikacje w organach partyjnych, zwłaszcza w „Trybunie Ludu”, miały istotny udział w kształtowaniu społecznego obrazu sprawy. Regularne komentarze prasowe nie tylko relacjonowały przebieg postępowania, lecz także wzmacniały przekaz o słuszności działań władz i konieczności ukarania oskarżonych. W wydaniu z 28 listopada 1964 roku, komentując zeznania świadków, redakcja zamieściła znamienny w tonie artykuł:

Byli dyrektorzy zapewniali w swoich wyjaśnieniach Sąd o braku jakiegokolwiek własnej inicjatywy w przyjmowaniu pieniędzy od kierowników sklepów. To tamci się im narzucali z dobrowolnymi datkami. Oskarżony Gradowski opowiadał jak uciekał przed natrętami, a Fabisiak jak to tysiące wciskano mu na siłę na ulicy, w mieszkaniu, w kawiarni. A oskarżony Stokłosiński powiedział po prostu: „nie było tak, że siłą wypychaliśmy pieniądze panom dyrektorom, kto by mógł być tak wspaniałomyślny. Musieliśmy im dawać”. Swoją drogą Stokłosiński zaprezentował dość oryginalną mentalność. (...) Nigdy nie przypuszczał, że takie postępowanie może być karalne, podobnie jak za przestępstwo nie uważał łapówek¹⁵¹.

Relacje z przesłuchań świadków, analogicznie do omawianej wyżej Dedy, były odpowiednio dobierane. W „Trybunie Ludu” nie znalazły się na przykład zeznania z

¹⁴⁶ Na salę wprowadzono również: Henryka Gradowskiego – byłego dyrektora MHM Warszawa-Zachód i Warszawa-Północ, Kazimierza Witowskiego – byłego dyrektora (kolejno) MHM Warszawa-Zachód, Warszawa-Północ i Warszawa-Południe, Tadeusza Skowrońskiego – byłego dyrektora Stołecznego Zjednoczenia Przedsiębiorstw Handlu Artykułami Spożywczymi, Mieczysława Fabisiaka – byłego naczelnika inspekcji handlu artykułami mięsnymi w Inspektoracie Państwowej Inspekcji Handlowej, byłych kierowników sklepów mięsnych: Adama Stokłosińskiego, Aleksandra Woźnicę, Władysława Walendziuka, Ludwika Balczarka oraz Antoniego Zawadzkiego – właściciela prywatnego zakładu, który został celowo przyłączony do grupy, by nie wyglądało na to, że jedynie pracownicy państwowi łamali prawo.

¹⁴⁷ Art. 49 Konstytucji PRL z 1952 r. „Rozpoznawanie i rozstrzyganie spraw sądowych odbywa się z udziałem ławników ludowych, z wyjątkiem przypadków określonych w ustawie”.

¹⁴⁸ Art. 3 dekretu o postępowaniu doraźnym, „W postępowaniu doraźnym sąd orzeka w składzie jednego sędziego apelacyjnego lub okręgowego, jako przewodniczącego, i dwóch ławników”.

¹⁴⁹ *Wyjaśnienia głównych oskarżonych. Drugi dzień procesu aferzystów mięsnych*, „Trybuna Ludu”, 23.11.1964 r., s. 4.

¹⁵⁰ Ibidem, s. 4.

¹⁵¹ *Szósty dzień procesu aferzystów mięsnych*, „Trybuna Ludu”, 28.11.1964 r., s. 4.

przesłuchania Witowskiego czy Skowrońskiego¹⁵². Z zeznań oskarżonych wynikało, że wszyscy odnosili się do procedury przyjmowania łapówek w sposób podobny, podkreślając jego powszechność w całej branży mięsnej. Mimo intensywnych działań dochodzeniowych nie udało się precyzyjnie ustalić rzeczywistych kwot przyjętych korzyści majątkowych. Według ustaleń prokuratury Stanisław Wawrzecki miał przyjąć najwięcej bo około 3,5 miliona złotych¹⁵³. Oskarżeni zaprzeczali zarzutom zagarnięcia mienia społecznego, które stanowiły główną podstawę oskarżenia.

Ostatniego dnia procesu, jak relacjonowała prasa, oskarżeni „prosili o uwzględnienie okoliczności łagodzących. Wyrażając żal i skruchę za dokonane przestępstwa (...) prosili sąd o wymierzenie im takich kar, które umożliwiłyby im odpokutowanie poprzez ciężką pracę zła wyrządzonego społeczeństwu”¹⁵⁴. Dnia 2 lutego 1965 roku Sąd Wojewódzki w Warszawie, po uznaniu oskarżonych winnymi dokonania milionowych nadużyć na szkodę społeczeństwa, systematycznego przywłaszczania mienia społecznego oraz oszukiwania tysięcy konsumentów, wymierzył Stanisławowi Wawrzeckiemu karę śmierci¹⁵⁵. Jacek Kondracki, aplikant adwokata Krzysztofa Bieńkowskiego, wspominał później: „Kiedy w efekcie zapadł wyrok śmierci, próbowano przekonywać społeczeństwo, że w gruncie rzeczy Wawrzeckiego będzie się wieszać dla dobra narodu. Że w ten sposób będzie więcej mięsa i w ogóle będziemy żyć w pełnej szczęśliwości”¹⁵⁶.

Ze względu na tryb doraźny rozprawy, wyrok sądu nie podlegał zaskarżeniu¹⁵⁷. Jedynym organem mogącym wpłynąć na los Stanisława Wawrzeckiego pozostawała Rada Państwa. Obrona podejmowała liczne próby uchylenia wyroku śmierci, złożyła wniosek o apelację, a następnie zażalenie do SN, jednak działania te nie przyniosły rezultatu¹⁵⁸. Zarówno

¹⁵² Krótkie noty z ich wypowiedzi odnaleźć można w „Ilustrowanym Kurierze Polskim”: *Proces uczestników afery mięsnej*, „Ilustrowany Kurier Polski”, 25.11.1964 r., s. 1; *Piąty dzień procesu uczestników afery mięsnej*, „Ilustrowany Kurier Polski”, 25.11.1964 r., s. 2.

¹⁵³ W toku procesu ustalono, że Henryk Gradowski przyjął ok. 2,3 miliona złotych, a Kazimierz Witowski ok. 1,5 miliona złotych.

¹⁵⁴ *Ostatnie słowo oskarżonych. Dziś spodziewany jest wyrok*, „Trybuna Ludu”, 03.02.1965 r., s. 4.

¹⁵⁵ Mieczysław Fabisiak, Kazimierz Witowski, Henryk Gradowski oraz Tadeusz Skowroński zostali skazani na karę dożywotniego pozbawienia wolności, zaś pozostali oskarżeni otrzymali wyroki długoletniego więzienia. Sygn. akt IV K dor. 155/64.

¹⁵⁶ *Mecenas Jacek Kondracki o aferze mięsnej*, www.rp.pl/historia/art2142731-mecenas-jacek-kondracki-o-aferze-miesnej, (dostęp: 02.02.2018 r.).

¹⁵⁷ Co ciekawe, tryb doraźny wymagał, aby wyrok wydano zaraz po zamknięciu rozprawy. Natomiast sędziowie zakomunikowali, że ogłoszą go dopiero nazajutrz. Adwokaci, którzy uznali to za złamanie prawa, uzyskali następującą odpowiedź wyższej instancji: „W danej sprawie Sąd nie odroczył wydania sentencji wyroku, a tylko przerwał naradę nad wyrokiem, co ze względu na spóźnioną porę i zmęczenie członków Sądu leżało w interesie oskarżonych”. P. Lipiński, *Mięso a w środku rzeźnik*, www.wyborcza.pl/7,75248,139773.html, (dostęp: 10.06.1999 r.).

¹⁵⁸ AAN, Kancelaria Rady Państwa, sygn. 60/108, Materiały w sprawie ułaskawień osób skazanych przez sądy powszechne i wojskowe oraz organa administracyjne i dyscyplinarne, 1965 r., Sprawa Stanisława Wawrzeckiego, k. 24-135.

I Prezes SN, jak i Minister Sprawiedliwości nie znaleźli podstaw do wniesienia rewizji nadzwyczajnej. Równocześnie kierowano liczne prośby o ułaskawienie, odwołujące się do względów humanitarnych¹⁵⁹. Jeszcze w przeddzień wyznaczonej egzekucji obrońcy wysłali telegram do Prokuratury Generalnej z prośbą o wstrzymanie wykonania wyroku¹⁶⁰. Ani argumenty prawne, ani humanitarne nie były w stanie wpłynąć na decyzję. Rada Państwa 18 marca 1965 roku odmówiła skorzystania z prawa łaski¹⁶¹. Egzekucję wykonano następnego dnia roku przez powieszenie o godzinie 19.30 w Warszawie. J. Kondracki podsumował proces słowami: „Odebranie człowiekowi życia za świńskie mięso to był ewenement. Stało się to nawet przedmiotem serii czarnych dowcipów, opowiadanych jednak przez łzy, bo wplątana w to wszystko śmierć przesuwiała je w zupełnie inny wymiar”¹⁶².

Wyrok w sprawie Stanisława Wawrzeckiego i pozostałych oskarżonych miał znaczenie nie tylko represyjne, lecz także polityczne i gospodarcze¹⁶³. Ujawnienie afery mięsnej odsłoniło skalę nadużyć w tej branży i stało się impulsem do wzmocnienia systemu kontroli. W 1964 roku powołano Inspekcję Mięsną¹⁶⁴, a także rozszerzono nadzór nad handlem, usługami i gastronomią. Jak wskazuje K. Madej, wielkie afery gospodarcze przyczyniły się do wypracowania przez władze PRL skuteczniejszych metod kontroli oraz wykorzystywania aparatu wymiaru sprawiedliwości w walce z niepożądanymi zjawiskami gospodarczymi¹⁶⁵.

Obie sprawy pozostają jednymi z najważniejszych studiów przypadku, które pozwalają zrozumieć funkcjonowanie systemu PRL. Stanowią dowód na instrumentalne traktowanie prawa, wykorzystywanego zarówno do konsolidacji władzy, jak i do zarządzania kryzysami społecznymi. Warto również podkreślić, że oba procesy odbyły się w trybie doraźnym, którego zastosowanie, chociaż było podważane, stanowiło konsekwencję ówczesnej polityki karnej

¹⁵⁹ W piśmie Prokuratora Generalnego do Rady Państwa z dnia 23.02.1965 r. przeczytać można o 12 listach i kartkach, nadesłanych m.in. z RFN, z Danii oraz z Polski. AAN, Prokuratura Generalna w Warszawie, sygn. 23/122, Pismo Prokuratora Generalnego do Rady Państwa, 23.02.1965 r., k. 38. Krzysztof Madej ustalił, że do końca procesu wpłynęło ponad 40 listów od przeciwników wykonania kary śmierci. K. Madej, *Kara śmierci...*, op.cit., s. 60.

¹⁶⁰ W telegramie napisano o „nowych niezwykle przekonujących argumentach”. AAN, Prokuratura Generalna w Warszawie, sygn. 23/122, Telegram wysłany przez adwokatów Wawrzeckiego do Prokuratora Generalnego, 18.03.1965 r., k. 47.

¹⁶¹ Ibidem, Decyzja Rady Państwa z dnia 18.03.1965 r., k. 48.

¹⁶² *Mecenas Jacek Kondracki o aferze...*, op.cit.

¹⁶³ O reformach w branży mięsnej pisano już kilka dni po zakończeniu procesu. Por. *Nowy system pracy sklepów mięsnych*, „Trybuna Ludu”, 08.02.1965 r.

¹⁶⁴ Inspekcja swoją działalność rozpoczęła z dniem 01.01.1965 r. Początkowo kontrole były podejmowane na zlecenie MO. AAN, PZPR, Komitet Centralny w Warszawie, sygn. 237/V-615, Informacja o ściganiu przestępstw w gospodarce mięsnej, k. 87.

¹⁶⁵ Jak zauważył badacz, przestępstwa aferowe działały w oparciu o strukturę sieciową. Dlatego ważnym było stworzenie antysieci, na którą z reguły składały się tajne, osobowe źródła informacji. Konsekwencją takich działań było m.in. niszczenie zaufania między współpracownikami. K. Madej, *Przestępczość gospodarcza lat 1956-1970...*, op.cit., s. 25-26.

państwa¹⁶⁶, która widziała w tym trybie „represyjny i wychowawczy charakter”¹⁶⁷. Analiza tych procesów podkreśla również trwałość mechanizmów propagandowych, zdolnych do manipulowania nastrojami społecznymi w celu realizacji partyjnych celów. Nie sposób pominąć faktu, że po wykonaniu wyroku na Wawrzeckim nie doszło już do podobnie zakończonego procesu za przestępstwa gospodarcze. Głównie ze względu na negatywne reakcje społeczne i na opinię międzynarodową nie orzekano (nie wykonywano) kary śmierci w sprawach gospodarczych¹⁶⁸. Na koniec trzeba jeszcze dodać, że w obu sprawach, po wielu latach, wyroki uchylono¹⁶⁹.

2.4.2. Skazani za „zdradę Ojczyzny”

Jak wynika z przeprowadzonych analiz na karę śmierci w badanym okresie skazano 23 „zdrajców”, w większości zaocznie. W wielu przypadkach zasądzone wyroki ulegały zmianie w wyniku postępowania rewizyjnego¹⁷⁰. Przełomowe znaczenie miał również 1989 rok. Na mocy ustawy amnestyjnej z 7 grudnia¹⁷¹ sądy zamieniały orzeczoną wobec „zdrajców” najwyższą karę na 25 lat pozbawienia wolności lub wymierzały kary niższe. Natomiast odtworzenie dalszych losów wszystkich osób skazanych za „zdradę Ojczyzny” okazało się niemożliwe. Często nie sposób było ustalić, czy dana osoba nadal pozostaje przy życiu, a jeśli zmarła, brak wiarygodnych informacji pozwalających określić datę jej śmierci¹⁷². Udało się

¹⁶⁶ Już na początku lat 60. kierownictwo KC PZPR wskazywało na potrzebę szerokiego stosowania postępowania doraźnego w sprawach o najpoważniejsze przestępstwa gospodarcze. W formułowanych wówczas wnioskach podkreślano konieczność odpowiedniego ukierunkowania polityki orzeczniczej sądów, wskazując, że „należy wzmocnić pracę polityczną z kadrą sędziowską dla ukształtowania odpowiedniej polityki karania, uwzględniającej konieczność wymierzania najwyższych kar przewidzianych w postępowaniu doraźnym za niektóre najpoważniejsze przestępstwa gospodarcze”. AAN, PZPR, Komitet Centralny w Warszawie, sygn. LI/61, Wnioski w celu zapewnienia właściwej polityki kryminalnej w sprawach o przestępstwa szczególnie społecznie niebezpieczne, Warszawa, b.d. 1959-1960 r., k. 62.

¹⁶⁷ Ibidem, k. 62.

¹⁶⁸ K. Madej, *Prawo i wymiar sprawiedliwości...*, op.cit., s. 166. Więcej o reakcji opinii publicznej na wykonanie wyroku na Wawrzeckim w rozdziale ostatnim.

¹⁶⁹ W 2004 r. SN rozpatrzył kasację złożoną przez ówczesnego Rzecznika Praw Obywatelskich, Andrzeja Zolla, i uchylił wyroki w aferze mięsnej. W 2009 r. SN uchylił wyrok z powodu przedawnienia i śmierci skazanych w sprawie afery skórzaney.

¹⁷⁰ Jerzemu Brynowi, polskiemu oficerowi wywiadu i dyplomacie oskarżonemu o współpracę w wywiadzie amerykańskim, SN wyrokiem z dnia 04.02.1963 r. zamieniono na dożywocie, następnie po wprowadzeniu nowego kodeksu, w 1970 r. na 25 lat pozbawienia wolności. Bryn wrócił do Polski i zmarł w więzieniu w Bytomiu w 1978 r. Z kolei Januszowi Kochańskiemu, oficerowi polskiego wywiadu współpracującego z amerykańskim wywiadem, postanowieniem SN w Izbie Wojskowej w Warszawie z dnia 08.07.1968 r. na skutek skargi rewizyjnej obrońcy, złagodniono karę śmierci z utratą praw na zawsze i przypadkiem mienia do kary dożywotniego więzienia z utratą praw na 5 lat i przypadkiem mienia. Kochański pozostał do śmierci w 1988 r. poza Polską.

¹⁷¹ Ustawa amnestyjna z 7 grudnia 1989 roku, Dz.U. z 1989 r., nr 64, poz. 390.

¹⁷² Nie udało się ustalić losów m.in. Jerzego Korycińskiego, który w 1983 r. został skierowany do pracy w Szwecji. Tam ślad po nim oraz po jego rodzinie zaginął. Oskarżono go i skazano za karę śmierci zaocznie w 1984 r. (sygn. akt So 365/84).

ustalić, że skutecznie wykonano 2 wyroki¹⁷³. Warto przyrzeć się w jakich okolicznościach zapadały.

Po „odwilży” 1956 roku nastąpiło zwiększenie osobowego ruchu granicznego, co sprzyjało wzrostowi liczby prób ucieczki z PRL. Próby opuszczenia kraju podejmowali przedstawiciele różnych środowisk: artyści, sportowcy funkcjonariusze państwowi oraz pracownicy służb mundurowych. Zjawisko to zostało opisane w literaturze przedmiotu¹⁷⁴, jednak najsurowsze represje, w tym orzekanie kary śmierci, dotyczyły przede wszystkim funkcjonariuszy aparatu bezpieczeństwa i służb mundurowych.

Problem ucieczek oraz zdrad funkcjonariuszy służb i aparatu PRL stał się jednym z najpoważniejszych zagrożeń dla funkcjonowania aparatu bezpieczeństwa państwa. W warunkach zimnej wojny każda dezercja oficera wywiadu lub kontrwywiadu oznaczała ryzyko dekonspiracji struktur organizacyjnych, metod pracy operacyjnej, a także ujawnienia danych osobowych agentury i współpracowników. Szczególnie dotkliwe konsekwencje przynosiły przypadki osób, które po ucieczce podejmowały współpracę z obcymi służbami wywiadowczymi.

Zasadniczy wkład w badania nad zagadnieniem ucieczek oraz zdrad funkcjonariuszy PRL wnieśli historycy związani z Instytutem Pamięci Narodowej¹⁷⁵ (dalej: IPN). Duże znaczenie dla prowadzonych analiz miał również *Informator o osobach skazanych za szpiegostwo w latach 1944-1989*, opracowany przez Biuro „C” MSW w latach 80. XX wieku,

¹⁷³ W *Informatorze o osobach skazanych za szpiegostwo w latach 1944-1989* odnotowano wykonanie „2 lub 3” wyroków. AAN, Akta Wincentego Broniów-Orlińskiego, sygn. 37, *Informator o osobach skazanych za szpiegostwo w latach 1944-1989*, s. 12. Dostępny materiał nie pozwala jednoznacznie potwierdzić ani wykluczyć prawdziwości tej informacji. Niepewność dotyczy przede wszystkim kwestii wykonania trzeciego wyroku.

¹⁷⁴ Problematyce ucieczek z PRL poświęcono publikacje, obejmujące nie tylko przypadki funkcjonariuszy aparatu państwowego, lecz także przedstawicieli świata sportu (m.in. żużlowca Tadeusza Teodorowicza), czy literatury (np. pisarza Marka Hłaski). M. Bortlik-Dźwierzyńska, M. Niedurny, *Uciekinierzy z PRL*, Katowice-Warszawa 2009; J. Molenda, *Ucieczki z PRL*, Warszawa 2015.

¹⁷⁵ Spośród literatury dotyczącej historii polskich służb w wieku XX na szczególną uwagę zasługuje wydana przez wydawnictwo IPN trzytomowa seria *Studia nad wywiadem i kontrwywiadem Polski w XX wieku* pod redakcją Wojciecha Skóry i Pawła Skubisza. *Studia nad wywiadem i kontrwywiadem Polski w XX wieku*, t. 1, red. W. Skóra i P. Skubisz, Szczecin 2012; *Studia nad wywiadem i kontrwywiadem Polski w XX wieku*, t. 2, red. W. Skóra i P. Skubisz, Szczecin 2015; *Studia nad wywiadem i kontrwywiadem Polski w XX wieku*, t. 3, red. W. Skóra i P. Skubisz, Szczecin 2016. Istotny wkład w rozwój badań nad wywiadem PRL oraz funkcjonowaniem aparatu bezpieczeństwa po 1956 r. wniósł, również związany z IPN, Witold Bagieński. W. Bagieński, *Wywiad cywilny Polski Ludowej w latach 1945-1961*, t. 1 i t. 2, Warszawa 2017; Idem, *Prawo do zabijania. Analiza wywiadu MSW dotycząca prawnych uwarunkowań wykonywania wyroków śmierci poza granicami kraju na tle „działań specjalnych” tej jednostki*, „Aparat Represji w Polsce Ludowej 1944-1989” 2021, nr 19; Idem, *Uciekinierzy z wywiadu cywilnego PRL po 1956 r.* [w:] *Granica szeroko zamknięta. Polityczne, prawne i społeczne aspekty ucieczek z Polski Ludowej*, red. M. Dźwigał, P. Knap, P. Skubisz, Szczecin 2021, s. 17-39. Swoją pracę wywiadowi PRL poświęcił również historyk Sławomir Cenckiewicz. S. Cenckiewicz, *Długie ramię Moskwy. Wywiad wojskowy Polski Ludowej 1943-1991 (wprowadzenie do syntezy)*, Poznań 2011. Również Patryk Pleskot i Władysław Bułhak, historycy IPN, podejmowali tę tematykę. P. Pleskot, W. Bułhak, *Szpiedzy PRL-u*, Kraków 2016. Warte uwagi jest również praca dziennikarza Tomasza Awłasewicza. T. Awłasewicz, *Łowcy szpiegów. Polskie służby kontra CIA*, Warszawa 2018.

którego przedruk zachował się w zasobie AAN¹⁷⁶. Dokument ten stanowi cenne źródło ewidencyjne, zawierające podstawowe informacje o osobach skazanych za działalność szpiegowską. Informator ten nie jest kompletny¹⁷⁷ i wymaga konfrontacji z materiałami źródłowymi, ale pozostaje jednym z najważniejszych punktów wyjścia do badań osób oskarżanych o „zdradę Ojczyzny” w Polsce.

Zgodnie z danymi z *Informatora* w latach 1956-1989 za szpiegostwo skazano około 350 osób¹⁷⁸. Nie wszystkie postępowania karne prowadzone w analizowanym okresie kończyły się orzeczeniem kary śmierci, ale już sama liczba skazań rodzi pytanie nie tylko o praktykę orzeczniczą, ale także o schemat postępowania władz wobec „zdrajców”. W latach 50. oraz we wczesnych latach 60. problem ucieczek dotyczył przede wszystkim wywiadu wojskowego¹⁷⁹. Po serii takich wydarzeń, jak wskazuje historyk Witold Bagieński, od drugiej połowy lat 60. obowiązywał ustalony schemat postępowania wobec funkcjonariuszy, którzy zdezerterowali lub uciekli, popełniając przestępstwo przeciwko bezpieczeństwu i interesom państwa¹⁸⁰. Obejmował on powołanie komisji oceniającej skutki ucieczki, dochodzenie prowadzone przez Biuro Śledcze MSW oraz przekazanie sprawy do prokuratury wojskowej, sprawa toczyła się przed sądem wojskowym¹⁸¹. Jeśli zapadł wyrok śmierci, to często w trybie zaocznym. Taki tryb umożliwiał przeprowadzenie rozprawy oraz wydanie wyroku pod nieobecność oskarżonego, jeżeli przebywał on poza granicami państwa i pozostawał poza zasięgiem organów wymiaru sprawiedliwości¹⁸². W przypadku osób, których sprawy miały szczególne znaczenie z punktu widzenia władz PRL Wydział Kontrwywiadu Zagranicznego Departamentu I MSW

¹⁷⁶ AAN, Akta Wincentego Broniów-Orińskiego, sygn. 37, *Informator o osobach skazanych za szpiegostwo w latach 1944-1989*, ss. 373.

¹⁷⁷ Na ten fakt słusznie zwrócił już uwagę Z. Biegański. Z. Biegański, *Sądownictwo...*, op.cit., s. 296-297.

¹⁷⁸ *Informator...*, s. 12.

¹⁷⁹ Wśród najwyższych rangą przedstawicieli kadry Zarządu II Sztabu Generalnego, którzy zdecydowali się na ucieczkę na Zachód, znaleźli skazani na karę śmierci podpułkownik Jerzy Bryn i pułkownik Paweł Monat. Przebieg i okoliczności tych oraz innych ucieczek zostały szczegółowo omówione w monografii historyka i politologa Leszka Pawlikowicza. L. Pawlikowicz, *Tajny front zimnej wojny. Uciekinierzy z polskich służb specjalnych 1956-1964*, Warszawa 2004.

¹⁸⁰ W. Bagieński, *Uciekinierzy...*, op.cit., s. 24.

¹⁸¹ Wytyczne dotyczące postępowania wobec osób, które zbiegły z kraju, zostały opracowane w MSW w 1959 r. *Wytyczne Departamentu II w sprawie zasad postępowania w stosunku do osób zbiegłych za granicę i osób, które odmówiły powrotu do kraju z czasowego pobytu w państwach kapitalistycznych*. Warszawa, 15.01.1959 r. [w:] M. Bortlik-Dźwierzynska, M. Niedurny, op.cit., s. 285-297. Kilka lat później wydano kolejny dokument, w którym podkreślono społeczną szkodliwość nielegalnych ucieczek z kraju. Jednocześnie przewidziano możliwość stosowania, w uzasadnionych przypadkach, bardziej represyjnych środków mających na celu ograniczenie skali tego zjawiska. *Wytyczne Ministerstwa Spraw Wewnętrznych dla Departamentu VII i Biura Śledczego MSW w sprawie zasad postępowania jednostek Służby Bezpieczeństwa wobec faktów ucieczek i odmów powrotu do kraju obywateli PRL*, Warszawa 7.09.1966 r., [w:] Ibidem, s. 298-302.

¹⁸² Jak podkreśla prawnik Andrzej Ziębiński, aż do 1997 r. wyrok zaoczny był jedną z nielicznych instytucji dopuszczających wyrokowanie pod nieobecność oskarżonego w procesie karnym. A. Ziębiński, *Wyrok zaoczny w postępowaniu karnym*, „Palestra” 2005, nr 50/5-6, s. 57-73.

podejmował działania zmierzające do ustalenia ich miejsca pobytu, używanych przez nie danych personalnych oraz monitorowania ich aktywności za granicą¹⁸³.

Według omówionego powyżej schematu skazano między innymi podpułkownika Michała Goleniewskiego¹⁸⁴, którego ucieczka jest jedną z najczęściej przytaczanych i opisywanych historii związanych z dziejami wywiadu cywilnego¹⁸⁵. W 1961 roku Goleniewski, podczas delegacji do Berlina, przeszedł na stronę amerykańskich służb, przekazując im cenne informacje o działalności wywiadu PRL, co w rezultacie doprowadziło do dekonspiracji licznych współpracowników służb polskich i radzieckich. Tego samego roku wyrokiem Sądu Warszawskiego Okręgu Wojskowego w Warszawie został skazany na najwyższy wymiar kary. Wyroku nie wykonano¹⁸⁶.

W latach 70. szerokim echem odbił się przypadek porucznika Andrzeja Kopczyńskiego¹⁸⁷, młodego oficera Departamentu I MSW, który po dezercji na Zachód został zaocznie skazany na śmierć w 1977 roku. Próby jego namierzenia, najpierw w Federalnej Republice Niemiec, a następnie w Stanach Zjednoczonych, obejmowały działania wywiadowcze, agenturalne oraz przygotowanie szczegółowych planów fizycznej likwidacji. Mimo zaawansowanego etapu operacji ostatecznie z niej zrezygnowano; najprawdopodobniej z powodu wysokiego ryzyka politycznego oraz ochrony zapewnianej mu przez amerykańskie służby specjalne¹⁸⁸. Wyroku nie wykonano¹⁸⁹.

Lata 80. XX wieku, w kontekście skazanych za „zdradę Ojczyzny”, wymagają szerszego omówienia. Szczególnie okres stanu wojennego. Od grudnia 1981 roku działalność organów wymiaru sprawiedliwości, obok aparatu bezpieczeństwa, stanowiła jedno z głównych narzędzi represji wobec osób naruszających obowiązujące rygory¹⁹⁰. Jak wskazano w rozdziale pierwszym, prokuratury i sądy działały na podstawie dekretów o stanie wojennym, a większość spraw prowadzono w trybie doraźnym, przewidującym znacznie przyspieszone postępowanie

¹⁸³ W. Bagieński, *Uciekinierzy...*, op.cit., s. 24.

¹⁸⁴ Podstawowe informacje o Goleniewskim, w tym jego ścieżkę awansu, można sprawdzić w katalogu IPN. BIP IPN, *Michał Goleniewski*, Dane osoby z katalogu funkcjonariuszy aparatu bezpieczeństwa, <https://katalog.bip.ipn.gov.pl/informacje/69047>, (dostęp: 20.03.2019 r.).

¹⁸⁵ Więcej na temat sprawy Goleniewskiego: W. Bagieński, *Analiza sprawy pplk. Michała Goleniewskiego, uciekiniera z wywiadu PRL* [w:] *W Studia nad wywiadem i kontrwywiadem Polski w XX wieku*, t.3., red. W. Skóra, P. Skubisz, Szczecin 2016, s. 551-592.

¹⁸⁶ Michał Goleniewski zmarł 12.07.1993 r. w Nowym Jorku.

¹⁸⁷ Podstawowe informacje o Andrzeju Kopczyńskim, w tym jego ścieżkę awansu, można sprawdzić w katalogu IPN. BIP IPN, *Andrzej Kopczyński*, Dane osoby z katalogu funkcjonariuszy aparatu bezpieczeństwa, <https://katalog.bip.ipn.gov.pl/informacje/109101>, (dostęp: 20.03.2019 r.).

¹⁸⁸ Więcej o działaniach operacyjnych przeciwko Kopczyńskiemu: W. Bagieński, *Prawo do zabijania...*, op.cit., s. 708-751.

¹⁸⁹ Jego dalsze losy nie są znane. W marcu 1991 r. został uniewinniony przez SN w Warszawie (sygn. akt WRN 18/91).

¹⁹⁰ Więcej o wymiarze sprawiedliwości w stanie wojennych: G. Majchrzak, *Stan wojenny...*, op.cit., s. 124-161.

przygotowawcze i sądowe¹⁹¹. Równocześnie przeprowadzane w pośpiechu zmiany organizacyjne i kadrowe zwiększyły kontrolę władz nad funkcjonowaniem sądów wojskowych oraz obsadą składów orzekających, podporządkowując je bieżącym celom politycznym¹⁹². Gwałtownie rosła także liczba spraw. O rozmiarze działań świadczą przedstawione dane: w okresie między 13 grudnia 1981 roku a 22 lipca 1983 roku na terenie całego kraju prokuratury powszechne i wojskowe wszczęły w trybie doraźnym 10 774 śledztwa przeciwko 13 634 osobom, w tym 2594 na podstawie dekretu o stanie wojennym. Łącznie sądy powszechne skazały 1685 osób (w tym 979 na podstawie ustawodawstwa stanu wojennego), zaś sądy wojskowe – 10 191 osób (w tym 5681 na podstawie dekretu o stanie wojennym)¹⁹³.

Opresyjny charakter tamtego okresu znajdował odzwierciedlenie również w katalogu czynów zagrożonych karą śmierci. Nawet po formalnym „zawieszeniu” stanu wojennego najwyższy wymiar kary nadal przewidziany był za blisko 86 typów czynów zabronionych¹⁹⁴. Na podstawie obowiązujących wówczas przepisów w sprawach osób oskarżanych o zdradę państwa, współpracę z zagranicznymi ośrodkami politycznymi lub działalność wymierzoną przeciwko interesom PRL zapadło sześć wyroków śmierci, wszystkie zaocznie¹⁹⁵. Warto podkreślić, że ich znaczenie wykraczało poza wymiar procesowy. Były one elementem polityki zastraszania, służącej zarówno oddziaływaniu na środowiska emigracyjne, jak i wysłaniu czytelnego sygnału, że państwo jest gotowe sięgać po najbardziej surowe kary dla „zdrajców”.

¹⁹¹ Dekret z dnia 12 grudnia 1981 r. o postępowaniach szczególnych w sprawach o przestępstwa i wykroczenia w czasie obowiązywania stanu wojennego, Dz. U. z 1981 r., nr 29, poz. 156.

¹⁹² Wojskowe organy wymiaru sprawiedliwości zostały wzmocnione przez sędziów i prokuratorów cywilnych przeniesionych wcześniej do rezerwy oraz pozostających w stanie spoczynku. Dekret o zmianie ustroju sądów i prokuratur wojskowych umożliwiał powoływanie na stanowiska sędziów i prokuratorów wojskowych osób niespełniających wszystkich ustawowych wymogów kwalifikacyjnych, o ile posiadały ogólnie rozumiane przygotowanie do pełnienia tych funkcji. Jednocześnie prawo wyznaczania ławników przekazano dowódcom jednostek wojskowych, co w praktyce zwiększało kontrolę władz nad składem sądów wojskowych. *Procesy polityczne działaczy NSZZ Solidarność w Łodzi w okresie stanu wojennego*, oprac. S. Pilarski (współpraca K. Kolasa), Łódź 2013, s. XXIII.

¹⁹³ *Procesy polityczne działaczy ...*, op.cit., s. XXVII. Nieco inne dane podaje prawnik Maria Stanowska, która wyliczyła, że w okresie stanu wojennego i jego zawieszenia sądy powszechne skazały za przestępstwa polityczne 1685 osób, natomiast sądy wojskowe osądziły 1777 osób. M. Stanowska, *Orzecznictwo Sądu Najwyższego w sprawach rehabilitacyjnych w latach 1988-1991*, „Archiwum Kryminologii” 1993, t. XIX, s. 140.

¹⁹⁴ A. Grześkowiak, op.cit., s. 155; M. Mitera, M. Zubik, op.cit., s. 91.

¹⁹⁵ G. Majchrzak, *Stan wojenny...*, op.cit., s. 142-143.

Sylwetki skazanych ambasadorów Zdzisława Rurarza¹⁹⁶ i Romualda Spasowskiego¹⁹⁷ oraz profesora literatury Zdzisława Najdera¹⁹⁸ doczekały się już rzetelnych opracowań w literaturze przedmiotu. Z tego względu zasadne wydaje się skoncentrowanie uwagi na trzech pozostałych skazanych, wywodzących się bezpośrednio ze struktur SB oraz Wojskowe Służby Wywiadowcze (dalej: WSW). O wyborze tych przypadków przesądza ich bezpośredni związek z aparatem bezpieczeństwa państwa PRL, a których działalność i losy pozostają znacznie słabiej rozpoznane.

Pierwszy z nich, Jerzy Sumiński¹⁹⁹, oficer kontrwywiadu WSW, w 1981 roku zbiegł z PRL po nawiązaniu współpracy z wywiadem amerykańskim. Wywołując tajne dokumenty WSW i Zarządu II, przekazał je ambasadzie Stanów Zjednoczonych w Wiedniu. Ucieczka ta spowodowała poważne konsekwencje dla wojskowych służb specjalnych, obejmujące między innymi wstrzymanie części operacji wywiadowczych, wycofanie zagrożonych oficerów oraz reorganizację systemu łączności i struktur Zarządu II²⁰⁰. W 1983 roku skazano go na karę śmierci²⁰¹. Wyroku nie wykonano²⁰².

Sierzant służb specjalnych PRL i kierowca w ambasadzie PRL w Paryżu, Henryk Bogulak²⁰³, w 1982 roku wystąpił o azyl we Francji. Według MSW ujawnił on francuskim

¹⁹⁶ Zdzisław Rurarz, ambasador PRL w Japonii, po wprowadzeniu stanu wojennego w grudniu 1981 r. opuścił placówkę i zwrócił się o azyl polityczny w USA, a następnie przekazywał stronie amerykańskiej informacje dotyczące PRL. Władze uznały jego działania za zdradę państwa i działalność na szkodę jego bezpieczeństwa, za co w 1982 r. został skazany na karę śmierci oraz konfiskatę mienia (sygn. akt So 468/82). Rurarz pozostał w Stanach Zjednoczonych. Po 1989 r. wycofał się z aktywnego życia publicznego i skupił na pracy akademickiej. Sprawy Rurarza i Spasowskiego opisał P. Pleskot. P. Pleskot, *Rurarz, Spasowski – żywoty równoległe. Wokół ucieczek ambasadorów PRL w grudniu 1981 r., t. 1: 1920-1981 i t. 2: 1981-2007*, Warszawa 2023.

¹⁹⁷ Romuald Spasowski, ambasador PRL w Stanach Zjednoczonych, po wprowadzeniu stanu wojennego, w dniu 19.12.1981 r. wystąpił o azyl polityczny w USA, sprzeciwiając się działaniom władz PRL. Decyzja ta została przez władze uznana za zdradę państwa i w 1982 r. Spasowski został skazany na karę śmierci (sygn. akt So 230/82). Wyrok miał charakter polityczny, a jego celem było również oddziaływanie odstrasżające na osoby, które mogłyby podjąć podobne działania. Spasowski po uzyskaniu azylu zamieszkał w USA, gdzie angażował się w działalność publicystyczną i występował jako krytyk systemu komunistycznego. Po 1989 r. nie wrócił na stałe do Polski. P. Pleskot, *Rurarz, Spasowski...*, op.cit.

¹⁹⁸ Zdzisław Najder był historykiem literatury i działaczem opozycji demokratycznej. W 1982 r. został dyrektorem Rozgłośni Polskiej Radia Wolna Europa. Władze PRL oskarżyły go o szpiegostwo na rzecz wywiadu amerykańskiego i 28.05.1983 r. zaocznie skazano go na karę śmierci, pozbawienie praw publicznych i konfiskatę mienia (sygn. akt So 220/83). W 1989 r. SN uchylił wyrok, a następnie śledztwo umorzono, stwierdzając, że Najder nie popełnił zarzucanego mu przestępstwa (sygn. akt WRN 26/89). P. Machcewicz, A. Paczkowski, *Tajny agent*, <https://wzzw.wordpress.com/2009/09/28/tajny-agent/> (dostęp: 28.09.2009 r.); G. Majchrzak, *Wyroki śmierci...*, op.cit., s. 61-64.

¹⁹⁹ W *Informatorze* jego dane odnajdziemy na stronie 124.

²⁰⁰ O działalności Sumińskiego: S. Cenckiewicz, *Długie ramie Moskwy...*, op.cit., s. 219-224, 244-245.

²⁰¹ Sygn. akt So 44/83.

²⁰² Sumiński po 1989 r. nie podjął starań o rewizję wyroku i nie powrócił do Polski. Jego dalsze losy pozostają nieznane.

²⁰³ Podstawowe informacje o Henryku Bogulaku, w tym jego ścieżkę awansu, można sprawdzić w katalogu IPN. BIP IPN, *Henryk Bogulak*, Dane osoby z katalogu funkcjonariuszy aparatu bezpieczeństwa, <https://katalog.bip.ipn.gov.pl/informacje/645058>, (dostęp: 20.03.2019 r.). *Informator* odnotowuje również Bogulaka, jednak pod zanonimizowanym nazwiskiem, w rozdziale *Wywiady inne i nierozpoznane*. Zamieszczone

służbom dane dotyczące kilkudziesięciu agentów PRL. Rok później został skazany za zdradę, początkowo na 25 lat pozbawienia wolności, a następnie przez Izbę Wojskową SN na karę śmierci. Wyroku również nie wykonano²⁰⁴.

Ostatni ze skazanych na karę główną w stanie wojennym, Władysław Mazurkiewicz²⁰⁵, należał do grona najwyższej ulokowanych funkcjonariuszy aparatu bezpieczeństwa²⁰⁶. W ramach działalności operacyjnej został skierowany do pracy w Stałym Przedstawicielstwie PRL przy Organizacji Narodów Zjednoczonych w Nowym Jorku, gdzie pełnił funkcję szyfranta, odpowiadając za zabezpieczenie tajnej łączności dyplomatycznej państwa. Jego pozostanie na Zachodzie zostało przez władze PRL uznane za akt zdrady o szczególnie poważnych konsekwencjach dla bezpieczeństwa państwa. W 1982 roku informacja o wyroku została oficjalnie podana do wiadomości publicznej przez Polską Agencję Prasową²⁰⁷. Wyroku nie wykonano²⁰⁸.

Krótko po zakończeniu stanu wojennego, w 1984 roku, również zaocznie, skazano pułkownika Ryszarda Kuklińskiego²⁰⁹, bez wątpienia najbardziej znanego polskiego współpracownika amerykańskiej agencji wywiadowczej Central Intelligence Agency (dalej: CIA), którego działalność do dziś budzi liczne kontrowersje i pozostaje przedmiotem debaty historycznej. Jego biografia oraz okoliczności współpracy z wywiadem amerykańskim doczekały się wielu opracowań naukowych, publicystycznych i wspomnieniowych, czyniąc go

tam informacje są zgodne z danymi zawartymi w innych opracowaniach, co pozwala na identyfikację opisywanego przypadku. *Informator...*, s. 351. O Bogulaku wspomina również w swojej publikacji W. Bagiński. W. Bagiński, *Uciekinierzy...*, op.cit., s. 30-31.

²⁰⁴ W 1990 r. wyrok ten zmieniono na 25 lat pozbawienia wolności.

²⁰⁵ Podstawowe informacje o Waldemarzu Mazurkiewiczu, w tym jego ścieżkę awansu, można sprawdzić w katalogu IPN. BIP IPN, *Waldemar Mazurkiewicz*, Dane osoby z katalogu funkcjonariuszy aparatu bezpieczeństwa, <https://katalog.bip.ipn.gov.pl/informacje/56665>, (dostęp: 20.03.2019 r.).

²⁰⁶ Jak podkreśla S. Cenckiewicz zdrady i dezercje wysokich rangą oficerów towarzyszyły Zarządowi II Sztabu Generalnego Wojska Polskiego niemal przez cały okres działania; w latach 1956-1986 zanotowano ponad 40 takich przypadków. S. Cenckiewicz, *Długie ramię Moskwy...*, op.cit., s. 430.

²⁰⁷ O wyroku poinformowano 12 maja 1982 r. w krótkiej notatce prasowej. G. Majchrzak, *Wyroki śmierci...*, op.cit., s. 64.

²⁰⁸ Jego dalsze losy nie są znane.

²⁰⁹ Ryszard Kukliński, jako oficer Wojska Polskiego, od początku lat 70. współpracował z wywiadem amerykańskim, przekazując CIA informacje dotyczące m.in. planów wojskowych Układu Warszawskiego i obronności PRL. Został uznany przez władze PRL za zdrajcę, ponieważ jako oficer pozostający w służbie przekazywał tajne informacje obcemu wywiadowi i ostatecznie opuścił kraj. Skazany na karę śmierci w dniu 23.05.1984 r. (sygn. akt So 183/84). Podstawowe informacje o Ryszardzie Kuklińskim, w tym jego ścieżkę awansu, można sprawdzić w katalogu IPN. BIP IPN, *Ryszard Kukliński*, Dane osoby z katalogu funkcjonariuszy aparatu bezpieczeństwa, <https://katalog.bip.ipn.gov.pl/informacje/64711>, (dostęp: 20.03.2019 r.). W *Informatorze* jego dane znajdują się na stronie 75.

jedną z najlepiej opisanych postaci w historii polskiego wywiadu okresu zimnej wojny²¹⁰. Wyroku na Kuklińskim nie wykonano²¹¹.

Nie wszystkie sprawy dotyczące zdrady ojczyzny i szpiegostwa rozstrzygano w zaciszu sal sądowych. O ile znaczna część postępowań przebiegała bez większego rozgłosu, o tyle niektórym celowo nadawano wymiar publiczny, informując o ich przebiegu na łamach prasy i wykorzystując je do celów propagandowych. Szczególną kategorię stanowiły procesy pokazowe, których znaczenie wykraczało poza wymiar *stricto* prawny.

W tym miejscu należy przywołać sprawę Adama Kaczmarzyka²¹². Jak wskazuje historyk Patryk Pleskot, jego proces, podobnie jak w przypadku afery mięsnej, miał pełnić przede wszystkim funkcję ostrzegawczą i odstraszącą²¹³. Kaczmarzyk był podoficerem Wojska Polskiego pełniąc służbę w jednostkach łączności podporządkowanych Ministerstwu Obrony Narodowej i Sztabowi Generalnemu²¹⁴. W latach 1965-1968 współpracował z brytyjskim wywiadem Secret Intelligence Service MI6, przekazując za wynagrodzeniem informacje dotyczące przede wszystkim Układu Warszawskiego. Zdemaskowany przez WSW w wyniku działań kontrwywiadowczych, został aresztowany i osądzony za zdradę państwa. Jednoznaczny charakter zgromadzonego materiału dowodowego sprawił, że władze wykorzystały jego sprawę jako element polityki propagandowej. Co prawda część procesu została utajniona, ale na sali rozpraw znalazło kilku starannie dobranych przedstawicieli propagandowych mediów, których zadaniem było tworzenie odpowiedniej narracji „ku przestrodze”²¹⁵. Wyrok wydano w 1968 roku, a następnie wykonano przez rozstrzelanie w 1969 roku. Był to ostatni stracony szpieg w PRL. Warto dodać, że chociaż sprawa Kaczmarzyka miała charakter wyjątkowy, nie była odosobnionym przykładem wykorzystywania procesów o szpiegostwo do realizacji określonych celów politycznych²¹⁶.

²¹⁰ Trudno wymienić wszystkie publikacje na temat Kuklińskiego. Prócz nich istnieje spory zbiór tekstów kultury takich jak dokumenty i filmy. Na uwagę zasługują z pewnością publikacje S. Cenckiewicza oraz Benjamina Weisera. S. Cenckiewicz, *Atomowy szpieg: Ryszard Kukliński i wojna wywiadów*. Poznań 2014; B. Weiser, *Ryszard Kukliński. Życie ściśle tajne*, Warszawa 2014.

²¹¹ W 1995 r. Izba Wojskowa SN uchyliła wyrok, a w 1997 r. śledztwo umorzono, uznając, że Kukliński działał w stanie wyższej konieczności. Ryszard Kukliński zmarł 11.02.2004 roku w Tampie w USA.

²¹² Sprawę Adama Kaczmarzyka opisał w swojej pracy P. Pleskot. P. Pleskot, *Sądy bezprawia. Wokół pokazowych procesów politycznych organizowanych w Warszawie (1944-1989)*, Warszawa 2020, s. 432-466.

²¹³ Ibidem, s. 433.

²¹⁴ Podstawowe dane o Kaczmarzyku znajdują się w również w *Informatorze. Informator...*, s. 163.

²¹⁵ P. Pleskot, *Sądy bezprawia...*, op.cit., s. 445.

²¹⁶ Mowa tutaj o procesie Bogdana Walewskiego, który był polskim dyplomatą i jednym z najdłużej działających szpiegów CIA w PRL. Toczący się przeciwko niemu proces miał znaczenie propagandowe i został wykorzystany przez władze jako dowód skuteczności działań wymierzonych przeciwko działalności wywiadowczej państw zachodnich. Chociaż prokurator domagał się kary śmierci, to dnia 13.02.1982 r. Walewskiego skazano na 25 lat więzienia. Szerzej o szpiegowskiej działalności Walewskiego: P. Skubisz, *Płotka w sieci. Bogdan Walewski, czyli polski dyplomata i amerykański szpieg* [w:] *Studia nad wywiadem i kontrwywiadem Polski w XX wieku*, t. 3, red.

Niezwykle interesującym zagadnieniem pozostają motywacje „zdrajców”. Ich kompleksowa analiza nie jest jednak możliwa w ramach niniejszego opracowania z uwagi na ograniczony zakres dostępnej dokumentacji. Jak słusznie zauważa historyk Witold Bagieński, czynniki, którymi kierowali się uciekinierzy były zróżnicowane i tylko część z nich miała podłoże ideologiczne²¹⁷. Najczęściej wynikały z chęci poprawy warunków życia, oczekiwania korzyści materialnych za przekazane informacje, obawy przed konsekwencjami politycznymi lub dyscyplinarnymi, a także względów rodzinnych. W niektórych przypadkach nie można wykluczyć wcześniejszej współpracy z obcymi służbami specjalnymi.

2.4.2.1. Sprawa Jerzego Strawy

Sprawa Jerzego Strawy należy do tych procesów, które doczekały się kilku opracowań, ale różnią się one stopniem szczegółowości i oceną przedstawianych faktów²¹⁸. W historii działalności sądów wojskowych zajmuje miejsce szczególne, ponieważ była jedną z dwóch spraw po Polskim Październiku 1956 roku, w których zapadły i zostały wykonane wyroki śmierci za „zdradę Ojczyzny”.

Jerzy Strawa vel Andrzej Stodoła²¹⁹, urodził się 1 grudnia 1915 roku w Petersburgu²²⁰. Po ukończeniu gimnazjum studiował na Wydziale Mechanicznym Politechniki Warszawskiej do wybuchu wojny. W czasie okupacji, w lutym 1940 roku, poślubił Halinę Śliwińską. Nie należał do organizacji politycznych ani konspiracyjnych²²¹. Po wojnie pozostał w Warszawie, gdzie pracował jako samodzielny pracownik naukowy nad zagadnieniami rozruchu obiektów przemysłowych pod nadzorem Ministra Budownictwa Przemysłowego. W 1954 roku po raz pierwszy wyjechał służbowo za granicę. Podczas tego pobytu poznał swoją przyszłą żonę, Ute

W. Skóra, P. Skubisz, Szczecin 2016, s. 593-721; P. Pleskot, W. Bułhak, *Szpiedzy PRL-u*, Kraków 2016, s. 357-401.

²¹⁷ W. Bagieński, *Uciekinierzy...*, op.cit., s. 17-18.

²¹⁸ Za najcenniejszy można uznać film zrealizowany przez IPN. Zob. IPN, *Z filmoteki bezpieki*, odcinek 34: *Proces szpiega – Jerzy Strawa*, www.youtube.pl/IPNtvPL, (dostęp: 23.01.2020). Poza tym odnaleźć można pojedyncze artykuły w zasobach sieci. M. Komaniecka-Lyp, *Zdradzili bezpieczeństwo, dosięgła ich zemsta*, <https://przystanekhistoria.pl/pa2/teksty/87250,Zdradzili-bezpiecze-dosiegla-ich-zemsta.html> (dostęp: 29.10.2021 r.); A. Zadworny, *Esbek przyniósł pętlę ze sznura i powiedział, że Jerzy Strawa zawiśnie, jeśli nie przyzna się do szpiegowania dla CIA*, <https://wyborcza.pl/alehistoria/7,121681,23412478,esbek-przyniosl-petle-ze-sznura-i-powiedzial-ze-gerzy.html> (dostęp: 21.05.2018 r.). Sprawę Strawy opisał także J. Kirzyński. J. Kirzyński, *Alfabet zbrodni 2...*, op.cit., s. 700-702.

²¹⁹ Pod tym pseudonimem wysyłał meldunki.

²²⁰ Podstawowe informacje o Strawie są dostępne w *Informatorze. Informator...*, s. 107.

²²¹ Jak zeznał, jego niechęć do angażowania się w te sprawy wynikała z obawy przed ewentualnymi represjami ze strony okupanta oraz z troski o los rodziny. AIPN, Ministerstwo Spraw Wewnętrznych w Warszawie, sygn. 771/2433, Załączniki do informacji o sprawie agenta wywiadu USA – Jerzego Strawy, k. 12.

Mohr, co skłoniło go do starań o kolejne wyjazdy do NRD²²². Rok później zatrudnił się w Centrali Handlu Zagranicznego „Cekop” jako rzeczoznawca²²³. Praca ta wiązała się z licznymi delegacjami między innymi do Brazylii i NRD. Po pobycie w NRD, powrócił do Polski, gdzie rozpoczął się kolejny etap jego życia²²⁴. W 1958 roku Wydział VII Departamentu II MSW pozyskał Strawę jako kontakt służbowy o pseudonimie „Skawa”, wykorzystując go do obserwacji cudzoziemców podczas Międzynarodowych Targów Poznańskich oraz zagranicznych wyjazdów²²⁵.

W 1959 roku przeszedł do Towarzystwa Eksportowo-Importowego „Poliglob”, gdzie został przedstawicielem koncernu Kruppa w Polsce²²⁶. Odpowiadał za pośredniczenie w kontaktach między niemieckim producentem a polskimi centralami handlu zagranicznego, organizację pobytów przedstawicieli firmy oraz nadzór nad realizacją kontraktów. Funkcja ta zapewniała mu swobodny dostęp do licznych zakładów przemysłowych i budów, na których instalowano urządzenia dostarczane przez koncern Kruppa. W latach 1960-1966 kilkanaście razy przebywał w RFN, a także dwukrotnie w Austrii. Co ciekawe, w tym czasie przekazywane przez „Skawę” informacje uznawano za mało wartościowe. To w latach późniejszych skłoniło funkcjonariuszy kontrwywiadu SB do podjęcia wobec niego działań operacyjnych.

Zanim do tego doszło, jesienią 1960 roku, podczas pobytu szkoleniowego w zakładach koncernu Kruppa w Essen, kontakt ze Strawą nawiązało dwóch mężczyzn przedstawiających się jako „Burgos” i „Grochowski”, którzy w rzeczywistości byli funkcjonariuszami amerykańskiego wywiadu²²⁷. Kuszono go dodatkowymi zarobkami i sugerowano, że możliwość dalszych wyjazdów do RFN zależy od ich przychylności. Strawa początkowo poprosił o czas do namysłu, jednak ostatecznie zgodził się na współpracę, przekonany, że będzie przekazywał informacje z dobrze znanych mu dziedzin, a kontakty pozostaną bezpieczne.

Przekazywane przez sześć lat przez Strawę wiadomości wywiadowi amerykańskiemu obejmowały około pięćdziesięciu obiektów wojskowych na terenie PRL, w tym lokalizacje koszar i lotnisk oraz fotografie jednostek wojskowych, także sowieckich w Legnicy i Bolesławcu. Dostarczał również dane dotyczące obiektów przemysłowych, między innymi

²²² Rozwód z pierwszą żoną otrzymał w 1955 r. Wkrótce potem poślubił Mohr. Ibidem, k. 13.

²²³ Ibidem, s. 14.

²²⁴ AIPN, Ministerstwo Spraw Wewnętrznych w Warszawie, sygn. 771/2433, Załączniki do informacji o sprawie agenta wywiadu USA – Jerzego Strawy, k. 16.

²²⁵ M. Komaniecka-Łyp, op.cit.

²²⁶ AIPN, Ministerstwo Spraw Wewnętrznych w Warszawie, sygn. 771/2431, Sprawa agenta wywiadu amerykańskiego Jerzego Strawy aresztowanego przez Służbę Bezpieczeństwa w kwietniu 1967 r., Warszawa, 06.1968 r., k. 3.

²²⁷ Ibidem, k. 4.

zakładów petrochemicznych w Płocku, Zakładów Radiowych imienia Marcina Kasprzaka w Warszawie oraz importu urządzeń koncernu Kruppa dla olsztyńskiej fabryki opon.

W grudniu 1966 roku został przeniesiony z „Poliglobu” do CHZ „Metalexport”, gdzie objął stanowisko rzeczoznawcy handlowego do spraw rynku RFN²²⁸, a na początku 1967 roku Strawa znalazł się pod ścisłą obserwacją kontrwywiadu. Biuro „B” MSW prowadziło obserwację jego mieszkania z punktów zakrytych, dokumentując zarówno jego aktywność, jak i wizyty gości. Założono mu podsłuch pokojowy i telefoniczny, kontrolowano korespondencję zagraniczną. Rozważano również zainstalowanie w mieszkaniu tajnego podglądu, ale ostatecznie z tego zrezygnowano. Przełom nastąpił jeszcze w 1967 roku, gdy stwierdzono, że Strawa regularnie pozostawał w domu we wtorki po godzinie 17.00. Odnotowano wówczas, że amerykański wywiad przesunął emisję zaszyfrowanych audycji dla agentury właśnie na tę godzinę. Zbieżność ta utwierdziła funkcjonariuszy w przekonaniu, że Strawa mógł współpracować z wywiadem USA. Jak później zeznał, przez długi czas nie był w stanie odbierać kierowanych do niego depeesz, dlatego na kolejnym spotkaniu z przedstawicielami amerykańskiego wywiadu jesienią 1963 roku zmieniono częstotliwości i godziny nadawania, a rok później wymieniono mu odbiornik na nowy. Od tego czasu miał już odbierać przekazywane mu drogą radiową zaszyfrowane wiadomości²²⁹, co w konsekwencji doprowadziło do jego dekonspiracji. Natomiast podczas zatrzymania ujawniono, że przechowywał w domu między innymi: szkic i opis Warszawskich Zakładów Elektronicznych w Warszawie, szczegółowe notatki z zebrania partyjnego w „Metalexporcie”, szereg wycinków z codziennej prasy krajowej, w których była poruszona problematyka Zakładów Rafineryjno-Petrochemicznych w Płocku i elektryfikacji PKP²³⁰. W konsekwencji stanął przed sądem oskarżony o działalność szpiegowską na rzecz obcego wywiadu i zdradę. Proces rozpoczął tego samego roku 18 grudnia w Warszawie.

Podobnie jak w przypadku innych głośnych spraw nadzorowanych przez władze, kształtowanie wizerunku „wroga” powierzono aparatowi propagandowemu. Dlatego proces był relacjonowany zarówno przez prasę ogólnopolską, jak i lokalną²³¹. W dniu 19 grudnia 1967 roku w „Trybunie Robotniczej” pisano: „z aktu oskarżenia wynika, że Jerzy Strawa, były pracownik handlu zagranicznego w czasie kolejnego pobytu w RFN wszedł w kontakt z

²²⁸ AIPN, Ministerstwo Spraw Wewnętrznych w Warszawie, sygn. 771/2431, Sprawa agenta wywiadu amerykańskiego Jerzego Strawy aresztowanego przez Służbę Bezpieczeństwa w kwietniu 1967 r., Warszawa, 06.1968 r., k. 4.

²²⁹ Ibidem, k. 23.

²³⁰ Ibidem, k. 4-5. Fotokopie dokumentów można odnaleźć w zasobach AIPN w zespole Ministerstwo Spraw Wewnętrznych w Warszawie, sygn. 23/175, 771/3055, 771/3056.

²³¹ Najczęściej w postaci przedruków komunikatów wydawanych przez PAP.

pracownikiem jednej z centrali wywiadu amerykańskiego”²³². Zaznaczono również, iż „przyznał się do uprawiania szpiegostwa”²³³. Kilka dni później ta sama gazeta opisywała, że przez „gorliwość szpiega (...) ośrodek wywiadu stawiał mu nowe poszerzone zadania”²³⁴. W kolejnym dniu głośny nagłówek informował o żądaniu kary śmierci dla szpiega przez prokuratora pułkownika Czesława Srokę²³⁵. Przytoczono fragment jego mowy końcowej, który brzmiał:

Każde kółko, każdy krzyżyk – to cel dla rakiety i bomby lotniczej, bomby z ładunkiem nuklearnym. Ile takich rakiet nacelował na własny kraj, na własnych rodaków oskarżony Strawa? J. Strawa doskonale zdawał sobie z tego sprawę, a jednak zaślepiiony błyskiem judaszowych srebrników sprzedał sam siebie, swoją rodzinę, swoją ojczyznę²³⁶.

Strawa przyznał się do „kuszenia” i prosił sąd o łaskę²³⁷. Z procesu zachowała się sporządzona przez SB filmowa dokumentacja rozprawy przedstawiające jego przebieg²³⁸. Wyrokiem Wojskowego Sądu Okręgowego w Warszawie skazany na karę śmierci w dniu 22 grudnia 1967 roku²³⁹. Rada Państwa w dniu 2 maja 1968 roku podjęła decyzję o nieskorzystaniu z prawa łaski²⁴⁰. Szef Sądu Warszawskiego Okręgu Wojskowego pułkownik Bogdan Dzieciół dzień później przesłał pismo do Dyrektora Centralnego Zarządu Więziennictwa (dalej: CZW), do którego załączono odpis sentencji wyroku, odpis decyzji Rady Państwa i zarządzenie wykonania kary śmierci w stosunku do skazanego²⁴¹. Nadzór nad wykonaniem wyroku powierzono Naczelniej Prokuraturze Wojskowej, a konkretnie Samodzielnemu Wydziałowi do Spraw Szczególnej Wagi. Sprawa skazanego wzbudzała duże zainteresowanie, co znalazło odzwierciedlenie również po zakończeniu postępowania sądowego. W dniu wykonania wyroku

²³² *Agent wywiadu USA przed sądem w Warszawie*, „Trybuna Robotnicza”, 19.12.1967 r., s. 1.

²³³ Ibidem.

²³⁴ *Zeznania szpiega przed sądem*, „Trybuna Robotnicza”, 20.12.1967 r., s. 1.

²³⁵ *W procesie amerykańskiego szpiega Prokurator żąda kary śmierci*, „Trybuna Robotnicza”, 21.12.1967 r., s. 1.

²³⁶ Ibidem, s. 2.

²³⁷ Ibidem, s. 2.

²³⁸ IPN, *Z filmoteki bezpieki*, op.cit.

²³⁹ Sygn. akt So 711/67. W niektórych publikacjach znajduje się data: 23.12.1967 r. J. Kirzyński, *Alfabet zbrodni* 2..., op.cit., s. 702.

²⁴⁰ AAN, Kancelaria Rady Państwa, sygn. 74/732, Protokół Rady Państwa nr U-1-68 z posiedzenia Komisji Ułaskawień Rady Państwa w dniu 02.05.1968 r., k. 1-2. W obradach uczestniczyli Przewodniczący – Marian Spychalski (Marszałek Polski), Zastępca Przewodniczącego – Ignacy Loga-Sowiński, Członkowie Rady Państwa – Julian Tokarski, Władysław Wicha, Szef Kancelarii Rady Państwa – Edmund Boratyński, Prokurator Generalny PRL – Kazimierz Kosztirko, Naczelnny Prokurator Wojskowy – gen. bryg. Marian Ryba. Również nieobecni Zastępcy Przewodniczącego Rady Państwa, Stanisław Kulczyński i Bolesław Podedworny, wyrazili pogląd, że skazany nie zasługuje na prawo łaski.

²⁴¹ AAN, Centralny Zarząd Więziennictwa, sygn. 1/37, Pismo Szefa Sądu Warszawskiego Okręgu Wojskowego do Dyrektora Centralnego Zarządu Więziennictwa w Warszawie, Warszawa, 03.05.1968 r., k. 178.

zastępca dyrektora CZW, Bolesław Boruciński, podpisał zezwolenia umożliwiające obserwację egzekucji komendantowi Henrykowi Kicie, pełniącemu funkcję Naczelnika Ochrony CZW, oraz starszemu inspektorowi Januszowi Szymborskiemu, naczelnikowi Wydziału Organizacyjno-Prawnego CZW²⁴². Źródła nie pozwalają ustalić motywacji osób ubiegających się o udział w egzekucji. Wyrok wykonano 8 maja 1968 roku o godzinie 15.00 w Warszawie²⁴³.

Na podstawie poczynionych ustaleń można sformułować kilka wniosków odnośnie skazanych na karę śmierci za „zdradę Ojczyzny”. Surowość orzeczeń wydawanych w sprawach o szpiegostwo wynikała z postrzegania tego rodzaju czynów jako szczególnego zagrożenia dla bezpieczeństwa państwa oraz trwałości obowiązującego porządku politycznego, zwłaszcza w realiach zimnowojennej rywalizacji. Analizowane przypadki potwierdzają również, że postępowania dotyczące działalności szpiegowskiej pozostawały ściśle powiązane z funkcjonowaniem aparatu bezpieczeństwa oraz aktualnymi priorytetami władz. Niewielka liczba wykonanych wyroków w stosunku do liczby orzeczonych kar może wskazywać, że najwyższy wymiar kary pełnił przede wszystkim funkcję odstraszającą, ale była również wynikiem faktu, że skazani przebywali poza granicami Polski²⁴⁴.

2.4.3. Skazani za przestępstwo terroryzmu

Z analizy danych wynika, że w badanym okresie za akty terroryzmu na karę śmierci skazano dwie osoby. W jednym wypadku wyrok wykonano, w drugim zmieniono. Samo zagadnienie terroryzmu w PRL doczekało się kilku opracowań²⁴⁵, jednak skala problemu oraz

²⁴² AAN, Centralny Zarząd Więziennictwa, sygn. 1/37, Zezwolenie na uczestnictwo w wykonywaniu wyroku na Jerzym Strawie, Warszawa, 08.05.1968 r., k. 174.

²⁴³ Ibidem, Pismo Dyrektora Centralnego Zarządu Więziennictwa do Naczelnej Prokuratury Wojskowej, Warszawa, 06.05.1968 r., k. 175. Informacja dotycząca wykonania wyroku została przekazana, zgodnie z wytycznymi, Naczelnikowi Centralnego Więziennictwa w Warszawie, Naczelnej Prokuratorze Wojskowej oraz Szefowi Wojskowej Służby Więziennej. Ibidem, k. 176.

²⁴⁴ O problematyce wykonywania wyroków za granicą więcej w rozdziale IV.

²⁴⁵ Zjawisko terroryzmu w PRL stanowi jeden z głównych tematów publikacji historyka IPN, Przemysława Gasztolda-Senia. P. Gasztold-Señ, *Biznes z terrorystami. Brudne interesy wywiadu wojskowego PRL z bliskowschodnimi organizacjami terrorystycznymi*, „Pamięć i Sprawiedliwość” 2014, nr 1, s. 165-21; Idem, *Zabójcze układy. Służby PRL i międzynarodowy terroryzm*, Warszawa 2017. Historycznego przeglądu aktów terroryzmu w Polsce dokonał prawnik Jarosław Bubiło, podejmując próbę ich usystematyzowania oraz ukazania w szerszym kontekście politycznym i prawnym. J. Bubiło, „*Terroryzm po polsku*”. *Szkice z historii Polski w kontekście zjawiska terroryzmu*, „Roczniki Wydziału Nauk Prawnych i Ekonomicznych KUL” 2010, nr 6/1, 5-21. Problematyka ta pozostaje także przedmiotem zainteresowania nauk społecznych, w ramach których podejmowane są próby wyjaśnienia motywów sprawców oraz społecznych i politycznych uwarunkowań tego rodzaju działań. *Przestępczość zorganizowana, świadek koronny, terroryzm w ujęciu praktycznym*, red. E. W. Pływaczewski, Zakamycze 2005; K. Jałoszyński, *Terroryzm czy terror kryminalny w Polsce?*, Warszawa 2001. O polskich terrorystach pisał również publicysta Sławomir Koper. S. Koper, *Polscy terroryści i zamachowcy. Od powstania styczniowego do III RP*, Warszawa 2019. Warto wspomnieć również o rozmowie z P. Gasztoldem-

jego złożony kontekst historyczny pokazują, że pozostaje ono nadal otwartym polem badawczym. Przeszkodą w badaniu tego zagadnienia pozostaje fakt, że informacje o tego rodzaju wydarzeniach były w PRL poddawane ścisłej kontroli. Cenzura oraz aparat bezpieczeństwa skutecznie ograniczały możliwość publicznego informowania o zamachach wymierzonych w przedstawicieli najwyższych władz państwowych. Interesujące wydają się przede wszystkim kwestie motywacji sprawców oraz sposoby, w jaki władze komunistyczne próbowały ukrywać, interpretować i wykorzystywać politycznie tego rodzaju wydarzenia.

Warto nadmienić, że chociaż obowiązywały wówczas przepisy prawa karnego przewidujące odpowiedzialność za czyny o charakterze terrorystycznym, to trudno mówić o istnieniu terroryzmu jako samodzielnego, zorganizowanego zjawiska społeczno-politycznego w omawianym okresie. Pojęcie „terroryzmu” zaczęło funkcjonować szerzej dopiero w latach 80. Było to następstwem nie tylko zmian zachodzących w obowiązującym ustawodawstwie, lecz także określonych uwarunkowań historycznych i politycznych, które wpłynęły na sposób postrzegania oraz kwalifikowania zjawisk określanych mianem terroryzmu²⁴⁶.

Nie oznacza to jednak, że w latach wcześniejszych nie dochodziło do działań noszących znamiona zamachów lub przemocy politycznej. Miały one charakter indywidualnych aktów buntu, będących wyrazem sprzeciwu wobec istniejącego systemu. Ich głównym celem nie był rozlew krwi, lecz wywołanie określonego efektu politycznego, zwrócenie uwagi opinii publicznej oraz zamanifestowanie niezgody na rzeczywistość PRL. Taki właśnie motyw, według własnych deklaracji, przyświecał Stanisławowi Jarosowi, a także braciom Ryszardowi i Jerzemu Kowalczykom.

Seniem dla portalu dzieje.pl, którego tematem był terroryzm w realiach PRL. *Dzieje.pl, Terroryzm w PRL*, <https://www.youtube.com/watch?v=9IFU3Z2Z23I>, (dostęp: 25.08.2016 r.).

²⁴⁶ Jak podkreśla historyk Adam Dziuba: „<<Terroryzm>> jako taki mógł się pojawić dopiero w latach 80. przy okazji porywania samolotów lub napadów na ambasadę. W latach 60. takiego zjawiska nie było; były natomiast zamachy. Oczywiście władza mogła samoistnie nazywać zamachowców terrorystami”. *Dzieje.pl, Dr Adam Dziuba: Bomba przygotowana przez Jarosę mogła zabić Gomułę. Rozmawia Waldemar Kowalski*, <https://dzieje.pl/aktualnosci/dr-adam-dziuba-bomba-przygotowana-przez-jarosa-mogla-zabic-gomulke>, (dostęp: 14.07.2016 r.).

2.4.3.1. Sprawy Stanisława Jarosa i braci Kowalczyków

Sprawa Stanisława Jarosa została przedstawiona w kilku publikacjach²⁴⁷, spośród których największe znaczenie mają ustalenia historyka Adama Dziuby²⁴⁸. Działania terrorystyczne Jarosa to jeden z najbardziej spektakularnych, a zarazem najmniej nagłaśnianych aktów przemocy wymierzonych przeciwko najwyższym władzom państwa komunistycznego.

Stanisław Jaros urodził się 19 stycznia 1932 roku. Nie ukończył żadnych szkół, był samoukiem. Nie pracował w sposób stały, jedynie dorywczo, między innymi w fabryce kotłów, z której kradł materiały wybuchowe. Pierwszego zamachu dokonał w lipcu 1959 roku, kiedy władze PRL przygotowywały obchody piętnastej rocznicy powstania Polski Ludowej. Uroczystościom miał nadać szczególną rangę przyjazd I sekretarza KC KPZR Nikity Chruszczowa, który na zaproszenie Władysława Gomułki odbywał wizytę w Polsce, obejmującą Warszawę oraz szereg innych miast, w tym dwudniowy pobyt w województwie katowickim. W dniu 15 lipca 1959 roku, elektryk z Zagłębia Dąbrowskiego podjął próbę zdetonowania ładunku wybuchowego na przejeżdżających trasą między Mierzęciami a Zagórzem Chruszczowa oraz Gomułkę. Ładunek wybuchowy, ukryty w koronie drzewa przy trasie przejazdu kolumny rządowej, eksplodował jednak w niewłaściwym momencie.

Zamachowiec nie osiągnął zamierzonego celu, a jedyną poszkodowaną osobą okazał się pełniący służbę porządkowy Stanisław Jędrusik. W prasie nie znalazła się żadna wzmianka o nieprzyjemnym dla organów bezpieczeństwa incydencie²⁴⁹. Mimo reorganizacji zespołu śledczego, zmian kadrowych oraz objęcia inwigilacją setek mieszkańców Zagórza i okolic, nie udało się ustalić sprawcy. Wobec braku postępów odwołano część funkcjonariuszy

²⁴⁷ J. Bubiło, op.cit., s. 3. Większość materiałów stanowią krótkie artykuły prasowe, które są publicystycznymi relacjami i komentarzami dotyczącymi sprawy. *Dwa zamachy na I sekretarza. Za wszystkim stał elektryk-samouk*, <https://historia.wprost.pl/514097/dwa-zamachy-na-i-sekretarza-za-wszystkim-stal-elektryk-samouk.html>, (dostęp: 15.07.2015 r.); *Jeden człowiek, dwa zamachy: Gomułka i Chruszczow na celowniku*, <https://historia.dorzeczy.pl/prl/371044/jeden-czlowiek-dwa-zamachy-gomulka-i-chruszczow-na-celowniku.html>, (dostęp: 18.11.2022 r.); T. Semik-Olech, *Bomby wybuchały, gdy Chruszczow i Gomułka jechali przez Sosnowiec [STANISŁAW JAROS]*, <https://naszahistoria.pl/bomby-wybuchaly-gdy-chruszczow-i-gomulka-jechali-przez-sosnowiec-stanislaw-jaros/ar/c15-12455896>, (dostęp: 07.09.2017 r.). Sprawę Jarosa opisał również J. Kirzyński. J. Kirzyński, *Alfabet zbrodni...*, op.cit., s. 165-166.

²⁴⁸ Przedmiotem zainteresowania tego badacza pozostają zarówno motywy działania sprawcy, jak również reakcja organów państwa oraz funkcjonowanie wymiaru sprawiedliwości i aparatu bezpieczeństwa. A. Dziuba, *Aplauz, kwiaty i bomba. Wizyta Nikity Chruszczowa w województwie katowickim w roku 1959*, <https://przystanekhistoria.pl/pa2/teksty/84878,Aplauz-kwiaty-i-bomba-Wizyta-Nikity-Chruszczowa-w-wojewodztwie-katowickim-w-roku.html>, (dostęp: 16.07.2021 r.); Idem, *Bomby w Zagórz. Część I: Ostrzeżenie dla Chruszczowa*, „Pamięć.pl” 2013, nr 1/10, s. 39-43; Idem, *Bomby w Zagórz. Część II: Zamach na Gomułkę*, „Pamięć.pl” 2013, nr 2/11, s. 27-30.

²⁴⁹ „Trybuna Robotnicza”, 15.07.1959 r., s. 1. Cała pierwsza strona została poświęcona wizycie Chruszczowa w Polsce. Brak na niej jakiegokolwiek informacji o wydarzeniach w Zagórz.

odpowiedzialnych za prowadzenie dochodzenia. Wszczęte śledztwo utknęło w martwym punkcie, w efekcie postępowanie umorzono 27 lutego 1961 roku²⁵⁰.

Niewykluczone, że sprawcy nigdy by nie wykryto, gdyby nie kolejna próba zamachu. Jesienią 1961 roku w Zagórzcu trwały przygotowania do uroczystego uruchomienia kopalni „Porąbka”. Inaugurację wydobywania wyznaczono na 3 grudnia, w przeddzień Barbórki, a rangę wydarzenia podkreślać miał udział I sekretarza KC PZPR²⁵¹. Tym razem materiał wybuchowy został umieszczony w ziemi przy trasie planowanego przejazdu w Zagórzcu. Również i ta próba zakończyła się fiaskiem; ładunek eksplodował przedwcześnie. Ofiarami zamachu ponownie padły osoby postronne: jeden z przypadkowych przechodniów poniósł śmierć na skutek odniesionych obrażeń, natomiast trzynastoletnia dziewczynka doznała ciężkich obrażeń, które spowodowały trwałe paraliż.

Po zamachu SB wraz z MO rozpoczęły operację, której celem było ustalenie sprawcy²⁵². Przyjęto, że musiała nim być osoba posiadająca wiedzę z zakresu elektryczności oraz mająca dostęp do materiałów wybuchowych. Na podstawie przyjętych założeń utworzono krąg osób podejrzewanych o możliwość dokonania zamachu. Z czasem listę tę ograniczono do około pięćdziesięciu osób, których mieszkania poddano szczegółowym przeszukaniom. W ten sposób, podczas akcji poszukiwawczej, w domu Jarosa znaleziono elektronarzędzia i środki wybuchowe. Następnie, po kilkudniowym utajnionym śledztwie, i przesłuchaniach przyznał się on do obydwu zamachów.

Zamachowiec stanął przed Sądem Wojewódzkim w Katowicach, który rozpoznał sprawę w trybie doraźnym i przy drzwiach zamkniętych. W toku śledztwa ustalono również, jak wskazuje prawnik Jarosław Bubiło, że Stanisław Jaros mógł być sprawcą kilku wcześniejszych, niewyjaśnionych aktów sabotażu. Wydarzenia te przez lata pozostawały zagadką dla organów bezpieczeństwa, których funkcjonariusze bezskutecznie podejmowali próby ustalenia osoby odpowiedzialnej za ich dokonanie²⁵³. Okoliczności tych zdarzeń przybliży dziennikarka Tamara Semik-Olech, wskazując, że w 1953 roku Jaros wraz z Wacławem S. planował wysadzenie transformatora w kopalni „Sosnowiec” (dawniej im. Stalina)²⁵⁴. Zamiar ten nie został jednak zrealizowany, ponieważ podczas rozpoznania terenu

²⁵⁰ A. Dziuba, *Bomby w Zagórzcu. Część I...*, op. cit., s. 42.

²⁵¹ Informacje o planowanej wizycie przywódcy państwa z wyprzedzeniem publikowała lokalna prasa, co pozwoliło Jarosowi na przygotowanie planu zamachu. A. Dziuba, *Bomby w Zagórzcu. Część II...*, op. cit., s. 27.

²⁵² Opis działalności służb oraz procesu dochodzeniowego: A. Dziuba, *Bomby w Zagórzcu. Część II...*, op. cit., s. 28-30.

²⁵³ J. Bubiło, op.cit., s.13. W przypisie nr 14 badacz wskazuje, że zainteresowanie śledczych wzbudziła sprawa wysadzenia transformatora w kopalni im. Stalina w Sosnowcu.

²⁵⁴ T. Semik-Olech, op.cit.

obaj mężczyźni zostali spłoszeni przez przechodzącego strażnika. W lipcu tego samego roku Jaros dokonał także zamachu na stację benzynową w Dąbrowie Górniczej, gdzie przy użyciu własnoręcznie przygotowanych ładunków uszkodził zbiorniki z olejem. Sprawcy tego zdarzenia nie wykryto, a seria podobnych aktów ustała po wcieleniu Jarosa do wojska pod koniec 1953 roku. Jak już wspomniano, dopiero w 1961 roku stanął przed sądem, po zakończeniu postępowania przygotowawczego prowadzonego przez organy bezpieczeństwa.

Sam przebieg postępowania sądowego pozostaje do dziś słabo udokumentowany, co było charakterystyczne dla spraw uznawanych przez władze PRL za szczególnie istotne z punktu widzenia bezpieczeństwa państwa. Wiadomo natomiast, że Jaros utrzymywał, że jego celem nie było pozbawienie kogokolwiek życia²⁵⁵. Zamachy miały stanowić polityczną demonstrację oraz próbę zwrócenia uwagi opinii międzynarodowej na istnienie w Polsce środowisk dążących do zmiany ustroju²⁵⁶. Sąd w dniu 25 maja 1962 roku wydał wyrok kary śmierci²⁵⁷. Obrońcy Stanisława Jarosa wnieśli rewizję od wyroku, wskazując na rażącą niewspółmierność kary do popełnionych czynów. Podnosili, że oskarżony okazał skruchę, istnieją przesłanki do jego resocjalizacji, a w wyniku zamachów 1 osoba poniosła śmierć. Tej argumentacji nie podzielił SN, uznając, że rozmiar winy Jarosa nie pozwala na zastosowanie kary innej niż śmierć. Rada Państwa nie skorzystała z prawa łaski²⁵⁸. Wyrok wykonano 5 stycznia 1963 roku o godzinie 18.30 w Katowicach²⁵⁹.

Drugim przykładem użycia przemocy wobec władz PRL była sprawa braci Ryszarda i Jerzego Kowalczyków z Opola. Zagadnienie to, ze względu na swój wyjątkowy charakter oraz późniejsze znaczenie w pamięci zbiorowej, doczekało się licznych opracowań i analiz²⁶⁰. Z tego

²⁵⁵ A. Dziuba, *Bomby w Zagórzu. Część II...*, op. cit., s. 30; T. Semik-Olech, op.cit.

²⁵⁶ W trakcie procesu Jaros zeznał: „Sam decydowałem, kiedy odpalę ładunek. Twierdzę jeszcze raz, że chciałem tylko upozorować zamach i osiągnąć pewien rozgłos, jakoby w Polsce działała silna opozycja”. Cit. per: T. Semik-Olech, op.cit.

²⁵⁷ Sygn. akt IX K 29/62.

²⁵⁸ AAN, Prokuratura Generalna, sygn. 23/54, Decyzja Rady Państwa z dnia 28.12.1962 r., k.1.

²⁵⁹ AAN, Centralny Zarząd Więziennictwa, sygn. 1/36, Zaświadczenie o wykonaniu wyroku na Stanisławie Jarosie, Katowice, 5.01.1963 r., k. 223. W tym miejscu warto wspomnieć, że J. Bubiło podaje, że niektórzy badacze twierdzą, że zamachy były w rzeczywistości upozorowane. Za ich organizację miał odpowiadać późniejszy generał Franciszek Szlachcic. J. Bubiło, op.cit., s. 15, przyp. 15.

²⁶⁰ Literatura poświęcona sprawie braci Kowalczyków obejmuje przede wszystkim publikacje prasowe oraz materiały publicystyczne, również te pisane przez historyków. Przywołano jedynie wybrane prace, które w sposób reprezentatywny ilustrują kierunki zainteresowań problematyką działalności braci Kowalczyków. Z. Bereszyński, *Czyn i cierpienie braci Kowalczyków. Ślepy zaulek czy początek opolskiej drogi do niepodległości?*, [w:] *Opolskie drogi do niepodległości*, red. M. Świder, M. Patelski, Opole 2007, s. 13-28; Idem, *Sprawa braci Kowalczyków jako przykład mitologizacji historii*, „Res Gestae. Czasopismo Historyczne” 2022, nr 15, s. 147-164; J. Bubiło, op.cit., s. 13-14; M. Szukała, *50 lat temu bracia Kowalczykowie zdetonowali bombę w opolskiej Wyższej Szkole Pedagogicznej*, <https://dzieje.pl/wiadomosci/50-lat-temu-bracia-kowalczykowie-zdetonowali-bombe-w-opolskiej-wyzszej-szkole>, (dostęp: 7.10.2021 r.); K. Tarka, *Bracia Kowalczykowie. Historia jednego zamachu*, <https://www.rp.pl/plus-minus/art18991371-bracia-kowalczykowie-historia-jednego-zamachu>, (dostęp: 08.10.2021 r.); M. Urbanek, *Słumiony wybuch: dlaczego bracia Kowalczykowie podłożyli bombę*, „Polityka” 2001, nr 40, s.

względem szczegółowa rekonstrukcja wszystkich okoliczności sprawy nie jest konieczna dla prowadzonych tu rozważań. Przedstawione zostaną jedynie najważniejsze wydarzenia, niezbędne dla ukazania charakteru czynu, reakcji aparatu państwa oraz miejsca tej sprawy w kontekście skazanych na karę śmierci za terroryzm w PRL.

Kowalczykowie pochodzili z Rzęsnika, a swoje dorosłe życie związali z Opolem i miejscową Wyższą Szkołą Pedagogiczną (dalej: WSP). Starszy z braci, Ryszard Kowalczyk, urodzony 20 lutego 1937 roku, po ukończeniu studiów z zakresu fizyki, w latach 1958-1963 rozpoczął pracę na macierzystej uczelni w Katedrze Fizyki. W 1971 roku uzyskał stopień doktora i został zatrudniony na stanowisku adiunkta²⁶¹. Jego młodszy brat Jerzy, urodzony 5 grudnia 1942 roku, po ukończeniu szkoły zawodowej oraz Technicznej Szkoły Wojsk Lotniczych w Opolu związał się z WSP, gdzie od 1966 roku pracował jako tokarz-mechanik²⁶². Miejsce ich pracy odegrało znacząco rolę w przygotowaniu całego przedsięwzięcia, a działania miały pozostać w ścisłym związku z wydarzeniami Grudnia 1970 roku²⁶³ oraz sposobem, w jaki władze komunistyczne postanowiły uhonorować funkcjonariuszy odpowiedzialnych za stłumienie robotniczych protestów. W październiku 1971 roku, podczas obchodów święta MO i SB, w Opolu planowano uroczystą akademię z udziałem przewodniczącego Rady Państwa Józefa Cyrankiewicza²⁶⁴. W jej trakcie odznaczenia mieli otrzymać funkcjonariusze MO i SB szczególnie zaangażowani w tłumienie wystąpień robotniczych na Wybrzeżu²⁶⁵. W konsekwencji WSP jawiła się jako potencjalny cel zamachu, którego zamiarem nie było uderzenie w samą uczelnię jako ośrodek nauki, lecz w system polityczny, którego pozostawała częścią²⁶⁶.

W tym miejscu warto odnotować, że historyk Zbigniew Bereszyński dowodzi, że brak jest podstaw źródłowych do przyjęcia tezy, że 6 października 1971 roku w auli WSP w Opolu

72-74. Monografię poświęconą historii braci Kowalczyków przygotował dziennikarz Jacek Wegner, który ukazał ich losy na tle szerszych przemian społecznych, moralnych i politycznych Polski w latach 1944-2006. J. Wegner, *Bez świadków obrony. Historia Jerzego i Ryszarda Kowalczyków*, Kraków 2007. J. Kirzyński także poświęcił kilka zdań tej sprawie. J. Kirzyński, *Alfabet zbrodni...*, op.cit., s. 226.

²⁶¹ J. R. Sielezin, *Ryszard Kowalczyk. Biogram*, [w:] *Opozycja PRL. Słownik biograficzny 1956-89*, t.3, red. J. Skorzyński, Warszawa 2006, s. 150-151.

²⁶² J. R. Sielezin, *Jerzy Kowalczyk. Biogram*, [w:] *Ibidem*, s. 148-149.

²⁶³ Grudzień 1970 r. był jednym z punktów zwrotnych w historii PRL a związany z brutalnym tłumieniem protestów na Wybrzeżu. Bezpośrednią przyczyną protestów robotniczych były podwyżki cen żywności, jednak ich źródłem było również narastające niezadowolenie społeczne z sytuacji gospodarczej i polityki władz. Stłumienie demonstracji przez wojsko i milicję, w wyniku którego zginęło kilkadziesiąt osób, doprowadziło do zmiany kierownictwa PZPR i objęcia funkcji I sekretarza przez Edwarda Gierka. Więcej na temat: J. Eisler, *Grudzień 1970. Geneza, przebieg, konsekwencje*, Warszawa 2000.

²⁶⁴ Józef Cyrankiewicz był jednym z najważniejszych polityków Polski Ludowej. Wieloletni działacz Polskiej Partii Socjalistycznej, a następnie PZPR, pełnił funkcję prezesa Rady Ministrów w latach 1947-1952 oraz 1954-1970. Przewodniczącym Rady Państwa został zaraz po wydarzeniach grudniowych 1970 r.

²⁶⁵ K. Tarka, op.cit.

²⁶⁶ M. Szukała, op.cit.

miał odebrać nagrodę lub odznaczenie jakiegokolwiek funkcjonariusz odpowiedzialny za wydarzenia Grudnia 1970 na Wybrzeżu²⁶⁷. Jak podkreśla badacz, dotychczas nie przedstawiono dowodów potwierdzających obecność takiej osoby podczas uroczystości. Zaplanowane na 6 października wydarzenie była rutynowym przedsięwzięciem w ramach obchodzonego corocznie resortowego święta MO i SB. W świetle dostępnych narracji kluczowe znaczenie dla interpretacji wydarzeń ma przede wszystkim motywacja sprawców. Głównym impulsem podjętych działań było, jak wynika z przedstawianych relacji i analiz, wystąpienie przeciwko systemowi politycznemu PRL oraz zakwestionowanie jego funkcjonowania.

Faktem pozostaje, że w nocy z 5 na 6 października 1971 roku w auli WSP w Opolu eksplodował ładunek wybuchowy skonstruowany z trotylu i wyposażony w zapalnik chemiczny. Śledztwo trwało kilka miesięcy²⁶⁸. Przesłuchano niemal 600 osób. Położenie Katedry Fizyki w bezpośrednim sąsiedztwie auli WSP stało się jedną z przesłanek, które skłoniły organy śledcze do skierowania uwagi na środowisko akademickie. Zgromadzone przez SB informacje dotyczące środowiska pracowników WSP były podstawą do wysunięcia przypuszczenia, że sprawcami zamachu mogli być bracia Kowalczykowie lub jeden z nich²⁶⁹. Pod koniec lutego 1972 roku Kowalczykom postawiono zarzuty o udział w wysadzeniu auli WSP oraz planowanie kolejnych zamachów.

Wyrokiem z 8 września 1972 roku Sąd Wojewódzki w Opolu skazał Jerzego Kowalczyka na karę śmierci, zaś jego brata na karę 25 lat pozbawienia wolności²⁷⁰. Głównym pomysłodawcą zamachu miał być młodszy z braci, Jerzy, co znalazło odzwierciedlenie również w treści wyroku. W uzasadnieniu wskazano, że „u osk. Jerzego Kowalczyka zrodził się zamiar dokonania jakiegoś aktu sabotażu, który miałby charakter demonstracji politycznej”²⁷¹, a „z zamiaru wysadzenia auli gmachu WSP zwierzył się (...) swemu bratu Ryszardowi”²⁷². Rola i jednocześnie вина Ryszarda polegała głównie na udzieleniu pomocy w realizacji powziętego zamiaru, a przy wymierzaniu kary, jako okoliczność łagodząca, Sąd podał „jego całkowite przyznanie się w toku śledztwa do popełnianych czynów i ujawnienie okoliczności związanych

²⁶⁷ Z. Bereszyński, *Sprawa braci...*, op.cit., s. 148. Jak pisze Bereszyński: „Jedyną osobą, która miała uczestniczyć w planowanych uroczystościach w auli opolskiej WSP, a o której wiadomo, że brała aktywny udział w tłumieniu rewolty robotniczej na Wybrzeżu, był płk Julian Urantówka, były komendant wojewódzki MO w Szczecinie, przeniesiony 20 września 1971 r. na analogiczne stanowisko do Opolu. Jednak w 1971 r., jak wynika z jego akt osobowych, nie przyznano mu żadnej nagrody ani odznaczenia”. Ibidem, s. 148.

²⁶⁸ O jego przebiegu, skutkach dla funkcjonariuszy służby bezpieczeństwa: Ibidem, s. 153-159.

²⁶⁹ M. Szukała, op.cit.

²⁷⁰ AAN, Zbiór Tadeusza Walichnowskiego, sygn. 167, Wyrok w imieniu Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej, 8.09.1972 r. k. 1-38.

²⁷¹ Ibidem, k. 9.

²⁷² Ibidem, k. 10.

z ich popełnieniem²⁷³ oraz „fakt odradzania i powstrzymywania osk. J. Kowalczyka od dokonania zamachu”²⁷⁴. Wybuch spowodował znaczne zniszczenia materialne, jednak nie pociągnął za sobą ofiar ani osób rannych. Mimo to władze potraktowały sprawę jako próbę zamachu na życie funkcjonariuszy państwowych. Orzeczenie to zostało utrzymane w mocy przez SN 18 grudnia 1972 roku²⁷⁵.

Należy nadmienić, że sprawa braci Kowalczyków zajmuje szczególne miejsce w historii oporu wobec władz. Z jednej strony ich czyn nosił znamiona aktu terrorystycznego, z drugiej zaś został zaplanowany w taki sposób, aby nie doprowadzić do śmierci ludzi. To sprawiło, że wyjątkowa surowość wyroku wywołała skutek odmienny od zamierzonego przez władze²⁷⁶. Orzeczenie stało się impulsem do mobilizacji opinii publicznej oraz zintegrowało środowiska krytyczne wobec systemu komunistycznego. W obronie braci Kowalczyków, a zwłaszcza zagrożonego wykonaniem kary śmierci Jerzego, podjęto liczne akcje protestacyjne i wystąpienia z żądaniem złagodzenia wyroku²⁷⁷. Ostatecznie, w dniu 21 stycznia 1973 roku Rada Państwa skorzystała wobec Jerzego Kowalczyka z prawa łaski, zamieniając orzeczoną karę śmierci na karę 25 lat pozbawienia wolności²⁷⁸.

W latach 80. sprawa braci stała się przedmiotem działań opozycji demokratycznej, prowadzącej kampanię na rzecz ich uwolnienia²⁷⁹. Ryszard Kowalczyk opuścił zakład karny warunkowo w 1983 roku²⁸⁰, Jerzy zaś dwa lata później²⁸¹. Po przemianach ustrojowych, w 1991 roku, ich skazanie zostało unieważnione przez prezydenta Lecha Wałęsę, co ostatecznie zamknęło wymiar prawny tej sprawy. W kolejnych latach braci oficjalnie upamiętniono²⁸².

²⁷³ Ibidem, k. 38.

²⁷⁴ Ibidem, k. 38.

²⁷⁵ AAN, Prokuratura Generalna, sygn. 20/71, Akta rewizji nadzwyczajnej w sprawie Jerzego i Ryszarda Kowalczyków- sabotaż w Wyższej Szkole Pedagogicznej w Opolu, k. 3-4.

²⁷⁶ J. Wegner, op.cit., s. 128-129.

²⁷⁷ Jak wynika z dotychczasowych publikacji poświęconych tej sprawie, w obronę braci Kowalczyków zaangażowali się m.in. Antoni Słonimski, Marian Brandys, Jacek Kuroń, Jan Józef Lipski, Adam Michnik oraz Jan Olszewski. Prośby o ułaskawienie napisało ok. 6000 osób.

²⁷⁸ J. R. Sielezin, *Jerzy Kowalczyk. Biogram*, [w:] op.cit., s. 149.

²⁷⁹ Z inicjatywy działaczy opozycji demokratycznej, m.in. członków NSZZ „Solidarność” oraz Komitetów Obrony Więzionych za Przekonania, prowadzono akcję społeczną pod hasłem „Uwolnić braci Kowalczyków”. Jej uczestnicy domagali się uwolnienia skazanych, wskazując na polityczny kontekst sprawy oraz kwestionując zasadność wymierzonych wobec nich represji.

²⁸⁰ Z więzienia Ryszard wyszedł jako TW. W jego przypadku było to zwolnienie warunkowe, połączone z pięcioletnim okresem zawieszenia wykonania kary. W praktyce oznaczało to pozostawienie Jerzego Kowalczyka w sytuacji szczególnej zależności od aparatu bezpieczeństwa, który dysponował możliwością wykorzystania tej decyzji jako środka nacisku i kontroli. J. R. Sielezin, *Ryszard Kowalczyk. Biogram*, [w:] op.cit., s. 151.

²⁸¹ J. Wegner, op.cit., s. 28-29.

²⁸² W 2010 r. przy Pomniku Poległych Stoczniowców w Gdańsku odsłonięto tablicę poświęconą ich pamięci, a w 2016 r. jednej z sal Opolskiego Urzędu Wojewódzkiego nadano imię Jerzego i Ryszarda Kowalczyków. Obaj zostali również odznaczeni Krzyżami Kawalerskimi Orderu Odrodzenia Polski. IPN, *Odsłonięcie tablicy pamiątkowej poświęconej Jerzemu i Ryszardowi Kowalczykom – Gdańsk, 18 grudnia 2010*,

Analiza spraw Stanisława Jarosa oraz braci Kowalczyków prowadzi do wniosku, że kara śmierci za czyny kwalifikowane jako terrorystyczne stanowiła w PRL realny instrument polityki karnej państwa. Jej stosowanie nie wynikało wyłącznie z oceny prawnokarnej czynu, lecz pozostawało w ścisłym związku z jego znaczeniem politycznym. Jednocześnie praktyka orzecznicza nie była jednolita. O ile wobec Stanisława Jarosa kara śmierci została wykonana, o tyle w sprawie Jerzego Kowalczyka ostateczne rozstrzygnięcie zapadło dopiero na skutek decyzji Rady Państwa. Przypadki te pokazują charakterystyczne dla PRL przenikanie się prawa i decyzji politycznych.

Na tle praktyki stosowania kary śmierci w PRL sprawa braci Kowalczyków nabiera dodatkowego znaczenia. Warto przypomnieć, że wcześniej wykonanie kary śmierci wobec Stanisława Wawrzeckiego za przestępstwa gospodarcze, wywołało publiczną krytykę i stało się przedmiotem dyskusji nad zasadnością stosowania najwyższego wymiaru kary w takich sprawach. Presja opinii publicznej oraz negatywny odbiór społeczny tej egzekucji wpłynęły na późniejszą praktykę władz, które w kolejnych latach odstąpiły od orzekania kary śmierci za przestępstwa gospodarcze. Przypadki Wawrzeckiego oraz Jerzego Kowalczyka pokazują, że opinia publiczna mogła, chociaż w ograniczonym zakresie, oddziaływać na decyzje podejmowane przez władze PRL. Co prawda system komunistyczny nie podlegał demokratycznym mechanizmom kontroli, ale narastający sprzeciw społeczny nie pozostawał bez wpływu na przebieg tych spraw.

2.4.4. Skazani za przestępstwa przeciwko zdrowiu i życiu

Zgodnie z przeprowadzoną analizą, największą grupę osób skazywanych na karę śmierci stanowili sprawcy najcięższych przestępstw przeciwko zdrowiu i życiu. Znamienne pozostaje, że po wprowadzeniu k.k. z 1969 roku, poza kilkoma przypadkami, karę śmierci wymierzano głównie za zabójstwo.

Z uwagi na charakter analizowanych spraw oraz ich znaczenie dla badanego zagadnienia, rozważania tej części rozdziału rozpoczęto od spraw prowadzonych na podstawie dekretu sierpniowego. Stanowią one szczególną kategorię postępowań, zarówno ze względu na charakter przypisywanych czynów, jak i kontekst polityczny, w którym dochodziło do ich

prowadzenia. Problematyka skazań na podstawie dekretu sierpniowego doczekała się opracowań i analiz, jednak dotyczą one głównie okresu do 1956 roku²⁸³.

Jak wspomniano wcześniej, po „odwilży” 1956 roku nastąpiło ograniczenie, lecz nie eliminacja kary śmierci w orzecznictwie z dekretu. Polskie sądy powszechne, stosując przepisy dekretu sierpniowego z 1944 roku, badały sprawy dotyczące lokalnych zbrodniarzy wojennych, strażników obozowych, funkcjonariuszy oddziałów policyjnych lub współpracowników Gestapo zatrzymanych w kraju lub deportowanych, głównie z ZSRR. Zasądzane wówczas kary śmierci były jednak w większości zmieniane na drodze łaski na dożywotnie więzienie lub 25 lat pozbawienia wolności ze względu na upływ czasu od zakończenia wojny oraz zmieniający się klimat polityczny. Ogółem, w latach 1944-1969 za przestępstwa okupacyjne skazano w Polsce 17 845 osób, przy czym wobec ponad 1500 osób orzeczono najwyższy wymiar kary. Wśród skazanych było 5432 Niemców, pozostali byli obywatelami polskimi, głównie narodowości polskiej²⁸⁴. Kilka wyroków zapadło również w latach 70. Niektóre z osób objętych postępowaniami na podstawie dekretu i skazanych na najwyższy wymiar kary po „odwilży” jak Erich Koch²⁸⁵, czy Zdzisława Nurkiewicza²⁸⁶ zostały przedstawione w literaturze przedmiotu.

²⁸³ *Dekret sierpniowy jako narzędzie rozliczeń z kolaboracją i zbrodniami niemieckimi okresu II wojny światowej*, red. A. Dziurok, P. Piątek, Warszawa 2025; M. Birt, op.cit.

²⁸⁴ J. Kurczab, *Milicyjny samosąd nad inż. Julianem Czerlakiem (6/7 listopada 1945 r.)*, „Aparat Represji w Polsce Ludowej 1944-1989” 2018, nr 1, s. 62.

²⁸⁵ Erich Koch należał do najważniejszych i najbardziej brutalnych funkcjonariuszy III Rzeszy. Po dojściu nazistów do władzy został nadprezydentem Prus Wschodnich, a podczas wojny pełnił również funkcję komisarza Rzeszy na Ukrainę. Odpowiadał za zbrodnie popełnione na ludności polskiej, żydowskiej i ukraińskiej. Po wojnie ukrywał się w Niemczech Zachodnich, jednak w 1949 r. został aresztowany przez Brytyjczyków i przekazany Polsce. W 1958 r. stanął przed Sądem Wojewódzkim w Warszawie i skazany na karę śmierci (sygn. akt IV K 311/58). Więcej na temat Kocha: J. Kirzyński, *Alfabet zbrodni 2...*, op.cit., s. 364-369; M. Majewski, *Dokumenty dotyczące Ericha Kocha w zespole archiwalnym Instytutu Pamięci Narodowej w Warszawie*, „Przegląd Archiwalny Instytutu Pamięci Narodowej” 2008, nr 1, s. 41-68; R. Meindl, *Gauleiter Prus Wschodnich. Erich Koch - biografia polityczna*, Poznań 2022. Warto wspomnieć, że w lutym 2009 r. „Rzeczpospolita” poinformowała o dokumentach IPN, według których Koch mógł pozostawać przy życiu ze względu na posiadaną wiedzę o miejscu ukrycia Bursztynowej Komnaty. SB i KGB miały liczyć na to, że jako były zarządca Prus Wschodnich wskaże miejsce jej ukrycia. C. Gmyz, *Jak SB i KGB tropiły Bursztynową Komnatę*, <https://historia.rp.pl/historia/art7831671-jak-sb-i-kgb-tropily-bursztynowa-komnate>, (dostęp: 09.02.2009 r.).

²⁸⁶ Zdzisław Nurkiewicz ps. „Noc”, „Nieczej”, „Bator”, „Błyskawica” był podporucznikiem kawalerii Wojska Polskiego i żołnierz Armii Krajowej. W czasie, w latach 1942-1944 organizował i dowodził oddziałem 27. pułku ułanów w Puszczy Nalibockiej, znanym jako „Legion Nurkiewicza”. Walczył również w Powstaniu Warszawskim i w Puszczy Kampinoskiej. Po wojnie został aresztowany i skazany na karę śmierci przez Sąd Wojewódzki w Zielonej Górze za działalność w AK i zwalczanie partyzantki sowieckiej (sygn. akt IV K 130/59), zamienioną następnie na 15 lat więzienia. W 2005 r. został pośmiertnie zrehabilitowany. Podstawowe informacje o Nurkiewiczu można sprawdzić w katalogu IPN. BIP IPN, *Zdzisław Nurkiewicz*, Dane osoby z katalogu osób „rozpracowywanych”, <https://katalog.bip.ipn.gov.pl/informacje/125629>, (dostęp: 20.03.2022 r.). Biogram Zdzisława Nurkiewicza dostępny jest na stronie Muzeum Powstania Warszawskiego, *Biogramy powstańcze. Zdzisław Nurkiewicz*, <https://www.1944.pl/powstancze-biogramy/zdzislaw-nurkiewicz,54232.html>, (dostęp: 20.03.2022 r.).

Jednym z bardziej znanych jest też sprawa współodpowiedzialnego za zamordowanie rodziny Ulmów Józefa Kokota²⁸⁷. Kokot, po zajęciu Czechosłowacji przez III Rzeszę, został w 1940 roku powołany do wojska, a następnie skierowany do niemieckiej policji. W latach 1941-1944 pełnił służbę jako żandarm w Łąncucie, gdzie zasłynął z okrucieństwa w zachowaniu wobec ludności polskiej i żydowskiej. Przypisywano mu udział w licznych egzekucjach, w tym mordzie rodziny Ulmów, a miejscowi nazywali go „Diabłem z Łącuta”²⁸⁸. Pod koniec wojny wcielono go do Wehrmachtu. Po sowieckiej niewoli powrócił do Czechosłowacji, gdzie zamieszkał pod Ostrawą i pracował jako ślusarz. W 1957 roku, na wniosek Prokuratury Wojewódzkiej w Rzeszowie, został aresztowany i przekazany Polsce, aby odpowiedzieć za popełnione zbrodnie. Akt oskarżenia przeciwko Kokotowi sporządzono w dniu 3 czerwca 1958 roku²⁸⁹. Dwa miesiące później, w dniu 30 sierpnia 1958 roku, Sąd Wojewódzki w Rzeszowie skazał Kokota na karę śmierci²⁹⁰. W dniu 21 stycznia 1959 roku SN utrzymał ten wyrok uznając wnioski oskarżonego o wymierzenie niższego wymiaru kary za bezzasadne²⁹¹. Dopiero Rada Państwa skorzystała z prawa łaski i zamieniła karę śmierci na dożywotnie pozbawienie wolności²⁹². Historyk Wojciech Hanus ustalił, że Kokot zmarł 16 lutego 1980 roku na Oddziale Chirurgicznym Szpitala Aresztu Śledczego w Bytomiu²⁹³.

Wśród osób podejrzanych o zbrodnie objęte dekretem sierpniowym byli także ci, których losy przez wiele lat pozostawały nieznane. Niektórzy podejrzani już nie żyli, inni pozostawali nieuchwytni z powodu braku informacji o miejscu ich pobytu. W części przypadków nie było również możliwości dokładnego ustalenia ich roli w popełnianych zbrodniach. Zdarzało się jednak, że podejrzanych udawało się odnaleźć po wielu latach. Część z nich próbowała uniknąć odpowiedzialności, ukrywając swoją prawdziwą tożsamość.

²⁸⁷ W innych wersjach zapisu pojawia się nazwisko Josef Kokott.

²⁸⁸ IPN, *Rodzina Ulmów z Markowej*, <https://rodzinaulmow.ipn.gov.pl/ulm/multimedia-1/materialy-z-archiwum-ipn/20980,Akt-oskarzenia-przeciwko-Jozefowi-Kokotowi.html>, (dostęp: 12.01.2025 r.). Na stronie dostępny jest skan aktu oskarżenia wobec Kokota.

²⁸⁹ W brzmieniu obwieszczenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 15.12.1946 r. Obwieszczenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 11 grudnia 1946 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu dekretu z dnia 31 sierpnia 1944 r. o wymiarze kary dla faszystowsko-hitlerowskich zbrodniarzy winnych zabójstw i znęcania się nad ludnością cywilną i jeńcami oraz dla zdrajców Narodu Polskiego. Dz. U. z 1946 r., nr 69, poz. 377. Akta w sprawie karnej prowadzonej przeciwko Kokotowi znajdują się w zbiorach AIPN. Sygn. akt: AIPN Rz 052/317.

²⁹⁰ Sygn. akt IV K 126/58.

²⁹¹ Sygn. akt I K 730/58.

²⁹² AAN, Prokuratura Generalna, sygn. 23/61, Decyzja Rady Państwa z dnia 07.05.1959 r., k. 109. Później została zredukowana do 25 lat pozbawienia wolności.

²⁹³ W. Hanus, *Josef Kokott. Funkcjonariusz żandarmerii niemieckiej współodpowiedzialny za śmierć rodziny Ulmów*, <https://przystanekhistoria.pl/pa2/tematy/zbrodnie-niemieckie/103240,Josef-Kokott-Funkcjonariusz-zandarmerii-niemieckiej-wspolodpowiedzialny-za-smierc.html>, (dostęp: 08.09.2023 r.). Przyczyną śmierci Kokota był rozległy nowotwór płuc. W. Hanus opracował odrębną monografię poświęconą zbrodni na rodzinie Ulmów oraz losom niemieckich żandarmów uczestniczących w tej zbrodni. W. Hanus, *Zbrodnia (nie)osądzona. Losy żandarmów niemieckich biorących udział w mordzie na rodzinie Ulmów i ukrywanych przez nich Żydach*, Warszawa–Rzeszów 2025.

Sergiusz Bobko vel Stefan Bukowski²⁹⁴, Aleksander Leusz vel Józef Suchocki²⁹⁵ oraz Aleksander Weronik byli funkcjonariuszami białoruskiej policji²⁹⁶ i strażnikami obozowymi w Kołdyczewie²⁹⁷. Bobko w latach 1942-1943, między innymi w Baranowiczach, Horodyszczu, Nieświeżu i Białej Podlaskiej, pełnił służbę jako policjant, a następnie jako komendant obozu w Kołdyczewie uczestniczył w zabójstwach i eksterminacji ludności żydowskiej, zwalczaniu sowieckiej partyzantki oraz wykonywaniu wyroków śmierci zleczanych przez władze niemieckie²⁹⁸. Pozostali, w latach 1942-1944, głównie na terenie powiatu baranowickiego, odpowiadali za liczne zabójstwa ludności cywilnej. Po zakończeniu wojny ukrywali się pod zmienionymi danymi osobowymi. Po latach stanęli przed polskim wymiarem sprawiedliwości. Zarzucono im udział w represjach i masowej eksterminacji więźniów obozu, a także dokonanie zabójstw indywidualnych. W toku rozprawy oskarżeni nie przyznawali się do popełnienia zarzucanych im zbrodni. Przyznawali się jedynie do wstąpienia do formacji pozostającej na służbie niemieckiej oraz wykonywania wydawanych im rozkazów, tłumacząc swoje postępowanie groźbami i obawą o życie własne oraz członków ich rodzin. Sąd Wojewódzki we Wrocławiu nie dał wiary tym wyjaśnieniom i w dniu 2 grudnia 1957 roku skazał całą trójkę na karę śmierci²⁹⁹. Sprawa trafiła przed SN, a następnie znalazła się w toku postępowania ułaskawieniowego. W wyniku rewizji karę śmierci wymierzoną Aleksandrowi Leuszowi zmieniono na 10 lat pozbawienia wolności³⁰⁰. Odmienne przedstawiała się sytuacja Sergiusza Bobki i Aleksandra Weronika. W wyniku rewizji nadzwyczajnej, w dniu 7 maja 1959 roku, SN w poszerzonym składzie utrzymał wobec nich wyrok Sądu Wojewódzkiego³⁰¹. Ostatecznie, Rada Państwa w dniu 1 lipca 1959 roku orzeczone wobec obu skazanych kary śmierci zamieniła

²⁹⁴ Pod nazwiskiem Bukowski ukrywał się w latach 50. XX w.

²⁹⁵ Leusz zaczął ukrywać się pod nazwiskiem Suchocki niedługo po zakończeniu wojny.

²⁹⁶ Mowa o 13. Białoruskim Batalionie Policyjnego SD (Schutzmannschafts-Bataillon der SD 13). Była to ochotnicza, kolaboracyjna jednostka niemieckiej Służby Bezpieczeństwa Reichsführera SS (SD), utworzona z Białorusinów i działająca podczas II wojny światowej. J. Grzybowski, *Białoruski ruch niepodległościowy w czasie II wojny światowej*, Warszawa. 2021.

²⁹⁷ Obóz w Kołdyczewie koło Baranowicz (obecnie teren Białorusi) został utworzony przez Niemców w marcu 1942 roku na terenie dawnego majątku ziemskiego. Był ogrodzony drutem kolczastym i składał się m.in. z baraków oraz więzienia obozowego. Funkcjonował do czerwca 1944 roku. Był miejscem masowych prześladowań i mordów. Więziono w nim głównie Polaków, ale także Żydów i osoby innych narodowości. Więźniowie byli poddawani głodowi, ciężkiej pracy, torturom i egzekucjom. Według podanego źródła w obozie zamordowano ok. 22 tysięcy osób. Obóz został zlikwidowany w związku ze zbliżaniem się Armii Czerwonej. Wirtualny Sztetl, *Niemiecki nazistowski obóz koncentracyjny w Kołdyczewie koło Baranowicz*, <https://sztetl.org.pl/pl/miejscowosci/b/1055-baranowicz/116-miejsca-martyrologii/47030-niemiecki-nazistowski-oboz-koncentracyjny-w-koldyczewie-kolo-baranowicz>, (dostęp: 09.01.2026 r.).

²⁹⁸ Akta w sprawie karnej prowadzonej przeciwko Bobko znajdują się w zbiorach AIPN. Sygn. akt: IPN Wr 488/1625.

²⁹⁹ Sygn. akt IV K 307/57.

³⁰⁰ SN 27.03.1958 r. zmienił wyrok I instancji skazując Bobkę na karę dożywotniego pozbawienia wolności, zaś Weronika na 15 lat więzienia. Sygn. akt IV K 26/58.

³⁰¹ Sygn. akt V K 331/59.

na karę dożywotniego pozbawienia wolności³⁰². Jak ustalił historyk Ihar Melnikau, Leusz w 1965 roku odzyskał wolność, Weronik pozostał w więzieniu aż do śmierci, natomiast Bobko, po złagodzeniu wyroku, opuścił więzienie w latach 70. i osiadł w Legnicy³⁰³.

To tylko kilka spraw, wciąż istnieje szereg przypadków wymagających dalszego rozpoznania źródłowego. W tym miejscu należy podkreślić, podobnie jak uczyniono to we wstępie, że podjęta w pracy kwerenda zmierzała do możliwie pełnego ustalenia przypadków orzeczenia kary śmierci po Polskim Październiku 1956 roku. Mimo podjętych poszukiwań przedstawiony w aneksie katalog skazanych z dekretu sierpniowego nie może być uznany za definitywnie zamknięty. Nie wynika to z pominięcia tej kategorii spraw, lecz z obecnego stanu dostępności źródeł. Jest to jeden z tych obszarów, w których dalsze badania mogą prowadzić nie tylko do ujawnienia kolejnych przypadków, lecz także do weryfikacji dotychczasowych ustaleń dotyczących skali i charakteru stosowania najwyższego wymiaru kary.

Co ważne, tylko w kilku z odnalezionych przypadków doszło do wykonania wyroku śmierci. Na niewykonanie orzeczonych kar wpływały zarówno rozstrzygnięcia zapadające w toku postępowań rewizyjnych, jak i zastosowanie prawa łaski. Nie bez znaczenia pozostawały również indywidualne okoliczności dotyczące skazanych, jak czas od upływu zbrodni, który w niektórych sprawach stanowił dodatkową przesłankę odstąpienia od wykonania kary. Ostatni wyrok kary śmierci, jak już wspomniano, zapadł w 1978 roku, skazano wówczas Jana Masłowskiego vel Iwana Maślija.

Masłowski vel Maślij był komendantem posterunku Ukraińskiej Policji Pomocniczej (UPP)³⁰⁴ w Szczepiatynie, w powiecie hrubieszowskim. Maślij służył wcześniej na posterunku w Cieszanowie, gdzie zasłynął z wyjątkowej brutalności, a od maja 1942 roku pełnił służbę właśnie w Szczepiatynie, prowadząc tam działalność zbrodniczą co najmniej do kwietnia 1944 roku. Po wojnie zmienił tożsamość i osiadł pod Wrocławiem, gdzie prowadził pozornie normalne życie. W 1976 roku został rozpoznany przez jedną z mieszkank Tarnoszyna, co doprowadziło do wszczęcia śledztwa i jego zatrzymania. W procesie zeznawało ponad 100 świadków, którzy w większości rozpoznali Masłowskiego jako sprawcę zbrodni popełnianych podczas wojny³⁰⁵. W dniu 27 października 1978 roku Sąd Wojewódzki w Zamościu skazał go

³⁰² AAN, Prokuratura Generalna, sygn. 23/28, Decyzja Rady Państwa z dnia 01.07.1959 r., k. 66.

³⁰³ I. Melnikau, *Zdrada narodowa czy walka o idee? Białorusini w służbie nazistów*, <https://www.onet.pl/informacje/nowaeuropawschodnia/zdrada-narodowa-czy-walka-o-idee-bialorusini-w-sluzbie-nazistow/3hv03nk,30bc1058>, (dostęp: 10.07.2023 r.).

³⁰⁴ UPP była ukraińską formacją kolaboracyjną współpracującą z niemieckimi strukturami policyjnymi.

³⁰⁵ Wzmianki o Janie Masłowskim vel Iwanie Maśliju pojawiają się w opracowaniach dotyczących zbrodni wołyńskiej, w związku z jego działalnością w czasie II wojny światowej. IPN, *Zbrodnia w m. Szczepiatyn w dniu 26 marca 1944 r.*, <https://zbrodniawolynska.pl/zw1/form/r754581373866,Zbrodnia-w-m-Szczepiatyn-w-dniu-26-marca-1944-r.html>, (dostęp: 10.01.2026 r.). Sprawa Jana Masłowskiego znalazła się również w monografii

na karę śmierci³⁰⁶. Rada Państwa nie skorzystała z prawa łaski, a orzeczoną wobec niego karę wykonano 20 sierpnia 1979 roku³⁰⁷.

Analiza motywacji sprawców zbrodni osądzanych na podstawie dekretu sierpniowego także wymaga osobnego omówienia. Motywacja sprawcy, który zabija sąsiadkę w celu zaboru kosztowności, jest związana z bezpośrednią, osobistą korzyścią. Podobnie w przypadku zabójstwa wynikającego z patologicznych popędów czy innych indywidualnych skłonności, które znajdują przyczynę głównie w jego osobowości i motywach psychologicznych, o czym szerzej w dalszej części rozdziału. W przypadku zbrodni popełnianych w realiach okupacji konieczne jest uwzględnienie szerszego kontekstu, w którym jednostkowa decyzja mogła być częścią systemowo organizowanej przemocy. Jednocześnie ich rekonstrukcja jest szczególnie trudna. Powojenne wyjaśnienia oskarżonych, jak wspomnianych Bobko, Leusza czy Weronika, mogły służyć nie tylko odtworzeniu rzeczywistych pobudek, lecz także usprawiedliwieniu własnego postępowania lub pomniejszeniu odpowiedzialności. Nie oznacza to, że sprawcy działający w okresie okupacji byli pozbawieni indywidualnych motywacji. Ich decyzje wynikały z różnych czynników, takich jak przekonania ideologiczne, podporządkowanie niemieckim władzom okupacyjnym, czy obawa przed konsekwencjami odmowy wykonania poleceń. Specyfika tych spraw polega na tym, że indywidualne pobudki pozostawały często w związku z kontekstem politycznym i społecznym.

Odnotowana liczba skazań wskazuje, że przestępstwa przeciwko życiu i zdrowiu należały do kategorii czynów o szczególnym ciężarze gatunkowym, jednak okres PRL przyniósł ich dodatkowy wymiar. Część z nich zaczęła funkcjonować nie tylko jako przedmiot postępowań karnych, lecz, podobnie jak w przypadku afery mięsnej, czy sprawy braci Kowalczyków, również jako wydarzenia o znaczącym oddziaływaniu społecznym i medialnym. Nagłośnienie tych najbrutalniejszych przypadków powodowało, że procesy te uzyskiwały dodatkowy wymiar symboliczny, stawały się demonstracją skuteczności organów ścigania oraz stanowczości państwa wobec najgroźniejszych przejawów przestępczości.

historyka Szczepana Żmudzkiego, której zakres chronologiczny obejmuje wydarzenia związane z działalnością ukraińskiej policji pomocniczej oraz zbrodniami popełnianymi na terenie Ułhówka i okolic w okresie II wojny światowej. S. Żmudzki, *Ułhówek – dzieje miejscowości od czasów rozbiorów do zakończenia akcji „Wisła”*, Ułhówek 2017. Kilka zdań zbrodniom Maślija poświęcił także J. Kirzyński. J. Kirzyński, *Alfabet zbrodni 2...*, op.cit., s. 490.

³⁰⁶ Sygn. akt II K 2/78. SN nie uwzględnił wniosku o uchylenie wyroku (sygn. akt IV KR 23/79).

³⁰⁷ Informacja na ten wykonania wyroku ukazała się w „Sztandarze Ludu”. A. K. *Wykonany został wyrok śmierci na Iwanie Masliju*, „Sztandar Ludu”, 24.08.1979 r., s. 2.

Dorobek poświęcony sprawom zabójców z okresu PRL jest niezwykle obszerny³⁰⁸. O ile sprawy osób skazanych za przestępstwa o innych kwalifikacjach prawnych doczekały się mniejszej lub większej liczby opracowań, o tyle najbardziej głośne przypadki morderstw stały się przedmiotem tak licznych publikacji, że ich pełne zestawienie mogłoby stanowić odrębny fragment bibliografii. Warto dodać, że zainteresowanie tego typu sprawami wykracza dziś poza literaturę naukową i popularną³⁰⁹.

Równolegle na kanwie tych narracji rozwinęła się refleksja nad samą literaturą niefikcjonalną poświęconą zbrodni, obejmująca analizę poszczególnych gatunków oraz próbę określenia granic między nimi między różnymi formami narracji faktograficznej³¹⁰. Nie wszystkie procesy uzyskały podobny rozgłos, a ich późniejsza obecność głównie w literaturze niefikcjonalnej, czy popkulturze często była konsekwencją nie tyle rzeczywistego znaczenia wydarzeń, lecz sposobu ich przedstawienia przez media, organy państwowe oraz samych autorów. W wielu przypadkach widoczna jest także tendencja do rozbudowywania narracji wokół elementów sensacyjnych, których zakres nie zawsze znajduje pełne potwierdzenie w zachowanym materiale dowodowym. Nie oznacza to odrzucenia tych przekazów, również one mogą posiadać wartość poznawczą, zwłaszcza jako świadectwo funkcjonowania określonych stereotypów.

³⁰⁸ Wśród bogatego dorobku dominują teksty ujęte w formie pitawalu, czyli gatunku literackiego obejmującego zbiory opisów autentycznych spraw kryminalnych i procesów sądowych, przedstawianych w formie narracyjnej, nierzadko z elementami sensacyjnymi i dydaktycznymi: A. Antczak, J. Warecha, *Pitawal łódzki*, Łódź 1994; J. Derenda, B. Sygit, *Pitawal Bydgoski*, Bydgoszcz 1985; T. Dyniewski, *Zbrodnie. Zdrada. Kara. Pitaval Śląski*, Katowice 1986; T. Dzieszynski, *Miłość, pieniądze i śmierć. Pitaval rzeszowski*, Rzeszów 1984; K. Krzyżagórski, *Pitaval wrocławski*, Wrocław 1974; S. Podemski, *Pitawal PRL-u*, Warszawa 2006. Do tego doliczyć należy pozycje z zakresu literatury faktu o tematyce kryminalnej. K. Kunicki, T. Ławecki, *Zagadki kryminalne PRL*, Ożarów Mazowiecki 2022; P. Semczuk, *Czarna wołga. Kryminalna historia PRL*, Warszawa 2018.

³⁰⁹ Liczne przypadki przestępstw, śledztw i procesów sądowych stały się przedmiotem audycji oraz materiałów publikowanych na różnych platformach internetowych. Nie sposób nie wspomnieć o dynamicznie rozwijających się w ostatnich latach podcastach o tematyce kryminalnej. Ich liczba stale rośnie, a gatunek ten zdobywa coraz większą popularność wśród odbiorców. A. Gołębiowska, F. Łyszczek, *Artykuł 148-Podcast Kryminalny*, <https://open.spotify.com/show/7uJ0dNIA5Q2t9kxzcOWxzD>, (dostęp: 12.12.2024 r.); M. Mysza, *Kryminatorium*, <https://open.spotify.com/show/4wEuac2C7cpuvy8HBjfvW7>, (dostęp: 12.12.2024 r.). Sprawom kryminalnym PRL poświęcono kilka odcinków na kanałach poświęconym tematyce zbrodni na platformie YouTube. *Pokój zbrodni*, <https://www.youtube.com/@PokojZbrodni>, (dostęp: 22.09.2023 r.); *Zbrodnia Ikara*, https://www.youtube.com/@Zbrodnia_Ikara, (dostęp: 22.12.2019 r.).

³¹⁰ W kontekście publikacji o zabójcach powstają prace traktujące przede wszystkim o gatunkach oraz próbach wytaczania granic pomiędzy nimi w obrębie bogatej klasy literatury niefikcjonalnej. I. Adamczewska-Baranowska, „True crime novel” – *między literaturą piękną a dziennikarstwem*, [w:] *Apetyt na rzeczywistość. Między literaturą a dziennikarstwem – relacje, interakcje, perspektywy*, red. A. Kłosińska-Nachin, E. Piwońska, Łódź 2016, s. 91-115; Eadem, *Powieść o prawdziwej zbrodni*, „Zagadnienia Rodzajów Literackich” 2016, nr 4, s. 150-156; Eadem, „Z zimną krwią się zbliżyć”. *Historyczne reportaże kryminalne Cezarego Łazarewicza i Przemysława Nemczuka jako true crime novels*, [w:] *Rejestry kultury*, red. K. Olkusz, Wrocław 2019, s. 951-970; J. Tabaszewska, *Na granicy faktu. Kategoria fiction w badaniach nad współczesnymi biografiami*, „Teksty Drugie” 2019, nr 1, s. 61-79; Eadem, *Prawdziwe przestępstwa. O afektywnej karierze pewnego formatu*, „Teksty Drugie” 2019, nr 6, s. 120-140.

Znaczenia nabrały zwłaszcza sprawy morderców seryjnych, które ze względu na wyjątkowy charakter popełnionych czynów, skalę zbrodni oraz sposób działania sprawców przyciągały uwagę opinii publicznej. Przypadki te doczekały się odrębnych opracowań, zarówno o charakterze historycznym, kryminologicznym jak i publicystycznym³¹¹. Wśród najczęściej analizowanych znalazły się między innymi sprawy Bogdana Arnolda³¹² Joachima Knychala³¹³, Karola Kota³¹⁴, Edmunda Kolanowskiego³¹⁵, Marcina Trynkiewicza³¹⁶ oraz te najbardziej kontrowersyjne z omawianego okresu, proces Zdzisława Marchwickiego³¹⁷.

³¹¹ Dominują wśród nich opracowania kryminologiczne, podejmujące problematykę etiologii przestępstwa, charakterystyki sprawców oraz sposobów działania. M. Całkiewicz, *Modus operandi sprawców zabójstw*, Warszawa 2010; A. Czerwiński, K. Gradoń, *Seryjni mordercy*, Warszawa 2001; E. Gruza, *Polskie wampiry kryminalne*, „Problemy Współczesnej Kryminalistyki”, 2023, nr 23, s. 113-128; J. Jastrzębski, *Bestie. Zbrodnie i kary*, Frampol 2017; M. H. Kowalczyk, *Zabójcy seryjni i seksualni oraz możliwości ich resocjalizacji*, „Resocjalizacja Polska” 2012, nr 3, s. 35-53; A. Skura, *Uzależnieni od zabijania. Fenomen seryjnego mordercy w literaturze przedmiotu*, [w:] *Narkotyki. Przeszość - teraźniejszość. Wybrane problemy*, red. G. Frischke, W. Ślusarczyk, Lublin 2022, s. 151-174; J. Stukan, *Polscy seryjni mordercy*, Frampol 2018; J. Stukan, *Seryjni...*, op.cit.; Ł. Wroński, op.cit.

³¹² W latach 1966-1967 Bogdan Arnold zamordował w Katowicach cztery kobiety. Ich ciała przechowywał w swoim mieszkaniu. W toku śledztwa przyznał, że przed śmiercią torturował swoje ofiary. W toku późniejszych wyjaśnień przyznał również, że przed dokonaniem zbrodni poddawał swoje ofiary torturom. Przydomek „Władca Much” zyskał z powodu rojów much unoszących się wokół jego mieszkania. A. Gawliński, *Władca Much. Bogdan Arnold - seryjny morderca kobiet*, Gdańsk 2023.

³¹³ Joachim Knychala znany jako „Wampir z Bytomia” lub „Frankenstein” w latach 1974-1982 na terenie Śląska atakował kobiety, zabijając pięć z nich. Po zatrzymaniu twierdził, że inspirował się „Wampirem z Zagłębia”, którego proces obserwował, uczestnicząc w rozprawach sądowych. A. Gawliński, *Wampir. Joachim Knychala - seryjny morderca kobiet*, Gdańsk 2022; E. Kozak, *Pamiętniki wampira*, Warszawa 2003; P. Semczuk, *Kryptonim „Frankenstein”*, Warszawa 2017; A. Skura, *Tożsamość seryjnego mordercy. Przypadek Joachima Knychala na podstawie literatury non-fiction*, „Heteroglossia” 2017, nr 7, s. 37-50; J. Widacki, *Zabójca z motywów seksualnych: studium przypadku*, Kraków 2006.

³¹⁴ Karol Szczepan Kot w latach 60. XX wieku wywołał w Krakowie atmosferę strachu. Został oskarżony o dwa zabójstwa i usiłowanie kolejnych dziesięciu. Jego ofiarami były głównie kobiety i dzieci. M. Florek, S. Radziejewski, *Niezwykły przestępca. Sprawa Karola Kota*, Warszawa 1969; P. Semczuk, *M jak Morderca. Karol Kot- Wampir z Krakowa*, Warszawa 2019.

³¹⁵ Edmund Kolanowski w latach 1970-1982 dopuścił się trzech zabójstw kobiet i dziewczynki oraz licznych przypadków okaleczania i profanacji zwłok na terenie Poznania. M. Czornyj, *Zimny chirurg*, Poznań 2020; A. Gawliński, *Nekrofil. Edmund Kolanowski – Zimny Chirurg*, Gdańsk 2021; M. Larek, *Martwe ciała*, Łódź 2019; A. Skura, *Poznań śladami Edmunda Kolanowskiego. O turystyce śladami zbrodni słów kilka*, [w:] *Miasto w ujęciu interdyscyplinarnym*, red. A. S. Kotowski, M. Rajewska, Bydgoszcz 2023, s. 151-161.

³¹⁶ Mariusz Trynkiewicz określony został przez media mianem „Szatana z Piotrkowa”. Z zawodu był nauczycielem. W 1988 r. zamordował czterech chłopców w wieku od 11 do 13 lat, za co we wrześniu 1989 r. został skazany na karę śmierci. A. Gawliński, *Szatan. Mariusz T. – morderca chłopców*, Gdańsk 2024; E. Iwanicki, *Proces szatana?*, Łódź 1990; P. Pytlakowski, *Trynkiewicz i inni. Rozmowy ze skazanymi na karę śmierci*, Konstancin Jeziorna 2014; E. Źarska, E., *Łowca. Sprawa Trynkiewicza*, Warszawa 2018.

³¹⁷ Zdzisław Marchwicki, określany mianem „Wampira z Zagłębia”, został oskarżony o zabójstwo 14 kobiet oraz usiłowanie zabójstwa kolejnych. W 1975 r. skazano go na karę śmierci, którą wykonano w 1977 r. Jak wspomniano, sprawa do dziś budzi kontrowersje ze względu na liczne wątpliwości dotyczące materiału dowodowego i przebiegu śledztwa. Jak dotąd powstało wiele artykułów poświęconych Zdzisławowi Marchwickiemu. Teksty dziennikarzy Małgorzaty Piwowarczyk, Przemysława Semczuka, czy Grażyny Starzak to reportaże, gdzie autorzy analizowali akta sprawy i stawia pytanie, czy skazany faktycznie był bezwzględny mordercą, czy też ofiarą pomyłki sądowej lub politycznego nacisku na organa ścigania. M. Piwowarczyk, *Kontrowersje wokół seryjnych morderców na przykładzie Zdzisława Marchwickiego*, Zdzieszowice 2010; P. Semczuk, *Wampir z Zagłębia*, Kraków 2016; G. Starzak, *Marchwicki – morderca czy ofiara? Powrót wampira*, Karków 1993. Poza wymienionymi powstały też artykuły skupiające się na funkcjonowaniu jego postaci w narracjach literackich, kulturowych i społecznych. K. Adaszewska, *Problem Zdzisława Marchwickiego – uprzedmiotowienie ofiary i oprawcy w kontekście mitu wampirycznego*, „ProLog. Interdyscyplinarne Czasopismo

Liczba zachowanych spraw, w których zapadł wyrok śmierci, pozwala, na podstawie analizy źródeł oraz tak licznych narracji, pokusić się o sformułowanie pewnych ogólniejszych wniosków dotyczących sprawców zbrodni zabójstwa. Nie chodzi przy tym o stworzenie uniwersalnego „modelu” sprawcy, lecz o wskazanie cech i okoliczności powtarzających się w badanym materiale. Analiza zgromadzonych danych wykazała, że wśród sprawców zabójstw zdecydowanie dominowali mężczyźni, dlatego to przede wszystkim na podstawie ich charakterystyki opracowano zamieszczony poniżej „profil sprawcy”. Mniej rozpoznana pozostaje historia kobiet, które za popełnione zbrodnie zostały skazane na karę śmierci. Jeden z takich przypadków, zostanie poddany odrębnej analizie w dalszej części rozdziału.

Sprawcą była w znacznej mierze osoba uprzednio karana, powracająca do przestępstwa, najczęściej przeciwko mieniu; przede wszystkim kradzieży i włamań. Powrót do przestępstwa często wpływał na ocenę oskarżonego, a w systemie prawa karnego PRL prowadził w określonych przypadkach do zaostrzenia odpowiedzialności w ramach instytucji recydywy³¹⁸. Można ostrożnie przyjąć, że kształtowanie się surowszej reakcji karnej było związane nie tylko z charakterem konkretnego czynu, lecz również z utrwalonym obrazem sprawcy jako osoby, wobec której wcześniejsze oddziaływanie karne nie przyniosło oczekiwanych rezultatów.

W wielu sprawach konieczne było powołanie biegłych lekarzy, ponieważ, jak wspomniano, dla przypisania sprawcy odpowiedzialności za zabójstwo należy ustalić, czy w chwili czynu miał on możliwość rozpoznania jego znaczenia i pokierowania swoim postępowaniem. Do oceny stanu psychicznego skazanych powoływano lekarzy psychiatrów, działających zgodnie z obowiązującymi w danym okresie wytycznymi i standardami, które z czasem ulegały zmianom³¹⁹. Oskarżeni byli kierowani na kilkudniową lub kilku tygodniową

Humanistyczne” 2014, nr 1, s. 73-85; K. Siwoń, *Scena zbrodni. Wokół wizerunku Wampira z Zagłębia* [w:] *Groza w kulturze polskiej*, red. R. Dudziński, K. Kowalczyk, J. Płoszaj, Wrocław 2016, s. 139-156; A. Skura, *Świat seryjnego mordercy. Przestrzeń „łowcy” i przestrzeń ofiary w świetle pamiętnika Zdzisława Marchwickiego oraz relacji dotyczących działalności „wampira z Zagłębia”*, [w:] *Przestrzeń w kulturze współczesnej. Język, media, architektura*. T. 2, red. B. Morzyńska-Wrzesek, D. Mazur, Bydgoszcz 2016, s. 139-153; M. Wiczorek, *Tożsamość mordercy. Przypadek Zdzisława Marchwickiego – Wampira z Zagłębia*, [w:] *Wokół tożsamości: teorie, wymiary, ekspresje*, red. I. Borowik, K. Leszczyńska, Kraków 2007, s. 343-359.

³¹⁸ Przykładem jest sprawa Wiktora Nowotyńskiego. Wyrokiem Sądu Wojewódzkiego z 16.08.1972 r. został on skazany na karę 25 lat pozbawienia wolności (sygn. akt IV K 137/72). W wyniku rewizji SN zmienił rozstrzygnięcie, wymierzając oskarżonemu karę śmierci (sygn. akt II KR 23/73). Przy ferowaniu kary SN miał na uwadze nie tylko charakter popełnionego zabójstwa, dokonanego na tle rabunkowym, lecz także uprzednią, trzykrotną karalność oraz fakt, że jego reedukacja była utrudniona. W uzasadnieniu wskazano, że degeneracja Nowotyńskiego jest tak daleko posunięta, że nie ma nadziei na jego resocjalizację, a oskarżony został określony jako wysoce niebezpieczny, zagrażający porządkowi prawnemu przestępca. W jego przypadku brak było podstaw do złożenia rewizji nadzwyczajnej. Mimo próśb o ułaskawienie wyrok wykonano. AAN, Prokuratura Generalna, sygn. 19/106, Akta rewizji w sprawie: Nowotyński Wiktor, k. 1-50.

³¹⁹ Po 1956 r. w Polsce funkcjonował dość rozwinięty system psychiatrii sądowej. Skala tej praktyki widoczna jest w badaniach psychiatry Lidii Uszkiewiczowej, która w 1960 r. przeanalizowała 4200 ekspertyz sądowo-psychiatrycznych z lat 1953-1957. Wskazywała ona m.in. na potrzebę zmian przepisów dotyczących środków zabezpieczających oraz rozwoju specjalistycznych zakładów psychiatrycznych dla sprawców wymagających

obserwację oraz badania psychiatryczne. W kartach orzeczeń sądowo-psychiatrycznych z takich badań najczęściej pojawiała się wzmianka o nałogowym nadużywaniu alkoholu lub stanie nietrzeźwości towarzyszącym popełnieniu czynu³²⁰. Nie oznacza to oczywiście, że alkohol stanowił samodzielną przyczynę przestępczości³²¹, ale jest to przejaw środowiska, w którym często współwystępowały uzależnienie i powtarzalność konfliktów z prawem.

W większości oskarżeni nie wykazywali objawów choroby psychicznej lub niedorozwoju umysłowego, mogącego powodować możliwości rozpoznania znaczenia czynu i kierowana swoim postępowaniem. W kartach często pojawiał się opis sprawcy o inteligencji przeciętnej lub w granicach normy³²², braku uczuciowości wyższej, cierpiącego na charakteropatię³²³ lub z osobowością psychopatyczną³²⁴, antyspołeczną. Jak wskazuje

leczenia, szczególnie tych uzależnionych od alkoholu. L. Uszkiewiczowa, *Wyniki badań kryminalistyczno-psychiatrycznych 4200 przestępców*, „Archiwum Kryminologii” 1960, nr 1, s. 297-359. Zmianę w zasadach opiniowania przyniósł k.p.k. z 1969 r. (Dz. U. z 1969 r., nr 13, poz. 96), którego art. 183 wymagał powołania co najmniej dwóch biegłych lekarzy psychiatrów do oceny stanu zdrowia psychicznego oskarżonego. Szczegółowe standardy opiniowania były przy tym rozwijane w praktyce orzeczniczej i piśmiennictwie psychiatryczno-prawnym, ponieważ sam kodeks nie regulował przesłanek i zakresu takiego badania. Dodatkowo, w latach 70. wprowadzono wytyczne medycyny sądowej, która była organizowana głównie w zakładach medycyny sądowej przy wojewódzkich szpitalach zespólnych, a w niektórych placówkach funkcjonowały stanowiska lekarzy medycyny sądowej. Do najważniejszych zadań medycyny sądowej należały wówczas badania osób, oględziny i sekcje zwłok, zabezpieczanie materiału dowodowego oraz wydawanie opinii dla sądów i organów ścigania. AAN, Prokuratura Generalna, sygn. 16/173, Wytycznych Ministra Zdrowia i Opieki Społecznej w sprawie organizacji i zadań komórek medycyny sądowej, Warszawa, 1977 r., k. 40-43. W latach 80. i 90. opiniowanie sądowo-psychiatryczne stanowiło już ugruntowaną praktykę, której metodyka i zakres były przedmiotem dalszego doskonalenia. J. K. Gierowski, A. Szymusik, *Reforma prawa karnego z perspektywy psychiatrii i psychologii sądowej*, „Palestra” 1996, nr 3-4, s. 33-48.

³²⁰ Zjawisko nadmiernego spożycia alkoholu w PRL było powszechne. W 1950 r. na jednego statystycznego Polaka przypadało nieco ponad 3 litry czystego alkoholu. W kolejnych latach spożycie systematycznie rosło, w 1960 r. wynosiło 3,8 litra, a w 1970 r. już 5,1 litra. Najwyższy poziom odnotowano w latach 1979-1980, kiedy przekraczał on 8 litrów na osobę. Następnie nastąpił spadek, a w 1982 r. spożycie wynosiło 6,3 litra. Od kolejnego roku ponownie zaczęło wzrastać i w 1989 r. osiągnęło około 7,4 litra czystego alkoholu na jednego mieszkańca. J. Moskalewicz, *Kwestia alkoholu w latach 1989-1990*, „Problemy Alkoholizmu” 1991, nr 9, s. 5.

³²¹ Jak zaznacza prawnik Jarosław Janikowski badania wskazują na związek między alkoholem a przestępczością, jednak nie można uznać go za jedyny ani decydujący czynnik. Chociaż dane statystyczne potwierdzają współwystępowanie obu zjawisk, określenie skali ich zależności wymaga uwzględnienia innych czynników kryminogennych. J. Janikowski, *Alkohol jako czynnik kryminogeny*, „Studia Prawnoustrojowe” 2022, nr 56, s. 119-138.

³²² Na tym tle wyróżniał się Joachim Knychala. Z opinii sądowo-psychiatrycznej, sporządzonej na zlecenie Prokuratury Wojewódzkiej w Katowicach, wynika, że charakteryzował się on wysokim poziomem rozwoju umysłowego, bogatym zasobem wiadomości i doświadczeń. Cechował go również wysoki stopień uzdolnień intelektualnych oraz krytycyzm wobec własnych czynów. Jest to jeden z nielicznych przykładów sprawców o tak wysokim ilorazie inteligencji i zdolnościach poznawczych. AAN, Prokuratura Generalna, Wyciąg z opinii psychologicznej sporządzonej na polecenie Prokuratury Wojewódzkiej Wydział Śledczy w Katowicach w sprawie podejrzanego Joachima Knychala – lat 30, Olkusz, 25.03.1985 r., k. 101-102.

³²³ Zmiany osobowości o charakterze psychopatycznym, przejawiające się zaburzeniami cech charakteru, takimi jak skłonność do kłamstwa oraz zachowania o charakterze społecznym i antyspołecznym.

³²⁴ Jest to „zaburzenie osobowości charakteryzujące się lekceważeniem zobowiązań społecznych, nieliczeniem się z uczuciami innych, znaczącą niewspółmiernością pomiędzy zachowaniami a obowiązującymi normami społecznymi. Zachowanie to niełatwo ulega zmianie po różnych negatywnych doświadczeniach, włącznie z karaniem. Tolerancja na frustrację jest niska, podobnie jak próg zachowań agresywnych, w tym także czynów gwałtownych.” *Międzynarodowa Statystyczna Klasyfikacja Chorób i Problemów Zdrowotnych*, X Rewizja, Tom I, wydanie 2008, Wydane przez Światową Organizację Zdrowia w 2009 r., s. 239.

psycholog Borwin Bandelow „w przypadku osobowości antyspołecznych zauważalny jest brak wyważenia relacji między potrzebami a rozważaniami etycznymi, między władzą a moralnością”³²⁵.

Wśród analizowanych przypadków pojawiały się również osoby przejawiające skłonności sadystyczne³²⁶. Seksuolog Kazimierz Imieliński podkreśla, że najcięższą formą sadyzmu jest mord z lubieżności, gdzie śmierć ofiary daje sprawcy największą przyjemność seksualną³²⁷. Nie zawsze musi wynikać z chęci zaspokojenia potrzeb seksualnych; dla wielu zabójców cierpienie i w jego następstwie zgon ofiary dostarczała wystarczającej stymulacji psychicznej³²⁸. Z kolei tendencje sadystyczne mogą doprowadzić do wykształcenia się różnorodnych parafilii, takich jak na przykład fetyszyzm³²⁹, nekrofilia³³⁰, pedofilia³³¹, zoofilia³³² oraz innych, które również odnotowano u wielu sprawców. Nierzadko poszczególne skłonności współwystępowały ze sobą, znajdując wyraz w różnorodnych zachowaniach i czynach morderców.

³²⁵ B. Bandelow, *Bestia. Dlaczego zło nas fascynuje?*, Warszawa 2014, s. 86.

³²⁶ Jak podaje K. Imieliński mianem sadyzmu określa się „zбочenie polegające na tym, że sprawianie cierpienia drugiemu człowiekowi wywołuje rozkosz seksualną (...). Zazwyczaj występuje razem z masochizmem, przy czym jedna z tych skłonności dominuje”. K. Imieliński, *Zaburzenia psychoseksualne*, Warszawa 1977, s. 180.

³²⁷ O odmianach sadyzmu pisze również psycholog Zbigniew Lew-Starowicz. L. Lew-Starowicz, *Seksuologia sądowa*, Warszawa 2014, s. 150.

³²⁸ Większość morderców cechował sadyzm seksualny, ale np. Karol Kot był, zdaniem J. Stukana, motywowany „sadyzmem czystym”. Badacz proponuje używanie terminu „sadyzmu czystego” na odróżnienie sadyzmu seksualnego od nieseksualnego, gdzie ten drugi wyrażał się w czynnościach sadystycznych, które nie miały powiązania z satysfakcją seksualną. J. Stukan, *Polscy...*, op.cit., s. 44-46.

³²⁹ Fetyszyzm to uzależnienie się od martwych przedmiotów jako bodźców wywołujących podniecenie i satysfakcję seksualną. Wiele z tych przedmiotów (fetyszy) stanowi jakby uzupełnienie ludzkiego ciała, tak jak odzież czy obuwie. *Międzynarodowa Statystyczna Klasyfikacja Chorób i Problemów Zdrowotnych*, op.cit., s. 242. Jednym z fetyszystów był Edmund Kolanowski. Był on typem nekrofila fetyszysty. Wycinał i kolekcjonował części ciała zmarłych. A. Gawliński, *Nekrofil. Edmund Kolanowski...*, op.cit., s. 326-328. Kolanowski z pozyskanych fragmentów ciała zmarłych przygotował lalkę i masturbował się patrząc na nią. Jak pisze J. Stukan: „Robił to kilka razy dziennie. (...) Forma realizacji perwersji miała niezwykle charakter”. J. Stukan, *Polscy...*, op.cit., s. 186.

³³⁰ Nekrofilia przybiera różne formy, ale zazwyczaj są one skupione wokół obcowania ze zwłokami. Pierwszej klasyfikacji tego zjawiska dokonał w 1910 r. psychiatra Erich Wulffen i wyróżnił: nekrosadyzm (doprowadzenie do śmierci, a następnie odbycie aktu seksualnego), nekrostuprum (kradzież zwłok, a następnie wykorzystanie ich w celach seksualnych) oraz nekrofagię (zjadanie martwych ciał). Z. Lew-Starowicz, op.cit., s. 131. Najśłynniejszym nekrofilem-zabójcą był wspomniany Edmund Kolanowski.

³³¹ Pedofilią określa się „kontakty seksualne osoby dorosłej z dziećmi, najczęściej w wieku przed pokwitaniem lub pokwitania. Niektórzy preferują kontakty z dziewczynkami, inni z chłopcami, albo są zainteresowani jedną i drugą płcią.” *Międzynarodowa Statystyczna Klasyfikacja...*, op.cit., s. 242. Zachowania pedofilne przejawiał m.in. Mariusz Trynkiewicz. Z mniej znanych przypadków warto wspomnieć o Bolesławie Nowaku. Dopuścił się on gwałtu okaleczając, a następnie zadając rany klute swojej 4-letniej ofierze, doprowadzając do jej zgonu. Jego czyny cechowało skrajne okrucieństwo. Z opinii biegłych psychiatrów wynikało, że nie był chory psychicznie, ani niedorozwinięty. Przejawiał socjopatyczne cechy osobowości pogłębione nałogowym nadużywaniem alkoholu. AAN, Prokuratura Generalna, sygn. 19/105, Wyciąg z opinii biegłych lekarzy psychiatrów dot. skazanego Bolesława Nowaka, Warszawa, 14.01.1976 r., k. 4-5.

³³² Zoofilia dotyczy realizacji popędu płciowego przez kontakty seksualne ze zwierzętami. W Polsce obecnie czyny takie rozumiane są jako złe traktowanie zwierząt i są surowo zabronione na mocy ustawy z 1997 r. Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 roku o ochronie zwierząt, Dz. U. z 1997 r., nr 111, poz. 724. W swoim pamiętniku do kontaktów seksualnych ze zwierzętami przyznał się Zdzisław Marchwicki.

Część oskarżonych działała z motywacji rabunkowej, niejednokrotnie łącząc ją z innymi pobudkami³³³. Zabójstwa związane z przestępstwami seksualnymi charakteryzował chwilowy zamiar zaspokojenia popędu płciowego i chęć rozładowania emocji³³⁴. Impulsem do działań bywała sama ofiara przestępstwa³³⁵; jej cechy, które w określonych sytuacjach stają się katalizatorem do popełnienia zbrodni³³⁶. Natomiast śmierć ofiary mogła być efektem frustracji wynikającej z oporu ofiary lub wyeliminowaniem świadka zdarzenia³³⁷.

Motyw i wynikający z niego proces motywacyjny³³⁸ należy uznać tutaj za jedną z podstawowych kategorii pozwalających na dokonanie charakterystyki i klasyfikacji sprawcy. Niezależnie od koncepcji odwołujących się do atawistycznych czy biologicznych źródeł ludzkiego zachowania, proces motywacyjny stanowi złożony mechanizm kształtowany zarówno przez uwarunkowania tkwiące w psychice jednostki, jak i przez czynniki zewnętrzne, które pozostają z nimi we wzajemnym oddziaływaniu³³⁹. Z tego powodu w przypadku morderców ważne stało się ustalenie *modus operandi*, czyli indywidualnych cech, jakimi

³³³ Przykładem sprawcy zabójstwa popełnionego na tle rabunkowym był Henryk Piechulski, który już wcześniej wielokrotnie wchodził w konflikt z prawem, odpowiadając m.in. za napady i rabunki. W 1965 r. dopuścił się przestępstw o tym charakterze: napadł, pobił i obrabował Franciszka M. Podczas kolejnego napadu spowodował u pokrzywdzonego ciężkie uszkodzenie ciała. W lipcu tego samego roku, po pobiciu innej ofiary, zabrał jej zegarek. Ostatecznie jego przestępcza działalność zakończyła się zabójstwem dokonany w zamiarze rabunkowym. Ofiarę pozbawił życia, uderzając ją kamieniem w głowę, a następnie zabrał zegarek i pieniądze. W dniu 04.02.1966 r. Sąd Wojewódzki we Wrocławiu, orzekający na sesji wyjazdowej w Świdnicy, w trybie doraźnym, skazał Piechulskiego na karę śmierci (sygn. akt IV K dor. 290/65). Złożona przez niego prośba o ułaskawienie nie została uwzględniona, a wyrok został wykonany. AAN, Prokuratura Generalna, sygn. 23/91, Akta o ułaskawieniu Henryka Piechulskiego, 1-86.

³³⁴ Przykładem zabójstwa na tle seksualnym jest sprawa Zbigniewa Czajki, który podstępem, w celu zaspokojenia popędu płciowego, zwałił do swojego mieszkania 5-letnią córkę sąsiadów. Znęcał się nad nią, następnie zgwałcił powodując u niej obrażenia okolicy narządu płciowego i odbytu. Na końcu zabił, a zwłoki ukrył w koszu w piwnicy. Sąd Wojewódzki w Wałbrzychu z siedzibą w Świdnicy w dniu 05.09.1978 r. skazał go na karę śmierci (sygn. akt II K 60/78). SN wyrok utrzymał w mocy w dniu 14.12.1978 r. (sygn. akt II KR 267/78). Z opinii psychiatrycznej wynikało, że nadużywał alkoholu. W czasie dokonywania zbrodni miał zachowaną zdolność popełnianych czynów. AAN, Prokuratura Generalna, sygn. 20/91, Wyciąg z opinii sądowo-psychiatrycznej dotyczącej Zbigniewa Czajki, Wrocław, 06.05.1978 r., k. 2-3.

³³⁵ Nauką zajmującą się ofiarami oraz badaniem roli ofiary w związku z genezą przestępstwa, zwłaszcza ustaleniem czynników tworzących podatność na stanie się ofiarą przestępstwa, jest wiktymologia. W Polsce za pioniera wiktymologii uchodzi B. Hołyst, autor *Wiktymologii*, kompleksowego ujęcia tematu. B. Hołyst. *Wiktymologia*, Warszawa 2006.

³³⁶ Stefan Rachubiński grasował w lasach 60. w okolicach Osielska i Bydgoszczy i zabijał tylko prostytutki. Poszukiwania sprawcy stały się jednym z największych śledztw w dziejach bydgoskiej milicji. Mieszkańcy okolicy i lokalne media nadali mu makabryczne przydomki „Wampir z Osielska” oraz „Kuba Rozpruwacz”. Sąd Wojewódzki w Bydgoszczy w dniu 13.09.1967 r. skazał go na karę śmierci. A. Gawliński, *Potwór: Stefan Rachubiński – morderca kobiet*, Gdańsk 2025.

³³⁷ M. Całkiewicz, *Modus operandi sprawców zabójstw*, Warszawa 2010, s. 115.

³³⁸ Analizując literaturę przedmiotu można zauważyć tendencję do zastępowania terminu „motyw” określeniem „proces motywacyjny”. J. Gierowski, *Diagnoza procesów motywacyjnych – nowe wyzwania i niewykorzystane możliwości psychologii sądowej*, „Chowanna” 2011, t. 2, s. 131–158.

³³⁹ Już od wczesnych lat 70. w orzecznictwie sądowym zwraca się uwagę na dynamizm i złożoność zjawiska motywacji w przypadkach sprawców przestępstw, czego dowodem jest orzeczenie SN z 1974 r.: „Rekonstrukcja procesu motywacyjnego zachodzącego w psychice konkretnego sprawcy określonego czynu musi opierać się przede wszystkim na analizie jego osobowości, poziomu umysłowego, reakcji emocjonalnych, stosunku do otoczenia i zachowania się w różnych sytuacjach życiowych”. Wyrok OSNKW z 1974 r., z. 1, poz. 10.

charakteryzuje się zabójca. Jak pisał kryminolog Tadeusz Hanausek *modus operandi* „jest odzwierciedleniem (...) właściwości i możliwości sprawcy, a termin ten odnosić należy zarówno do samego czynu, będącego przedmiotem postępowania, jak i do zachowań poprzedzających i następujących po nim, a jednocześnie pozostających w związku z nim”³⁴⁰. Na tym tle odznaczali się właśnie seryjni zabójcy, których sposób działania i motywacja wskazywały na utrwalony charakter zachowań przestępczych. Tym, co wyróżnia zabójstwo seryjne na tle pozostałych, według prawnika i kryminologa Kacpra Gradonia, jest fakt, że należy ono „do kategorii (...) zbrodni niedającej się racjonalizować”³⁴¹. Dlatego warto zaznaczyć, że obecnie oddziela się ten typ zabójstwa od reszty ze względu na znaczące różnice w motywacjach i sposobach działania³⁴².

Osobowość sprawcy ujawniała się nie tylko w chwili popełnienia zbrodni. Jego obraz dopełniały zachowania po ogłoszeniu wyroku i w czasie oczekiwania na jego wykonanie. Świadomość nieuchronnego końca i oczekiwanie na egzekucję stanowiły doświadczenie, któremu nie każdy ze skazanych był w stanie sprostać. Większość podejmowała próbę odwrócenia jej wykonania, kierując do władz prośby o ulaskawienie, co będzie tematem kolejnego rozdziału. Nie wszyscy doczekali ich rozstrzygnięcia. W nielicznych przypadkach skazani odbierali sobie życie, zanim nadszedł dzień wykonania wyroku. Zjawisko to, chociaż marginalne w skali badanych spraw, bo dotyczyło 3 przypadków, stanowi świadectwo konsekwencji oczekiwania na śmierć.

W aktach odnajdujemy między innymi informację o samobójczej śmierci Jerzego K. Z tajnej notatki służbowej Dyrektora Centralnego Zarządu Zakładów Karnych (dalej: CZZK) z 14 października 1976 roku wynika, że skazany przebywał w osobnej celi³⁴³. Zastosowanie tego szczególnego sposobu osadzenia pozostawało w związku z jego wcześniejszym zachowaniem. W poprzednim miejscu odbywania kary dopuścił się zabójstwa innego skazanego, za co został skazany na karę śmierci wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Elblągu w dniu 17 października 1975 roku³⁴⁴. Dnia 7 maj 1976 roku oddziałowy zauważył, że osadzony stoi przy oknie, trzymając w ręku sznur wykonany z prześcieradła. Wezwany na miejsce dowódca zmiany wraz z oddziałowym nie byli w stanie dostać się do celi. Podjęto działania zmierzające do jej otwarcia, w tym przecięcie krat przy użyciu aparatu spawalniczego. Po dostaniu się do

³⁴⁰ T. Hanausek, *Kryminalistyka. Zarys wykładu*, Kraków 2000, s. 45. W Polsce Krajowy System Informacyjny Policji jest wyposażony w kartotekę rejestrującą *modus operandi* danego zdarzenia.

³⁴¹ K. Gradoń, *Zabójstwo wielokrotne. Profilowanie kryminalne*, Warszawa 2010, s. 42.

³⁴² Ł. Wroński, op. cit., s. 38–39.

³⁴³ AAN, Centralny Zarząd Zakładów Karnych, sygn. 387, Notatka służbowa sporządzona przez Dyrektora Centralnego Zarządu Zakładów Karnych, Warszawa, 14.10.1976 r., k. 38-41.

³⁴⁴ Sygn. akt K 5/75.

pomieszczenia naczelnik zakładu karnego oraz lekarz stwierdzili zgon osadzonego. Jak wynikało z postępowania wyjaśniającego, administracji zakładu karnego nie zarzucono zaniedbań. W sporządzonej notatce stwierdzono, że funkcjonariusze szybko i sprawnie podjęli dostępne działania, aby zapobiec samobójstwu³⁴⁵. Odmienne stanowisko zajął ówczesny Prokurator Generalny PRL, który uznał, że służba ochrony nie zastosowała dostatecznych środków zabezpieczających skazanego³⁴⁶. Minister Sprawiedliwości podtrzymał ostatecznie ocenę administracji zakładu, zapowiadając dodatkowe środki mające zapobiec podobnym przypadkom³⁴⁷. Przypadek Jerzego K. pokazuje nie tylko dramat skazanego oczekującego na wykonanie kary śmierci, lecz również sposób funkcjonowania aparatu więziennego. Samobójcza śmierć osadzonego stawała się przedmiotem kontroli organów państwa i prowadziła do podejmowania dodatkowych środków zabezpieczających. O tego typu przypadkach prasa, co oczywiste, nie informowała.

Natomiast często ukazywały się notki o wykonaniu wyroków na zabójcach. Jak zauważają prawnicy Elżbieta Żywucka-Kozłowska i Robert Dziembowski, publiczne ogłoszenie wyroku pełniło przede wszystkim funkcję represyjną i służyło jego społecznemu oddziaływaniu³⁴⁸. Publikacja takiej informacji podlegała przy tym określonej procedurze. Prokurator Generalny, zawiadamiając właściwego prokuratora wojewódzkiego o nieskorzystaniu z prawa łaski, zalecał ogłoszenie w prasie komunikatu o wykonaniu wyroku³⁴⁹. Jego treść musiała zostać uzgodniona z Komitetem Wojewódzkim PZPR. Komunikaty dotyczące odmowy prawa łaski miały szerzej przedstawiać charakter popełnionych czynów i trafiać do prasy centralnej, podczas gdy ich publikacja w prasie lokalnej wymagała zgody Rady Państwa. Jeszcze dalej idące ograniczenia dotyczyły przypadków skorzystania z prawa łaski, informację taką można było opublikować wyłącznie za uprzednią zgodą Rady Państwa³⁵⁰. Patrząc na całość spraw oznacza to tyle, że informacje o karze śmierci, od wniesienia

³⁴⁵ W sporządzonej notatce podkreślono, że funkcjonariusze „szybko i sprawnie wykorzystali dostępne środki w celu zapobieżenia samobójstwa”. AAN, Centralny Zarząd Zakładów Karnych, sygn. 387, Notatka służbowa sporządzona przez Dyrektora Centralnego Zarządu Zakładów Karnych, Warszawa, 14.10.1976 r., k. 39.

³⁴⁶ W piśmie skierowanym do Ministra Sprawiedliwości zakwestionował on ocenę postępowania funkcjonariuszy, stwierdzając, że „służba ochrony nie podjęła dostatecznych środków zabezpieczających skazanego przed aktem samoagresji”. Ibidem, Pismo Prokuratora Generalnego PRL do Ministra Sprawiedliwości, Warszawa, 30.06.1976, k. 50.

³⁴⁷ Ibidem, Pismo Ministra Sprawiedliwości do Prokuratora Generalnego PRL, Warszawa, b.d.10.1976, k. 53.

³⁴⁸ Autorzy porównują ten środek do dawnych kar polegających na publicznym poniżaniu przestępców, podkreślając jednak, że współcześnie zrezygnowano z takich praktyk. R. Dziembowski, E. Żywucka-Kozłowska, *Podanie wyroku do publicznej wiadomości jako forma komunikatu społecznego*, „Kortowski Przegląd Prawniczy” 2022, Nr 3, s. 95-103.

³⁴⁹ Art. 186 § 1 k.k.w. z 1969 r. Ustawa z dnia 19 kwietnia 1969 r. - Kodeks karny wykonawczy, Dz.U. z 1969 r. nr 13, poz. 98 z późn. zm.

³⁵⁰ AAN, Prokuratura Generalna, sygn. 24/33, Wyciąg z protokołu posiedzenia Komisji Ułaskawień Rady Państwa w dniu 22.09.1972 r. nr BU-54-11-72, k. 25.

oskarżenia, toczący się proces po wykonywanie wyroku były elementem ściśle kontrolowanej polityki informacyjnej państwa, służącej kształtowaniu społecznego odbioru wymiaru sprawiedliwości i władzy. Co ważne, po 1956 roku nie ukazał się żaden komunikat o wykonaniu kary śmierci na kobiecie.

2.4.4.1. Sprawa Marii Puchlickiej

Kobiety rzadziej niż mężczyźni stają się sprawczyniami zabójstw³⁵¹. Niewielka skala tego zjawiska nie oznaczała równie ograniczonego zainteresowania społecznego. Przypadki kobiet dopuszczających się zabójstw zwracały uwagę opinii publicznej, stając się przedmiotem zainteresowania mediów i dziennikarzy³⁵². Jedną z najgłośniejszych była sprawa Marii Puchlickiej, która znalazła się w gronie 7 kobiet skazanych na karę śmierci w omawianym okresie. Sprawa zabójczyni doczekała się kilku analiz opracowanych przez twórców internetowych³⁵³. Opierają się one głównie na ówczesnych relacjach prasowych, co należy uwzględnić przy ich ocenie. Prasę wykorzystano również w tej części pracy, jednak przede wszystkim w celu ukazania, podobnie jak w innych analizowanych przypadkach, sposobów budowania publicznego wizerunku osoby skazanej na karę śmierci.

Maria Puchlicka urodziła się 2 lutego 1930 roku³⁵⁴ i pochodziła z rodziny inteligenckiej. Pracowała jako cewiarka³⁵⁵ w Gorzowskim Zakład Włókien Sztucznych. Zamężna, chociaż z mężem nie żyła, matka jednego dziecka. Nie była wcześniej karana. Rekonstrukcję sprawy Marii Puchlickiej należy rozpocząć od stosunków łączących ją z późniejszą ofiarą. Z opisu sprawy wynika, że u podłoża zabójstwa Leonardy Śnitko znajdowały się skomplikowane

³⁵¹ Problematyka ta doczekała się kilku opracowań, w których analizowane są motywy sprawczyń, ich *modus operandi*, czy dobór ofiar. Cenne pozostają ustalenia kryminolog Małgorzaty H. Kowalczyk. Badaczka w swojej pracy analizuje przede wszystkim trzy kategorie: seryjne zabójczynie, kobiety zabijające swoich partnerów oraz kobiety zabijające dzieci. Kowalczyk próbuje odejść od stereotypowego obrazu kobiety jako sprawczyni przemocy. Pokazuje, że kobiecie zabójstwa mają bardzo różne podłoże: od korzyści materialnych, zemsty i potrzeby kontroli, poprzez konflikt z partnerem i wcześniejszą wiktymizację, aż po zaburzenia osobowości czy inne czynniki psychologiczne i środowiskowe. M. H. Kowalczyk, *Kobiety zabójczynie. Oblicza wybranych zbrodni dokonywanych przez kobiety*, „Archiwum Kryminologii” 2021, t. 43, nr 2, s. 195-242.

³⁵² W 2008 r. ukazała się książka dziennikarki Katarzyny Bondy *Polskie morderczynie*, w której przedstawiła historie czternastu kobiet skazanych za zabójstwo. Autorka oddaje głos samym skazanym, pozwalając prześledzić sposób, w jaki po latach przedstawiały one własne czyny, motywy i doświadczenia. K. Bonda, *Polskie morderczynie*, Warszawa 2008.

³⁵³ Grzegorz Kwieciński, „Wampir z Gorzowa – Puchlicka”, <https://www.youtube.com/watch?v=0NQJfYez4jY>, (dostęp: 26.01.2026 r.); Tropiciele zbrodni – Anna Strzelczyk, *Siekierka do obrony cnoty*, <https://www.youtube.com/watch?v=h-e9aFw1bHY>, (dostęp: 19.11.2021 r.). J. Kirzyński poświęcił tej sprawie kilka zdań. J. Kirzyński, *Alfabet zbrodni...*, op.cit., s. 363.

³⁵⁴ Podawana jest także data 02.02.1928 r.

³⁵⁵ Cewiarka to osoba obsługująca maszynę służącą do nawijania i przewijania przędzy wątkowej na cewki.

relacje Marii z rodziną nastolatki, przede wszystkim jej związek z Wincentym Śnitką³⁵⁶. Puchlicka przez dłuższy czas pozostawała z nim w bliskiej relacji, ukrywając przy tym część faktów dotyczących własnej przeszłości i sytuacji rodzinnej³⁵⁷. Z czasem Śnitko zaczął poznawać prawdę, a stosunki między nimi stawały się coraz bardziej napięte. Niechętnie do Marii odnosili się również jego bliscy. W konflikt między dorosłymi uwikłana została nastoletnia Leonarda, z którą wcześniej miała kontakt.

Do tragicznego spotkania doszło w mieszkaniu oskarżonej. W trakcie rozmowy poruszono temat Wincentego i jego stosunku do Marii. Według późniejszych wyjaśnień słowa nastolatki miały wywołać silne wzburzenie. Kiedy Leonarda odwróciła się, Puchlicka sięgnęła po siekierę i zadała jej ciosy, które doprowadziły do śmierci. Następnie rozcłonkowała ciało dziewczyny, poszczególne części zapakowała i ukryła w różnych częściach miasta. W międzyczasie przystąpiła do usuwania śladów zbrodni³⁵⁸.

Zaginiecie Leonardy zgłosiła rodzina, a 3 marca 1959 roku odnaleziono pierwsze części jej zwłok. Podejrzenia skierowano na Puchlicką, która początkowo zaprzeczała udziałowi w zabójstwie i wielokrotnie zmieniała swoje wyjaśnienia. Oskarżenie przeciwko Marii Puchlickiej nie ograniczało się do samego zabójstwa. Odpowiadała ona również za inne czyny³⁵⁹. Dodatkowe zarzuty pozostawały istotne dla szerszej oceny jej postępowania, zwłaszcza że w uzasadnieniu wyroku wielokrotnie zwracano uwagę na jej skłonność do podawania nieprawdziwych informacji i zmieniania wersji wydarzeń. Biegli rozpoznali u niej cechy psychopatyczne, nie stwierdzili jednak choroby psychicznej wyłączającej poczytalność. Przyjęto, że w chwili popełnienia czynu zachowała zdolność rozumienia jego znaczenia.

Odnalezienie szczątków w ruinach domu przy ulicy Walczaka w Gorzowie zapoczątkowało sprawę, która szybko wykroczyła poza ramy postępowania prowadzonego przez organy ścigania i stała się wydarzeniem budzącym zainteresowanie miejscowej opinii publicznej. Już 6 marca 1959 roku „Gazeta Zielonogórska” informowała swoich czytelników, że „społeczeństwem Gorzowa wstrząsnęła ostatnio wiadomość o potwornej zbrodni na terenie

³⁵⁶ AAN, Prokuratura Generalna, sygn. 23/96, Akta o ułaskawienie Marii Puchlickiej 1960-1961, k. 1-51.

³⁵⁷ Puchlicka ukrywała fakt pozostawania w związku małżeńskim, a także inne okoliczności ze swojego wcześniejszego życia. Jednym z wątków ujawnionych w toku postępowania była kwestia rzekomego macierzyństwa Puchlickiej. Oskarżona przedstawiała nieprawdziwe informacje dotyczące posiadania dzieci, których istnienie stało się przedmiotem ustaleń organów śledczych. Wątek ten był później komentowany przez prasę.

³⁵⁸ Starannie usuwała również ślady mogące świadczyć o tym, co wydarzyło się w mieszkaniu; sprzątała pomieszczenie, prała zabrudzone przedmioty oraz pozbywała się rzeczy należących do Leonardy.

³⁵⁹ Akt oskarżenia obejmował także przestępstwa z art. 143 oraz art. 193 k.k. z 1932 r. Jeden z zarzutów dotyczył zachowania już w toku śledztwa, mianowicie w dniu 20.06.1959 r. Puchlicka miała przed funkcjonariuszem Komendy Wojewódzkiej MO w Zielonej Górze fałszywie oskarżyć Wincentego Śnitkę o udział w zabójstwie Leonardy.

miasta”³⁶⁰. W krótkiej notce przedstawiono informację o odnalezieniu szczątków, podkreślając jednocześnie szybką reakcję organów państwa: „Prokuratura miasta i organa MO natychmiast podjęły śledztwo w tej wstrząsającej sprawie”³⁶¹. Zanim ustalono wszystkie okoliczności czynu i skierowano sprawę do sądu, zbrodnia była przedstawiana jako „potworna” i „wstrząsająca”, co z jednej strony odpowiadało jej rzeczywiście drastycznemu charakterowi, z drugiej od początku nadawało relacji ton emocjonalny. Jeszcze w marcowym wydaniu specjalnym gazety informowano, że „śledztwo trwało dniem i nocą”³⁶², a początkowo niejasne podejrzenia zaczynały przybierać „realne kształty”³⁶³. Redakcja zapowiadała jednocześnie rychłe ujawnienie okoliczności i motywów zabójstwa oraz publikację szczegółowej relacji. Sprawa była przedstawiana stopniowo, wraz z postępami prowadzonego śledztwa.

Zainteresowanie czytelników było bardzo duże. Kiedy Puchlicka przebywała w więzieniu w Nowej Soli³⁶⁴ redakcja „Gazety Zielonogórskiej”, „czyniąc zadość prośbie”³⁶⁵ osób zwracających się do niej listownie i telefonicznie o podanie szczegółów zabójstwa, ponownie podjęła temat. Z uwagi na trwające postępowanie nie mogła jednak, jak informowano, ujawnić „bliższych szczegółów tej bezpardonowej zbrodni”³⁶⁶. Jednocześnie zapewniano, że nadejdzie moment, kiedy gazeta „przystąpi do obszernego informowania opinii publicznej o tym, co pozostaje tajemnicą”³⁶⁷. Redakcja nie tylko odpowiadała na istniejące zainteresowanie społeczne, lecz przez zapowiedzi ujawnienia kolejnych „tajemnic” sama je podtrzymywała. Dobrym tego przykładem stał się wątek dzieci Marii Puchlickiej. W kwietniu, za pośrednictwem „Gazety Zielonogórskiej”, Komenda Wojewódzka MO zwróciła się do osób posiadających informacje na temat ich losu o kontakt z organami ścigania³⁶⁸. Dwa miesiące później gazeta informowała o „wyjaśnionej tajemnicy dzieci Puchlickiej”³⁶⁹. Według przedstawionej wówczas wersji kobieta nigdy nie urodziła dzieci, miała pozorować ciążę, nosząc pod ubraniem poduszkę, aby w ten sposób doprowadzić do małżeństwa z „pewnym młodym człowiekiem”³⁷⁰, którym był Świtko. Zainteresowanie zaczęło wykraczać poza

³⁶⁰ *Potworny mord w Gorzowie*, „Gazeta Zielonogórska”, 06.03.1959 r., s. 2

³⁶¹ *Ibidem*, s. 2.

³⁶² *Epilog ohydnej zbrodni w Gorzowie. Morderca 16-letniej dziewczyny ujęty przez milicję!*, „Gazeta Zielonogórska”, 6-7.03.1959 r., s. 1-4.

³⁶³ *Ibidem*, s. 2.

³⁶⁴ Przebywała tam od dnia 18.04.1959 r. do dnia 12.02.1960 r. AAN, Centralny Zarząd Więziennictwa, sygn. 1/36, Wykaz więźniów skazanych na karę śmierci, przebywających w C.W. Poznań, Poznań, 18.10.1960 r., k. 36.

³⁶⁵ *Śledztwo na ukończeniu. Wkrótce epilog gorzowskiej zbrodni*, „Gazeta Zielonogórska”, 28.04.1959 r., s. 1.

³⁶⁶ *Ibidem*, s. 1.

³⁶⁷ *Ibidem*, s. 1.

³⁶⁸ *Na tropie gorzowskiej zbrodni. Czy dzieci Puchlickiej żyją?*, „Gazeta Zielonogórska”, 08.04.1959 r., s. 1.

³⁶⁹ *Tajemnica dzieci Puchlickiej wyjaśniona*, „Gazeta Zielonogórska”, 18.06.1959 r., s. 1.

³⁷⁰ *Ibidem*, s. 1.

okoliczności samego zabójstwa i obejmować jej życie osobiste. Czytelnik poznawał nie tylko kobietę podejrzaną o popełnienie zbrodni, lecz otrzymywał portret osoby skłonnej do kłamstwa i manipulowania otoczeniem.

We wrześniu 1959 roku poinformowano o zakończeniu śledztwa. Odnotowano wprawdzie, że Puchlicka „kategorycznie zaprzeczała, by brała jakiegokolwiek udział w mordzie”³⁷¹, ale w tej samej publikacji stwierdzano też, że „potworna morderczyni stanie przed sądem w Gorzowie, gdzie odpowie za swój ohydny czyn”³⁷². Proces rozpoczął się w styczniu 1960 roku, a jego znaczenie wykroczyło poza wymiar lokalny. Informacje o nim pojawiały się również w innych tytułach prasowych; o postępowaniu donosił „Dziennik Bałtycki”³⁷³. W samym Gorzowie zainteresowanie przybrało rozmiary, które wymusiły przeprowadzenie rozprawy w dużej sali Domu Kultury Gorzowskich Zakładów Włókien Sztucznych. Przed budynkiem gromadził się tłum, a według relacji „Gazety Zielonogórskiej” osobom posiadającym karty wstępu proponowano nawet kilkuset złotych kwoty za odstąpienie miejsca na sali³⁷⁴. Proces stał się wydarzeniem publicznym w dosłownym znaczeniu tego słowa.

W codziennych relacjach coraz więcej miejsca zajmowała sama osoba oskarżonej. Opisywano Puchlicką jako szczupłą i opanowaną, zwracając uwagę na spokój, z jakim przedstawiała własną wersję wydarzeń. Nie ograniczano się do relacjonowania przeprowadzanych dowodów. Z kolejnych publikacji stopniowo wyłaniał się obraz kobiety ocenianej przez pryzmat jej życia rodzinnego. Szczególnego znaczenia nabrały zeznania matki oskarżonej, Anny Tokaruczkowej, która mówiła przed sądem: „Nigdy nie było tak (...), aby córka porozumiała się ze mną, zwierzyła się z osobistych spraw, kłopotów. Nie ma chyba takiej matki, która chciałaby dla dziecka źle, ale jak dziecko jest niedobre dla matki, to matce jest bardzo przykro”³⁷⁵. Już sam tytuł relacji z trzeciego dnia procesu *Ona była złą córką – mówi matka Puchlickiej*, przesunął uwagę z odpowiedzialności za konkretny czyn na ocenę oskarżonej.

Podobny mechanizm widoczny był w eksponowaniu jej kłamliwości. Informowano o podawaniu przez Puchlicką różnych dat urodzenia czy posługiwaniu się dwoma imionami. Dziennikarz podsumowywał te informacje stwierdzeniem, że „życie jej jednak jest jednym

³⁷¹ Śledztwo w sprawie ohydneho mordu zakończone. Proces Puchlickiej w Gorzowie, „Gazeta Zielonogórska”, 30.09.1959 r., s. 1.

³⁷² Ibidem, s. 1.

³⁷³ Poćwiartowała 15-letnią dziewczynkę, „Dziennik Bałtycki”, 27.01.1960 r., s. 1.

³⁷⁴ J. Doczyński, Pierwszy dzień procesu Marii Puchlickiej, „Gazeta Zielonogórska”, 27.01.1960 r., s. 1.

³⁷⁵ J. Doczyński, Trzeci dzień procesu. Ona była złą córką – mówi matka Puchlickiej, „Gazeta Zielonogórska”, 29.01.1960 r., s. 2.

pasmem kłamstw, intryg i fałszerstw, trudno więc oddzielić tu ziarno od plewy³⁷⁶. Pojedyncze informacje dotyczące jej wcześniejszego życia układano w narrację, która miała pośrednio tłumaczyć również popełnioną zbrodnię. W tym celu wykorzystywano zeznania kolejnych świadków. Akcentowano stosunek Puchlickiej do dzieci oraz przytaczano wypowiedź jej sąsiada Jana Nawrockiego dotyczącą siekiery, którą, według jego relacji, miała przechowywać „w obronie swojej cnoty (...), gdyby ktoś w nocy usiłował wejść do jej mieszkania”³⁷⁷. Zestawienie tego wyjaśnienia z faktem, że siekiera została następnie powiązana ze zbrodnią, nadawało wypowiedzi niemal ironiczny wydźwięk.

W relacjach znalazło się również miejsce dla zarzutów Puchlickiej dotyczących sposobu prowadzenia śledztwa. Oskarżona twierdziła, że podczas przesłuchań była bita³⁷⁸. Prasa przytoczyła jednak odpowiedź prokuratora, według którego oskarżona miała sama wytworzyć ślady na ciele, aby upozerować stosowanie wobec niej przemocy. Informowano ponadto, że przesłuchania były nagrywane na taśmę magnetofonową, a ich obszerne fragmenty stanowiły kłótnie oskarżonej z funkcjonariuszami prowadzącymi śledztwo.

Wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Zielonej Górze Ośrodek Zamiejscowy w Gorzowie Wielkopolskim dnia 3 lutego 1960 roku skazano ją na karę śmierci³⁷⁹. Jak relacjonowała „Gazeta Zielonogórska”, odczytano go „w absolutnej ciszy”³⁸⁰. Szczegółowo opisano również reakcję skazanej. Chociaż podczas wystąpień stron Puchlicka płakała, sam wyrok miała przyjąć spokojnie, „nie okazując ani cienia żalu za popełnione czyny”³⁸¹, a po zakończeniu postępowania, podczas rozmowy z obrońcą, miała się nawet uśmiechać. Opis ten zamykał budowaną przez wiele miesięcy opowieść.

Obrońcy wnieśli rewizję od wyroku, o czym również poinformowała prasa³⁸². Z uwagi na zły stan psychicznej rozprawa została odroczone³⁸³. Pod koniec roku SN w dniu 9 grudnia 1960 roku wyrok utrzymał w mocy³⁸⁴. Ani I Prezes SN, ani Minister Sprawiedliwości nie znaleźli podstaw do wniesienia w sprawie rewizji nadzwyczajnej. Adwokat z urzędu w tej sytuacji wystosował pismo do Rady Państwa z prośbą o łaskę. W notatce skierowanej do

³⁷⁶ Ibidem, s. 2.

³⁷⁷ J. Doczyński, *Czwarty dzień procesu. Zeznania świadków obciążają Puchlicką*, „Gazeta Zielonogórska”, 30-31.01.1960 r., s. 2.

³⁷⁸ J. Doczyński, *Piąty dzień procesu Puchlickiej*, „Gazeta Zielonogórska”, 02.02.1960 r., s. 2.

³⁷⁹ Sygn. akt VI K 46/59.

³⁸⁰ J. Doczyński, *Epilog zbrodni. Maria Puchlicka skazana na karę śmierci*, „Gazeta Zielonogórska”, 04.02.1960 r., s. 1-2.

³⁸¹ Ibidem, s. 2.

³⁸² *Obrona Puchlickiej wniosła o rewizję wyroku*, „Gazeta Zielonogórska”, 20.03.1960 r., s. 1.

³⁸³ *Rozprawa rewizyjna Marii Puchlickiej odroczone*, „Gazeta Zielonogórska”, 24.04.1960 r., s. 1.

³⁸⁴ Sygn. akt III K 263/60. O tym fakcie również poinformowała prasa: *Sąd Najwyższy zatwierdził wyrok skazujący Puchlicką na karę śmierci*, „Gazeta Zielonogórska”, 10-11.12.1960 r., s. 1-2.

Przewodniczącego Rady Państwa sporządzonej przez obrońcę skazanej zaznaczono: „w związku z negatywnym wnioskiem Prokuratura Generalnego pragnę nadmienić, że ostatnio wypadek nieskorzystania z prawa łaski w stosunku do skazanej na KS kobiety miał miejsce 1948 r.”³⁸⁵ Rada Państwa skorzystała z prawa łaski zmieniając zasądzony wyrok na karę dożywotniego więzienia³⁸⁶. Puchlicka karę odbywała w więzieniu w Poznaniu³⁸⁷.

Przypadek Marii Puchlickiej pokazuje, że w praktyce karnej PRL orzeczenie wobec kobiety kary śmierci nie musiało prowadzić do jej wykonania. Kara ta zachowywała znaczenie, wyrażając ocenę karygodności czynu przez sąd, podczas gdy w postępowaniu ulaskawieniowym następowała weryfikacja możliwości jej wykonania. Utrwalona praktyka korzystania z prawa łaski wobec kobiet prowadziła do między formalnym wymierzeniem kary śmierci a jej realizacją. Można przyjąć, że szczególne traktowanie kobiet wynikało z połączenia względów społecznych i utrwalonej praktyki państwowej, nie z formalnego zakazu orzekania lub wykonywania tej kary wobec kobiet.

Na koniec warto wspomnieć, że sprawa Puchlickiej do dziś pozostaje obecna w lokalnej pamięci Gorzowa. Dziennikarka Renata Ochwat, przypominając ją po latach, określiła ją mianem „gorzowskiej Gorgonowej”³⁸⁸. Odwołanie do jednej z najgłośniejszych spraw II RP pozwala wpisać historię sprawczyni w utrwalony schemat opowieści o kobiecie oskarżonej o brutalną zbrodnię, której proces wzbudzał szczególne zainteresowanie opinii publicznej. Określenie to mówi nie tyle o podobieństwie obu spraw, ile o sposobie, w jaki po latach zapamiętano morderczynię.

Przeprowadzona analiza osób skazanych na karę śmierci pozwala wyróżnić kilka etapów w praktyce stosowania tej sankcji w badanym okresie. Granice poszczególnych okresów wyznaczono na podstawie zestawienia danych statystycznych z treścią

³⁸⁵ AAN, Kancelaria Rady Państwa, sygn. 52/102, Notatka obrońcy Marii Puchlickiej do Przewodniczącego Rady Państwa, Gorzów Wielkopolski, 16.02.1961 r., k. 256.

³⁸⁶ Ibidem, Decyzja Rady Państwa z dnia 04.03.1961 r., k. 258.

³⁸⁷ W Centralnym Więzieniu w Poznaniu przebywała od 12.02.1960 r. Osadzona była na oddziale żeńskim w celi nr 36. Wraz z nią przebywały dwie inne osadzone. AAN, Centralny Zarząd Więziennictwa, sygn. 1/36, Wykaz więźniów skazanych na karę śmierci, przebywających w C.W. Poznań, Poznań, 18.10.1960 r., k. 36. Ostatecznie w więzieniu spędziła 18 lat. Jej dalsze losy pozostają nieznane.

³⁸⁸ R. Ochwat, *I ma tam być bursa. Ciekawe, co z czerwoną cegłą?*, <https://www.echogorzowa.pl/news/22/Renata-Ochwat-Moje-irytacji-i-fascynacje/2023-03-03/i-ma-tam-byc-bursa-ciekawe-co-z-czerwona-cegla-36219.html>, (dostęp: 03.03.2023 r.). Rita Gorgonowa była guwernantką i partnerką architekta Henryka Zaremby. Została oskarżona o zabójstwo jego 17-letniej córki Elżbiety (Lusi), dokonane w nocy z 30 na 31.12.1931 r. w willi w Brzuchowicach pod Lwowem. Proces Gorgonowej należał do najgłośniejszych spraw II Rzeczypospolitej i wzbudził ogromne zainteresowanie prasy oraz opinii publicznej. Gorgonowa została początkowo skazana przez sąd na karę śmierci, jednak wyroku nie wykonano, a po jego uchyleniu sprawę rozpoznano ponownie. W 1933 r. Sąd Okręgowy w Krakowie uznał ją za winną zabójstwa dokonanego pod wpływem silnego wzruszenia i wymierzył jej karę ośmiu lat więzienia. E. Żurek, *Gorgonowa i inni*, Warszawa 1973.

obowiązujących przepisów, praktyką orzecniczą oraz szerszym kontekstem politycznym i społecznym. Zmiany liczby i struktury orzekanych kar śmierci nie następowały w sposób równomierny, lecz pozostawały związane z wydarzeniami i przemianami, które wpływały na funkcjonowanie wymiaru sprawiedliwości.

Pierwszy z wyróżnionych okresów obejmuje lata 1956-1969, więc czas od przemian związanych z Polskim Październikiem 1956 roku do wejścia w życie k.k. z 1969 roku. Był to okres stopniowego odchodzenia od najbardziej represyjnych praktyk poprzedniej dekady i poszukiwania podstaw funkcjonowania państwa oraz jego aparatu wymiaru sprawiedliwości. Proces destalinizacji i częściowa liberalizacja życia publicznego stworzyły warunki do podjęcia szerszej dyskusji nad reformą prawa karnego. Co podkreślono wielokrotnie, nie oznaczało to zerwania z wcześniejszym porządkiem prawnym. Przez znaczną część tego okresu nadal obowiązywały przepisy, przewidujące karę śmierci za stosunkowo szeroki katalog przestępstw, w tym przeciwko państwu, życiu i mieniu. W praktyce okres ten charakteryzował się największą różnorodnością spraw, w których orzekano najwyższy wymiar kary. Zapadły wówczas ostatnie dwa wyroki śmierci za przestępstwa gospodarcze, jeden wyrok za terroryzm, a jednocześnie właśnie w tym okresie odnotowano największą liczbę skazań za czyny kwalifikowane jako „zdrada Ojczyzny”. Zestawienie tych danych pokazuje, że mimo przemian zapoczątkowanych w 1956 roku kara śmierci nadal mogła być wykorzystywana w sprawach o znaczeniu politycznym.

Drugi etap przypada na lata 1970-1980. Jego początek wiąże się z wejściem w życie k.k. z 1969 roku, który zachował karę śmierci w katalogu kar zasadniczych, ale jednocześnie podkreślono jej wyjątkowy charakter i ograniczono możliwość jej orzekania do najpoważniejszych przestępstw. Zmiany te zbiegły się z przejęciem władzy przez ekipę Edwarda Gierka po wydarzeniach Grudnia 1970 roku. W praktyce orzecniczej był to okres względnej stabilizacji. Kara śmierci nie zniknęła z katalogu środków represji karnej, jednak jej stosowanie koncentrowało się wokół spraw dotyczących najcięższych przestępstw przeciwko życiu i zdrowiu, a także określonych czynów godzących w bezpieczeństwo państwa. W porównaniu z poprzednim okresem zmniejszyła się tym samym liczba podstaw prawnych, na których opierano orzeczenia o najwyższym wymiarze kary.

Pewne odstępstwo przyniósł okres kolejny, obejmujący lata 1981-1983. Był on związany z wprowadzeniem stanu wojennego i szczególnymi warunkami funkcjonowania państwa przez kilka lat. Ustawodawstwo szczególne rozszerzyło możliwość stosowania kary śmierci, nadając jej ponownie znaczenie w sprawach związanych z ochroną ustroju i bezpieczeństwa państwa. W praktyce pojawiło się najwięcej zaocznych wyroków śmierci

wobec osób oskarżanych o zdradę lub działalność uznawaną przez władze za wymierzoną przeciwko interesom PRL. Najwyższy wymiar kary odzyskał w ten sposób znaczenie, którego nie można w pełni wyjaśnić wyłącznie charakterem przypisywanych sprawcom czynów. Orzeczenia te wpisywały się w mechanizm represji politycznych okresu stanu wojennego i pokazują, jak silnie polityka karna mogła pozostawać zależna od aktualnej sytuacji państwa.

Kolejny z wyróżnionych etapów obejmuje lata 1984-1989 i przypada na okres stopniowego osłabiania systemu politycznego PRL, który ostatecznie doprowadził do transformacji ustrojowej. W tym czasie widoczna jest tendencja do ograniczania stosowania kary śmierci, chociaż sama sankcja nadal pozostawała częścią obowiązującego prawa. Ostatnim okresem jest moment wprowadzenia *moratorium*, kiedy orzekano kary wyłącznie wobec sprawców zabójstw, ale wyroków nie wykonywano.

Natomiast niezależnie od przemian zachodzących w kolejnych okresach osoba skazana na karę śmierci pozostawała objęta możliwością skorzystania z instytucji prawa łaski. Postępowanie ułaskawieniowe, jego przebieg i rozstrzygnięcie mogły przesądzić o tym, czy wyrok zostanie wykonany. Z tego względu analiza instytucji kary śmierci i skazanych na najwyższy wymiar kary nie byłaby pełna bez uwzględnienia tego, co następowało po wydaniu wyroku. Problematyce prawa łaski i postępowań ułaskawieniowych w sprawach osób skazanych na karę śmierci poświęcono kolejny rozdział.

Rozdział III. Prawo łaski w sprawach skazanych na karę śmierci. Między wyrokiem a egzekucją

3.1. Od królewskiego prerogatywu do kompetencji Rady Państwa: ewolucja prawa łaski w Polsce

Rozdział ten, podobnie jak inne części tej pracy, nie stanowi pełnego opracowania dziejów konkretnej instytucji. Jego celem jest przedstawienie prawa łaski z uwzględnieniem jej funkcjonowania w sprawach zakończonych orzeczeniem kary śmierci w badanym okresie. W tym miejscu konieczne jest poczynienie ustaleń terminologicznych, ponieważ używane w tej pracy pojęcia „prawo łaski” i „ułaskawienie”, chociaż pozostają ze sobą związane, nie są tożsame. Prawo łaski oznacza kompetencję określonego organu państwa do stosowania aktów łaski¹, natomiast ułaskawienie obejmuje wszelkie formy zastosowania prawa łaski, zarówno o charakterze indywidualnym, jak i generalnym². W dalszych rozważaniach pojęcie „prawa łaski” będzie ujmowane przede wszystkim jako kompetencja organu państwa do stosowania aktów łaski. Przyjęcie takiej perspektywy jest uzasadnione historycznym rozwojem tej instytucji, której zakres na przestrzeni dziejów obejmował różnorodne formy ingerencji w odpowiedzialność karną.

W pierwszej części rozdziału zarysowana zostanie ewolucja prawa łaski oraz jego miejsce w polskim porządku prawnym. Następnie uwaga zostanie skupiona na praktyce stosowania tej instytucji. Na tym tle zasygnalizowana zostanie również rewizja nadzwyczajna. Jej obecność w tym rozdziale wynika z potrzeby ukazania pełnego otoczenia prawnego, w jakim rozstrzygano o dalszym losie osób skazanych na karę śmierci. Była ona odmiennym od prawa łaski sposobem ingerencji w prawomocne orzeczenie. Nie stanowi jednak przedmiotu osobnej analizy. Tematem niniejszego rozdziału pozostaje przede wszystkim prawo łaski i jego praktyczne zastosowanie, które dzięki zachowanej dokumentacji pozwala w wielu przypadkach odtworzyć nie tylko kolejne etapy postępowania, ale również argumentację obu stron. Z tego względu rewizja nadzwyczajna zostanie przedstawiona jako ważne tło dla postępowania ułaskawieniowego, a nie jako równorzędny przedmiot dalszych rozważań.

¹ P. Rogoziński, *Instytucja ułaskawienia w prawie polskim*, Warszawa 2009, s. 17.

² Ibidem, s. 18.

W dalszej kolejności nastąpi analiza próśb o ułaskawienie składanych przez skazanych i ich rodziny oraz decyzji podejmowanych przez Radę Państwa. Przyjęta perspektywa pozwala zestawić dwie odmienne narracje. Z jednej strony znajdują się korespondencja ukazująca indywidualne doświadczenia, motywacje i argumentację osób bezpośrednio dotkniętych działaniem wymiaru sprawiedliwości. Z drugiej strony są to źródła wytworzone przez aparat państwowy odzwierciedlające instytucjonalny sposób postrzegania prawa łaski oraz formalny przebieg postępowania. Warto nadmienić, że dokumenty urzędowe odzwierciedlają perspektywę instytucji i cele, którym miały służyć. Dlatego ich konfrontacja z dokumentami o charakterze osobistym pozwala pełniej odtworzyć praktykę stosowania prawa łaski i uchwycić relacje między oficjalnym obrazem działalności organów państwa a doświadczeniami skazanych i ich najbliższych.

Prawo łaski należy do jednej z najstarszych instytucji związanych z wymiarem sprawiedliwości, a jego dzieje pozostają splecione z przemianami ustrojowymi i ewolucją pozycji najwyższej władzy państwowej³. U swoich początków wiązało się nierozdzielnie z osobą monarchy, postrzeganego jako najwyższy sędzia i źródło sprawiedliwości⁴. To od jego woli zależało, czy wobec skazanego zostanie wykonana orzeczona kara, czy też jej następstwa zostaną złagodzone. Łaska mogła przybrać postać zastąpienia kary śmierci inną dolegliwością, okaleczeniem, wygnaniem czy konfiskatą majątku. Niekiedy władca mógł ingerować w rozstrzygnięcie jeszcze przed jego ostatecznym wykonaniem. Nie była przy tym wyłącznie wyrazem miłosierdzia panującego. W rękach monarchy stanowiła również narzędzie reagowania na szczególne okoliczności życia państwa, związane z wydarzeniami o znaczeniu politycznym czy dynastycznym⁵. Od najdawniejszych czasów prawo łaski sytuowało się na styku sprawiedliwości i władzy, pozwalając panującemu odstąpić od konsekwencji wynikających z zastosowania prawa, gdy wymagały tego względy uznawane za szczególnie doniosłe.

W odniesieniu do skazanych na karę śmierci niezwykle ważną cezurę w dziejach prawa łaski w Polsce stanowiła Konstytucja 3 maja 1791 roku. Jak zauważa prawnik Katarzyna

³ W początkowym okresie jego funkcjonowania pozostawało ściśle związane z ideą zemsty i władzy monarchy nad wymiarem sprawiedliwości. Również na ziemiach polskich instytucja ta przybierała niekiedy formy, które z dzisiejszej perspektywy mogą wydawać się osobliwe. Przykład takiego zastosowania podaje prawnik Andrzej Murzynowski, kiedy można było darować kary skazańcowi pod warunkiem zawarcia przez niego małżeństwa z młodą kobietą. A. Murzynowski, *Ułaskawienia w Polsce Ludowej*, Warszawa 1965, s. 18.

⁴ K. Kaczmarczyk-Kłak, *Prawo łaski w Polsce na tle porównawczym. Dawniej i współcześnie*, Rzeszów 2013, s. 36-37.

⁵ Takimi wydarzeniami były np. koronacja lub zakończenie wojny.

Kaczmarzyk-Kłak, prawo łaski przestało wówczas funkcjonować wyłącznie jako wynikające z tradycji uprawnienie monarchy, uzyskując podstawę konstytucyjną i pozostawiała królowi *ius agnatiandi* wobec osób skazanych na śmierć, z wyłączeniem spraw o przestępstwa przeciwko państwu (*crimina status*)⁶. K. Kaczmarzyk-Kłak konstatuje: „tym samym prawo łaski powiązano wyłącznie z decyzją korzystną dla skazanego”⁷. Konstytucyjne ujęcie tej prerogatywy stanowiło krok w kierunku odejścia od pojmowania łaski jako wyłącznie osobistego aktu monarchy i nadania jej charakteru prawnie określonej kompetencji władzy państwowej. Taki stan rzeczy utrzymał się do okresu zaborów.

Okres zaborów, podobnie jak w przypadku innych instytucji omawianych w niniejszej pracy, nie będzie stanowił przedmiotu szerszej analizy. Przypomnieć jednak należy, że znaczenie ma tu sytuacja prawna ziem polskich, której konsekwencje dla funkcjonowania poszczególnych instytucji zostały już zarysowane w rozdziale pierwszym. Utrata własnej państwowości oznaczała włączenie ziem polskich w trzy odmienne porządki prawne, wraz z właściwymi im rozwiązaniami ustrojowymi. Nie inaczej kształtowało się prawo łaski, jego wykonywanie pozostawało związane z kompetencjami monarchów państw zaborczych: cara rosyjskiego, cesarza austriackiego oraz króla pruskiego⁸. Pomimo różnic istota tej prerogatywy pozostawała zbliżona i sprowadzała się do możliwości darowania kary, jej złagodzenia bądź zastąpienia inną.

Natomiast silne powiązanie prawa łaski z pozycją monarchy zachowało się później zarówno w Księstwie Warszawskim, jak i w konstytucyjnym Królestwie Polskim. Jak wskazuje prawnik Jan Sobiech, zależność obu tych organizmów państwowych, kolejno od Francji i Rosji, znajdowała odzwierciedlenie również w sposobie ukształtowania i wykonywania tej prerogatywy⁹. Zarówno książę warszawski, będący jednocześnie królem polskim, jak i car rosyjski dysponowali szerokimi uprawnieniami w zakresie prawa łaski, które pozwalały im ingerować w bieg, jak i ostateczny wynik indywidualnych postępowań sądowych.

Krótko po odzyskaniu przez Polskę niepodległości prawo łaski zostało włączone w nowy model ustrojowy państwa. W okresie prowizorium konstytucyjnego w latach 1918-1922

⁶ K. Kaczmarzyk-Kłak, op.cit., s. 62-63.

⁷ Ibidem, s. 63.

⁸ W Rosji car dysponował szerokimi kompetencjami w zakresie ułaskawienia, amnestii i abolicji, które częściowo ograniczono w 1906 r. W Prusach król mógł swobodnie darować i łagodzić kary, natomiast w Austro-Węgrzech cesarz posiadał szerokie uprawnienia obejmujące również amnestię i abolicję. J. Sobiech, *Prawo łaski w Księstwie Warszawskim i Królestwie Kongresowym*, „Studia z Dziejów Państwa i Prawa Polskiego” 2017, t. XX, s. 71-72.

⁹ Ibidem, s. 61-73.

kompetencję do jego indywidualnego stosowania wykonywał Naczelnik Państwa¹⁰. Co charakterystyczne, nie wynikała ona początkowo z jednoznacznego przepisu przyznającego mu prawo łaski. Był to zarazem okres przejściowy, od zakorzenionej w dawnej tradycji prerogatywy głowy państwa ku jej szczegółowemu uregulowaniu konstytucyjnemu, którego zwieńczeniem stała się Konstytucja marcowa z 17 marca 1921 roku¹¹. Ustawa konstytucyjna przyznawała Prezydentowi Rzeczypospolitej prawo darowania i złagodzenia kary oraz darowania skutków skazania karno-sądowego w indywidualnych przypadkach (art. 47). Jednocześnie nie mógł on skorzystać z tej kompetencji wobec ministrów skazanych po postawieniu ich przez Sejm w stan oskarżenia. Warto w tym miejscu podkreślić, że konstytucja nie posługiwała się formułą „prawa łaski”, lecz określała konkretne skutki, jakie mogła wywołać decyzja głowy państwa. Uchwalona 23 kwietnia 1935 roku ustawa konstytucyjna¹² zachowała prawo łaski w rękach Prezydenta, nadając mu ważne miejsce w konstrukcji ustrojowej państwa. Stosowanie prawa łaski należało do osobistych prerogatyw Prezydenta (art. 13). Jednocześnie Konstytucja zastrzegała, że akt łaski mógł prowadzić do darowania lub złagodzenia kary wymierzonej prawomocnym orzeczeniem, a także do uchylenia skutków skazania (art. 69). Tym samym możliwość zastosowania prawa łaski została powiązana z prawomocnym zakończeniem postępowania karnego.

W obliczu rozpoczynającej się wojny, Prezydent Rzeczypospolitej wydał dekret o amnestii¹³, mający służyć konsolidacji społeczeństwa i jego mobilizacji do walki z najeźdźcą. Jak zauważa J. Sobiech, był to jeden z ostatnich przejawów wykonywania przez władze II RP własnych kompetencji na terytorium państwa¹⁴. Klęska wrześniowa i następująca po niej okupacja przekreśliły możliwość dalszego stosowania polskiego prawa na zajętych ziemiach. W miejsce polskiego porządku prawnego pojawiły się dwa odmienne systemy okupacyjne¹⁵.

Po zakończeniu wojny instytucja prawa łaski została zachowana w systemie budowanym według wzorców komunistycznych. Zmienił się organ właściwy do jej

¹⁰ Jak zaznacza K. Kaczmarzyk- Kłak kompetencję tę wyprowadzano z ustrojowej pozycji Naczelnika Państwa, określanego jako „najwyższa władza w państwie”, a następnie „Przedstawiciel Narodu”. K. Kaczmarzyk-Kłak, op.cit., s. 138-144.

¹¹ Ustawa z dnia 17 marca 1921 r. - Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej, Dz. U. z 1921 r., nr 44, poz. 267.

¹² Ustawa Konstytucyjna z dnia 23 kwietnia 1935 r., Dz. U. z 1935 r., nr 30, poz. 227.

¹³ Dekret Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 2 września 1939 r. o amnestii, Dz. U. z 1939 r. Nr 87, poz. 553. Akt ten przewidywał darowanie lub złagodzenie określonych kar oraz objęcie amnestią części przestępstw popełnionych przed wybuchem wojny.

¹⁴ J. Sobiech, *Prawo łaski w Rzeczypospolitej Polskiej okresu międzywojennego*, „Prawo i Więzy” 2020, nr 1/31, s. 161.

¹⁵ W Generalnym Gubernatorstwie kompetencje w zakresie prawa łaski skupiono w rękach generalnego gubernatora Hansa Franka, podczas gdy na ziemiach zajętych przez Związek Sowiecki represyjny aparat władzy często działał poza sądowym wymiarem sprawiedliwości, nie pozostawiając skazanym nawet możliwości zwrócenia się o łaskę. Ibidem, s. 161-164.

wykonywania. Początkowo kompetencje w tym zakresie pozostawały związane z przewodniczącym Krajowej Rady Narodowej¹⁶, a po wejściu w życie ustawy konstytucyjnej z 19 lutego 1947 roku¹⁷ z urzędem Prezydenta Rzeczypospolitej¹⁸. Wspomniany J. Sobiech, analizując okres stalinowski, postawił słuszną tezę, że zarówno indywidualne, jak i generalne akty łaski stanowiły w latach 1944-1956 narzędzie pozostające pod wpływem rządzącej elity politycznej. W jego ocenie nie pełniły one klasycznej funkcji korekcyjnej wobec niesprawiedliwych orzeczeń, ale stawały się elementem równoległego, politycznie uwarunkowanego mechanizmu sprawiedliwości¹⁹.

Po wejściu w życie Konstytucji PRL z 1952 roku²⁰ organem stosującym prawo łaski była Rada Państwa²¹. Jej uprzywilejowana pozycja wynikała z przyjętej, według wzoru radzieckiego, zasady jednolitości władzy państwowej. Formalnie podporządkowana Sejmowi i przez niego wybierana, w praktyce należała do najważniejszych ogniw aparatu państwowego, funkcjonującego pod politycznym kierownictwem PZPR. Jako kolegialna głowa państwa łączyła kompetencje tradycyjnie należące do prezydenta z uprawnieniami wykonywanymi w zastępstwie Sejmu oraz funkcjami kontrolnymi i nadzorczymi wobec innych organów państwa²².

¹⁶ Krajowa Rada Narodowa powstała w nocy z 31.12.1943 r. na 01.01.1944 r. w Warszawie. Była organem politycznym, który miał reprezentować naród i stał się załącznikiem komunistycznej władzy w powojennej Polsce. Na jej czele stanął Bolesław Bierut. Po wkroczeniu Armii Czerwonej Rada stopniowo przejmowała funkcje organu władzy państwowej, a w 1945 r. została uznana za tymczasowy parlament Polski. Więcej o Krajowej Radzie Narodowej: M. Szulc, *Prezydium Krajowej Rady Narodowej w systemie ustrojowym Polski (1944-1947)*, Warszawa 2021.

¹⁷ Ustawa konstytucyjna z 19 lutego 1947 r. o ustroju i zakresie działania najwyższych organów Rzeczypospolitej Polskiej, Dz. U. z 1947 r., nr 18, poz. 71.

¹⁸ W tym miejscu warto wspomnieć o ustaleniach archiwisty IPN Grzegorza Wojciechowskiego, który zbadał sposób wykonywania prawa łaski przez Bolesława Bieruta w latach 1947-1952, przede wszystkim wobec osób skazanych przez sądy wojskowe, w tym na karę śmierci. Z jego badań wynika, że w latach 1947-1952 do Kancelarii Cywilnej Prezydenta wpłynęły sprawy dotyczące 2591 osób skazanych przez sądy wojskowe, z czego 1813 osób zostało skazanych na karę śmierci. Bierut skorzystał z prawa łaski wobec 589 osób skazanych na śmierć. Prawo łaski stanowiło istotny instrument władzy państwowej, umożliwiając ingerowanie w prawomocne orzeczenia sądów wojskowych. G. Wojciechowski, *Ułaskawienia Prezydenta Bieruta. Losy wniosków o ułaskawienie skazanych przez sądy wojskowe (1947-1952)*, „Archiwum Kryminologii” 1995, t. XXI, s. 153-189.

¹⁹ J. Sobiech, *Indywidualne oraz generalne aspekty prawa łaski w Polsce Ludowej w latach 1944-1956*, „Studia Prawnoustrojowe” 2024, nr 65, s. 515.

²⁰ Konstytucja Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej uchwalona przez Sejm Ustawodawczy w dniu 22 lipca 1952 r., Dz. U. z 1952 r., Nr 33, poz. 232.

²¹ Tematyce ustrojowej pozycji i funkcjonowania Rady Państwa w systemie organów władzy Polski Ludowej swoją monografię poświęcił historyk i prawnik Tomasz Sypniewski. Autor przedstawia w niej ewolucję tej instytucji, zakres powierzonych jej kompetencji oraz jej miejsce w strukturze naczelnych organów państwa, ukazując zarówno formalnoprawne podstawy jej działalności, jak i praktyczny wymiar sprawowania przez nią władzy. T. Sypniewski, *Rada Państwa w systemie organów władzy państwowej Polskie Ludowej (1947-1989)*, Toruń 2010.

²² K. Żurek, *Instytucja Rady Państwa oraz jej zadania z zakresu bezpieczeństwa w okresie Polski Ludowej*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio G” 2021, vol. LXVIII, nr 1, s. 163; K. Niewiński, *PZPR a sądownictwo w latach 1980-1985. Próby powstrzymania „solidarnościowej” rewolucji*, Białystok 2016, s. 6-7.

Konstytucyjna podległość Rady Państwa Sejmowi nie przesądzała o jej słabej pozycji ustrojowej. Przeciwnie, możliwość wykonywania części kompetencji parlamentu w okresach między jego sesjami, a także rozległe uprawnienia nominacyjne i nadzorcze czyniły z niej organ o znaczącej pozycji w systemie władzy PRL²³. Zakres jej kompetencji stopniowo się poszerzał, szczególnie w późniejszym okresie funkcjonowania państwa²⁴. Znaczenia nabrały one w latach 80., gdy Rada Państwa podjęła decyzję o wprowadzeniu stanu wojennego i wydała związane z nią dekrety²⁵, co w późniejszym czasie stało się przedmiotem zastrzeżeń konstytucyjnych²⁶. Kolejnym przejawem wzmacniania jej pozycji była nowelizacja Konstytucji na mocy ustawy z dnia 20 lipca 1983 roku²⁷, która przyznała Radzie kompetencję do podejmowania decyzji o wprowadzeniu stanu wyjątkowego²⁸.

Po przemianach ustrojowych kompetencję do stosowania prawa łaski ponownie powierzono Prezydentowi Rzeczypospolitej, a orzeczone w kolejnych latach kary śmierci nie zostały wykonane. W odniesieniu do skazanych na tę karę procedura ułaskawieniowa wyglądała następująco: obowiązek przedstawienia Prezydentowi sprawy zakończonej wyrokiem śmierci wiązał się z zakazem wykonania kary do czasu rozstrzygnięcia w przedmiocie ułaskawienia. Przepisy nie wyznaczały przy tym terminu, w którym decyzja ta powinna zostać podjęta, co sprawiało, że do czasu jej wydania wykonanie wyroku pozostawało wstrzymane. Był to moment, w którym instytucja tradycyjnie służąca indywidualizacji reakcji państwa na popełnione przestępstwo zaczęła nabierać także szerszego znaczenia, stając się jednym z elementów przemiany polityki karnej.

Dzieje prawa łaski ujawniają jego dwoisty charakter. Z jednej strony uznaniowość stwarzała przestrzeń dla realizacji określonej polityki państwa, z drugiej procedura ułaskawieniowa stanowiła dodatkową gwarancję poprzedzającą wykonanie sankcji o charakterze nieodwracalnym. U schyłku PRL mechanizm ten stał się jednym z czynników,

²³ Rada zarządzała wybory, zwoływała sesje Sejmu, korzystała z inicjatywy ustawodawczej, a także sprawowała nadzór nad terenowymi radami narodowymi, mogąc uchylać ich uchwały, a nawet je rozwiązywać. K. Żurek, *op.cit.*, s. 164-165.

²⁴ Ustawa z dnia 10 lutego 1976 r. o zmianie Konstytucji Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej, Dz. U. z 1976 r., nr 5, poz. 29.

²⁵ Na mocy ustawy z dnia 25 stycznia 1982 r. o szczególnej regulacji prawnej w okresie stanu wojennego, Dz. U. z 1981 r., nr 3, poz. 18.

²⁶ Akty te wydano jednak w czasie trwania sesji Sejmu, a więc z naruszeniem konstytucyjnych ograniczeń kompetencji Rady Państwa do stanowienia dekretów z mocą ustawy. Dodatkowo, zaczęto je stosować przed ich urzędowym ogłoszeniem. T. Żurek, *op.cit.*, s. 166-167.

²⁷ Ustawa z dnia 20 lipca 1983 r. o zmianie Konstytucji Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej, Dz. U. z 1983 r., nr 39, poz. 175.

²⁸ Zmiany dotyczyły art. 33, ust. 2, 3 i 4.

które pozwoliły odejść od faktycznego wykonywania kary śmierci, prowadząc najpierw do jej nieformalnego zawieszenia, a następnie, już w III Rzeczypospolitej, do zniesienia tej kary.

3.2. Statystyka, procedura, praktyka: ulaskawienia skazanych na karę śmierci po 1956 roku

Okres „odwilży”, któremu towarzyszyło wprowadzenie ustaw amnestyjnych²⁹ oraz stopniowa liberalizacja polityki państwa, przyniósł również wzrost liczby postępowań ulaskawieniowych. Według danych statystycznych opracowanych przez Kancelarię Rady Państwa za lata 1953-1960, w okresie 1956-1960 rozpatrzono 69 spraw dotyczących skazanych na najwyższy wymiar kary, w 22 przypadkach Rada Państwa skorzystała z prawa łaski³⁰. Ponadto, w 1956 roku odnotowano tylko jeden przypadek zastosowania łaski wobec osoby skazanej na śmierć w sprawie pochodzącej z sądownictwa wojskowego. Zgodnie z tajną notatką, w latach 1956-1962 do Rady Państwa wpłynęło łącznie 91 039 próśb o ulaskawienie³¹. Sprawy osób skazanych na karę śmierci stanowiły jednak tylko nieznaczną część ogółu. W latach 60. rosła liczba osób objętych decyzjami Rady Państwa w trybie łaski: z 659 w 1966 roku i 657 w 1967 roku do 709 w 1968 roku oraz 833 w 1969 roku, po czym w 1970 roku nastąpił spadek do 388³². Pod koniec lat 70. i na początku 80. liczba spraw, którym sądy nadały formalny bieg ulaskawieniowy uległa zwiększenia blisko o 48%³³. Jeszcze w latach 80. nastąpiło zaburzenie dotychczasowego obrazu, a związane z wprowadzeniem stanu wojennego i szczególnymi postępowaniami ulaskawieniowymi. Kolejne lata przyniosły nieznaczny wzrost wniosków kierowanych do Rady Państwa. Natomiast w badanym okresie sprawy osób skazanych na karę śmierci obejmowały niewielką, lecz szczególną kategorię przypadków.

²⁹ W tym należy wspomnieć, że amnestia ma charakter generalny i obejmuje osoby określone według kryteriów ogólnych, a nie, jak prawo łaski, indywidualnie wskazanych adresatów. Ustawy amnestyjne, których znaczenie zarysowano już w rozdziałach I i II, będą także przedmiotem dalszych rozważań, pozostając w ścisłym związku z zagadnieniami podejmowanymi w kolejnych rozdziałach. Odmienne kształtuje się abolicja, która ingeruje w możliwość prowadzenia postępowania karnego, uniemożliwiając jego wszczęcie lub prowadząc do umorzenia postępowania już rozpoczętego. Zagadnieniu temu, w szczególności kształtowaniu się i działalności ruchu abolicyjnego, poświęcono ostatni rozdział pracy.

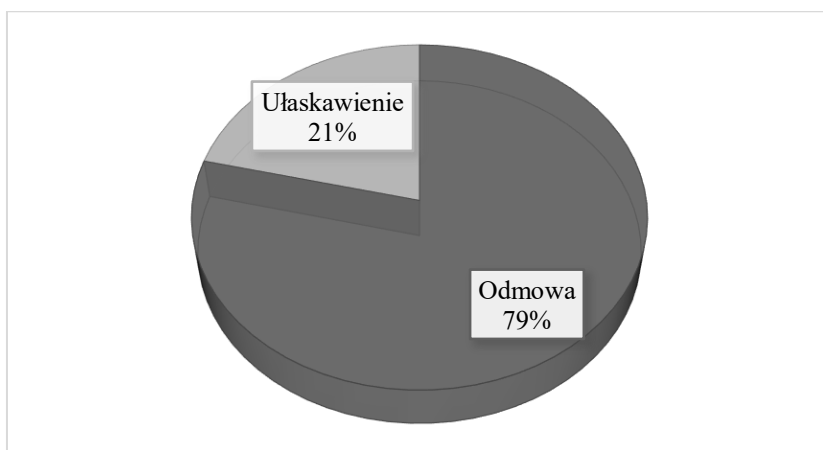
³⁰ AAN, Kancelaria Rady Państwa, sygn. 122/197, Statystyczne dane o decyzjach Rady Państwa wydanych w trybie łaski w sprawach osób skazanych na KS w latach 1953-1960, k. 1.

³¹ AAN, Kancelaria Rady Państwa, sygn. 122/202, Notatka o stosowaniu prawa łaski w okresie 10-ciu lat 1953-1962, k. 1. Z dokumentów wynika również, że w stosunku do 7332 osób skorzystano z prawa łaski, w przypadku zamiany kary śmierci na karę więzienia w stosunku do 202 osób. Należy mieć jednak na uwadze, że mowa o okresie 1952-1961. Ibidem, k. 5.

³² Opracowanie i obliczenia własne na podstawie statystycznych danych o decyzjach Rady Państwa w trybie łaski: AAN, Kancelaria Rady Państwa, sygn. 74/728, 74/729, 74/730, 74/731.

³³ Obliczenia własne na podstawie rocznych informacji o działalności Resortu Sprawiedliwości w sprawach o ulaskawienie na podstawie: AAN, Ministerstwo Sprawiedliwości, sygn. 7/469, 16/3.

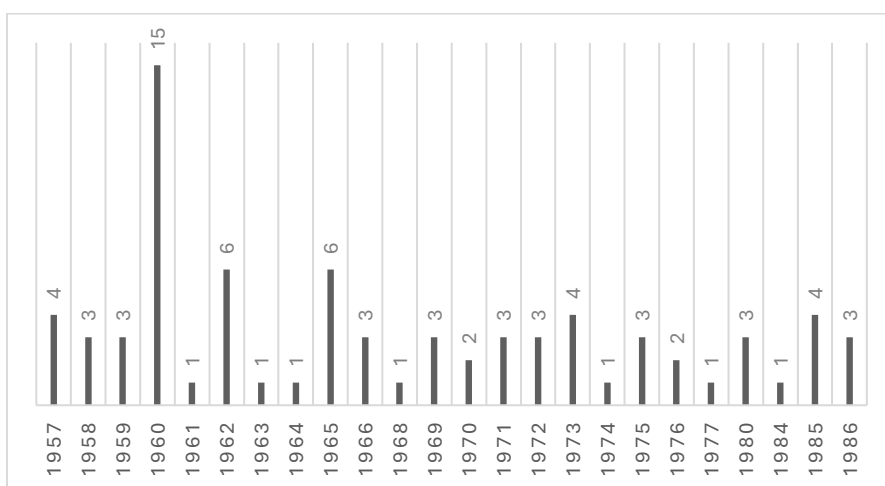
Wykres 5. Struktura decyzji Rady Państwa w sprawach o ulaskawienie skazanych na karę śmierci

Opracowanie własne

Analiza decyzji Rady Państwa pokazuje, że prawo łaski zachowywało w praktyce charakter rozwiązania wyjątkowego. Spośród 363 rozpatrywanych przypadków jedynie 77 zakończyło się ulaskawieniem (21%), podczas gdy w 286 odmówiono zastosowania prawa łaski, co stanowi 79% odnotowanych spraw. Oznacza to, że pozytywnie rozstrzygnięto zaledwie co piątą sprawę. Interesujące z perspektywy prowadzonej analizy jest również spojrzenie na rozkład aktów łaski w poszczególnych latach.

Wykres 6. Akty łaski wobec osób skazanych na karę śmierci w poszczególnych latach

Opracowanie własne

Na tle badanego okresu wyróżnia się rok 1960, w którym odnotowano najwięcej aktów łaski (15). Dostępne źródła nie pozwalają jednoznacznie wyjaśnić przyczyn tego wzrostu. Choć był to okres zmian w polityce karnej i praktyce orzeczniczej, brak podstaw, by bezpośrednio

łączyć je z częstszym stosowaniem prawa łaski. Niewykluczone, że wynikało ono po prostu ze specyfiki rozpatrywanych spraw.

Niewątpliwie prawo łaski pozostawało rozwiązaniem, po które Rada Państwa sięgała w nielicznych przypadkach. Wśród analizowanych spraw zdecydowanie częściej odmawiano jego zastosowania. Jednocześnie praktyka ta zmieniała się w czasie, w niektórych latach akty łaski pojawiały się częściej, w innych należały do rzadkości. Nie zawsze decyzje te daje się wyjaśnić wydarzeniami politycznymi czy zmianami prawa. Wiele wskazuje więc na to, że za suchymi liczbami kryły się przede wszystkim konkretne sprawy i indywidualne okoliczności, które każdorazowo stawały się przedmiotem decyzji Rady Państwa.

Sam akt łaski pozostawał wprawdzie decyzją Rady Państwa, jednak poprzedzało go wieloetapowe postępowanie prowadzone z udziałem sądów, Prokuratora Generalnego, a w sprawach zakończonych karą śmierci także innych naczelných organów wymiaru sprawiedliwości. Powstawał w ten sposób swoisty łańcuch opiniowania, którego końcowym ogniwem była Rada Państwa. W tym miejscu należy prześledzić procedurę składania prośb o łaskę i należy przy tym wyraźnie oddzielić dwa okresy.

Do 31 grudnia 1969 roku podstawowym aktem procesowym pozostawał wielokrotnie nowelizowany Kodeks postępowania karnego z 19 marca 1928 roku³⁴ (dalej: k.p.k. z 1928 roku), natomiast nowy Kodeks postępowania karnego z 19 kwietnia 1969 roku³⁵ (dalej k.p.k. z 1969 roku) wszedł w życie w 1970 roku. Postępowanie ułaskawieniowe w latach 50. i 60. było wynikiem powojennych zmian dokonanych w k.p.k. z 1928 roku i dostosowania jego regulacji do ustroju PRL. J. Sobiech wskazuje, że po utworzeniu Rady Państwa konieczne było zastąpienie w praktyce dawnych odniesień do Prezydenta RP nowym organem konstytucyjnie uprawnionym do stosowania prawa łaski³⁶. Postępowanie rozpoczynało się od prośby o ułaskawienie poddawanej ocenie sądowej, a dalszy bieg sprawy zależał od stanowiska właściwych organów oraz od decyzji Prokuratora Generalnego PRL o przedstawieniu jej Radzie Państwa. Samo wniesienie prośby nie oznaczało jeszcze, że sprawa zostanie rozpoznana przez Radę. Odrębne przepisy obowiązywały w sądownictwie wojskowym. W połowie lat 50. ich podstawę stanowił Kodeks wojskowego postępowania karnego z 23 czerwca 1945 roku, którego tekst jednolity ogłoszono w 1956 roku³⁷. W sprawach wojskowych obieg postępowania

³⁴ Rozporządzenie Prezydenta RP z 19 marca 1928 r. – Kodeks postępowania karnego, Dz.U. z 1928 r., nr 33, poz. 313 ze zm. Przepisy dotyczące ułaskawienia zostały zawarte w art. 544-550.

³⁵ Ustawa z dnia 19 kwietnia 1969 r. Kodeks postępowania karnego, Dz. U. z 1969 r., nr 13, poz. 96.

³⁶ J. Sobiech, *Indywidualne oraz generalne...*, op.cit., s. 65.

³⁷ Dekret z dnia 23 czerwca 1945 r. – Kodeks Wojskowego Postępowania Karnego, Dz. U. z 1945 r., nr 36, poz. 216 ze zm.; Obwieszczenie Ministra Obrony Narodowej z 23 maja 1956 r. o ogłoszeniu jednolitego tekstu Kodeksu Wojskowego Postępowania Karnego, Dz.U. 1956, nr 22, poz. 103.

ułaskawieniowego przebiegał przy udziale organów prokuratury wojskowej oraz Izby Wojskowej SN.

W odniesieniu do osób skazanych na karę śmierci procedura ułaskawieniowa nabrała znaczenia właśnie po 1956 roku. Już na początku lat 60., kiedy podjęto prace nad nowym kodeksem karnym, wskazywano, że ze względu na nieodwracalność wykonania kary konieczne było zapewnienie skazanemu realnej możliwości skorzystania z prawa łaski. Zdecydowany przeciwnik kary śmierci, prawnik Marian Cieślak podkreślał wręcz, że obrońca osoby skazanej na karę śmierci nie mógł czuć się związany sprzeciwem skazanego wobec wystąpienia o łaskę, ponieważ obowiązek działania na jego korzyść wymagał wykorzystania tej możliwości zapobiegnięcia egzekucji³⁸. Jak widać, postępowanie ułaskawieniowe w sprawach „gardłowych” postrzegano jako instrument gwarancyjny.

Te gwarancje uregulowano w k.p.k. z 1969 roku³⁹. W sprawach dotyczących kary śmierci obowiązywał tryb obligatoryjny, w którym sąd, który wydał lub utrzymał wyrok, miał obowiązek wydać opinię w sprawie ułaskawienia, a po uprawomocnieniu się orzeczenia akta przekazywano Pierwszemu Prezesowi SN (art. 500 § 1). Następnie badano możliwość wniesienia rewizji nadzwyczajnej. Jeżeli nie stwierdzono ku temu podstaw, akta trafiały do Prokuratora Generalnego PRL, który w razie podtrzymania tego stanowiska był zobowiązany przedstawić je Radzie Państwa wraz z wnioskiem o ułaskawienie (art. 500 § 2). Wypada przy tym podkreślić, że do czasu jego rozpatrzenia przez Radę wyrok śmierci nie mógł być wykonany⁴⁰. Kodyfikacja z 1969 roku zachowała także odrębność spraw wojskowych. W przypadku wyroku śmierci wydanego przez sąd wojskowy jego kontrola przebiegała przez właściwe organy SN i prokuratury wojskowej, a następnie trafiała do Prokuratora Generalnego (art. 591 § 1 i 2). Jeżeli nie znalazł on podstaw do wzruszenia orzeczenia, przedstawiał Radzie Państwa akta wraz z wnioskiem o ułaskawienie. Do czasu rozstrzygnięcia sprawy wyrok nie mógł zostać wykonany.

Do Rady Państwa kierowano nie tylko wnioszek Prokuratora Generalnego, lecz także zgromadzoną wcześniej dokumentację dotyczącą sprawy i osoby skazanego: akta sądowe, opinie oraz stanowiska właściwych organów, dokumentację sądowo-psychiatryczną. Zakres tych materiałów zależał od charakteru konkretnej sprawy i przyjętej praktyki kancelaryjnej. Co

³⁸ M. Cieślak, *Uwagi o postępowaniu w sprawie ułaskawienia osoby skazanej na karę śmierci*, „Palestra” 1964, nr 8, s. 28-29. O działalności abolicyjnej M. Cieślaka szerzej w rozdziale ostatnim.

³⁹ Rozdział 51, obejmujący art. 492-502, poświęcono postępowaniu ułaskawieniowemu.

⁴⁰ Pierwszy Prezes SN, Minister Sprawiedliwości i Prokurator Generalny oceniali najpierw, czy istnieją podstawy do wniesienia rewizji nadzwyczajnej. Dopiero potem Prokurator Generalny przedstawiał Radzie Państwa wniosek w sprawie prawa łaski.

ważne, wszystkie kwestie związane z orzekaniem i wykonywaniem kary śmierci, a także dotycząca ich dokumentacja, objęte były klauzulą tajności⁴¹, co znajduje potwierdzenie również w dalszej części pracy, szczególnie w odniesieniu do wykonywania wyroków.

Przepisy kodeksowe wyznaczały formalne ramy postępowania, jednak praktykę ułaskawieniową kształtowały również uchwały samej Rady Państwa. Uchwała nr 60/76 Rady Państwa z 8 lipca 1976 roku w sprawie postępowania ułaskawieniowego⁴² wskazywała kryteria przemawiające przeciwko pozytywnemu opiniowaniu próśb. Negatywne opinie miały być uzasadniane między innymi wysokim stopniem społecznego niebezpieczeństwa czynu, względami prewencji ogólnej oraz szczególnie negatywną społeczną oceną określonych kategorii przestępstw (pkt 3). Jednocześnie w treści uchwały zwrócono uwagę na konieczność podejmowania przez sądy i prokuraturę bardziej skutecznych działań zmierzających do skrócenia czasu trwania postępowania ułaskawieniowego wobec osób skazanych na karę śmierci (pkt 7).

Zachowane źródła pokazują, jak wytyczne Rady Państwa przekładały się na praktykę. Z informacji dotyczącej ich realizacji w 1980 roku wynika, że prokuratura nie rekomendowała stosowania prawa łaski wobec osób skazanych za najpoważniejsze przestępstwa⁴³. W omawianym roku przedłożono 6 spraw osób skazanych na karę śmierci i we wszystkich stanowisko Prokuratora Generalnego było negatywne⁴⁴. Nie oznaczało to, że Rada Państwa nie skorzystała z prawa łaski, zrobiła to w 3 przypadkach w 1980 roku. Dane te pokazują różnicę między obligatoryjnym charakterem procedury a faktyczną polityką ułaskawieniową. Każda prawomocna kara śmierci musiała zostać przedstawiona Radzie Państwa, nie oznaczało to jednak obowiązku pozytywnego zaopiniowania ułaskawienia.

Odrębny epizod w praktyce stosowania prawa łaski stanowiła uchwała Rady Państwa z 20 grudnia 1982 roku, przyjęta w związku z przygotowaniami do zawieszenia stanu wojennego⁴⁵. Ułatwiała ona stosowanie indywidualnych aktów łaski wobec osób skazanych głównie za czyny związane z działalnością polityczną i związkową (§ 3). Nie obejmowała jednak takimi preferencjami osób skazanych na karę śmierci, których sprawy pozostawały poza

⁴¹ Zgodnie z art. 502 § 1 postanowienia wydawane w ramach tego postępowania nie wymagały uzasadnienia, natomiast § 2 stanowił, że opinie sądów nie były dostępne uczestnikom postępowania. Co więcej, opinia sporządzona po wydaniu wyroku śmierci nie mogła zostać udostępniona nawet sądowi rewizyjnemu przed ogłoszeniem przez niego wyroku.

⁴² AAN, Ministerstwo Sprawiedliwości, sygn. 16/30, Uchwała Nr 60/76 Rady Państwa z 8 lipca 1976 r. w sprawie postępowania ułaskawieniowego, k. 2-7.

⁴³ AAN, Ministerstwo Sprawiedliwości, sygn. 7/469, Informację o realizacji przez Prokuraturę wytycznych Rady Państwa w postępowaniu ułaskawieniowym w 1980 roku, Warszawa, 16.03.1981 r., k. 17.

⁴⁴ Ibidem, k. 21.

⁴⁵ AAN, Ministerstwo Sprawiedliwości, sygn. 7/592, Uchwała Rady Państwa z dnia 20 grudnia 1982 r. w sprawie szczególnych zasad postępowania ułaskawieniowego, k. 3-5.

zakresem tych rozwiązań⁴⁶. Po zakończeniu stanu wojennego liczba spraw związanych z prawem łaski stopniowo malała, co wynikało również z ogólnego spadku liczby osób skazywanych. W konsekwencji zmniejszała się także liczba kierowanych wniosków.

Analiza obowiązujących regulacji i zachowanej dokumentacji pozwala wyróżnić trzy kolejne poziomy kontroli prawomocnego wyroku śmierci. Pierwszym była kontrola instancyjna w ramach zwykłego środka odwoławczego⁴⁷. Drugim była kontrola możliwości wniesienia rewizji nadzwyczajnej, prowadzona po uprawomocnieniu się orzeczenia przez najwyższe organy wymiaru sprawiedliwości i prokuratury. Trzecią pozostał akt łaski ze strony Rady Państwa.

Rewizja nadzwyczajna wymaga nieco szerszego omówienia. Był to szczególny środek prawny, który pozwalał zakwestionować rozstrzygnięcie sądu już po jego uprawomocnieniu się⁴⁸. Nie stanowiła kolejnej instancji, lecz otwierała możliwość ponownego poddania prawomocnego orzeczenia kontroli SN. Nie była też substytutem prawa łaski, chociaż funkcjonowała równolegle do niego jako odrębny mechanizm kontroli prawomocnych orzeczeń. W sprawach o karę śmierci jej znaczenie było tym większe, że pozwalała na podjęcie próby zmiany lub uchylecia wyroku także wówczas, gdy zwykła droga odwoławcza została już zamknięta.

Rewizji nadzwyczajnej nie mógł wnieść sam skazany. Mógł jedynie zwrócić się do jednego z uprawnionych organów z podaniem o jej wniesienie. O tym, czy do SN rzeczywiście trafi dana sprawa, decydowali zatem przedstawiciele określonych organów państwowych, czyli Ministra Sprawiedliwości, Prokuratora Generalnego PRL lub Pierwszego Prezesa SN⁴⁹. Dopiero wniesienie rewizji uruchamiało postępowanie przed SN, który mógł wstrzymać wykonanie zaskarżonego orzeczenia, a następnie rozstrzygnąć o zasadności zarzutów.

Jak zaznaczył prawnik Alfred Kaftal, chociaż nowy kodeks (mowa o k.p.k z 1969 roku) w kwestii uregulowania rewizji nadzwyczajnej nie zawierał zasadniczych zmian w porównaniu z poprzednim, to posiadał rozwiązania, które stanowiły szereg spornych

⁴⁶ Ibidem, k. 5.

⁴⁷ Stanowiła podstawowy sposób zakwestionowania rozstrzygnięcia sądu pierwszej instancji i dawała możliwość ponownego przyjrzenia się sprawie przez sąd wyższego rzędu. W przypadku wyroku skazującego na karę śmierci była o tyle ważna, że właśnie na tym etapie istniała jeszcze możliwość zmiany rozstrzygnięcia w ramach zwykłego toku postępowania, zarówno w zakresie ustaleń faktycznych i oceny dowodów, jak i samej kary. Natomiast zdarzało się, że w wyniku rewizji wyrok był podwyższany, jak w przypadku opisanego w rozdziale II Nowotyńskiego.

⁴⁸ Instytucji rewizji nadzwyczajnej w prawie karnym poświęcił prawnik Zbigniew Doda. Autor analizuje przede wszystkim przepisy regulujące rewizję nadzwyczajną, jej charakter prawny, podstawy wniesienia, zakres kontroli SN oraz relację tego środka do prawomocności orzeczeń. Z. Doda, *Rewizja nadzwyczajna w polskim procesie karnym*, Warszawa 1972.

⁴⁹ Art. 462-473 k.p.k. z 1969 r.

problemów o charakterze praktycznym i teoretycznym⁵⁰. W tym kontekście trzeba wspomnieć o art. 468 k.p.k. z 1969 roku. Nowe uregulowanie pozwalało prowadzić postępowanie z rewizji nadzwyczajnej na korzyść oskarżonego mimo aktu łaski, przedawnienia czy jego śmierci⁵¹. Rozwiązanie to miało swoje konsekwencje. Ułaskawienie mogło zmienić sytuację skazanego i zapobiec wykonaniu orzeczonej kary, nie zamykało drogi do późniejszego zakwestionowania samego prawomocnego rozstrzygnięcia. Prawo łaski i rewizja nadzwyczajna pozostawały odrębnymi sposobami ingerencji w sytuację osoby skazanej: pierwsze dotyczyło wykonania orzeczonej kary, druga pozwalała poddać kontroli prawomocne orzeczenie sądowe. Nie był to przy tym problem wyłącznie teoretyczny. Wprowadzenie art. 468 stanowiło odpowiedź ustawodawcy na wcześniejsze wątpliwości dotyczące możliwości prowadzenia postępowania po wystąpieniu okoliczności, które co do zasady uniemożliwiały jego dalszy bieg. Ułaskawienie mogło ocalić skazanego przed wykonaniem kary, podczas gdy rewizja nadzwyczajna otwierała drogę do podważenia samego rozstrzygnięcia sądowego. Nie były to zatem konkurencyjne sposoby osiągnięcia tego samego celu, lecz dwa odmienne instrumenty ingerencji w sytuację osoby skazanej.

Z tego względu, szczególnie u schyłku PRL, a następnie w pierwszych latach przemian ustrojowych, rewizje nadzwyczajne odegrały niezwykle ważną rolę w procesie naprawiania krzywd wyrządzonych przez wymiar sprawiedliwości, zwłaszcza w sprawach o charakterze politycznym, gdzie zapadły wyroki śmierci⁵². Ich istotą była możliwość wzruszenia prawomocnych orzeczeń, także tych wydanych wiele lat wcześniej, gdy ujawniono, że skazanie nie znajdowało dostatecznych podstaw faktycznych lub prawnych. Rewizja nadzwyczajna nie stanowiła więc zwykłego środka odwoławczego. Postępowanie to mogło prowadzić nie tylko do uchylenia wadliwego wyroku, lecz także do uniewinnienia, umorzenia postępowania lub zmiany kwalifikacji prawnej czynu. Tym samym, szczególnie w przypadku skazanych za „zdradę Ojczyzny”, po latach stała się elementem rehabilitacji osób niesłusznie skazanych oraz prawnego rozliczenia orzecznictwa represyjnego poprzedniego okresu.

W tym miejscu trzeba podkreślić, że tragiczny wymiar rewizji nadzwyczajnej dotyczył przede wszystkim przypadków, w których wyrok śmierci został już wykonany. W takiej sytuacji nie było już możliwości naprawienia najbardziej nieodwracalnego skutku orzeczenia; życia skazanego nie można było przywrócić. Możliwe było jednak podważenie prawnych podstaw

⁵⁰ A. Kaftal, *Z problematyki rewizji nadzwyczajnej w nowym k.p.k.*, „Palestra” 1970, 14/9, s. 52-71.

⁵¹ Ibidem s. 65.

⁵² M. Stanowska, op.cit., s. 133-190. M. Stanowska w swojej pracy nie badała wszystkich wyroków śmierci wydanych w PRL, lecz orzeczenia Izby Karnej i Izby Wojskowej SN wydane w postępowaniach rehabilitacyjnych dotyczących spraw politycznych w latach 1988-1991.

wyroku i doprowadzenie do pośmiertnej rehabilitacji osoby niesłusznie skazanej. Późniejsze uniewinnienie miało znaczenie wykraczające poza sam wymiar procesowy. Stawało się świadectwem historycznym, formalnym potwierdzeniem, że państwo pozbawiło człowieka życia na podstawie orzeczenia, które w wyniku późniejszej kontroli sądowej uznano za niesłuszne. Pośmiertna rehabilitacja nie mogła już naprawić wyrządzonej krzywdy, ale pozwalała przynajmniej przywrócić skazanemu dobre imię i zakwestionować prawomocność wyroku, który doprowadził do jego śmierci.

Podsumowując tę część rozważań, należy stwierdzić, że prawo łaski nie służyło ponownemu badaniu prawidłowości zapadłego wyroku, lecz otwierało możliwość odstąpienia od jego wykonania. W tym znaczeniu było ostatnią instytucjonalną możliwością, dzięki której prawomocnie orzeczona kara śmierci mogła nie zostać wykonana. Z drugiej strony nadal pozostawało elementem państwowej polityki karnej, w ramach której znaczenie miały nie tylko indywidualne okoliczności dotyczące osoby skazanego, lecz także ocena stopnia niebezpieczeństwa popełnionego czynu, względy prewencji ogólnej oraz aktualne kierunki polityki. Do końca funkcjonowania Rady Państwa, czyli do 19 lipca 1989 roku, pozostawała ona najważniejszym organem odpowiedzialnym za wykonywanie prawa łaski.

O tym, jak funkcjonowało prawo łaski najwięcej mówią nie same przepisy, lecz dokumenty pozostawione po prowadzonych postępowaniach. W zachowanej dokumentacji Kancelarii Rady Państwa, Ministerstwa Sprawiedliwości, SN i Prokuratury Generalnej można prześledzić kolejne etapy spraw, w których zapadały decyzje o wykonaniu bądź darowaniu kary śmierci. Wśród nich prym wiodą prośby o ułaskawienie. Odpowiedzi na te prośby pozwalają z kolei dostrzec, jakie względy brano pod uwagę przy rozstrzyganiu o losie skazanego.

3.3. Głos skazanych i ich rodzin: prośby o ułaskawienie

Analizę korespondencji kierowanej przez skazanych i ich rodziny do Rady Państwa należy rozpocząć od zastrzeżenia dotyczącego autorstwa tychże. Zdecydowana większość zachowanych listów i próśb o zastosowanie prawa łaski była prawdopodobnie redagowana przez obrońców skazanych. Wniosek ten wynika zarówno z praktyki postępowań ułaskawieniowych, jak i z analizy zachowanych źródeł. W aktach odnaleźć można nieliczne prośby sporządzone własnoręcznie przez skazanych lub ich rodziny. Co ciekawe, również one często zawierają charakterystyczną terminologię prawniczą. Okoliczność ta budzi uzasadnione wątpliwości co do samodzielnego zredagowania tych dokumentów przez osoby, które najczęściej posiadały wykształcenie podstawowe lub niepełne średnie.

Nie oznacza to, że zawarte w tych dokumentach informacje nie odzwierciedlały stanowiska samych skazanych. Należy raczej przyjąć, że przedstawiane okoliczności, opis przebiegu życia czy motywów działania odpowiadały relacji przekazanej przez skazanego. Wątpliwości dotyczą sposobu ujęcia tych informacji oraz językowego opracowania. Charakterystyczna dla analizowanych próśb precyzja konstruowania wyводу i wykorzystanie argumentów pokazują, że ostateczny kształt tekstu był, co zaznaczono prawdopodobnie, rezultatem pracy osoby dysponującej wykształceniem prawniczym. Toteż analizowane pisma należy traktować jako dokumenty współtworzone. Rozróżnienie to ma znaczenie interpretacyjne, ponieważ pozwala oddzielić przekazywane przez skazanego informacje od sposobu ich przedstawienia, podporządkowanego celowi procesowemu, jakim było uzyskanie pozytywnej decyzji Rady Państwa. Niezależnie od okoliczności sprawy zasadniczy cel próśb o łaskę pozostawał ten sam: doprowadzenie do odstąpienia od wykonania wyroku i ocalenia życia. Skazani, ich obrońcy oraz członkowie rodzin sięgali przy tym po argumenty o bardzo różnym charakterze, a w wielu przypadkach argumentacja prawna schodziła na dalszy plan, ustępując osobistemu opisowi sytuacji człowieka stojącego w obliczu wykonania wyroku.

Skazani w większości nie tyle kwestionowali swoją odpowiedzialność, ile próbowali przedstawić własne życie w sposób mogący przemawiać za złagodzeniem kary, jak miało to miejsce w liście szeregowego Jerzego Sz.⁵³. Oczekiwanie na wykonanie wyroku skłoniło go do spojrzenia na własną biografię, którą przedstawiał jako naznaczoną nieszczęściem. Napisał on: „stojąc w obliczu śmierci przesuwam się przede mną jak na całej taśmie filmowej całe moje życie, tak skąpe w chwile jaśniejsze, w chwile szczęścia, którego nigdy nie zaznałem począwszy od lat najmłodszych, gdy zostałem pozbawiony troskliwej opieki macierzyńskiej w wielu lat 3 pozostawiony samemu sobie w życiu”⁵⁴. List więczy wyznanie: „proszę... a raczej błagam o łaskę nie wobec strachu przed śmiercią a raczej wobec własnego sumienia o zmianę werdyktu sędziowskiego, skazującego mnie na śmierć”⁵⁵. Punkt ciężkości argumentacji został przesunięty z samego czynu przestępczego na osobę sprawcy oraz jego doświadczenia życiowe. Nie przyniosło to jednak oczekiwanego rezultatu. Rada Państwa nie skorzystała z prawa łaski⁵⁶.

⁵³ Jerzy Sz. został skazany w dniu 01.04.1959 r. przez Sąd Pomorskiego Okręgu Wojskowego w Bydgoszczy w trybie doraźnym za zabójstwo w trakcie odbywania służby (Sygn. akt So 189/59).

⁵⁴ AAN, Kancelaria Rady Państwa, sygn. 52/44, Pismo Jerzego Sz. do Rady Państwa, Stargard, 02.02.1959 r., k. 180. Prócz próśby samego skazanego w aktach odnaleziono także list matki skazanego oraz anonim. Anonim w liście Rady Państwa podkreślał, że był obecny na sali podczas wydawania wyroku i stwierdza on, że wydany wyrok jest „wyrazem sprawiedliwości za popełnione czyny, a ułaskawienie będzie dowodem stwierdzenia specyficznych przyczyn”. Ibidem, List od anonima do Rady Państwa, Stargard, 02.04.1959 r., k. 186.

⁵⁵ Ibidem, Pismo Jerzego Sz. do Rady Państwa, Stargard, 02.02.1959 r., k. 180.

⁵⁶ Ibidem, Decyzja Rady Państwa Nr U -79 z 07.05.1959 r., k. 188.

Jednym z najczęściej obecnych motywów w tych prośbach była rodzina. Skazani przedstawiali własną śmierć nie tylko jako karę dotykającą ich samych, ale także jako wydarzenie, którego konsekwencje poniosą niewinni bliscy. Jan Adam Wenerski⁵⁷ podkreślał swój młody wiek, fakt posiadania żony i syna, przekonując, że własną lekkomyślnością skazał rodzinę na cierpienie psychiczne. Jak pisał: „Jestem człowiekiem w wieku 25 lat, żonatym, ojcem nieletniego dziecka – 2 lata (syna), które obecnie skazane zostało razem z żoną rodzicami oraz rodzeństwem poprzez moją lekkomyślność na ciągłą i nieodwracalną wegetację psychiczną”⁵⁸. Na koniec dodał: „Ufam w humanitarną decyzję Rady Państwa PRL w Warszawie i z góry wyrażam gorące podziękowania za darowanie mi życia”⁵⁹. Rada Państwa nie skorzystała z prawa łaski⁶⁰.

Z kolei Władysław Czarnecki⁶¹ wskazywał, że po jego aresztowaniu dzieci pozostały bez środków do życia i stałej opieki. Prośbę o łaskę uzasadniał pragnieniem powrotu do nich i zapewnienia im przyszłości lepszej od tej, jaka przypadła jemu samemu. Jak wskazał:

mam małe dzieci i od czasu aresztowania mnie pozostały od tej chwili bez żadnych środków do życia, jak też i bez opieki. (...) Chciałbym bowiem oddać resztę swoich sił dla dzieci, których los na wypadek braku mnie byłby równy memu losowi. Ja bowiem odczułem w swoim życiu, a w szczególności w więzieniu, brak tego, że nie potrafię wziąć pióra do ręki i chciałbym dzieciom swym pomóc, aby ich życie było lżejsze i światlejsze niż moje. Proszę jeszcze raz o łaskawe rozpatrzenie mojej prośby⁶².

Argument dotyczący losu dzieci nabierał jeszcze większej siły, kiedy o życie skazanego występowały one same. Pięcioro dzieci Czarneckiego⁶³ przedstawiało ojca przede wszystkim przez pryzmat codziennego życia rodzinnego. Z uwagi na całokształt okoliczności sprawy oraz

⁵⁷ Jan Wenerski został skazany w dniu 06.09.1978 r. przez Sąd Wojewódzki w Siedlcach za zabójstwo na tle seksualnym (sygn. akt II K 15/77). SN w dniu 26.04.1979 r. wyrok utrzymał w mocy (sygn. akt IV KR 380/78). Kilka zdań na jego temat napisał J. Kirzyński. J. Kirzyński, *Alfabet zbrodni...*, op.cit., s. 461.

⁵⁸ AAN, Prokuratura Generalna PRL, sygn. 20/113, Pismo Jana Adama Wenerskiego do Rady Państwa PRL, Warszawa, 30.04.1979 r., k. 5.

⁵⁹ Ibidem, k. 6.

⁶⁰ Ibidem, Uchwała Rady Państwa nr BU-540-25-79 z dnia 18.10.1979 r., k. 41.

⁶¹ Władysław Czarnecki został skazany w dniu 29.04.1960 r. przez Sąd Wojewódzki we Wrocławiu za zabójstwo żony (sygn. akt IV K 46/60). Wyrok utrzymał w mocy SN w dniu 09.11.1960 r. (IV K 699/60). O sprawie Czarneckiego napisał J. Kirzyński. J. Kirzyński, *Alfabet zbrodni...*, op.cit., s. 84-87. Należy zwrócić uwagę, że autor posługuje się nazwiskiem „Czarnecki”, podczas gdy w dostępnej dokumentacji, w tym w treści wyroków i innych dokumentach dotyczących sprawy, osoba ta wskazywana jest jako Władysław Czarnecki. Zasadne jest przyjęcie, że prawidłową formą nazwiska jest „Czarnecki”.

⁶² AAN, Prokuratura Generalna, sygn. 23/34, Pismo Władysława Czarneckiego do Rady Państwa, Wrocław, 15.12.1960 r., k. 7.

⁶³ Dzieci Czarneckiego w chwili zatrzymania ojca miały kolejno 13, 10, 8, 7 i 5 lat.

znaczenie kontekstu, w jakim list został sporządzony, zasadne jest przytoczenie jego treści w całości:

Zwracamy się z prośbą do Rady Państwa o ulaskawienie wyroku kary śmierci naszego tatusia. Bo bardzo nas dzieci niepokoi i smuci, bo nasz tatuś ukochany był dla nas dobry, co tydzień piekł dla nas bułki, gotował obiady i dawał do szkoły pieniądze, a teraz nam nikt nic nie da i nie współczuje naszego życia sierot. Inne dzieci cieszą się swoimi tatusiami, a nam jest żal i smutno.

My sieroty wiemy o tym, że mamy rodzina pragnie aby naszego ukochanego tatusia całkiem zniszczyć ze świata, ale nad nami sierotami nie mają litości. Z dniem aresztowania naszego tatusia my zostaliśmy bez żadnego przytułku, to mamy rodzina, jej siostry i bracia nie dali nam ani pięć złotych i nie spytali nas czy mamy coś jeść, czy mamy buty, ubrania lub zeszyty, stalówki do szkoły. W ogóle się nami nie przejmują, tylko pragną aby zniszczyć naszego ukochanego tatusia.

Nasza mama nie żyje, ale nikt jej nie winien, ani tatuś ani my dzieci, przyczyną jej śmierci to jej okropne nerwy i stale rozpoczynała kłótnie, awantury z tatusiem i rzucała na tatusia garnkami, wiadrami i krzesłami, kopała nogami i szturchała pięściami w zęby, a tatuś nasz cierpliwie znosił i prosił mamę uspokój się, a mama jeszcze bardziej wariowała i brzydkie słowa wobec nas dzieci wymawiała, w ogóle się nad niczym nie zastanawiała, ani rękami, ani językiem, a nas dzieci nie chciała oprać ani nas obmyć, tylko nas zjadał brud i wszy.

Mogą to stwierdzić ci świadkowie, którzy się sami zgłosili, a nie byli przesłuchani, oni dokładnie wiedzą jakie było ciężkie przeżycie tatusia z mamą, że się stale rzucała pierwsza do bicia, a tatuś ją żałował i nie chciał ją bić dużo razy. Zdarzało się, że mama rzucała się z biciem do obcych ludzi i biła naszą babcię i dziadzia.

My dzieci, zwracamy się z prośbą o łagodny wyrok dla naszego ukochanego tatusia i przychylne załatwienie naszej prośby⁶⁴.

W tym miejscu warto przywołać okoliczności sprawy ujawnione w toku postępowania. Obraz troskliwego ojca daleki był od zeznań świadków, z których wynikało, że to oskarżony znęcał się nad żoną, a po jej zaginięciu utrzymywał, że kobieta uciekła. Dopiero po kilku miesiącach odnaleziono jej zwłoki w studni, niedaleko domu gdzie mieszkali razem z dziećmi. W przypadku Czarneckiego Rada Państwa zamieniła jednak karę śmierci na dożywotnie pozbawienie wolności⁶⁵.

⁶⁴ AAN, Prokuratura Generalna, sygn. 23/34, Prośba dzieci Władysława Czarneckiego o łaskę do Rady Państwa w sprawie ojca, Wołów, 14.09.1960 r., k.3-4.

⁶⁵ Ibidem, Decyzja Rady Państwa z 04.01.1961 r., k. 41.

Nieco inny ton miały prośby dzieci Fryderyka Thomkego vel Tomke⁶⁶. Nie próbowały one wprost dowodzić niewinności ojca. Przeciwnie, jak pisało starsze⁶⁷:

proszę więc serdecznie w moim i mojego braciszka imieniu, by naszemu tatusiowi darowali życie. Prosimy o to bardzo, my naszego tatusia bardzo kochamy i nie chcemy, by nas prześladowali w szkole, że naszego tatusia powieszą. (...) Ja już coś rozumiem o wojnie bo w szkole się uczę i wiem, że mój tatuś może źle zrobił ale proszę mu to wybaczyć i zostawić przy życiu⁶⁸.

W tym wyznaniu pojawił się też inny wymiar kary, obawa przed prześladowaniem w szkole z powodu tego, że ich ojciec zostanie powieszony. Żona Thomkego również nie negowała jego złego postępowania. Jej prośba sprowadzała się do prostego rozdzielenia kary od pozbawienia życia: „wiem, że mój mąż wiele źle robił co nie powinien, więc niech odcierpi swoją karę ale niech pozostanie przy życiu”⁶⁹. Argumentacja ta nabiera innego wymiaru w zestawieniu z ciężarem zarzutów stawianych Thomkemu, któremu przypisano udział w zbrodniach na ludności żydowskiej i zamordowaniu około stu osób. Mimo prośb rodziny, skazanego i jego obrońcy Rada Państwa nie skorzystała z prawa łaski⁷⁰.

Rodzina mogła być przedstawiana nie tylko jako wartość, którą należało chronić, lecz również jako osoby, które wraz ze skazanym ponosiły faktyczne konsekwencje wyroku. W prośbach bliskich powracał obraz egzekucji jako kolejnego nieszczęścia, które spadnie na rodzinę. Matka Józefa Predki⁷¹, pisząc o własnej chorobie, samotności i przywiązaniu do adoptowanego syna, nie domagała się jego uwolnienia, podkreślała „dajcie mu duże więzienie ale darujcie życie najcięższe więzienie lepsze od śmierci (...) jesteście ludzie uczeni co wam z

⁶⁶ Fryderyk Thomke vel Tomke został skazany na podstawie dekretu sierpniowego w dniu 23.05.1959 r. przez Sąd Wojewódzki w Lublinie (sygn. akt IV K 105/59). Thomke został oskarżony o to, że w latach 1941-1942 brał udział w zbrodniach popełnianych na ludności żydowskiej na terenie powiatów bełżyckiego i bychawskiego. Według ustaleń sądu uczestniczył w egzekucjach, osobiście dokonywał zabójstw oraz dobijał ofiary podczas masowych rozstrzeliwań. Przypisano mu udział w zamordowaniu około 100 osób. Po zakończeniu wojny ukrywał się na Ziemiach Zachodnich, posługując się fałszywą tożsamością. Został zidentyfikowany pod koniec lat 50. podczas procedury związanej z wyjazdem do RFN. Akta w sprawie karnej przeciwko Thomke znajdują się w zasobach AIPN: IPN Lu 284/414. J. Kirzyński również napisał o jego sprawie. J. Kirzyński, *Alfabet zbrodni 2...*, op.cit., s. 748.

⁶⁷ Thomke miał dwójkę dzieci wieku 13 i 9 lat.

⁶⁸ AAN, Prokuratura Generalna, sygn. 23/115, Prośba B. i M. Thomke o łaskę do Rady Państwa w sprawie Fryderyka Thomke, Nowa Sól, 30.11.1959 r., k. 32.

⁶⁹ Ibidem, Prośba S. Thomke o łaskę do Rady Państwa w sprawie Fryderyka Thomke, Nowa Sól, 12.12.1959 r., k. 30.

⁷⁰ Ibidem, Decyzja Rady Państwa z 13.01.1960 r., k. 43.

⁷¹ Józef Predko został skazany w dniu 28.05.1977 r. przez Sąd Wojewódzki w Katowicach za zabójstwo (sygn. akt IV K 57/77). SN utrzymał wyrok w mocy w dniu 22.11.1977 r. (sygn. akt II KR 265/77). Krótko o Predko napisał J. Kirzyński. J. Kirzyński, *Alfabet zbrodni...*, op.cit., 359.

tego przyjdzie jak skarżecie takiego marnego procha na śmierć”⁷². Jej prośba była bezpośrednim odwołaniem do przekonania, że nawet najcięższe pozbawienie wolności pozostaje lepsze od śmierci. Rada Państwa nie skorzystała z prawa łaski⁷³.

Obok sytuacji rodzinnej w staraniach o ułaskawienie wykorzystywano również argumenty dotyczące stanu psychicznego skazanego. W sprawie Bogusława Imiałkowskiego⁷⁴ obrońca powoływał się na stwierdzone przez biegłych zaburzenia w postaci charakteropatii uwarunkowanej organicznym uszkodzeniem mózgu. Jak wskazał w piśmie do Rady Państwa: „Zdaniem obrony przeciwko wymiarowi najwyższej kary (...) przemawiają takie okoliczności jak zaburzenia w sferze psychiki stwierdzone przez biegłych jako charakteropatia uwarunkowana organicznym uszkodzeniem mózgu”⁷⁵. Okoliczność ta miała przemawiać przeciwko zastosowaniu najwyższej kary. Była to argumentacja odmienna od emocjonalnych próśb rodzin miała wykazać, że właściwości psychiczne sprawcy powinny wpływać na ocenę zasadności wykonania kary śmierci. Rada Państwa nie skorzystała z prawa łaski⁷⁶.

Szeroki katalog argumentów pojawił się w sprawie skazanego za „zdradę Ojczyzny” Leszka Chrósta⁷⁷. Sam Chróst przyznawał się do winy i deklarował żal, ale jednocześnie próbował przekonać Radę Państwa, że jego dalsze życie może mieć wartość. Skazany pisał: „Jestem winny jednak żałuję swojego czynu i pragnę go naprawić wychowując synów na Polaków oddanych Polsce”⁷⁸. Zaznaczył również: „nigdy nie byłem w kolizji z prawem i dlatego ośmielam się raz jeszcze prosić Radę Państwa o Prawo Łaski”⁷⁹. List kończy swoje

⁷² AAN, Prokuratura Generalna, sygn. 20/107, Prośba C. Predko o łaskę do Rady Państwa w sprawie Józefa Predko, Dzierżoniów, 08.12.1977 r., k. 3-4.

⁷³ Ibidem, Uchwała Rady Państwa nr BU-540-9-78 z 13.03.1978 r., k. 31.

⁷⁴ Bogusław Imiałkowski został skazany w dniu 14.06.1977 r. przez Sąd Wojewódzki w Szczecinie za zabójstwo na tle rabunkowym (sygn. akt II K 27/77). Wyrok został utrzymany przez SN w dniu 08.09.1977 r. (sygn. akt III KR 241/77). O Imiałkowskim napisał J. Kirzyński. J. Kirzyński, *Alfabet zbrodni...*, op.cit., 160.

⁷⁵ AAN, Prokuratura Generalna, sygn. 20/69, Pismo adwokata Cz. Miśkowiec-Hoffman do Rady Państwa w sprawie Bogusława Imiałkowskiego, Szczecin, 17.09.1977 r., k. 7-8.

⁷⁶ Ibidem, Uchwała Rady Państwa nr BU-540-1-78 z 18.01.1978 r., k. 26.

⁷⁷ Leszek Chróst był dyrektorem jednego z pionów w Ministerstwie Przemysłu Ciężkiego i Maszyn Rolniczych. W czasie pracy w przedstawicielstwie „Metalexportu” w Bangkoku został zwerbowany przez wywiad amerykański i przez kolejne lata przekazywał informacje dotyczące m.in. polskiego przemysłu zbrojeniowego. Jego działalność została ujawniona w 1979 r. po przechwyceniu korespondencji zawierającej instrukcje szpiegowskie. Aresztowany w Warszawie, został skazany na karę śmierci, zamienioną następnie na 25 lat pozbawienia wolności. W toku śledztwa szczegółowo opisał przebieg swojej współpracy z amerykańskim wywiadem oraz zakres zainteresowania tej służby polskim przemysłem obronnym. Sąd II instancji, po ponownym rozpatrzeniu sprawy, skazał go na karę śmierci. Więcej o działalności szpiegowskiej Chrósta: P. Skubisz, *„Z całą surowością prawa...”*. *Historia Leszka Chrósta – współpracownika wywiadu amerykańskiego*, [w:] *Studia nad wywiadem...* t. 2, op.cit., s. 631-672.

⁷⁸ AAN, Prokuratura Generalna, sygn. 20/89, Pismo Leszka Chrósta do Rady Państwa, Warszawa, 20.09.1980 r., k. 22. AIPN, Ministerstwo Spraw Wewnętrznych w Warszawie 1956-1990, sygn. 01220.140, t. 1, Pismo Leszka Chrósta o prawo łaski, Warszawa, 1.10.1980 r., k. 124-125.

⁷⁹ AAN, Prokuratura Generalna, sygn. 20/89, Pismo Leszka Chrósta do Rady Państwa, Warszawa, 20.09.1980 r., k. 22.

wezwanie do Przewodniczącego Rady: „Przyjacielu młodzieży nie pozwól aby zostali sierotami”⁸⁰. Jego synowie nie podważali winy ojca, ale prosili o zachowanie go przy życiu właśnie dlatego, że niezależnie od popełnionego czynu pozostawał ich ojcem⁸¹. Siostry skazanego odwoływały się wprost do względów humanitarnych „obowiązujących w naszym ustroju”⁸² oraz fakt ogromnego wstrząsu psychicznego dla całej rodziny jakim będzie pozbawienie jej opiekuna i jedynego żywiciela⁸³. Argumentację uzupełniały informacje o wcześniejszej niekaralności, dobrych opiniach z miejsca pracy i zamieszkania, przyznaniu się do winy oraz okresie, w którym Chróst miał powstrzymać się od działalności szpiegowskiej. W tym przypadku starania zakończyły się powodzeniem i w styczniu 1981 roku Rada Państwa zamieniła karę śmierci na 25 lat pozbawienia wolności⁸⁴.

Zachowane prośby pokazują, że argumentacja zmierzająca do ocalenia życia skazanego rzadko ograniczała się do jednej okoliczności. Próbowano podważać wyrok, wskazywać na zaburzenia psychiczne, eksponować wcześniejszą niekaralność i dobre opinie, deklarować skruchę lub przekonywać o możliwości poprawy. Najczęściej powracał argument rodzinny. Skazany przedstawiany był wówczas nie tylko jako sprawca przestępstwa, lecz także jako syn, mąż, ojciec i żywiciel rodziny, którego śmierć miała dotknąć osoby nieponoszące odpowiedzialności za jego czyny. Charakterystyczne jest przy tym, że ani sami skazani, ani ich bliscy nie zawsze domagali się uwolnienia czy uniknięcia odpowiedzialności. Godzili się z koniecznością odbycia kary. Granicę stanowiła śmierć. W tych przypadkach prośby sprowadzały się do przekonania władz, że ukaranie sprawcy nie musi oznaczać odebrania mu życia.

3.4. Głos państwa: decyzje Rady Państwa w sprawach o ulaskawienie

O ile prośby skazanych i ich rodzin pozwalają odtworzyć argumenty, za pomocą których próbowano przekonać władze do darowania życia, o tyle znacznie trudniej poznać motywację

⁸⁰ Ibidem, k. 22.

⁸¹ Ibidem, Prośba A. i R. Chróst o łaskę do Rady Państwa w sprawie Leszka Chrósta, Warszawa, 12.09.1980 r., k. 18. Synowie Chrósta w chwili pisania pisma, jak zaznaczyli w treści listu, byli uczniami III i IV klasy liceum.

⁸² Ibidem, Prośba H. Sikory i O. Chróst o łaskę do Rady Państwa w sprawie Leszka Chrósta, Wrocław, 16.09.1980 r., k. 19.

⁸³ Ibidem, k. 19.

⁸⁴ Ibidem, Uchwała Rady Państwa nr BU-540-2-81 z dnia 08.01.1981 r., k. 26. Chróst nie odbył całego wyroku. W czerwcu 1985 r. został przekazany stronie amerykańskiej w ramach wymiany agentów na moście Glińckie w Berlinie Zachodnim. W zamian władze PRL odzyskały m.in. Mariana Zacharskiego. Po opuszczeniu Polski Chróst osiedlił się w Stanach Zjednoczonych. Jego dalsze losy pozostają nieznane. P. Skubisz, *„Z całą surowością prawa...”*, op.cit., s. 665-669.

Rady Państwa. Protokoły z jej posiedzeń są pod tym względem źródłem pozbawionym rozbudowanej argumentacji. Zwłaszcza w sprawach zakończonych nieskorzystaniem z prawa łaski rzadko odnotowywano motywy podjętej decyzji. Najczęściej ograniczano się do informacji o wyjaśnieniach udzielonych przez przedstawiciela Prokuratury Generalnej i stanowisku Pierwszego Prezesa SN, po czym pojawiała formuła o „wszechstronnym rozpatrzeniu sprawy”. Co znamienne, stosowano ją niezależnie od tego, czy ostatecznie decydowano się darować skazanemu życie, czy pozostawić wyrok śmierci do wykonania. W protokołach podkreślano jednomyślność zapadłego rozstrzygnięcia. W rezultacie dokumentacja pozwala poznać głównie ostateczne stanowisko Rady. W niektórych protokołach zachowały się jednak ślady bardziej pogłębionej dyskusji, dzięki czemu możliwe jest, choćby w odniesieniu do kilkudziesięciu przypadków, odtworzenie drogi decyzyjnej oraz prześledzenie argumentacji, która ostatecznie prowadziła do podjęcia określonego rozstrzygnięcia.

W kilku przypadkach znaczenie przypisywano biografii skazanego. Na przykład przy rozpatrywaniu sprawy żołnierza Michała W.⁸⁵ zwracano uwagę na jego „młody wiek skazanego, trudne warunki, w których się wychował i brak należytego doświadczenia i przygotowania do życia”⁸⁶. W tym wypadku Rada Państwa skorzystała z prawa łaski⁸⁷. Były to więc okoliczności podobne do tych, na które powoływali się sami skazani w swoich prośbach.

W sprawie Stanisława Sajkowskiego⁸⁸ za wymagające wyjaśnienia uznano dwie kwestie: siłę dowodów dotyczących jego udziału w zabójstwie Antoniego D. oraz stan zdrowia psychicznego i fizycznego skazanego⁸⁹. Po przedstawieniu przez Zastępcę Prokuratora Generalnego PRL Kazimierza Kukawkę materiału dowodowego wraz z opiniami biegłych nastąpiła dyskusja, w której zabrali głos wszyscy Członkowie Komisji Ułaskawień. W jej wyniku stwierdzono, że „sprawca nie rokuje szans na powrót do normalnego życia w społeczeństwie”⁹⁰. Pokazuje to, że przed podjęciem ostatecznej decyzji czasem powracano do

⁸⁵ Michał W. został skazany w dniu 29.01.1969 r. przez Wojskowy Sąd Garnizonowy w Zielonej Górze za zabójstwo (sygn. akt Sg 20/69).

⁸⁶ AAN, Kancelaria Rady Państwa, sygn. 74/738, Protokół nr KU-3-69 z posiedzenia Komisji Ułaskawień Rady Państwa w dniu 02.04.1969 r., k. 3.

⁸⁷ AAN, Kancelaria Rady Państwa, sygn. 74/731, Uchwała Rady Państwa nr U-7-69 z 03.04.1969 r., k. 25.

⁸⁸ Stanisław Sajkowski został skazany w dniu 09.12.1975 r. przez Sąd Wojewódzki w Olsztynie za zabójstwo na tle rabunkowym (sygn. akt III K 44/75). Wyrok utrzymał w mocy SN w dniu 18.06.1976 r. (sygn. akt IV KR 89/76). Sprawy Sajkowskiego 2 strony poświęcił J. Kirzyński. J. Kirzyński, *Alfabet zbrodni...*, op.cit., s. 384-385.

⁸⁹ AAN, Kancelaria Rady Państwa, sygn. 130/477, Protokół nr BU-54-13-76 z posiedzenia Komisji Ułaskawień Rady Państwa w dniu 29.09.1976 r., k. 13.

⁹⁰ Ibidem, k. 14.

okoliczności dotyczących osoby sprawcy. Po dyskusji, „wszechstronnym rozpatrzeniu sprawy”, Rada jednomyślnie nie skorzystała z prawa łaski⁹¹.

Zakres okoliczności branych pod uwagę przy podejmowaniu decyzji bywał bardziej rozbudowany, a ich znaczenie zależało od konkretnej sprawy. W przypadku Stanisława vel Wacława Sikory⁹² o zamianie kary śmierci na dożywotnie więzienie przesądził czas. Rada wskazała, że bierze pod uwagę wyłącznie fakt, iż od popełnienia przestępstwa minęło ponad 25 lat⁹³. Nie kwestionowano ciężaru czynu ani odpowiedzialności skazanego, lecz uznano, że tak długi upływ czasu przemawia przeciwko wykonaniu najwyższej kary. Przy okazji tej sprawy zwrócono uwagę na potrzebę przeprowadzenia dalszych badań dotyczących zakresu zbrodni hitlerowskich⁹⁴. Decyzją z dnia 13 marca 1969 karę śmierci zamieniono na karę dożywotniego więzienia⁹⁵.

Rzeczywisty charakter procesu decyzyjnego odsłania sprawa Stanisława Bernata i Mieczysława Zbroi⁹⁶, rozpatrywana w styczniu 1970 roku, a więc krótko po wejściu w życie k.k. z 1969 roku. Wobec Bernata opowiedziano się za zastosowaniem prawa łaski, natomiast sprawa Zbroi wywołała spór⁹⁷. Zastępca Przewodniczącego Rady Państwa Bolesław

⁹¹ AAN, Prokuratura Generalna, sygn. 19/125, Uchwała Rady Państwa nr BU-540-26-76 z 29.09.1976 r., k. 49.

⁹² Stanisław vel Wacław Sikora został oskarżony o popełnienie w okresie od 1942 r. do 1944 r. na terenie Puław czynów polegających na udziale w zabójstwach osób cywilnych oraz jeńców wojennych. W czasie objętym zarzutami pełnił funkcję starszego funkcjonariusza Policji Kryminalnej „Kripo”, a zatem był członkiem niemieckiego aparatu policyjnego działającego na terenie okupowanej Polski. Zgodnie z treścią stawianych mu zarzutów, Sikora miał osobiście pozbawić życia dwóch mężczyzn, oddając do nich strzały z pistoletu, a ponadto uczestniczyć w zabójstwach innych osób. Sprawa przez wiele lat była przedmiotem postępowania przed organami wymiaru sprawiedliwości. Jej rozpoznawanie na kolejnych etapach postępowania, a także podejmowane w toku sprawy rozstrzygnięcia powodowały, że postępowanie przeciągało się przez kolejne lata. Sikora po raz pierwszy został skazany na karę śmierci w dniu 29.04.1965 r. przez Sąd Wojewódzki w Lublinie na podstawie dekretu sierpniowego (sygn. akt IV K 154/64). SN przekazał sprawę do ponownego rozpatrzenia. Sąd Wojewódzki ponownie wymierzył karę główną wyrokiem z dnia 30.03.1968 r. (sygn. akt IV K 69/66). Wyrok ten został częściowo uchylony przez SN w dniu 02.01.1969 r. (sygn. akt IV KR 186/68). Ostatecznie, po wieloletnim postępowaniu sądowym i wyczerpaniu kolejnych etapów rozpoznawania sprawy, została ona skierowana do Rady Państwa, która stała się ostatnim organem rozpatrującym jej dalszy bieg. O Sikorze napisał również J. Kirzyński. J. Kirzyński, *Alfabet zbrodni 2...*, op.cit., s. 667-668.

⁹³ AAN, Kancelaria Rady Państwa, sygn. 74/738, Protokół nr KU-1-69 z posiedzenia Komisji Ułaskawień Rady Państwa w dniu 10.03.1969 r., k. 2.

⁹⁴ Jak podano w protokole „Wymaga bowiem wyjaśnienia między innymi okoliczności swobodnej, pozornie niekontrolowanej przez Gestapo, działalności „Kripo” w rozwinięciu szczególnego terrorku i represji charakteru politycznego”. Ibidem, k. 2.

⁹⁵ AAN, Kancelaria Rady Państwa, sygn. 74/731, Uchwała Rady Państwa nr U-2-69 z 13.03.1969 r., k. 2.

⁹⁶ Stanisław Bernat oraz Mieczysław Zbroja zostali oskarżeni o dokonanie zabójstwa, przy czym Zbroja dopuścił się usiłowania kolejnego. Wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Kielcach z dnia 08.07.1969 r. (sygn. akt IV K 33/69) Stanisław Bernat został skazany za zabójstwo na karę dożywotniego pozbawienia wolności, natomiast Zbroja za popełnione przestępstwa został skazany na karę śmierci. Kilka zdań Bernatowi i Zbroi poświęcił J. Kirzyński. J. Kirzyński, *Alfabet zbrodni...*, s. 32. W wyniku postępowania rewizyjnego SN zmienił rozstrzygnięcie wobec Stanisława Bernata, wymierzając mu karę śmierci. Tym samym w postępowaniu przed SN zarówno Stanisław Bernat, jak i Zbroja zostali skazani na karę śmierci. Wyrok SN zapadł w dniu 18.10.1969 r. (sygn. akt IV K 209/69).

⁹⁷ AAN, Kancelaria Rady Państwa, sygn. 85/476, Protokół nr KU-1-70 z posiedzenia Komisji Ułaskawień Rady Państwa w dniu 6 i 8.01.1970 r., k. 1-2.

Podedworny wskazywał na zmianę sytuacji prawnej i wyjątkowy charakter kary śmierci w nowym kodeksie. Jego zdaniem przemawiało to za darowaniem życia również drugiemu ze skazanych. Argumentował: „niesłuszne byłoby surowsze potraktowanie Zbroi, a w danej sprawie długoletni pobyt skazanego w zakładzie karnym lepiej odpowiada celom prewencji ogólnej”⁹⁸. W jego rozumowaniu pojawiał się więc argument wykraczający poza indywidualne cechy sprawcy. Pytanie dotyczyło już nie tylko tego, czy konkretny człowiek zasługuje na łaskę, lecz tego, czy wykonanie kary śmierci jest w danych okolicznościach rzeczywiście potrzebne z punktu widzenia celów karania. Stanowisko to nie zyskało jednak poparcia. Po ponownym rozpatrzeniu sprawy utrzymano decyzję o nieskorzystaniu z prawa łaski wobec Zbroi⁹⁹. Podedworny nie zmienił zdania i w odrębnym piśmie skierowanym do Przewodniczącego Rady Państwa Mariana Spychalskiego zaznaczył, że „stanowiska mojego zmienić nie mogę, gdyż i nadal wydaje mi się, że właściwszą decyzją byłoby skorzystanie z prawa łaski do obu skazanych”¹⁰⁰. Mimo kolejnych próśb samego skazanego o ułaskawienie wyrok wykonano. Przypadek ten jest o tyle istotny, ponieważ pozwala zajrzeć za oficjalną formułę kolegialnej decyzji i pokazuje, że stanowisko organu nie musiało oznaczać rzeczywistej zgodności poglądów wszystkich uczestniczących w jej podejmowaniu. Jednocześnie ujawnia, że wejście w życie nowego kodeksu karnego mogło wpływać nie tylko na praktykę orzecniczą, o czym mowa była w rozdziałach poprzednich, ale również na sposób myślenia o zasadności wykonania wcześniej orzeczonej kary śmierci.

Jeszcze inną sytuację pokazuje sprawa Kazimierza Zalewskiego. Początkowo nic nie wskazywało na możliwość zmiany jego położenia. Skazano go w trybie doraźnym na karę śmierci za zabójstwo dokonane z wyjątkową brutalnością, ofierze zadał 35 ciosów nożem¹⁰¹. Ani Prezes SN, ani Minister Sprawiedliwości nie znaleźli podstaw do wniesienia rewizji nadzwyczajnej¹⁰², Prokurator również nie dopatrywał się okoliczności łagodzących¹⁰³. Sam oskarżony prosił o łaskę, aby „mógł żyć i pokazać społeczeństwu, że jego błąd spowodowany

⁹⁸ AAN, Kancelaria Rady Państwa, sygn. 85/476, Protokół nr KU-1-70 z posiedzenia Komisji Ułaskawień Rady Państwa w dniu 6 i 8.01.1970 r., k. 2.

⁹⁹ AAN, Prokuratura Generalna, sygn. 24/94, Uchwała Rady Państwa nr U-2-70 z 08.01.1970 r., k. 68.

¹⁰⁰ AAN, Kancelaria Rady Państwa, sygn. 85/476, List Zastępcy Przewodniczącego Rady Państwa Bolesława Podedwornego do Przewodniczącego Rady Państwa, Warszawa, 07.01.1970 r., k. 3.

¹⁰¹ Kazimierz Zalewski został skazany przez Sąd Wojewódzki w Białymstoku w dniu 06.08.1960 r. (sygn. akt K dor. 179/60). Drugim przypisanym mu czynem było usiłowanie zagarnięcia pieniędzy z Urzędu Pocztowego nr 9 w Białymstoku, popełnione 12.07.1960 r., za które wymierzono mu 15 lat więzienia i grzywnę. W rezultacie kara łączna wyniosła karę śmierci. J. Kirzyński również napisał o jego sprawie. J. Kirzyński, *Alfabet zbrodni...*, s. 492.

¹⁰² AAN, Prokuratura Generalna, sygn. 23/135, Pismo Ministra Sprawiedliwości do Prokuratora Generalnego PRL, Warszawa 18.08.1960 r., k. 2.

¹⁰³ Ibidem, Pismo Prokuratora Generalnego PRL do Rady Państwa w sprawie Kazimierza Zalewskiego, Warszawa 28.08.1960 r., k. 25.

był przez alkohol i nie jest zatwardziałym bandytą”¹⁰⁴. Rada Państwa nie skorzystała z prawa łaski¹⁰⁵. Wyznaczono już nawet termin egzekucji¹⁰⁶. Do wykonania wyroku jednak nie doszło. Pojawiające się wątpliwości dotyczące stanu psychicznego Zalewskiego spowodowały jego wstrzymanie, a komisja lekarska rozpoznała u skazanego psychozę reaktywną. Uruchomiło to dalsze postępowanie, w którym ponownie sięgnięto po opinie specjalistyczne i przeprowadzono dodatkowe czynności dowodowe¹⁰⁷. Ostatecznie psychiatrzy stwierdzili, że w chwili popełnienia czynu zdolności skazanego były ograniczone, ale w nieznacznym stopniu. Po upływie tak długiego czasu od pierwszej decyzji sprawa ponownie trafiła przed Radę Państwa. Tym razem skorzystano z prawa łaski, zamieniając karę śmierci na dożywotnie pozbawienie wolności¹⁰⁸. Gest ten doceniła rodzina wysyłając pismo, gdzie zwróciła się do Rady: „O Najwyższa Władzo kraju naszego, Przyjmijcie od nas zrozpaczonych i niegodnych serdeczne podziękowanie za tak wielką łaskę”¹⁰⁹. Przypadek Zalewskiego należał do wyjątkowych sytuacji, w których wcześniejsza decyzja o nieskorzystaniu z łaski nie zamykała definitywnie sprawy. Nowe okoliczności, przede wszystkim dotyczące zdrowia psychicznego skazanego, oraz przedłużający się czas oczekiwania na rozstrzygnięcie doprowadziły do ponownego rozważenia zasadności wykonania wyroku.

Protokoły Rady Państwa pokazują dwie, nieco odmienne rzeczywistości. Pierwszą tworzyła sformalizowana warstwa dokumentacji, w której decyzje przedstawiano jako rezultat „wszechstronnego rozpatrzenia sprawy”, często podkreślając ich jednomyślność, ale nie ujawniając szczegółowo stojących za nimi racji. Druga odsłania się dopiero w tych nielicznych sprawach, w których protokolanci zapisali więcej. Wówczas widać, że pod uwagę brano nie tylko ciężar przestępstwa, lecz także siłę materiału dowodowego, wiek i wcześniejsze doświadczenia skazanego, jego stan psychiczny i fizyczny, prognozę powrotu do życia w społeczeństwie, czas, jaki upłynął od popełnienia czynu oraz zmiany w prawie i sposób rozumienia celów kary.

¹⁰⁴ Ibidem, Pismo Kazimierza Zalewskiego do Rady Państwa, Białystok, 10.08.1960 r., k. 31. Swoje pisma do Rady Państwa skierowali również matka skazanego oraz adwokat Władysław Grzymała.

¹⁰⁵ AAN, Kancelaria Rady Państwa, sygn. 52/82, Decyzja Rady Państwa z dnia 17.09.1960 r., k. 55.

¹⁰⁶ AAN, Centralny Zarząd Więziennictwa, sygn. 1/36, Pismo Dyrektora Centralnego Zarządu Więziennictwa do Naczelnika Centralnego Więziennictwa w Warszawie, Warszawa, 02.09.1960 r., k. 103. Datę wykonania wyroku ustalono na dzień 03.10.1960 r.

¹⁰⁷ Po zasięgnięciu opinii lekarzy, na wniosek Prokuratora, Sąd Wojewódzki przekazał dokumentację do SN. Ten decyzją z dnia 03.12.1960 r. zarządził wstrzymanie wykonania wyroku. Nakazano w nim m.in. przesłuchanie świadka, który miał potwierdzić, czy Zalewski był leczony w latach 1958-1959, jakie występowały u niego objawy chorobowe oraz jaka została wówczas postawiona diagnoza. Celem tych czynności było zweryfikowanie okoliczności wskazanych przez obronę we wniosku o wznowienie postępowania. AAN, Centralny Zarząd Więziennictwa w Warszawie, sygn. 1/36, Odpis postanowienia Sądu Najwyższego z 03.12.1960 r., k. 108.

¹⁰⁸ AAN, Kancelaria Rady Państwa, sygn. 52/82, Decyzja Rady Państwa z dnia 25.08.1961 r., k. 75.

¹⁰⁹ Ibidem, Pismo rodziny Zalewskich do Rady Państwa, Szumowo, 16.10.1961 r., k. 77.

Na tym tle „głos państwa” to nie tylko formalny etap postępowania w sprawie człowieka skazanego na śmierć. W niektórych przypadkach decyzja Rady Państwa zależała od ponownej oceny pytania, czy prawomocnie orzeczona kara powinna rzeczywiście zostać wykonana. Nie musiało to oznaczać zakwestionowania winy ani pomniejszenia ciężaru przestępstwa. Chodziło raczej o rozstrzygnięcie, czy okoliczności dotyczące sprawcy, upływ czasu, jego stan zdrowia, perspektywa dalszej izolacji albo zmieniające się podejście ustawodawcy do kary śmierci uzasadniają odstąpienie od jej wykonania. Zachowane ślady sporów pokazują przy tym, że odpowiedź na to pytanie nie zawsze była tak oczywista i jednomyślna, jak mogłaby sugerować lakoniczna treść oficjalnych uchwał.

Przeprowadzona analiza pokazuje, że postępowania ułaskawieniowe w sprawach osób skazanych na karę śmierci stanowią ważny obszar badań nad praktyką wymiaru sprawiedliwości i polityką karną państwa. Formułowane na ich podstawie wnioski wymagają jednak ostrożności. Zachowany materiał źródłowy nie zawsze pozwala na odtworzenie całego przebiegu postępowania ani motywów, którymi kierowali się zarówno skazani i jak i organy opiniujące ich prośby. Natomiast podania o ułaskawienie mają wartość wykraczającą poza ich formalnoprawny charakter. Pozwalają spojrzeć na procedurę z perspektywy człowieka oczekującego na wykonanie wyroku i przedstawić argumenty, za pomocą których próbował przekonać władze do darowania mu życia.

W przypadku kary śmierci sens tych zabiegów pozostawał niezmienny. Prawo łaski miało uchronić skazanego przed egzekucją, najczęściej przez zamianę najwyższej kary na pozbawienie wolności. Postępowanie ułaskawieniowe było ostatnią możliwością ingerencji w prawomocne orzeczenie, a zarazem przestrzenią, w której mogły zostać uwzględnione okoliczności wykraczające poza samą ocenę prawną czynu. Z tego względu akta ułaskawieniowe są nie tylko świadectwem stosowania określonej instytucji prawnej, lecz także źródłem pokazującym, w jaki państwo ważyło racje kary i miłosierdzia w sytuacji, gdy stawką pozostawało życie skazanego. W przypadku braku skorzystania z prawa łaski ostatnim ogniwem procedury było wykonanie wyroku, czemu poświęcono rozdział kolejny.

Rozdział IV. Wykonywanie wyroków śmierci w Polsce. Historia, procedura i praktyka egzekucyjna

4.1. Egzekucje: od publicznego spektaklu do administracyjnego gestu

Pomimo istnienia instytucji ułaskawienia 281 wyroków zostało wykonanych, a ostatniej drodze skazanego towarzyszył kat. Samo pojęcie kata wymaga doprecyzowania. W pracy jest ono używane przede wszystkim w znaczeniu historycznoprawnym, jako określenie osoby, której powierzono wykonywanie kary śmierci i która działała z upoważnienia państwa, w granicach wyznaczonych przez obowiązujące przepisy. Nie można przy tym pominąć innego znaczenia tego słowa, utrwalonego w pamięci zbiorowej w związku z doświadczeniem II wojny światowej. W tym ujęciu „katem” określano nie tylko osobę dokonującą egzekucji, lecz funkcjonariuszy aparatu terroru i osoby uczestniczące w systemie przemocy. Rozróżnienie tych znaczeń jest bardzo ważne, ponieważ w dalszej części pracy pojęcie kata odnosi się głównie do wykonawcy kary śmierci głównie w sensie instytucjonalnym.

Celem tego rozdziału nie jest pełne odtworzenie dziejów profesji kata ani szczegółowe omówienie wszystkich sposobów wykonywania wyroków śmierci stosowanych w Polsce. Podobnie jak w pozostałych częściach pracy, uwaga została skupiona na tych zagadnieniach, które mają największe znaczenie dla badanego problemu. W XX wieku najbardziej zmieniały się nie tylko techniczne i organizacyjne aspekty wykonywania egzekucji, ale również miejsce kata w strukturze państwowego aparatu karania.

W odniesieniu do osób skazanych wykonywanie wyroków i rola kata nie są końcowym, technicznym etapem postępowania. Analiza praktyki wykonywania wyroków pokazuje, w jaki sposób decyzja o pozbawieniu człowieka życia była przekładana na konkretne czynności podejmowane przez aparat państwa. Egzekucja miała przy tym swój ustalony porządek, określony przez przepisy i procedury. Państwo nie tylko wydawało wyrok, lecz także organizowało jego wykonanie, określało sposób jego przeprowadzenia i wyznaczało osoby odpowiedzialne za realizację tej decyzji. Nie bez znaczenia pozostaje symboliczny wymiar tego procesu. Sposób traktowania skazanego, przebieg postępowania poprzedzającego egzekucję oraz samo wykonanie wyroku odzwierciedlały stosunek państwa do jednostki znajdującej się pod jego władzą. W pewnych okresach kara śmierci była przy tym czymś więcej niż tylko sankcją wymierzoną sprawcy. Jej stosowanie wpisywało się w szerszy sposób komunikowania przez państwo określonych wartości i granic zachowań uznawanych za niedopuszczalne.

W tym miejscu konieczne jest również uporządkowanie badanych źródeł. W pierwszym rozdziale przyglądano się głównie przepisom określającym katalog czynów zagrożonych karą śmierci oraz zasadom jej orzekania. Rozdział trzeci poświęcono instytucji prawa łaski. Natomiast w tej części punktem odniesienia są przede wszystkim przepisy procesowe i wykonawcze. To one określały sposób postępowania, zakres kompetencji poszczególnych organów oraz czynności, które musiały zostać wykonane przed przeprowadzeniem egzekucji i w związku z jej wykonaniem.

Zarówno akty prawne, jak i dokumentacja urzędowa wykorzystana w tym rozdziale powstały przede wszystkim na potrzeby funkcjonowania instytucji państwowych i pokazują perspektywę organów odpowiedzialnych za wykonanie wyroku oraz formalny przebieg podejmowanych przez nie czynności. Obraz ten uzupełniają dokumenty takie jak listy i pisma osób, które wykonywały wyroki śmierci, a także osób rozważających podjęcie tej funkcji. Dzięki temu zestawiono dwie perspektywy: państwa, które organizowało i kontrolowało wykonanie kary, oraz osób, które bezpośrednio uczestniczyły lub chciały uczestniczyć w jej realizacji.

Egzekucja, jako najbardziej radykalna forma sankcji karnej, jak już pisano, wywodzi się z instytucji krwawej zemsty. W swojej pierwotnej postaci była nierozzerwalnie związana z praktykami zbiorowymi i rytualnymi, w których społeczność bezpośrednio uczestniczyła w wymierzaniu odwetu. Z czasem te spontaniczne akty zostały przejęte przez władzę publiczną i ujęte w ramy sformalizowanych procedur prawnych, co stanowiło początek ich instytucjonalizacji.

Od X do XVI wieku wykonywanie wyroków kary śmierci na ziemiach polskich, podobnie jak w innych częściach kontynentu, cechowało się znacznym okrucieństwem. Bogactwo stosowanych metod świadczyło o tym, że pozbawienie życia rzadko miało charakter szybki i bezbolesny; często poprzedzały je tortury oraz długotrwałe cierpienie¹. Ówczesne prawo kategoryzowało egzekucje na „zwyczajne” i „kwalifikowane”². Te pierwsze, jak powieszenie czy ścięcie, miały charakter bardziej „techniczny” i uchodziły za mniej hańbiące. Egzekucje kwalifikowane obudowane były dodatkowymi formami bólu i upokorzenia. Miały

¹ Więcej o metodach oraz narzędziach egzekucji w omawianym okresie: K. Farrington, *Historia kar i tortur*, Warszawa 1997; T. Grabarczyk, op.cit.; M. J. Moore, *Powiesić, wybebeszyć i poćwiartować, czyli historia egzekucji*, Kraków 2019; J. Warylewski, op.cit., s. 120-126; D. Wojtucki, *Publiczne miejsca straceń na Dolnym Śląsku od XV do połowy XIX wieku*, Katowice 2009.

² J. Rafacz, op.cit., s. 426.

na celu nie tylko ukaranie winnego, lecz również publiczną zemstę³. Dominowała zasada adekwatności kary do rodzaju przestępstwa: im poważniejszy czyn, tym bardziej spektakularna i bolesna forma egzekucji⁴. Poszczególne metody niosły przy tym określony przekaz symboliczny: ścięcie zastrzeżone było dla osób wyższego stanu, palenie oznaczało potępienie herezji, a palowanie zdrady i buntu. Wyroki śmierci w epoce średniowiecza i wczesnej nowożytności⁵, miały charakter wydarzenia publicznego i wspólnotowego. Odbywały się w przestrzeniach o szczególnej randze symbolicznej, takich jak rynki miejskie, place targowe czy okolice ratuszy⁶. Ich trwała obecność w krajobrazie pełniła rolę nieustannego przypomnienia o mocy prawa i grożącej za zbrodnię sankcji. Publiczne stracenie było swego rodzaju spektaklem o silnym wymiarze dydaktycznym.

Jak zaznaczono w rozdziale pierwszym, trwający ponad wiek brak suwerenności, a wraz z nim podział ziem dawnej Rzeczypospolitej między trzech zaborców, miał swoje konsekwencje w prowadzonej polityce karnej, w tym także w zakresie wykonywania wyroków kary śmierci. Egzekucje odbywały się według odmiennych procedur rosyjskich⁷, pruskich⁸ i austriackich⁹, co nie tylko oznaczało brak jednolitego porządku prawnego, lecz także podporządkowywało praktykę wymiaru sprawiedliwości obcym wzorcom i interesom

³ Do tej kategorii należały: nabijanie na pal, ćwiartowanie, spalenie na stosie, śmierć głodowa, ukrzyżowanie, ukamienowanie, a także pogrzebanie żywcem. Praktyki te stosowano, między innymi, wobec zdrajców, dzieciobójczyń, heretyków, morderców i bluźnierców.

⁴ T. Grabarczyk, op.cit., s. 67.

⁵ Omówione w pierwszym rozdziale procesy o czary kończyły się zazwyczaj egzekucją poprzez spalenie na stosie, wykonywaną publicznie w obecności lokalnej społeczności. Najwięcej procesów i egzekucji czarownic w Polsce odnotowano w latach 1675-1725. Szacuje się, że w ciągu blisko trzech stuleci, od XVI do XVIII wieku, na ziemiach polskich przeprowadzono około 15 tysięcy egzekucji. K. Farrington, op.cit., s. 56.

⁶ Jak wskazuje historyk Szymon Wrzesiński: „Ławnicy podczas wymierzania wyroku lub tuż po nim, wybierali miejsce stracenia; na terenie miasta (wsi) lub poza obrębem murów czy zabudowań, (...) najczęściej egzekucje przeprowadzano na rynku bądź innych placach, tak by mogła pojawić się większa ilość widzów”. Sz. Wrzesiński, *Krwawa profesja. Rzecz o katach i ich ofiarach*, Kraków 2006, s. 155.

⁷ W zaborze rosyjskim egzekucje odbywały się początkowo według wzorców pruskich i austriackich: publicznie, z obwożeniem skazańca ulicami miasta i grzebaniem zwłok na placu straceń. Dopiero regulacje z 1848 r. i 1864 r. wprowadziły bardziej sformalizowany przebieg kary głównej, od odczytania wyroku w więzieniu, przez udział duchownego, oznaczenie winy tabliczką, aż po egzekucję (ścięcie lub powieszenie) w obecności ograniczonego grona świadków i spisanie protokołu z wykonania wyroku. J. S. Meler, *Wykonawcy...*, op.cit., s. 63-72.

⁸ W systemie prawnym zaboru pruskiego widoczne były próby ograniczenia stosowania kary śmierci. Zmniejszono katalog zbrodni zagrożonych najwyższym wymiarem kary i ujednolicono jej wykonanie do ścięcia. Wcześniejsze procedury przewidywały publiczne egzekucje na miejskich placach, prowadzone według szczegółowych regulacji, z udziałem sędziów, duchownych i konwojów policyjno-wojskowych, przy dużej frekwencji mieszkańców. Skazańców transportowano w asyście, a egzekucjom towarzyszyły środki porządkowe. W połowie XIX w. zrezygnowano z widowiskowego charakteru straceń: kara śmierci zaczęła być wykonywana wewnątrz murów więziennych, w obecności przedstawicieli sądu i wybranych reprezentantów społeczności lokalnej, a o wyrokach informowano w prasie urzędowej. Ibidem, s. 41-55.

⁹ Na ziemiach zaboru austriackiego początkowo egzekucje miały charakter publiczny: ogłaszano termin stracenia, wznoszono rusztowanie, a ciało skazańca pozostawiano na szubienicy, by następnie pochować je przy miejscu egzekucji. Od połowy XIX wieku stopniowo odchodzono od widowiskowego charakteru kary; wykonywano ją wewnątrz więzień, w obecności komisji sądowej i duchownego, a zwłoki potajemnie grzebano lub przekazywano rodzinie. Ibidem, s. 56-62.

politycznym. Pomimo tych różnic istniał element wspólny, prawie do końca XIX wieku egzekucja pozostawała wydarzeniem publicznym. Jawność egzekucji stanowiła komponent wymiaru kary; służyła nie tylko fizycznej eliminacji jednostki, lecz również pełniła funkcję komunikacyjną. Akt stracenia, rozgrywany w przestrzeni publicznej, był demonstracją siły władzy.

Na obszarze Królestwa Polskiego korzystano jeszcze z przepisów porządków prawnych państw zaborczych, zwłaszcza Prus i Austrii. Egzekucje wciąż miały charakter widowiska, skazańców obwożono przez miasto, a ich stracenie przyciągało licznie zgromadzoną publiczność. Szczególne emocje budziły wyroki wykonane na kobietach, co nadawało wydarzeniom dodatkowy wymiar symboliczny¹⁰.

Wprowadzenie Kodeksu karnego Królestwa Polskiego z 1818 roku¹¹ doprowadziło do redukcji katalogu kar oraz uproszczenia metod wykonywania egzekucji. Zrezygnowano wówczas z rozróżnienia między karami „zwyczajnymi” a „kwalifikowanymi”, ograniczając się do jednolitych form wykonania wyroku¹². Kolejnym etapem zmian było Zarządzenie Rady Administracyjnej z 1848 roku o wykonywaniu kary śmierci¹³, które określiło bardziej sformalizowaną procedurę wykonawczą. Skazany miał być transportowany wozem z widoczną informacją o rodzaju popełnionego przestępstwa, a egzekucja musiała odbywać się w obecności przedstawicieli wymiaru sprawiedliwości: sędziego, prokuratora oraz duchownego. Przepisy te wyrażały dążenie władz do nadania praktyce egzekucyjnej cech instytucjonalnego porządku.

Na przemiany w praktyce egzekucyjnej istotny wpływ wywierały również szersze procesy ideowe, zachodzące w obrębie europejskiej myśli prawniczej i filozofii prawa¹⁴. Już od drugiej połowy XVIII wieku coraz powszechniej kwestionowano brutalne formy wymiaru sprawiedliwości, w tym stosowanie tortur oraz publiczne egzekucje, dotychczas postrzegane jako integralna część karania. Zmiana wrażliwości społecznej i rosnące znaczenie idei godności jednostki prowadziły do stopniowego wycofywania urządzeń egzekucyjnych z przestrzeni miejskiej, ograniczania jawności wykonywanych wyroków oraz przenoszenia egzekucji do zamkniętych, niedostępnych dla publiczności przestrzeni. Tendencje te znalazły swój wyraz

¹⁰ Prawnik J. S. Meler, analizując przekazy prasowe z „Kurjera Warszawskiego”, przywołuje opis egzekucji Marianny Rozmuszewskiej z 1822 r. Relacja ta dobrze ilustruje rytualny charakter egzekucji w pierwszej połowie XIX wieku. Skazana była obwożona ulicami miasta, tak aby jej widok dotarł do jak najszerzej publiczności, a następnie ścięta mieczem na placu zwanym Czystem. Zgromadzone tłumy różnych stanów i płci podkreślały społeczny wymiar tego widowiska. J. S. Meler, *Wykonawcy...*, op.cit., s. 66-68.

¹¹ Dziennik Praw Królestwa Polskiego 1818, t. V, nr 20, s. 3-232.

¹² Decyzja o wyborze metody wykonania wyroku należała do sądu, choć pewne reguły utrzymywały się, np. rozbójników i podpalaczy wieszano. E. Kaczyńska, op.cit., s. 222.

¹³ Zarządzenie Rady Administracyjnej Królestwa Polskiego z 1848 r. o wykonywaniu kary śmierci, Dz. P. K. P., t. 41, 1848.

¹⁴ Szerzej na ten temat w rozdziale kolejnym.

również na ziemiach polskich, gdzie w drugiej połowie XIX wieku obserwuje się postępującą instytucjonalizację praktyki straceń. Widowiskowy charakter egzekucji zaczął ustępować formom podporządkowanym logice państwowej kontroli¹⁵.

Po odzyskaniu przez Polskę niepodległości w 1918 roku jednym z kluczowych wyzwań ustawodawcy stało się stworzenie jednolitych ram prawnych dla wymiaru sprawiedliwości, obejmujących także procedurę wykonywania kary śmierci. Kwestie te uregulowała ustawa o postępowaniu doraźnym¹⁶, przewidująca szczególnie rygorystyczny tryb realizacji wyroków skazujących. Zgodnie z jej przepisami, wyrok śmierci musiał być wykonany w ciągu 24 godzin od chwili ogłoszenia (art. 22). Sam akt egzekucji odbywał się w najbliższej komendzie wojskowej, w trybie niepublicznym, w obecności prokuratora i lekarza (art. 23), co miało zapewnić zarówno prawidłowość procedury, jak i potwierdzenie zgonu skazańca. Wybór metody, rozstrzelanie, odzwierciedlał zarówno wojskowy charakter regulacji, jak i powojenne realia.

Ważna zmiana nastąpiła 13 grudnia 1927 roku, kiedy Prezydent II RP wprowadził rozporządzenie o wykonywaniu wyroków śmierci wydanych przez sądy karne powszechne¹⁷. Dokument ten zniósł obowiązek stosowania plutonu egzekucyjnego wobec osób cywilnych, wprowadzając jako jedyną dopuszczalną metodę powieszenia (art. 1). Regulacja ta była próbą dostosowania praktyki sądowej do standardów europejskich, gdzie dominującą formą egzekucji wobec ludności cywilnej była szubienica. Jednocześnie podkreślono rozróżnienie między procedurą wojskową a cywilną; w armii rozstrzelanie pozostało przewidziane w kodeksach wojskowych¹⁸, natomiast w sądownictwie powszechnym przywrócono metodę powieszenia. Stan ten został utrwalony Rozporządzeniem Prezydenta RP z 19 marca 1928 roku¹⁹, które w

¹⁵ Przykładem redefinicji praktyk egzekucyjnych może być polityka karna władz rosyjskich po klęsce Powstania Listopadowego. W tym okresie wprowadzono nowe procedury wykonywania wyroków śmierci. Egzekucje przeprowadzano najczęściej o świcie, na stokach warszawskiej Cytadeli, w towarzystwie wojskowego ceremoniału, lecz w warunkach całkowitej izolacji od lokalnej społeczności. Zrezygnowano nie tylko z obecności publiczności, ale również z przemówień skazańców czy innych elementów teatralności egzekucji. Po wykonaniu wyroku ciała grzebano w nieoznaczonych mogiłach. B. Hernik-Pikulska, op.cit., s. 84.

¹⁶ Ustawa z dnia 30 czerwca 1919 r. w przedmiocie sądów doraźnych, Dz. U. z 1919 r., nr 55, poz. 341.

¹⁷ Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 13 grudnia 1927 r. o wykonaniu wyroków śmierci, wydanych przez sądy karne powszechne, Dz. U. z 1927 r., nr 112, poz. 947.

¹⁸ W tym miejscu należy wymienić Kodeks karny wojskowy z dnia 22 marca 1928 roku, który przewidywał karę śmierci przez rozstrzelanie (art. 10). Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 22 marca 1928 r. w sprawie kodeksu karnego wojskowego, Dz. U. z 1928 r., nr 36, poz. 328. Zapis o wykonaniu wyroku przez rozstrzelanie znalazł się także w art. 5 przepisów wprowadzających Kodeks karny wojskowy z 1932 roku. Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 21 października 1932 r. - Przepisy wprowadzające kodeks karny wojskowy, Dz. U. z 1932 r., Dz. U. z 1932 r., nr 91, poz. 766. Dnia 29 września 1936 roku wprowadzono Kodeks wojskowego postępowania karnego, który również regulował wykonywanie kary śmierci przez niepubliczne rozstrzelanie (art. 491 § 1). Dekret Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 29 września 1936 r. - Kodeks wojskowego postępowania karnego, Dz. U. z 1936 r., nr 76, poz. 537.

¹⁹ Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 19 marca 1928 r. - Kodeks postępowania karnego, Dz. U. z 1928 r., nr 33, poz. 313.

ramach kodyfikacji procesowej wprowadziło jednolite zasady wykonania kary śmierci. W efekcie praktyka egzekucyjna II RP została po raz pierwszy ujęta w spójnym systemie prawnym, obowiązującym do wybuchu II wojny światowej.

W tym miejscu należy poczynić uwagę dotyczącą wykonywania wyroków śmierci w okresie okupacji niemieckiej. Zjawisko to, będące integralnym elementem hitlerowskiej polityki terroru, obejmuje szerokie spektrum działań: od masowych egzekucji i pacyfikacji, po zorganizowaną eksterminację ludności żydowskiej. Mechanizmy przemocy, w których kara śmierci była narzędziem zastraszania i eliminacji, wykraczały poza ramy porządku prawnego i nie miały związku z funkcjonowaniem systemu sądowego w sensie ścisłym. Były one realizacją ideologicznych założeń okupanta, podporządkowanych celom wojennym i politycznym.

Szczegółowa rekonstrukcja tych zjawisk została już wielokrotnie opracowana w literaturze, zarówno w badaniach syntetycznych, jak i studiach regionalnych oraz monografiach poszczególnych ośrodków zagłady²⁰. Dlatego w niniejszym rozdziale nie podejmuję próby całościowego ujęcia tej problematyki. Egzekucje przeprowadzane przez aparat policyjny i wojskowy III Rzeszy stanowią bowiem odrębne zjawisko. Z tego względu ograniczono się tutaj do wskazania wybranych aspektów, stanowiących tło dla właściwej analizy instytucjonalnego wykonywania wyroków kary śmierci.

Do najbardziej drastycznych i symbolicznych przejawów działań III Rzeszy na ziemiach polskich należały publiczne egzekucje uliczne, stosowane jako narzędzie zastraszania ludności cywilnej oraz demonstracji siły okupanta²¹. O ile publiczne rozstrzeliwania miały przede wszystkim charakter demonstracyjny i psychologiczny, o tyle największa skala zabijania realizowana była w sposób zorganizowany i systematyczny: w więzieniach, obozach

²⁰ Dorobek badawczy obejmuje zarówno edycje źródeł, monografie dotyczące poszczególnych aspektów nazistowskiego terroru, jak i opracowania syntetyczne poświęcone całemu systemowi eksterminacji. W ramach tego obszernego piśmiennictwa warto wskazać na kilka pozycji: W. Bartoszewski, *1859 dni Warszawy*, Kraków 2008; J. Böhrer, *Zbrodnie Wehrmachtu w Polsce*, Kraków 2009; H. Cieniuszek, *Zbrodnie hitlerowskie w Polsce*. Warszawa 1971; S. Datner, *Zbrodnie Wehrmachtu na jeńcach wojennych w II wojnie światowej*, Warszawa 1961; J. Fajkowski, J. Religa, *Zbrodnie hitlerowskie na wsi polskiej 1939-1945*, Warszawa 1981; D. Libionka, *Zagłada Żydów w Generalnym Gubernatorstwie: zarys problematyki*, Lublin 2017. Należy również dodać, że Państwowe Muzeum Auschwitz-Birkenau opublikowało obszerną bibliografię, obejmującą ponad dwieście tytułów związanych z historią obozu, w tym metodami wykonywania egzekucji. Państwowe Muzeum Auschwitz-Birkenau, *Bibliografia obozu Auschwitz-Birkenau*, <https://www.auschwitz.org/historia/bibliografia/>, (dostęp: 15.05.2025 r.).

²¹ Szczególnie intensywnie praktyka ta występowała na terenie okupowanej Warszawy, gdzie od października 1943 r. niemieckie władze policyjne rozpoczęły regularne egzekucje w miejscach publicznych, w bezpośrednim sąsiedztwie codziennego życia mieszkańców. Masowe egzekucje uliczne w Warszawie rozpoczęły się wraz z objęciem stanowiska dowódcy SS i Policji przez Franza Kutscherę. W czasie jego rządów w stolicy zamordowano ok. 5000 Polaków, z czego co najmniej 1200 rozstrzelano publicznie na ulicach miasta. Ofiarami najczęściej byli przypadkowi cywile, którzy trafiali w ręce Niemców podczas tak zwanych łapanek. W. Bartoszewski, *Warszawski pierścień śmierci 1939-1944*, Warszawa 1970, s. 372.

koncentracyjnych i ośrodkach zagłady²². W obozach repertuar środków był szczególnie rozbudowany²³: od rozstrzeliwań, poprzez powieszenia wykonywane w pomieszczeniach krematoriów, aż po najbardziej masową formę eksterminacji, komory gazowe. Systematyczność i bezosobowość tych działań czynią je jednym z najciemniejszych rozdziałów w historii egzekucji w XX wieku.

Po zakończeniu II wojny światowej władze „ludowe” w Polsce wprowadziły przepisy prawne mające na celu ukaranie niemieckich zbrodniarzy wojennych. Nowelizacja kodeksu karnego z 1 grudnia 1944 roku²⁴ umożliwiło przeprowadzanie publicznych egzekucji w przypadkach szczególnie ciężkich przestępstw (art. 1). Dwa miesiące później, 31 sierpnia 1944 roku PKWN wydał dekret²⁵, który przewidywał karę śmierci dla osób współpracujących z Niemcami przy zabójstwach cywilów, żołnierzy czy jeńców wojennych²⁶, obejmując zbrodnie popełnione po 31 sierpnia 1939 roku (art. 9).

Surowe wyroki miały ferować między innymi Specjalne Sądy Karne²⁷, których zadaniem było sądzić przestępców wojennych²⁸. W roku 1946 powołano również Najwyższy Trybunał Narodowy, który rozpoczął działalność 18 lutego²⁹. Trybunał miał karać nie tylko

²² Za przykład może posłużyć obóz koncentracyjny w Buchenwaldzie, gdzie egzekucje przeprowadzano przede wszystkim w pomieszczeniach krematorium oraz w zaadaptowanych do tego celu dawnych stajniach. W krematorium skazanych wieszano na hakach osadzonych w ścianach, natomiast część ofiar prowadzono do piwnicy, gdzie znajdowała się prowizoryczna szubienica pozbawiona zapadni. W praktyce oznaczało to powolne duszenie, przy czym zgon stwierdzano nierzadko dopiero po kilkudziesięciu minutach. Jednym z głównych wykonawców egzekucji był kat o nazwisku Helbig, który po wojnie zeznał, że osobiście przeprowadził około 250 straceń. W wielu przypadkach ofiary nie były wcześniej sądzone; decyzje o ich egzekucji zapadały arbitralnie, najczęściej na mocy rozkazu, bez udziału jakiegokolwiek procedury prawnej. A. Basak, *Zalogi hitlerowskich obozów koncentracyjnych przed amerykańskim trybunałem w Dachau (cz. III)*, „Studia nad Faszyzmem i Zbrodniami Hitlerowskimi” 2004, t. 27, s. 453.

²³ Więcej na temat form eksterminacji w obozach koncentracyjnych i zagłady: Państwowe Muzeum Auschwitz-Birkenau, *Zagłada*, <https://www.auschwitz.org/historia/zaglada/>, (dostęp: 15.05.2025 r.).

²⁴ Dekret PKWN z dnia 1 grudnia 1944 r. o częściowej zmianie Kodeksu Postępowania Karnego, Dz. U. z 1944 r., nr 13, poz. 70.

²⁵ Dekret PKWN z dnia 31 sierpnia 1944 r. o wymiarze kary dla faszystowsko-hitlerowskich zbrodniarzy winnych zabójstw i znęcania się nad ludnością cywilną i jeńcami oraz dla zdrajców Narodu Polskiego, Dz. U. z 1944 r., nr 4, poz. 16.

²⁶ Jak wspomniano w rozdziale pierwszym tzw. dekret sierpniowy, choć pierwotnie skierowany przeciwko osobom zaangażowanym w okupacyjne zbrodnie, został szybko użyty jako instrument do tłumienia opozycji i eliminowania osób uznanych za zagrożenie dla stabilności reżimu, co w praktyce prowadziło do naruszeń podstawowych zasad sprawiedliwości.

²⁷ Dekret PKWN z dnia 12 września 1944 r. o specjalnych sądach karnych dla spraw zbrodniarzy faszystowsko-hitlerowskich, Dz. U. z 1944 r., nr 4, poz. 21.

²⁸ Sądy specjalne zostały powołane jako instytucje właściwe do pociągania do odpowiedzialności karnej osób objętych przepisami dekretu sierpniowego. Ich celem było zaspokojenie społecznej potrzeby wymierzenia sprawiedliwości sprawcom zbrodni oraz ich pomocnikom. W praktyce orzeczenia tych sądów dotyczyły nie tylko ludności niemieckiej, ale również obywateli polskich oskarżonych o współpracę z okupantem, a same wyroki były surowe. Z. Biegański, *Sądownictwo...*, op.cit., s. 116-126.

²⁹ Obwieszczenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 31 października 1946 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu dekretu z dnia 22 stycznia 1946 r. o Najwyższym Trybunale Narodowym, Dz. U. z 1946 r., nr 59, poz. 327. Trybunał był równorzędny z SN, a jego wyroki były ostateczne i niezaskarżalne. Trybunał miał sądzić

zbrodniarzy wojennych, ale także osoby odpowiedzialne za „klęskę wrześniową” i „faszyzację życia państwowego”. W praktyce rozpatrywał on sprawy głównych zbrodniarzy niemieckich. Do końca lipca 1946 roku odbyły się łącznie trzy publiczne egzekucje funkcjonariuszy obozów koncentracyjnych. Ostatnia z tych egzekucji, będąca jednocześnie ostatnią publiczną egzekucją w Polsce, miała miejsce 21 lipca 1946 roku w Poznaniu, gdzie przez powieszenie stracono Arthura Greisera³⁰.

Zanim jednak doszło do publicznego rozliczenia jednego okupanta przez drugiego, warto przypomnieć, że okupacja sowiecka trwająca od 1939 roku do 1944 roku wiązała się z równie brutalnym i systematycznym wykonywaniem wyroków śmierci, które stanowiły element polityki terroru. Egzekucje, traktowane jako narzędzie zastraszania oraz podporządkowywania społeczeństwa, przybrały charakter podstawowej metody władzy sowieckiej, podobnie jak miało to miejsce w reżimie hitlerowskim. Jednakże, w odróżnieniu od Niemców, Sowieci stosowali represje wobec osób uznanych za „wrogów” w oparciu o kryteria „klasowe” i „polityczne”³¹.

Egzekucje przeprowadzano na szeroką skalę, obejmując zarówno masowe mordy na przedstawicielach polskiej inteligencji, jak miało to miejsce w ramach zbrodni katyńskiej³², jak i brutalne wyroki śmierci na cywilach³³. Zastosowana przez Sowietów przemoc była ściśle związana z ideologią reżimu, który dążył do eliminacji tak zwanych „reakcyjnych” elementów społeczeństwa, postrzeganych jako przeszkoda w realizacji celów komunizmu. Jednym z

największych zbrodniarzy, a skazani mogli jedynie apelować o łaskę do Przewodniczącego Krajowej Rady Narodowej, Bolesława Bieruta.

³⁰ Arthur Greiser był niemieckim politykiem i funkcjonariuszem nazistowskim. Był jednym z najwyższych rangą funkcjonariuszy III Rzeszy, którzy zostali postawieni przed sądem polskim i ponieśli odpowiedzialność za zbrodnie wojenne. Jego proces, jak i sama egzekucja była wówczas szeroko relacjonowana w prasie. Warto wspomnieć, że to m.in. dla celów tej egzekucji przywrócono publiczne „rozliczenie zbrodniarza”. Szerzej na temat egzekucji Arthura Greisera: M. Przybylski, *Publiczna egzekucja Arthura Greisera w poznańskiej prasie*, [w:] *Media wobec śmierci*, t.1, red. K. Kwasik, J. Jaroszyński, G. Łęcicki, Warszawa 2012, s. 119-133.

³¹ Już w 1939 r., na terenach wcielonych do ZSRR, wprowadzono sowiecki aparat sądowniczy, który w pierwszym etapie okupacji opierał się głównie na funkcjonujących sądach polowych Armii Czerwonej. Sądy te, działające w warunkach wojennego chaosu, miały na celu szybkie i brutalne eliminowanie „wrogów ludu”, w tym polskich policjantów i żołnierzy. Przemoc sądów polowych była integralną częścią polityki represji sowieckiej, której celem było zniszczenie struktur państwowych i społecznych mogących stanowić zagrożenie dla komunizmu. B. Chrzanowski, P. Niwiński, *Okupacja niemiecka i sowiecka – próba analizy porównawczej (wybrane zagadnienia)*, „Pamięć i Sprawiedliwość” 2008, nr 1/12, s. 17.

³² Masowe morderstwo dokonane przez NKWD na około 22 tys. polskich oficerach, policjantach, urzędnikach i przedstawicielach inteligencji, którzy zostali wzięci do niewoli przez Sowietów. Egzekucje poprzez rozstrzelanie miały miejsce w 1940 r., głównie w lesie katyńskim koło Smoleńska. Ofiary były mordowane strzałem w tył głowy, a ciała zakopane w masowych grobach. O katkach NKWD w dalszej części rozdziału. Więcej o zbrodni katyńskiej: F. Kadell, *Kłamstwo katyńskie. Historia pewnej manipulacji. Fakty, dokumenty, świadkowie*, Wrocław 2008; A. Kunert, *Katyń – ocalona pamięć*, Kraków 2007.

³³ Oprócz przedstawicieli wojska i policji mordów dokonywano na księżach, nauczycielach, działaczach samorządowych, członków organizacji społeczno-politycznych, przedstawicieli świata prawniczego, kultury, czy nauki. B. Chrzanowski, P. Niwiński, op.cit., s. 19.

głównych narzędzi terroru były jednak deportacje. Przeprowadzano je bezwzględnie, w ramach masowych, często nagłych przesiedleń obywateli polskich do odległych rejonów ZSRR, w tym na Syberię oraz do Kazachstanu³⁴. Historyk Albin Głowacki konstatuje: „zasadniczym celem okupacji było oczyszczenie zajętego terytorium z rzeczywistych i potencjalnych przeciwników nowej władzy oraz sowietyzacja społeczeństwa i gospodarki, by ułatwić unifikację z ZSRR”³⁵.

Gdy Polska ostatecznie znalazła się w strefie wpływów sowieckich, powołane w 1945 roku Ministerstwo Bezpieczeństwa Publicznego³⁶ objęło nadzór nad więzieniami oraz wykonywaniem wyroków śmierci, co stanowiło początek nowego etapu. Aparat bezpieczeństwa, współpracujący z sowieckimi służbami, odgrywał kluczową rolę w eliminowaniu wszelkich przeciwników nowej polityki, a kara śmierci stała się jednym z głównych narzędzi utrzymywania kontroli. W ten sposób, władze komunistyczne kontynuowały i rozwijały, ale już w innych realiach, praktyki represji stosowane podczas wojny. Od 1944 roku, na podstawie licznych aktów prawnych omówionych w rozdziale pierwszym, wydano przecież tysiące wyroków śmierci. W kwestii wykonywania wyroków śmierci wart odnotowania jest fakt, że w 1946 roku powstała pierwsza, powojenna instrukcja różnicująca metody egzekucji na powieszenie i rozstrzelanie³⁷. Choć instrukcja przewidywała, że rozstrzelanie będzie wykonywane przez drużyny egzekucyjne³⁸, w rzeczywistości proces ten często wiązał się z działalnością katów Wojewódzkich Urzędów Bezpieczeństwa Publicznego³⁹ (dalej: WUBP). W latach późniejszych drużyny egzekucyjne zaczęły być zastępowane przez wojskowe plutony egzekucyjne.

Jak wskazano we wcześniejszych częściach pracy, mimo że po 1956 roku liczba wydawanych i wykonywanych wyroków śmierci wyraźnie spadła, zasadnicze ramy prawne

³⁴ Więcej na temat deportacji ludności polskiej w trakcie okupacji sowieckiej: *Deportacje i przemieszczenia ludności polskiej w głąb ZSRR 1939-1945*, red. T. Walichnowski, Warszawa 1989.

³⁵ A. Głowacki, *Ogólne założenia sowieckiej polityki okupacyjnej w Polsce*, „Pamięć i Sprawiedliwość” 2008, nr 1/12, s. 62

³⁶ Ministerstwo Bezpieczeństwa Publicznego zostało powołane w dniu 21.07.1944 r. jako resort bezpieczeństwa publicznego. W ramach PKWN przekształcony w Ministerstwo w styczniu 1945 r. Na jego czele stał gen. Stanisław Radkiewicz. W grudniu 1954 r. Ministerstwo Bezpieczeństwa Publicznego przekształcone zostało w Ministerstwo Spraw Wewnętrznych oraz Komitet do Spraw Bezpieczeństwa Publicznego. Więcej informacji na temat działalności oraz organizacji Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego: F. Musiał, *Ministerstwo terroru. Urząd Bezpieczeństwa i Służba Bezpieczeństwa 1944-1990*, Kraków 2024.

³⁷ Treść ściśle tajnego okólnika z 1946 r. dotyczącego wykonywania wyroków śmierci jest dostępna w aneksie książki J. S. Meler. J. S. Meler, *Wykonawcy...*, op.cit., s. 352. Pomimo istnienia wspomnianego okólnika, w kolejnych latach kluczowe znaczenie w regulowaniu kwestii kary śmierci miały: KKWP z 1944 r. oraz k.k. z 1932 r.

³⁸ Informacje na temat drużyn egzekucyjnych znajdują się w dalszej części rozdziału.

³⁹ Wojewódzkie Urzędy Bezpieczeństwa Publicznego wchodziły w skład organów bezpieczeństwa publicznego państwa i działały w okresie 1944-1956. Organy terenowe takie jak Powiatowe Urzędy Bezpieczeństwa, czy Miejskie Urzędy Bezpieczeństwa potocznie nazywano Urzędami Bezpieczeństwa (UB) lub bezpieką. Tematyce struktur, działalności oraz kadr bezpieki poświęcony jest numer pisma „Biuletynu IPN”. „Biuletyn IPN” 2021, nr 5.

regulujące stosowanie kary głównej pozostały w dużej mierze niezmienione do 1969 roku. Dotyczyło to zarówno katalogu czynów zagrożonych najwyższym wymiarem kary, jak i podstawowych reguł jej stosowania. Z perspektywy niniejszego rozdziału równie ważny jest fakt, że nie doszło również do większych zmian w sposobie wykonywania wyroków śmierci. W praktyce utrzymano rozwiązania obowiązujące jeszcze w okresie stalinizmu, a ewentualne modyfikacje miały głównie charakter proceduralny lub organizacyjny. Oznacza to także, że pomimo zmiany klimatu politycznego i zmniejszenia skali represji, aparat wykonawczy zachował ciągłość instytucjonalną i techniczną w zakresie realizacji kary śmierci. Praktyki te były trwale wpisane w logikę funkcjonowania państwowego systemu karania, niezależnie od deklarowanych reform. Zgodnie z KKWP z 1944 roku⁴⁰ kara śmierci była wykonywana przez rozstrzelanie (art. 35 § 1), zaś według k.k. z 1932 roku⁴¹ przez powieszenie (art. 38). Szczegółowe przepisy Kodeksu Wojskowego Postępowania Karnego z 1956 roku⁴² określały warunki wykonania wyroku, takie jak konieczność uzyskania decyzji o odmowie prawa łaski⁴³, obecność prokuratora, lekarza i duchownego, a także obowiązek przeprowadzenia egzekucji w miejscu zamkniętym i sporządzenia protokołu.

W roku 1956 wprowadzono także tymczasowe zarządzenie w sprawie chowania zwłok straconych⁴⁴. Regulacje te były jedynie doraźnym rozwiązaniem, które, mimo iż spełniało swoje funkcje, nie stanowiło długoterminowej odpowiedzi na istniejący problem⁴⁵. W kontekście wojennych praktyk, takich jak chowanie zwłok straceńców w miejscach nieoznaczonych oraz brak powiadamiania rodzin o wykonaniu wyroku, nowelizacja przepisów

⁴⁰ Dekret PKWN z dnia 23 września 1944 r. - Kodeks Karny Wojska Polskiego, Dz. U. z 1944 r., nr 6, poz. 27 z późn. zm.

⁴¹ Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 11 lipca 1932 r. - Kodeks karny, Dz.U. z 1932 r., nr 60, poz. 571.

⁴² Obwieszczenie Ministra Obrony Narodowej z dnia 23 maja 1956 r. o ogłoszeniu jednolitego tekstu Kodeksu Wojskowego Postępowania Karnego, Dz. U. z 1956 r., nr 22, poz. 103.

⁴³ Zagadnieniu instytucji ulaskawienia oraz uprawnieniom Rady Państwa, która od 1952 roku posiadała ostateczną decyzję w tej sprawie, poświęcony jest rozdział dotyczący tej problematyki.

⁴⁴ Zarządzenie Tymczasowe Nr 66 Dyrektora Centralnego Zarządu Więziennictwa z dnia 08.05.1956 r. w stanowiło instrukcję regulującą postępowanie po wykonaniu wyroku śmierci. Określało zasady powiadamiania rodziny i urzędów o egzekucji, procedurę wydania lub pochówku zwłok, sposób prowadzenia protokołów i rejestrów, a także przechowywania akt straconych więźniów. Zawierało również zapis, że funkcjonariusze Służby Więziennej nie są uprawnieni do wykonywania samej egzekucji (pkt 5). AAN, Centralny Zarząd Więziennictwa, sygn. 24/22, Zarządzenie Tymczasowe Nr 66 Dyrektora Centralnego Zarządu Więziennictwa z dnia 8 maja 1956 r. w sprawie chowania zwłok więźniów straconych na podstawie wyroku sądowego, k. 240-241.

⁴⁵ Z notatki służbowej sporządzonej dnia 25.04.1956 r., czyli przed wprowadzeniem zarządzenia z maja, wynika, iż podczas przeprowadzonej kontroli w warszawskim więzieniu I oraz w więzieniu w Białymstoku, ciała straceńców pochowano na terenie przywieziennym w miejscach nieoznaczonych, bez trumien. Co więcej, nie powiadomiono rodzin skazanych o wykonaniu wyroku, ani nie przekazano im rzeczy osobistych i dokumentów należących do straconych. Okoliczności te ukazują sposób traktowania skazanych w tamtym okresie. AAN, Ministerstwo Spraw Wewnętrznych w Warszawie, sygn. 1/12, Notatka służbowa do Dyrektora Centralnego Zarządu Więziennictwa, Warszawa, 25.04.1956 r., k. 34-36.

była nie tylko techniczną, ale i moralną odpowiedzią na zaniedbania poprzedniego systemu⁴⁶. Opublikowanie Zarządzenia Ministra Sprawiedliwości w 1959 roku⁴⁷, regulującego postępowanie ze zwłokami osób zmarłych podczas odbywania kary oraz osób straconych na podstawie wyroków śmierci, było dowodem na konieczność uporządkowania procedur związanych z traktowaniem takich przypadków⁴⁸. Z perspektywy historycznej, proces ten można rozumieć także jako etap przejściowy w ewolucji traktowania skazanych⁴⁹.

W roku 1959 wydano także dwa inne, istotne akty prawne. Pierwszy z nich, to niepublikowane Zarządzenie Ministra Sprawiedliwości z 6 listopada 1959 roku⁵⁰, które określało zasady wykonywania kary śmierci. Zgodnie z jego treścią CZW wyznaczał termin i miejsce egzekucji (§ 3), którą należało przeprowadzić w ciągu siedmiu dni. Nadzór sprawował prokurator (§ 4), a naczelnik więzienia odpowiadał za przygotowanie miejsca, obecność lekarza, protokolanta i duchownego (§ 5). Uwzględniano ostatnie życzenia skazanego oraz

⁴⁶ Warto zaznaczyć, że do 1959 r. obowiązywała ustawa o chowaniu zmarłych i stwierdzaniu przyczyn zgonu, uchwalona w 1932 roku. Ustawa z dnia 17 marca 1932 r. o chowaniu zmarłych i stwierdzaniu przyczyny zgonu, Dz. U. z 1932 r., nr 35, poz. 359. Niemniej, w warunkach wojennych oraz powojennych przepisy te nie były ściśle przestrzegane.

⁴⁷ Zgodnie z zarządzeniem Ministra Sprawiedliwości z dnia 31.12.1959 r. administracja zakładu karnego miała obowiązek zawiadomić o zgonie odpowiednie organy: urząd stanu cywilnego, prokuratora, organy nadzoru oraz Centralny Zarząd Więziennictwa, a także najbliższą rodzinę (§ 1). Rodzina miała prawo do pochówku w określonym terminie; 24 godziny przy chorobie zakaźnej zmarłego, 3 dni przy egzekucji (§ 2). W razie braku odbioru zwłok mogły one zostać przekazane uczelniom medycznym do celów naukowych lub pochowane na koszt państwa na cmentarzu wskazanym przez administrację (§ 3). Na grobie umieszczano tabliczkę z danymi więźnia, a numer grobu wpisywano do akt (§ 4). Rodzina mogła otrzymać zaświadczenie o przyczynie zgonu. AAN, Centralny Zarząd Więziennictwa, sygn. 24/9, Niepublikowane Zarządzenie Nr 115/59/U Ministra Sprawiedliwości z dnia 31 grudnia 1959 r. w sprawie postępowania ze zwłokami osób zmarłych w czasie odbywania kary pozbawienia wolności oraz osób straconych na podstawie wyroków śmierci, k. 552-554.

⁴⁸ Na podstawie istniejących dotychczas przepisów wyrok śmierci miał być wykonany w więzieniu przez powieszenie lub rozstrzelanie przez pluton egzekucyjny. Ciało należało pochować na miejscowym cmentarzu, a o wykonaniu wyroku poinformować Urząd Stanu Cywilnego i Departament Więziennictwa. Natomiast, jak stwierdza historyk Marcin Zwolski, w latach 1954-1956, większość przepisów była lekceważona lub nieznaną. M. Zwolski, *Wykonywanie wyroków kary śmierci w polskich więzieniach grudzień 1954-kwiecień 1956*, „Pamięć i Sprawiedliwość” 2003, t.1/3, s. 265.

⁴⁹ Był to jednak proces powolny. Krótco po wprowadzeniu tymczasowych regulacji, dnia 10.05.1956 r., odbyła się konferencja z udziałem przedstawicieli Ministerstwa Sprawiedliwości, Generalnej Prokuratury i Zarządu Sądownictwa Wojskiego w sprawie chowania zwłok straconych na podstawie wyroku. Jak wynika z notatki służbowej z dnia 14.04.1956 r.: „wszyscy biorący udział w konferencji wyrazili pogląd co do tego, że zwłok straconych nie należy wydawać rodzinie (...) a kara śmierci jest wyrokiem najwyższego potępienia przez społeczeństwo przestępcy i ma na celu fizyczne i moralne jego wyobcowanie ze społeczeństwa. Dlatego też wydawanie zwłok rodzinie a tym samym umożliwi nie urządzenia publicznego pogrzebu nie godzi się z sentencją kary śmierci”. AAN, Ministerstwo Spraw Wewnętrznych w Warszawie, sygn. 1/12, Ściśle tajna notatka służbowa z konferencji w sprawie chowania zwłok straconych na podstawie wyroku sądowego, Warszawa, 14.05.1956 r., k. 31.

⁵⁰ AAN, Centralny Zarząd Więziennictwa, sygn. 24/9, Niepublikowane Zarządzenie Nr 94/59/U Ministra Sprawiedliwości i Prokuratora Generalnego PRL z dnia 6 listopada 1959 roku w sprawie wykonywania wyroków śmierci orzeczonych przez sądy powszechne, k.517-522.

zapewniano mu opiekę religijną (§ 7). Całość miała charakter ściśle tajny⁵¹ (§ 12), a informacje publiczne podawało wyłącznie Ministerstwo Sprawiedliwości (§ 11).

Drugi to, również niepublikowana, tajna Instrukcja Dyrektora CZW z dnia 17 listopada 1959 roku⁵², która powtarzała wiele przepisów zawartych we wcześniej wspomnianym dokumencie. Instrukcja wskazywała, że przygotowania do egzekucji mają być prowadzone w „całkowitej tajemnicy” (§ 3). Po decyzji Rady Państwa o odmowie prawa łaski, ustalało się termin i miejsce wykonania kary. Skazany miał prawo do ostatniego życzenia i posługi religijnej (§ 2). Egzekucja odbywała się przez powieszenie, w obecności prokuratora i personelu więziennego, z zachowaniem powagi i tajności (§8, § 9). Po stwierdzeniu zgonu sporządzało się protokół, który trafia do akt sprawy, a odpowiednie organy zostały o tym fakcie powiadomione (§ 13). Wyroki wykonywano wówczas w Zakładach Karnych w: Warszawie, Łodzi, Gdańsku, Poznaniu, Wrocławiu, Katowicach i w Tarnowie⁵³.

Szczególne miejsce w regulacjach dotyczących wykonywania kary śmierci stanowią przepisy dotyczące wojska. Regulacje zawarte w zarządzeniu z 5 stycznia 1961 roku⁵⁴ oraz w instrukcji z 15 lipca 1961 roku⁵⁵ precyzowały głównie kwestie organizacyjne. Prokurator zobowiązany był między innymi do weryfikacji danych personalnych skazanego, sprawdzenia prawomocności orzeczenia, odczytania wyroku oraz decyzji o odmowie ułaskawienia⁵⁶, a także do nadzoru nad przebiegiem całej procedury. W miarę możliwości uwzględniano ostatnie życzenia skazanego. Sam akt stracenia realizowany był przez wyznaczony pluton egzekucyjny

⁵¹ Nie tylko sama procedura wykonywania wyroków, ale także cała korespondencja w tej sprawie była traktowana jako ściśle tajna. Potwierdza to dokument Ministra Sprawiedliwości z 31.12.1959 r. Zgodnie z tym aktem, korespondencja dotycząca wykonywania wyroków śmierci, z wyjątkiem zawiadomień o ich wykonaniu, była kwalifikowana jako „tajna specjalnego znaczenia”. AAN, Centralny Zarząd Więziennictwa, sygn. 24/9, Niepublikowany Załącznik Nr 1 do Zarządzenia Nr 7/59/Tjn Ministra Sprawiedliwości z dnia 31 grudnia 1959 roku w sprawie wykazu wiadomości, dokumentów lub innych przedmiotów zakwalifikowanych jako tajne specjalnego znaczenia lub tajne, k. 361-362.

⁵² AAN, Centralny Zarząd Więziennictwa, sygn. 24/43, Niepublikowana Instrukcja Nr 1/59/Tjn. Dyrektora Centralnego Zarządu Więziennictwa Ministerstwa Sprawiedliwości z dnia 17 listopada 1959 roku w sprawach związanych z wykonaniem wyroków śmierci orzeczonych przez sądy powszechne, k. 10-15.

⁵³ Początkowo zamiast Katowic miejscem wykonywania wyroków miał być Bytom. Na prośbę Naczelnika Centralnego Więzienia w Katowicach, w ostatecznej wersji tajnej Instrukcji znalazło się Centralne Więzienie w Katowicach. AAN, Centralny Zarząd Więziennictwa, sygn. 24/43, Pismo Naczelnika Centralnego Więzienia w Katowicach do Dyrektora Zarządu Więziennictwa, Katowice, 07.03.1960 r., k. 16.

⁵⁴ Zarządzenie Ministra Obrony Narodowej i Sprawiedliwości oraz Prokuratora Generalnego PRL z dnia 5 stycznia 1961 roku w sprawie wykonywania wyroków sądów wojskowych orzekających karę śmierci.

⁵⁵ AAN, Centralny Zarząd Zakładów Karnych, sygn. 284, Informacja o uchyleniu Instrukcji Nr 01 Dyrektora Centralnego Zarządu Więziennictwa z dnia 15 lipca 1961 r. w sprawach związanych z wykonywaniem wyroków śmierci orzeczonych przez sądy wojskowe. k. 157.

⁵⁶ Jak zaznaczono w rozdziale III do czasu wejścia w życie nowego kodeksu karnego wykonanie wyroku śmierci było uzależnione od zakończenia obowiązkowego postępowania ułaskawieniowego. Zgodnie z art. 403 k.p.k. oraz art. 318 § 2 k.w.p.k. egzekucja mogła zostać przeprowadzona dopiero po podjęciu przez Radę Państwa decyzji o nieskorzystaniu z prawa łaski. W tym celu, po uprawnoczeniu się wyroku, Prokurator Generalny PRL lub Naczelny Prokurator Wojskowy z urzędu przedstawiał Radzie Państwa wniosek w przedmiocie ułaskawienia wraz z aktami sprawy oraz opiniami sądów, które wydały orzeczenie.

w zamkniętym, odpowiednio zabezpieczonym miejscu, co miało na celu zapewnienie proceduralnego porządku oraz ograniczenie obecności osób postronnych.

Jak już wcześniej wspomniano, do 1969 roku w Polsce obowiązywał szereg dekretów i ustaw, będących spuścizną po okresie stalinizmu. Wprowadzenie k.k. z 1969 roku⁵⁷ nie tylko zrewidowało katalog kar, w tym kary śmierci, ale także zmieniło sposób jej wykonywania. Na gruncie k.k.w. z 1969 roku⁵⁸ oraz wydanego na jego podstawie Zarządzenia Ministra Sprawiedliwości z 26 czerwca 1970 roku⁵⁹ oraz z dnia 21 maja 1971 roku⁶⁰, wykonanie kary śmierci zostało obudowane szeregiem zasad mających na celu nadanie mu charakteru sformalizowanego i ściśle kontrolowanego. Wprowadzono także pewne ograniczenia o charakterze międzynarodowym⁶¹ oraz uwzględniono problem błędu sądowego⁶².

W wymienionych wyżej aktach prawnych uwidacznia się pięć podstawowych cech egzekucji: pewność, niezwłoczność, humanitarność, szybkość i niepubliczność⁶³. Zasady te miały na celu zarówno eliminację elementu widowiskowości, jak i ograniczenie cierpienia skazanych. Śmierć następowała w wyniku powieszenia lub rozstrzelania, w przypadku żołnierzy. W obu przypadkach w miejscu niepublicznym (art. 110 § 1 k.k.w. z 1969 roku). Wyroki wykonywano głównie w Aresztach Śledczych w: Gdańsku, Katowicach, Krakowie, Łodzi, Poznaniu, Rzeszowie, Szczecinie, Warszawie i Wrocławiu⁶⁴. W przypadku rozstrzelania

⁵⁷ Ustawa z dnia 19 kwietnia 1969 r. Kodeks karny, Dz. U. z 1969 r., nr 13, poz. 94 z późn. zm.

⁵⁸ Ustawa z dnia 19 kwietnia 1969 r. - Kodeks karny wykonawczy, Dz.U. z 1969 r., nr 13, poz. 98 z późn. zm.

⁵⁹ AAN, Centralny Zarząd Zakładów Karnych, sygn. 3, Niepublikowanie Zarządzenie Nr 39/70/P Ministra Sprawiedliwości z dnia 26 czerwca 1970 r. w sprawie wykonywania kary śmierci orzeczonej przez sądy powszechne, k. 147-152.

⁶⁰ Chodzi o Zarządzenie Nr 39/71/P Ministra Sprawiedliwości z dnia 21 maja 1971 r. w sprawie wykonywania kary śmierci orzeczonej przez sądy wojskowe. J. Kirzyński, *Alfabet zbrodni 1...*, op.cit., s. 515.

⁶¹ W przypadku ekstradycji, jeżeli państwo wydające sprawcę uzależniało jego przekazanie od wyłączenia możliwości orzeczenia lub wykonania kary śmierci, sąd, który wydał wyrok skazujący, mógł zmienić orzeczenie poprzez zastąpienie kary śmierci karą 25 lat pozbawienia wolności. Kwestie te regulował art. 527 k.p.k. z 1969 r. Ustawa z dnia 19 kwietnia 1969 r. Kodeks postępowania karnego, Dz. U. z 1969 r., nr 13, poz. 96.

⁶² Świadczą o tym przepisy przewidujące możliwość wniesienia rewizji nadzwyczajnej lub wznowienia postępowania nawet po wykonaniu wyroku, a także regulacje dotyczące odszkodowania za niesłuszne skazanie. Warto podkreślić, że problematyka błędu sądowego, zwłaszcza w kontekście wykonania kary śmierci, pozostaje jednym z najbardziej kontrowersyjnych zagadnień, podkreślając ryzyko, jakie niesło nieodwracalne orzeczenie śmierci na niewinnym skazanym.

⁶³ Pewność oznaczała precyzyjne i niezawodne przeprowadzenie egzekucji; niezwłoczność, realizację zaraz po uprawomocnieniu wyroku; humanitarność, zakaz zadawania nadmiernego bólu i cierpienia; szybkość, natychmiastową śmierć skazańca; niepubliczność, ograniczenie obecności jedynie do osób ściśle upoważnionych, takich jak prokurator, dyrektor zakładu karnego czy lekarz. W szczególnych przypadkach, na życzenie skazanego, mógł być obecny także duchowny. D. Mielnik, *Kara...*, op.cit., s. 220-221.

⁶⁴ Na mocy tajnej Instrukcji nr 01 Dyrektora Centralnego Zarządu Zakładów Karnych z dnia 15 czerwca 1971. AAN, Centralny Zarząd Zakładów Karnych, sygn. 384, k. 150-157. Instrukcja została nowelizowana 15.06.1971 r., wprowadzając zmiany w rejonizacji zakładów karnych. Poprawka z 15.10.1975 r. uwzględniła natomiast powołanie dziesięciu okręgowych zarządów zakładów karnych, które zaczęły funkcjonować od 01.01.1976 r. Prawdopodobnie w 1978 r. dokonano kolejnej nowelizacji. J. S. Meler, *Wykonawcy...*, op.cit., s. 203.

wyroki wykonywano w Warszawie⁶⁵. Wykonywanie wyroków odbywało się najczęściej w godzinach wieczornych⁶⁶ i składało się zazwyczaj z trzech etapów: przygotowawczego, wykonania kary oraz postępowania po jej realizacji⁶⁷. Etap przygotowawczy obejmował zarówno kwestie prawne, jak i techniczne⁶⁸, mające zapewnić odpowiednie warunki do jej przeprowadzenia. Skazany na wyrok oczekiwał w specjalnie wyznaczonym miejscu⁶⁹. Pomieszczenie egzekucyjne sąsiadowało z pokojem przeznaczonym dla duchownego, gdzie skazany mógł przystąpić do spowiedzi, sporządzić list do rodziny oraz przekazać swoje ostatnie życzenia. W centralnej części pomieszczenia znajdowała się szubienica z zapadnią umieszczoną w podłodze. Pod zapadnią wykopano dół o głębokości około 1,5 metra. Nad nią zawieszony był sznur zakończony pętlą, wyposażony w mechanizm umożliwiający regulację jego wysokości oraz uruchomienie zapadni⁷⁰. Cały proces rozpoczynał się od wydania przez sąd postanowienia o dacie wykonania kary, po czym przesyłano odpis wyroku, postanowienie o dacie wykonania oraz informację do CZZK o braku decyzji Rady Państwa o ułaskawieniu⁷¹.

Po ich otrzymaniu CZZK informował naczelnika aresztu o szczegółach wykonania wyroku i przekazywał zlecenie wykonania kary oraz wyznaczano kata⁷². Wskazany lekarz miał za zadanie dokonanie kontroli stanu zdrowia skazanego, a następnie, po wykonaniu egzekucji⁷³, potwierdzał zgon. Co ciekawe, do karty zgonu często nie wpisywano przyczyn śmierci⁷⁴. Z perspektywy praktyki procesowej przewidziano również sporządzanie protokołu z wykonania

⁶⁵ Zgodnie z § 17 Instrukcji „jako miejsce wykonywania kary śmierci ustala się fort Nr 6 będący w administracji Jednostki Wojskowej Nr 2189”. AAN, Centralny Zarząd Zakładów Karnych, sygn. 384, Tajna Instrukcji nr 01 Dyrektora Centralnego Zarządu Zakładów Karnych z dnia 15 czerwca 1971 r., k. 155.

⁶⁶ Z zachowanej korespondencji CZZK i CZW wynika, że wyroki od lat 60. wykonywano między 15.00 a 20.00.

⁶⁷ A. Grześkowiak, *Kara...*, op.cit., s. 209-212.

⁶⁸ W ramach „technicznych” przygotowań do powieszenia uwzględniano szereg czynników, takich jak waga skazańca, czy odpowiednio przygotowana lina. Długość liny i jej elastyczność miały kluczowe znaczenie, gdyż mogły prowadzić do ekstremalnych sytuacji, takich jak odcięcie głowy. Po odpowiednim przygotowaniu sznura, które obejmowało moczenie, rozciąganie i suszenie, pokrywano go olejem, woskiem lub mydłem, aby zmniejszyć tarcie. D. Mielnik, *Kara...*, op.cit., s. 224-225.

⁶⁹ Zgodnie z wytycznymi skazany przebywał do wykonania wyroku w pomieszczeniu, znajdującym się w pobliżu miejsca wykonania wyrok celem odczytania wyroku orzekającego karę śmierci i decyzji Rady Państwa. Jak można przeczytać w tajnej notatce Ministra Sprawiedliwości do Prokuratora Generalnego PRL z maja 1976 r.: „Skazani na karę śmierci, w okresie do jej wykonywania, przebywają z reguły w specjalnych celach 3-osobowych. Współwięźniowie są specjalnie dobierani (spokojni) (...). Wyjątkowo agresywni skazani przebywają w celach pojedynczych, specjalnie urządzonych. Służba więzienna ma obowiązek sprawdzania co 15 minut, jak zachowują się skazani w celi”. AAN, Prokuratura Generalna w Warszawie, sygn. 3/390, Tajna notatka Ministra Sprawiedliwości do Prokuratora Generalnego PRL, b.d. maj 1976 roku, k. 9.

⁷⁰ J. Andrzejczak, *Spowiedź polskiego kata*, Warszawa 1992, s. 172.

⁷¹ Dokumenty te trafiały również do prokuratora wojewódzkiego.

⁷² Stosownie do Zarządzenia Nr 39/71/P Ministra Sprawiedliwości w przypadkach wyroków orzeczonych przez Sądy Wojskowe, prośba o delegowanie plutonu egzekucyjnego była kierowana do Szefa Wojskowej Służby Więziennej.

⁷³ Ciało pozostawało na szubienicy co najmniej 20 minut.

⁷⁴ A. Grześkowiak, *Kara...*, op.cit., s. 212. Na zawiadomieniach o śmierci więźnia, w rubryce „przyczyna zgonu”, którą wypełniał lekarz obecny przy wykonaniu wyroku, zazwyczaj wpisywano: „wykonanie wyroku kary śmierci”.

wyroku (art. 110 § 3 k.k.w. z 1969 roku), a także odroczenie egzekucji wobec skazanych obłożnie chorych czy psychicznie niezdolnych do jej przyjęcia (art. 109 § 2 k.k.w. z 1969 roku). Po zdjęciu ciała skazanego, wkładano go do trumny, a ciało przekazywano rodzinie⁷⁵. Wszystkie etapy procedury wykonania wyroku były niejawne⁷⁶. Jedynym elementem publicznym było ogłoszenie wyroku, co pozostawało w gestii sądu (art. 186 § 1 k.k.w. z 1969 roku). 21 kwietnia 1988 roku, w oparciu o powyższe wytyczne, miała miejsce ostatnia egzekucja przeprowadzona w Polsce.

Jak wskazano w rozdziale drugim, po „odwilży” 1956 roku odnotowano łącznie 281 wykonanych kar śmierci. Analiza sposobów ich wykonywania wskazuje, że zdecydowanie najczęściej stosowaną metodą było powieszenie. Tę metodę wykonania wyroku odnotowano w 97% wszystkich przypadków. Rozstrzelanie odnotowano natomiast w 9 przypadkach, co stanowiło 3% ogółu wykonanych kar śmierci. Dane te pokazują, że wykonywanie kary śmierci nie miało charakteru całkowicie jednolitego, ale w zdecydowanej większości przypadków przybierało tę samą formę. Stanowią one tym samym uzupełnienie wcześniejszej analizy dotyczącej liczby orzekanych i wykonywanych kar śmierci, pozwalając spojrzeć na badane zjawisko nie tylko przez pryzmat jego skali, lecz także sposobu realizacji.

Warto wskazać na inne, znacznie bardziej złożone zagadnienie, które wykracza jednak poza zakres niniejszego rozdziału. Chodzi mianowicie o problematykę wykonywania wyroków śmierci poza granicami kraju, które miały być „realizowane” przez pracowników Departamentu I MSW⁷⁷. Temat ten niewątpliwie budzi zainteresowanie i stanowi przedmiot licznych spekulacji w przestrzeni publicznej, ale jego rzetelna analiza wymagałaby osobnego

⁷⁵ Jeśli rodzina nie wyrażała życzenia pochowania zmarłego, koszty pogrzebu pokrywał Skarb Państwa. Pewna zmiana zaszła po 1984 r. Zgodnie z Zarządzeniem Ministra Sprawiedliwości z dnia 29 marca 1984 r. w sprawie postępowania ze zwłokami osób zmarłych w zakładach karnych w czasie odbywania pozbawienia wolności oraz osób straconych na podstawie wyroków orzekających karę śmierci (Dz. Urz. Min. Spraw. z 1984 r., nr 3, poz. 15) oraz jego nowelizacją z 1986 r. (Dz. Urz. Min. Spraw. z 1986 r., nr 4, poz. 25) zakład karny zlecał pochowanie zwłok zakładowi pogrzebowemu i pokrywał koszty pogrzebu ze środków budżetu zakładu karnego. Rodzina otrzymywała informację z nazwą cmentarza, numerem grobu i alei, w którym pochowano skazańca.

⁷⁶ A. Grześkowiak, *Kara...*, op.cit., s. 211.

⁷⁷ Departament I był jednostką Służby Bezpieczeństwa PRL, działającą w latach 1956-1990. Zajmowała się wywiadem politycznym oraz klasycznym (z wyłączeniem wywiadu wojskowego). Powstała na mocy ustawy z 13 listopada 1956 roku (Dz. U. z 1956 r., nr 54, poz. 241) w wyniku przejęcia kompetencji Departamentu I Komitetu ds. Bezpieczeństwa Publicznego oraz po rozwiązaniu Komitetu ds. Ochrony Ustroju. Jej wydziały kontrolowały m.in. funkcjonariuszy działających pod przykryciem dyplomatów. Struktura organizacyjna Departamentu była elastyczna i dostosowywana do zmieniających się potrzeb, w tym wynikających z dekonspiracji. Podział na wydziały odpowiadał kompetencjom terytorialnym i przedmiotowym. Departament posiadał własne jednostki kadrowe, analityczne, ewidencyjne, techniczne oraz kontrwywiadowcze. Więcej na temat działalności Departamentu I MSW: W. Bagieński, *Wywiad cywilny Polski Ludowej*, op.cit.

opracowania uwzględniającego zarówno uwarunkowania prawne, jak i polityczne oraz operacyjne⁷⁸.

Z formalnoprawnego punktu widzenia egzekucja wobec osoby przebywającej poza terytorium Polski była co do zasady dopuszczalna jedynie w sytuacjach wyjątkowych i po spełnieniu szczególnie restrykcyjnych warunków proceduralnych oraz dotyczyła najczęściej skazanych za zdradę Ojczyzny⁷⁹. W praktyce skuteczne przeprowadzenie takiej operacji w sposób zgodny z obowiązującym prawem było niemal niemożliwe. Mimo tego w obiegu funkcjonują liczne relacje i narracje wskazujące na rzekomo powszechną praktykę likwidowania przeciwników politycznych poza granicami kraju przez aparat bezpieczeństwa PRL⁸⁰. Warto jednak podkreślić, że znaczna część tych doniesień opiera się na powtarzanych przykładach o niezweryfikowanym statusie źródłowym, a liczba udokumentowanych przypadków wykonania wyroku śmierci poza Polską pozostaje nieznana⁸¹.

4.2. Kat: od „mistrza sprawiedliwości” do funkcjonariusza państwa

Niezależnie od miejsca, epoki czy zastosowanej metody uśmiercenia, ostatniej drodze skazanego towarzyszyła postać kata. Obecność ta miała charakter nie tylko techniczny, związany z wykonywaniem aktu egzekucji, lecz także symboliczny: kat stawał się materialnym uosobieniem autorytetu państwa, jego siły i prawa do zadawania śmierci. Zawód kata⁸², którego

⁷⁸ Próbę opracowania tego tematu podjął się wspomniany W. Bagieński, który trafnie zauważył, że chcąc przedstawiać w odniesieniu do działalności służb wywiadowczych PRL, kategoryczne wnioski, należałoby szereg kwestii dokładnie przestudiować i to zarówno w oparciu o literaturę krajową, jak i zagraniczną. Uwagi te pozostają aktualne, podkreślając potrzebę pogłębionej analizy źródłowej i badawczej. W. Bagieński, *Prawo do zabijania...*, op.cit., s. 743.

⁷⁹ K.p.k. z 1969 r. regulował kwestie związane z ekstradycją osób ściganych lub skazanych przebywających za granicą. Zgodnie z art. 526 § 1 k.p.k., jeżeli państwo wydające uzależniło ekstradycję od niewymierzania kary śmierci, sąd nie mógł orzec tej kary wobec osoby wydanej. Natomiast w przypadku zastrzeżenia, że wcześniej orzeczona kara śmierci nie zostanie wykonana, sąd, który wydał prawomocny wyrok, był zobowiązany na posiedzeniu zamienić karę śmierci na karę 25 lat pozbawienia wolności (art. 527 k.p.k.).

⁸⁰ W. Bagieński wskazuje, że często powielana w przestrzeni publicznej informacja o istnieniu tzw. „grupy likwidacyjnej” w Departamencie I nie znajduje potwierdzenia w dostępnych źródłach archiwalnych i należy ją uznać za nieuprawnioną interpretację. Mīt „grupy likwidacyjnej” po raz pierwszy pojawił się w książce *Teczki, czyli widma bezpieki* (1992 r.), a następnie był wielokrotnie powielany, m.in. w *Pajęczynie* (1999 r.) oraz w publikacjach Leszka Pawlikowicza. W rzeczywistości nie istniała stała struktura odpowiedzialna za fizyczną eliminację przeciwników systemu. Tego rodzaju operacje należały do wyjątków i były powierzane wybranym funkcjonariuszom operacyjnym, indywidualnie dobranym przez kierownictwo ze względu na ich lojalność i zaufanie. Narrację o „grupie likwidacyjnej” należy więc traktować jako przykład utrwalonego, choć niezweryfikowanego medialnie mitu. W. Bagieński, *Prawo do zabijania...*, op.cit., s. 711-712.

⁸¹ W tym miejscu warto przypomnieć przypadek por. Andrzeja Kopczyńskiego, młodego oficera Departamentu I MSW, który został zaocznie skazany na śmierć. Mimo zaawansowanego etapu operacji jego likwidacji, ostatecznie z niej zrezygnowano. Wyrok nie został wykonany.

⁸² Jak podaje prawnik Karolina Szczepańska, w literaturze przedmiotu najczęściej spotykanym terminem określającym wykonawcę wyroku jest „kat”. W użyciu były również inne określenia, takie jak: „oprawca”, „mistrz sprawiedliwości”, „mistrz małodobry” lub „mistrz świętej sprawiedliwości”. W mniej formalnym języku,

korzenie sięgają średniowiecza⁸³, stanowił nieodłączny element historii systemów karnych zarówno w Polsce, jak i w Europie. Jego rozwój, związany ściśle z ewolucją wymiaru sprawiedliwości, trwał przez stulecia, sięgając aż XX wieku, kiedy to zyskał nowe znaczenie w kontekście nowoczesnych systemów prawnych.

W okresie od XIII do XV wieku, kat w Polsce pełnił funkcję miejskiego urzędnika⁸⁴, którego głównym zadaniem było wykonywanie wyroków sądowych, w tym egzekucji kary śmierci. Jego rola była formalnie określona przez prawo, i jako „mistrz sprawiedliwości” był niezbędnym ogniwem w systemie, ale jego funkcja kojarzona była głównie z brutalnością i surowością władzy⁸⁵. Wykonywane przez niego kary⁸⁶ stanowiły narzędzie utrzymania porządku i dyscypliny w miastach, które były poddane określonym regulacjom prawnym⁸⁷. Warto nadmienić, że w średniowieczu rola kata wykaczała daleko poza samo wykonywanie egzekucji⁸⁸.

W Polsce urząd kata nie był dziedziczny, a oprawcy zazwyczaj rekrutowali się z niższych warstw społecznych, często z marginesu społecznego; byli to wędrowcy, osoby bez stałego miejsca zamieszkania lub jednostki z przeszłością kryminalną⁸⁹. Taki stan rzeczy związany był z niską prestiżowością zawodu, który mimo swego centralnego znaczenia w systemie prawnym i możliwości zarobku⁹⁰, budził społeczną niechęć.

szczególnie w mniejszych społecznościach, używano także określenia „tortor”, które nawiązywało do roli kata w stosowaniu tortur lub po prostu „hycel”. K. Szczepańska, *Kat w procesie średniowiecznym i wczesnonowożytnym*, „Studia z zakresu nauk prawnoustrojowych. Miscellanea” 2023, t. XIII, s. 168.

⁸³ Jak wspomniano, zarówno w czasach starożytnych, jak i wczesnego średniowiecza, dominował tzw. ustrój rodowy, w którym egzekwowanie krwawej zemsty było przywilejem całego rodu. Co do roli kata jako odrębnej profesji, przed XII wiekiem można jedynie snuć przypuszczenia. Sz. Wrzeński, op.cit., s. 9-17.

⁸⁴ W Polsce potrzeba powołania urzędu kata pojawiła się przede wszystkim w związku z recepcją prawa magdeburgskiego, które upowszechniało się w miastach od XIII wieku. Przyjęcie niemieckiego modelu samorządu miejskiego oznaczało nie tylko reorganizację życia prawnego i administracyjnego, lecz także przekazanie wspólnotom miejskim *ius gladii* – prawa miecza, czyli uprawnienia do wymierzania kary śmierci. Tym samym egzekutor stał się nieodzowną częścią miejskiego porządku prawnego. K. Szczepańska, op.cit., s. 169.

⁸⁵ Sz. Wrzeński, op.cit., s. 39-46.

⁸⁶ Kat wykonywał wówczas trzy rodzaje kar: karę śmierci, karę cielesną i karę banicji. M. Kober, *Egzekutor sprawiedliwości. Urząd kata w Polsce*, „Prawo i Życie” 2000, nr. 11, s. 71-74.

⁸⁷ H. Zaremska, *Niegodne rzemiosło. Kat w społeczeństwie Polski XIV-XVI w.*, Warszawa 1986, s. 15-16.

⁸⁸ Kaci, oprócz pełnienia swojej podstawowej roli wykonawców wyroków, przez wiele lat zajmowali się także innymi zadaniami, które często wiązały się z utrzymaniem porządku publicznego. Do ich obowiązków należało zarządzanie domami publicznymi, czyszczenie ulic, a także pozbywanie się bezpańskich psów i świń. Ibidem, s. 107.

⁸⁹ W. Rosa, *Po stronie przestępców czy służb porządkowych, czyli miejsce kata w systemie wymiaru sprawiedliwości w dawnej Polsce*, „Studia z dziejów Państwa i Prawa Polskiego” 2016, t. XIX, s. 72-74.

⁹⁰ W średniowiecznej Polsce, podobnie jak w innych krajach Europy, nie każde miasto mogło sobie pozwolić na utrzymywanie własnego kata, dlatego tworzyły one wspólne unie katowskie, które pojawiały się w pierwszej połowie XV wieku. Miasta te ustalały tzw. takse katowską, czyli cennik za usługi kata i egzekucje, z którego część wpływała do kasy miejskiej, a reszta przeznaczana była na wynagrodzenia kata i utrzymanie narzędzi, Ibidem, s. 72.

W XVI i XVII wieku urząd kata uległ istotnej transformacji, stopniowo nabierając cech uporządkowanej profesji, co podnosiło jego znaczenie w systemie prawnym⁹¹. Chociaż jego przedstawiciele nadal pozostawali obciążeni społeczną stygmatyzacją⁹², to zaczęli zyskiwać status formalny i instytucjonalny, w szczególności w miastach królewskich. Pod koniec XVIII i na początku XIX stulecia obok samego wykonywania wyroków śmierci, jego obowiązkiem stało się czuwanie nad zgodnością przebiegu egzekucji z obowiązującymi przepisami, co nadawało mu dodatkowo charakter funkcjonariusza strzegącego legalności i porządku prawnego⁹³.

Z punktu widzenia rozwoju prawa karnego przemiany w zakresie wykonywania kary śmierci były konsekwencją rosnącej centralizacji aparatu państwowego oraz przyjmowania nowych teorii dotyczących państwowego nadzoru nad wymiarem sprawiedliwości i porządkiem publicznym. Procesy te wpisywały się w szerszy nurt reform zmierzających do unifikacji prawa i wzmocnienia kontroli państwa nad obywatelami, co znalazło odzwierciedlenie także w urzędzie kata. O ile w epoce nowożytnej kat funkcjonował przede wszystkim jako miejski oprawca, pozostający w służbie wspólnoty lokalnej, o tyle w XIX wieku został stopniowo włączony w struktury administracji państwowej. W zaborze pruskim przepisy Landrechtu przewidywały, że egzekucje muszą odbywać się w sposób scentralizowany, a ich wykonanie należy do urzędników państwowych, nie zaś miejskich⁹⁴.

Podobny kierunek zmian widoczny był także w Królestwie Polskim, gdzie Zarządzenie Rady Administracyjnej z 1848 roku⁹⁵ wprowadziło ujednoliconą procedurę, podporządkowując wykonywanie wyroków śmierci organom państwowym. Kat, dawniej postrzegany jako

⁹¹ Kodyfikacją, która miała istotny wpływ na wzmocnienie pozycji kata, był wspomniany już w rozdziale pierwszym *Constitutio Criminalis Carolina*, niemiecki Kodeks karny z 1532 r., wprowadzający proces inkwizycyjny w Niemczech. Dokument ten, będący jednym z najważniejszych aktów prawnych w ówczesnym systemie sądownictwa, przyczynił się do centralizacji władzy sądowej oraz systematyzacji procedur karnych, w tym egzekucji, co wzmocniło rolę kata jako funkcjonariusza wykonującego wyroki. A. Dziadzio, op.cit., s. 404.

⁹² Przez lata kat był traktowany na równi z innymi zawodami, które wiązały się z zabijaniem zwierząt i ludzi, narażając ich na kontakt z krwią, padliną i zwłokami. W tej samej kategorii znajdowali się grabarze, rzeźnicy i hycle, a zwłaszcza te ostatnie zawody często postrzegano jako ze sobą powiązane. Łączyło je nie tylko bliskie obcowanie ze śmiercią, ale także chęć czerpania korzyści majątkowych z tej działalności. K. Szczepańska, op.cit., s. 173.

⁹³ Co pozostawało w związku z rozpowszechnianiem idei humanitarnych oraz narastającą krytyką okrucieństwa kar i widowiskowego charakteru egzekucji. Zagadnienie to zostało szerzej omówione w rozdziale poświęconym idei abolicjonistycznej.

⁹⁴ Warto nadmienić, że w zaborze pruskim to władca (wówczas król z dynastii Hohenzollernów) decydował o polityce i mianował urzędników, w tym na urząd kata. Podczas wykonywania wyroku kat „po przeczytaniu skazanemu wyroku i gdy nie podniesiono żadnej słusznej przeszkody wstrzymującej egzekucję (...) bez najmniejszej zwłoki wypełniał swoją powinność, mając na uwadze daną mu każdorazowo od kolegium sądu prowincjonalnego instrukcję lub indywidualne oryginalne pismo królewskie”. J. S. Meler, *Wykonawcy...*, op.cit. s. 47.

⁹⁵ Zarządzenie Rady Administracyjnej Królestwa Polskiego z 1848 r. o wykonywaniu kary śmierci, Dz. P. K. P., t. 41, 1848.

przedstawiciel „niskiego” zawodu miejskiego, stawał się elementem administracyjnego ceremoniału, w którym jego czynność stanowiła ostatnie ogniwo łańcucha decyzji podejmowanych przez państwo. Po odzyskaniu przez Polskę niepodległości w 1918 roku urząd kata uległ kolejnej transformacji. Egzekutor wyroków stał się wówczas etatowym pracownikiem administracji, bezpośrednio podporządkowanym Ministerstwu Sprawiedliwości, a z czasem także zyskał ogólnopolską popularność.

Jedną z najbardziej rozpoznawalnych postaci okresu międzywojnia był pierwszy zawodowy kat cywilny w niepodległej Polsce Stefan Maciejewski⁹⁶. Pierwsza wzmianka prasowa dotycząca jego działalności pojawiła się 2 maja 1926 roku, kiedy ogólnopolskie dzienniki informowały o wykonaniu wyroku śmierci na Marcinie Panku, członku gangu „Panicza”, skazanym przez Sąd Doraźny w Rzeszowie. W wiadomości zaznaczono: „O godzinie 9,30 pociągiem pospiesznym z Warszawy przyjechał kat Maciejewski”⁹⁷. Pomimo oficjalnego zakazu publikowania jego wizerunku (najpewniej wynikającego z decyzji administracyjnych) prasa chętnie relacjonowała jego działania i tajniki zawodu⁹⁸. Sam Maciejewski udzielał wypowiedzi, w których prezentował swoją rolę jako „sługi sprawiedliwości”, a o osobach skazanych mówił z dystansem, stwierdzając: „Przed wszystkim pozbawiam społeczeństwo tych zbrodniczych jednostek, które jako niebezpieczne i zbyteczne ze względu na swą ogromną szkodliwość trzeba wytępić, a z drugiej strony – jako rutynowy i dobry <<rzemieślnik>> zadaję przynajmniej skazańcom śmierć szybką i łatwą, czego nie mógłby zresztą dokonać ktoś pierwszy lepszy”⁹⁹.

Wizerunek Maciejewskiego, równocześnie urzędnika i egzekutora prawa, odzwierciedlał szerszą przemianę roli kata w XX wieku. Jego funkcja, mimo formalnego osadzenia w strukturach państwowych, wciąż pozostawała obciążona społecznym piętnem i jednocześnie medialną fascynacją. Postacie katów: Stefana Maciejewskiego, Artura Brauna¹⁰⁰ czy Feliksa Michała Pałaca¹⁰¹ wzbudzały w społeczeństwie ogromną ciekawość. Od momentu,

⁹⁶ W licznych publikacjach oraz w prasie z tamtego okresu można znaleźć informację, że jego rzeczywiste nazwisko to Alfred Kalt albo Kalbaum.

⁹⁷ *Bandyta Panek zawisł na szubienicy*, „Goniec Częstochowski”, 26.05.1926 r., nr 100, s. 4.

⁹⁸ Jak donosiła ówczesna prasa, otrzymywał on regularne wynagrodzenie w wysokości 400 zł miesięcznie oraz dodatkowe 100 zł za każdą wykonaną egzekucję. Posiadał również uprawnienie do korzystania z pomocników, co dowodzi formalizacji oraz technicznego wymiaru pełnionej przez niego funkcji. *Kopnięty przez skazańca kat Maciejewski żąda ogromnego odszkodowania od Skarbu Państwa*, „Dziennik Białostocki”, 31.01.1935 r., nr 31, s. 1.

⁹⁹ Cit. per: Portal Policji Polskiej, *Zawód - Kat*, <https://hit.policja.gov.pl/hit/aktualnosci/187673,Zawod-kat.html>, (dostęp: 29.04.2020).

¹⁰⁰ Od 1932 roku egzekucje zaczął przeprowadzać Artur Braun, czyli Stanisław Wójcik, który wcześniej pełnił funkcję pierwszego zastępcy Maciejewskiego. Stanisław Wójcik pracował jako kat w latach 1932-1939.

¹⁰¹ Feliks Michał Pałac był pomocnikiem Brauna. Oprócz niego pomocnikiem był także Józef Cukierski.

gdy w 1926 roku wykonywanie wyroków śmierci zostało przekazane zawodowemu katu ówczesne media z dużą uwagą dokumentowały niemal każdy aspekt związany z tym zawodem. Z tych relacji wiadomo, że kariera Maciejewskiego zakończyła się we wrześniu 1932 roku, gdy mając na koncie około stu wykonanych egzekucji, został odsunięty od obowiązków z powodu problemów alkoholowych i karygodnego zachowania¹⁰².

Po odwołaniu katów II RP ich losy stają się trudne do prześledzenia¹⁰³. Wraz z wybuchem II wojny światowej funkcja kata, dotychczas osadzona w ramach systemu sądowego i podporządkowana regułom formalnego wymiaru sprawiedliwości, nabrała tragicznego charakteru. Jak już podkreślono, w warunkach okupacji egzekucje stały się jednym z podstawowych instrumentów terroru. Już w przededniu inwazji na Polskę, w sierpniu 1939 roku, niemieckie władze powołały pięć grup operacyjnych, które rozmieszczono wzdłuż granicy¹⁰⁴. Ich zadaniem miało być „zwalczanie wrogich elementów na tyłach frontu”, co w praktyce oznaczało natychmiastową eliminację przedstawicieli polskich elit, inteligencji, duchowieństwa oraz ludności żydowskiej. Szybko okazało się, że te siły są niewystarczające, gdyż już we wrześniu powołano trzy kolejne grupy, które działały odpowiednio na Górnym Śląsku, w Wielkopolsce i na Pomorzu. Grupy te działały w ścisłej współpracy z lokalnym Selbstschutzem¹⁰⁵, organizacją złożoną z niemieckiej ludności zamieszkującej ziemie II RP, który odegrał szczególnie brutalną rolę w eksterminacji polskiej ludności.

W listopadzie 1939 roku, po formalnym rozwiązaniu grup operacyjnych, ich funkcjonariusze zasilili struktury tajnej policji państwowej, kontynuując działania represyjne w ramach lokalnych placówek Gestapo¹⁰⁶. W operacjach likwidacji obywateli Polski brali

¹⁰² Jak donosił „Goniec Częstochowski”, Maciejewski po utracie stanowiska nie znalazł zatrudnienia i popadł w nędzę. W 1936 roku podjął nieudaną próbę samobójczą w warszawskim Parku Sieleckim, zapowiadając, że ponowi swój zamiar. Dalsze jego losy pozostają nieznane. *Zamach samobójczy b. kata. Maciejewski powiesił się – ale źle...*, „Goniec Częstochowski”, 05.02.1936 r., nr 29, s. 3.

¹⁰³ Jak zauważa J. S. Meler, z uwagi na brak zachowanej dokumentacji archiwalnej, postacię mistrzów sprawiedliwości II RP do dziś pozostają w dużej mierze nieuchwytnie i obrosły aurą tajemnicy. Dostępne informacje, przekazywane przez badaczy i rekonstruowane na podstawie materiałów prasowych, często są niejednoznaczne, a niekiedy wręcz sprzeczne. J. S. Meler, *Wykonawcy...*, op.cit., s. 86.

¹⁰⁴ Grupy operacyjne działały na podstawie wcześniej przygotowanych list proskrypcyjnych, które obejmowały osoby uznane przez Niemców za potencjalnie niebezpieczne. Umieszczano na nich m.in. działaczy społecznych, nauczycieli, duchownych, uczestników powstań narodowych, a także Polaków pochodzących z terenów byłego zaboru rosyjskiego. Aresztowani jesienią 1939 r. byli mordowani bez wyroku sądowego; najczęściej podczas masowych egzekucji przeprowadzanych w lasach, żwirowniach i innych ustronnych miejscach. Więcej na temat działalności grup operacyjnych: M. Przeglądka, *Zbrodnie niemieckich grup operacyjnych jesienią 1939 roku*, <https://przystanekhistoria.pl/pa2/tematy/zbrodnie-niemieckie/75503,Zbrodnie-niemieckich-grup-operacyjnych-jesienia-1939-roku.html>, (dostęp: 21.10.2020 r.).

¹⁰⁵ Formacja ta dopuściła się licznych mordów i samosądów na ludności cywilnej. Szersze omówienie działalności i roli Selbstschutzu w okupowanej Polsce: *W cieniu Einsatzgruppen. Volksdeutscher Selbstschutz w okupowanej Polsce 1939-1940*, red. I. Mazanowska, T. Ceran, M. Przeglądka, Warszawa 2021.

¹⁰⁶ Gestapo odegrało centralną rolę w systematycznych prześladowaniach Żydów. Początkowo zmuszano ich do emigracji, następnie deportowano do obozów koncentracyjnych i gett, a ostatecznie kierowano do obozów zagłady.

udział również żołnierze Wehrmachtu¹⁰⁷, nie tylko zapewniając logistyczne wsparcie, lecz także uczestnicząc bezpośrednio w egzekucjach i łapaniach. Kaci niemieccy pozostawali odpowiedzialni przede wszystkim za przeprowadzanie masowych egzekucji¹⁰⁸.

W realizacji sowieckiej polityki terroru kluczową rolę odegrały jednostki NKWD¹⁰⁹, które przeprowadzały brutalne egzekucje¹¹⁰. Funkcjonariusze NKWD systematycznie tłumili wszelkie przejawy oporu, zarówno w miastach, jak i na terenach wiejskich. Główne ośrodki represji znajdowały się w więzieniach oraz obozach¹¹¹, gdzie wykorzystywano zarówno przemoc fizyczną, jak i psychologiczną. Wiele ofiar nie doczekało się procesu sądowego, a ich los był przesądzony jeszcze przed rozpoczęciem jakiegokolwiek formalnej procedury. Jednym z najbardziej znanych przykładów sowieckiej działalności zbrodniczej była zbrodnia katyńska¹¹²,

Po wybuchu wojny zakres represji znacząco się rozszerzył, obejmując również Polaków, zwłaszcza robotników przymusowych, którzy za najmniejsze przewinienia byli skazywani na pobyt w obozie lub karę śmierci. Więcej na temat: J. Kowalski, *Gestapo w Polsce. Tajniki szpiegostwa III Rzeszy*, książka audio, Storybox 2023.

¹⁰⁷ Podczas kampanii wrześniowej Wehrmacht aktywnie uczestniczył w zbrodniach na ludności cywilnej i jeńcach wojennych. W ciągu zaledwie 55 dni, od 1 września do 26 października 1939 r., przeprowadzono 311 zbiorowych egzekucji, w których życie straciło około 24 tysięcy Polaków. Wojsko niemieckie nie działało w izolacji, ściśle współpracowało z oddziałami Selbstschutzu, policją oraz Einsatzgruppen, udzielając im wsparcia logistycznego, organizacyjnego i osłonowego przy realizacji masowych mordów. Szersze informacje na temat zbrodniczej działalności Wehrmachtu: M. Przeglądka, *Inwazja Wehrmachtu na Polskę i zbrodnie niemieckich grup operacyjnych jesienią 1939 roku*, „Biuletyn IPN” 2019, nr10/167, s. 106-116.

¹⁰⁸ Jednym z najsłynniejszych katów III Rzeszy był Jürgen Stroop, zwany „katem getta warszawskiego”. Był on niemieckim generałem SS i Policji. Najbardziej znany stał się jako dowódca brutalnej operacji tłumienia powstania w getcie warszawskim w 1943 r., zakończonej masowymi mordami, deportacjami i spalaniem dzielnicy. Z działań tych sporządził tzw. *Raport Stroopa*, zawierający meldunki, zestawienia i fotografie dokumentujące kolejne etapy likwidacji getta. Po wojnie został osądzony przez Najwyższy Trybunał Narodowy w Warszawie, skazany na śmierć za zbrodnie przeciw ludzkości i stracony 06.03.1952 r. w więzieniu mokotowskim. Nie sposób w tym kontekście pominąć książki Kazimierza Moczarskiego *Rozmowy z katem*, stanowiącej zapis dialogów autora, więźnia politycznego, z Jürgenem Stroopem. Publikacja ta uchodzi za wyjątkowe świadectwo konfrontacji ofiary i nazistowskiego zbrodniarza oraz istotne studium psychologii sprawcy. K. Moczarski, *Rozmowy z katem*, Kraków 2018.

¹⁰⁹ NKWD było sowiecką służbą bezpieczeństwa odpowiedzialną za represje wewnętrzne w ZSRR. Zajmowało się aresztowaniami, ściganiem „wrogów ludu”, egzekucjami, a także prowadzeniem obozów pracy (łagrow). Odegrał kluczową rolę w brutalnym zwalczaniu opozycji, m.in. podczas zbrodni katyńskiej i masowych deportacji. Więcej informacji na temat działalności NKWD: P. Kołakowski, *NKWD i GRU na ziemiach Polskich. Kulisy wywiadu i kontrwywiadu*, Warszawa 2002.

¹¹⁰ J. S. Meler, analizując liczne akty prawne, stwierdził, że nie istnieją oficjalne przepisy dotyczące wykonywania wyroków śmierci przez NKWD. Jedyny znany dokument to okólnik z 14.10.1922 r., nakazujący, by ciała rozstrzelanych były grzebane bez formalności i tajnie, bez śladów mogił. Kaci NKWD potrafili, oprócz używania broni palnej, zarębać skazańców toporami lub dobijać ich łomami. Wszystkie zapiski z całej procedury były ściśle tajne, a rodziny skazanych nie były informowane o wyrokach, ani ich wykonaniu. J. S. Meler, *Wykonawcy...*, op.cit., s. 169-170.

¹¹¹ Organy radzieckiego aparatu bezpieczeństwa, takie jak Czeka (Wszechrosyjska Komisja Nadzwyczajna do Walki z Kontrrewolucją i Sabotażem), GPU (Zjednoczony Państwowy Zarząd Polityczny) oraz NKWD, przejęły kontrolę nad licznymi budynkami lub, w razie potrzeby, adaptowały istniejące obiekty na potrzeby systemu represji. Z biegiem lat, część z tych struktur rozbudowywała swoje własne więzienia, czasami przekształcając obiekty religijne, jak klasztory, w miejsca przetrzymywania więźniów politycznych, działaczy opozycyjnych. Przykładem takich adaptacji są więzienia w takich miejscach jak Suchanówka, Monastyr Sołowiecki czy Berezweż.

¹¹² W tym miejscu warto wspomnieć o najsłynniejszym kacie NKWD, czyli Wasiliju Michajłowiczu Błochinie. Był on wysokim funkcjonariuszem radzieckiego aparatu bezpieczeństwa, który pełnił kluczowe funkcje w strukturach NKWD. Z racji pełnionych obowiązków, Błochin brał bezpośredni udział w realizacji polityki terroru

symbol okrucieństwa systemu¹¹³. Działania sowieckich katów były częścią systemu, który całkowicie odrzucał jakiegokolwiek zasady prawne. Egzekucje nie miały już charakteru sprawiedliwości sądowej, stały się narzędziem politycznej represji.

W tym kontekście postać kata uległa fundamentalnej przemianie. Nie był on już urzędnikiem wykonującym wyroki w ramach procedury sądowej, lecz stał się narzędziem w rękach totalitarnego państwa, integralną częścią aparatu terroru, którego działania miały zastraszać społeczeństwo i demonstrować bezwzględność okupanta niemieckiego oraz sowieckiego.

Po zakończeniu II wojny światowej brak nowych przepisów dotyczących więziennictwa zmusił komunistyczne władze do korzystania z przedwojennych aktów prawnych, w tym tych regulujących wykonywanie kary śmierci. Prawdopodobnie to Resort Sprawiedliwości PKWN w 1945 roku powołał pierwszego, powojennego wykonawcę kary głównej, wraz z jego pomocnikami, tworząc tak zwane drużyny egzekucyjne¹¹⁴. Na podstawie nowych przepisów każdy WUBP miał powołać swoich egzekutorów¹¹⁵. Kaci otrzymywali wynagrodzenie w postaci pensji oraz premii za przeprowadzenie wyroków. Ich odzież ochronna składała się z płaszczy z kapturem, gumowych rękawic oraz butów, które miały na celu ukrycie tożsamości i zapewnienie minimalnej ochrony przed kontaktem z ofiarami.

Z czasem, po 1954 roku struktura drużyn egzekucyjnych zaczęła zanikać, a dokumentacja związana z ich działalnością była systematycznie niszczona¹¹⁶. Przypadło to na

w ZSRR, tym samym odpowiadając za masowe egzekucje. W 1940 r., jako jeden z głównych wykonawców, brał udział w zbrodni katyńskiej, gdzie rozstrzeliwał polskich jeńców wojennych. N. Pietrow, *Kto zabijał Polaków strzałem w tył głowy*, „Zeszyty Katyńskie” 2009, nr. 24, s. 176-203.

¹¹³ Należy wyjaśnić, że w Związku Radzieckim funkcjonowały pozasądowe organy represji, takie jak Kolegium Specjalne NKWD (OSO) na szczeblu centralnym oraz w terenie. Organy te, mimo że miały charakter administracyjny, wydawały zaoczne decyzje o skazaniu, z pominięciem podstawowych gwarancji procesowych. W ten sposób „skazano” m.in. polskich oficerów zamordowanych w Katyniu. Charakterystyczne dla systemu sowieckiego było zresztą dążenie do formalnego „osądzenia” i „skazania” osób uznanych za „wrogów ludu”, co miało stwarzać pozory legalności represji. A. Lityński, *Prawo Rosji i ZSRR 1917-1991*, Warszawa 2010, s. 303.

¹¹⁴ Pierwszych powojennych wykonawców wyroków śmierci powołał Stanisław Radkiewicz na mocy okólnika Nr 1 1397/1727/45/Tjn. z 1 września 1945 r. Sformowano wówczas trzyosobowe grupy egzekucyjne, które działały w całym kraju do połowy lat pięćdziesiątych. Składały się one z funkcjonariuszy i osób cywilnych zatrudnionych przez WUBP. Działania te wzorowane były na doświadczeniach NKWD. Do listopada 1946 r. wykonawcy kary śmierci działali bez formalnych wytycznych, co doprowadziło do braku humanitaryzmu w ich pracy. Po śmierci Stalina i w wyniku „odwilży” drużyny egzekucyjne rozwiązano. Szczegółowe informacje ich działalności: J. S. Meler, *Działalność drużyn egzekucyjnych w Polsce Ludowej*, „Studia z Dziejów Państwa i Prawa Polskiego” 2014, t. XVII, s. 233-246.

¹¹⁵ Jednym z nich był Piotr Śmietański, który szczególnie zapisał się w historii. Dnia 25.05.1948 r. pełnił funkcję dowódcy plutonu egzekucyjnego, który wykonał wyrok śmierci na rotmistrzu Witoldzie Pileckim. Podstawowe informacje o Piotrze Śmietańskim, w tym jego ścieżkę awansu, można sprawdzić w katalogu IPN. BIP IPN, *Piotr Śmietański*, Dane osoby z katalogu funkcjonariuszy aparatu bezpieczeństwa, <https://katalog.bip.ipn.gov.pl/informacje/22519>, (dostęp: 20.03.2019 r.).

¹¹⁶ Po roku 1954 wyroki śmierci wykonywało kilku katów. Z notatki służbowej z 25 kwietnia 1956 r., skierowanej do Dyrektora Centralnego Zarządu Więziennictwa, wynika, że podczas kontroli przeprowadzonej w warszawskim więzieniu I w latach 1954-1956 wykonano 9 wyroków śmierci. Dowódcy plutonu wykonywali wyroki

moment przejścia kontroli nad więziennictwem przez MSW. Formalnie etaty katów zostały zlikwidowane, ale ich funkcje nadal były ukrywane pod innymi stanowiskami, jak na przykład oficerowie do „zleceń specjalnych”, co miało na celu zatarcie śladów po brutalnej praktyce egzekucyjnej.

Wśród zatrudnionych funkcjonariuszy szczególną uwagę warto poświęcić dwóm z nich. Aleksander Drej¹¹⁷ rozpoczął swoją służbę w aparacie bezpieczeństwa w lutym 1945 roku, kiedy to trafił do WUBP jako młodszy wywiadowca. Jego rola kata była ściśle związana z wykonywaniem wyroków na żołnierzach Armii Krajowej, Narodowych Sił Zbrojnych, Zrzeszenia Wolność i Niezawisłość oraz innych działaczach niepodległościowych. W latach 1947-1954 pełnił funkcję kata w warszawskim więzieniu na Mokotowie. Po zakończeniu służby w WUBP, przez krótki czas pracował w Milicji Obywatelskiej, jednak jego kariera w tym zawodzie zakończyła się po zwolnieniu z powodu braku odpowiednich kwalifikacji.

Postać Henryka Grzejszczaka¹¹⁸ pozostaje bardziej zagadkowa. W 1948 roku złożył podanie o przyjęcie do pracy w Milicji Obywatelskiej, motywując je chęcią rzetelnego wywiązywania się z obowiązków służbowych. Kilka miesięcy później został skazany za rozbój ze skutkiem śmiertelnym. Jego przeszłość zawodowa, w tym krótka służba w WUBP, wzbudza wątpliwości. Choćteczka personalna Grzejszczaka zaginęła, zachowana karta archiwalna nadal potwierdza jego obecność w strukturach aparatu władzy.

Po 1959 roku w Polsce funkcjonowali dwaj „wykonawcy zleceń specjalnych”. Byli nimi właśnie Drej i Grzejszczak, którzy zostali zatrudnieni jako kaci przez Ministerstwo Sprawiedliwości. Obaj rozpoczęli swoje kariery w WUBP, a następnie pracowali w Milicji Obywatelskiej. Ich działalność po „oficjalnym” zakończeniu kariery w tych strukturach¹¹⁹, można prześledzić między innymi dzięki korespondencji zawartej w teczkach CZW i CZZK. Wówczas zatrudnieni byli jako funkcjonariusze Służby Więziennej.

rozstrzelania, natomiast wyrok powieszenia wykonali byli funkcjonariusze Straży Więziennej (w 1954 r. Straż Więzienną przemianowano na Służbę Więzienną). AAN, Centralny Zarząd Więziennictwa, sygn. 1/12, Notatka służbowa do Dyrektora Centralnego Zarządu Więziennictwa, Warszawa, 25.04.1956 r., k. 34-36.

¹¹⁷ Wspomniany już wielokrotnie J. S. Meler opracował życiorys Aleksandra Dreja, ukazując jego brutalną rolę w systemie represji Polski Ludowej. J. S. Meler, *Wykonawcy...*, op. cit., s. 300-315. Dane Dreja odnaleźć można także w katalogu IPN. BIP IPN, *Aleksander Drej*, Dane osoby z katalogu funkcjonariuszy aparatu bezpieczeństwa, <https://katalog.bip.ipn.gov.pl/informacje/41900>, (dostęp: 20.03.2019 r.).

¹¹⁸ Pomimo, że Grzejszczak figuruje w dokumentach IPN jako funkcjonariusz Milicji Obywatelskiej i miał krótkie doświadczenie w WUBP, jego dane nie zostały uwzględnione w katalogu BIP IPN. Odtworzony, na podstawie dokumentów archiwalnych, życiorys Grzejszczaka znajduje się w publikacji Melera. J. S. Meler, *Wykonawcy...*, op.cit., s. 329-335.

¹¹⁹ Drej zakończył służbę w Milicji w 1957 r. Z kolei informacje dotyczące Grzejszczaka są dostępne dopiero od 1959 r.

Na pierwszy plan wysuwa się chęć ukrycia tożsamości katów. Tajemnica ich pracy była nie tylko kwestią zawodową, ale także jednym z kluczowych elementów ich działalności. Na podstawie tajnej Instrukcji Dyrektora CZW Ministerstwa Sprawiedliwości z dnia 17 listopada 1959 roku¹²⁰, imiona osób wykonujących egzekucje, które nosiły czarne materiałowe maski, miały pozostać w ścisłej tajemnicy (§ 9). Zapis ten, który podkreślał konieczność zachowania anonimowości i został powtórzony w kolejnej tajnej Instrukcji z dnia 15 czerwca 1971 roku¹²¹. Dzięki tej ścisłej tajemnicy, zarówno wykonawcy, jak i ich rodziny, mogli czuć się względnie bezpieczni, nie narażając się na publiczne ujawnienie swojej brutalnej roli w systemie.

O ochronę swojej anonimowości dbali także sami zainteresowani, czego świadectwem była prośba skierowana do Dyrektora CZW, która obrazowała ewentualny problem dekonspiracji wśród sąsiadów. Drej i Grzejszczak, zwracając się o zamianę mieszkań, tłumaczyli swoją prośbę tym, że w ich sąsiedztwie mieszkają byli pracownicy aparatu Urzędu Bezpieczeństwa, którzy znają charakter pracy wykonawców egzekucji. Jak pisali kaci: „nie zachowali wiadomości tej dla siebie, a podzielili się nią ze swymi żonami, które z kolei dzielą się usłyszanymi od mężów wiadomościami do innych osób, w wyniku czego dają nam odczuć o tym na każdym kroku”¹²².

Funkcjonariusze postulowali także o zmianę nazwy stanowiska w legitymacji służbowej z „wykonawca zleceń specjalnych” na bardziej neutralną, na przykład „referent” oraz założenie telefonów służbowych w mieszkaniach prywatnych „dla celów utrzymywania łączności i zlikwidowania zbędnego ogniwa kontaktowego jakie dotychczas spełnia C[entralne] W[ięzienie] Warszawa II”¹²³.

Oprócz tego, że otrzymywali oni stałe uposażenie to za każdą przeprowadzoną egzekucję katom wypłacano wynagrodzenie w wysokości 250 zł, a po późniejszej podwyżce kwota ta wzrosła do 500 zł. W tym kontekście sami zainteresowani prosili o wydanie fikcyjnych zaświadczeń, które miały potwierdzać, że są emerytowanymi funkcjonariuszami i utrzymują się z renty, co miało na celu zatarcie śladów ich rzeczywistego zatrudnienia¹²⁴.

¹²⁰ AAN, Centralny Zarząd Więziennictwa, sygn. 24/43, Niepublikowana Instrukcja Nr 1/59/Tjn. Dyrektora Centralnego Zarządu Więziennictwa Ministerstwa Sprawiedliwości z dnia 17 listopada 1959 roku w sprawach związanych z wykonaniem wyroków śmierci orzeczonych przez sądy powszechne, k. 10-15.

¹²¹ W § 11 wskazanego aktu prawnego.

¹²² AAN, Centralny Zarząd Więziennictwa, sygn.1/36, Pismo Henryka Grzejszczaka i Aleksandra Dreja do Dyrektora Centralnego Więziennictwa, Warszawa, 16.07.1959 r., k. 24.

¹²³ AAN, Centralny Zarząd Więziennictwa, sygn.1/36, Notatka dla Towarzysza Dyrektora Centralnego Zarządu Więziennictwa, Warszawa, 07.07.1959 r., k. 17.

¹²⁴ Ibidem, k. 17.

Kaci wykonujący swoją pracę przestrzegali szczegółowych wytycznych zawartych w Instrukcji z dnia 17 listopada 1959 roku¹²⁵, dotyczących między innymi ubioru. Podczas wykonywania wyroku byli zobowiązani do noszenia służbowego, czarnego dwurzędowego garnituru, czarnych trzewików i skarpetek, białej koszuli z czarnym krawatem oraz białych skórzanych rękawiczek¹²⁶. Egzekucje kat przeprowadzał w specjalnie przystosowanym pomieszczeniu, najczęściej znajdującym się w piwnicy więzienia, gdzie zainstalowana była szubienica z zapadnią w podłodze, stanowiąca finał życia skazańca¹²⁷.

Drej i Grzejszczak wykonywali swoją pracę do pierwszej połowy lat 70¹²⁸. Natomiast ostatni kat w Polsce pozostaje postacią nieznaną¹²⁹, skrytą w cieniu kart historii, którą próbował otworzyć między innymi dziennikarz Jerzy Andrzejczak¹³⁰. Prawdopodobnie ostatni egzekutor PRL został zwербowany z szeregów Wojska Polskiego, a konkretnie z jednostek plutonów egzekucyjnych. Jak sam przyznał, uświadomiono mu wówczas, że wyroki śmierci należy wykonywać w imię wyższych idei, którym służył do końca lat 80¹³¹. Nagłówki gazet

¹²⁵ AAN, Centralny Zarząd Więziennictwa, sygn. 24/43, Niepublikowana Instrukcja Nr 1/59/Tjn. Dyrektora Centralnego Zarządu Więziennictwa Ministerstwa Sprawiedliwości z dnia 17 listopada 1959 r. w sprawach związanych z wykonaniem wyroków śmierci orzeczonych przez sądy powszechne, k. 13. Strój kata pozostał niezmienny aż do końca lat 80.

¹²⁶ Swoje białe rękawiczki kat zdejmował dopiero po zdjęciu zwłok z liny. J. Andrzejczak, op.cit., s. 35-37. Jak pisał dziennikarz Marcin Król: „Mało kto pamięta dziś o niepisanej tradycji – kat wrzucał swoje rękawiczki do trumny zmarłego, na którym wykonał wyrok. W ten sposób kat dawał do zrozumienia, że nie jest odpowiedzialny za śmierć. Był tylko wykonawcą...”. M. Król, *W rękach kata*, „Trybuna Śląska”, 17.09.2004 r., s. 5.

¹²⁷ Najśłynniejsze miejsce wykonywania wyroków śmierci znajdowało się w Warszawie przy ulicy Rakowieckiej 37. Sama cela miała 20 metrów kwadratowych, gdzie za oświetlenie służyła jedna lampa zwisająca z sufitu. J. Andrzejczak, op.cit., s. 16, 171.

¹²⁸ W dokumentach Zarządu Zakładów Karnych znajdują się informacje wskazujące, że w 1971 r. Grzejszczak przeszedł na zaopatrzenie emerytalne, co skutkowało koniecznością znalezienia jego następcy na to stanowisko. AAN, Centralny Zarząd Zakładów Karnych, sygn. 384, Pismo do Dyrektora Centralnego Zarządów Zakładów Karnych, Warszawa, 17.11.1971 r., k. 236. Jak ustalił J. S. Meler, Drej i Grzejszczak na emeryturę przeszli do 1973 r. J. S. Meler, *Wykonawcy...*, op.cit., s. 209.

¹²⁹ W 1973 r. wydzielono dwa etaty w Centralnym Zarządzie Zakładów Karnych: Franciszkowi Kalinowskiemu i Zdzisławowi Romaniukowi. Prawdopodobnie to oni zastąpili Dreja i Grzejszczaka. Jak podaje J. Kirzyński, mieli oni wykonywać wyroki a rozliczenie z delegacji rozliczali pod zmienionymi nazwiskami Romaniuk i Kalinowski. Por. J. Kirzyński, *Alfabet zbrodni 2...*, op.cit., s. 839. W aktach udało się znaleźć polecenia wyjazdu służbowego dla Romaniuka Zdzisława do Aresztu Śledczego w Warszawy z „prawem wstępu do aresztu w porze nocnej”. AAN, Centralny Zarząd Więziennictwa, sygn. 1/37, Delegacja służbowa dla Romaniuka Zdzisława, Warszawa, 23.02.1976 r., k. 28. Podobną delegację wystawiono dla Kalinowskiego Franciszka w. Ibidem, Delegacja służbowa dla Kalinowskiego Franciszka, Warszawa, 23.02.1976 r., k. 27. Na te same dane wystawiono delegację w 1973 r. AAN, Centralny Zarząd Zakładów Karnych, sygn. 385, Delegacja służbowa dla F. Kalinowskiego, Warszawa, 18.09.1973 r., k. 105.

¹³⁰ J. Andrzejczak w swojej książce *Spowiedź polskiego kata* opisuje nieznanego z imienia i nazwiska egzekutora, z którym wywiad udało mu się przeprowadzić na początku lat 90. XX wieku. Książka, oparta na rozmowach z katem, ukazuje go jako zdecydowanego rozmówcę, który wciąż przestrzega tajemnicy zawodowej. Porusza jedynie kwestie związane z pracą, trzymając się jej wąskich granic, natomiast unika tematu swojego życia prywatnego oraz wpływu zawodu na osobiste doświadczenia. J. Andrzejczak, op.cit.

¹³¹ Ibidem, s. 161-162.

informowały, że „podobno po latach popełnił samobójstwo”¹³², jednak prawda o jego losach pozostaje niezbadana. Znane są natomiast przypadki osób zgłaszających gotowość do podjęcia pracy w charakterze egzekutora, które rzucają światło na jeden z bardziej złożonych i słabiej rozpoznanych aspektów funkcjonowania wykonywania kary śmierci. Szczególnie cennym źródłem w tym zakresie jest korespondencja CZW i CZZK, dokumentująca zarówno motywacje potencjalnych kandydatów, jak i procedury związane z obsadzaniem tego stanowiska.

Przed przystąpieniem do analizy tej korespondencji należy odnieść się do kwestii jej autentyczności. W przeciwieństwie do próśb o ułaskawienie, które w wielu przypadkach noszą oczywiste ślady profesjonalnej redakcji, podania kandydatów na katów wyglądają inaczej. Większość z nich została napisana odręcznie, a ich język wyraźnie odbiega od sformalizowanej stylistyki pism urzędowych. Uproszczona składnia, błędy językowe i ortograficzne sprawiają wrażenie autentycznego zapisu wypowiedzi autorów. Nie oznacza to oczywiście, że treść tych listów jest wolna od elementów autokreacji, jednak ich forma i treść pozwala z dużym prawdopodobieństwem uznać je za bezpośredni wyraz sposobu myślenia osób ubiegających się o tę funkcję. Na uwagę zasługuje również sposób obiegu tej korespondencji. Znaczna część podań nie trafiała od razu do instytucji właściwych do rozpatrzenia sprawy. Kandydaci kierowali je do redakcji gazet, różnych organów administracji lub innych instytucji państwowych, skąd były następnie przekazywane zgodnie z właściwością rzeczową. Może to świadczyć o ograniczonej orientacji autorów w strukturze administracji państwowej i kompetencjach poszczególnych urzędów. Jednocześnie pokazuje, że osoby zainteresowane podjęciem tej pracy nie wiedziały, do jakiej instytucji powinny zwrócić się z ofertą swojej kandydatury, traktując państwo jako jednolity aparat.

Jak pisze w liście do Ministra Sprawiedliwości jeden z kandydatów na kata, Kazimierz B.¹³³:

Pomyśli Pan pewnie, że piszę te słowa człowiek <<pomyłony>>. Tak jednak nie jest! (...) Zazwyczaj dzieje się następująco: Sąd skazuje człowieka na karę śmierci i potrzebny jest do tego człowiek, który by tę karę wykonał. Otóż tym człowiekiem mogę być ja! Słowa te piszę, będąc w pełni władz umysłowych i fizycznych¹³⁴.

¹³² K. Opolska, *Tak wyglądała ostatnia kara śmierci w Polsce. Podobno kat po latach popełnił samobójstwo. Rozmowa z Maciejem Danowskim z portalu Ciekawostki Historyczne*, <https://natemat.pl/526834,ostatnia-kara-smierci-w-polsce-podobno-kat-po-latach-popełnił-samobójstwo>, (dostęp: 24.11.2023 r.).

¹³³ Nazwiska nadawców listów są anonimizowane.

¹³⁴ AAN, Centralny Zarząd Więziennictwa, sygn. 1/37, List do Ministra Sprawiedliwości, Mrocza, 21.01.1967 r. k. 113.

Co ciekawe, w aktach nie odnaleziono odpowiedzi skierowanej do autora tego „anonsu”. W innym liście, tym razem od 22-letniego Bolesława S., motywując swoją prośbę o zatrudnienie, pisał on: „przed podjęciem tej decyzji rozważyłem dokładnie swoje możliwości oraz zachowałem jak najdalej idącą dyskrecję o którą proszę także wyżej wym. Instytucję”¹³⁵. Brak jakiegokolwiek adnotacji, by Bolesław S. doczekał się odpowiedzi na jego pismo.

Kolejny wniosek, tym razem od Janusza Sz., zawierał następujące wyznanie:

będąc jeszcze młodym spotkałem się z wielką brutalnością z strony ludzi społecznego marginesu i tylko wskutek szczęśliwego zbiegu okoliczności uratowałem się. Taka sytuacja skłania mnie do respektowania aż takiego uczucia, że zupełnie ci przestępcy jako już nie ludzie powinni być piętnowani bez żadnych skrupułów itp. (...) jestem młodym i ogólnie zdolnym a tym samym mógłbym pozytywnie być przystosowanym do tej specyficznie respektowanej pracy¹³⁶.

Z kolei Tadeusz J. w swojej wiadomości skierował zapytanie: „z powodu zainteresowania się tym zawodem zwracam się uprzejmie (...) z myślą, że zostanę w miarę możliwości poinformowany o warunkach jakim musi odpowiadać osoba ubiegająca się o tę pracę”¹³⁷. Z tym pytaniem zwrócił się wcześniej do redakcji „Sztandaru Młodych”. O ile odpowiedź od redakcji dotarła do adresata¹³⁸, o tyle brak jest jakichkolwiek śladów, które wskazywałyby, że CZW wystosował odpowiedź do zainteresowanego¹³⁹.

W innym piśmie Ignacy P. zwracał uwagę na swoje dotychczasowe doświadczenie oraz motywację finansową, jak sam wspominał:

kilkukrotnie byłem przy wykonaniu wyroku od I I 1955 r do 1968 r pracowałem w Ministerstwie Sprawiedliwości w 1968 r miesiącu wrześniu zostałem zwolniony dyscyplinarnie. Obecnie pracuję prywatnie jako szefc (...)

¹³⁵ AAN, Centralny Zarząd Więziennictwa, sygn. 1/37, List do Prokuratury Generalnej w Warszawie, Jelenia Góra, 08.10.1968 r., k. 151.

¹³⁶ AAN, Centralny Zarząd Zakładów Karnych, sygn. 388, List do Ministra Sprawiedliwości, Warszawa, 2.08.1979 r., k.129.

¹³⁷ AAN, Centralny Zarząd Zakładów Karnych, sygn. 384, List do Centralnego Zarządu Więziennictwa, Rudno, 23.01.1969 r., k. 202.

¹³⁸ Z tego samego listu wynika, że redakcja pisma zwróciła się do Ministerstwa Sprawiedliwości w celu uzyskania informacji na ten temat. Odpowiedź, którą otrzymała, przekazała Tadeuszowi J. Brzmiała następująco: „Jak nas poinformowano w Ministerstwie Sprawiedliwości przepisy normujące interesujący Ciebie zawód są tajne. Gdybyś interesował się tą sprawą z racji wyboru przyszłego rodzaju pracy możesz zwrócić się do Centralnego Zarządu Więziennictwa. Wydział Prawno-Organizacyjny”. Ibidem, k. 202.

¹³⁹ Wskazuje na to kolejny list wysłany przez Tadeusza J. do CZW w marcu 1969 r., w którym pisze: „Od wysłania pierwszego listu (w styczniu) do tej pory nie otrzymałem żadnej odpowiedzi”. Ibidem, List do Centralnego Zarządu Więziennictwa, Rudno, 19.03.1969 r., k. 210.

zarabiam 1500 zł. (...) Oboje z żoną jest nam ciężko utrzymanie rodziny, na utrzymaniu mamy troje małych dzieci (...) i matkę (...). Bardzo proszę Ob. Dyrektora o pozytywne załatwienie mego raportu¹⁴⁰.

To tylko kilka przykładów z całej korespondencji skierowanej do ówczesnych władz. Analiza tych dokumentów pozwala jednak na wyciągnięcie kilku wniosków dotyczących zarówno samej profesji kata, jak i szerszych mechanizmów społecznych i politycznych, które nią rządziły.

Po pierwsze, fakt, że władze nie musiały poszukiwać kandydatów do tej brutalnej funkcji, wskazuje na istniejący w społeczeństwie zasób ludzi gotowych dobrowolnie podjąć się wykonywania kary śmierci. Kandydaci, w swoich listach, koncentrowali się na wykazywaniu swoich „pełnych zdolności fizycznych i psychicznych”, co sugeruje, że postrzegali tę rolę jako wyjątkową, wymagającą określonych predyspozycji.

Po drugie, brak odpowiedzi na te prośby mógł być świadomym działaniem administracyjnym w ramach szeroko pojętej strategii państwa, które wolało kontrolować tę profesję w sposób ukryty¹⁴¹. Pozostawienie egzekutorów anonimowymi w systemie pozwalało na utrzymanie dyskrecji i uniknięcie społecznego napiętowania.

Jak można zauważyć, zawód kata, mimo swojej drastycznej natury, był postrzegany przez niektórych jako sposób na przetrwanie w systemie, a także jako droga do awansu społecznego i lepszego zarobku. Wskazuje to na ambiwalentny charakter tej funkcji: z jednej strony wiązała się ona z ogromną brutalnością, z drugiej zaś oferowała wykonawcom korzyści społeczne, które mogły być postrzegane jako atrakcyjne w kontekście ówczesnej hierarchii.

Podsumowując rozważania zawarte w niniejszym rozdziale zawód kata był nie tylko elementem wymiaru sprawiedliwości, lecz także zawodem związanym ze społecznym wykluczeniem i kulturowym piętnem. W czasach publicznych egzekucji wykonanie wyroku miało charakter rytuału łączącego wymiar sprawiedliwości, odwet i demonstrację siły państwa. Z czasem egzekucje przeniesiono za mury więzień, przez co stały się mniej widoczne dla społeczeństwa, zachowując jednak swoje znaczenie symboliczne. Historia kata i ewolucja sposobów wykonywania wyroków ukazują również zmiany w postrzeganiu kary śmierci. Z sankcji wykonywanej publicznie stopniowo stała się ona karą wykonywaną w ukryciu. Nie

¹⁴⁰ AAN, Centralny Zarząd Zakładów Karnych, sygn. 384, List do Dyrektora Centralnego Zarządu Więziennictwa, Wołomin, 29.05.1970 r., k. 235.

¹⁴¹ W korespondencji udało się znaleźć jedną odpowiedź. W aktach z 1972 r. znajduje się krótkie pismo wysłane do jednego z kandydatów na stanowisko kata, Grzegorza S. Pismo zawiera informację, że wszystkie zgłoszenia w tej sprawie pozostają bez rozpatrzenia, ponieważ nie prowadzi się naboru na tego rodzaju stanowisko. AAN, Centralny Zarząd Zakładów Karnych, sygn. 384, Pismo do Grzegorza S., Warszawa, 08.12.1972 r., k. 259.

zmieniło to jej istoty, lecz sposób, w jaki państwo przedstawiało swoje prawo do pozbawienia człowieka życia.

Na tym tle ważna pozostaje kwestia społecznego stosunku do kary śmierci. Sam fakt, że znajdowały się osoby gotowe dobrowolnie podjąć się wykonywania egzekucji, nie pozwala oczywiście przesądzić o powszechnej akceptacji tej sankcji. Może jednak świadczyć o tym, że funkcja egzekutora nie była dla wszystkich nie do przyjęcia i że w określonych środowiskach wykonywanie wyroków śmierci mieściło się w granicach działań uznawanych za prawnie i społecznie dopuszczalne. Podobnie należy patrzeć na stosunek do samych skazanych. W części społeczeństwa kara śmierci była postrzegana jako sprawiedliwa i uzasadniona reakcja na najcięższe przestępstwa, a jej wykonanie jako uprawnione działanie państwa. Obok takich postaw istniały także stanowiska przeciwnie, podważające zarówno moralną, jak i prawną zasadność odbierania życia przez państwo.

Napięcie między tymi stanowiskami z czasem zaczęło się pogłębiać. Spór o karę śmierci przestał dotyczyć wyłącznie jej skuteczności czy miejsca w systemie kar, a coraz częściej odnosił się do granic władzy państwa nad jednostką oraz do tego, czy państwo może w imię wymiaru sprawiedliwości pozbawić człowieka życia. Zagadnienia te prowadzą bezpośrednio do problematyki ostatniego rozdziału, poświęconego argumentom formułowanym zarówno przez zwolenników, jak i przeciwników kary śmierci oraz przemianom, które ostatecznie doprowadziły do jej zniesienia w polskim prawie.

Rozdział V. Ruch abolicyjny i społeczna debata wokół kary śmierci

5.1. Idee humanitaryzmu i rozwój ruchu abolicyjnego w Polsce

W pracy wielokrotnie pojawiało się stwierdzenie, że kara śmierci nie może być postrzegana wyłącznie jako jedna z sankcji przewidzianych przez prawo karne. Jej stosowanie pozostawało związane z określonym czasem, porządkiem politycznym i społecznym, a także z wyobrażeniami dotyczącymi sprawiedliwości i granic władzy państwa. Dlatego jej ocena wymaga uwzględnienia nie tylko treści przepisów, lecz także warunków, w których przepisy te powstawały i były stosowane. To właśnie w tym kontekście można właściwie ocenić zarówno zakres stosowania kary śmierci, jak i przyczyny stopniowego odchodzenia od niej.

Zniesienie kary śmierci w Polsce również nie było wydarzeniem, które dokonało się wraz z wejściem w życie pojedynczego aktu prawnego. Było zwieńczeniem długiego procesu, któremu towarzyszyła debata nad zasadnością posiadania przez państwo prawa do pozbawienia człowieka życia. W jej ramach ukształtowały się dwa zasadnicze stanowiska. Retencjoniści (łac. *retentio* – zatrzymanie) opowiadali się za zachowaniem kary śmierci jako szczególnego środka reakcji państwa na najcięższe przestępstwa. Abolicjoniści (łac. *abolitio* – zniesienie) dążyli natomiast do całkowitego usunięcia tej sankcji z systemu prawa, wskazując, że nawet popełnienie najpoważniejszej zbrodni nie powinno przyznawać państwu prawa do odebrania sprawcy życia.

W dalszej części pracy szczególna uwaga została poświęcona argumentacji abolicjonistycznej, która w drugiej połowie XX wieku coraz silniej odwoływała się do godności człowieka, prawa do życia oraz rozwijających się standardów ochrony praw i wolności jednostki. W tym kontekście pojawia się również pojęcie humanitaryzmu. W pracy używane jest ono w szerszym znaczeniu, obejmującym nie tylko dążenie do ograniczania cierpienia osób poddanych karze czy poprawy warunków jej wykonywania, lecz także przekonanie, że system prawa karnego powinien respektować określone granice władzy państwa wobec człowieka. Tak rozumiany humanitaryzm pozostawał elementem argumentacji abolicjonistycznej, choć nie można utożsamiać obu tych pojęć. Ruch abolicjonistyczny szedł nieco dalej niż postulat humanizacji sposobu wykonywania kary, jego celem było ostatecznie pozbawienie państwa prawa do stosowania kary śmierci.

Uzupełnieniem tej perspektywy są wyniki badań opinii publicznej dotyczących stosunku Polaków do kary śmierci, a także stanowiska przedstawicieli nauki, kultury i Kościoła.

Zestawienie tych głosów pozwala również spojrzeć na debatę przez pryzmat społecznych przekonań dotyczących sprawiedliwości, kary i bezpieczeństwa. Deбата ta nie zakończyła się z chwilą formalnego usunięcia kary śmierci z polskiego prawa. Problem jej dopuszczalności powracał i nadal powraca w sytuacjach, które wywołują szczególnie silne emocje społeczne, zwłaszcza po popełnieniu wyjątkowo brutalnych przestępstw. Zmieniają się argumenty, język debaty i jej kontekst prawny, pozostaje podstawowe pytanie: czy państwo, występując w imieniu społeczeństwa i wymierzając sprawiedliwość, może posunąć się aż do odebrania człowiekowi życia. Odpowiedzi udzielane na to pytanie w różnych okresach pozwalają nie tylko prześledzić historię kary śmierci, lecz także lepiej zrozumieć zmieniające się granice władzy państwa nad jednostką.

Pierwszym, znaczącym głosem sprzeciwu wobec kary śmierci stała się publikacja włoskiego prawnika Cesare Beccarii¹. Traktat *O przestępstwach i karach*, wydany anonimowo w 1764 roku w Livorno² nie był jedynie krytyką surowych praktyk wymiaru sprawiedliwości, lecz stanowił próbę zakwestionowania samych podstaw, na których opierało się prawo karania. Beccaria zwrócił uwagę na nadmiernie rozbudowany katalog przestępstw zagrożonych karą śmierci, ale jego zasadniczy sprzeciw dotyczył czegoś głębszego, mianowicie przekonania, że państwo ma moralne prawo odbierać życie swoim obywatelom. Zadał wówczas pytanie, czy władza publiczna rzeczywiście może dysponować życiem jednostki, skoro jej uprawnienia wywodzą się z umowy społecznej zawartej w celu ochrony obywateli. Nie był to jednak postulat bezwarunkowej i natychmiastowej abolicji. Włoski pisarz dopuszczał możliwość zastosowania kary głównej w sytuacjach skrajnych i wyjątkowych³. Następstwem tej refleksji było upowszechnienie poglądu, że kara dożywotniego pozbawienia wolności może odstraszać równie skutecznie jak kara śmierci. Równocześnie nie narusza ona w takim stopniu podstawowych zasad humanitaryzmu ani godności człowieka⁴.

¹ Cesare Beccaria był nie tylko prawnikiem, ale również filozofem, ekonomistą i jednym z najważniejszych przedstawicieli Oświecenia. Jego prace miały fundamentalny wpływ na rozwój prawa karnego i myśli prawniczej XVIII wieku, a poglądy na temat kary śmierci, tortur i ogólnie systemu karnego. Beccaria stał się symbolem walki o sprawiedliwość i prawa człowieka. Więcej na temat Beccarii i jego prac: S. Salmonowicz, *Cesare Beccaria (1738-1794). Sylwetka i dzieło*, „Analecta” 1995, nr 4/2, s. 6-27.

² M. Mitera, M. Zubik, op.it., s. 35; L. Gardocki, op.cit., s.168.

³ Pisarz wskazywał dwa, dopuszczalne przypadki: po pierwsze, gdy skazany, nawet pozbawiony wolności, zachowywał realną możliwość destabilizacji państwa dzięki swoim wpływom i powiązaniom; po drugie, gdy egzekucja stanowiłaby jedyny skuteczny środek ochrony społeczeństwa przed dalszą przemocą. P. Bartuła, *Kara śmierci. Powracający dylemat*, Warszawa 2007, s. 15.

⁴ C. Beccaria, *O przestępstwach i karach*, Kraków 1959, s. 147. Beccaria twierdził, że nikt, niezależnie od ewentualnych korzyści płynących z przestępstwa, nie zgodziłby się na całkowitą utratę swojej wolności, co sprawiało, że kara dożywotniego więzienia była w jego ocenie bardziej odstraszająca niż śmierć.

Znaczenie poglądów Beccarii szybko przekroczyło ramy jego epoki. Jego argumentacja zapoczątkowała trwałą zmianę w myśleniu o karze i stała się jednym z fundamentów rodzącego się nurtu abolicjonistycznego. W miejsce sankcji opartych na surowości i demonstracyjnej sile zaczęto postulować o rozwiązania bardziej racjonalne oraz podporządkowane zasadzie użyteczności społecznej. Dzieło to wpisywało się w szerszy nurt myśli epoki i pozostawało w wyraźnym dialogu z poglądami autorów takich jak Monteskiusz, Jean-Jacques Rousseau czy Voltaire. Wspólnie tworzyli oni intelektualne tło debaty o granicach władzy państwa, naturze prawa i społeczeństwie⁵.

Warto nadmienić, że gdy traktat filozofa zaczynał oddziaływać na europejskich myślicieli, system prawny I Rzeczypospolitej pozostawał jeszcze silnie związany z porządkiem feudalnym. Nie oznacza to jednak jego całkowitej stagnacji. W drugiej połowie XVIII wieku zaczęły pojawiać się idee charakterystyczne dla nowoczesnego państwa prawa, w tym koncepcja równości wobec prawa. Wyrazem tych przemian była konstytucja sejmowa z 1768 roku, która po raz pierwszy wprowadziła formalną zasadę równej odpowiedzialności karnej przedstawicieli różnych stanów⁶. Choć w praktyce różnice społeczne nadal odgrywały istotną rolę, sam fakt przyjęcia takiej regulacji świadczył o stopniowej zmianie sposobu myślenia o podmiotowości prawnej i o relacji między jednostką a państwem.

Równolegle z pojawianiem się nowych idei utrzymywało się przywiązanie do tradycyjnych rozwiązań. W 1769 roku ukazała się *Praktyka kryminalna* autorstwa Jakuba Czechowicza⁷; obszerne kompendium polskiego prawa karnego i procesowego, adresowane głównie do sędziów sądów miejskich. Autor otwarcie dystansował się od postulatów oświeceniowej reformy prawa. Opowiadał się za utrzymaniem tortur oraz szerokiego katalogu kar cielesnych, zarówno w ich podstawowej, jak i kwalifikowanej postaci⁸. Szczególne miejsce

⁵ To głównie prace C. Beccaria przyczyniły się do wprowadzenia reform w prawodawstwie epoki Oświecenia. Uważa się jednak, że prekursorem szkoły humanitaryzmu prawniczego był Monteskiusz, z którego Beccaria czerpał bogato inspirację. A. Dziadzio, op.cit., s. 150. Ruch humanitarny był rozwinięciem idei zapoczątkowanej jeszcze w wieku XVI, a jednym z pierwszych przedstawicieli humanitaryzmu był Christian Thomasius, „ojciec niemieckiego Oświecenia”. S. Salmonowicz, *Prawo karne oświeconego absolutyzmu. Z dziejów kodyfikacji karnych przełomu XVIII/XIX w.*, Toruń 1996, s. 25-27.

⁶ Prawo kardynalne, bo o nim mowa, zostało wprowadzone wzorem statutu litewskiego. W myśl nowych przepisów szlachcic, który dopuścił się zabójstwa chłopca, nie mógł już, jak dotychczas, uniknąć odpowiedzialności poprzez zapłatę odszkodowania pieniężnego. Odejście od systemu główszczyzny i wprowadzenie trybu publiczno-skargowego było dużym postępem. *Między humanitaryzmem a totalitaryzmem. Studia z dziejów prawa karnego*, red. A. Lityński, Tychy 2002, s. 65.

⁷ Tekst publikacji dostępny jest na stronie Jagiellońskiej Biblioteki Cyfrowej: J. Czechowicz, *Praktyka Kryminalna To Jest Wzor Rozważnego y Porządnego Spraw Kryminalnych Sądzenia*, <https://jbc.bj.uj.edu.pl/dlibra/publication/409827/edition/479291/praktyka-kryminalna-to-jest-wzor-rozważnego-y-porządnego-spraw-kryminalnych-sądzenia-czechowicz-jakub-antoni-1681-1747>, (dostęp: 11.12.2025 r.).

⁸ Jak zauważa A. Lityński, z perspektywy późniejszych zmian prawnych, zapoczątkowanych przez C. Beccarię, pozycja Czechowicza, już w momencie publikacji była anachroniczna, ukazując przestarzałe podejście do

w jego rozważaniach zajmowały przestępstwa o charakterze nadprzyrodzonym. Oskarżenia o czary nadal traktowano jako ciężkie zbrodnie, wymagające surowej reakcji wymiaru sprawiedliwości. Pokazuje to, jak silnie w praktyce sądowej zakorzenione były dawne wyobrażenia o zagrożeniach dla ładu społecznego i religijnego, nawet w czasie, gdy w Europie wybrzmiewały hasła oświeceniowego racjonalizmu.

Zaledwie trzy lata po publikacji Czechowicza, w 1772 roku, na język polski przetłumaczono dzieło Beccarii⁹. Było to wydarzenie o znaczeniu wykraczającym poza sam fakt publikacyjny. Polskie wydanie ukazało się w roku pierwszego rozbioru Rzeczypospolitej, który ujawnił słabość państwa i kryzys jego instytucji. Dla wielu przedstawicieli ówczesnych elit politycznych był to impuls do podjęcia prób naprawy państwa¹⁰. Reforma prawa, w tym prawa karnego, zaczęła być postrzegana jako element szerszego programu, który miał być oparty na wspólnocie i poszanowaniu godności jednostki.

Jednym z przejawów tych zmian była narastająca krytyka procesów o czary oraz związanych z nimi okrutnych praktyk egzekucyjnych. Coraz częściej podważano wiarygodność dowodów opartych na zeznaniach wymuszanych torturą, a także zasadność penalizowania czynów głęboko osadzonych w sferze ludowych wyobrażeń. W dyskusję tę włączali się przede wszystkim przedstawiciele kręgów intelektualnych, między innymi jezuita Jan Bohomolec, który otwarcie krytykował archaiczność i okrucieństwo tego rodzaju postępowań¹¹.

Podobne głosy dało się słyszeć również na forum sejmowym. W 1774 roku wojewoda gnieźnieński August Sułkowski publicznie opowiedział się za zniesieniem kary śmierci w sprawach o czary. Choć jego wystąpienie nie doprowadziło do zmiany prawa, stanowiło wyraźny sygnał stopniowej zmiany w sposobie postrzegania wymiaru sprawiedliwości¹².

wymiaru sprawiedliwości. A. Lityński, *Problem kary śmierci w Polsce 1764-1794. Z badań nad historią polskiej myśli prawniczej*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 1988, t. XL, z. 2, s. 266.

⁹ Tłumaczenia na język polski prawdopodobnie dokonał Pijar Teodor Waga, prawnik, historyk i geograf. Ciekawostką jest fakt, że Waga ilustrował tezy Beccarii przykładami z historii, zwłaszcza starożytnej. J. Łukaszewicz, *Peryteksty polskich przekładów oświeceniowych z języka włoskiego: przestrzeń edukacji czy manipulacji*, „Przekładaniec” 2018, nr 36, s. 49-51.

¹⁰ Mowa przede wszystkim o Hugo Kołłątaj, Stanisławie Staszicu, Antonim Popławskim, Konstantym Bogusławskim, czy Hieronimie Stroynowskim.

¹¹ Jan Chryzostom Bohomolec był polskim jezuitą. W swoich pracach tj. *Diabeł w swojej postaci z okazji pytania „Jeśli są upiory” ukazany* (1772 r.), czy *Diabeł w swojej postaci albo o upiorach, gusłach, wrózkach, losach, czarach z Przydatkiem o ukazywaniu się duchów i odpowiedzią na zarzuty przeciwko pierwszej części czynione* (1777 r.) starał się wykazać, że magia występuje w każdej kulturze na świecie, a przekonanie o istnieniu czarownic nie jest jedynie wynalazkiem scholastyków i inkwizytorów, chociaż to właśnie oni nadali jej diaboliczne konotacje. D. Kowalewska, *„Diabeł w swojej postaci” Jana Bohomolca. Obrazy kultur pozaeuropejskich i współczesna paralela*, „Prace polonistyczne” 2013, seria LXVIII, s. 46.

¹² A. Lityński, *Problem...*, op.cit., s. 264.

Punktem zwrotnym była jednak sprawa doruchowska¹³. W jej wyniku spalono na stosie czternaście kobiet oskarżonych o czary. Tragiczny finał tych wydarzeń przyczynił się do zdecydowanej reakcji. W 1776 roku Sejm uchwalił konstytucję zakazującą sądom rozpatrywania spraw o czary oraz całkowicie znoszącą stosowanie tortur w postępowaniu karnym¹⁴. Na polecenie króla Stanisława Augusta wybito wówczas pamiątkowy medal z inskrypcją: „Mękami wyciągać zawsze wątpliwe wyznania zbrodni, pociągać do sądu obwinionych o rzekome związki z mocą szatańską zakazał sejm r. 1776 na wniosek króla Stanisława Augusta”¹⁵. Był to czytelny znak zerwania z dawną praktyką.

Konstytucja z 1776 roku, choć bez wątpienia stanowiła ważny krok na drodze reformy prawa karnego w duchu oświeceniowym, powinna być postrzegana raczej jako efekt działań wąskiego grona reformatorów niż wyraz zmiany mentalności całego społeczeństwa. Mimo formalnego zakazu prowadzenia procesów o czary oraz stosowania tortur, w następnych latach nadal zdarzały się zarówno próby wszczynania podobnych postępowań, jak i brutalne samosądy¹⁶. Z czasem regulacje z 1776 roku zaczęły realnie oddziaływać na praktykę sądową i stały się jednym z punktów odniesienia dla dalszych reform Rzeczypospolitej. Proces ten nie przebiegał jednak bez oporu. Sprzeciw wobec zmian płynął nie tylko ze środowisk wiejskich, lecz także ze strony części szlachty, niechętniej wszelkim próbom centralizacji władzy i umocnienia pozycji monarchii.

Dobrym przykładem trudności, jakie napotykały próby reform, była inicjatywa podjęta przez kanclerza wielkiego koronnego Andrzeja Zamoyskiego w latach 1776-1780¹⁷. Opracowany pod jego kierunkiem *Zbiór praw sądowych*¹⁸ miał uporządkować i skodyfikować obowiązujące prawo zwyczajowe i stanowione. Projekt ten, inspirowany ideami modernizacji systemu prawnego, spotkał się z krytyką osób z kręgów konserwatywnych. Jak zauważył

¹³ W 1775 r., we wsi Doruchów, po zachorowaniu żony właściciela wsi, miejscowe znachorki orzekły, że to czarownice były odpowiedzialne za dolegliwości dziedziczki. Zatrudnieni do sprawy sędziowie z pobliskiego miasteczka poddali kilka kobiet torturom, a następnie skazali je na śmierć. W wyniku brutalnych przesłuchań kilka z oskarżonych zmarło, a pozostałe zostały spalone na stosie. M. Komar, *Prośba o dobrą śmierć*, Warszawa 1993, s. 11.

¹⁴ J. Michalski, *Jeszcze o konstytucji sejmu 1776 roku „Konwikcje w sprawach kryminalnych”*, „Kwartalnik Historyczny” 1996, nr 3, s. 89-101.

¹⁵ J. Wijaczka, *Procesy o czary w Polsce w dobie Oświecenia. Zarys problematyki*, „Klio” 2005, nr 7, s. 50.

¹⁶ Samosądy miały miejsce przede wszystkim wśród ludności wiejskiej. B. Baranowski, *Procesy czarownic w Polsce w XVII i XVIII wieku*, Łódź 1952, s. 69. Natomiast ostatni przypadek spalenia osoby za czary miał miejsce 21 sierpnia 1811 roku w Reszlu na Warmii, gdzie stracono Barbarę Zdunk, co zostało opisane w rozdziale I.

¹⁷ A. Marek, *Myśl Cesarego Beccaria we współczesnej nauce prawa karnego*, „Palestra” 1994, nr 5-6(35-42), s. 36.

¹⁸ W projekcie „Kodeksu Zamoyskiego” kara śmierci obejmowała 47 przestępstw i miała być wykonywana przez ścięcie. W przypadku szczególnie groźnych czynów zakładano surowsze formy, jak łamanie kołem czy spalenie, często poprzedzone torturami. Wyrokowi miały towarzyszyć też kary majątkowe, prywatne lub publiczne. M. Oliwa, *Zagadnienie aksjologii polskiego prawa karnego w dobie Oświecenia*, „Studia z Zakresu Nauk Prawnych: Miscellanea” 2018, t. 8, z. 1, s. 254.

prawnik Krystian Kardas, dominująca „złota wolność” szlachecka uniemożliwiała skuteczne karanie, zwłaszcza magnaterii¹⁹, toteż w propozycji Zamoyskiego widziano zagrożenie dla tradycyjnego ustroju i pozycji stanu szlacheckiego. Ostatecznie przedsięwzięcie nie zakończyło się trwałym sukcesem legislacyjnym. Sam fakt jego podjęcia świadczył jednak o rosnącym znaczeniu idei oświeceniowych oraz o stopniowym, choć nierównomiernym, odchodzeniu od dawnych rozwiązań. Prawo zaczynało być postrzegane nie tylko jako zbiór utrwalonych zwyczajów, lecz jako narzędzie świadomego kształtowania ładu publicznego, w większym stopniu respektującego zasady humanitaryzmu.

Sebastian Czochron²⁰ w opublikowanej w 1788 roku *Dysertacji o prawodawstwie kryminalnym* przedstawił poglądy wpisujące się w ówczesny nurt refleksji nad rolą i funkcją kary. Szczególną wagę przykładał do zasady równości wobec prawa, podkreślając, że sankcje karne powinny być jednakowe dla wszystkich obywateli, niezależnie od ich pozycji społecznej²¹. W odniesieniu do kary śmierci pisał: „Śmierć złoczyńcy jest wprawdzie okropnym dla patrzących, ale przemijającym prędko widowiskiem”²². W jego ocenie egzekucja szybko traciła swój odstraszały charakter, a w zamian postulował wprowadzenie kar bardziej długotrwałych i dolegliwych, takich jak roboty publiczne, które dzięki swojej widoczności i nieuchronności mogły skuteczniej pełnić funkcję prewencyjną.

Zbliżone stanowisko prezentował Tomasz Kuźmirski²³. W opublikowanych w 1792 roku *Uwagach nad procesem z pisma z okazji cyrkulów oraz o powadze praw i karze śmierci* szczegółowo analizował cele i funkcje kary w systemie prawnym²⁴. Kuźmirski, podobnie jak Czochron, podkreślał zasadę proporcjonalności sankcji względem ciężaru popełnionego przestępstwa, uznając ją za fundament sprawiedliwości karnej. Uważał, że kara śmierci może

¹⁹ Jak dodaje Kardas, polskie prawo karne w tamtym okresie miało też inne cele, przede wszystkim ochronę suwerenności, co prowadziło do zaostrzania kar głównie za zdradę, nawet kosztem zasad humanitaryzmu. K. Kardas, *Kara śmierci w I Rzeczypospolitej w czasach stanisławowskich (1764-1795)*, „Biuletyn Stowarzyszenia Absolwentów i Przyjaciół Wydziału Prawa Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego” 2019, t. XIV, nr 16, s. 90.

²⁰ Sebastian Jan Kanty Czochron był księdzem i filozofem. Przedstawicielem humanitarnej myśli prawnej. O poglądach i działalności filozofa v. J. Widacki, *Przedmowa. Ksiądz profesor Sebastian Jan Kanty Czochron*, [w:] S. Czochron, *Dysertacja o prawie kryminalnym... O wymiarze sprawiedliwości kryminalnej. Z przedmową Jana Widackiego*, Kraków 2009, s. III-XXII.

²¹ I. Andrejew, *Beccaria a doktryna polska*, „Państwo i Prawo” 1964, nr 8-9, s. 253.

²² S. Czochron, op.cit., s. 27.

²³ Tomasz Kuźmirski był prawnikiem, autorem licznych publikacji prawniczych i członkiem władz Insurekcji kościuszkowskiej. O „nieznanym” prawniku humanitaryście: Z. Zdrójkowski, *Tomasz Kuźmirski nieznan, osiemnastowieczny, polski prawnik humanitarysta i jego pisma na tle współczesnej literatury humanitarnej*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 1955, t. 7, nr 2, s. 135 -162.

²⁴ A. Lityński, *Problem...*, op.cit., s. 270.

być dopuszczalna jedynie w przypadku najcięższych przestępstw zagrażających bezpieczeństwu społecznemu²⁵.

Rozwój tych idei zbiegł się z obradami Sejmu Czteroletniego (1788-1792), podczas których pojawiła się inicjatywa kodyfikacji obowiązującego prawa. W atmosferze intensywnej dyskusji politycznej, której kulminacją było uchwalenie Konstytucji 3 maja 1791 roku²⁶, podjęto próbę stworzenia jednolitego zbioru przepisów znanego jako *Kodeks Stanisława Augusta*²⁷. Nad jego opracowaniem pracowały dwie komisje złożone z wybitnych prawników, urzędników i reformatorów, których celem było dostosowanie prawa do nowych realiów ustrojowych i potrzeb państwa²⁸. Prace kodyfikacyjne, mimo ich ambitnego charakteru, napotykały wyzwania wynikające przede wszystkim z sytuacji politycznej Rzeczypospolitej. Silne wpływy konserwatywnych magnatów, dominacja duchowieństwa w życiu publicznym, a także realne zagrożenie ze strony sąsiednich państw, wymuszały na kodyfikatorach dużą ostrożność w formułowaniu propozycji; szczególnie tych dotyczących prawa karnego. Tym samym próby ograniczenia lub całkowitego zniesienia kary śmierci spotykały się z oporem środowisk przywiązanych do tradycyjnych metod sprawowania władzy.

Pojawiały się jednak głosy postępowe. Józef Weyssenhoff²⁹ zniesienie kary śmierci uzasadniał faktem, w myśl teorii społecznej Rousseau, że żadna jednostka nie przekazała „związкови społecznemu prawa do życia”, a więc nikt nie ma prawa decydować o odebraniu życia drugiemu człowiekowi. Weyssenhoff stanowczo opowiadał się także za odejściem od tortur i kar mutilacyjnych³⁰, które uważał za przejaw niepotrzebnego okrucieństwa, a nie świadomej polityki karnej. Zamiast nich proponował stosowanie kary więzienia połączonej z

²⁵ Jednocześnie wskazał na inne, formy możliwej kary: pozbawienie wolności połączonej z pracą publiczną lub nałożenie sankcji finansowych. Według Kuźmierskiego były one bardziej trwałe, widoczne i mniej okrutne, a przy tym lepiej realizowały funkcję prewencyjną i odpowiadały zasadom humanitaryzmu.

²⁶ Konstytucja stanowiła kamień milowy w historii polskiego prawa, a jednym z jego najważniejszych zapisów, z perspektywy ewolucji prawa karnego, był artykuł VIII, który brzmiał: „Nowy kodeks praw cywilnych i kryminalnych przez wyznaczone przez sejm osoby spisać rozkazujemy”. *Z dziejów sądów i prawa*, red. A. Lityński, Katowice 1992, s. 76.

²⁷ W. Szafrński, *Kodeks Stanisława Augusta*, Poznań 2007, s. 332-333.

²⁸ Jedną komisję dla Korony Królestwa Polskiego, którą kierował Józef Szymanowski, oraz drugą, dla Wielkiego Księstwa Litewskiego, kierowaną przez Józefa Weyssenhoffa.

²⁹ Józef Weyssenhoff herbu Łabędź był publicystą, prawnikiem, posłem na Sejm Czteroletni, współtwórcą Konstytucji 3 maja oraz działaczem Stronnictwa Patriotycznego i współredaktorem „Gazety Narodowej i Obcej”. Jako zwolennik humanitaryzmu w prawie, należał do Deputacji do Formy Rządu i był współzałożycielem Zgromadzenia Przyjaciół Ustawy Rządowej. Życiorys Weyssenhoffa i szczegóły jego działalności: W. Szafrński, *Józefa Weyssenhoff - polityk, prawnik, legislator czasów Oświecenia*, Poznań 2017.

³⁰ Kara mutilacyjna oznaczała hańbiącą karę cielesną, która polegała na pozbawieniu skazanego poszczególnych części ciała. Stosowano ją samoistnie, bądź dla zaostrzenia kary śmierci. K. Farrington, op.cit., s. 26; T. Maciejewski, op.cit., s. 168.

przymusową pracą oraz innych środków, niepozbawiających sprawcy zdolności do pracy³¹. Jego propozycje wpisywały się w duch reform mających na celu humanizację systemu karnego i dostosowanie go do europejskich standardów³².

Podobne stanowisko prezentował prawnik Józef Szymanowski³³, postulując zastąpienie feudalnych praktyk nowoczesnymi instytucjami prawnymi. Opowiadał się za zasadą *nulla poena sine lege*³⁴, równością wobec prawa, podkreślając prewencyjny cel kary oraz sprzeciwiając się nadmiernie surowym i cielesnym sankcjom, które uznawał za okrutne i niehumanitarne. W jego koncepcji procedura karna powinna być szczególnie rygorystyczna w przypadku przestępstw zagrożonych karą śmierci. Jak wskazywał: „Wszystkie kategorie większością głosów decydowane być powinny, w przypadku jednak występku większością dwóch trzeciej części głosów decydowane będzie, a gdyby prosta tylko większość głosów za przyznaniem przestępcę winnym była, wtedy sąd przestępcę na karę w ciężkości immediate po karze śmierci z kolei idącą skaże”³⁵. Szymanowski podkreślał, że kara powinna służyć interesowi społecznemu i realizować cele polityki karnej, zachowując przy tym charakter humanitarny.

Polscy reformatorzy prawa karnego XVIII wieku inspirowali się przede wszystkim ideami francuskimi i włoskimi, nie opracowując oryginalnych koncepcji, lecz adaptując istniejące wzorce prawne. Z punktu widzenia niniejszych rozważań najważniejszym pozostaje, że tendencje humanitaryzmu w prawie karnym znajdowały swój wyraz przede wszystkim w: krytyce nadmiernej surowości sankcji oraz w postulacie ograniczenia stosowania kary śmierci³⁶. W jej miejsce proponowano rozwijanie systemu kar pozbawienia wolności, które mogły łączyć funkcję represyjną z wychowawczą. Równolegle zmieniały się praktyki

³¹ Weyssenhoff był autorem *Planu części szczegółowej projektu prawa kryminalnego*, opracowania stanowiącego syntetyczne zestawienie kluczowych postulatów literatury humanitarnej, które miały posłużyć jako fundament dla opracowania właściwego projektu ustawy karnej. M. Oliwa, op.cit., s. 261.

³² A. Lityński, *O przestępstwach i karach, ale nie tylko*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 2022, t. LXXIV, z. 2, s. 336-337.

³³ Józef Szymanowski herbu Ślepowron albo Jezierza był poetą, krytykiem literackim, tłumaczem i prawnikiem. Szambelanem Stanisława Augusta i posłem na sejm 1778 r. Autor *Listów o guście* publikował w „Zabawach Przyjemnych i Pożytecznych”, tłumaczył Monteskiusza i Voltaire’a, a także należał do elitarnego „towarzystwa przyjaciół kilku” związanego z obiadami czwartkowymi. Z pracami Beccarego, które stały się dla niego inspiracją w pracach nad reformą prawa, Szymanowski zetknął podczas podróży do Italii w 1784 r. Na temat Szymanowskiego: M. Korwin-Szymanowski, *Józef Szymanowski (1748-1801) – humanista, polityk, karnista, poeta*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2016, nr 93, s. 97-117.

³⁴ *Nulla poena sine lege* oznacza „nie ma kary bez ustawy”, czyli nie jest przestępstwem czyn, który nie był zabroniony w momencie jego popełnienia.

³⁵ Cit. per: K. Kardas, op.cit., s. 97.

³⁶ Warto zaznaczyć, że idee te rozwijane były również w okresie rozbiorów. Świadczy to o rosnącej świadomości społeczeństw mimo trudnych warunków społeczno-politycznych.

egzekucyjne; wraz ze wzrostem wrażliwości społecznej i rosnącym znaczeniem idei godności człowieka, przekształcał się także sposób wykonywania najwyższego wymiaru kary.

Te idee znalazły najpełniejszy wyraz w epoce przełomu ustrojowego, w okresie Księstwa Warszawskiego, oraz w początkach Królestwa Polskiego³⁷. Konstytucja Księstwa Warszawskiego wprowadziła pełną równość wobec prawa. Kolejnym, ważnym aktem prawnym był Kodeks Karzący Królestwa Polskiego z 1818 roku³⁸. Stanowił on syntezę dwóch tradycji myślowych. W części ogólnej obecne były idee oświeceniowe: postulat proporcjonalności kar, przekonanie o ich funkcji prewencyjnej i wychowawczej. Część szczególna zachowywała jeszcze pewne elementy „tradycji”, zwłaszcza w zakresie odstraszenia, choć zostały one złagodzone i podporządkowane nowemu, bardziej umiarkowanemu pojmowaniu sankcji³⁹. Humanitaryzm w kodeksie nie ograniczał się do pustych deklaracji, ale przejawiał się w konkretnych rozwiązaniach: w gradacji kar, dążeniu do ich proporcjonalności oraz stopniowym odchodzeniu od najbardziej drastycznych i okrutnych form penalizacji.

Wprowadzenie w 1847 roku Kodeksu Kar Głównych i Poprawczych oznaczało kres obowiązywania polskiego Kodeksu Karzącego. Zastąpienie rodzimej regulacji rosyjską kodyfikacją nie stanowiło jedynie zmiany obowiązującego prawa, lecz było również wyrazem postępującego ograniczania odrębności ustrojowej Królestwa Polskiego. Na tle wcześniejszego kodeksu nowa regulacja prezentowała wyraźnie niższy poziom legislacyjny⁴⁰. Dotyczyło to zarówno jej treści i przyjętych rozwiązań systemowych, jak i katalogu oraz surowości przewidzianych kar, a także samej techniki kodyfikacyjnej. Późniejszy Kodeks Tagancewa wprowadzał już rozwiązania oparte na osiągnięciach nowoczesnej nauki prawa karnego. Tendencje humanitarne przejawiały się w większym zróżnicowaniu kar, odchodzeniu od nadmiernej surowości oraz konsekwentnym akcentowaniu zasady indywidualizacji odpowiedzialności karnej.

Niezależnie od zasadniczych różnic pomiędzy systemami prawnymi państw zaborczych⁴¹, dostrzegalne były stopniowo pojawiające się tendencje humanizacyjne, przejawiające się przede wszystkim w ograniczaniu zakresu stosowania kary śmierci oraz odchodzeniu od najbardziej okrutnych form jej wykonywania⁴². Jak wskazuje A. Lityński, w

³⁷ T. Maciejewski, op.cit., s. 279.

³⁸ Dziennik Praw Królestwa Polskiego 1818, t. V, nr 20, s. 3-232.

³⁹ E. Kaczyńska, op.cit., s. 222.

⁴⁰ J. Markiewicz, *Przestępstwa przeciwko rodzinie w Kodeksie Karzącym Królestwa Polskiego z 1818 r. i Kodeksie Kar Głównych i Poprawczych z 1874 r.*, „Roczniki Wydziału Nauk Prawnych o Ekonomicznych KYL” 2006, t. 2, z. 1, s. 113.

⁴¹ Opisano w rozdziale I.

⁴² Opisano w rozdziale IV.

literaturze polityczno-prawnej tego okresu żywe były idee Beccarii, w szczególności jego sprzeciw wobec okrucieństwa i arbitralności kary oraz postulaty podporządkowania jej użyteczności społecznej⁴³. Jednak recepcja jego myśli była selektywna. Namysł nad karą śmierci nie oznaczał całkowitej rezygnacji z tej sankcji; choć coraz częściej poddawana była krytyce, nadal funkcjonowała w systemie prawa karnego. Dopiero po odzyskaniu niepodległości w 1918 roku odrodzone państwo polskie uzyskało możliwość samodzielnego kształtowania polityki karnej, co stworzyło przestrzeń do pogłębionej dyskusji nad zasadnością utrzymania kary śmierci w krajowym systemie prawnym.

Jak podkreślano w pierwszym rozdziale, prace kodyfikacyjne przypadły na czas intensywnych sporów intelektualnych, będących w dużej mierze konsekwencją doświadczeń i przeobrażeń wywołanych I wojną światową. W polskiej doktrynie prawa karnego okresu międzywojennego nie wykształciło się jednolite stanowisko w kwestii teoretycznych podstaw stosowania, orzekania oraz wykonywania kary śmierci, a prowadzone dyskusje dotyczyły zarówno aksjologii prawa karnego, jak i jego funkcji społecznej⁴⁴.

W utworzonej wówczas Komisji Kodyfikacyjnej⁴⁵ obok umiarkowanych zwolenników⁴⁶ utrzymania kary śmierci znaleźli się także jej przeciwnicy. Karnista Wacław Makowski⁴⁷ odrzucał koncepcję „śmierci za śmierć” jako archaiczne odwołanie do prawa talionu. Podkreślał brak realnej równowagi między zbrodnią a sankcją oraz zróżnicowany charakter każdego czynu. Według niego długotrwałe pozbawienie wolności skutecznie izoluje sprawcę, a o prewencyjnej sile prawa decyduje nie surowość kary, lecz jej szybkość i nieuchronność wykonania⁴⁸.

Do grona przedstawicieli nurtu abolicjonistycznego należał również prawnik Aleksander Mogielnicki⁴⁹, który podkreślał, że kara powinna być pozbawiona pierwiastka

⁴³ Badacz ten podkreśla, że w czasach Królestwa Polskiego Janusz Januszewicz, Walenty Litwiński, czy Antoni Matakiewicz powoływali się na nauki Beccarii. A. Lityński, *O przestępstwach i karach...*, op.cit., s. 334.

⁴⁴ B. Hernik-Pikulska, op.cit., s. 85.

⁴⁵ O Komisji Kodyfikacyjnej i jej pracach wspomniano w rozdziale I. Warto w tym miejscu przypomnieć, że to właśnie Wacław Makowski miał duży wpływ na ostateczną treść k.k. z 1932 r., zwłaszcza w części szczegółowej.

⁴⁶ Do tego grona zaliczyć można Juliusza Makarewicza, Edmunda Krzymuskiego, Walentego Miklaszewskiego, czy Witolda Prądzyńskiego.

⁴⁷ Wacław Makowski wywodził się z ruchu niepodległościowego i był związany z Polską Partią Socjalistyczną. Współpracował z Józefem Piłsudskim. Dwukrotnie więziony za działalność polityczną. Występował jako obrońca w procesach z lat 1905-1907. W historii zapisał się przede wszystkim jako wybitny karnista i współtwórca kodeksu z 1932 r. O Wacławie Makowskim: P. Majewski, *Makowski Wacław, Posłowie i senatorowie Rzeczypospolitej Polskiej 1919-1939. Słownik biograficzny. Tom IV. M-P*, Warszawa 2009, s. 61-63.

⁴⁸ W. Makowski, *Prawo karne. W przestępstwach w szczególności. Wykład porównawczy prawa karnego austriackiego, niemieckiego i rosyjskiego obowiązującego w Polsce*, Warszawa 1924, s. 330. W swoich rozważaniach prawnik ten niejako przewidywał ograniczenia, a następnie zniesienie kary głównej w przyszłym porządku prawnym za przyczynę podając zmieniające się postawy społeczne wobec tej sankcji. Ibidem, s. 332.

⁴⁹ Aleksander Mogielnicki był prawnikiem, teoretykiem prawa i wykładowcą akademickim. Podobnie jak Wacław Makowski występował jako obrońca w procesach politycznych lat 1905-1907, a w niepodległej Polsce pełnił

zemsty, a państwo pełnić wyłącznie funkcję ochronną⁵⁰. Proponował izolowanie przestępców, którzy nie poddają się resocjalizacji, poprzez stosowanie kary więzienia na czas nieokreślony. Nie chodziło przy tym ani o karę śmierci, ani o formalne dożywocie, lecz o zabezpieczenie społeczeństwa aż do momentu, gdy sprawca nie będzie już zdolny do wyrządzenia szkody. Wśród prawników opowiadających się za zniesieniem kary śmierci znajdował się również Emil Stanisław Rappaport⁵¹, który konsekwentnie wskazywał na sprzeczność tej sankcji z humanitarnymi tendencjami we współczesnym prawie karnym⁵². Choć ostatecznie k.k. z 1932 roku utrzymał karę śmierci w katalogu sankcji, międzywojenna debata nad jej zasadnością stanowiła przykład pogłębionej, merytorycznej i dobrze udokumentowanej dyskusji w środowisku odpowiedzialnym za kształt prawa karnego⁵³.

W innych częściach pracy wskazano, że okres wojennego okrucieństwa, oparty na narzuconych siłą systemach normatywnych, znacznie poszerzył katalog przestępstw zagrożonych karą śmierci, jak również zmienił zasady wykonywania wyroków, które stały integralną częścią polityki represji w maszynie przemocy. Z punktu widzenia niniejszych rozważań można uznać, że polityka karna tamtego okresu była pozbawiona elementów humanitaryzmu.

Jego przejawy można dostrzec dopiero na początku lat 50., gdy powrócono do prac nad nowym kodeksem karnym⁵⁴. W okresie stalinizmu w Polsce trudno jednak było o przeprowadzenie rzetelnej debaty, która mogłaby sprzyjać kształtowaniu stanowisk zmierzających do realnego ograniczenia stosowania kary śmierci⁵⁵. Jak podkreślono w innych częściach pracy, wymiar sprawiedliwości w warunkach powojennego chaosu, miał przede

funkcje sędziego Sądu Apelacyjnego w Warszawie oraz Prezesa Izby Karnej SN. Więcej o życiorysie Mogielnickiego: K. Pol, *Poczet prawników polskich*, Warszawa 2000, s. 332.

⁵⁰ *Projekt kodeksu karnego dla ziem polskich opracowany przez d-ra Aleksandra Mogielnickiego i d-ra Emila Stanisława Rappaporta*, Warszawa 1916, s. 2.

⁵¹ Emil S. Rappaport był prawnikiem, adwokatem i sędzią. Od 1919 r. członek Komisji Kodyfikacyjnej i współtwórca doktryny prawa karnego międzynarodowego. W latach 1948-1960 profesor Uniwersytetu Łódzkiego. Współzałożyciel Międzynarodowego Stowarzyszenia Prawa Karnego. Życiorys Rappaporta opracował prawnik i historyk Adam Redzik. A. Redzik, *Poczet jurystów i ekonomistów (9): Emil Stanisław Rappaport (1877-1965)*, „Głos Prawa. Przegląd Prawniczy Allerhanda” 2022, t. 5, nr 2/10, poz. 31, s. 441-457.

⁵² W projekcie kodeksu karnego autorstwa Aleksandra Mogielnickiego i Emila S. Rappaporta kara śmierci nie była w ogóle przewidziana. D. Mielnik, *Kara...*, op.cit., s. 120.

⁵³ O przebiegu prac Komisji oraz burzliwej debacie nad kształtem nowego prawa karnego, w tym nad obecnością kary śmierci w projektowanej kodyfikacji, świadczą liczące setki stron protokoły z posiedzeń. *Komisja Kodyfikacyjna Rzeczypospolitej Polskiej. Wydział Karny. Sekcja Prawa Karnego*. T. 1-5, Warszawa 1922. <http://bibliotekacyfrowa.pl/Content/40946/PDF/document.pdf>, (dostęp: 20 grudnia 2025).

⁵⁴ Prace rozpoczęto na mocy Uchwały z 1950 r. Uchwała Prezydium Rządu z dnia 27 września 1950 r. w sprawie opracowania nowych kodeksów Polski Ludowej – karnego i cywilnego. M. P. z 1950 r., nr 106, poz. 1339.

⁵⁵ W 1951 r. pojawiły się dwa projekty dotyczące ustawy karnej, które przewidywały, że obok kary głównej nie orzeka się innych kar samoistnych. Twórcy projektu z 1953 r. podkreślali, że utrzymanie kary śmierci wynikało z przekonania, iż wówczas nie można jeszcze zrezygnować z tego drastycznego środka, który miał pełnić funkcję odstraszącą.

wszystkim charakter instrumentu służącego eliminacji politycznej opozycji oraz umacnianiu monopolu siły przez komunistyczne struktury władzy.

Dopiero w 1956 roku kwestia kary śmierci stała się przedmiotem refleksji w toku prac nad reformą prawa karnego⁵⁶. Rok 1956 przyniósł również amnestię⁵⁷, na mocy której możliwe stało się zamienienie kary śmierci na 15 lat pozbawienia wolności. Należy przy tym zauważyć, że w całym okresie powojennym wydawano kolejne akty amnestyjne⁵⁸. Choć ich cele i zakres przepisów amnestyjnych do dziś budzą spory w doktrynie⁵⁹, ich znaczenia z perspektywy jednostkowej nie sposób przecenić, w wielu przypadkach oznaczały one realną możliwość uniknięcia wykonania wyroku śmierci.

W tym samym czasie prace nad projektem nowego kodeksu karnego powierzono nowej Komisji Kodyfikacyjnej⁶⁰. W środowisku prawniczym wybrzmiewały głosy kwestionujące sens utrzymywania najwyższej sankcji⁶¹. Jednym z najbardziej konsekwentnych przeciwników kary śmierci był prawnik Władysław Wolter⁶². Jak podkreśla historyk prawa Danuta Janicka, jego stanowisko miało charakter jednoznacznie krytyczny i opierało się na odrzuceniu tezy o prewencyjnej skuteczności tej kary⁶³. Wolter pisał wprost: „karta śmierci jest po prostu <<najtańszym środkiem selekcji społecznej>>”⁶⁴, wskazując tym samym na jej instrumentalny i upraszczający charakter. Podczas posiedzenia Komisji Kodyfikacyjnej 18 grudnia 1956 roku zadeklarował bez wahania: „Zwalczam, zwalczam i będę zwalczać karę śmierci”⁶⁵. Była to nie

⁵⁶ Jak zauważa M. Arendt, to właśnie w ostatnich miesiącach 1956 r. prowadzono najswobodniejszą dyskusję nad obecnością kary śmierci w polskim prawie karnym. M. Arendt, op.cit., s. 22.

⁵⁷ Ustawa z dnia 27 kwietnia 1956 r. o amnestii, Dz. U. z 1956 r., Nr 11, poz. 57.

⁵⁸ Dekret z dnia 2 sierpnia 1945 r. o amnestii (Dz. U. z 1945 r., nr 28, poz. 172), Ustawa z dnia 22 lutego 1947 r. o amnestii (Dz. U. z 1947 r., nr 20, poz. 78), Ustawa z dnia 22 listopada 1952 r. o amnestii (Dz. U. z 1952 r., nr 46, poz. 309). Żaden z nich nie obejmował działaczy podziemia komunistycznego. W rezultacie stały się one elementem likwidowania działaczy antykomunistycznych.

⁵⁹ Badacze wskazują na różne cele amnestii ogłoszonych w Polsce. Od celów politycznych, przez upamiętnianie ważnych rocznic i wydarzeń, po liberalizację polityki karnej. Wszyscy natomiast podkreślają wydawanie tego typu aktów prawnych jako częściowa chęć łagodzenia napięć społecznych. L. Gardocki, op.cit., s. 213; R. Krajewski, *Amnestia w polskim prawie karnym*, „Studia nad Autorytaryzmem i Totalitaryzmem” 2023, t. 45, nr 4, s. 335; A. Marek, *Prawo karne*, Warszawa 2003, s. 383.

⁶⁰ Zarządzenie Prezesa Rady Ministrów nr 227 z dnia 23 sierpnia 1956 r. w sprawie powołania Komisji Kodyfikacyjnej przy Ministrze Sprawiedliwości, M.P. z 1956 r., nr 70, poz. 856.

⁶¹ Przeciwno karze śmierci opowiadali się prawnicy m.in. Stanisław Ehrlich, Józef Lipczyński, a w późniejszym czasie Maria Ossowska. D. Mielnik, *Kara...*, op.cit., s. 198.

⁶² Władysław Wolter był wykładowcą Uniwersytetu Jagiellońskiego i uczniem E. Krzymuskiego. W czasie II wojny światowej trafił do obozu koncentracyjnego, a po podczas okupacji niemieckiej pełnił rolę adwokata. Problematykę poglądów W. Woltera na karę opracowała Danuta Janicka. D. Janicka, *Hube- Makarewicz – Wolter. Trzy koncepcje karania na przestrzeni stu lat*, „Archiwum Kryminologii” 2017, t. XXXIX, s. 5-25.

⁶³ Ibidem, s. 25.

⁶⁴ Cit. per: Ibidem, s. 25.

⁶⁵ Cit. per: A. Grześkowiak, *Kara...*, op.cit., s. 66. W. Wolter w swoim referacie programowym na temat projektu kodeksu karnego materialnego odnosił się równie krytycznie do dożywotniego pozbawienia wolności oraz kary 25 lat pozbawienia wolności. Do późnych lat 60. niezależnie od usytuowania kary śmierci deklarował się jako zdecydowany przeciwnik tej sankcji. T. Szczygieł, *Prace nad kodyfikacją prawa karnego materialnego Polski Ludowej (1947-1969)*, Katowice 2025, s. 292, 582.

tylko deklaracja osobista, lecz także wyraz szerszego nurtu humanizacyjnego w myśleniu o prawie karnym.

W polemikach prowadzonych w latach 1959-1963 abolicjoniści akcentowali przede wszystkim brak konsekwencji pomiędzy deklarowaniem wyjątkowego charakteru kary śmierci a jednoczesną tendencją do szerokiego jej stosowania w części szczególnej projektu⁶⁶. Krytyka ta dotyczyła istoty problemu: jeśli kara ma być absolutnym wyjątkiem, nie powinna pojawiać się jako sankcja przewidziana w licznych typach czynów zabronionych. Ważnym momentem było powstanie projektów kodeksów z 1963 roku⁶⁷. Jak zauważa prawnik Alicja Grześkowiak, po raz pierwszy wprowadzono możliwość orzeczenia kary 25 lat pozbawienia wolności w sytuacji, gdy za dane przestępstwo przewidziana była kara śmierci⁶⁸. Rozwiązanie to miało znaczenie nie tylko praktyczne, lecz także symboliczne: tworzyło realną alternatywę dla najwyższego wymiaru kary.

Projekty zarówno powszechnego kodeksu karnego, jak i wojskowych przepisów karnych materialnych stały się przedmiotem dyskusji w prasie specjalistycznej, choć miała ona w dużej mierze charakter sprawozdawczy⁶⁹. Zwracano przede wszystkim uwagę na surowość proponowanej polityki karnej. Jak napisze później sędzia Aleksander Ratajczak: „projektowi (...) postawiono szereg dalszych zarzutów dotyczących między innymi: zbytniego rozszerzania penalizacji i nadmiernej kazuistyki, nowinkarstwo i zbytnie oderwanie od przyjętych i dobrze funkcjonujących instytucji opartych na k.k. z 1932 r.”⁷⁰ Analiza tych dyskusji z perspektywy historycznej pozwala dostrzec stopniową ewolucję poglądów na temat kary śmierci oraz zmieniające się podejście do jej miejsca i funkcji w systemie prawa karnego. Z narzędzia traktowanego jako oczywisty element represyjnego państwa zaczęła być postrzegana jako sankcja problematyczna, moralnie wątpliwa w zakresie skuteczności prewencyjnej.

⁶⁶ Warto w tym miejscu zaznaczyć, że prace nad kodeksem karnym w tamtym okresie zbiegły się z zaostrzeniem kursu politycznego i tzw. „frontu ideologicznego”, którego kulminacja nastąpiła w 1963 r.

⁶⁷ W 1963 r. doszło do opracowania dwóch projektów: powszechnego kodeksu karnego oraz projektu przepisów wojskowych. Na czele Komisji Kodyfikacyjnej podlegającej Ministrowi Obrony Narodowej, a która pracowała nad częścią wojskową, stanął płk. Kazimierz Jankowski. A. Ziółkowska, *Instytucja przestępstwa wojskowego w świetle uregulowań polskich kodyfikacji karno-wojskowych XX wieku – analiza historycznoprawna*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 2024, t. LXXVI, z. 1 s. 62-62.

⁶⁸ A. Grześkowiak, *Kara...*, op.cit., s. 68.

⁶⁹ Poniżej wymieniono kilka z licznych artykułów odnoszących się do prac nad nowym kodeksem: D. Berger-Pleńska, *Plon do dyskusji nad projektem kodeksu karnego*, „Problemy Kryminalistyki” 1963, nr 44-45, s. 487-503; S. Frankowski, *Wyobrażenia a rzeczywistość*, „Prawo i Życie” 1963, nr 6, s. 4-7; Z. Papierkowski, *Projekt kodeksu karnego: niektóre zagadnienia z dziedziny kary*, „Palestra” 1963, nr 7/4, s. 38-45; J. Śliwowski, *System kar w projekcie kodeksu karnego*, „Palestra” 1963, nr 7/3, s. 33-46.

⁷⁰ A. Ratajczak, *Rozwój i kodyfikacja prawa karnego w okresie trzydziestolecia Polski Ludowej*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1975, z. 1, s. 24.

Kolejne projekty kodeksu karnego, opracowywane w latach 1966-1969, nadal przewidywały karę śmierci jako element systemu sankcji. Na uwagę zasługuje fakt, że w każdym z następnych projektów widoczne było stopniowe zawężanie katalogu przestępstw zagrożonych najwyższym wymiarem kary, rezygnacja z możliwości orzekania wobec skazanych kar dodatkowych oraz wprowadzenie instytucji nadzwyczajnego złagodzenia kary. Były to rozwiązania, które realnie ograniczały jej zakres i podkreślały jej wyjątkowy charakter. Debata nad projektami nowego kodeksu toczyła się równolegle na forum gremiów eksperckich, na łamach czasopism prawniczych oraz w prasie codziennej. Jak trafnie zauważył T. Szczygieł, dyskusja ta miała wyjątkowy charakter⁷¹. Prace nad nowym kodeksem zbiegły się z obchodami 25-lecia Polski Ludowej, przez co jego uchwalenie nabrało nie tylko wymiaru prawnego, lecz także politycznego i propagandowego. W konsekwencji zaniechanie uchwalenia nowej kodyfikacji było z perspektywy władz praktycznie niemożliwe.

Duże znaczenie miał przy tym artykuł M. Cieślaka ogłoszony na łamach „Państwa i Prawa”⁷², w którym ocenił projekt z 1966 roku jako umiarkowany w kwestii kary śmierci; jednocześnie opowiedział się za jej całkowitym zniesieniem. Prawnik ten w latach późniejszych konsekwentnie wypowiadał się krytycznie wobec tej sankcji. Wyraz temu dawał przede wszystkim w publikacjach w periodykach prawniczych⁷³, jak również w kierowanej do Ministerstwa Sprawiedliwości korespondencji⁷⁴. W kolejnych miesiącach, rzeczzone Ministerstwo podkreślało, że proponowane zmiany „idą w kierunku bardziej humanitarnego ujęcia całokształtu tego zagadnienia”⁷⁵.

⁷¹ T. Szczygieł, *Prace nad kodyfikacją...*, op. cit., s. 759. Autor zestawiając artykuły z „Głosu Ludu”, „Przypięciółki”, „Trybuny Robotniczej”, czy też „Życia Warszawy” wskazuje na umiarkowany optymizm wobec nowej kodyfikacji. Co oczywiste, większość z nich pisana była w propagandowym tonie, co miało zabezpieczyć interesy władz. Por. Ibidem, s. 757-765.

⁷² M. Cieślak, *Problem kary śmierci (artykuł dyskusyjny)*, „Państwo i Prawo” 1966, nr 12, s. 850. Jak duże znaczenie miał ten artykuł może podkreślać fakt, że powołano się na niego w sprawie Krzysztofa Piórkowskiego, skazanego za zamordowanie rzeszowskiego taksówkarza. Został skazany przez Sąd Wojewódzki w Krakowie w dniu 12.05.1967 r. (sygn. akt IV dor. 38/67). Jego obrońca, adwokat Antoni Walicki, w uzasadnieniu prośby o łaskę pisał: „Jak wykazał w swojej publikacji Marian Cieślak (...) istnieje w społeczeństwach zdecydowana tendencja do wyeliminowania tej kary z katalogów kar niemal wszystkich państw cywilizowanych. Dowodzi to w sposób nader przekonujący, że już obecnie kara śmierci nie spełnia swej roli prewencyjnej (...), jest ponadto niehumanitarna, a także niedorzeczna, skoro prawo, które zakazuje zabójstwa, samo je popełnia”. AAN, Prokuratura Generalna, sygn. 23/92, Pismo adwokata Antoniego Walickiego do Prokuratury Generalnej PRL w sprawie Krzysztofa Piórkowskiego, Rzeszów, 13.05.1967, k. 1-2.

⁷³ Zob. M. Cieślak, *Uwagi o postępowaniu w sprawie ulaskawienia osoby skazanej na karę śmierci*, „Palestra” 1964, nr 8/8, s. 25-32; M. Cieślak, *Nowe prawo karne procesowe Polski Ludowej; charakterystyka ogólna*, „Palestra” 1970, nr 14/3, s. 24-35; M. Cieślak, *Zagadnienie reformy prawa karnego*, „Palestra” 1988, nr 32/5, s. 42-64.

⁷⁴ AAN, Ministerstwo Sprawiedliwości, sygn. 5/74, Pismo do Ministerstwa Spraw Zagranicznych, Warszawa, 30.08.1967 r., k. 11.

⁷⁵ Ibidem, k. 11.

Do władz państwowych napływały również głosy będące efektem inicjatyw oddolnych, świadczące o stopniowym poszerzaniu się debaty publicznej wokół kary śmierci. Takim przykładem był list otwarty studentów Uniwersytetu Łódzkiego z 1967 roku skierowany do Sejmu PRL oraz Rady Państwa PRL. Pisali oni:

Jesteśmy za humanizmem socjalistycznym – najbardziej postępowym systemem moralnym współczesnego świata. Jesteśmy za socjalizmem – ustrojem społecznym realizującym zasady i wartości moralne humanizmu socjalistycznego. Jesteśmy przeciwko karze śmierci, jako karze, która z zasadami moralności komunistycznej pogodzić się nie da⁷⁶.

Co ważne, autorzy nie kwestionowali ustroju politycznego, bo też niespecjalnie mogli, lecz wskazywali na wewnętrzną sprzeczność pomiędzy deklarowanymi przez władze PRL wartościami humanizmu socjalistycznego a utrzymywaniem kary śmierci w systemie prawnym. Wspomniany list wpisywał się w szerszy proces narastania społecznej krytyki kary śmierci tuż przed uchwaleniem nowego kodeksu karnego.

Do wyraźnej konfrontacji stanowisk doszło podczas obrad Sejmu PRL w dniach 9-11 kwietnia 1968 roku, kiedy zgłoszono szereg poprawek do projektu⁷⁷. Dyskusja ta była kontynuowana także rok później. Podczas posiedzenia w dniach 18-19 kwietnia 1969 roku wielu posłów postulowało dalsze ograniczenie liczby przestępstw zagrożonych karą śmierci⁷⁸. W trakcie obrad swoje wątpliwości wyraził poseł Stanisław Stomma⁷⁹. Wskazywał on, że prawo karne powinno przede wszystkim wyznaczać granice dopuszczalnej ingerencji państwa,

⁷⁶ AAN, Kancelaria Rady Państwa, sygn. 117/15, List otwarty Uniwersytetu Łódzkiego do Sejmu PRL i Rady Państwa PRL w sprawie zniesienia kary śmierci, Łódź, 10.10.1967 r., k. 12. Autorzy listu wskazywali na brak dowodów potwierdzających prewencyjny charakter kary śmierci. Podkreślali również możliwość resocjalizacji osób skazanych odbywających karę pozbawienia wolności oraz wyrażali jednoznacznie negatywną ocenę moralną stosowania kary śmierci. W zakończeniu listu zaapelowali do Sejmu o ustawowe wyeliminowanie kary śmierci z polskiego ustawodawstwa, do Rady Państwa o korzystanie z prawa łaski w celu niedopuszczenia do wykonania orzeczonych wyroków oraz do sumienia Narodu Polskiego o podjęcie działań na rzecz zniesienia tej kary. List podpisało 63 studentów. Odpis listu został przesłany m.in. do Ministra Sprawiedliwości i redakcji „Polityki”, „Kultury”, czy „Prawo i Życia”. Por. Ibidem, k. 12-16.

⁷⁷ A. Grześkowiak, *Kara...*, op.cit., s. 71-72.

⁷⁸ Przebieg tej dyskusji został odnotowany w protokołach posiedzeń sejmowych. Zapis z posiedzeń sejmowych odnaleźć można na stronie Instytutu Podstaw Informatyki Polskiej Akademii Nauk. IPI PAN, *Add marshall in Sejm 1965-1969*,

https://git.nlp.ipipan.waw.pl/PPC/ppc/blob/1883d7c72b3fddc679a82777eab9ec4b0837f614/1965-1969/sejm/posiedzenia/pp/196569-sjm-ppxxx-00022-01/text_structure.xml, (dostęp: 20.02.2024 r.).

⁷⁹ Stanisław Stomma był prawnikiem, specjalistą prawa karnego, publicystą oraz działaczem katolickim. W latach 1957-1976 był posłem na Sejm PRL z ramienia koła „Znak”. W latach 1981-1984 przewodniczył Prymasowskiej Radzie Społecznej. Po 1989 r. został senatorem I kadencji oraz marszałkiem seniorem Senatu. O działalności Stommy i jego wkładzie w kodyfikację prawa karnego: T. Szczygieł, *Posel Stanisław Stomma o prawie sądowym i jego kodyfikacji na forum Sejmu Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej (1958-1971)*, [w:] *Prawo i czas: księga jubileuszowa z okazji 80-lecia urodzin Profesora Adama Lityńskiego*, red. M. Borski, D. Fleszer, A. Pokora, A. Rogacka-Łukasik, Sosnowiec 2020, s. 285-300.

pełniąc funkcję gwarancyjną wobec obywatela. W swoim wystąpieniu argumentował, że nadmierna surowość sankcji nie sprzyja budowaniu spójnego i wiarygodnego systemu prawa karnego. Podkreślał: „Oceniając ustawy karne, staramy się być realistami. Miarodajny jest dla nas jeden postulat: skoro ulega zmianie prawo karne to chcemy, aby był w nim widoczny postęp, postęp odpowiadający ewolucji stosunków społecznych i postęp oznaczający krok w kierunku humanistycznego prawa karnego”⁸⁰.

Ostatecznie jednak przyjęto stanowisko odmienne, akcentujące ideologiczne podstawy projektowanych rozwiązań. Regulacje dotyczące kary śmierci w projektowanym kodeksie miały stanowić wyraz „humanizmu socjalistycznego”, a zarazem odzwierciedlać tendencję do stopniowego ograniczania zakresu jej stosowania. Podczas wystąpienia sejmowego prawnik Jan Wasilkowski⁸¹ zaznaczył:

Trzeba (...) mieć na względzie, że w myśl projektu kara śmierci nie jest nigdy przepisana bezwzględnie, jak to bywa w niektórych innych ustawodawstwach, ale występuje zawsze alternatywnie z karą pozbawienia wolności. Projekt uznaje karę śmierci za karę o charakterze wyjątkowym i przewiduje możliwość jej wymierzenia w znacznie mniejszej liczbie wypadków niż to czyni prawo obecnie obowiązujące. Komisja Wymiaru Sprawiedliwości proponuje dalsze ograniczenie przewidzianej w projekcie liczby wypadków tego zagrożenia⁸².

Uchwalenie k.k. z 1969 roku przyniosło rewizję katalogu kar, a kara śmierci została ujęta jako sankcja nadzwyczajna⁸³. W tej perspektywie humanitaryzm, nawet jeśli interpretowany przez pryzmat ówczesnej ideologii, stawał się ważnym punktem odniesienia w kształtowaniu polityki karnej państwa. Najsurowsza kara przestawała być traktowana jako podstawowy instrument ochrony porządku prawnego, coraz częściej zaś ujmowano ją jako rozwiązanie wymagające szczególnego uzasadnienia i stosowane jedynie w sytuacjach skrajnych, choć nie od razu wpłynęło to na liczbę wyroków. Zmienił się także sposób jej wykonywania. Jak wspomniano w rozdziale poprzednim, w aktach prawnych regulujących wykonywanie kary śmierci wyraźnie zarysowano pięć podstawowych zasad przeprowadzania egzekucji: pewność, niezwłoczność, szybkość, niepubliczny charakter oraz humanitarność. Ich

⁸⁰ Zapis z 22 posiedzenia Sejmu PRL w dniach 18-19 kwietnia 1969 r., IPI PAN, op.cit.

⁸¹ Jan Wasilkowski był polskim prawnikiem, politykiem i oficerem rezerwy Wojska Polskiego. W latach 1949-1952 pełnił funkcję rektora Uniwersytetu Warszawskiego, a w latach 1956-1967 był pierwszym prezesem SN. Członek Komitetu Centralnego PZPR (1959-1969) oraz poseł na Sejm PRL III, IV i V kadencji (1961-1972). Więcej o pracach Wasilkowskiego nad projektem kodeksu: P. Fiedorczyk, A. Ostapa, op.cit., s. 167, 184.

⁸² Zapis z 22 posiedzenia Sejmu PRL w dniach 18-19 kwietnia 1969 r., IPI PAN, op.cit.

⁸³ Jak już wspomniano kilkakrotnie, karę śmierci przewidziano wyłącznie za najcięższe zbrodnie, co podkreślało jej szczególny charakter w systemie prawnym. O podkreślenie wyjątkowego, ale i tymczasowego charakteru kary zabiegał między innymi główny twórca przepisów I. Andrejew.

wprowadzenie miało służyć nie tylko zapewnieniu sprawnego wykonania prawomocnie orzeczonej kary, lecz także wyeliminowaniu widowiskowego charakteru egzekucji oraz ograniczeniu cierpień skazanego poprzez uregulowanie sposobu jej przeprowadzania⁸⁴. W międzyczasie ogłaszano również kolejne amnestie, mające na celu złagodzenie polityki karnej⁸⁵.

W wieloletnich pracach nad nową kodyfikacją można dostrzec dążenie do stworzenia systemu inspirowanego rozwiązaniami sowieckimi, przy jednoczesnym deklaratywnym zachowaniu zasad humanitaryzmu. W praktyce miało to oznaczać stopniowe ograniczanie znaczenia kary ostatecznej. Jak donosił w latach 70. dziennikarz Jacek Maziarski: „Czy się komuś podoba czy nie, pozostaje faktem, że kara śmierci w gruncie rzeczy już dzisiaj zepchnięta została na margines wymiaru sprawiedliwości. Wciąż spada liczba wyroków, jeszcze szybciej maleje liczba egzekucji”⁸⁶.

Tendencję do łagodzenia polityki karnej przerwało wprowadzenie stanu wojennego. Mimo napiętej sytuacji politycznej nie ustały głosy sprzeciwu wobec kary śmierci, wśród których zaznaczała się postawa A. Grześkowiak⁸⁷. Jak wspomniano w innych rozdziałach, do 1983 roku ustawodawstwo dążyło do przyspieszenia trybu orzekania, co z kolei prowadziło do uproszczenia procedur sądowych kosztem standardów rzetelnego procesu. Równocześnie, wydawane po 1981 roku ustawy amnestyjne miały wyłącznie inklinacje polityczne⁸⁸. Mając na uwadze te okoliczności, należy odnotować, że w latach 80. problem kary śmierci wzbudził wyjątkowe zainteresowanie w myśli penologicznej⁸⁹.

Natomiast realne prace nad kolejną próbą jej zniesieniem rozpoczęto dopiero w 1987 roku, gdy powołano Komisję do spraw Reformy Prawa Karnego. Jak apelował wówczas M. Cieślak, zadaniem pierwszoplanowym Komisji powinno być bezwarunkowe zniesienie kary

⁸⁴ W art. 7 § 3 Kodeksu karnego wykonawczego (Dz. U. z 1969 r. Nr 13, poz. 98 z późn. zm) napisano „kary wykonuje się humanitarnie, z poszanowaniem godności ludzkiej skazanego”.

⁸⁵ Wśród nich warto przypomnieć amnestię ogłoszoną dekretem Rady Państwa z dnia 19 lipca 1977 r., która dotyczyła osób skazanych w wyniku wydarzeń radomskich 1976 r. Dekret Rady Państwa z dnia 1977 r. o amnestii, Dz. U. z 1977 r., nr 24, poz. 102.

⁸⁶ J. Maziarski, *Raport w sprawie kary śmierci*, „Polityka” 1973, nr 13, s. 9. Jak wspomniano w rozdziale II, w piśmiennictwie wskazywano jednak na wzrost liczby orzekanych kar najsurowszych (kary śmierci i kary 25 lat pozbawienia wolności) w latach 70. i 80., co odzwierciedlał ogólną tendencję do zaostrzenia represji karnej wobec sprawców najcięższych przestępstw. M. Melezini, op.cit., s. 899.

⁸⁷ A. Grześkowiak, *Znieść karę śmierci*, „Palestra” 1982, nr 9-10(297-298), s. 59-67.

⁸⁸ R. Krajewski, *Amnestia...*, op.cit., s. 327.

⁸⁹ Jak wylicza A. Grześkowiak: „Od 1980 r. do połowy 1987 r. ukazało się w polskim piśmiennictwie prawniczym około dwudziestu opracowań dotyczących kary śmierci, pisanych w duchu abolicjonistycznym lub retencjonistycznym. Liczba ta przewyższa znacznie cały poprzedni, powojenny dorobek prawniczy w tej materii.” A. Grześkowiak, *Problemy kary śmierci w powojennym prawie karnym w Polsce*, „Ethos” 1989, r. 2, nr 1, s. 162.

śmierci jako „środka urągającego godności człowieka i powadze naszego prawa wymiaru sprawiedliwości”⁹⁰. W tym czasie coraz wyraźniej zresztą przeważał głos abolicjonistów.

Karnista Jan Waszczyński, analizując jej funkcjonowanie na świecie, w artykule z 1987 roku konkludował, że coraz powszechniej dostrzega się jej sprzeczność z podstawowym prawem człowieka, prawem do życia, a także iluzoryczność argumentów przywoływanych na jej obronę oraz nieuchronne zło, jakie niesie jej stosowanie⁹¹. Podobne stanowisko formułowali inni przedstawiciele środowiska prawniczego⁹². Zdzisław Kędzia, kierujący Zespołem Praw Człowieka w Instytucie Państwa i Prawa PAN, stwierdził, że „nasze społeczeństwo w swym rozwoju doszło już dawno do takiego momentu, że dalsze utrzymywanie kary śmierci wydaje się bezzasadne”⁹³. Dyskusja szybko przeniosła się do przestrzeni publicznej, znajdując szeroki oddźwięk w ówczesnej prasie i angażując przedstawicieli różnych dziedzin. W 1988 roku dziennikarz Zbigniew Branach⁹⁴ przekonywał, że nowy kodeks karny nie powinien przewidywać tej sankcji, wyrażając przekonanie, że w XXI wieku społeczeństwo będzie mogło się bez niej obejść⁹⁵. Wspominany już M. Cieślak ponownie zaś zwrócił się do Ministerstwa o podjęcie działań w celu o zniesienia kary śmierci⁹⁶.

Jak wynika z poufnej notatki zachowanej w aktach KC PZPR, w kręgach władzy dostrzegano liczne argumenty przemawiające za zniesieniem najsurowszej sankcji w czasie pokoju, a sama kwestia miała być potencjalnie przedmiotem szerszych konsultacji społecznych⁹⁷. Rozważano jednak także wariant jej utrzymania w ograniczonym zakresie, wyłącznie wobec sprawców zabójstw oraz najcięższych zbrodni przeciwko państwu i narodowi.

W 1988 roku rozpoczął się okres określany mianem faktycznego *moratorium*. W grudniu tego samego roku ogłoszono również ustawę amnestijną⁹⁸. Mimo że klimat społeczno-polityczny nie był wówczas jednoznacznie przychylny całkowitemu zniesieniu tej kary, problem jej dalszego funkcjonowania w systemie prawnym stał się przedmiotem

⁹⁰ M. Cieślak, *Zagadnienia reformy...*, op.cit., s. 47.

⁹¹ J. Waszczyński, *Kara śmierci we współczesnym świecie*, „Palestra” 1987, nr 9/357, s. 84.

⁹² Podobnie jak w latach poprzednich najczęściej głos ten łamach prasy prawniczej.

⁹³ *Śmierć za karę. Z doc. Zdzisławem Kędzią, kierownikiem Zespołu Praw Człowieka Instytutu Państwa i Prawa PAN, o karze śmierci rozmawia Piotr Grochmaliski*, „Wprost” 1987, nr 39, s. 11.

⁹⁴ Zbigniew Branach był współtwórcą wielu reportaży radiowych. Kierował działem reportażu m.in. w tygodniku „Walka Młodych”.

⁹⁵ Z. Branach, *Kara czy zemsta? Proszę o odejście kata*, „Kultura” 1988, nr 11, s. 8.

⁹⁶ AAN, PZPR, Komitet Centralny w Warszawie, sygn. LII/11, Poufna notatka w sprawie celowości utrzymywania kary śmierci, Warszawa, 05.02.1988 r., k. 5.

⁹⁷ Ibidem, k. 5.

⁹⁸ Ustawa z dnia 7 grudnia 1989 r. o amnestii, Dz. U. z 1989 r., nr 64, poz. 390. Ustawę zastosowano od dnia 11 grudnia 1989 r. w stosunków do czynów popełnionych do dnia 11 września 1989 r. włącznie.

debaty parlamentarnej po częściowo wolnych wyborach do Sejmu oraz wolnych wyborów do Senatu w 1989 roku⁹⁹. Kwestię tę podjęto przede wszystkim dzięki inicjatywie członków Obywatelskiego Klubu Parlamentarnego, skupiającego posłów i senatorów wywodzących się z ruchu „Solidarność”. Grupa 27 posłów tego klubu złożyła 10 sierpnia 1989 roku do łaski marszałkowskiej projekt ustawy o zniesieniu kary śmierci¹⁰⁰. Była to jedna z pierwszych inicjatyw ustawodawczych Sejmu X kadencji ujęta w druku sejmowym. Również kolejne projekty ustaw przygotowywane w latach 90. nie przewidywały już kary śmierci w katalogu sankcji karnych.

Formalne, ustawowe *moratorium* zostało wprowadzone dopiero ustawą z 12 lipca 1995 roku¹⁰¹. Dla przypomnienia, nowelizacja ta przywróciła w polskim prawie karę dożywotniego pozbawienia wolności oraz utrzymała karę 25 lat pozbawienia wolności jako alternatywę dla najwyższego wymiaru kary. Choć w kręgach prawników przeważały wówczas głosy opowiadające się za odejściem od kary śmierci, nie brakowało także opinii przeciwnych. Jeszcze w 1996 roku sędzia Waldemar Baliński, wiceprezes Sądu Rejonowego w Lublińcu, wyrażał przekonanie, że brak jest podstaw do rezygnacji z tej sankcji w nowym prawie karnym, podkreślając obowiązek państwa do zapewnienia obywatelom bezpieczeństwa¹⁰². W tym okresie zapadło zresztą kilka wyroków śmierci bez możliwości ich wykonania.

Po długich dyskusjach uznano w końcu, iż wiara w szczególną prewencyjną moc kary głównej jest nieuzasadniona, a jej utrzymywanie sprzeczne z wartościami konstytucyjnymi i zobowiązaniami międzynarodowymi Polski. Krytycy zniesienia kary śmierci argumentowali, że jej brak stoi w sprzeczności z poczuciem sprawiedliwości, a jedynie ona jest adekwatna wobec sprawców najcięższych zbrodni. Przeciwnicy tego poglądu wskazywali, że wymiar sprawiedliwości nie może kierować się emocjami czy odwetem, lecz zasadami ochrony praw człowieka¹⁰³.

W katalogu kar przewidywanych przez k.k. z 1997 roku nie uwzględniono kary śmierci¹⁰⁴, a idee abolicjonistów zostały przeniesione bezpośrednio do treści aktu prawnego. W art. 3 napisano wprost: „kary oraz środki karne przewidziane w tym kodeksie stosuje się z

⁹⁹ Jak podkreśla Mariusz Kowalski „wybory czerwcowe z 1989 r. miały wyjątkowy charakter” i „podobnie jak polskie wydarzenia z lat 1980-1981 stały się jednym z bodźców podjęcia przez komunistów reform, tak wybory czerwcowe zachęciły inne społeczeństwa Europy środkowo-wschodniej do obalenia władzy komunistów”. M. Kowalski, *Wybory parlamentarne 1989*, [w:] *Atlas wyborczy Polski*, red. M. Kowalski, P. Śleszyński, Warszawa 2018, s. 27-32.

¹⁰⁰ D. Mielnik, *Kara...*, op.cit., s. 248.

¹⁰¹ Ustawa z dnia 12 lipca 1995 r. o zmianie Kodeksu karnego, Kodeksu karnego wykonawczego oraz o podwyższeniu dolnych i górnych granic grzywien i nawiązek w prawie karnym, Dz. U. z 1995 r., nr 95, poz. 475.

¹⁰² W. Baliński, *Kara śmierci czy dożywocie. Zardzewiała zapadnia*, „Prawo i Życie” 1996, nr 14, s. 4.

¹⁰³ A. Medwid, *O karze kapitalnej*, „Prawo i Życie” 1998, nr 37, s. 23.

¹⁰⁴ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. - Kodeks karny, Dz. U. z 1997 r., nr 88, poz. 553 z późn. zm

uwzględnieniem zasad humanitaryzmu, w szczególności z poszanowaniem godności człowieka”. Jak podkreślał prawnik Andrzej Marek, zniesienie najwyższej sankcji umotywowane było okolicznością braku jej zgodności z zasadą humanitaryzmu¹⁰⁵, który wynikał z ogólnego systemu ochrony praw człowieka¹⁰⁶. Wprowadzone zmiany były również konieczne, gdyż Polska ratyfikowała liczne instrumenty międzynarodowe¹⁰⁷. Adwokat i dyplomata Jan Widacki konstatuje: „Dziś brak szubienicy mówi o cywilizacji kraju, w którym żyjemy”¹⁰⁸.

Jak wspomniano, Klub Poselski Prawa i Sprawiedliwości w roku 2004 zgłosił propozycję przywrócenia kary śmierci w Polsce, został on odrzucony w pierwszym czytaniu¹⁰⁹. Projekt przewidywał karę śmierci za ludobójstwo i zabójstwo kwalifikowane ze szczególnym okrucieństwem, obligatoryjne postępowanie ulaskawieniowe i kasację do SN. Współczesny dyskurs dotyczący dopuszczalności stosowania tej sankcji rozgrywa się w znacznie szerszych ramach normatywnych, sytuujących się pomiędzy postulatem zapewnienia sprawiedliwości karnej a koniecznością ochrony fundamentalnych praw człowieka. Obecnie realizacją postulatów abolicjonistycznych zajmują się przede wszystkim organizacje międzynarodowe, takie jak Amnesty International¹¹⁰. Organizacja ta prowadzi liczne kampanie, badania oraz działania, których celem jest doprowadzenie do całkowitego zniesienia kary śmierci na świecie¹¹¹.

5.2. Społeczne postrzeganie kary śmierci w Polsce

Ewolucja kary śmierci w porządku prawnym nie była wyłącznie rezultatem sporów doktrynalnych, czy rozstrzygnięć sądowych, chociaż język praw człowieka i wpływy międzynarodowe odegrały w tym procesie swoją rolę. Dyskusje o jej ograniczaniu lub przywróceniu były związane także ze zmianą społecznej wrażliwości. Tę właśnie można

¹⁰⁵ A. Marek, *Prawo karne...*, op.cit., s. 249-250.

¹⁰⁶ A. Medwid, op.cit., s. 23.

¹⁰⁷ Opisane zostały w rozdziale I.

¹⁰⁸ LM, *Jestem przeciw. Prof. Jan Widacki*, „Super Express”, 8.11.2002 r., s. 5.

¹⁰⁹ J. Warylewski, op.cit., s. 138.

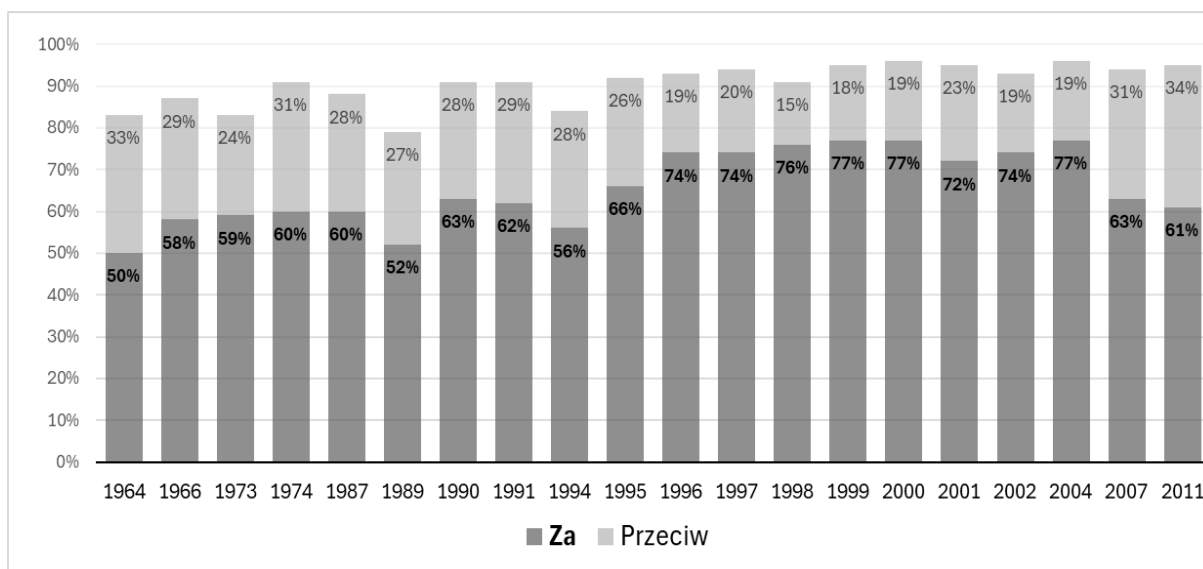
¹¹⁰ Amnesty International to największa na świecie międzynarodowa organizacja pozarządowa działająca na rzecz ochrony praw człowieka. Amnesty International, <https://www.amnesty.org.pl/>, (dostęp: 26.02.2026 r.).

¹¹¹ Organizacja działa między innymi poprzez nagłaśnianie naruszenia praw człowieka, zbieraniem podpisów pod petycjami. Jedną z najsłynniejszych inicjatyw jest coroczna akcja „Maraton Pisania Listów”, która odbywa się w okolicach Międzynarodowego Dnia Praw Człowieka (10 grudnia). Amnesty International, *Maraton Pisania Listów*, <https://maraton.amnesty.org.pl/>, (dostęp: 2.06.2025 r.).

analizować zestawiając wyniki badań opinii publicznej, które odzwierciedlają dynamikę postaw wobec najwyższej kary.

Przed przystąpieniem do dalszych rozważań konieczne będzie poczynienie kilku uwag natury terminologicznej. Pojęcie „opinii publicznej” definiowane jest w literaturze na wiele sposobów¹¹². Na poczet niniejszej pracy przyjęto, za socjologiem Stanisławem Kuśmierskim, że jest to „dynamicznie zmieniający się stan świadomości dużych grup społecznych, składający się z poglądów i przekonań mniej lub bardziej trwałych, odnoszący się do kwestii zazwyczaj dyskusyjnych, których rozwiązanie ma bezpośredni lub pośredni wpływ na aktualne bądź przyszłe interesy społeczeństwa”¹¹³.

Wykres 7. Opinia publiczna wobec kary śmierci w Polsce (1964-2011)

Opracowanie własne na podstawie badań CBOS z lat 1964-2011 dot. stosunku Polaków do kary śmierci¹¹⁴

Dane publikowane przez Centrum Badania Opinii Społecznej (dalej: CBOS) pokazują, że od lat 60. XX wieku około 55% polskiego społeczeństwa opowiadało się za utrzymaniem

¹¹² R. Staniszewski, *Opinia publiczna – teoretyczny sens i zakres pojęcia*, „Studia Politologiczne” 2012, Vol. 25, s. 108-124.

¹¹³ S. Kuśmierski, *Opinia publiczna. Wprowadzenie do teorii*, Warszawa 1997, s. 26.

¹¹⁴ Uwzględniono tutaj wyłącznie badania zawierające jednoznaczne pytanie dotyczące kary śmierci. Pozostałe analizy, m.in. odnoszące się do poczucia zagrożenia i oceny demokracji, omówiono w dalszej części pracy. Do wykonania wykresu posłużono się następującymi zestawieniami, wymienionymi w kolejność chronologiczną: CBOS, *Komunikat z badań: czy w Polsce żyje się bezpiecznie? Przestępczość nieletnich i stosunek do kary śmierci*, Nr BS/67/67/97, Warszawa 1997; CBOS, *Komunikat z badań: Stosunek do kary śmierci*, nr BS/8/99, Warszawa 1999; CBOS, *Komunikat z badań: Poczucie bezpieczeństwa, ocena pracy policji i stosunek do kary śmierci w niektórych krajach Europy Środkowej i Wschodniej*, Nr BS/130/2002, Warszawa 2002; CBOS, *Komunikat z badań: Poczucie zagrożenia przestępczością i stosunek do kary śmierci*, Nr BS/53/2004; CBOS, *Komunikat z badań: Opinie o karze śmierci*, Nr BS/51/2007, Warszawa 2007; CBOS, *Komunikat z badań: Poczucie bezpieczeństwa, zagrożenie przestępczością i stosunek do kary śmierci*, Nr BS/60/2011, Warszawa 2011.

tej sankcji w systemie prawa karnego. W okresie późniejszym poziom ten uległ nawet zwiększeniu: w latach 1997-2004 ponad 70% konsekwentnie wyrażało takie poparcie. W 2011 roku odsetek zwolenników spadł do nieco ponad 60%. Badanie przeprowadzone w 2016 roku przez SW Research dla „Newsweeka” wykazało, że 45% respondentów popierało przywrócenie kary śmierci, podczas gdy około jedna trzecia była przeciwna¹¹⁵. Jeszcze niższy poziom poparcia odnotowano w sondażu z 2023 roku, zrealizowanym przez Instytut Badań Rynkowych i Społecznych dla dziennika „Rzeczpospolita”: zdecydowane poparcie dla kary śmierci deklarowało wówczas 37,7% ankietowanych¹¹⁶.

Przywołane dane wskazują, że przez wiele dekad znaczna część polskiego społeczeństwa skłaniała się ku akceptacji tej formy sankcji karnej, choć w ostatnich latach widoczna jest tendencja spadkowa¹¹⁷. Słusznie zauważył kryminolog Krzysztof Krajewski, że:

postawy ludzi wobec przestępczości i kary są dość złożone i nie da się ich zmierzyć odpowiedziami na pojedyncze, proste pytania. Złożone zjawiska wymagają znacznie bardziej kompleksowego podejścia, również w zakresie metod badawczych. Wydaje się, że wciąż nie wiemy wystarczająco dużo (...) o rzeczywistej naturze społecznych postaw wobec karania przestępców¹¹⁸.

Natomiast zasadnym pozostaje postawienie pytania o przyczyny tak wysokiego poparcia kary śmierci w Polsce, nawet po jej formalnym zniesieniu. Jednym z powodów wydaje się być przekonanie o jej potencjalnej skuteczności w ograniczaniu przestępczości¹¹⁹. W literaturze podkreśla się, że w społeczeństwach przechodzących głębokie przemiany ustrojowe wzrost przestępczości może znacząco wpływać na klimat debaty publicznej, sprzyjając postulatowi zaostreżenia polityki karnej¹²⁰. W polskich realiach szczególne znaczenie miał w tym kontekście okres transformacji ustrojowej po 1989 roku. W latach 90. odnotowano wyraźny

¹¹⁵ P. Szaniawski, *Przywrócić karę śmierci? Sondaż*, <https://www.newsweek.pl/polska/czy-polacy-chca-przywrocenia-kary-smierci-sondaz-newsweeka/pe9fgh2>, (dostęp: 11.03.2016 r.).

¹¹⁶ Z. Dąbrowska, *Sondaż: Zwolennicy PiS w sprawie kary śmierci myślą tak jak premier*, „Rzeczpospolita” 2023, <https://www.rp.pl/spoleczenstwo/art37787081-sondaz-zwolennicy-pis-w-sprawie-kary-smierci-mysla-tak-jak-premier>, (dostęp: 13.12.2023 r.).

¹¹⁷ Należy zaznaczyć, że przeprowadzono liczne, podobne sondaże, których wyniki wskazują na występowanie zbliżonych tendencji.

¹¹⁸ K. Krajewski, *Punitive Attitudes in Poland – The Development in the Last Years*, „European Journal on Criminal Policy and Research” 2009, Vol. 15, nr 1, s. 119.

¹¹⁹ Jest to jeden z najczęściej przywoływanych argumentów retencjonistów. Warto jednak wspomnieć, że istnieją badania dotyczące punitowności wymiaru sprawiedliwości w Polsce, które wskazują, że przekonanie o związku między stopniem surowości represji karnej a stanem przestępczości nie znajdują swojego potwierdzenia. S. Paweł, *Tendencje i dylematy polityki karania sprawców przestępstw o wysokiej społecznej szkodliwości*, [w:] *Kary długoterminowe: polityka karna, wykonywanie, warunkowe zwolnienia*, red. T. Gardocka, Warszawa 2006, s. 20.

¹²⁰ J. Cavallaro, M. Mahmoud Ould Mohamedou, *Public Enemy Number Two?: Rising Crime and Human Rights Advocacy in Transition Societies*, „Harvard Human Rights Journal” 2005, Vol.18, s. 139-166.

wzrost przestępczości, który stał się jednym z kosztów przemian społeczno-gospodarczych¹²¹. Zależność ta znalazła potwierdzenie w analizach socjologicznych: wysoki poziom przestępczości sprzyjał wzrostowi społecznego poparcia dla najbardziej surowych środków represji karnej. Dodatkowo, badania z roku 1992¹²² oraz 1994¹²³, wskazywały na rosnącą skłonność Polaków, również młodzieży¹²⁴, do popierania bardziej rygorystycznego podejścia do egzekwowania prawa oraz do zaostrzenia sankcji karnych¹²⁵. Badania CBOS pokazują także pewną korelację pomiędzy aprobatą dla stosowania kary śmierci a percepcją zagrożenia przestępczością¹²⁶.

Potwierdzają to spostrzeżenia prawnika Ryszarda Balickiego, że w społeczeństwach dysponującymi szerokim dostępem do środków masowego przekazu przemoc staje się bardziej „widoczna” w przestrzeni publicznej¹²⁷. Zjawisko to może prowadzić do wzrostu subiektywnego poczucia zagrożenia, niezależnie od rzeczywistego poziomu przestępczości. O ile w czasach PRL-u doniesienia o przestępstwach oraz o wykonanych wyrokach kary śmierci, z uwagi na wspomnianą cenzurę, były ściśle reglamentowane, to po 1989 roku stopień informowania społeczeństwa przez media znacznie wzrósł. W takich warunkach opinia publiczna, kształtowana niejednokrotnie w atmosferze wzmożonego poczucia zagrożenia, może wykazywać większą skłonność do akceptacji tego rodzaju postulatów jako środków służących ograniczeniu przestępczości. Zjawisko to bywa następnie wykorzystywane w dyskursie politycznym, w którym pojawiają się odwołania do zaostrzenia polityki karnej. Balicki konstatuje: „jest to szczególnie widoczne wówczas, kiedy w mediach pojawia się informacja o kolejnej zbrodni popełnionej z niskich pobudek, to wtedy właśnie aktywizują się

¹²¹ K. Krajewski, *Przestępczość i polityka karna w Polsce w latach dziewięćdziesiątych*, „Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych” 2003, z. 1, s. 171-207. Jak pisze badacz: „w okresie 1989-2000 statystyka policyjna w Polsce wykazywała podwyższony wzrost rozmiarów i nasilenia przestępczości ujawnionej”. Ibidem, s. 172.

¹²² CBOS, *Komunikat z badań: Demokracja i prawo*, nr BS/366/73/92, Warszawa 1992.

¹²³ CBOS, *Komunikat z badań: Prawo – praworządność – państwo prawa*, nr BS/90/79/94, Warszawa 1994.

¹²⁴ CBOS, *Komunikat z badań: Młodzież wobec dylematów moralnych i norm obyczajowych*, nr BS/347/56/92, Warszawa 1992.

¹²⁵ H. Machel, *Kara śmierci jako kontragresja*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 1998, nr 20-21, s. 63.

¹²⁶ Problem ten był monitorowany przez CBOS przez kilka lat. Jak wynika z ankiet, wysoki poziom poczucia zagrożenia wśród badanych zaczął spadać dopiero po roku 2000: CBOS, *Komunikat z badań: Poczucie zagrożenia przestępczością w społeczeństwie polskim*, Nr BS/46/41/94, Warszawa 1994; CBOS, *Komunikat z badań: Sposoby walki z przestępczością*, nr BS/71/71/96, Warszawa 1996; CBOS, *Komunikat z badań: czy w Polsce żyje się bezpiecznie? Przestępczość nieletnich i stosunek do kary śmierci*, Nr BS/67/67/97, Warszawa 1997; CBOS, *Komunikat z badań: Czy w Polsce żyje się bezpiecznie?*, Nr BS/63/2000, Warszawa 2000; CBOS, *Komunikat z badań: Poczucie bezpieczeństwa, ocena pracy policji i stosunek do kary śmierci w niektórych krajach Europy Środkowej i Wschodniej*, Nr BS/130/2002, Warszawa 2002; CBOS, *Komunikat z badań: Poczucie zagrożenia przestępczością i stosunek do kary śmierci*, Nr BS/53/2004, Warszawa 2004; CBOS, *Komunikat z badań: Polacy o bezpieczeństwie w kraju i w miejscu zamieszkania*, Nr 65/2015, Warszawa 2015.

¹²⁷ R. Balicki, op.cit., s. 15

politycy populiści, chcąc na tragedii zdobyć poparcie”¹²⁸. Na dyskusję wokół kary śmierci wpływ mają również media oraz kulturowe narracje¹²⁹.

Skoro mowa o narracjach medialnych dotyczących przestępczości i karania, warto odwołać się także do szerszego zjawiska, jakim jest populizm penalny¹³⁰. Zjawisko to wiąże się z wykorzystywaniem społecznych obaw i emocji związanych z przestępczością w celu uzasadniania zaostrzenia polityki karnej, często przy jednoczesnym uproszczeniu złożonych problemów prawnych i kryminologicznych. Znaczącą rolę w jego kształtowaniu odgrywają środki masowego przekazu, które poprzez sposób selekcji, przedstawiania i interpretowania określonych zdarzeń mogą wpływać na społeczne postrzeganie zagrożeń oraz oczekiwania wobec państwa w zakresie wymierzania kar. Oczywiście prasa codzienna czy czasopisma o charakterze ogólnym nie są źródłem specjalistycznej wiedzy prawniczej, jednak brak precyzyjnej terminologii oraz uproszczenia przekazu mogą prowadzić do kształtowania niepełnego obrazu omawianych zjawisk. W konsekwencji miejsce rzeczowej analizy prawnej zajmuje narracja emocjonalna, która może wzmacniać społeczne przekonanie o konieczności zaostrzania represji karnej. Przykładem oddziaływania populizmu penalnego na debatę publiczną była sprawa określana mianem „lex Trynkiewicz”¹³¹. Prawnik Michalina Szafrńska, która analizowała sprawę skazanego na karę śmierci Trynkiewicza, wskazuje, że w tego rodzaju sytuacjach media i polityka wzajemnie wzmacniają przekaz oparty na poczuciu zagrożenia, a debata publiczna koncentruje się przede wszystkim na emocjonalnym wymiarze sprawy, podczas gdy kwestie prawne, gwarancyjne i kryminologiczne pozostają często na dalszym planie¹³².

¹²⁸ R. Balicki, op.cit., s. 15.

¹²⁹ W tym miejscu można wymienić tytuły, które, bez względu na prezentowany gatunek, dotyczyły problematyki kary śmierci i wstrząsnęły opinią publiczną: P. Gilbert, S. James, *Kapelan domu śmierci*, 2008 r.; K. Kieślowski, *Krótki film o zabijaniu*, 1987 r.; C. Lelouch, *Życie, miłość, śmierć*, 1968 r.

¹³⁰ O populizmie penalnym, jego przejawach i ocenie: J. Stępień, *Populizm penalny. Definicja, przejawy, ocena*, https://przegladlegislacyjny.gov.pl/wp-content/uploads/2022/11/pl03_04.pdf, (dostęp: 15.12.2024 r.).

¹³¹ To potoczna nazwa ustawy z 2013 r., która umożliwia izolację osób uznanych za stwarzające szczególne zagrożenie dla społeczeństwa po odbyciu przez nie kary pozbawienia wolności. Na jej podstawie możliwe jest umieszczenie takich osób w zamkniętym ośrodku w Gostyninie. Inną nazwą to „Ustawa o bestiach”. Ustawa z dnia 22 listopada 2013 r. o postępowaniu wobec osób z zaburzeniami psychicznymi stwarzających zagrożenie życia, zdrowia lub wolności seksualnej innych osób, Dz. U. z 2014 r., poz. 24.

¹³² M. Szafrńska, „Kończy się raj dla pedofilów!”: *populizm penalny na przykładzie ustawy o przeciwdziałaniu zagrożeniom przestępczością na tle seksualnym*, [w:] *Populizm penalny*, red. J. Widacki, Kraków 2017, s. 53-54. Badaczka analizując publikacje prasowe dotyczące sprawy Trynkiewicza, zwróciła uwagę na sposób konstruowania medialnego wizerunku sprawcy jako osoby szczególnie niebezpiecznej, stanowiącej trwałe zagrożenie dla społeczeństwa. W przekazach tych zabójca przedstawiany był jako symbol zagrożenia, wobec którego konieczne stało się stworzenie szczególnego instrumentu prawnego mającego umożliwić jego izolację po odbyciu kary pozbawienia wolności. Tym samym jednostkowa sprawa została przekształcona w argument uzasadniający przyjęcie nadzwyczajnej regulacji prawnej, co stanowi jeden z mechanizmów charakterystycznych dla populizmu penalnego. M. Szafrńska, *Penalny populizm a media*, Kraków 2015, s. 248-250.

Jak wspomniano w rozdziale drugim, nie sposób odnieść się do wszystkich spraw skazanych na karę śmierci, które zyskały szeroki rozgłos medialny. Co ważne, nie wszystkie stały się narzędziem polityków w walce o poparcie społeczne. Na potrzeby niniejszego rozdziału przywołano jedynie kilka wybranych przykładów spraw, pozwalających zobrazować mechanizm kształtowania się opinii publicznej oraz jej zmienność.

Jednym z nich były opisane wydarzenia związane z aferą mięsną. Dla przypomnienia, sam proces przygotowywano przez kilka miesięcy, a przed jego rozpoczęciem, na skutek intensywnej kampanii medialnej, opinia publiczna została przekonana o skali afery i winie oskarżonych¹³³. Propagandowe media, na czele z „Trybuną Ludu”, nie tylko relacjonowały przebieg procesu, ale aktywnie kreowały oskarżonych na „zbrodniarzy” gospodarczych. Po ogłoszeniu wyroku zaczęły jednak napływać liczne listy z prośbami o ułaskawienie Wawrzeckiego, motywowane przede wszystkim względami humanitarnymi. Nadawcami była zarówno rodzina skazanego, jak i osoby z zagranicy, które kierowały swoje apele do władz PRL¹³⁴. K. Madej, analizując listy napływające do programu radiowego „Fala 56”, wskazuje, że jeszcze w 1964 roku władze mogły odnieść wrażenie, iż surowe represje spotkają się z aprobatą społeczną, ale już w 1965 roku zaczęły przeważać głosy oburzenia, w których wyrok określano jako niewspółmierny do popełnionych czynów¹³⁵. Choć formalnie doprowadzono do realizacji założeń władz, w rzeczywistości spotkały się z szerokim sprzeciwem społecznym, podobnie jak w przypadku sprawie braci Kowalczyków.

Inny wydzźwięk miały wydarzenia z 1998 roku, już po formalnym zniesieniu kary śmierci. Wówczas w wielu miastach Polski odbyły się tak zwane „czarne marsze” taksówkarzy, protesty będące reakcją na nasilającą się falę przemocy wobec przedstawicieli tego zawodu. W tamtym czasie odnotowano 37 napadów, z których cztery zakończyły się śmiercią ofiar¹³⁶. Jak relacjonowała „Gazeta Lubuska”, taksówkarze podkreślali, że ich środki ochrony są niewystarczające: „Taksówkarze utrzymują, że mają ograniczone możliwości obrony przed przestępcami. (...) Taksówkarze zielonogórcy opowiadają o różnych pomysłach, które musieli odrzucić, gdyż okazało się, że są nielegalne, ponieważ... mogą zrobić krzywdę napastnikowi”¹³⁷. W atmosferze narastającego poczucia zagrożenia część środowiska zaczęła domagać się przywrócenia kary śmierci. W Warszawie „600 taksówkarzy wszystkich

¹³³ B. Seidler, *Mięso i inne sprawy*, [w:] Eadem, *Pamiętajcie, że byłem przeciw. Reportaże sądowe*, Wołowiec 2017, s. 44.

¹³⁴ AAN, Prokuratura Generalna w Warszawie, sygn. 23/122, Pismo Prokuratora Generalnego PRL do Rady Państwa, Warszawa, 23.02.1965 r., k. 38.

¹³⁵ K. Madej, *Prawo i wymiar sprawiedliwości...*, op.cit., s. 156-157.

¹³⁶ wim, decha, *Podpisy pod śmiercią*, „Gazeta Lubuska”, 23.11.1998 r., s. 3.

¹³⁷ Ibidem, s. 3.

warszawskich korporacji manifestowało poparcie dla projektu przywrócenia kary śmierci. Słychać było serie klaksonów”¹³⁸. Uczestnicy demonstracji argumentowali: „Skoro kara śmierci jest niehumanitarna, to czy humanitarne jest, żebyśmy byli codziennie narażeni na śmierć z rąk bandytów?”¹³⁹. Informacje o protestach pojawiały się regularnie w prasie ogólnopolskiej, a „czarne marsze” stały się nie tylko wyrazem solidarności zawodowej, lecz także elementem szerszej dyskusji społecznej nad poziomem bezpieczeństwa oraz nad rolą kar w przeciwdziałaniu przestępczości. Protest ten dobrze oddawał atmosferę tamtych lat, w której poczucie zagrożenia i doświadczenia transformacji sprzyjały pojawianiu się postulatów zaostrzenia polityki karnej i wysokiego poparcia dla kary śmierci.

Jak wspomniano postulat przywrócenia kary śmierci powrócił w polskiej debacie publicznej za sprawą projektu z 2004 roku. Co ciekawe, był to czas, w którym karę śmierci popierało ponad 70% społeczeństwa. Polemika, która rozgorzała na forum Sejmu, szybko znalazła odzwierciedlenie w publikacjach i komentarzach publicystycznych. W jednym z komentarzy prawnik Michał Kula zwracał uwagę, że „powrót do kary śmierci w polskim prawie oznaczałby działania sprzeczne z Traktatem Konstytucyjnym, byłby to również brak lojalności, o którym stanowi art. 18 Konwencji Wiedeńskiej, wobec pozostałych państw członkowskich UE, które podpisały Traktat”¹⁴⁰.

W odniesieniu do projektu PiS „Nowa Trybuna Opolska” w artykule *Dwugłos pod szubienicą* przedstawiła argumenty zarówno zwolenników, jak i przeciwników przywrócenia najwyższego wymiaru kary¹⁴¹. Jerzy Czerwiński, poseł Ruchu Katolicko-Narodowego, w rozmowie z dziennikarką Ewą Kłosowską-Korniak przekonywał, że „kara śmierci jest jedyną możliwością przywrócenia w naszym kraju normalnych stosunków międzyludzkich”¹⁴². Odmienny pogląd prezentował Jerzy Wojtczak, sędzia Sądu Okręgowego w Opolu, który podkreślał: „Kary śmierci nie stosują cywilizowane kraje. Czy chcemy zostać pariasem Europy?”¹⁴³. Rozważając rządowe plany, dodawał również: „Jestem przekonany, że nie uda się jej przeforsować i cieszę się z tego, bo inaczej jako sędzia miałbym dylematy”¹⁴⁴. Jak już wiadomo, projekt został ostatecznie odrzucony.

W swoistych „pojedynkach publicystycznych” uczestniczyli przedstawiciele różnych środowisk: naukowcy, ludzie kultury i sztuki oraz przedstawiciele kościoła. Linie sporu między

¹³⁸ A. Cyran, *Niech usłyszą strach*, „Życie Warszawy”, 23.11.1998 r., s. 1.

¹³⁹ Ibidem, s. 1.

¹⁴⁰ M. Kula, *Kara śmierci a Traktat Konstytucyjny*, „Gazeta Prawna”, 16.12.2004 r., nr 245, s. 30.

¹⁴¹ E. Kosowska-Korniak, *Dwugłos pod szubienicą*, „Nowa Trybuna Opolska”, 23.10.2004 r., s. 9.

¹⁴² Ibidem, s. 9.

¹⁴³ Ibidem, s. 9.

¹⁴⁴ Ibidem, s. 9.

przeciwnikami a zwolennikami kary śmierci analizowało z kolei wielu badaczy, wskazując najbardziej charakterystyczne argumenty pojawiające się po obu stronach¹⁴⁵. Należy przy tym pamiętać, jak zauważa J. Widacki, że „spór o karę śmierci jest ze swej istoty sporem o wartości, nie fakty, i żadna empiryczna próba nie jest w stanie go rozstrzygnąć”¹⁴⁶.

Dziennikarz i eseista Waldemar Łysiak¹⁴⁷ występował jako zdecydowany obrońca kary śmierci, uznając ją za sankcję zarówno moralnie uzasadnioną, jak i społecznie potrzebną¹⁴⁸. Krytykował przeciwników tej kary, zarzucając im selektywny humanitaryzm oraz skłonność do stawiania praw sprawców ponad prawami ofiar¹⁴⁹. Podobne stanowisko prezentował kryminolog Brunon Hołyst¹⁵⁰. Jego zdaniem Polska zbyt wcześnie usunęła karę śmierci z kodeksu karnego, ulegając dominującym w Europie Zachodniej tendencjom abolicjonistycznym¹⁵¹. Hołyst podkreślał jednocześnie, że nie jest „zwolennikiem zemsty oko za oko, ząb za ząb, ale kara śmierci (jak każda kara) ma w sobie element odwetu, wyrównania krzywd”¹⁵². Inną perspektywę przedstawiał filozof Bogusław Wolniewicz¹⁵³. W jego ujęciu samo biologiczne istnienie człowieka nie stanowi wartości absolutnej. Za taką uznawał dopiero człowieczeństwo rozumiane jako kategoria aksjologiczna. W konsekwencji twierdził, że istnieją czyny, których immanentna ohyda przekracza granice człowieczeństwa, stawiając pod znakiem zapytania moralne prawo sprawcy do dalszego istnienia w ramach wspólnoty¹⁵⁴.

¹⁴⁵ P. Bartula, op.cit., s. 171-187; B. Bartusiak, op.cit.; Z. Biegański, *Nieustający dylemat...*, op.cit.; M. Mitera, M. Zubik, op.cit.; A. Wedeł-Domaradzka, *Śmierć a prawa człowieka*, Toruń 2009; A. Zarzycka, *Główne spory wokół kary śmierci*, „Roczniki Pedagogiczne” 2019, nr 11, s. 539-548.

¹⁴⁶ J. Widacki, *Czapa. Głos w dyskusji nad poselskim projektem ustawy o zniesieniu kary śmierci*, „Ład” 1989, nr 47, s. 11.

¹⁴⁷ Jak można przeczytać na stronie wydawnictwa Znak Łysiak: „jest postacią wyjątkową i kontrowersyjną. To pisarz, którego twórczość wymyka się jednoznacznym klasyfikacjom. (...) Jest on obiektem ostrej krytyki, zwłaszcza ze strony środowisk liberalnych i lewicowych, które zarzucają mu skrajne konserwatywne poglądy, antysemityzm, a także gloryfikację autorytarnych postaci historycznych”. Wydawnictwo Znak, *Waldemar Łysiak*, <https://www.znak.com.pl/autorzy/waldemar-lysiak-12305>, (dostęp: 20.12.2025 r.).

¹⁴⁸ A. Gelberg, W. Łysiak, *Kara śmierci*, „Tygodnik Solidarność” 1996, nr 16, s. 12, 13-14.

¹⁴⁹ Jego przeciwnik, Andrzej Gelberg, opowiadał się przeciw karze śmierci, argumentując, że nie jest ona skutecznym narzędziem prewencji i stanowi formę odwetu, a nie sprawiedliwości. W zasadzie oba fragmenty *Jestem za* Waldemara Łysiaka oraz *Jestem przeciw* Andrzejowi Gelbergowi, stanowią modelowy zapis argumentacji, która od dziesięcioleci powraca w debacie nad karą śmierci. Ibidem, 13-14.

¹⁵⁰ Brunon Hołyst jest polskim prawnikiem, profesorem nauk prawnych, specjalizujący się w problematyce kryminalistyki i kryminologii; uznawany za pioniera badań nad wiktymologią oraz suicydologią w Polsce.

¹⁵¹ LM, *Jestem za. Prof. Brunon Hołyst*, „Super Express”, 08.11.2002 r., s. 5.

¹⁵² LM, op.cit., s. 5.

¹⁵³ Bogusław Wolniewicz był także publicystą. W latach 60. i 70. XX wieku wykładał między innymi na Uniwersytecie w Chicago i w Cambridge. Więcej na temat poglądów badacza na tematy kary śmierci i abolicjonizmu: M. Mirosławski, *Bogusława Wolniewicza polemika z abolicjonizmem naturalistycznym*, „Edukacja Filozoficzna” 2018, Nr 66(2), s. 65-83.

¹⁵⁴ B. Wolniewicz, *Filozoficzne aspekty kary głównej*, „Edukacja Filozoficzna” 1995, nr 20, s. 160.

Kary śmierci jako takiej nie odrzucał również kościół¹⁵⁵. Jak wynika z analizy przepisów przedstawionych w rozdziale pierwszym, w minionych wiekach przedstawiciele kościoła nie sprzeciwiali się stosowaniu tej sankcji, a w okresie średniowiecza niekiedy ją pochwalali¹⁵⁶. Trudno jednak jednoznacznie określić, w jakim stopniu akceptacja kary śmierci wynikała z dążenia do podporządkowania się normom zawartym w *Biblii*, a w jakim była konsekwencją przejęcia wcześniejszych wzorców prawnych. W ujęciu *Starego Testamentu* pozbawienie życia sprawców najcięższych przestępstw nie tylko bywa przedstawiane jako działanie usprawiedliwione, lecz w niektórych fragmentach jawi się wręcz jako czyn nakazany¹⁵⁷. Współcześnie w *Katechizmie Kościoła Katolickiego* „dano wyraz przekonaniu, że społeczeństwa doszły do takiego momentu, w którym możliwe jest niestosowanie jej nigdy”¹⁵⁸, a chęć przywrócenie kary głównej stoi w sprzeczności z naukami kościoła¹⁵⁹.

To tylko kilka z wielu opinii. Jeśli spojrzeć na całokształt wypowiedzi pojawiających się w literaturze oraz mediach, można wyróżnić powtarzające się argumenty w obronie najwyższego wymiaru kary. Jednym z podstawowych jest całkowite wykluczenie z życia społecznego sprawców najgroźniejszych przestępstw¹⁶⁰. Według tej logiki, ostateczny wymiar kary nie tylko eliminuje przestępcę jako źródło zagrożenia, ale również chroni funkcjonariuszy służby więziennej i policji, którzy w codziennej pracy narażeni są na kontakt z osadzonymi¹⁶¹. W tym kontekście kara śmierci jest postrzegana jako forma zabezpieczenia państwa i społeczeństwa przed najcięższymi przestępstwami.

¹⁵⁵ J. Stawrowski, *Dylematy kary śmierci na antropologicznym tle*, „Chrześcijaństwo-Świat-Polityka” 2015, nr 19, s. 28-42; T. Ślipko, *9 dylematów etycznych*, Kraków 2009; T. Ślipko, *Kara ...*, op.cit., s. 46.

¹⁵⁶ Dla przypomnienia, kara główna przewidywana była m.in. za głoszenie poglądów uznawanych za sprzeczne z doktryną katolicką (herezję), praktykowanie czarów, kontakty homoseksualne, jak również za inne czyny uznawane w ówczesnych systemach prawnych za szczególnie ciężkie przestępstwa zagrożone karą egzekucji.

¹⁵⁷ B. Hernik-Pikulska, op.cit., s. 48. Trzeba jednak pamiętać, że karanie śmiercią w *Starym Testamencie* wiązała się przede wszystkim ze specyficzną rolą, jaką odgrywał naród wybrany. Kara ta miała na celu odstraszać od zepsucia moralnego, zwłaszcza rozwiązłości seksualnej, która panowała wśród pogan. Dlatego problem ten należy rozpatrywać w świetle całokształtu moralności starotestamentowej. J. Chmiel, *Kara śmierci w aspekcie biblijnym*, [w:] „*Evangelium vitae*” dobra nowina w życiu ludzkim, red. J. Brusiło, Kraków 1995, s. 109-112.

¹⁵⁸ J. Salij, *Kościół wobec kary śmierci*, „Chrześcijaństwo-Świat-Polityka” 2015, nr 19, s. 16.

¹⁵⁹ Dużą, choć nie przełomową rolę w tej kwestii miało nauczanie Jana Pawła II wyrażone w m.in. encyklice z 1995 roku. *Encyklika Evangelium Vitae Ojca Świętego Jana Pawła II do biskupów, do kapłanów i diakonów, do zakonników i zakonnic, do katolików świeckich oraz do wszystkich ludzi dobrej woli o wartości i nienaruszalności życia ludzkiego*, https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/pl/encyclicals/documents/hf_jp-ii_enc_25031995_evangelium-vitae.html, (dostęp: 12.07.2025 r.). O problematyce kary śmierci w refleksji Jana Pawła II: D. Szeleszczuk, *Stanowisko Jana Pawła II wobec kary śmierci*, [w:] *Zagadnienia prawa karnego na tle nauczania Jana Pawła II*, red. A. Grześkowiak, Lublin 2006, s. 263-292.

¹⁶⁰ R. Szczepanowski, *Kara śmierci-kilka myśli i refleksji*, [w:] *Kara śmierci. Historia. Prawo. Etyka*, red. A. Mazurek, Lublin 2006, s. 64-65.

¹⁶¹ R. Krajewski, *Prawne kontrowersje...*, op.cit., s. 26.

Retencjoniści uważają, że kara główna może działać odstrasżająco i tłumić przestępczość¹⁶². Warto przy tym podkreślić, że jej znaczenie nie ogranicza się jedynie do aspektu bezpieczeństwa. Zwolennicy często odwołują się do wartości społecznych, takich jak poczucie sprawiedliwości¹⁶³ oraz szacunek dla życia i prawa ofiar¹⁶⁴. W ten sposób, ich zdaniem, sankcja ta staje się nie tylko instrumentem represji, ale również symbolicznym narzędziem przywracania poczucia równowagi w społeczeństwie.

Na zakończenie tego rozdziału warto przywołać głosy osób mających bezpośredni kontakt z wykonywaniem wyroku, a także samych osadzonych, zwłaszcza w kontekście ich opinii na temat kary śmierci. W tym miejscu należy zaznaczyć, że nie sposób przytoczyć ani szczegółowo omówić wszystkich rozmów przeprowadzonych ze skazanymi. Wywiadów tego rodzaju powstało bardzo dużo. Wiele takich wypowiedzi została włączona do publikacji poświęconych konkretnym sprawom kryminalnym, stanowiąc cenne źródło poznania motywacji sprawców oraz kontekstu najgłośniejszych przestępstw¹⁶⁵. Pojawiają się one również w książkach o problematyce kary śmierci¹⁶⁶ lub stały się tematem programów telewizyjnych¹⁶⁷ i internetowych¹⁶⁸. Niewątpliwie, stanowią one cenne źródło do analizy dyskusji nad sensem i zasadnością kary śmierci w polskim systemie prawnym.

Perspektywę osób uczestniczących w wykonywaniu wyroków oddaje między innymi podpułkownik Bolesław Musielak, naczelnik Aresztu Śledczego w Poznaniu, który wspominał po latach: „Przed egzekucją często przeglądałem akta sprawy, aby jakoś się naładować i upewnić, że ten wyrok jest konieczny i sprawiedliwy”¹⁶⁹. Odnosząc się do filmowych wyobrażeń o wykonywaniu kary śmierci, podkreślał: „Nie ma takich sytuacji jak w *Krótkim*

¹⁶² W. Mąciór, *Kara jako ultima ratio*, „Państwo i Prawo” 1981, nr 9-12, s. 92.

¹⁶³ L. Gardocki, op.cit., s. 169

¹⁶⁴ J. Świdziński, *Kara śmierci. W obronie życia ludzkiego*, Kraków 2009, s. 63.

¹⁶⁵ Dużą popularnością w tym temacie cieszą się książki poświęcone polskiemu seryjnym mordercom, o czym pisano w rozdziale II. Warto dodać, że w wielu z nich znajdziemy zapisy rozmów przeprowadzonych w więziennych celach, fragmenty korespondencji oraz akt spraw. Na uwagę zasługują, również wymienione w rozdziale II, książki dziennikarza P. Semczuka, autora licznych reportaży opisujących kryminalne historie PRL-u.

¹⁶⁶ Jedną z takich publikacji jest książka prawnika Zbigniewa Nowaka, która zawiera rozmowy z osadzonymi, ukazujące ich stosunek do kary głównej oraz popełnionych przez nich zbrodni. Z. Nowak, *Kara śmierci w Polsce. Wybór czy konieczność?*, Warszawa 2022, s. 107-117. Nowak jest także autorem pracy, która stanowi zapis rozmów z osobami skazanymi na dożywotnie pozbawienie wolności, które nazywa „substytutem kary śmierci”. Z. Nowak, *24 razy dożywocie. Rozmowy twarzą w twarz*, Warszawa 2024. W tym miejscu warto również przywołać publikacje P. Pytlakowskiego: P. Pytlakowski, *Czekając na kata*, Warszawa 1996; P. Pytlakowski, *Trynkiewicz i inni...*, op.cit.

¹⁶⁷ Do takich programów zaliczyć można serię *Paragraf 148 – Kara śmierci*. Był to program dokumentalny emitowany w Telewizji Polskiej w latach 2001-2002. TVP, *Paragraf 148 – Kara śmierci*, 2001-2002. Wywiady z przestępcami skazanymi za najcięższe zbrodnie przeprowadzał w programie *Cela Numer* Edward Miszczak. Wśród rozmówców znalazł się między innymi Eugeniusz Mazur skazany na karę śmierci. TVN, *Cela numer*, 1999.

¹⁶⁸ Wspomniane w rozdziale II różnego podcasty kryminalne.

¹⁶⁹ A. Grudlewicz, *Kara śmierci*, „Miliarder. Tygodnik Ogólnopolski”, 1993, nr 30, s. 1.

filmie o zabijaniu. Gdyby egzekucja przebiegała tak drastycznie, jak to zostało przedstawione w filmie, to chyba nie zgodziłbym się w niej uczestniczyć”¹⁷⁰.

Podobne refleksje pojawiają się w relacji anonimowego prokuratora, który nadzorował wykonanie wyroku śmierci. Jak powiedział dziennikarzowi: „Pamiętam pierwszą i ostatnią egzekucję. Pierwszą i ostatnią twarz skazanego”¹⁷¹. Jednocześnie nie zmienił swojego stanowiska w kwestii zasadności tej kary:

Gdybym teraz otrzymał polecenie nadzorowania kolejnej egzekucji, to również bym nie odmówił. Jestem za utrzymaniem kary śmierci. Powinna ona być wykonywana w sprawach wyjątkowych. Mam tutaj na myśli przede wszystkim kwalifikowane zabójstwa, a także ciężką zradę ojczyzny¹⁷².

Jeszcze inny ton mają wspomnienia jednego z warszawskich prokuratorów. Jak relacjonował: „Poszedłem na wyraźne polecenie szefa... Potem już była tylko czarna opaska na oczy, pętla na szyję, niewidoczne dla obecnych uruchomienie mechanizmu zapadni...”¹⁷³. Dodał także: „Nie chcę, nie mogę na to patrzeć, chociaż – jestem za utrzymaniem kary śmierci”¹⁷⁴.

Sędzia Marian Cieślukowski w rozmowie z dziennikarką Elizą Głowicką przyznał: „Tak. W mojej karierze dziewięć razy zetknąłem się z żądaniem kary śmierci przez prokuratora i dwukrotnie wydałem takie wyroki. Chodziło o okrutne zabójstwa. Było to w latach 80.”¹⁷⁵ O możliwości przywrócenia najwyższej kary mówił: „To, że większość społeczeństwa domaga się powrotu najwyższego wymiaru kary, nie ma w tym wypadku znaczenia.”¹⁷⁶ Na pytanie o jego własne poglądy na ten temat stwierdził:

Trzeba być konsekwentnym. Skoro przed laty wydałem takie wyroki, zwłaszcza jeśli miałem możliwość wyboru innej kary, a z tego nie skorzystałem – byłoby dziwne, gdybym był jej przeciwnikiem. Choć z perspektywy czasu nie orzekłbym kary śmierci w pierwszym wspomnianym przypadku. Dlaczego jestem za jej przywróceniem? To trwała eliminacja niebezpiecznego przestępcy. Skazany na dożywocie dalej może być groźny, co więcej, czuje się bezkarny¹⁷⁷.

¹⁷⁰ A. Grudlewicz, op.cit., s. 1.

¹⁷¹ Ibidem, s. 1.

¹⁷² Ibidem, s. 1.

¹⁷³ L. Mazan, *Zawsze przed wschodem słońca*, „Przekrój” 1995, nr 15, s. 17.

¹⁷⁴ Ibidem, s. 17.

¹⁷⁵ E. Głowicka, „Orzekalem karę śmierci”, <https://wiadomosci.wp.pl/orzekalem-kare-smierci-6037073737982593a>, (dostęp: 12.08.2006 r.). Sędzia Cieślukowski pracował w Sądzie Wojewódzkim w Jeleniej Górze, który powstał w 1976 r.

¹⁷⁶ Ibidem.

¹⁷⁷ Ibidem.

Skazani również wypowiadają się sposób zróżnicowany. Pytany przez dziennikarzy „Dziennika Polskiego” Edward, skazany za zabójstwo, podkreślał: „Kara śmierci do niczego nie jest potrzebna. Więzienie zmienia ludzi. Ten, kto tu trafił, nie zechce tu wrócić. (...) Ostatecznie nie może być kary śmierci”¹⁷⁸. Edek, skazany na 25 lat więzienia za zabójstwo podczas rabunku, wyraził stanowisko odmienne: „Kara śmierci?! Tak, jest potrzebna i należy ją stosować! Ale powinna być orzekana za morderstwa z premedytacją, a nie za popełnione w afekcie. Ja idąc na ten skok nie miałem zamiaru nikogo zabijać”¹⁷⁹. Eugeniusz Mazur¹⁸⁰, skazany na karę śmierci za zabójstwo, w rozmowie z Joanną Maksimczyk przyznał: „Ja przygotowałem się na śmierć. (...) Mnie została tylko śmierć. Nie można żyć, jak się coś takiego zrobiło. (...) Życia się boję i pamiętania o zbrodni”¹⁸¹.

Wspomniany M. Trynkiewicz¹⁸² twierdził, że powinien być straszak na bandytów. Na pytanie czy powinna obowiązywać kara śmierci odpowiedział: „Nie wiem. Dla odstraszenia jest dobra, budzi respekt. Ale nie jest humanitarna. (...) Dożywocie jest na pewno karą bardziej dolegliwą. (...) Gdybym miał taki wybór to chyba wolałbym śmierć”¹⁸³. Dodał także, że kara śmierci jest niehumanitarna, bo skazaniec nie ma perspektywy, boi się nicości; „śmierć – a po niej nie ma już nic, zupełnie nic”¹⁸⁴.

Tomasz Ciepelewski¹⁸⁵, zabójca 11-letniej dziewczynki, przyznał dziennikarzom, że wyrządził ogromną krzywdę rodzicom dziecka i chciałby cofnąć przeszłość. Na pytanie, czy powinna istnieć kara śmierci stwierdził: „Tak, jak nikt nie ma prawa zabijać innego człowieka, tak nikt nie powinien nie powinien wydawać wyroków śmierci”¹⁸⁶, dodał także, że zasługuje na najwyższy wymiar kary jakim powinno być dożywocie, bo „jeśli człowiek zabija innego człowieka, powinien być odizolowany od społeczeństwa”¹⁸⁷.

¹⁷⁸ T. Jamrozik, K. Samborski, *Kara czy zemsta*, „Dziennik Polski”, 15.07.1994 r., nr 189, s. 13.

¹⁷⁹ Ibidem, s. 13.

¹⁸⁰ Wyrokiem Sądu Apelacyjnego w Warszawie z 1995 r. kara orzeczonej wobec Eugeniusza Mazura została zmieniona na karę 25 lat pozbawienia wolności. Orzeczenie wydano w okresie obowiązywania *moratorium* na wykonywanie kary śmierci.

¹⁸¹ J. Maksimczyk, *Zabić zbrodnię*, „Kurier Polski” 10.04.1995 r., s. 9.

¹⁸² W przypadku Trynkiewicza kara śmierci została, na mocy amnestii z 1989 r., zamieniona na karę 25 lat pozbawienia wolności.

¹⁸³ P. Pytlakowski, *Rozmowy z katami. Zabójcy są zgodni: Nikt nie ma prawa odbierać życia człowiekowi*, „Życie” 26.03.1996 r., s. 6.

¹⁸⁴ Ibidem, s. 6.

¹⁸⁵ W wyniku postępowania odwoławczego Sąd Apelacyjny w Warszawie w 1995 r. zmienił orzeczenie wobec T. Ciepelskiego, wymierzając mu karę 25 lat pozbawienia wolności. Postępowanie toczyło się w okresie obowiązywania *moratorium* na wykonywanie kary śmierci.

¹⁸⁶ A. Kutkowski, *Ile dobra, ile zła...*, „Słowo Ludu”, 11.06.1996 r., s. 5.

¹⁸⁷ Ibidem, s. 5.

Powyższe wypowiedzi ukazują, że indywidualne doświadczenia mogą prowadzić do odmiennych ocen zasadności stosowania kary śmierci. Dla jednych stanowią one argument na rzecz możliwości resocjalizacji i przemiany sprawcy, dla innych zaś uzasadniają jej wyjątkowe zastosowanie w przypadkach czynów szczególnie brutalnych lub dokonanych z premedytacją, przy jednoczesnym postulacie różnicowania przesłanek jej orzekania.

Przedstawione rozważania prowadzą do wniosku, że odejście od kary śmierci w Polsce nie było jedynie zmianą legislacyjną, lecz zwieńczeniem długotrwałego procesu przemian w rozumieniu kary, odpowiedzialności i granic represji państwowej. Tocząca się wokół niej debata, osadzona w argumentacji prawnej, filozoficznej i etycznej, coraz silniej konfrontowała tradycyjne uzasadnienia najwyższego wymiaru kary z rozwijającymi się standardami ochrony życia i godności człowieka. Nie oznaczało to zaniku społecznego poparcia dla kary śmierci. Przeciwnie, utrzymujące się przekonanie o jej zasadności, szczególnie w reakcji na najcięższe przestępstwa, ujawniało różnice między społeczną potrzebą odpłaty a normatywnymi granicami, w których funkcjonuje wymiar sprawiedliwości. Zniesienie kary śmierci nie zamknęło sporu o granice represji, lecz przesunęło punkt ciężkości z pytania o dopuszczalność tej sankcji na szerszą kwestię zakresu władzy państwa nad jednostką. Wydaje się również, że spór ten jest nieustającym dylematem, który nie zniknie z przestrzeni publicznej. W tym ujęciu historia kary śmierci jest jednocześnie historią przemiany relacji między państwem a jednostką. Jej zniesienie oznaczało nie tylko usunięcie jednej z sankcji prawa karnego, lecz także przyjęcie określonego rozumienia sprawiedliwości, w którym ochrona życia i godności człowieka są najważniejszymi wartościami.

Zakończenie

Kara śmierci przez większą część badanego okresu pozostawała jednym z przejawów władzy państwa nad jednostką. Jej historia nie sprowadza się tylko do kolejnych zmian przepisów określających, za jakie czyny można było ją orzec i w jaki sposób należało ją wykonać. Za każdym przepisem znajdował się konkretny człowiek, którego los zależał nie tylko od treści aktu prawnego, lecz również od sposobu jej interpretowania, praktyki sądów, decyzji organów państwa oraz okoliczności politycznych i społecznych właściwych dla danego czasu. Dopiero spojrzenie na te elementy w całości pozwala uchwycić rzeczywiste miejsce kary śmierci w polskim systemie prawnym.

Przeprowadzone badania pokazują, że po „odwilży” 1956 roku sposób stosowania najwyższego wymiaru kary ulegał licznym zmianom. W badanym okresie karę śmierci orzeczono wobec 494 osób, a wykonano 281 wyroków. Rozkład orzeczonych i wykonanych wyroków w kolejnych latach nie był równomierny i pozostawał związany ze zmianami polityki karnej państwa. Pierwsze lata po 1956 roku przyniosły ograniczenie części praktyk charakterystycznych dla okresu stalinowskiego, ale nie oznaczały zerwania z wcześniejszym ustawodawstwem ani całkowitego wyeliminowania politycznego znaczenia kary śmierci. Nadal orzekano ją w sprawach, których charakter i podstawa prawna były związane z ochroną interesów państwa. Dopiero kolejne lata przyniosły stopniowe zawężanie zakresu jej stosowania i przekonanie, że powinna być zastrzeżona dla wyjątkowo ciężkich przestępstw.

Mimo wzmożonej dyskusji nad jej zasadnością, obecność kary śmierci w k.k. z 1969 roku pokazuje, że ustawodawca nie był gotowy na całkowite odejście od tej sankcji. Jednocześnie sposób jej uregulowania wskazywał na zmianę podejścia do jej stosowania. W praktyce coraz większe znaczenie zyskiwało przekonanie, że najwyższy wymiar kary powinien być środkiem wyjątkowym. Proces ten nie miał jednak charakteru nieprzerwanego. Wprowadzenie stanu wojennego i związane z nim ustawodawstwo szczególne pokazały, że w sytuacji kryzysu politycznego kara śmierci mogła ponownie stać się instrumentem ochrony ustroju i interesów państwa. W tym sensie lata 1981-1983 stanowią ważne przypomnienie, że ewolucji prawa karnego nie można oddzielić od historii politycznej.

Po 1984 roku widoczna stała się tendencja do dalszego ograniczania stosowania kary śmierci. W 1988 roku, po wprowadzeniu *moratorium*, powstała sytuacja charakterystyczna dla schyłkowego okresu funkcjonowania tej instytucji: kara śmierci nadal istniała w prawie, lecz

przestawała być karą wykonywaną. Rozbieżność pomiędzy jej formalnym obowiązywaniem a praktyką była jednym z etapów prowadzących do jej ostatecznego zniesienia.

Osoby skazane na karę śmierci nie tworzyły grupy jednorodnej. Różniły się charakterem przypisywanych im czynów, podstawą prawną skazania, okolicznościami spraw oraz sytuacją, w jakiej zapadały wobec nich wyroki. Wśród skazanych przeważali mężczyźni. Na 494 osób odnotowano jedynie 7 przypadków skazanych kobiet. W badanej grupie znajdowały się osoby bardzo młode, dopiero wchodzące w dorosłość, ale także ludzie, którzy przekroczyli 60. rok życia. Rozpiętość ta pokazuje, że za zbiorczą kategorią „skazanych na karę śmierci” kryły się bardzo różne biografie i historie procesowe. W większości spraw najwyższy wymiar kary był następstwem skazania za najcięższe przestępstwa przeciwko zdrowiu i życiu, w innych pozostawał związany z przepisami chroniącymi interesy i bezpieczeństwo państwa.

Z punktu widzenia skazanego samo wydanie wyroku nie oznaczało jeszcze ostatecznego rozstrzygnięcia. Pozostawało jeszcze postępowanie ułaskawieniowe, które mogło doprowadzić do zamiany wysokości wyroku. Znaczenie prawa łaski wykraczało poza formalną procedurę następującą po prawomocnym wyroku. Stanowiło jeden z mechanizmów pozwalających państwu odstąpić od wykonania własnej decyzji. Przeprowadzone badania pokazały, że z prawa łaski korzystano stosunkowo rzadko: spośród 363 rozpatrywanych przypadków 77 zakończyło się ułaskawieniem, podczas gdy w 286 odmówiono zastosowania prawa łaski.

Osobnego znaczenia nabiera kwestia wykonywania wyroków. Dopiero na tym etapie decyzja sądu przybierała postać nieodwracalną. Zdecydowana większość z 281 egzekucji została przeprowadzona przez powieszenie. Rozstrzelanie, odnotowane w 9 przypadkach, pozostawało sposobem wykonywania kary stosowanym wyjątkowo, związanym z właściwością sądownictwa wojskowego. Przepisy procesowe i wykonawcze określały szczegółowy sposób postępowania, kompetencje poszczególnych organów oraz rolę osób uczestniczących w egzekucji. Analiza praktyki wykonywania kary śmierci pozwala dostrzec, że nie była ona wyłącznie abstrakcyjną sankcją zapisaną w kodeksie. Angażowała kolejne instytucje państwa i prowadzącym od prawomocnego orzeczenia do fizycznego pozbawienia człowieka życia. Ważnym miejscem w tym mechanizmie zajmował kat, osoba pozostająca na samym końcu państwowej procedury karnej, a zarazem obciążona społecznym piętnem związanym z wykonywaniem egzekucji.

Historia kary śmierci ujawnia dzięki temu jeszcze jedną prawidłowość. Zmianom ulegał nie tylko zakres jej stosowania, lecz także sposób, w jaki państwo odnosiło się do samego aktu pozbawienia życia. Egzekucja, która dawniej była publicznym widowiskiem, z czasem została

całkowicie usunięta ze sfery publicznej i zamknięta w przestrzeni więziennej. Nie oznaczało to zaniku jej znaczenia, lecz zmianę sposobu, w jaki państwo manifestowało swoje prawo do karania. Przejście od publicznego wykonania kary do egzekucji przeprowadzanej w ścisłej tajemnicy można więc odczytywać jako jeden z elementów w podejściu do karania i relacji między państwem a jednostką.

Nie mniej ważna była zmiana zachodząca poza instytucjami państwa. Przez dekady rozwijała się refleksja nad granicami dopuszczalnej represji karnej, prawem do życia i godnością człowieka. Argumenty abolicjonistyczne stopniowo zyskiwały na znaczeniu, a następnie znajdowały odzwierciedlenie w rozwijających się europejskich i międzynarodowych standardach ochrony praw człowieka. Proces ten nie przebiegał równolegle ze zmianą społecznych przekonań. Przez długi czas znaczna część społeczeństwa pozostawała przywiązana do przekonania, że za najcięższe zbrodnie właściwą reakcją jest odebranie sprawcy życia. Pokazuje to, że zmiana prawa nie musi być prostym odbiciem dominujących poglądów społecznych. W przypadku kary śmierci przemiana norm prawnych w znacznej mierze wyprzedzała przemianę społecznej świadomości.

Ostateczne zniesienie kary śmierci było rezultatem nakładania się kilku procesów: zmian w prawie krajowym, przemian politycznych, rozwoju standardów ochrony praw człowieka oraz wieloletniej debaty. Uchwalony k.k. z 1997 roku zamknął etap, w którym państwo polskie zachowywało formalne prawo do wymierzenia i wykonania najwyższego wymiaru kary. Nie był to początek tej zmiany, lecz jej zakończenie, ponieważ droga do tego rozwiązania rozpoczęła się znacznie wcześniej. Stopniowo ograniczano zakres stosowania kary śmierci wskazując, że istnieją granice, których państwo nie powinno przekraczać nawet wobec sprawcy najcięższego przestępstwa.

Przeprowadzone badania pozwalają spojrzeć na karę śmierci nie tylko jako na instytucję prawa karnego, lecz jako na szczególne miejsce spotkania prawa i praktyki państwa, polityki i wymiaru sprawiedliwości, społecznych oczekiwań i praw jednostki. Najpełniej widać to właśnie przez pryzmat osób skazanych. Za statystyczną tabelą i decyzją organu państwa znajdował się człowiek, wobec którego uruchamiał się cały mechanizm najwyższej sankcji. Historia tego mechanizmu jest historią jego stopniowego ograniczania, aż do momentu, w którym państwo zrezygnowało z prawa do pozbawienia człowieka życia jako formy kary.

Zniesienie kary śmierci nie zakończyło dyskusji o karze śmierci. Spór o to, czy państwo może odebrać życie człowiekowi w odpowiedzi na popełnioną przez niego zbrodnię, powraca wraz ze szczególnie brutalnymi przestępstwami i silnymi emocjami społecznymi. Zmienił się

jednak punkt odniesienia, współczesna debata toczy się już nie wokół tego, jak wykonywać karę śmierci, lecz czy państwo w ogóle powinno mieć prawo do jej stosowania.

Bibliografia

I Źródła

Archiwa

Archiwum Akt Nowych w Warszawie

Akta Tadeusza Pióro

Akta Tomasza Strzembosza

Akta Wincentego Broniów-Orlińskiego

Centralny Zarząd Więziennictwa

Centralny Zarząd Zakładów Karnych

Kancelaria Rady Państwa

Komitet Centralny Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej

Ministerstwo Spraw Wewnętrznych w Warszawie

Ministerstwo Sprawiedliwości w Warszawie

Polska Agencja Prasowa

Prokuratura Generalna w Warszawie

Zbiór Tadeusza Walichnowskiego

Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej

Ministerstwo Spraw Wewnętrznych w Warszawie

Naczelna Prokuratura Wojskowa w Warszawie

Sąd Najwyższy w Warszawie

Sąd Wojewódzki dla m. st. Warszawy

Zarząd II Sztabu Generalnego Wojska Polskiego w Warszawie

Akty prawne

Konstytucje

1. Konstytucja Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej uchwalona przez Sejm Ustawodawczy w dniu 22 lipca 1952 r., Dz. U. z 1952 r., Nr 33, poz. 232.
2. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., Dz. U. z 1997 r., Nr 78, poz. 483 z późn. zm.

Ustawy

1. Ustawa z dnia 3 czerwca 1919 r. o komisji kodyfikacyjnej, Dz. Pr. P. P. z 1919 r., Nr 44, poz. 315.

2. Ustawa z dnia 30 czerwca 1919 r. w przedmiocie sądów doraźnych, Dz. U. z 1919 r., nr 55, poz. 341.
3. Ustawa z dnia 17 marca 1921 r. - Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej, Dz. U. z 1921 r., nr 44, poz. 267.
4. Ustawa z dnia 23 maja 1924 r. o powszechnym obowiązku wojskowym, Dz. U. z 1924 r., nr 61, poz. 609.
5. Ustawa z dnia 17 marca 1932 r. o chowaniu zmarłych i stwierdzaniu przyczyny zgonu, Dz. U. z 1932 r., nr 35, poz. 359.
6. Ustawa Konstytucyjna z dnia 23 kwietnia 1935 r., Dz. U. z 1935 r., nr 30, poz. 227.
7. Ustawa z 6 maja 1945 r. o wyłączeniu ze społeczeństwa polskiego wrogich elementów, Dz. U. z 1945 r., nr 17, poz. 96.
8. Ustawa Konstytucyjna z dnia 19 lutego 1947 r. o ustroju i zakresie działania najwyższych organów Rzeczypospolitej Polskiej, Dz. U. z 1947 r., nr 18, poz. 71, z późn. zm.
9. Ustawa z dnia 22 lutego 1947 r. o amnestii, Dz. U. z 1947 r., nr 20, poz. 78.
10. Ustawa z dnia 4 lutego 1950 r. o powszechnym obowiązku wojskowym, Dz. U. z 1950 r., nr 6, poz. 46.
11. Ustawa z dnia 20 lipca 1950 r. o zmianie prawa o ustroju sądów powszechnych, Dz. U. z 1950 r., nr 38, poz. 347.
12. Ustawa z dnia 28 października 1950 r. o zakazie posiadania walut obcych, monet złotych, złota i platyny oraz zaostrzeniu kar za niektóre przestępstwa dewizowe, Dz. U. z 1950 r., nr 50, poz. 460.
13. Ustawa z dnia 22 listopada 1952 r. o amnestii, Dz. U. z 1952 r., nr 46, poz. 309.
14. Ustawa z dnia 27 kwietnia 1956 r. o amnestii, Dz. U. z 1956 r., Nr 11, poz. 57.
15. Ustawa z dnia 13 listopada 1956 r. o zmianie organizacji naczelnych organów administracji publicznej w zakresie bezpieczeństwa publicznego, Dz. U. z 1956 r., nr 54, poz. 241.
16. Ustawa z dnia 21 stycznia 1958 r. o wzmożeniu ochrony mienia społecznego przed szkodami wynikającymi z przestępstwa, Dz. U. z 1958 r., nr 4, poz. 11.
17. Ustawa z dnia 28 marca 1958 r. o zmianie przepisów postępowania karnego, Dz. U. z 1958 r., nr 18, poz. 76.
18. Ustawa z dnia 30 stycznia 1959 r. o powszechnym obowiązku wojskowym, Dz. U. z 1959 r., Nr 14, poz. 75.
19. Ustawa z dnia 18 czerwca 1959 r. o odpowiedzialności karnej za przestępstwa przeciw własności społecznej, Dz. U. z 1959 r., Nr 36, poz. 228.
20. Ustawa z dnia 15 lutego 1962 r. o Sądzie Najwyższym, Dz. U. z 1962 r., nr 11 poz. 54.
21. Ustawa z dnia 22 kwietnia 1964 r. w sprawie wstrzymania biegu przedawnienia w stosunku do sprawców najcięższych zbrodni hitlerowskich popełnionych w okresie drugiej wojny światowej, Dz. U. z 1964 r., nr 15, poz. 86.
22. Ustawa z dnia 19 kwietnia 1969 r. Kodeks karny, Dz. U. z 1969 r., nr 13, poz. 94 z późn. zm.
23. Ustawa z dnia 19 kwietnia 1969 r. - Kodeks karny wykonawczy, Dz.U. z 1969 r. nr 13, poz. 98 z późn. zm.
24. Ustawa z dnia 19 kwietnia 1969 r. Kodeks postępowania karnego, Dz. U. z 1969 r., nr 13, poz. 96.

25. Ustawa z dnia 8 czerwca 1972 r. o ustroju sądów wojskowych, Dz. U. z 1972 r., 23, poz. 166.
26. Ustawa z dnia 10 lutego 1976 r. o zmianie Konstytucji Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej, Dz. U. z 1976 r., nr 5, poz. 29.
27. Ustawa z dnia 18 grudnia 1982 r. o szczególnej regulacji prawnej w okresie zawieszenia stanu wojennego, Dz. U. z 1982 r., nr 41, poz. 273.
28. Ustawa z dnia 20 lipca 1983 r. o zmianie Konstytucji Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej, Dz. U. z 1983 r., nr 39, poz. 175.
29. Ustawa z dnia 10 maja 1985 r. o zmianie niektórych przepisów prawa karnego i prawa o wykroczeniach, Dz.U. z 1985 r., Nr 23, poz. 100.
30. Ustawa z dnia 10 maja 1985 r. o szczególnej odpowiedzialności karnej, Dz.U. z 1985 r., Nr 23, poz. 101.
31. Ustawa z dnia 7 grudnia 1989 r. o amnestii, Dz. U. z 1989 r., Nr 64, poz. 390.
32. Ustawa z dnia 12 lipca 1995 r. o zmianie Kodeksu karnego, Kodeksu karnego wykonawczego oraz o podwyższeniu dolnych i górnych granic grzywien i nawiązek w prawie karnym, Dz. U. z 1995 r., nr 95, poz. 475.
33. Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. - Kodeks karny, Dz. U. z 1997 r., nr 88, poz. 553 z późn. zm.
34. Ustawa z dnia 22 listopada 2013 r. o postępowaniu wobec osób z zaburzeniami psychicznymi stwarzających zagrożenie życia, zdrowia lub wolności seksualnej innych osób, Dz. U. z 2014 r., poz. 24.

Umowy międzynarodowe i protokoły

1. Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności sporządzona w Rzymie dnia 4 listopada 1950 r., zmieniona następnie Protokołami nr 3, 5 i 8 oraz uzupełniona Protokołem nr 2, Dz. U. z 1993 r., nr 61, poz. 284.
2. Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych otwarty do podpisu w Nowym Jorku dnia 19 grudnia 1966 r., Dz. U. z 1977 r., nr 38, poz. 167.
3. Protokół nr 6 do Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności, dotyczący zniesienia kary śmierci, sporządzony w Strasburgu dnia 28 kwietnia 1983 r., Dz. U. z 2001 r., nr 23, poz. 266.
4. Drugi Protokół Fakultatywny do Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych w sprawie zniesienia kary śmierci, przyjęty w Nowym Jorku dnia 15 grudnia 1989 r., Dz. U. z 2014 r., poz. 891.
5. Protokół nr 13 do Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności dotyczący zniesienia kary śmierci we wszystkich okolicznościach, sporządzony w Wilnie dnia 3 maja 2002 r., Dz. U. z 2014 r., poz. 1155.
6. Oświadczenie rządowe z dnia 7 kwietnia 1993 r. w sprawie ratyfikacji przez Rzeczpospolitą Polską Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności, sporządzonej w Rzymie dnia 4 listopada 1950 r., zmienionej następnie Protokołami nr 3, 5 i 8 oraz uzupełnionej Protokołem nr 2, Dz. U. z 1993 r., nr 61, poz. 285.

7. Oświadczenie rządowe z dnia 7 kwietnia 1993 r. w sprawie deklaracji o uznaniu kompetencji Europejskiej Komisji Praw Człowieka oraz jurysdykcji Europejskiego Trybunału Praw Człowieka, Dz. U. z 1993 r., nr 61, poz. 286.

Dekrety

1. Dekret Naczelnego Wodza Wojsk Polskich z dnia 5 grudnia 1918 r., Dz. R.W. z 1918 r., nr 1, poz. 234.
2. Dekret z dnia 3 stycznia 1919 r. o przepisach dla wojennych sądów doraźnych, Dz. R.W. z 1919 r., nr 1, poz. 5.
3. Dekret Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 29 września 1936 r. - Kodeks wojskowego postępowania karnego, Dz. U. z 1936 r., nr 76, poz. 537.
4. Dekret Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 22 listopada 1938 r. o ochronie niektórych interesów Państwa, Dz. U. z 1938 r., nr 91, poz. 623.
5. Dekret PKWN z dnia 31 sierpnia 1944 r. o wymiarze kary dla faszystowsko-hitlerowskich zbrodniarzy winnych zabójstw i znęcania się nad ludnością cywilną i jeńcami oraz dla zdrajców Narodu Polskiego, Dz. U. z 1944 r., nr 4, poz. 16.
6. Dekret PKWN z dnia 12 września 1944 r. o specjalnych sądach karnych dla spraw zbrodniarzy faszystowsko-hitlerowskich, Dz. U. z 1944 r., nr 4, poz. 21.
7. Dekret PKWN z dnia 23 września 1944 r. - Kodeks Karny Wojska Polskiego, Dz. U. z 1944 r., nr 6, poz. 27 z późn. zm.
8. Dekret PKWN z dnia 23 września 1944 r. - Prawo o ustroju Sądów Wojskowych i Prokuratury Wojskowej, Dz. U. z 1944 r., nr 6, poz. 29.
9. Dekret PKWN z dnia 25 października 1944 r. o zwalczaniu spekulacji wojennej, Dz. U. z 1944 r., nr 9, poz. 49.
10. Dekret PKWN z dnia 30 października 1944 r. o ochronie Państwa, Dz. U. z 1944 r., Nr 10, poz. 50.
11. Dekret PKWN z dnia 4 listopada 1944 r. o środkach zabezpieczających w stosunku do zdrajców Narodu, Dz. U. z 1944 r., nr 11, poz. 54.
12. Dekret PKWN z dnia 1 grudnia 1944 r. o częściowej zmianie Kodeksu Postępowania Karnego, Dz. U. z 1944 r., nr 13, poz. 70.
13. Dekret z dnia 28 lutego 1945 r. o wyłączeniu ze społeczeństwa polskiego wrogich elementów, Dz. U. z 1945 r., nr 7, poz. 30.
14. Dekret z dnia 23 czerwca 1945 r. – Kodeks Wojskowego Postępowania Karnego, Dz. U. z 1945 r., nr 36, poz. 216 ze zm.
15. Dekret z dnia 16 listopada 1945 r. o przestępstwach szczególnie niebezpiecznych w okresie odbudowy Państwa, Dz. U. z 1945 r., nr 53, poz. 300.
16. Dekret z dnia 16 listopada 1945 r. o postępowaniu doraźnym, Dz. U. z 1945 r., nr 53, poz. 301.
17. Dekret z dnia 16 listopada 1945 r. o utworzeniu i zakresie działania Komisji Specjalnej do walki z nadużyciami i szkodnictwem gospodarczym, Dz. U. z 1945 r., nr 53, poz. 302.
18. Dekret z dnia 13 czerwca 1946 r. o przestępstwach szczególnie niebezpiecznych w okresie odbudowy Państwa, Dz. U. z 1946 r., nr 30, poz. 192 z późn. zm.

19. Dekret z dnia 5 sierpnia 1949 r. o ochronie wolności sumienia i wyznania, Dz. U. z 1949 r., nr 45, poz. 334.
20. Dekret z dnia 4 marca 1953 r. o wzmożeniu ochrony własności społecznej, Dz. U. z 1953 r., nr 17, poz. 68.
21. Dekret Rady Państwa z dnia 1977 r. o amnestii, Dz. U. z 1977 r., Nr 24, poz. 102.
22. Dekret z dnia 12 grudnia o stanie wojennym, Dz. U. z 1981 r. Nr 29 poz. 154.
23. Dekret z dnia 12 grudnia 1981 r. o postępowaniach szczególnych w sprawach o przestępstwa i wykroczenia w czasie obowiązywania stanu wojennego, Dz. U. z 1981 r., nr 29, poz. 156.

Rozporządzenia

1. Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości i Ministra Spraw Wewnętrznych z dnia 21 lipca 1919 r., dotyczące wykonania ustawy w przedmiocie sądów doraźnych, Dz. U. z 1919 r., nr 60, poz. 362.
2. Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 13 grudnia 1927 r. o wykonaniu wyroków śmierci, wydanych przez sądy karne powszechne, Dz. U. z 1927 r., nr 112, poz. 947.
3. Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 19 marca 1928 r. – Kodeks postępowania karnego, Dz. U. z 1928 r., nr 33, poz. 313 ze zm.
4. Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z 19 marca 1928 r. o postępowaniu doraźnym, Dz. U. z 1928 r., nr 33, poz. 315.
5. Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 22 marca 1928 r. w sprawie kodeksu karnego wojskowego, Dz. U. z 1928 r., nr 36, poz. 328.
6. Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 2 września 1931 r. o wprowadzeniu postępowania doraźnego, Dz. U. z 1931 r., nr 79, poz. 622.
7. Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 21 października 1932 r. – Kodeks karny wojskowy, Dz. U. z 1932 r., nr 91, poz. 765.
8. Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 21 października 1932 r. - Przepisy wprowadzające kodeks karny wojskowy, Dz. U. z 1932 r., Dz. U. z 1932 r., nr 91, poz. 766.
9. Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 11 lipca 1932 r. - Kodeks karny, Dz.U. z 1932 r., Nr 60, poz. 571.
10. Rozporządzenie Prezydenta z dnia 24 października 1934 r. o niektórych przestępstwach przeciwko bezpieczeństwu Państwa, Dz. U. z 1934 r., nr 94, poz. 851.
11. Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 31 maja 1975 r. w sprawie utworzenia sądów wojewódzkich i sądów rejonowych oraz ustalenia ich siedzib i obszarów właściwości, Dz. U. z 1975 r., Nr 18, poz. 99.
12. Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 15 grudnia 1975 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie utworzenia sądów wojewódzkich i sądów rejonowych oraz ustalenia ich siedzib i obszarów właściwości, Dz. U. 1975, nr 46, poz. 253.
13. Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 18 sierpnia 1983 r. w sprawie szczegółowego zakresu działania Ministra Spraw Wewnętrznych, Dz. U. z 1983 r., nr 48, poz. 216.

Obwieszczenia

14. Obwieszczenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 31 października 1946 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu dekretu z dnia 22 stycznia 1946 r. o Najwyższym Trybunale Narodowym, Dz. U. z 1946 r., nr 59, poz. 327.
15. Obwieszczenie Ministra Obrony Narodowej z dnia 23 maja 1956 r. o ogłoszeniu jednolitego tekstu Kodeksu Wojskowego Postępowania Karnego, Dz. U. z 1956 r., nr 22, poz. 103.

Uchwały

1. Uchwała Prezydium Rządu z dnia 27 września 1950 r. w sprawie opracowania nowych kodeksów Polski Ludowej - karnego i cywilnego, M. P. z 1950 r., nr 106, poz. 1339.
2. Uchwała nr 60/76 Rady Państwa z dnia 8 lipca 1976 r. w sprawie postępowania ułaskawieniowego.
3. Uchwała Rady Państwa z dnia 20 grudnia 1982 r. w sprawie szczególnych zasad postępowania ułaskawieniowego.
4. Uchwała Rady Państwa z dnia 20 lipca 1983 r. w sprawie zniesienia stanu wojennego, Dz. U. z 1983 r., nr 39, poz. 178.

Zarządzenia

1. Zarządzenie Rady Administracyjnej Królestwa Polskiego z 1848 r. o wykonywaniu kary śmierci, Dz. P. K. P., t. 41, 1848.
2. Zarządzenie Tymczasowe nr 66 Dyrektora Centralnego Zarządu Więziennictwa z dnia 8 maja 1956 r. w sprawie chowania zwłok więźniów straconych na podstawie wyroku sądowego.
3. Zarządzenie Prezesa Rady Ministrów nr 227 z dnia 23 sierpnia 1956 r. w sprawie powołania Komisji Kodyfikacyjnej przy Ministrze Sprawiedliwości, M.P. z 1956 r., nr 70, poz. 856.
4. Zarządzenie nr 94/59/U Ministra Sprawiedliwości i Prokuratora Generalnego PRL z dnia 6 listopada 1959 r. w sprawie wykonywania wyroków śmierci orzeczonych przez sądy powszechne.
5. Zarządzenie nr 7/59/Tjn Ministra Sprawiedliwości z dnia 31 grudnia 1959 r. w sprawie wykazu wiadomości, dokumentów lub innych przedmiotów zakwalifikowanych jako tajne specjalnego znaczenia lub tajne.
6. Zarządzenie nr 115/59/U Ministra Sprawiedliwości z dnia 31 grudnia 1959 r. w sprawie postępowania ze zwłokami osób zmarłych w czasie odbywania kary pozbawienia wolności oraz osób straconych na podstawie wyroków śmierci.
7. Zarządzenie Ministra Obrony Narodowej i Sprawiedliwości oraz Prokuratora Generalnego PRL z dnia 5 stycznia 1961 r. w sprawie wykonywania wyroków sądów wojskowych orzekających karę śmierci.

8. Zarządzenie nr 057/64 Ministra Sprawiedliwości z dnia 8 maja 1964 r. w sprawie powołania sztabu kierującego działalnością operacyjno-dochodzeniową w sprawie o przestępstwa w przetwórstwie i obrocie mięsem.
9. Zarządzenie nr 39/70/P Ministra Sprawiedliwości z dnia 26 czerwca 1970 r. w sprawie wykonywania kary śmierci orzeczonej przez sądy powszechne.
10. Zarządzenie nr 39/71/P Ministra Sprawiedliwości z dnia 21 maja 1971 r. w sprawie wykonywania kary śmierci orzeczonej przez sądy wojskowe.
11. Zarządzeniem Ministra Sprawiedliwości z dnia 29 marca 1984 r. w sprawie postępowania ze zwłokami osób zmarłych w zakładach karnych w czasie odbywania pozbawienia wolności oraz osób straconych na podstawie wyroków orzekających karę śmierci, Dz. Urz. Min. Spraw. z 1984 r., nr 3, poz. 15.
12. Zarządzenie nr 16 Prezesa Rady Ministrów z dnia 14 maja 1987 r. zgodnie z opublikowanym programem prac legislacyjnych rządu na lata 1988-1990.

Instrukcje

1. Instrukcja nr 1/59/Tjn. Dyrektora Centralnego Zarządu Więziennictwa Ministerstwa Sprawiedliwości z dnia 17 listopada 1959 r. w sprawach związanych z wykonaniem wyroków śmierci orzeczonych przez sądy powszechne.
2. Instrukcja nr 01 Dyrektora Centralnego Zarządu Więziennictwa z dnia 15 lipca 1961 r. w sprawach związanych z wykonywaniem wyroków śmierci orzeczonych przez sądy wojskowe.
3. Instrukcja nr 01 Dyrektora Centralnego Zarządu Zakładów Karnych z dnia 15 czerwca 1971 r. w sprawie szczegółowych zasad i trybu wykonywania kary śmierci, w których osadza się skazanych na karę śmierci i miejsc wykonywania tej kary.
4. Instrukcja nr 01 Dyrektora Centralnego Zarządu Zakładów Karnych z dnia 15 października 1975 r. w sprawie szczegółowych zasad i trybu wykonywania kary śmierci, w których osadza się skazanych na karę śmierci i miejsc wykonywania tej kary

Roczniki, sprawozdania, statystyki

1. CBOS, *Komunikat z badań: Demokracja i prawo*, nr BS/366/73/92, Warszawa 1992.
2. CBOS, *Komunikat z badań: Młodzież wobec dylematów moralnych i norm obyczajowych*, nr BS/347/56/92, Warszawa 1992.
3. CBOS, *Komunikat z badań: Poczucie zagrożenia przestępczością w społeczeństwie polskim*, nr BS/46/41/94, Warszawa 1994.
4. CBOS, *Komunikat z badań: Prawo – praworządność – państwo prawa*, nr BS/90/79/94, Warszawa 1994.
5. CBOS, *Komunikat z badań: Sposoby walki z przestępczością*, nr BS/71/71/96, Warszawa 1996.
6. CBOS, *Komunikat z badań: czy w Polsce żyje się bezpiecznie? Przestępczość nieletnich i stosunek do kary śmierci*, nr BS/67/67/97, Warszawa 1997.
7. CBOS, *Komunikat z badań: Stosunek do kary śmierci*, nr BS/8/99, Warszawa 1999.

8. CBOS, *Komunikat z badań: Czy w Polsce żyje się bezpiecznie?*, nr BS/63/2000, Warszawa 2000.
9. CBOS, *Komunikat z badań: Poczucie bezpieczeństwa, ocena pracy policji i stosunek do kary śmierci w niektórych krajach Europy Środkowej i Wschodniej*, nr BS/130/2002, Warszawa 2002.
10. CBOS, *Komunikat z badań: Poczucie zagrożenia przestępczością i stosunek do kary śmierci*, nr BS/53/2004, Warszawa 2004.
11. CBOS, *Komunikat z badań: Opinie o karze śmierci*, nr BS/51/2007, Warszawa 2007.
12. CBOS, *Komunikat z badań: Poczucie bezpieczeństwa, zagrożenie przestępczością i stosunek do kary śmierci*, nr BS/60/2011, Warszawa 2011.
13. CBOS, *Komunikat z badań: Polacy o bezpieczeństwie w kraju i w miejscu zamieszkania*, nr 65/2015, Warszawa 2015.
14. *Międzynarodowa Statystyczna Klasyfikacja Chorób i Problemów Zdrowotnych*, X Rewizja, Tom I, wydanie 2008.
15. *Prawomocne skazania osób dorosłych w latach 1946-2018*, Warszawa 2020.

Artykuły prasowe

Dzienniki

„Dziennik Bałtycki” (1945-)
„Dziennik Białostocki” (1919-1939)
„Dziennik Polski” (1945-)
„Dziennik Wieczorny” (1946-1991)
„Dziennik Zachodni” (1945-)
„Express Ilustrowany” (1956-)
„Express Poznański” (1946-1999)
„Express Wieczorny” (1946-1999)
„Gazeta Krakowska” (1949-)
„Gazeta Lubuska” (1975-)
„Gazeta Prawna” (1994-2009)
„Gazeta Zielonogórska” (1957-1975)
„Głos Pomorza” (1975-)
„Głos Robotniczy” (1945-1990)
„Głos Wielkopolski” (1945-)
„Goniec Częstochowski” (1920-1939)
„Ilustrowany Kurier Polski” (1945-2003)
„Kurier Polski” (1945-1993)
„Kurier Szczeciński” (1945-)
„Kurier Warszawski” (1945-1958)
„Nowa Trybuna Opolska” (1993-)
„Przegląd Tygodniowy” (1866-1904)
„Rzeczpospolita” (1982-)

„Słowo Ludu” (1949-1990)
 „Super Express” (1991-)
 „Sztandar Ludu” (1956-1970)
 „Trybuna Ludu” (1948-1990)
 „Trybuna Robotnicza” (1945-1990)
 „Trybuna Śląska” (1990-2004)
 „Życie Warszawy” (1944-2002)

Tygodniki, Miesięczniki, Kwartalniki

„Kultura” (1963-1981)
 „Miliarder” (1993-1994)
 „Pamięć.pl” (2012-)
 „Polityka” (1957-)
 „Przegląd Powszechny” (1956-2012)
 „Przekrój” (1990-2013; 2016-)
 „Tygodnik Solidarność” (1981-1983; 1989-)
 „Wprost” (1982-)
 „Życie” (1996-2005)
 „Życie Literackie” (1951-1990)

II Literatura przedmiotu

Pozycje zwarte

1. Andrejew I., Lernell L., Sawicki J., *Prawo karne Polski Ludowej. Wiadomości ogólne*, Warszawa 1954.
2. Andrzejczyk J., *Spowiedź polskiego kata*, Warszawa 1992.
3. Antczak A., Warecha J., *Pitaval łódzki*, Łódź 1994.
4. *Atlas wyborczy Polski*, red. M. Kowalski, P. Śleszyński, Warszawa 2018.
5. Awłasewicz T., *Łowcy szpiegów. Polskie służby kontra CIA*, Warszawa 2018.
6. Bagiński W., *Wywiad cywilny Polski Ludowej w latach 1945-1961*, t. 1, Warszawa 2017.
7. Bagiński W., *Wywiad cywilny Polski Ludowej w latach 1945-1961*, t. 2, Warszawa 2017.
8. Baranowski B., *Procesy czarownic w Polsce w XVII i XVIII wieku*, Łódź 1952.
9. Bardach J., Leśnodorski B., Pietrzak M., *Historia ustroju i prawa polskiego*, Warszawa 2009.
10. Bardach J., *Themis a Klio, czyli prawo a historia*, Warszawa 2001.
11. Bartoszewski W., *1859 dni Warszawy*, Kraków 2008.
12. Bartoszewski W., *Warszawski pierścień śmierci 1939-1944*, Warszawa 1970.
13. Bartula P., *Kara śmierci – powracający dylemat*, Kraków 1998.
14. Bartusiak B., *Kara śmierci w świetle sporu o racjonalizację kary*, Warszawa 2011.
15. Beccaria C., *O przestępstwach i karach*, Warszawa 1959.
16. Biegański Z., *Sądownictwo i skazani na śmierć z przyczyn politycznych w województwie pomorskim (bydgoskim) w latach 1945-1956*, Bydgoszcz 2003.

17. Biegański Z., *W smudze kainowego cienia: skazani na śmierć przez sądy wojskowe na obszarze województwa pomorskiego (bydgoskiego) w latach 1945-1954*, Bydgoszcz 2000.
18. Böhler J., *Zbrodnie Wehrmachtu w Polsce*, Kraków 2009.
19. Bojarski M., Giezek J., Lelental Z., *Prawo karne materialne: część ogólna, część szczególna*, Warszawa 2007.
20. Bombicki M. R., *Polski Październik 56. Początek drogi*, Poznań 1993.
21. Bonda K., *Polskie morderczynie*, Warszawa 2008.
22. Borodziej W., *Terror i polityka: policja niemiecka a polski ruch oporu w GG 1939-1944*, Warszawa 1985.
23. Bortlik-Dźwierzynska M., Niedurny M., *Uciekinierzy z PRL*, Katowice–Warszawa 2009.
24. *Brudne wspólnoty*, red. K. Nawrocki, D. Wicenty, Gdańsk–Warszawa 2018.
25. Brzezicki K., *Zapis zbrodni. Relacje z poznańskich sal sądowych*, Poznań 2006.
26. Bujanicka A., Dutkiewicz D., *Zdarzenia Leszka P.*, Kraków 1996.
27. Całkiewicz M., *Modus operandi sprawców zabójstw*, Warszawa 2010.
28. Cenckiewicz S., *Atomowy szpieg: Ryszard Kukliński i wojna wywiadów*, Poznań 2014.
29. Cenckiewicz S., *Długie ramie Moskwy. Wywiad wojskowy Polski Ludowej 1943-1991 (wprowadzenie do syntezy)*, Poznań 2011.
30. Cieniuszek H., *Zbrodnie hitlerowskie w Polsce*, Warszawa 1971.
31. Ciosek M., *Psychologia sądowa i penitencjarna*, Warszawa 2001.
32. Czerwiński A., Gradoń K., *Seryjni mordercy*, Warszawa 2001.
33. Czochron S., *Dysertacja o prawie kryminalnym... O wymiarze sprawiedliwości kryminalnej. Z przedmową Jana Widackiego*, Kraków 2009.
34. Czornyj M., *Zimny chirurg*, Poznań 2020.
35. Daszkiewicz A., *Przestępstwa przeciwko życiu i zdrowiu. Rozdział XIX Kodeksu karnego. Komentarz*, Warszawa 2000.
36. Datner S., *Zbrodnie Wehrmachtu na jeńcach wojennych w II wojnie światowej*, Warszawa 1961.
37. *Dekret sierpniowy jako narzędzie rozliczeń z kolaboracją i zbrodniami niemieckimi okresu II wojny światowej*, red. A. Dziurok, P. Piątek, Warszawa 2025.
38. *Deportacje i przemieszczenia ludności polskiej w głąb ZSRR 1939-1945*, red. T. Walichnowski, Warszawa 1989.
39. Derenda J., Sygit B., *Pitaval Bydgoski*, Bydgoszcz 1985.
40. Doda Z., *Rewizja nadzwyczajna w polskim procesie karnym*, Warszawa 1972.
41. Dyniewski T., *Zbrodnie. Zdrada. Kara. Pitaval Śląski*, Katowice 1986.
42. Dziadzio A., *Powszechna historia prawa*, Warszawa 2008.
43. Dzieszynski T., *Miłość, pieniądze i śmierć. Pitaval rzeszowski*, Rzeszów 1984.
44. Eisler J., „*Polskie miesiące*” czyli kryzys(y) w PRL, Warszawa 2008.
45. Eisler J., *Grudzień 1970. Geneza, przebieg, konsekwencje*, Warszawa 2000.
46. Eisler J., *Zarys dziejów politycznych Polski 1944-1989*, Warszawa 1992.
47. *Evangelium vitae*” dobra nowina w życiu ludzkim, red. J. Brusilo, Kraków 1995.
48. Fajkowski J., Religa J., *Zbrodnie hitlerowskie na wsi polskiej 1939-1945*, Warszawa 1981.
49. Farrington K., *Historia kar i tortur*, tłum. T. Gardocka, Warszawa 1997.

50. Florek M., Radziejewski S., *Niezwykły przestępca. Sprawa Karola Kota*, Warszawa 1969.
51. Foucault M., *Nadzorować i karać: narodziny więzienia*, tłum. T. Komendant, Warszawa 2009.
52. Fromm E., *Anatomia ludzkiej destrukcyjności*, tłum. J. Karłowski, Poznań 1998.
53. Gardocki L., *Prawo karne*, Warszawa 2011.
54. Gasztold-Seń P., *Zabójcze układy. Służby PRL i międzynarodowy terroryzm*, Warszawa 2017.
55. Gawliński A., *Nekrofil. Edmund Kolanowski. Zimny chirurg*, Gdańsk 2021.
56. Gawliński A., *Potwór. Stefan Rachubiński – morderca kobiet*, Gdańsk 2025.
57. Gawliński A., *Szatan. Mariusz T. – morderca chłopców*, Gdańsk 2024.
58. Gawliński A., *Wampir. Joachim Knychała – seryjny morderca kobiet*, Gdańsk 2022.
59. Gawliński A., *Władca Much. Bogdan Arnold – seryjny morderca kobiet*, Gdańsk 2023.
60. Gołębiowski J., *Profilowanie kryminalne*, Warszawa 2008.
61. Grabarczyk G., *Przestępczość gospodarcza na tle przemian ustrojowych w Polsce*, Toruń 2002.
62. Grabarczyk T., *Na gardle karania. Kara śmierci w średniowiecznej Polsce*, Warszawa 2008.
63. Gradoń K., *Zabójstwo wielokrotne, Profilowanie kryminalne*, Warszawa 2010.
64. Gruba J., *ANNA. Sprawca zabójstw*, Warszawa 1984.
65. Grześkowiak A., *Kara śmierci w polskim prawie karnym*, Toruń 1982.
66. Grzybowski J., *Białoruski ruch niepodległościowy w czasie II wojny światowej*, Warszawa 2021.
67. Gurgul J., *Śledztwa w sprawach zabójstwa*, Warszawa 1977.
68. Gurgul J., *Uwagi o wykrywalności i czynnościach śledczych w sprawach o zabójstwa*, Warszawa 1972.
69. Hanausek T., *Kryminalistyka. Zarys wykładu*, Kraków 2000.
70. Hanus W., *Zbrodnia (nie)osądzona. Losy żandarmów niemieckich biorących udział w mordzie na rodzinie Ulmów i ukrywanych przez nich Żydach*, Warszawa–Rzeszów 2025.
71. Hernik-Pikulska B., *Kara śmierci: studium socjologiczne*, Kraków 2006.
72. *Historia Polski w liczbach: Państwo – Wojsko*, red. A. Jezierski, Warszawa 1999.
73. *Historia ustroju i prawa w Polsce 1773/1795-1918*, red. M. Kallas, M. Krzymkowski, Warszawa 2006.
74. Hołyst B., *Kryminologia*, Warszawa 2000.
75. Hołyst B., *Psychologia kryminalistyczna*, Warszawa 2004.
76. Hołyst B., *Wiktymologia*, Warszawa 2006.
77. Hula R., *Glina*, Gdynia 2013.
78. Imieliński K., *Zaburzenia psychoseksualne*, Warszawa 1977.
79. Iwanicki E., *Proces szatana*, Łódź 1990.
80. Jakubowski J., *Policjant. Okrutne zbrodnie, głośne śledztwa, o których mówiła cała Polska*, Poznań 2014.
81. Jałoszyński K., *Terroryzm czy terror kryminalny w Polsce?*, Warszawa 2001.
82. Jarosz D., Pasztor M., *Afera mięsna. Fakty i konteksty*, Toruń 2004.
83. Jastrzębski J., *Bestie. Zbrodnie i kary*, Frampol 2017.

84. Jastrzębski W., *Okupacyjne losy ziem polskich wcielonych do III Rzeszy (1939-1945)*, Bydgoszcz 2017.
85. Juliusz Makarewicz. *Kodeks karny z komentarzem*, red. A. Grześkowiak, K. Wiak, Lublin 2012.
86. Jury R., Szafar T., *Pitaval polityczny 1918-1939*, Warszawa 1971.
87. Kaczmarczyk-Kłak K., *Prawo łaski w Polsce na tle porównawczym. Dawniej i współcześnie*, Rzeszów 2013.
88. Kaczyńska E., *Ludzie ukarani. Więzienia i systemy kar w Królestwie Polskim 1815-1914*, Warszawa 1991.
89. Kadell F., *Kłamstwo katyńskie. Historia pewnej manipulacji. Fakty, dokumenty, świadkowie*, Wrocław 2008.
90. Kallas M., *Historia ustroju Polski X-XX w.*, Warszawa 2008.
91. *Kara śmierci w starożytnym Rzymie*, red. H. Kowalski, M. Kuryłowicz, Lublin 1996.
92. *Kara śmierci. Historia. Prawo. Etyka*, red. A. Mazurek, Lublin 2006.
93. *Kary długoterminowe: polityka karna, wykonywanie, warunkowe zwolnienia*, red. T. Gardocka, Warszawa 2006.
94. Kellaway J., *Historia tortur i egzekucji*, tłum. E. Ressel, Poznań 2009.
95. Kirzyński J., *Alfabet zbrodni. Wyroki śmierci wykonane w Polsce po 1945 roku*, Warszawa 2020.
96. Kirzyński J., *Alfabet zbrodni 2. Wyroki wykonane w pierwszych latach Polski Ludowej*, Warszawa 2024.
97. Klich J., *Parada złoczyńców: pitaval podkarpacki*, Rzeszów 2006.
98. Koder P., *Wampir z Bytowa*, Warszawa 2014.
99. Kołakowski P., *NKWD i GRU na ziemiach polskich. Kulisy wywiadu i kontrwywiadu*, Warszawa 2002.
100. Komar M., *Prośba o dobrą śmierć*, Warszawa 1993.
101. *Konstytucje w Polsce: 1791-1990*, oprac. T. Kołodziejczyk i M. Pomianowska, Warszawa 1990.
102. *Komunistyczne prawo karne Polski Ludowej*, red. A. Grześkowiak, Lublin 2007.
103. Koper S., *Polscy terroryści i zamachowcy. Od powstania styczniowego do III RP*, Warszawa 2019.
104. Koprowska-Głowacka A., *Czarownice z Pomorza i Kujaw*, Gdynia 2010.
105. Kowalik H., *PeeReL zza krat. Głośne sprawy sądowe z lat 1945-1989*, Warszawa 2018.
106. Kowalski J., *Gestapo w Polsce. Tajniki szpiegostwa III Rzeszy*, książka audio, Storybox 2023.
107. Kozak E., *Pamiętniki wampira*, Warszawa 2003.
108. Krajewski R., *Prawne kontrowersje ochrony życia człowieka: studium z prawa polskiego i kanonicznego*, Płock 2004.
109. Krzyżagórski K., *Pitaval wrocławski*, Wrocław 1974.
110. *Księga świadectw: skazani na karę śmierci w czasach stalinowskich i ich losy*, red. K. Madej, J. Żaryn, J. Żurek, Warszawa 2003.
111. Kula M., *Krótki raport o użytkowaniu historii*, Warszawa 2020.
112. Kunert A., *Katyń – ocalona pamięć*, Kraków 2007.
113. Kunicki K., Ławecki T., *Afery gospodarcze PRL*, Warszawa 2017.

114. Kunicki K., Ławecki T., *Zagadki kryminalne PRL*, Ożarów Mazowiecki 2022.
115. Kurczewski J., *Prawo prymitywne. Zjawiska prawne w społeczeństwach przedpaństwowych*, Warszawa 1973.
116. Kuśmierski S., *Opinia publiczna. Wprowadzenie do teorii*, Warszawa 1997.
117. Larek M., *Martwe ciała*, Łódź 2019.
118. Lernell L., *Podstawowe zagadnienia penalogii*, Warszawa 1977.
119. Leszczyński J., *Zabójstwa na tle seksualnym w Polsce: studium kryminologiczne*, Wrocław 1991.
120. Lew-Starowicz L., *Seksuologia sądowa*, Warszawa 2014.
121. Libionka D., *Zagłada Żydów w Generalnym Gubernatorstwie: zarys problematyki*, Lublin 2017.
122. Lityński A., *Historia prawa Polski Ludowej*, Warszawa 2013.
123. Lityński A., *O prawie i sądach początków Polski Ludowej*, Białystok 1999.
124. Lityński A., *Pół wieku kodyfikacji prawa w Polsce (1919-1969). Wybrane zagadnienia*, Tychy 2001.
125. Lityński A., *Prawo Rosji i ZSRR 1917-1991*, Warszawa 2010.
126. Łuczak A., *Czary i czarownice wczoraj i dziś*, Tarnów 1993.
127. Machcewicz P., *Polski rok 1956*, Warszawa 1993.
128. Maciejewski T., *Historia ustroju i prawa sądowego Polski*, 5. wydanie zmienione, Warszawa 2017.
129. Madej K., *Bezradność lub represja. Władze wobec przestępczości gospodarczej w PRL 1956-1970*, Warszawa 2010.
130. Majchrzak G., *Stan wojenny. Historia znana, mniej znana i nieznana*, Katowice–Warszawa 2024.
131. Majchrzyk Z., *Zabójczynie i zabójcy: osobowość, motywy, uwarunkowania sytuacyjne. Analiza z perspektywy psychologicznego orzecznictwa sądowego*, Wydawnictwo Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego, Warszawa 2008.
132. Makowski W., *Prawo karne. O przestępstwach w szczególności. Wykład porównawczy prawa karnego austriackiego, niemieckiego i rosyjskiego obowiązującego w Polsce*, Warszawa 1924.
133. Maksimiuk D., *Rok 1956 w Polsce. Sądy, prokuratury, prawo karne*, Białystok 2016.
134. Marc A., *The Death Penalty in European Countries: Report*, Council of Europe, Strasbourg 1962.
135. Marek A., *Prawo karne*, Warszawa 2003.
136. Marszałek P., *Polskie prawo stanów szczególnych 1918-1939: wybór źródeł*, Wrocław 2004.
137. Matyja R., *Państwowość PRL w polskiej refleksji politycznej lat 1950-1980*, Kraków 2007.
138. Mazurek A., *Kara śmierci: historia, prawo, etyka*, Lublin 2006.
139. McMahan J., *Etyka zabijania*, tłum. J. Bednarek, K. Kuś, Warszawa 2012.
140. Meindl R., *Gauleiter Prus Wschodnich. Erich Koch – biografia polityczna*, Poznań 2022.
141. Meler J. S., *Wykonawcy wyroków śmierci w Polsce w XX wieku. Historia nieznana*, Kraków 2021.
142. Michnikowska A., *Wymiar sprawiedliwości w Polsce w latach 1944-1950*, Gdańsk 2008.

143. Mielnik D., *Kara śmierci w polskim prawie karnym. Refleksje historyczno-dogmatyczne*, Łódź 2017.
144. *Między humanitaryzmem a totalitaryzmem. Studia z dziejów prawa karnego*, red. A. Lityński, Tychy 2002.
145. Mitera M., Zubik M., *Kara śmierci w świetle doświadczeń współczesnych systemów prawnych*, Warszawa 1998.
146. Moczarski K., *Rozmowy z katem*, Kraków 2018.
147. Moir A., Jessel D., *Zbrodnia rodzi się w mózgu. Zagadka biologicznych uwarunkowań przestępczości*, tłum. H. Jankowska, Warszawa 1998.
148. Molenda J., *Ucieczki z PRL*, Warszawa 2015.
149. Moore M. J., *Powiesić, wybebeszyć i poćwiartować, czyli historia egzekucji*, Kraków 2019.
150. Murzynowski A., Rezler J., *Wymiar sprawiedliwości w latach 1944-1970*, Warszawa 1972.
151. Murzynowski A., *Ułaskawienia w Polsce Ludowej*, Warszawa 1965.
152. Musiał F., *Ministerstwo terroru. Urząd Bezpieczeństwa i Służba Bezpieczeństwa 1944-1990*, Kraków 2024.
153. *Myśl polityczna w Polsce w XX–XXI wieku. Wybrane problemy*, red. H. Cimek, Rzeszów 2010.
154. Niewiński K., *PZPR a sądownictwo w latach 1980-1985. Próby powstrzymania „solidarnościowej” rewolucji*, Białystok 2016.
155. Nowak Z., *24 razy dożywocie. Rozmowy twarzą w twarz*, Warszawa 2024.
156. Nowak Z., *Kara śmierci w Polsce. Wybór czy konieczność?*, Warszawa 2022.
157. *O prawie i jego dziejach księgi dwie. Studia ofiarowane profesorowi Adamowi Lityńskiemu w czterdziestopięciolecie pracy naukowej i siedemdziesięciolecie urodzin. Księga II*, red. M. Mikołajczyk, J. Ciąga, P. Fiedorczyk, A. Stawarska-Rippel, T. Adamczyk, A. Drogoń, K. Kuźmich, Białystok–Katowice 2010.
158. *Oblicza marca 1968*, red. K. Rokicki, S. Stępień, Warszawa 2004.
159. *Okupacja sowiecka ziem polskich 1939-1941*, red. P. Chmielowiec, Rzeszów–Warszawa 2005.
160. Omilianowicz M., *Bestia. Studium zła*, Warszawa 2016.
161. Omilianowicz M., *Wampir. Jak rodzi się zło*, Kampania Mediowa, Warszawa 2021.
162. *Opozycja PRL. Słownik biograficzny 1956-89*, t. 3, red. J. Skorzyński, Warszawa 2006.
163. Osiadacz M., *Sąd orzekł...*, Warszawa 1971.
164. Ostafiński-Bodler R., *Sądy Wojskowe w Polskich Siłach Zbrojnych i ich kompetencje w sprawach karnych w latach 1914-2002*, Toruń 2002.
165. Pająk H., *Informator o osobach skazanych za szpiegostwo w latach 1944-1984*, Lublin 1994.
166. Pawlikowicz L., *Tajny front zimnej wojny. Uciekinierzy z polskich służb specjalnych 1956–1964*, Warszawa 2004.
167. Pilaszek M., *Procesy o czary w Polsce w wiekach XV–XVIII*, Kraków 2008.
168. Piwowarczyk M., *Kontrowersje wokół seryjnych morderców na przykładzie Zdzisława Marchwickiego*, Zdzeszowice 2010.
169. Pleskot P., Bułhak W., *Szpiedzy PRL-u*, Kraków 2016.

170. Pleskot P., *Rurarz, Spasowski – żywoty równoległe. Wokół ucieczek ambasadorów PRL w grudniu 1981 r., t. 1: 1920-1981*, Warszawa 2023.
171. Pleskot P., *Rurarz, Spasowski – żywoty równoległe. Wokół ucieczek ambasadorów PRL w grudniu 1981 r., t. 2: 1981-2007*, Warszawa 2023.
172. Pleskot P., *Sądy bezprawia. Wokół pokazowych procesów politycznych organizowanych w Warszawie (1944-1989)*, Warszawa 2020.
173. Płaza S., *Historia państwa i prawa polskiego. Cz. 2. Polska pod zaborami*, Katowice 1971.
174. Płaza S., *Historia prawa w Polsce na tle porównawczym, cz. 1, X-XVIII wiek*, Kraków 2002.
175. Podemski S., *Pitawał PRL-u*, Warszawa 2006.
176. Pol K., *Poczet prawników polskich*, Warszawa 2000.
177. *Polski Październik 1956 w polityce światowej*, red. J. Rowiński, Warszawa 2006.
178. *Populizm penalny*, red. J. Widacki, Kraków 2017.
179. *Prawo karne i wymiar sprawiedliwości państw Unii Europejskiej. Wybrane zagadnienia*, Toruń 2007.
180. *Prawo karne stanu wojennego*, red. A. Grześkowiak, Lublin 2003.
181. *Prawo karne w zarysie: część szczególna*, red. J. Waszczyński, Łódź 1981.
182. *Prawo karne. Wykład części ogólnej*, Warszawa 2018.
183. *Procesy polityczne działaczy NSZZ Solidarność w Łodzi w okresie stanu wojennego*, oprac. S. Pilarski (współpraca K. Kolasa), Łódź 2013.
184. *Projekt kodeksu karnego dla ziem polskich opracowany przez d-ra Aleksandra Mogilnickiego i d-ra Emila Stanisława Rappaporta*, Warszawa 1916.
185. Pruski M., Żukowski Z., *Czas Skorpiona*, Warszawa 1985.
186. *Przestępczość zorganizowana, świadek koronny, terroryzm w ujęciu praktycznym*, red. E. W. Pływaczewski, Zakamycze 2005.
187. *Przestępstwa sędziów i prokuratorów w Polsce lat 1944-1956*, red. W. Kulesza, A. Rzepliński, Warszawa 2000.
188. Pytlakowski P., *Czekając na kata*, Warszawa 1996.
189. Pytlakowski P., *Trynkiewicz i inni. Rozmowy ze skazanymi na karę śmierci*, Konstancin-Jeziorna 2014.
190. Radziejewski S., Florek M., *Niezwykły przestępca. Sprawa Karola Kota*, Warszawa 1969.
191. Rafacz J., *Dawne prawo sądowe polskie w zarysie*, Warszawa 1936.
192. Redelbach A., *Prawa naturalne – prawa człowieka – wymiar sprawiedliwości: Polacy wobec Europejskiej Konwencji Praw Człowieka*, Toruń 2000.
193. Rogoziński P., *Instytucja ulaskawienia w prawie polskim*, Warszawa 2009.
194. Ronc M., Podgórska J., *Prokurator. Kobieta, która się nie bała. Nowe wydanie*, Kraków 2020.
195. Rzepliński A., *Sądownictwo w PRL*, Londyn 1990.
196. Salmonowicz S., *Prawo karne oświeconego absolutyzmu. Z dziejów kodyfikacji karnych przełomu XVIII/XIX w.*, Toruń 1996.
197. Sarkowicz R., Stelmach J., *Teoria prawa*, Kraków 2001.
198. Seidler B., *Dziś na wokandzie*, Warszawa 1966.
199. Seidler B., *Ludzie i paragrafy*, Kraków 1988.

200. Seidler B., *Pamiętajcie, że byłem przeciw. Reportaże sądowe*, Wołowiec 2017.
201. Semczuk P., *Czarna wołga. Kryminalna historia PRL*, Warszawa 2018.
202. Semczuk P., *Kryptonim „Frankenstein”*, Warszawa 2017.
203. Semczuk P., *M jak Morderca. Karol Kot – Wampir z Krakowa*, Warszawa 2019.
204. Semczuk P., *Wampir z Zagłębia*, Kraków 2016.
205. Sidorkiewicz K., *Represje organów wymiaru sprawiedliwości w sprawach politycznych w województwie pomorskim (bydgoskim) w latach 1945-1956*, Toruń 2005.
206. Siedziako M., *Bez wyboru. Głosowanie do Sejmu PRL (1952-1989)*, Warszawa 2018.
207. *Skazani na karę śmierci przez Wojskowy Sąd Rejonowy w Rzeszowie 1946-1954*, red. T. Bereza, P. Chmielowiec, Rzeszów 2004.
208. *Skazani na karę śmierci przez Wojskowy Sąd Rejonowy we Wrocławiu 1944-1955*, red. K. Schwagrzyk, Wrocław 2000.
209. Słowiński S., *Mroczny PRL, czyli wielkie afery*, Warszawa 2017.
210. Snopkowski A., *Trzy wyroki*, Kraków 1982.
211. Sójka-Zielińska K., *Historia prawa*, Warszawa 1993.
212. *Sprzeczne narracje... Z historii powojennej Polski 1944-1989*, red. R. Spalek, Warszawa 2020.
213. *Stan wojenny w Polsce 1981-1983*, red. A. Dudek, Warszawa 2003.
214. *Standardy praw człowieka a polskie prawo karne*, red. J. Skupiński, Warszawa 1995.
215. Stanik J., *Psychologia sądowa*, Warszawa 2013.
216. Starzak G., *Marchwicki – morderca czy ofiara? Powrót wampira*, Kraków 1993.
217. *Studia nad wywiadem i kontrwywiadem Polski w XX wieku*, t. 1, red. W. Skóra i P. Skubisz, Szczecin 2012.
218. *Studia nad wywiadem i kontrwywiadem Polski w XX wieku*, t. 2, red. W. Skóra i P. Skubisz, Szczecin 2015.
219. *Studia nad wywiadem i kontrwywiadem Polski w XX wieku*, t. 3, red. W. Skóra i P. Skubisz, Szczecin 2016.
220. Stukan J., *Polscy seryjni mordercy*, Frampol 2018.
221. Stukan J., *Seryjni mordercy*, Frampol 2017.
222. Sygit B., *Kto zabija człowieka... Najgłośniejsze procesy w powojennej Polsce*, Warszawa 1989.
223. Sygit B., *Przestępcy i ich ofiary*, Poznań 1995.
224. Sygit B., *Zbrodnie jako kategoria przestępstwa: studium prawno-karne i polityczno-kryminalne*, Toruń 2005.
225. Sypniewski T., *Rada Państwa w systemie organów władzy państwowej Polskie Ludowej (1947-1989)*, Toruń 2010.
226. Szafrńska M., *Penalny populizm a media*, Kraków 2015.
227. Szafrński W., *Józefa Weyssenhoff – polityk, prawnik, legislator czasów Oświecenia*, Poznań 2017.
228. Szafrński W., *Kodeks Stanisława Augusta*, Poznań 2007.
229. Szarycz J., *Sędziowie i sądy w Polsce w latach 1918-1988*, Warszawa 1988.
230. Szczygieł T., *Prace nad kodyfikacją prawa karnego materialnego Polski Ludowej (1947-1969)*, Katowice 2025.
231. Szerer M., *Kara. Szkic socjologiczny*, Kraków 1910.

232. Szulc M., *Prezydium Krajowej Rady Narodowej w systemie ustrojowym Polski (1944-1947)*, Warszawa 2021.
233. Szwagrzyk K., *Listy do Bieruta: prośby o ulaskawienie z lat 1946-1956*, Wrocław 1995.
234. Ślipko T., *9 dylematów etycznych*, Kraków 2009.
235. Ślipko T., *Kara śmierci z teologicznego i filozoficznego punktu widzenia*, Kraków 2000.
236. Świdziński J., *Kara śmierci. W obronie życia ludzkiego*, Kraków 2009.
237. Tokarczyk R., *Prawo narodzin, życia i śmierci*, Kraków 1997.
238. Turlejska M., *Te pokolenia żałobami czarne... Skazani na śmierć i ich sędziowie 1944-1954*, Warszawa 1990.
239. Utrat-Milecki J., *Podstawy penologii. Teoria kary*, Warszawa 2006.
240. Vronsky P., *Serial Killers: The Method and Madness of Monsters*, Berkeley 2004.
241. *W cieniu Einsatzgruppen. Volksdeutscher Selbstschutz w okupowanej Polsce 1939-1940*, red. I. Mazanowska, T. Ceran, M. Przegięta, Warszawa 2021.
242. *Warszawski Okręg Wojskowy. Historia i współczesność*, oprac. W. Rozbicki, Warszawa 1997.
243. Warylewski J., *Kara: podstawy filozoficzne i historyczne*, Gdańsk 2007.
244. Wedeł-Domaradzka A., *Śmierć a prawa człowieka*, Toruń 2009.
245. Wegner J., *Bez świadków obrony. Historia Jerzego i Ryszarda Kowalczyków*, Kraków 2007.
246. Weiser B., *Ryszard Kukliński. Życie ściśle tajne*, Warszawa 2014.
247. Werblan A., *Stalinizm w Polsce*, Warszawa 1991.
248. Widacki J., *Zabójca z motywów seksualnych: studium przypadku*, Kraków 2006.
249. Witkowski W., *Historia administracji w Polsce 1764-1989*, Warszawa 2012.
250. Włodyka S., *Organizacja wymiaru sprawiedliwości w PRL*, Warszawa 1963.
251. Wojtucki D., *Publiczne miejsca straceń na Dolnym Śląsku od XV do połowy XIX wieku*, Katowice 2009.
252. Wójcik J. W., *Kryminologia. Współczesne aspekty*, Warszawa 2014.
253. Wroński Ł., *Seryjni i wielokrotni mordercy. Profilowanie psychologiczne i psycho-geograficzne*, Łomianki 2016.
254. Wrzesiński Sz., *Krwawa profesja. Rzecz o katach i ich ofiarach*, Kraków 2006.
255. Wyrwich M., *W celi śmierci*, Warszawa 2017.
256. *Z dziejów sądów i prawa*, red. A. Lityński, Katowice 1992.
257. *Zabójcy i ich ofiary – psychologiczne podstawy profilowania nieznanymi sprawców zabójstw*, red. J. K. Gierowski, T. Jaśkiewicz-Obydyńska, Kraków 2003.
258. Zaćmiński A., *Kampania wyborcza i wybory do Sejmu PRL I kadencji z 1952 r. Studium totalitarnej elekcji parlamentarnej*, Bydgoszcz 2020.
259. *Zagadnienia prawa karnego na tle nauczania Jana Pawła II*, red. A. Grześkowiak, Lublin 2006.
260. Zaremska H., *Niegodne rzemiosło. Kat w społeczeństwie Polski XIV–XVI w.*, Warszawa 1986.
261. Zoll A., *Kodeks karny część ogólna. Komentarz*, Warszawa 2012.
262. Żarska E., *Łowca. Sprawa Trynkiewicza*, Warszawa 2018.

Artykuły w pracach zbiorowych

1. Bagieński W., *Uciekinierzy z wywiadu cywilnego PRL po 1956 r.*, [w:] *Granica szeroko zamknięta. Polityczne, prawne i społeczne aspekty ucieczek z Polski Ludowej*, red. M. Dźwigał, P. Knap, P. Skubisz, Szczecin 2021.
2. Balicki R., *Zniesienie kary śmierci w Polsce*, [w:] *Aktualne wyzwania ochrony wolności i praw jednostki*, red. M. Jabłoński, S. Jarosz-Żukowska, A. Bisztyga, Wrocław 2014.
3. Baratyński Ł., *Prawo do sądu w Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej*, [w:] *Zbrodnie sądowe w latach 1944-1989. Konformizm czy relatywizm moralny środowisk prawniczych?*, t. II, red. D. Palacz, M. Grosicka, Kielce–Warszawa 2022.
4. Bereszyński Z., *Czyn i cierpienie braci Kowalczyków. Ślepy zaulek czy początek opolskiej drogi do niepodległości?*, [w:] *Opolskie drogi do niepodległości*, red. M. Świder, M. Patelski, Opole 2007.
5. Biegański Z., *Nieustający dylemat. Dyskusje wokół stosowania kary śmierci w perspektywie integracji europejskiej*, [w:] *Unia Europejska – polityczne i prawne aspekty integracji*, red. Z. Biegański, J. Jackowicz, Warszawa 2008.
6. Frankowski S., „Post-Communist Europe”, [w:] *Capital Punishment: Global Issues and Prospects*, eds. P. Hodgkinson, A. Rutherford, Winchester 1996.
7. Gasztold-Señ P., *Międzynarodowi terroryści w Warszawie (lata siedemdziesiąte i osiemdziesiąte XX wieku)*, [w:] *Cudzoziemcy w Warszawie 1945-1989. Studia i materiały*, red. P. Pleskot, Warszawa 2012.
8. Madej K., *Przestępczość gospodarcza lat 1956-1970. Antecedencje czy wyjątek na mapie przestępczości gospodarczej PRL*, [w:] *Brudne wspólnoty*, red. K. Nawrocki, D. Wicenty, Gdańsk–Warszawa 2018.
9. Majewski P., *Makowski Wacław*, [w:] *Posłowie i senatorowie Rzeczypospolitej Polskiej 1919-1939. Słownik biograficzny*, t. IV, M–P, Warszawa 2009.
10. Paweła S., *Tendencje i dylematy polityki karania sprawców przestępstw o wysokiej społecznej szkodliwości*, [w:] *Kary długoterminowe: polityka karna, wykonywanie, warunkowe zwolnienia*, red. T. Gardocka, Wyższa Szkoła Handlu i Prawa w Warszawie, Warszawa 2006.
11. Przybylski M., *Publiczna egzekucja Arthura Greisera w poznańskiej prasie*, [w:] *Media wobec śmierci*, t. 1, red. K. Kwasik, J. Jaroszyński, G. Łęcicki, Warszawa 2012.
12. Rzepliński A., *Jeden ze stu osiemdziesięciu dwóch. Ostatnia kara śmierci wykonana w Polsce*, [w:] *Zmierzyć i zrozumieć przestępczość. Tom jubileuszowy ofiarowany Profesor Beacie Gruszczyńskiej*, red. M. Niełacna, P. Ostaszewski, A. Rzepliński, Warszawa 2020.
13. Siwoń K., *Scena zbrodni. Wokół wizerunku Wampira z Zagłębia*, [w:] *Groza w kulturze polskiej*, red. R. Dudziński, K. Kowalczyk, J. Płoszaj, Wrocław 2016.
14. Skura A., *Poznań śladami Edmunda Kolanowskiego. O turystyce śladami zbrodni słów kilka*, [w:] *Miasto w ujęciu interdyscyplinarnym*, red. A. S. Kotowski, M. Rajewska, Bydgoszcz 2023.
15. Skura A., *Świat seryjnego mordercy. Przestrzeń „łowcy” i przestrzeń ofiary w świetle pamiętnika Zdzisława Marchwickiego oraz relacji dotyczących działalności „wampira z*

- Zagłębia*”, [w:] *Przestrzeń w kulturze współczesnej. Język, media, architektura. T. 2*, red. B. Morzyńska-Wrzosek, D. Mazur, Bydgoszcz 2016.
16. Skura A., *Uzależnieni od zabijania. Fenomen seryjnego mordercy w literaturze przedmiotu*, [w:] *Narkotyki. Przeszłość – teraźniejszość. Wybrane problemy*, red. G. Frischke, W. Ślusarczyk, Lublin 2022.
 17. Sowińska M., *Obraz przestępcy gospodarczego w prasie lat 1959-1965*, [w:] *Życie codzienne w PRL (1956-1989)*, red. G. Miernik, S. Piątkowski, Katowice 2006.
 18. Szczygieł T., *Posel Stanisław Stomma o prawie sądowym i jego kodyfikacji na forum Sejmu Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej (1958-1971)*, [w:] *Prawo i czas: księga jubileuszowa z okazji 80-lecia urodzin Profesora Adama Lityńskiego*, red. M. Borski, D. Fleszer, A. Pokora, A. Rogacka-Lukasik, Sosnowiec 2020.
 19. Uruszczak W., *Dziedzictwo prawne XX wieku oczami historyka prawa. Prawo obce, własne, prawe i haniebne*, [w:] *Dziedzictwo prawne XX wieku. Księga Pamiątkowa z okazji 150-lecia Towarzystwa Biblioteki Słuchaczy Prawa Uniwersytetu Jagiellońskiego*, Kraków 2001.
 20. Wieczorek M., *Tożsamość mordercy. Przypadek Zdzisława Marchwickiego – Wampira z Zagłębia*, [w:] *Wokół tożsamości: teorie, wymiary, ekspresje*, red. I. Borowik, K. Leszczyńska, Kraków 2007.
 21. Wojciechowska J., *W sprawie zniesienia kary śmierci w Polsce*, [w:] *Standardy praw człowieka a polskie prawo karne*, red. J. Skupiński, Warszawa 1995.

Artykuły w czasopismach naukowych

1. Adaszewska K., *Problem Zdzisława Marchwickiego – uprzedmiotowienie ofiary i oprawcy w kontekście mitu wampirycznego*, „ProLog. Interdyscyplinarne Czasopismo Humanistyczne” 2014, nr 1.
2. Andrejew I., *Beccaria a doktryna polska*, „Państwo i Prawo” 1964, nr 8–9.
3. Arndt M., *Kara śmierci w polskim prawie wojskowym 1944-1969*, „Miscellanea Historico-Iuridica” 2015, t. XIV, z. 1.
4. Bagiński W., *Prawo do zabijania. Analiza wywiadu MSW dotycząca prawnych uwarunkowań wykonywania wyroków śmierci poza granicami kraju na tle „działań specjalnych” tej jednostki, „Aparat Represji w Polsce Ludowej 1944-1989”* 2021, nr 19.
5. Baliński W., *Kara śmierci czy dożywocie. Zardzewiała zapadnia*, „Prawo i Życie” 1996, nr 14.
6. Bartosik P., *Działalność uznana za terrorystyczną w województwie piłskim w latach osiemdziesiątych XX wieku w świetle sprawy obiektywnej o kryptonimie „Przemoc”. Wybrane problemy*, „Copernicus. Czasy Nowożytne i Współczesne” 2022, t. 1.
7. Basak A., *Zalogi hitlerowskich obozów koncentracyjnych przed amerykańskim trybunałem w Dachau (cz. III)*, „Studia nad Faszyzmem i Zbrodniami Hitlerowskimi” 2004, t. 27.
8. Bawolik B., *Mord sądowy w Polsce Ludowej w latach 1944-1956 – aspekty doktrynalne i penitencjarne*, „Law-Education-Security” 2022, Vol. 116.
9. Bąkowski A., *Stanisława Podemskiego „Pitaval PRL-u”: wędrówka po drogach i bezdrożach prawnych Polski Ludowej*, „Palestra” 2006, nr 51/7-8.

10. Bentkowski A., *Czy nowy kodeks karny bez kary śmierci?*, „Palestra” 1994, nr 38/7-8.
11. Bereszyński Z., *Sprawa braci Kowalczyków jako przykład mitologizacji historii*, „Res Gestae. Czasopismo Historyczne” 2022, nr 15.
12. Berger-Pleńska D., *Plon do dyskusji nad projektem kodeksu karnego*, „Problemy Kryminalistyki” 1963, nr 44-45.
13. Birt M., *Dekret sierpniowy PKWN z 1944 roku jako instrument legalizacji władzy komunistycznej w Polsce*, „Studia nad Autorytaryzmem i Totalitaryzmem” 2019, nr 4/41.
14. Bobkier R., *Od „gwałtownego zamachu” do „ataku terrorystycznego”. Rozważania na tle problematyki pojęciowej „aktywności o charakterze terrorystycznym” w polskim systemie prawnym w XX w.*, „Studia z Historii Społeczno-Gospodarczej” 2023, t. XXVI.
15. Bubiło J., *„Terroryzm po polsku”. Szkice z historii Polski w kontekście zjawiska terroryzmu*, „Roczniki Wydziału Nauk Prawnych i Ekonomicznych KUL” 2010, nr 6/1.
16. Buryła S., *Portret oprawcy – rzecz do napisania*, „Przestrzenie Teorii” 2012, nr 18.
17. Cavallaro J., Mahmoud Ould Mohamedou M., *Public Enemy Number Two?: Rising Crime and Human Rights Advocacy in Transition Societies*, „Harvard Human Rights Journal” 2005, Vol. 18.
18. Chojnacki P., Madej K., *Przypadki prokuratora*, „Biuletyn IPN” 2005, nr 1–2.
19. Chrzanowski B., Niwiński P., *Okupacja niemiecka i sowiecka – próba analizy porównawczej (wybrane zagadnienia)*, „Pamięć i Sprawiedliwość” 2008, nr 1/12.
20. Cieślak M., Doda Z., *Kierunki orzecznictwa Sądu Najwyższego w zakresie postępowania karnego: lata 1980-1983*, „Palestra” 1984, nr 28/10.
21. Cieślak M., *Nowe prawo karne procesowe Polski Ludowej; charakterystyka ogólna*, „Palestra” 1970, nr 14/3.
22. Cieślak M., *Problem kary śmierci (artykuł dyskusyjny)*, „Państwo i Prawo” 1966, nr 12.
23. Cieślak M., *Refleksje na temat uzasadnienia instytucji ulaskawienia w prawie socjalistycznym*, „Palestra” 1965, nr 9/2.
24. Cieślak M., *Uwagi o postępowaniu w sprawie ulaskawienia osoby skazanej na karę śmierci*, „Palestra” 1964, nr 8/8.
25. Cieślak M., *Zagadnienie reformy prawa karnego*, „Palestra” 1988, nr 32/5.
26. Cyprian T., *Wpływ przemian społecznych na prawo karne*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1971, nr 33/1.
27. Czarniecki P., *Zabójstwo w afekcie (148 § 4 k.k.) z perspektywy dowodowej i statystycznej*, „Studia Prawnicze. Rozprawy i Materiały” 2023, nr 1/32.
28. Daszkiewicz K., *Motyw przestępstwa*, „Palestra” 1961, nr 5/9.
29. Daszkiewicz K., *Zabójstwo (art. 225 kodeksu karnego w świetle ostatnich opracowań monograficznych i orzeczeń Sądu Najwyższego)*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1965, nr 27/3.
30. Dąbrowski W., *Wykładnia Rady Państwa a zadania prokuratury w zakresie tzw. nadzoru ogólnego*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1961, nr 23/1.
31. Dusza K., *Od dekretu o ochronie państwa do Kodeksu karnego z 1969 roku. Przegląd reform prawa karnego i praktyka jego stosowania przez organy wymiaru sprawiedliwości w latach 1944-1969*, „Kortowski Przegląd Prawniczy” 2022, nr 3.
32. Dziembowski R., Żywucka-Kozłowska E., *Podanie wyroku do publicznej wiadomości jako forma komunikatu społecznego*, „Kortowski Przegląd Prawniczy” 2022, nr 3.

33. Eisler J., *Jakim państwem była PRL w latach 1956-1976?*, „Pamięć i Sprawiedliwość” 2006, nr 5/2.
34. Fiedorczyk P., Ostapa A., *Projekt kodeksu karnego PRL z 1963 r. w świetle dokumentów Służby Bezpieczeństwa*, „Prawo i Więź” 2021, nr 2/36.
35. Gasztold-Seń P., *Biznes z terrorystami. Brudne interesy wywiadu wojskowego PRL z bliskowschodnimi organizacjami terrorystycznymi*, „Pamięć i Sprawiedliwość” 2014, nr 1.
36. Gierowski J. K., Szymusik A., *Reforma prawa karnego z perspektywy psychiatrii i psychologii sądowej*, „Palestra” 1996, nr 3-4.
37. Gierowski J., *Diagnoza procesów motywacyjnych – nowe wyzwania i niewykorzystane możliwości psychologii sądowej*, „Chowanna” 2011, t. 2.
38. Goćkowski J., Woźniak A., *Historia i socjologia: jedna nauka i dwie dyscypliny*, „Historyka” 2005, t. XXXV.
39. Górnicki L., *Komisja Kodyfikacyjna II RP: pozycja ustrojowa, struktura organizacyjna, podejmowanie decyzji*, „Acta Universitatis Wratislaviensis. Prawo” 2019, z. 328.
40. Gresswell D. M., Hollin C. R., *Multiple Murder. A Review*, „The British Journal of Criminology” 1994, nr 1/39.
41. Gruza E., *Polskie wampiry kryminalne*, „Problemy Współczesnej Kryminalistyki” 2023, nr 23.
42. Grześkowiak A., *Problemy kary śmierci w powojennym prawie karnym w Polsce*, „Ethos” 1989, r. 2, nr 1.
43. Grześkowiak A., *Współczesne problemy kary śmierci*, „Przegląd Powszechny” 1988, nr 1/797.
44. Grześkowiak A., *Znieść karę śmierci*, „Palestra” 1982, nr 9-10.
45. Hejmej A., *Zabójca z motywów seksualnych*, „Państwo i Społeczeństwo” 2015, nr 2.
46. Hołyst B., *Ofiary zabójstw*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1966, nr 28/3.
47. Janicka D., *Hube-Makarewicz – Wolter. Trzy koncepcje karania na przestrzeni stu lat*, „Archiwum Kryminologii” 2017, t. XXXIX.
48. Janikowski J., *Alkohol jako czynnik kryminogeny*, „Studia Prawnoustrojowe” 2022, nr 56.
49. Jasieński J., *Przemiany polityki karnej sądów powszechnych rozwijanej na tle przepisów nowej kodyfikacji karnej (1970-1980)*, „Archiwum Kryminologii” 1982, t. VIII–IX.
50. Jurczyk M., Jędrzysek-Geisler A., *Orzecznictwo kary śmierci jako element polityki karnej w wybranych państwach świata na przełomie XIX i XX wieku*, „Polski Uniwersytet na Obczyźnie w Londynie. Seria trzecia” 2019, nr 7.
51. Kaftal A., *Z problematyki rewizji nadzwyczajnej w nowym k.p.k.*, „Palestra” 1970, 14/9.
52. Kardas K., *Kara śmierci w I Rzeczypospolitej w czasach stanisławowskich (1764-1795)*, „Biuletyn Stowarzyszenia Absolwentów i Przyjaciół Wydziału Prawa Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego” 2019, t. XIV, nr 16.
53. Kober M., *Egzekutor sprawiedliwości. Urząd kata w Polsce*, „Prawo i Życie” 2000, nr 11.
54. Kornbluth A., *„Jest wielu Kainów pośród nas”. Polski wymiar sprawiedliwości a Zagłada, 1944-1956*, „Zagłada Żydów. Studia i Materiały” 2013, nr 9.

55. Korwin-Szymanowski M., *Józef Szymanowski (1748-1801) – humanista, polityk, karnista, poeta*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2016, nr 93.
56. Kowalczyk M. H., *Kobiety zabójczynie. Oblicza wybranych zbrodni dokonywanych przez kobiety*, „Archiwum Kryminologii” 2021, t. 43, nr 2.
57. Kowalczyk M. H., *Zabójcy seryjni i seksualni oraz możliwości ich resocjalizacji*, „Resocjalizacja Polska” 2012, nr 3.
58. Kowalewska D., *„Diabeł w swojej postaci” Jana Bohomolca. Obrazy kultur pozaeuropejskich i współczesna paralela*, „Prace Polonistyczne” 2013, seria LXVIII.
59. Kozłowski T., *Polityczne sterowanie systemem wymiaru sprawiedliwości PRL po 1956 r. Casus funkcjonowania „zespołów” do spraw procesów politycznych w latach 1964-1982*, „Dzieje Najnowsze” 2015, nr 4.
60. Krajewski K., *Przestępczość i polityka karna w Polsce w latach dziewięćdziesiątych*, „Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych” 2003, z. 1.
61. Krajewski K., *Punitive Attitudes in Poland – The Development in the Last Years*, „European Journal on Criminal Policy and Research” 2009, Vol. 15, nr 1.
62. Krajewski R., *Amnestia w polskim prawie karnym*, „Studia nad Autorytaryzmem i Totalitaryzmem” 2023, t. 45, nr 4.
63. Kubiak J. R., *Kara śmierci w europejskich krajach socjalistycznych*, „Palestra” 1982, nr 26/9–10.
64. Kuczur T., *Historyczne i prawne uwarunkowania przestępstwa szpiegostwa w Polsce w XX wieku*, „Dzieje Najnowsze” 2020, nr 52/1.
65. Kurczab J., *Milicyjny samosąd nad inż. Julianem Czerlakiem (6/7 listopada 1945 r.)*, „Aparat Represji w Polsce Ludowej 1944-1989” 2018, nr 1.
66. Kutkowski A., *Prokuratura oskarża, sąd sędzi, partia kieruje. Kilka przyczynków do historii komunistycznego wymiaru sprawiedliwości*, „Komunizm: system – ludzie – dokumentacja” 2022, nr 11.
67. Leśnodorski B., *Historia prawa wśród innych nauk historycznych*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 1972, t. XVI.
68. Lityński A., *Dwa kodeksy karne 1932: w osiemdziesiątą rocznicę*, „Roczniki Administracji i Prawa” 2012, nr 12.
69. Lityński A., *O przestępstwach i karach, ale nie tylko*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 2022, t. LXXIV, z. 2.
70. Lityński A., *O sądach wojskowych dla osób cywilnych w Polsce (1946)*, „Studia Iuridica Lublinensia” 2016, t. 3.
71. Lityński A., *Problem kary śmierci w Polsce 1764-1794. Z badań nad historią polskiej myśli prawniczej*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 1988, t. XL, z. 2.
72. Łukaszewicz J., *Peryteksty polskich przekładów oświeceniowych z języka włoskiego: przestrzeń edukacji czy manipulacji*, „Przekładaniec” 2018, nr 36.
73. Machel H., *Kara śmierci jako kontrgresja*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 1998, nr 20–21.
74. Madej K., *Droga na szubienicę*, „Pamięć i Sprawiedliwość” 2022, nr 2.
75. Madej K., *Kara śmierci za mięso*, „Biuletyn IPN” 2002, nr 11.
76. Madej K., *Prawo i wymiar sprawiedliwości PRL wobec przestępczości gospodarczej (1956-1970)*, „Pamięć i Sprawiedliwość” 2006, nr 10.

77. Majchrzak G., *Wyroki śmierci w stanie wojennym*, „Biuletyn IPN” 2022, nr 11/22, t. 2.
78. Majewski M., *Dokumenty dotyczące Ericha Kocha w zespole archiwalnym Instytutu Pamięci Narodowej w Warszawie*, „Przegląd Archiwalny Instytutu Pamięci Narodowej” 2008, nr 1.
79. Maksimiuk D., *Rok 1956 w Polsce – dyskusje prawników o sądach, prokuratorach i prawie karnym*, „Zeszyty Prawnicze” 2016, nr 11/4.
80. Marek A., *Myśl Cesarego Beccarii we współczesnej nauce prawa karnego*, „Palestra” 1994, nr 5–6/35–42.
81. Markiewicz J., *Przestępstwa przeciwko rodzinie w Kodeksie Karzącym Królestwa Polskiego z 1818 r. i Kodeksie Kar Głównych i Poprawczych z 1874 r.*, „Roczniki Wydziału Nauk Prawnych i Ekonomicznych KUL” 2006, t. 2, z. 1.
82. Medwid A., *O karze kapitalnej*, „Prawo i Życie” 1998, nr 37.
83. Meler J., *Działalność drużyn egzekucyjnych w Polsce Ludowej*, „Studia z Dziejów Państwa i Prawa Polskiego” 2014, t. XVII.
84. Melezini M., *Założenia polityczno-karne kodeksu karnego z 1969 r. i ich realizacja w praktyce w latach 1970–1980*, „Z Dziejów Prawa” 2019, nr 12/20.
85. *Memoriał prawniczego środowiska naukowego złożony dnia 30 X 1980 r. Ministrowi Sprawiedliwości prof. drowi Jerzemu Bafii w sprawie reformy polskiego prawa karnego i dotychczasowej polityki karnej*, „Palestra” 1980, nr 11–12.
86. Michalski J., *Jeszcze o konstytucji sejmu 1776 roku „Konwikcje w sprawach kryminalnych”*, „Kwartalnik Historyczny” 1996, nr 3.
87. Mielnik D., *Prawodawstwo karne w okresie zaborów ze szczególnym uwzględnieniem kary śmierci*, „Nasze Historie” 2020, nr 19.
88. Mierzwa M., Niewęglowski K., *Trend abolicjonistyczny w polskim prawie karnym w XX w.*, „Studenckie Zeszyty Naukowe UMCS” 2018, nr 21/38.
89. Mirosławski M., *Bogusława Wolniewicza polemika z abolicjonizmem naturalistycznym*, „Edukacja Filozoficzna” 2018, nr 66/2.
90. Moskalewicz J., *Kwestia alkoholu w latach 1989-1990*, „Problemy Alkoholizmu” 1991, nr 9.
91. Muskała M., *Determinanty represyjności systemu karnego*, „Studia Edukacyjne” 2008, nr 7.
92. Oliwa M., *Zagadnienie aksjologii polskiego prawa karnego w dobie Oświecenia*, „Studia z Zakresu Nauk Prawnych. Miscellanea” 2018, t. 8, z. 1.
93. Papierkowski Z., *Projekt kodeksu karnego: niektóre zagadnienia z dziedziny kary*, „Palestra” 1963, nr 7/4.
94. Pietrow N., *Kto zabijał Polaków strzałem w tył głowy*, „Zeszyty Katyńskie” 2009, nr 24.
95. Potulski J., *Historia pewnego krzesła, czyli rzecz o humanitaryzacji kary śmierci*, „Gdańskie Studia Prawnicze” 2006, nr 15.
96. Przeglęta M., *Inwazja Wehrmachtu na Polskę i zbrodnie niemieckich grup operacyjnych jesienią 1939 roku*, „Biuletyn IPN” 2019, nr 10/167.
97. Ratajczak A., *Rozwój i kodyfikacja prawa karnego w okresie trzydziestolecia Polski Ludowej*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1975, z. 1.
98. Redzik A., *Poczet jurystów i ekonomistów (9): Emil Stanisław Rappaport (1877-1965)*, „Głos Prawa. Przegląd Prawniczy Allerhanda” 2022, t. 5, nr 2/10, poz. 31.

99. Romański M., *Afery i nadużycia gospodarcze. Przyczynek do badań nad przestępczością w PRL*, „Studia z Historii Społeczno-Gospodarczej” 2013, t. XII.
100. Rosa W., *Po stronie przestępców czy służb porządkowych, czyli miejsce kata w systemie wymiaru sprawiedliwości w dawnej Polsce*, „Studia z Dziejów Państwa i Prawa Polskiego” 2016, t. XIX.
101. Rosengarten F., *25 lat pozbawienia wolności czy kara śmierci?*, „Palestra” 1984, nr 28/2.
102. Ryba J., Zduniak K., *Kara śmierci – rys historyczny i współczesne poglądy*, „Kortowski Przegląd Prawniczy” 2016, nr 4.
103. Ryś K. D., *Historia kary śmierci do I połowy XX wieku. Wybrane zagadnienia*, „Kortowski Przegląd Prawniczy” 2016, nr 4.
104. Ryś K. D., *Prawnoporównawcze ujęcie powojennej praktyki wobec kary śmierci. Wybrane zagadnienia*, „Kortowski Przegląd Prawniczy” 2016, nr 3.
105. Rzepliński A., *Kara śmierci w trybie doraźnym. Sprawa IVK dor. 24/83 w Sądzie Wojewódzkim w Warszawie*, „Archiwum Kryminologii” 2009, nr 29-30.
106. Salij J., *Kościół wobec kary śmierci*, „Chrześcijaństwo-Świat-Polityka” 2015, nr 19.
107. Salmonowicz S., *Cesare Beccaria (1738-1794). Sylwetka i dzieło*, „Analecta” 1995, nr 4/2.
108. Siemaszko K., *Kryminologia historyczna jako kierunek badań nad przestępczością kryminalną*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 2020, t. LXXII, z. 1.
109. Skura A., *Tożsamość seryjnego mordercy. Przypadek Joachima Knychaty na podstawie literatury non-fiction*, „Heteroglossia” 2017, nr 7.
110. Skura A., *Warszawska afera mięsna i jej konsekwencje*, „Studia Zachodnie” 2024/2025.
111. Sobiech J., *Indywidualne oraz generalne aspekty prawa łaski w Polsce Ludowej w latach 1944-1956*, „Studia Prawnoustrojowe” 2024, nr 65.
112. Sobiech J., *Prawo łaski w Księstwie Warszawskim i Królestwie Kongresowym*, „Studia z Dziejów Państwa i Prawa Polskiego” 2017, t. XX.
113. Sobiech J., *Prawo łaski w Rzeczypospolitej Polskiej okresu międzywojennego*, „Prawo i Więź” 2020, nr 1/31.
114. Staniszewski R., *Opinia publiczna – teoretyczny sens i zakres pojęcia*, „Studia Politologiczne” 2012, nr 25.
115. Stanowska M., *Orzecznictwo Sądu Najwyższego w sprawach rehabilitacyjnych w latach 1988-1991*, „Archiwum Kryminologii” 1993, t. XIX.
116. Stawrowski J., *Dylematy kary śmierci na antropologicznym tle*, „Chrześcijaństwo-Świat-Polityka” 2015, nr 19.
117. Szczepańska K., *Kat w procesie średniowiecznym i wczesnonowożytnym*, „Studia z Zakresu Nauk Prawnoustrojowych. Miscellanea” 2023, t. XIII.
118. Szczygieł T., *Likwidacja Najwyższego Sądu Wojskowego w 1962*, „Miscellanea Historico-Iuridica” 2024, nr 23/1.
119. Szczygieł T., *Przestępstwo zdrady ojczyzny jako problem kodyfikacji prawa karnego materialnego Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej*, „Z Dziejów Prawa” 2019, nr 12.
120. Szerer K., *W związku z zagadnieniem ulaskawienia*, „Palestra” 1965, nr 9/2.
121. Szostek A., *W obronie umiarkowanego abolicjonizmu*, „Chrześcijaństwo-Świat-Polityka” 2015, nr 19.
122. Szumski J., *Dzieje polskiego abolicjonizmu*, „Państwo i Prawo” 1997, nr 1.

123. Śliwowski J., *System kar w projekcie kodeksu karnego*, „Palestra” 1963, nr 7/3.
124. Świda W., *Zwalczanie przestępczości w PRL*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1976, nr 38/4.
125. Tokarka-Bakir J., *Żyd jako czarownica i czarownica jako Żyd*, „Res Publica Nowa” 2008, nr 8.
126. Tracz B., *Działalność przestępcza „w mięsie”*, „CzasyPismo. O historii Górnego Śląska” 2020, nr 2.
127. Tyszkiewicz L., *Ochrona życia ludzkiego w prawie karnym i naukach penalnych*, „Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne” 1996, t. 29.
128. Uszkiewiczowa L., *Wyniki badań kryminalistyczno-psychiatrycznych 4200 przestępców*, „Archiwum Kryminologii” 1960, nr 1.
129. Wasilewski J., *Kara śmierci*, „Palestra” 1988, nr 32/6.
130. Waszczyński J., *Kara śmierci we współczesnym świecie*, „Palestra” 1987, nr 9/357.
131. Waszczyński J., *System kar w projekcie kodeksu karnego z 1968 r.*, „Palestra” 1968, nr 12/12.
132. Widacki J., *Czapa. Głos w dyskusji nad poselskim projektem ustawy o zniesieniu kary śmierci*, „Ład” 1989, nr 47.
133. Wijaczka J., *Procesy o czary w Polsce w dobie Oświecenia. Zarys problematyki*, „Klio” 2005, nr 7.
134. Wilk L., *Prawo łaski a sprawiedliwość karania – refleksja filozoficznoprawna*, „Problemy Prawa Karnego” 2000, nr 23.
135. Wojciechowski G., *Ułaskawienia Prezydenta Bieruta. Losy wniosków o ułaskawienie skazanych przez sądy wojskowe (1947-1952)*, „Archiwum Kryminologii” 1995, t. XXI.
136. Wojtczak A., Zmudzińska K., *Analiza historyczno-porównawcza systematyki kar i środków karnych na podstawie Kodeksu Karnego z 1932 roku, Kodeksu Karnego z 1969 roku oraz aktualnie obowiązującego Kodeksu Karnego z 1997 roku*, „Kortowski Przegląd Prawniczy” 2016, nr 4.
137. Wolniewicz B., *Filozoficzne aspekty kary głównej*, „Edukacja Filozoficzna” 1995, nr 20.
138. Wrzyszc A., *Sądy na ziemiach polskich w czasie okupacji niemieckiej (1939-1945). Najnowsze opracowania tematu*, „Studia z Dziejów Państwa i Prawa” 2020, nr 23.
139. Zarzycka A., *Główne spory wokół kary śmierci*, „Roczniki Pedagogiczne” 2019, nr 11.
140. Zdrójkowski Z., *Tomasz Kuźmirski nieznany, osiemnastowieczny, polski prawnik humanitarysta i jego pisma na tle współczesnej literatury humanitarnej*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 1955, t. 7, nr 2.
141. Ziębiński A., *Wyrok zaoczny w postępowaniu karnym*, „Palestra” 2005, nr 50/5–6.
142. Ziółkowska A., *Instytucja przestępstwa wojskowego w świetle uregulowań polskich kodyfikacji karno-wojskowych XX wieku – analiza historycznoprawna*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 2024, t. LXXVI, z. 1.
143. Zoll A., *Kara śmierci – refleksje prawne z perspektywy chrześcijańskiej*, „Chrześcijaństwo-Świat-Polityka” 2015, nr 19.
144. Zoll A., *Konstytucja a kodeks karny*, „Prawo i Życie” 1998, nr 25-26.
145. Zwolski M., *Wykonywanie wyroków kary śmierci w polskich więzieniach grudzień 1954-kwiecień 1956*, „Pamięć i Sprawiedliwość” 2003, t. 1/3.

146. Żmudzki S., *Ułhówek – dzieje miejscowości od czasów rozbiorów do zakończenia akcji „Wisła”*, Ułhówek 2017.
147. Żurek K., *Instytucja Rady Państwa oraz jej zadania z zakresu bezpieczeństwa w okresie Polski Ludowej*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio G” 2021, vol. LXVIII, nr 1.
148. Żywucka-Kozłowska E., Dziembowski R., *Podanie wyroku do publicznej wiadomości jako forma komunikatu społecznego*, „Kortowski Przegląd Prawniczy” 2022, nr 3.

III Filmy i materiały telewizyjne

1. Gilbert S. James, *Kapelan domu śmierci*, 2008.
2. Kieślowski K., *Krótki film o zabijaniu*, 1987.
3. Lelouch C., *Życie, miłość, śmierć*, 1968.
4. Dymek J., *Afera mięsna*, 2007.
5. TVP, *Paragraf 148 – Kara śmierci*, 2001-2002.
6. TVN, *Cela numer*, 1999.

IV Strony internetowe

Serwisy instytucji państwowych i publicznych

1. Federal Bureau of Investigation, <https://www.fbi.gov/>.
2. Główny Urząd Statystyczny, <https://stat.gov.pl/>.
3. Instytut Pamięci Narodowej, <https://www.ipn.gov.pl/>.
4. Ministerstwo Sprawiedliwości, <https://www.gov.pl/web/sprawiedliwosc>.
5. Państwowe Muzeum Auschwitz-Birkenau w Oświęcimiu, <https://www.auschwitz.org/>.
6. Portal Policji Polskiej, <https://hit.policja.gov.pl/>.
7. Służba Więzienna, <https://www.sw.gov.pl/>.

Serwisy historyczne i strony poświęcone historii

1. Dzieje.pl, <https://dzieje.pl/>.
2. Histmag.org, <https://histmag.org/>.
3. Instytut Pamięci Narodowej, *Polskie Miesiące*, <https://polskiemiesiace.ipn.gov.pl/>.
4. Instytut Pamięci Narodowej, *Przystanek Historia*, <https://przystanekhistoria.pl/>.
5. Instytut Pamięci Narodowej, *Rodzina Ulmów*, <https://rodzinaulmow.ipn.gov.pl/>.
6. Muzeum Powstania Warszawskiego, <https://www.1944.pl/>.
7. Nasza Historia, <https://www.naszahistoria.pl/>.
8. Instytut Pamięci Narodowej, *Zbrodnia Wołyńska*, <https://www.zbrodniawolynska.pl/>.
9. Wirtualny Sztetl, <https://sztetl.org.pl/>.

Portale prasowe i informacyjne

1. Do Rzeczy, <https://dorzeczy.pl/>.

2. Echo Gorzowa.pl, <https://www.echogorzowa.pl/>.
3. Gazeta Wyborcza, <https://wyborcza.pl/>.
4. NaTemat, <https://natemat.pl/>.
5. Neewsweek Polska, <https://www.newsweek.pl/>.
6. Onet, <https://www.onet.pl/>.
7. Rzeczpospolita, <https://www.rp.pl/>.
8. Wirtualna Polska, <https://www.wp.pl/>.
9. Wprost, <https://www.wprost.pl/>.

Serwisy i bazy specjalistyczne

1. Amnesty International Polska, <https://www.amnesty.org.pl/>.
2. Death Penalty Information Center, <https://deathpenaltyinfo.org/>.
3. Internetowy System Aktów Prawnych ISAP, <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/home.xsp>.
4. System Informacji Prawnej Legalis, <https://www.legalis.pl/>.
5. System Informacji Prawniczej LEX, <https://www.lex.pl/>.
6. Przegląd Legislacyjny, <https://www.przegladlegislacyjny.gov.pl/>.

Serwisy multimedialne

1. Spotify, <https://open.spotify.com/>.
2. YouTube, <https://www.youtube.com/>.

Pozostałe serwisy

1. Wikiwand, <https://www.wikiwand.com/>.
2. Wikipedia, <https://pl.wikipedia.org/>.
3. Wydawnictwo Znak, <https://www.znak.com.pl/>.

Spis tabel i wykresów

Spis tabel

Tabela 1. Liczba orzeczonych i wykonanych wyroków śmierci w badanym okresie.....	53
Tabela 2. Liczba orzeczonych i wykonanych wyroków wobec „zdrajców Ojczyzny”	71
Tabela 3. Liczba orzeczonych i wykonanych wyroków śmierci z dekretu sierpniowego	72
Tabela 4. Liczba orzeczonych i wykonanych wyroków śmierci za zabójstwo	73

Spis wykresów

Wykres 1. Dynamika orzekania i wykonywania kar śmierci w badanym okresie	54
Wykres 2. Struktura skazanych na karę śmierci według płci w badanym okresie	55
Wykres 3. Struktura wiekowa osób skazanych na karę śmierci w badanym okresie.....	56
Wykres 4. Skazani na karę śmierci według kategorii przestępstw w badanym okresie.....	70
Wykres 5. Struktura decyzji Rady Państwa w sprawach o ułaskawienie skazanych na karę śmierci	134
Wykres 6. Akty łaski wobec osób skazanych na karę śmierci w poszczególnych latach	134
Wykres 7. Opinia publiczna wobec kary śmierci w Polsce (1964-2011).....	201

Aneks. Osoby skazane na karę śmierci po Polskim Październiku 1956 roku. Wykaz według kategorii przypisanych im czynów.

SKAZANI ZA PRZESTĘPSTWA GOSPODARCZE

Kwalifikacja prawna czynu:

- art. 2 § 2 lit. a ustawy z dnia 18 czerwca 1959 r. o odpowiedzialności karnej za przestępstwa przeciwko własności społecznej (Dz. U. z 1959 r., nr 36, poz. 228)
- art. 1 § 1 lit. b ustawy z dnia 21 stycznia 1958 r. o wzmożeniu ochrony mienia społecznego przed szkodami wynikającymi z przestępstwa (Dz. U. z 1958 r., nr 4, poz. 11)

1. **Bolesław Dedo**, ur. 10.06.1913 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego Kielcach w trybie doraźnym z dnia 21.12.1960 r. Decyzja Rady Państwa: ułaskawienie, Decyzja z dnia 31.03.1961 r. Wyroku nie wykonano. Sygnatura akt karnych: VIII K dor. 112/60.
2. **Stanisław Wawrzecki**, ur. 25.10.1921 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Warszawie w trybie doraźnym z dnia 02.02.1965 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Decyzja z dnia 8.03.1965 r. Wyrok wykonano: 19.03.1965 r. Miejsce wykonania wyroku: Warszawa. Sygnatura akt karnych: IV K dor. 155/64.

SKAZANI ZA „ZDRADE OJCZYZNY”

Kwalifikacja prawna czynu:

Do 1969 roku

- art. 6, 7 i 15 § 1 dekretu z dnia 13 czerwca 1946 r. o przestępstwach szczególnie niebezpiecznych w okresie odbudowy Państwa (Dz. U. z 1946 r., nr 30, poz. 192)
- art. 83 dekretu PKWN z dnia 23 września 1944 r. – KKWP (Dz. U. z 1957 r., nr 22, poz. 107)

Od 1970 roku

- art. 122, 123, 124 ustawy z dnia 19 kwietnia 1969 r. – Kodeks karny (Dz. U. z 1969 r., nr 13, poz. 94).

1. **Henryk Bogulak**, ur. 02.08.1943 r. Został skazany wyrokiem Izby Wojskowej Sądu Najwyższego z dnia 10.05.1983 r. Wyroku nie wykonano.
2. **Jerzy Bryn**, ur. 05.01.1916 r. Został skazany wyrokiem Sądu Warszawskiego Okręgu Wojskowego z dnia 30.07.1962 r. z art. 6 i 7 m.k.k. z 1946 r. Wyroku nie wykonano.
3. **Leszek Eugeniusz Chróst**, ur. 21.10.1932 r. Został skazany wyrokiem Sądu Warszawskiego Okręgu Wojskowego z dnia 25.08.1980 r. z art. 124 k.k. z 1969 r. Decyzja Rady Państwa: ułaskawienie, Uchwała nr BU-540-2-81 z 8.01.1981 r. Wyroku nie wykonano. Sygnatura akt karnych: So 120/80.

4. **Bogdan Drewniak**, ur. 21.04.1933 r. Został skazany wyrokiem Sądu Warszawskiego Okręgu Wojskowego z dnia 13.11.1964 r. z art. 83 KKWP. Wyroku nie wykonano.
5. **Michał Goleniewski**, ur. 16.08.1922 r. Został skazany wyrokiem Sądu Warszawskiego Okręgu Wojskowego z dnia 18.04.1961 r. z art. 83 KKWP. Wyroku nie wykonano. Sygnatura akt karnych: So 108/91/1960.
6. **Adam Kaczmarzyk**, ur. 04.09.1940 r. Został skazany wyrokiem Sądu Warszawskiego Okręgu Wojskowego z dnia 15.06.1968 r. z art. 6 i 7 m.k.k. z 1946 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Uchwała nr U-24-68 z 28.12.1968 r. Wyrok wykonano: 07.01.1969 r. Miejsce wykonania wyroku: Warszawa.
7. **Janusz Kochański**, ur. 17.06.1930 r. Został skazany wyrokiem Sądu Warszawskiego Okręgu Wojskowego z dnia 08.05.1968 r. z art. 7 m.k.k. z 1946 r. Wyroku nie wykonano.
8. **Andrzej Kopczyński**, ur. 09.01.1948 r. Został skazany wyrokiem Sądu Warszawskiego Okręgu Wojskowego z dnia 02.08.1977 r. z art. 122 k.k. z 1969 r. Wyroku nie wykonano. Sygnatura akt karnych: So 162/77, WRN 18/91.
9. **Jerzy Koryciński**, ur. 05.08.1930 r. Został skazany wyrokiem Sądu Warszawskiego Okręgu Wojskowego z dnia 10.08.1984 r. z art. 122 k.k. z 1969 r. Sygnatura akt karnych: So 365/84.
10. **Bogdan Kożuchowski**, ur. 20.09.1933 r. Został skazany wyrokiem Sądu Warszawskiego Okręgu Wojskowego z dnia 03.02.1958 r. z art. 83 KKWP. Wyroku nie wykonano.
11. **Ryszard Kukliński**, ur. 13.06.1930 r. Został skazany wyrokiem Sądu Warszawskiego Okręgu Wojskowego z dnia 23.05.1984 r. z art. 122 k.k. z 1969 r. Wyroku nie wykonano. Sygnatura akt karnych: So 183/84, Rw 212/84.
12. **Waldemar Mazurkiewicz**, ur. 03.06.1938 r. Został skazany wyrokiem Sądu Warszawskiego Okręgu Wojskowego z dnia 29.04.1982 r. z art. 122 k.k. z 1969 r. Wyroku nie wykonano.
13. **Paweł Monat**, ur. 24.12.1921 r. Został skazany wyrokiem Sądu Warszawskiego Okręgu Wojskowego z dnia 22.12.1959 r. z art. 83 KKWP. Wyroku nie wykonano.
14. **Zdzisław Najder**, ur. 31.10.1930 r. Został skazany wyrokiem Sądu Warszawskiego Okręgu Wojskowego z dnia 28.05.1983 r. z art. 124 § 1 k.k. z 1969 r. Wyroku nie wykonano. Sygnatura akt karnych: So 220/83, WRN 26/89.
15. **Ryszard Obacz**, ur. 27.04.1929 r. Został skazany wyrokiem Sądu Warszawskiego Okręgu Wojskowego z dnia 10.02.1964 r. Wyroku nie wykonano.
16. **Włodzimierz Ostaszewicz**, ur. 12.07.1922 r. Został skazany wyrokiem Sądu Warszawskiego Okręgu Wojskowego z dnia 26.07.1985 r. z art. 124 k.k. z 1969 r. Decyzja

Rady Państwa: odmowa, Uchwała nr PU-1111-2-86 z 17.01.1986 r. Wyroku nie wykonano.
Sygnatura akt karnych: So 356/85.

17. **Zdzisław Rurarz**, ur. 24.02.1930 r. Został skazany wyrokiem Sądu Warszawskiego Okręgu Wojskowego z dnia 16.12.1982 r. z art. 122 k.k. z 1969 r. Decyzja Rady Państwa: pozbawienie obywatelstwa, Uchwała 108-85 z 30.10.1985 r. Wyroku nie wykonano. Sygnatura akt karnych: So 468/82, WRN 112/90.
18. **Romuald Spasowski**, ur. 21.08.1920 r. Został skazany wyrokiem Sądu Warszawskiego Okręgu Wojskowego z dnia 04.10.1982 r. z art. 122 k.k. z 1969 r. Decyzja Rady Państwa: pozbawienie obywatelstwa, Uchwała 108-85 z 30.10.1985 r. Wyroku nie wykonano. Sygnatura akt karnych: So 230/82, WRN 111/90.
19. **Jerzy Strawa**, ur. 01.12.1915 r. Został skazany wyrokiem Sądu Warszawskiego Okręgu Wojskowego z dnia 22.12.1967 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Uchwała nr U-5-68 z 02.05.1968 r. Wyrok wykonano: 08.05.1968 r. Miejsce wykonania wyroku: Warszawa. Sygnatura akt karnych: So 711/67.
20. **Jerzy Sumiński**, ur. 14.11.1949 r. Został skazany wyrokiem Sądu Warszawskiego Okręgu Wojskowego z dnia 07.02.1983 r. z art. 122 k.k. z 1969 r. Wyroku nie wykonano. Sygnatura akt karnych: So 44/83.
21. **Stanisław Szymonik**, ur. 14.11.1926 r. Został skazany wyrokiem Sądu Warszawskiego Okręgu Wojskowego z dnia 23.10.1964 r. z art. 83 KKWP. Decyzja Rady Państwa: odmowa. Wyroku nie wykonano.
22. **Władysław Tyborowski**, ur. 24.09.1924 r. Został skazany wyrokiem Sądu Warszawskiego Okręgu Wojskowego z dnia 05.02.1966 r. Wyroku nie wykonano.
23. **Władysław Tykociński**, ur. 20.05.1921 r. Został skazany wyrokiem Sądu Warszawskiego Okręgu Wojskowego z dnia 05.02.1966 r. z art. 7 m.k.k z 1946 r. Wyroku nie wykonano.

SKAZANI ZA PRZESTĘPSTWO TERRORYZMU

Kwalifikacja prawna czynu:

Do 1969 roku

- art. 1 § 2 i 3, 4 § 1 dekretu z dnia 13 czerwca 1946 r. o przestępstwach szczególnie niebezpiecznych w okresie odbudowy Państwa (Dz. U. z 1946 r., nr 30, poz. 192)

Od 1970 roku

- art. 126, 127 ustawy z dnia 19 kwietnia 1969 r. – Kodeks karny (Dz. U. z 1969, nr 13, poz. 94)

1. **Stanisław Jaros**, ur. 19.01.1932 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Katowicach w trybie doraźnym z dnia 25.05.1962 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa,

Decyzja z dnia 28.12.1962 r. Wyrok wykonano: 05.01.1963 r. Miejsce wykonania wyroku: Katowice. Sygnatura akt karnych: IX K 29/62.

2. **Jerzy Kowalczyk**, ur. 05.12.1942 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Opolu z dnia 08.09.1972 r. Decyzja Rady Państwa: ułaskawienie, Decyzja z dnia 21.01.1973 r. Wyroku nie wykonano.

SKAZANI ZA PRZESTĘPSTWA PRZECIWKO ZDROWIU I ŻYCIU (DEKRET)

Kwalifikacja prawna czynu:

- art. 1 pkt 1 dekretu PKWN z dnia 31 sierpnia 1944 r. o wymiarze kary dla faszystowsko-hitlerowskich zbrodniarzy winnych zabójstw i znęcania się nad ludnością cywilną i jeńcami oraz dla zdrajców Narodu Polskiego (Dz. U. z 1944 r., nr 4, poz. 16)

1. **Michał B.**, ur. 14.01.1896 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Szczecinie z dnia 30.10.1965 r. Dalsze losy nieznane. Sygnatura akt karnych: IV K 78/65.
2. **Sergiusz/Stefan Babko/Bukowski**, ur. 20.02.1910 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego we Wrocławiu z dnia 02.12.1957 r. Decyzja Rady Państwa: ułaskawienie, Decyzja z dnia 01.07.1959 r. Wyroku nie wykonano. Sygnatura akt karnych: IV K 307/57, K V 331/59.
3. **Michał Bachruszyn**, ur. 10.10.1918 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Koszalinie z dnia 05.12.1969 r. Decyzja Rady Państwa: ułaskawienie, Uchwała nr U-11-70 z 16.06.1970. Wyroku nie wykonano. Sygnatura akt karnych: III K 22/69, III KR 20/70.
4. **Maksymilian Belgart**, ur. 07.01.1917 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Lublinie z dnia 15.10.1960 r. Decyzja Rady Państwa: ułaskawienie, Decyzja z dnia 20.04.1961 r. Wyroku nie wykonano. Sygnatura akt karnych: IV K 235/60, III K 1160/60.
5. **Jan Borkowski**, ur. 15.10.1916 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Warszawie z dnia 30.11.1973 r. Decyzja Rady Państwa: ułaskawienie, Uchwała nr BU-540-21-74 z 07.09.1974 r. Wyroku nie wykonano. Sygnatura akt karnych: IV K 130/73, I KR 37/74.
6. **Józef/Jousas Brenezeris**, ur. 09.03.1916 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Gdańsku z dnia 12.11.1965 r. Decyzja Rady Państwa: ułaskawienie, Uchwała nr U-9-66 z 27.05.1966 r. Wyroku nie wykonano. Sygnatura akt karnych: IV K 51/65, III KR 12/66.
7. **Władysław Butkun**, ur. 15.03.1916 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Warszawie z dnia 30.11.1973 r. Decyzja Rady Państwa: ułaskawienie, Uchwała nr BU-

- 540-20-74 z 07.09.1974 r. Wyroku nie wykonano. Sygnatura akt karnych: IV K 130/73, I KR 37/74.
8. **Michał Dmitrowicz**, ur. 22.11.1916 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego we Wrocławiu z dnia 05.03.1965 r. Decyzja Rady Państwa: ułaskawienie, Decyzja z dnia 28.10.1965 r. Wyroku nie wykonano. Sygnatura akt karnych: IV K 182/64.
 9. **Teodor Eschner**, ur. 02.04.1913 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Warszawie z dnia 13.01.1961 r. Wyroku nie wykonano.
 10. **Szymon G.**, ur. 15.02.1918 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Koszalinie z dnia 30.09.1959 r. Dalsze losy nieznane.
 11. **Witold/Wiktoras Gilwiński/Gilwanowski**, ur. 21.07.1912 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Olsztynie z dnia 02.12.1977 r. Decyzja Rady Państwa: ułaskawienie, Uchwała nr BU-540-8-78 z 13.03.1978 r. Wyroku nie wykonano. Sygnatura akt karnych: II K 59/76, IV KR 228/77.
 12. **Tomasz H.**, ur. 05.03.1912 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Opolu z dnia 20.10.1962 r. Dalsze losy nieznane. Sygnatura akt karnych: IV K 141/59, II K 24/63.
 13. **Marian Hagemajer**, ur. 25.03.1916 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Warszawie z dnia 14.07.1965 r. Decyzja Rady Państwa: ułaskawienie, Uchwała nr U-9-66 z 27.05.1966 r. Wyroku nie wykonano. Sygnatura akt karnych: IV K 187/63.
 14. **Jan Hećko**, ur. 05.12.1914 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego we Wrocławiu z dnia 02.12.1964 r. Decyzja Rady Państwa: ułaskawienie, Decyzja z dnia 28.10.1965 r. Wyroku nie wykonano. Sygnatura akt karnych: IV K 120/64.
 15. **Stefan K.**, ur. 18.06.1906 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Rzeszowie z dnia 26.09.1963 r. Dalsze losy nieznane. Sygnatura akt karnych: IV K 50/63.
 16. **Erich Koch**, ur. 19.06.1896 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Warszawie z dnia 09.03.1959 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Decyzja z dnia 2.02.1960. Wyroku nie wykonano. Sygnatura akt karnych: IV K 311/58.
 17. **Józef Kokot**, ur. 17.10.1921 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Rzeszowie z dnia 31.08.1958 r. Decyzja Rady Państwa: ułaskawienie, Decyzja z dnia 07.05.1959 r. Wyroku nie wykonano. Sygnatura akt karnych: IV K 126/58, I K 730/58.
 18. **Stefan Komolka vel Komulka**, ur. 07.11.1902 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Poznaniu z dnia 13.06.1959 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Decyzja z dnia 3.01.1960 r. Wyrok wykonano: 29.01.1960 r. Miejsce wykonania wyroku: Poznań. Sygnatura akt karnych: IV K 19/59.

19. **Władysław Kowalski** został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Kielcach z dnia 29.06.1962 r. Wyroku nie wykonano. Sygnatura akt karnych: IV K 12/62.
20. **Aleksander/Józef Leusz/Suchocki** został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego we Wrocławiu z dnia 02.12.1957 r. Wyroku nie wykonano. Sygnatura akt karnych: IV K 307/57, IV K 26/58.
21. **Aleksander M.**, ur. 11.02.1911 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Bydgoszczy z dnia 20.10.1961 r. Dalsze losy nieznane. Sygnatura akt karnych: IV K 116/61.
22. **Andrzej M.**, ur. 09.05.1922 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Szczecinie z dnia 08.03.1966 r. Wyroku nie wykonano. Sygnatura akt karnych: IV K 44/65.
23. **Piotr M.**, ur. [b.d.].1912 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Szczecinie z dnia 30.12.1971 r. Dalsze losy nieznane. Sygnatura akt karnych: IV K 21/71, III KR 73/72.
24. **Jan/Iwan Masłowski/Maślij**, ur. 20.06.1911 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Zamościu z dnia 27.10.1978 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Uchwała nr BU-540-18-79 z 25.07.1979 r. Wyrok wykonano: 20.08.1979 r. Miejsce wykonania wyroku: Warszawa. Sygnatura akt karnych: II K 2/78, IV KR 23/79.
25. **Henryk Matuszkowiak**, ur. 04.07.1920 r. Został skazany wyrokiem Sądu Najwyższego z dnia 23.07.1975 r. Decyzja Rady Państwa: ułaskawienie, Uchwała nr BU-540-25-75 z 14.11.1975 r. Wyroku nie wykonano. Sygnatura akt karnych: IV K 162/74, I KR 130/75.
26. **Józef Miakisz**, ur. 13.05.1911 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Warszawie z dnia 30.11.1973 r. Decyzja Rady Państwa: ułaskawienie, Uchwała nr BU-540-19-74 z 07.09.1974 r. Wyroku nie wykonano. Sygnatura akt karnych: IV K 130/73, I KR 37/74.
27. **Bronisław/Jan Michniewicz/Cyrylewicz**, ur. 09.10.1906 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Białymstoku z dnia 04.04.1969 r. Dalsze losy nieznane. Sygnatura akt karnych: IV K 48/68, IV KR 196/69.
28. **Zdzisław Nurkiewicz**, ur. 10.02.1901 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Zielonej Górze z dnia 25.03.1960 r. Wyroku nie wykonano. Sygnatura akt karnych: IV K 130/59.
29. **Antoni O.** został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Kielcach z dnia 29.06.1962 r. Wyroku nie wykonano. Sygnatura akt karnych: IV K 12/62.
30. **Feliks P.**, ur. 21.03.1912 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego we Wrocławiu z dnia 12.02.1960 r. Dalsze losy nieznane. Sygnatura akt karnych: IV K 148/58.

31. **Napoleon/Oleg Piasecki/Dylewski**, ur. 07.08.1921 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Poznaniu z dnia 25.06.1960 r. Dalsze losy nieznane.
32. **Kazimierz Popławski**, ur. 18.11.1921 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Zielonej Górze z dnia 20.05.1960 r. Wyroku nie wykonano. Sygnatura akt karnych: IV K 199/59.
33. **Mikołaj S.**, ur. 25.10.1913 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Opolu z dnia 01.12.1962 r. Dalsze losy nieznane. Sygnatura akt karnych: IV K 31/62.
34. **Włodzimierz/Władysław Sieruć/Sienowski**, ur. 11.03.1910 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Białymstoku z dnia 20.10.1959 r. Dalsze losy nieznane. Sygnatura akt karnych: K 240/58, II K 994/59.
35. **Stanisław Sikora**, ur. 08.10.1900 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Lublinie z dnia 29.04.1965 r. Decyzja Rady Państwa: ułaskawienie, Uchwała nr U-2-69 z 13.03.1969 r. Wyroku nie wykonano. Sygnatura akt karnych: IV K 154/64, IV K 69/66, IV KR 186/68.
36. **Julian Skibicki**, ur. 15.05.1902 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Szczecinie z dnia 06.07.1965 r. Decyzja Rady Państwa: ułaskawienie, Uchwała nr U-3-66 z 19.01.1966 r. Wyroku nie wykonano. Sygnatura akt karnych: IV K 105/63.
37. **Jan/Iwan Szpontak**, ur. 12.08.1919 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Rzeszowie - Ośrodek Zamiejscowy z siedzibą w Przemyśle z dnia 24.06.1960 r. Decyzja Rady Państwa: ułaskawienie, Decyzja z dnia 03.06.1961 r. Wyroku nie wykonano. Sygnatura akt karnych: IV K 21/60.
38. **Jan T.**, ur. 10.11.1907 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego we Wrocławiu z dnia 28.03.1961 r. Wyroku nie wykonano. Sygnatura akt karnych: IV K 82/61.
39. **Fryderyk Thomke/Tomke**, ur. 23.07.1912 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Lublinie z dnia 23.05.1959 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Decyzja z dnia 03.01.1960 r. Wyrok wykonano: 01.02.1960 r. Miejsce wykonania wyroku: Warszawa. Sygnatura akt karnych: IV K 105/59, III K 721/59.
40. **Aleksander Weronik**, ur. 17.03.1915 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego we Wrocławiu z dnia 02.12.1957 r. Decyzja Rady Państwa: ułaskawienie, Decyzja z dnia 01.07.1959 r. Wyroku nie wykonano. Sygnatura akt karnych: IV K 307/57, V 331/59.
41. **Edward Woszczyna**, ur. 19.11.1911 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Katowicach - Ośrodek zamiejscowy w Częstochowie z dnia 25.05.1965 r. Decyzja Rady Państwa: ułaskawienie, Uchwała nr U-1-66 z 03.01.1966 r. Wyroku nie wykonano. Sygnatura akt karnych: VIII K 11/65, II KR 327/65.

SKAZANI ZA PRZESTĘPSTWA PRZECIWKO ZDROWIU I ŻYCIU (ZABÓJSTWO)

Kwalifikacja prawna czynu:

Do 1969 roku

- art. 225 § 1 Rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 11 lipca 1932 r. - Kodeks karny, (Dz. U. z 1932 r., nr 60, poz. 571)

Od 1970 roku

- art. 148 § 1 ustawy z dnia 19 kwietnia 1969 r. – Kodeks karny (Dz. U. z 1969 r., nr 13, poz. 94)

1. **Stefan A.**, ur. 23.07.1941 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego we Wrocławiu z dnia 25.08.1961 r. Wyroku nie wykonano. Sygnatura akt karnych: IV K 370/61.
2. **Walerian A.**, ur. 24.04.1934 r. Został skazany wyrokiem Wojskowy Sąd Garnizonowy w Poznaniu z dnia 08.01.1962 r. Decyzja Rady Państwa: ułaskawienie, Decyzja z dnia 22.02.1962 r. Wyroku nie wykonano. Sygnatura akt karnych: Sg 298/62.
3. **Edward Adamczyk**, ur. 05.05.1933 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego we Wrocławiu z dnia 26.03.1960 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Decyzja z dnia 31.03.1961 r. Wyrok wykonano: 15.04.1961 r. Miejsce wykonania wyroku: Wrocław. Sygnatura akt karnych: IV K 29/60, IV K 967/60.
4. **Józef Adaś**, ur. 15.03.1942 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Tarnobrzegu z siedzibą w Sandomierzu z dnia 10.11.1979 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Uchwała nr PU-540-19-82 z 25.10.1982 r. Wyrok wykonano: 23.11.1982 r. Miejsce wykonania wyroku: Kraków. Sygnatura akt karnych: II K 16/78, IV KR 308/80.
5. **Edward Andruszewski**, ur. 20.02.1933 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Zielonej Górze z dnia 13.11.1959 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Decyzja z dnia 12.02.1960 r. Wyrok wykonano: 27.02.1960 r. Miejsce wykonania wyroku: Poznań. Sygnatura akt karnych: IV K dor. 168/59.
6. **Bogdan Arnold**, ur. 17.02.1933 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Katowicach z dnia 09.03.1968 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Uchwała nr U-16-68 05.12.1968 r. Wyrok wykonano: 16.12.1968 r. Miejsce wykonania wyroku: Katowice. Sygnatura akt karnych: IV K 9/68, II KR 101/68.
7. **Henryk B.** Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Opolu z dnia 15.05.1970 r. Dalsze losy nieznane.
8. **Władysław B.** Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego z dnia [b.d.].1959 r. Decyzja Rady Państwa: ułaskawienie. Wyroku nie wykonano.
9. **Zdzisław B.**, ur. 27.05.1957 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Legnicy z dnia 08.07.1976 r. Sygnatura akt karnych: II K 14/76.

10. **Szczepan Babula**, ur. 09.12.1935 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Rzeszowie z dnia 29.04.1967 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Uchwała nr U-4-67 z 02.06.1967 r. Wyrok wykonano: 15.06.1967 r. Miejsce wykonania wyroku: Tarnów. Sygnatura akt karnych: IV K dor. 11/67.
11. **Władysław Baczyński**, ur. 14.05.1914 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego we Wrocławiu z dnia 21.09.1959 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Decyzja z dnia 12.05.1960 r. Wyrok wykonano: 02.06.1960 r. Miejsce wykonania wyroku: Wrocław. Sygnatura akt karnych: IV K 389/59.
12. **Kazimierz Bajszcak**, ur. 06.01.1936 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Warszawie z dnia 01.06.1957 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Decyzja z dnia 27.09.1957 r. Wyrok wykonano: 15.10.1957 r. Miejsce wykonania wyroku: Warszawa. Sygnatura akt karnych: Nr IV K 70/57, I K 476/57.
13. **Mieczysław Balzynger**, ur. 25.04.1951 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Warszawie z dnia 03.03.1971 r. Decyzja Rady Państwa: ułaskawienie, Uchwała nr BU-540-21-72 z 28.09.1972 r. Wyroku nie wykonano. Sygnatura akt karnych: IV K 188/71, I KR 163/72.
14. **Janusz Bonifacy Baranowski**, ur. 14.05.1952 r. Został skazany wyrokiem Sądu Najwyższego z dnia 30.06.1980 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Uchwała nr BU-540-1-81 z 08.01.1981 r. Wyrok wykonano: 30.01.1981 r. Miejsce wykonania wyroku: Wrocław. Sygnatura akt karnych: III K 107/79, II KR 104/80.
15. **Henryk Barski**, ur. 16.04.1926 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Zielonej Górze z dnia 15.06.1967 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Uchwała nr U-1-68 z 08.02.1968 r. Wyrok wykonano: 26.02.1968 r. Miejsce wykonania wyroku: Poznań. Sygnatura akt karnych: IV K 9/67.
16. **Stanisław Bartczak**, ur. 09.06.1929 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Łodzi z dnia 13.04.1960 r. Decyzja Rady Państwa: ułaskawienie, Decyzja z dnia 01.03.1960 r. Wyroku nie wykonano. Sygnatura akt karnych: IV K dor. 59/60.
17. **Franciszek Stanisław Barts**, ur. 24.02.1950 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Gdańsku z dnia 16.01.1973 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Uchwała nr BU-540-40-73 z 08.09.1973 r. Wyrok wykonano: 02.10.1973 r. Miejsce wykonania wyroku: Gdańsk. Sygnatura akt karnych: IV K 17/71, III KR 141/73.
18. **Aleksander Belina**, ur. 15.08.1917 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego we Wrocławiu z dnia 12.06.1970 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Uchwała nr U-4-71 z

- 15.01.1971. Wyrok wykonano: 05.02.1971 r. Miejsce wykonania wyroku: Wrocław. Sygnatura akt karnych: IV K 53/70.
19. **Marian Bernat**, ur. 04.06.1952 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Poznaniu z dnia 13.06.1986 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Uchwała nr PU-1111-3-87 z 02.02.1987 r. Wyrok wykonano: 31.03.1987 r. Miejsce wykonania wyroku: Poznań. Sygnatura akt karnych: III K 39/86, IV KR 358/86.
20. **Stanisław Bernat**, ur. 14.10.1937 r. Został skazany wyrokiem Sądu Najwyższego z dnia 18.10.1969 r. Decyzja Rady Państwa: ułaskawienie, Uchwała nr U-1-70 z 08.01.1970 r. Wyroku nie wykonano. Sygnatura akt karnych: IV K 33/69, IV K 209/69.
21. **Józef Stanisław Bialecki**, ur. 11.05.1953 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Koszalinie z dnia 27.10.1973 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Uchwała nr BU-540-18-74 z 07.09.1974 r. Wyrok wykonano: 27.09.1974 r. Miejsce wykonania wyroku: Nowogard. Sygnatura akt karnych: III K 57/73, III KR 10/74.
22. **Piotr Biernat**, ur. 19.10.1950 r. Został skazany wyrokiem Sądu Najwyższego z dnia 22.02.1984 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Uchwała nr PU-1111-25-84 z 08.06.1984 r. Wyrok wykonano: 22.02.1984 r. Miejsce wykonania wyroku: Kraków. Sygnatura akt karnych: II K 21/79, IV KR, V KRN 239/83.
23. **Zygmunt Birlet**, ur. 24.08.1933 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Opolu z dnia 15.10.1960 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Decyzja z dnia 02.12.1960 r. Wyrok wykonano: 16.12.1960 r. Miejsce wykonania wyroku: Wrocław. Sygnatura akt karnych: IV K dor. 248/60.
24. **Mieczysław Błaziak**, ur. 24.08.1923 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego we Wrocławiu z dnia 01.07.1957 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Decyzja z dnia 27.11.1957 r. Wyrok wykonano: 04.12.1957 r. Miejsce wykonania wyroku: Wrocław. Sygnatura akt karnych: Nr IV K 477/56.
25. **Jan Błąd**, ur. 20.05.1960 r. Został skazany wyrokiem Sądu Najwyższego z dnia 18.07.1980 r. Wyroku nie wykonano. Sygnatura akt karnych: II K 3/80, IV KR 159/80.
26. **Bohdan Bohdanowicz**, ur. 01.03.1932 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Olsztynie z dnia 29.04.1972 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Uchwała nr BU-540-11-73 z 12.02.1973 r. Wyrok wykonano: 26.02.1973 r. Miejsce wykonania wyroku: Gdańsk. Sygnatura akt karnych: III K 48/71, IV KR 292/72.
27. **Adam Bojarczyk**, ur. 25.04.1951 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Gdańsku z dnia 19.10.1984 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Uchwała nr PU-1111-17-

- 86 z 15.05.1986 r. Wyrok wykonano: 12.06.1986 r. Miejsce wykonania wyroku: Gdańsk. Sygnatura akt karnych: III K 86/84, III KR 389/85.
28. **Józef Borek**, ur. 13.05.1932 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Szczecinie z dnia 30.06.1976 r. Wyroku nie wykonano. Sygnatura akt karnych: II K, III KR 267/76.
29. **Stefan Boryczko**, ur. 26.11.1934 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Katowicach z dnia 31.03.1966 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Uchwała nr U-9-66 z 27.05.1966 r. Wyrok wykonano: 14.06.1966 r. Miejsce wykonania wyroku: Katowice. Sygnatura akt karnych: VIII K dor. 8/66.
30. **Janusz Brajewski**, ur. 04.02.1964 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Elblągu z dnia 09.10.1984 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Uchwała nr PU-1111-27-85 z 12.09.1985 r. Wyrok wykonano: 16.10.1985 r. Miejsce wykonania wyroku: Gdańsk. Sygnatura akt karnych: II K 18/84, III KR 45/85.
31. **Zbigniew Brzowski**, ur. 09.12.1972 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Elblągu z dnia 07.02.1996 r. Wyroku nie wykonano.
32. **Tadeusz Brzózka**, ur. 19.06.1931 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Lublinie z dnia 28.07.1965 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Decyzja z dnia 10.09.1965 r. Wyrok wykonano: 25.08.1965 r. Miejsce wykonania wyroku: Warszawa. Sygnatura akt karnych: IV dor. 43/65.
33. **Ryszard Bucholtz**, ur. 06.01.1912 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Warszawie z dnia 16.11.1963 r. Decyzja Rady Państwa: ułaskawienie, Decyzja z dnia 03.01.1964 r. Wyroku nie wykonano. Sygnatura akt karnych: IV K dor. 189/63.
34. **Tadeusz Buczyński**, ur. 26.05.1949 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Jeleniej Górze z dnia 11.03.1976 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Uchwała nr BU-540-2-77 z 05.01.1977 r. Wyrok wykonano: 21.02.1977 r. Miejsce wykonania wyroku: Wrocław. Sygnatura akt karnych: II K 1/76, II KR 247/76.
35. **Kazimierz Bulejak**, ur. 16.03.1925 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Olsztynie z dnia 31.05.1957 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Decyzja z dnia 27.11.1957 r. Wyrok wykonano: 05.12.1957 r. Miejsce wykonania wyroku: Olsztyn. Sygnatura akt karnych: Nr IV K211/56, IV K 84/57.
36. **Władysław Buszczak**, ur. 24.12.1923 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego we Wrocławiu z dnia 26.03.1960 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Decyzja z dnia 31.03.1961 r. Wyrok wykonano: 15.04.1961 r. Miejsce wykonania wyroku: Wrocław. Sygnatura akt karnych: IV K 29/60.

37. **Bogdan C.**, ur. 31.10.1935 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Zielonej Górze z dnia 10.05.1961 r. Sygnatura akt karnych: IV K 46/61.
38. **Jan C.**, ur. 20.10.1935 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego Ośrodek w Toruniu z dnia 30.03.1961 r. Wyroku nie wykonano. Sygnatura akt karnych: VI. K 29/61.
39. **Jan C.**, Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Kielcach z dnia 29.06.1962 r. Wyroku nie wykonano. Sygnatura akt karnych: IV K 12/62.
40. **Leszek C.**, ur. 27.05.1945 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Koszalinie z dnia 18.10.1972 r. Wyroku nie wykonano. Sygnatura akt karnych: III K 42/72.
41. **Czesław Jerzy Chodorowicz**, ur. 22.09.1953 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Piotrkowie Trybunalskim z dnia 12.03.1980 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Uchwała nr BU-540-15-80 z 13.10.1980 r. Wyrok wykonano: 04.11.1980 r. Miejsce wykonania wyroku: Łódź. Sygnatura akt karnych: II K 13/79, I KR 132/80.
42. **Stanisław Chorzyński**, ur. 13.02.1952 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Szczecinie z dnia 22.10.1980 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Uchwała nr BU-540-9-81 z 12.05.1981 r. Wyrok wykonano: 15.06.1981 r. Miejsce wykonania wyroku: Gdańsk. Sygnatura akt karnych: II K 71/80, III KR 426/80.
43. **Henryk Chroński**, ur. 30.06.1938 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Łodzi z dnia 20.04.1962 r. Decyzja Rady Państwa: ułaskawienie, Decyzja z dnia 07.06.1962 r. Wyroku nie wykonano. Sygnatura akt karnych: IV K dor. 49/61.
44. **Andrzej Chrzan**, ur. 22.11.1958 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Jeleniej Górze z dnia 02.08.1984 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Uchwała nr PU-1111-13-85 z 22.04.1985 r. Wyrok wykonano: 01.06.1985 r. Sygnatura akt karnych: II K 46/84, II KR 287/83.
45. **Kazimierz Chyżewski**, ur. 29.03.1926 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Szczecinie z dnia 16.03.1968 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Uchwała nr U-29-69 z 21.12.1969 r. Wyrok wykonano: 12.01.1970 r. Miejsce wykonania wyroku: Poznań. Sygnatura akt karnych: IV K 3/68.
46. **Aleksander Cichosz**, ur. 13.05.1946 r. Został skazany wyrokiem Sądu Najwyższego z dnia 08.09.1971 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Uchwała nr U-33-71 z 29.11.1971 r. Wyrok wykonano: 17.12.1971 r. Miejsce wykonania wyroku: Nowogard. Sygnatura akt karnych: III K 13/71, III KR 151/71.
47. **Ryszard Ciemiński**, ur. 21.01.1948 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Warszawie z dnia 17.09.1969 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Uchwała nr U-15-70 z

- 29.08.1970 r. Wyrok wykonano: 18.09.1970 r. Miejsce wykonania wyroku: Warszawa.
Sygnatura akt karnych: IV K 74/69, I KR 4/70.
48. **Tomasz Ciepielewski**, ur. [b.d].1971 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Radomiu z dnia 30.03.1995 r. Wyroku nie wykonano.
49. **Zbigniew Cieślik**, ur. 05.12.1952 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Lesznie z siedzibą w Kościanie z dnia 05.05.1976 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Uchwała nr BU-540-3-77 z 05.01.1977 r. Wyrok wykonano: 04.02.1977 r. Miejsce wykonania wyroku: Wrocław. Sygnatura akt karnych: II K 1/76, III KR 239/76.
50. **Józef Cuper**, ur. 05.03.1950 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Kielcach z dnia 24.01.1979 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Uchwała nr BU-540-22-79 z 14.12.1979 r. Wyrok wykonano: 03.10.1979 r. Miejsce wykonania wyroku: Kraków. Sygnatura akt karnych: II K 74/78, IV KR 63/79.
51. **Zygmunt Jan Cybruch**, ur. 01.01.1950 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Lublinie z dnia 31.01.1974 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Uchwała nr BU-540-21-75 z 20.09.1975 r. Wyrok wykonano: 20.10.1975 r. Miejsce wykonania wyroku: Warszawa. Sygnatura akt karnych: IV K 140/73, IV KR 88/74, VI KRN 34/75.
52. **Bronisław/Tadeusz Cybuch/Winczewski**, ur. [b.d].1935 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Katowicach z dnia 03.06.1981 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Uchwała nr PU-1111-47-84 z 31.10.1984 r. Wyrok wykonano: 27.11.1984 r. Miejsce wykonania wyroku: Kraków. Sygnatura akt karnych: IV K 168/80, II KR 143/82.
53. **Andrzej Czabański**, ur. 04.11.1959 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Tarnowie z dnia 12.06.1986 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Uchwała nr PU-1111-7-88 z 16.03.1988 r. Wyrok wykonano: 21.04.1988 r. Miejsce wykonania wyroku: Kraków. Sygnatura akt karnych: II K 10/86, IV KR 502/86.
54. **Zbigniew Czajka**, ur. 15.03.1946 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Wałbrzychu z siedzibą w Świdnicy z dnia 05.09.1978 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Uchwała nr BU-540-12-79 z 03.07.1979 r. Wyrok wykonano: 27.07.1979 r. Miejsce wykonania wyroku: Wrocław. Sygnatura akt karnych: II K 60/78, II KR 267/78.
55. **Władysław Czarnecki**, ur. 14.01.1922 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego we Wrocławiu z dnia 29.04.1960 r. Decyzja Rady Państwa: ułaskawienie, Decyzja z dnia 07.01.1961 r. Wyroku nie wykonano. Sygnatura akt karnych: IV K 46/60, IV K 699/60.
56. **Marian Czyż**, ur. 05.08.1934 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Katowicach z dnia 30.06.1959 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Decyzja z dnia

- 04.08.1959 r. Wyrok wykonano: 10.08.1959 r. Miejsce wykonania wyroku: Katowice.
Sygnatura akt karnych: IX K dor. 175/59.
57. **Henryk Czyżewski**, ur. 27.02.1953 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Legnicy z dnia 14.06.1985 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Uchwała nr PU-1111-10-86 z 02.04.1986 r. Wyrok wykonano: 29.04.1986 r. Miejsce wykonania wyroku: Wrocław. Sygnatura akt karnych: II K 21/85, II KR 287/85.
58. **Adam D.**, ur. 19.11.1938 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Szczecinie z dnia 20.03.1969 r. Wyroku nie wykonano. Sygnatura akt karnych: IV K 68/67.
59. **Henryk D.**, ur. 01.08.1929 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Bydgoszczy z dnia 30.10.1961 r. Sygnatura akt karnych: IV K dor. 194/61.
60. **Janusz D.**, ur. 20.05.1938 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Bydgoszczy z dnia 01.02.1961 r. Sygnatura akt karnych: IV K 231/60.
61. **Marian D.**, ur. 09.09.1946 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego we Wrocławiu z dnia 07.01.1972 r. Sygnatura akt karnych: Iv K 176/71.
62. **Lech Jerzy Darnikowski**, ur. 06.10.1948 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Łodzi z dnia 16.12.1972 r. Decyzja Rady Państwa: ułaskawienie, Uchwała nr BU-540-37-73 z 08.09.1973 r. Wyroku nie wykonano. Sygnatura akt karnych: V K 67/72, I KR 79/73.
63. **Roman Dąbrowicz/Dabrowicz**, ur. 08.07.1944 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego we Wrocławiu z dnia 12.12.1963 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Decyzja z dnia 21.01.1964 r. Wyrok wykonano: 30.01.1964 r. Miejsce wykonania wyroku: Wrocław. Sygnatura akt karnych: IV dor. 369/63.
64. **Jan Dąbrowski**, ur. 15.06.1948 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Białymstoku z dnia 08.06.1978 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Uchwała nr Bu-540-19-79 z 14.09.1979 r. Wyrok wykonano: 18.10.1979 r. Miejsce wykonania wyroku: Warszawa. Sygnatura akt karnych: II K 43/77.
65. **Stanisław Denoch**, ur. 03.03.1947 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Warszawie z dnia 06.05.1967 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Uchwała nr U-4-67 z 02.06.1967 r. Wyrok wykonano: 12.06.1967 r. Miejsce wykonania wyroku: Warszawa. Sygnatura akt karnych: IV K dor. 53/67.
66. **Janusz Dębiński**, ur. 22.11.1953 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Łodzi z dnia 30.01.1973 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Uchwała nr BU-540-33-73 z 08.09.1973 r. Wyrok wykonano: 25.09.1973 r. Miejsce wykonania wyroku: Łódź. Sygnatura akt karnych: IV K 11/73, I KR 86/73.

67. **Henryk Dębski**, ur. 20.01.1952 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Suwałkach z dnia 19.05.1984 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Uchwała nr PU-1111-23-85 z 18.07.1985 r. Wyrok wykonano: 03.09.1985 r. Miejsce wykonania wyroku: Gdańsk. Sygnatura akt karnych: II K 70/83.
68. **Witold Długolecki**, ur. 21.08.1957 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Suwałkach z dnia 08.05.1985 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Uchwała nr PU-1111-32-85 z 11.12.1985 r. Wyrok wykonano: 04.02.1986 r. Miejsce wykonania wyroku: Gdańsk. Sygnatura akt karnych: II 14/85, I KR 223/85.
69. **Marian Dobroś** Został skazany wyrokiem Sąd Garnizonowy w Zielonej Górze z dnia 03.07.1969 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Uchwała nr U-21-69 z 25.11.1969 r. Wyrok wykonano: [b.d.].1969 r. Miejsce wykonania wyroku: Warszawa.
70. **Jan Dobrzyński**, ur. 16.12.1910 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Warszawie z dnia 30.10.1962 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Decyzja z dnia 05.03.1963 r. Wyrok wykonano: 14.03.1963 r. Miejsce wykonania wyroku: Warszawa. Sygnatura akt karnych: IV K 177/62.
71. **Stefan Dorna**, ur. 11.07.1947 r. Został skazany wyrokiem Wojskowym Sąd Garnizonowy w Zielonej Górze na sesji wyjazdowej w Kłodzku z dnia 19.10.1968 r. Decyzja Rady Państwa: ułaskawienie, Uchwała nr U-17-69 z 29.10.1969 r. Wyroku nie wykonano. Sygnatura akt karnych: Sg 303/68.
72. **Józef Dudek**, ur. 06.08.1931 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Warszawie z dnia 28.12.1957 r. Decyzja Rady Państwa: ułaskawienie, Decyzja z dnia 05.08.1958 r. Wyroku nie wykonano. Sygnatura akt karnych: Nr K Dor 351/57.
73. **Zbigniew Dworcak**, ur. 15.02.1959 r. Został skazany wyrokiem Sądu Najwyższego z dnia 24.02.1987 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Uchwała nr PU-1111-25-87 z 25.06.1987 r. Wyrok wykonano: 20.07.1987 r. Miejsce wykonania wyroku: Łódź. Sygnatura akt karnych: III K 93/86, III KR 93/86.
74. **Edward Dz.**, ur. 18.03.1946 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego we Wrocławiu z dnia 17.03.1964 r. Sygnatura akt karnych: IV K dor. 38/64.
75. **Wojciech Dziadek**, ur. 08.10.1960 r. Został skazany wyrokiem Sądu Najwyższego z dnia 19.07.1985 r. Decyzja Rady Państwa: ułaskawienie, Uchwała nr PU-1111-32-85 z 11.12.1985 r. Wyroku nie wykonano. Sygnatura akt karnych: II K 30/85, III KR 221/85.
76. **Bogdan Dziuk**, ur. 31.12.1935 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Katowicach z dnia 02.10.1969 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Uchwała nr U-10-70 z

- 13.04.1970 r. Wyrok wykonano: 04.05.1970 r. Miejsce wykonania wyroku: Katowice. Sygnatura akt karnych: IV K 49/69, II KR 161/69.
77. **Józef Dziuszko**, ur. 10.03.1919 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Warszawie z dnia 15.11.1966 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Uchwała nr U-19-66 z 14.12.1966 r. Wyrok wykonano: 23.12.1966 r. Miejsce wykonania wyroku: Warszawa. Sygnatura akt karnych: IV K dor. 132/66.
78. **Czesław Echaust**, ur. 03.03.1952 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Katowicach z dnia 21.03.1972 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Uchwała nr BU-540-10-73 z 12.02.1973 r. Wyrok wykonano: 02.03.1973 r. Miejsce wykonania wyroku: Katowice. Sygnatura akt karnych: IV K 162/71, II KR 170/72.
79. **Adolf F.**, ur. 07.05.1936 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego we Wrocławiu z dnia 19.07.1969 r. Wyroku nie wykonano. Sygnatura akt karnych: IV K 42/69.
80. **Zbigniew F.**, ur. 02.07.1960 r. Został skazany wyrokiem Sądu Najwyższego z dnia [b.d.].1980 r. Dalsze losy nieznane. Sygnatura akt karnych: K 70/79.
81. **Zenon Far**, ur. 16.02.1943 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Katowicach Ośrodek Zamiejscowy w Częstochowie z dnia 08.12.1967 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Uchwała nr U-10-68 z 15.07.1968 r. Wyrok wykonano: 29.07.1968 r. Miejsce wykonania wyroku: Katowice. Sygnatura akt karnych: VIII dor. K 14/67, II KR 29/68.
82. **Zygmunt Ferdyn**, ur. 26.05.1947 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Katowicach z dnia 08.12.1977 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Uchwała nr BU-540-17-78 z 7.07.1978 r. Wyrok wykonano: 27.07.1978 r. Miejsce wykonania wyroku: Katowice. Sygnatura akt karnych: IV K 200/77, II KR 48/78.
83. **Samuel Waldemar Fernbach**, ur. 21.04.1949 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Poznaniu - ośrodek w Kaliszu z dnia 29.01.1971 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Uchwała nr U-21-71 z 05.07.1971 r. Wyrok wykonano: 26.07.1971 r. Miejsce wykonania wyroku: Poznań. Sygnatura akt karnych: VII K 14/70, III KR 58/71.
84. **Emil Fic**, ur. 14.04.1919 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Rzeszowie z dnia 13.06.1970 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Uchwała nr U-2-71 z 15.01.1971 r. Wyrok wykonano: 08.02.1971 r. Miejsce wykonania wyroku: Tarnów. Sygnatura akt karnych: IV K 18/70.
85. **Kazimierz Figiel**, ur. 08.01.1939 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Bydgoszczy z dnia 01.09.1962 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Decyzja z dnia

- 23.10.1962 r. Wyrok wykonano: 08.12.1962 r. Miejsce wykonania wyroku: Poznań. Sygnatura akt karnych: IV K dor. 70/62.
86. **Franciszek Firlej**, ur. 17.02.1922 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Katowicach z dnia 02.05.1975 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Uchwała nr BU-540-27-75. Wyrok wykonano: 03.12.1975 r. Miejsce wykonania wyroku: Katowice. Sygnatura akt karnych: IV K 83/75, II KR 180/75.
87. **Mirosław Kazimierz Formella**, ur. 30.03.1960 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Gdańsku z dnia 26.06.1985 r. Decyzja Rady Państwa: ułaskawienie, Uchwała nr PU-1111-8-87 z 14.03.1987 r. Wyroku nie wykonano. Sygnatura akt karnych: III K 42/85, III KR 289/86.
88. **Jan Franke**. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Katowicach z dnia 23.06.1995 r. Wyroku nie wykonano. Sygnatura akt karnych: IV 350/94.
89. **Mirosław Fydrich**, ur. 22.12.1954 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Przemyślu z dnia 27.04.1976 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Uchwała nr BU-540-6-77 z 28.02.1977 r. Wyrok wykonano: 15.03.1977 r. Miejsce wykonania wyroku: Tarnów. Sygnatura akt karnych: II K 5/76, II KR 213/76.
90. **Elżbieta G.**, ur. 10.11.1922 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Opolu z dnia 01.02.1961 r. Dalsze losy nieznane. Sygnatura akt karnych: IV K 320/60.
91. **Józef G.** Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Katowicach z dnia 09.07.1966 r. Dalsze losy nieznane.
92. **Kazimierz G.**, ur. 08.01.1946 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Lublinie z dnia 23.02.1968 r. Sygnatura akt karnych: IV K 76/67.
93. **Stanisław G.**, ur. 15.05.1933 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Bydgoszczy Ośrodek w Toruniu z dnia 22.12.1972 r. Wyroku nie wykonano. Sygnatura akt karnych: V K 25/72.
94. **Tadeusz G.**, ur. 14.05.1932 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego we Wrocławiu z dnia 29.10.1963 r. Dalsze losy nieznane. Sygnatura akt karnych: IV K 213/63.
95. **Lesław Gajewski**, ur. 01.01.1936 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Katowicach z dnia 30.06.1959 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Decyzja z dnia 04.08.1959 r. Wyrok wykonano: 10.08.1959 r. Miejsce wykonania wyroku: Katowice. Sygnatura akt karnych: IX K dor. 175/59.
96. **Zygmunt Garbacki**, ur. 23.03.1945 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Warszawie z dnia 16.06.1972 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Uchwała nr BU-540-01-

- 73 z 05.01.1973 r. Wyrok wykonano: 22.01.1973 r. Miejsce wykonania wyroku: Warszawa. Sygnatura akt karnych: IV K 102/72, I KR 273/72.
97. **Michał Gawron**, ur. 16.02.1930 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Wałbrzychu z siedzibą w Świdnicy z dnia 22.12.1976 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Uchwała nr BU-540-26-77 z 20.07.1977 r. Wyrok wykonano: 22.08.1977 r. Miejsce wykonania wyroku: Wrocław. Sygnatura akt karnych: II K 53/76, II KR 65/77.
98. **Zenon Gliwa**, ur. [b.d.] 1966 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Gdańsku z dnia 28.09.1995 r. Wyroku nie wykonano. Sygnatura akt karnych: IV K 164/93.
99. **Andrzej Głuszkiewicz**, ur. 18.11.1943 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Warszawie z dnia 20.08.1963 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Decyzja z dnia 21.01.1964 r. Wyrok wykonano: 27.01.1964 r. Miejsce wykonania wyroku: Warszawa. Sygnatura akt karnych: IV K 115/63.
100. **Józef Głyżewski**, ur. 01.12.1951 r. Został skazany wyrokiem Sądu Najwyższego Izby Wojskowej z dnia 30.03.1972 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Uchwała nr BU-540-4-73 z 19.01.1973 r. Wyrok wykonano: 06.02.1973 r. Miejsce wykonania wyroku: Warszawa. Sygnatura akt karnych: So 39/72, Rw 436/72.
101. **Ryszard Gorzel**, ur. 02.01.1937 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Lublinie z dnia 01.07.1957 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Decyzja z dnia 2.11.1957 r. Wyrok wykonano: 13.11.1957 r. Miejsce wykonania wyroku: Warszawa. Sygnatura akt karnych: Nr IV K132/57, III.K661/57.
102. **Ryszard Góral**, ur. 08.11.1954 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Jeleniej Górze z dnia 27.02.1985 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Uchwała nr PU-1111-1-86 z 17.01.1986 r. Wyrok wykonano: 18.02.1986 r. Miejsce wykonania wyroku: Wrocław. Sygnatura akt karnych: II K 11/85, II KR 185/85.
103. **Wojciech Góral**, ur. 26.04.1948 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Poznaniu z dnia 06.10.1972 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Uchwała nr BU-540-29-73 z 1.07.1973 r. Wyrok wykonano: 23.07.1973 r. Miejsce wykonania wyroku: Poznań. Sygnatura akt karnych: IV K 47/72, III KR 37/73.
104. **Antoni-Jerzy Góralczyk**, ur. 18.04.1948 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Łodzi z dnia 30.04.1975 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Uchwała nr BU-540-26-75 z 14.11.1975 r. Wyrok wykonano: 02.12.1975 r. Miejsce wykonania wyroku: Łódź. Sygnatura akt karnych: IV K 166/74, V KR 154/75.
105. **Janusz Górski**, ur. 20.09.1957 r. Został skazany wyrokiem Sądu Najwyższego z dnia 26.04.1976 r. Decyzja Rady Państwa: ułaskawienie, Uchwała nr BU-540-25-77 z

- 20.07.1977 r. Wyroku nie wykonano. Sygnatura akt karnych: II K 19/76, KR 181/76, VI KRN 388/76.
106. **Waldemar Grochowski**, ur. 15.11.1949 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Gdańsku z dnia 17.03.1970 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Uchwała nr U-18-70 z 29.08.1970 r. Wyrok wykonano: 10.09.1970 r. Miejsce wykonania wyroku: Gdańsk. Sygnatura akt karnych: IV K 7/70, III KR 93/70.
107. **Jan Gromski**, ur. 08.07.1944 r. Został skazany wyrokiem Sądu Najwyższego z dnia 08.05.1972 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Uchwała nr BU-540-16-72 z 01.07.1972 r. Wyrok wykonano: 25.07.1972 r. Miejsce wykonania wyroku: Nowogard. Sygnatura akt karnych: IV K 56/71, KR 44/72.
108. **Zdzisław Grossman**, ur. 19.09.1945 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Krakowie z dnia 29.05.1984 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Uchwała nr PU-1111-20-85 z 15.06.1985 r. Wyrok wykonano: 18.07.1985 r. Miejsce wykonania wyroku: Kraków. Sygnatura akt karnych: III K 138/83, IV KR 207/84.
109. **Stanisław Grześ**, ur. 13.11.1931 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Poznaniu, Ośrodek w Kaliszu z dnia 28.08.1957 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Decyzja z dnia 27.09.1957 r. Wyrok wykonano: 04.10.1957 r. Miejsce wykonania wyroku: Kalisz. Sygnatura akt karnych: Nr VII K dor. 50/57.
110. **Gustaw H.**, ur. 02.04.1941 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Bydgoszczy z dnia 23.10.1969 r. Wyroku nie wykonano. Sygnatura akt karnych: III K 20/69.
111. **Lech Roman Habrowicz**, ur. 27.02.1957 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Słupsku z siedzibą w Sławnie z dnia 09.06.1976 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Uchwała nr BU-540-34-76 z 30.11.1976 r. Wyrok wykonano: 27.12.1976 r. Miejsce wykonania wyroku: Nowogard. Sygnatura akt karnych: II K 14/76, III KR 223/76.
112. **Tadeusz Hajda**, ur. 24.07.1944 r. Został skazany wyrokiem Sądu Najwyższego z dnia 10.12.1970 r. Decyzja Rady Państwa: ułaskawienie, Uchwała nr U-10-71 z 29.03.1971 r. Wyroku nie wykonano. Sygnatura akt karnych: IV K 1909/69, I KR 177/70.
113. **Józef Harasim**, ur. 02.03.1919 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Lublinie z dnia 12.11.1960 r. Decyzja Rady Państwa: ułaskawienie, Decyzja z dnia 22.12.1960 r. Wyroku nie wykonano. Sygnatura akt karnych: IV K dor. 249/60.
114. **Ryszard Hart**, ur. 11.02.1954 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Poznaniu z dnia 12.06.1975 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Uchwała nr Bu-540-11-

- 76 z 23.04.1976 r. Wyrok wykonano: 12.05.1976 r. Miejsce wykonania wyroku: Wrocław. Sygnatura akt karnych: IV K 44/75, III KR 329/75.
115. **Wojciech Hellwig**, ur. 25.04.1935 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Koszalinie z dnia 29.11.1963 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Decyzja z dnia 15.05.1964 r. Wyrok wykonano: 29.05.1964 r. Miejsce wykonania wyroku: Gdańsk. Sygnatura akt karnych: IV K 13/63.
116. **Jan Hildebrandt**, ur. 14.08.1932 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Gdańsku z dnia 13.05.1958 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Decyzja z dnia 07.10.1958 r. Wyrok wykonano: 14.10.1958 r. Miejsce wykonania wyroku: Gdańsk. Sygnatura akt karnych: IV K 219/57.
117. **Józef Hnat**, ur. 13.10.1939 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Bydgoszczy z dnia 12.02.1963 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Decyzja z dnia 28.12.1963 r. Wyrok wykonano: 08.01.1964 r. Miejsce wykonania wyroku: Poznań. Sygnatura akt karnych: IV K 87/62.
118. **Stanisław Hnat**, ur. 03.10.1959 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Bielsku-Białej z dnia 13.06.1984 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Uchwała nr PU-1111-6-85 z 11.03.1985 r. Wyrok wykonano: 04.04.1985 r. Miejsce wykonania wyroku: Kraków. Sygnatura akt karnych: II K 10/84, IV KR 222/84.
119. **Bogdan Adam Imiałkowski**, ur. 21.10.1955 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Szczecinie z dnia 14.06.1977 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Uchwała nr BU-540-1-78 z 18.01.1978 r. Wyrok wykonano: 08.02.1978 r. Miejsce wykonania wyroku: Nowogard. Sygnatura akt karnych: II K 27/77, III KR 241/77.
120. **Edward J.**, ur. 21.07.1933 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego we Wrocławiu z dnia 16.11.1963 r. Dalsze losy nieznane. Sygnatura akt karnych: IV K 187/63.
121. **Józef J.** Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Warszawie z dnia [b.d.].1965 r. Dalsze losy nieznane.
122. **Zdzisław Jabłoński**, ur. 19.07.1948 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Białymstoku z dnia 30.10.1971 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Uchwała nr BU-540-15-72 z 11.07.1972 r. Wyrok wykonano: 02.08.1972 r. Miejsce wykonania wyroku: Warszawa. Sygnatura akt karnych: IV K 53/71, IV KR 16/72.
123. **Jerzy Janicki**, ur. 24.08.1940 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego we Wrocławiu z dnia 30.07.1960 r. Decyzja Rady Państwa: ułaskawienie, Decyzja z dnia 21.10.1960 r. Wyroku nie wykonano. Sygnatura akt karnych: IV K dor. 452/60.

124. **Tadeusz Lech Janicki**, ur. 01.01.1946 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego we Wrocławiu z dnia 24.08.1977 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Decyzja nr BU-540-13-79 z 3.07.1979 r. Wyrok wykonano: 03.08.1979 r. Miejsce wykonania wyroku: Wrocław. Sygnatura akt karnych: IIII K 43/77, II KR 286/77.
125. **Leszek Jańczyk**, ur. 10.01.1941 r. Został skazany wyrokiem Sąd Marynarki Wojennej w Gdyni z dnia 18.11.1963 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Decyzja z dnia 28.12.1963 r. Wyrok wykonano: 11.01.1964 r. Miejsce wykonania wyroku: Warszawa. Sygnatura akt karnych: Sm 366/63.
126. **Emil Jarosz**, ur. 16.01.1933 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Rzeszowie z dnia 13.06.1970 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Uchwała nr U-1-71 z 15.01.1971 r. Wyrok wykonano: 08.02.1971 r. Miejsce wykonania wyroku: Tarnów. Sygnatura akt karnych: IV K 18/70.
127. **Józef Jaroszyński**, ur. 29.07.1932 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego we Wrocławiu z dnia 01.07.1968 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Uchwała nr U-1-69 z 13.03.1969 r. Wyrok wykonano: 25.03.1969 r. Miejsce wykonania wyroku: Poznań. Sygnatura akt karnych: K 40/68, II KR 185/68.
128. **Stanisław Jaskólski**, ur. 05.06.1947 r. Został skazany wyrokiem Sąd Śląskiego Okręgu Wojskowego we Wrocławiu z dnia 12.11.1966 r. Wyroku nie wykonano. Sygnatura akt karnych: So 290/66.
129. **Roman Jezior**, ur. 02.03.1954 r. Został skazany wyrokiem Sądu Najwyższego z dnia 07.09.1973 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Uchwała nr BU-540-48-73 z 27.11.1973 r. Wyrok wykonano: 11.12.1973 r. Miejsce wykonania wyroku: Katowice. Sygnatura akt karnych: IV K 9/73, IV KR 266/73.
130. **Stanisław Jędruch**, ur. 25.07.1942 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Kielcach z dnia 14.02.1977 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Uchwała nr BU-540-32-77 z 15.10.1977 r. Wyrok wykonano: 03.11.1977 r. Miejsce wykonania wyroku: Łódź. Sygnatura akt karnych: II K 8/77, II KR 103/77.
131. **Jan Jędrzejczak**, ur. 27.05.1940 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Łodzi z dnia 29.01.1971 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Uchwała nr U-22-71 z 05.07.1971 r. Wyrok wykonano: 26.07.1971 r. Miejsce wykonania wyroku: Łódź. Sygnatura akt karnych: IV K 87/70.
132. **Stanisław Jobda**, ur. 09.04.1928 r. Został skazany wyrokiem Sądu Najwyższego z dnia 09.11.1972 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Uchwała nr BU-540-6-73 a 19.01.1973 r.

- Wyrok wykonano: 02.02.1973 r. Miejsce wykonania wyroku: Wrocław. Sygnatura akt karnych: IV K 11/72, I KR 282/72.
133. **Herbert Johna**, ur. 29.05.1956 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Katowicach z dnia 04.11.1977 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Uchwała nr BU-540-1-79 z 08.01.1979 r. Wyrok wykonano: 30.01.1979 r. Miejsce wykonania wyroku: Katowice. Sygnatura akt karnych: IV K 167/77, II KR 330/77.
134. **Eugeniusz Józwiak**, ur. 30.05.1922 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Łodzi z dnia 06.10.1973 r. Decyzja Rady Państwa: ułaskawienie, Uchwała nr BU-540-16-74 z 07.09.1974 r. Wyroku nie wykonano. Sygnatura akt karnych: IV K 2/63/73, V KR 107/74.
135. **Jerzy Wiesław Jureko**, ur. 16.05.1948 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Łodzi z dnia 07.09.1972 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Uchwała nr BU-540-18-73 z 10.04.1973 r. Wyrok wykonano: 27.04.1973 r. Miejsce wykonania wyroku: Łódź. Sygnatura akt karnych: IV K 63/72, I KR 366/72.
136. **Jan K.**, ur. 10.01.1930 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Zielonej Górze z dnia 21.03.1978 r. Dalsze losy nieznane. Sygnatura akt karnych: II K 5/78.
137. **Janusz Stanisław K.**, ur. 20.01.1931 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego we Wrocławiu z dnia 09.07.1966 r. Sygnatura akt karnych: IV K 98/66.
138. **Jerzy K.**, ur. 13.03.1954 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Elblągu z dnia 17.10.1975 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Uchwała nr BU-540-12-76 z 23.04.1976 r. Wyroku nie wykonano. Sygnatura akt karnych: IV 5/75, III KR 383/75.
139. **Józef K.**, ur. 20.08.1941 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Lublinie z dnia 12.05.1966 r. Sygnatura akt karnych: IV K dor. 27/66.
140. **Mikołaj K.**, ur. 15.10.1923 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Białymstoku z dnia [b.d.].1965 r. Dalsze losy nieznane. Sygnatura akt karnych: IV K 16/65.
141. **Ryszard K.** Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Łodzi z dnia 31.01.1980 r.
142. **Władysław K.**, ur. 24.05.1930 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego we Wrocławiu z dnia 22.06.1960 r. Dalsze losy nieznane. Sygnatura akt karnych: IV K 605/59.
143. **Zdzisław K.**, ur. 02.01.1947 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Białej Podlaskiej z dnia 21.12.1976 r. Wyroku nie wykonano. Sygnatura akt karnych: II K 13/76, I KR 91/77.
144. **Zenon K.**, ur. 22.04.1933 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Opolu z dnia 24.05.1962 r. Dalsze losy nieznane. Sygnatura akt karnych: IV K 29/62.

145. **Zbigniew Kaczor**, ur. 24.08.1947 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Rzeszowie z dnia 08.12.1972 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Uchwała nr BU-540-1-74 z 18.01.1974 r. Wyrok wykonano: 02.02.1974 r. Miejsce wykonania wyroku: Kraków. Sygnatura akt karnych: IV K 55/72, IV KR 23/73.
146. **Leszek Józef Kaczorowski**, ur. 10.01.1954 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Warszawie z dnia 19.02.1973 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Uchwała nr BU-540-34-73 z 08.09.1973 r. Wyrok wykonano: 24.09.1973 r. Miejsce wykonania wyroku: Warszawa. Sygnatura akt karnych: IV K 25/73, I KR 122/73.
147. **Tadeusz Kalemba**, ur. 23.04.1930 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Poznaniu z dnia 31.10.1972 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Uchwała nr BU-540-36-73 z 08.09.1973 r. Wyrok wykonano: 26.09.1973 r. Miejsce wykonania wyroku: Poznań. Sygnatura akt karnych: IV K 58/72, III KR 106/73.
148. **Waldemar Kalinowski**, ur. 29.03.1953 r. Został skazany wyrokiem Sądu Najwyższego z dnia 19.12.1985 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Uchwała nr PU-1111-15-86 z 15.05.1986 r. Wyrok wykonano: 05.06.1986 r. Miejsce wykonania wyroku: Gdańsk. Sygnatura akt karnych: IV K 77/85, I KR 362/85.
149. **Stanisław Kalisty**, ur. 05.04.1923 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Białymstoku z dnia 09.08.1960 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Decyzja z dnia 26.09.1960 r. Wyrok wykonano: 11.10.1960 r. Miejsce wykonania wyroku: Warszawa. Sygnatura akt karnych: K dor. 181/60.
150. **Krzysztof Kałużny**, ur. 25.02.1957 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Poznaniu z dnia 24.09.1986 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Uchwała nr PU-1111-28-87 z 24.07.1987 r. Wyrok wykonano: 17.09.1987 r. Miejsce wykonania wyroku: Poznań. Sygnatura akt karnych: III K 111/86.
151. **Zbigniew Kałużny**, ur. 18.11.1937 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Poznaniu z dnia 10.01.1958 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Decyzja z dnia 27.01.1958 r. Wyrok wykonano: 30.01.1958 r. Miejsce wykonania wyroku: Poznań. Sygnatura akt karnych: Nr IV K dor 373/57.
152. **Marian Kamionka**, ur. 18.12.1925 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Warszawie z dnia 30.01.1969 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Uchwała nr U-18-69 z 29.10.1969 r. Wyrok wykonano: 07.11.1969 r. Miejsce wykonania wyroku: Poznań. Sygnatura akt karnych: IV K 136/68.
153. **Zenon Tadeusz Karczmarek**, ur. 12.05.1948 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Gdańsku z dnia 27.01.1978 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Decyzja

- nr BU-540-28-78 z 18.11.1978 r. Wyrok wykonano: 08.12.1978 r. Miejsce wykonania wyroku: Gdańsk. Sygnatura akt karnych: III K 89/77, III K 121/78.
154. **Marian Karczmarz**, ur. 25.03.1952 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Lublinie z dnia 22.05.1975 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Uchwała nr BU-540-1-76 z 16.01.1976 r. Wyrok wykonano: 06.02.1976 r. Miejsce wykonania wyroku: Warszawa. Sygnatura akt karnych: IV K 32/75, IV KR 223/75.
155. **Józef Kardas**, ur. 20.08.1941 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Lublinie z dnia 12.05.1966 r. Decyzja Rady Państwa: ułaskawienie, Uchwała nr U-17-66 z 10.11.1966 r. Wyroku nie wykonano. Sygnatura akt karnych: IV K dor. 27/66.
156. **Jan Kasprzak**, ur. 12.01.1927 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Katowicach z dnia 28.05.1958 r. Decyzja Rady Państwa: ułaskawienie, Decyzja z dnia 13.11.1958 r. Wyroku nie wykonano. Sygnatura akt karnych: IX K 245/57.
157. **Andrzej Stanisław Kaszyca**, ur. 07.04.1945 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Lublinie z dnia 28.02.1974 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Uchwała nr BU-540-123-76 z 23.04.1976 r. Wyrok wykonano: 11.05.1976 r. Miejsce wykonania wyroku: Warszawa. Sygnatura akt karnych: IV K 1/74, IV KR 127/74.
158. **Adam Kawalec**, ur. 14.04.1929 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Łodzi z dnia 23.10.1959 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Decyzja z dnia 11.08.1961 r. Wyrok wykonano: 22.08.1961 r. Miejsce wykonania wyroku: Łódź. Sygnatura akt karnych: IV K 219/59,.
159. **Stanisław Kawalec**, ur. 14.01.1934 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Łodzi z dnia 23.10.1959 r. Decyzja Rady Państwa: ułaskawienie, Decyzja z dnia 11.08.1961 r. Wyroku nie wykonano. Sygnatura akt karnych: IV K 219/59,.
160. **Daniel Kazubowski**, ur. 21.03.1951 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Koszalinie z dnia 24.08.1973 r. Wyroku nie wykonano. Sygnatura akt karnych: III K 45/73, III KR 343/73, III KKR 289/74.
161. **Eugeniusz Kędyś**, ur. 01.05.1943 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Koszalinie z dnia 07.04.1971 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Uchwała nr U-34-71 z 29.11.1971 r. Wyrok wykonano: 17.12.1971 r. Miejsce wykonania wyroku: Nowogard. Sygnatura akt karnych: III K 13/71, III KR 151/71.
162. **Wiesław Kiliańczyk**. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Warszawie z dnia [b.d.].1963 r. Dalsze losy nieznane.
163. **Władysław Kiziński**, ur. 19.06.1941 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Katowicach z dnia 15.05.1970 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Uchwała nr U-9-71 z

- 29.03.1971 r. Wyrok wykonano: 16.04.1971 r. Miejsce wykonania wyroku: Katowice. Sygnatura akt karnych: IV K 36/69, II KR 184/70.
164. **Zdzisław Klimczyk**, ur. 15.05.1946 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Katowicach z dnia 21.03.1967 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Uchwała nr U-4-67 z 02.06.1967 r. Wyrok wykonano: 09.06.1967 r. Miejsce wykonania wyroku: Katowice. Sygnatura akt karnych: IV K dor. 26/67.
165. **Jerzy Kluczkowski**, ur. 22.05.1955 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego we Wrocławiu z dnia 07.06.1976 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Uchwała nr BU-540-8-77 z 28.02.1977 r. Wyrok wykonano: 21.03.1977 r. Miejsce wykonania wyroku: Wrocław. Sygnatura akt karnych: III K 39/76, II KR 261/76.
166. **Waldemar Zenon Kmiecik**, ur. 09.03.1952 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Koninie z dnia 16.09.1980 r. Decyzja Rady Państwa: ułaskawienie, Uchwała nr PU-540-14-82 z 25.09.1982 r. Wyroku nie wykonano. Sygnatura akt karnych: II K 21/80, III KR 427/80.
167. **Joachim Knychala**, ur. 08.09.1952 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Katowicach z dnia 19.04.1984 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Uchwała nr PU-1111-11-85 z 22.04.1985 r. Wyrok wykonano: 21.05.1985 r. Miejsce wykonania wyroku: Kraków. Sygnatura akt karnych: IV K 171/83, II KR 174/84.
168. **Edmund Kolanowski**, ur. 24.10.1947 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Poznaniu z dnia 04.06.1985 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Uchwała nr PU-1111-21-86 z 25.06.1986 r. Wyrok wykonano: 28.07.1986 r. Miejsce wykonania wyroku: Poznań. Sygnatura akt karnych: III K 1/85, III KR 477/85.
169. **Ludwik Kołacz**, ur. 03.07.1937 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Zielonej Górze z dnia 15.11.1974 r. Wyroku nie wykonano. Sygnatura akt karnych: IV K 68/74, II KR 6/75.
170. **Mirosław Kolkiewicz**, ur. 04.06.1948 r. Został skazany wyrokiem Sądu Najwyższego z dnia 06.04.1978 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Uchwała nr BU-540-19-78 z 20.07.1978 r. Wyrok wykonano: 12.08.1978 r. Miejsce wykonania wyroku: Tarnów. Sygnatura akt karnych: II K 4/77, IV KR 83/78.
171. **Julian Kołtun**, ur. 21.09.1951 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Białek Podlaskiej z siedzibą w Radzynie Podlaskim z dnia 30.07.1982 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Uchwała nr PU-1111-103-83 z 17.11.1983 r. Wyrok wykonano: 14.12.1983 r. Miejsce wykonania wyroku: Warszawa. Sygnatura akt karnych: II K 13/82, IV KR 68/83.

172. **Wojciech Kopczyński**, ur. 10.01.1942 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Poznaniu z dnia 09.12.1960 r. Decyzja Rady Państwa: ułaskawienie, Decyzja z dnia 22.12.1961 r. Wyroku nie wykonano. Sygnatura akt karnych: IV K dor. 323/60.
173. **Zygmunt Korgól**, ur. 25.08.1952 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Piotrkowie Trybunalskim z dnia 13.09.1978 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Uchwała nr BU-540-17-79 z 25.07.1979 r. Wyrok wykonano: 24.08.1979 r. Miejsce wykonania wyroku: Łódź. Sygnatura akt karnych: II K 25/78, V KR 198/78.
174. **Stanisław Kornacki**, ur. 27.06.1949 r. Został skazany wyrokiem Sądu Najwyższego z dnia 16.12.1976 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Uchwała nr BU-540-7-77 z 28.02.1977 r. Wyrok wykonano: 23.03.1977 r. Miejsce wykonania wyroku: Barczewo. Sygnatura akt karnych: II K 18/76, III KR 319,76.
175. **Zbigniew Kosiak**, ur. 16.06.1946 r. Został skazany wyrokiem Sądu Najwyższego z dnia 14.07.1978 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Uchwała nr BU-540-26-78 z 02.11.1978 r. Wyrok wykonano: 27.11.1978 r. Miejsce wykonania wyroku: Warszawa. Sygnatura akt karnych: II K 9/78, V KR 105/78.
176. **Antoni Kosidło**, ur. 13.06.1948 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Szczecinie z dnia 13.12.1983 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Uchwała nr PU-1111-26-84 z 08.06.1984 r. Wyrok wykonano: 10.07.1984 r. Miejsce wykonania wyroku: Poznań. Sygnatura akt karnych: II K 101/83, III KR 32/84.
177. **Franciszek Kostrzewa**, ur. 10.04.1923 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Katowicach z dnia 02.10.1969 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Uchwała nr U-9-70 z 13.04.1970 r. Wyrok wykonano: 04.05.1970 r. Miejsce wykonania wyroku: Katowice. Sygnatura akt karnych: IV K 49/69, II KR 161/69.
178. **Karol Kot**, ur. 18.12.1946 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Krakowie z dnia 14.07.1967 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Uchwała nr U-5-68 z 02.05.1968 r. Wyrok wykonano: 16.05.1968 r. Miejsce wykonania wyroku: Katowice. Sygnatura akt karnych: IV K 26/67.
179. **Feliks Kotlarek**, ur. 15.04.1928 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Poznaniu z dnia 14.11.1970 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Uchwała U-15-71 z 26.05.1971 r. Wyrok wykonano: 19.06.1971 r. Miejsce wykonania wyroku: Poznań. Sygnatura akt karnych: IV K 53/70.
180. **Eugeniusz Kotrys**, ur. 18.07.1935 r. Został skazany wyrokiem Sądu Najwyższego z dnia 31.05.1968 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Uchwała nr U-11-68 z 15.07.1968 r. Wyrok

- wykonano: 30.07.1968 r. Miejsce wykonania wyroku: Poznań. Sygnatura akt karnych: IV K 27/67, II KR 115/67.
181. **Stanisław Kowal**, ur. 16.01.1947 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Rzeszowie z dnia 18.02.1974 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Uchwała nr BU-540-5-75 z 27.03.1975 r. Wyrok wykonano: 14.04.1975 r. Miejsce wykonania wyroku: Kraków. Sygnatura akt karnych: IV K 88/73, IV KR 141/74.
182. **Marian Edward Kowalski**, ur. 02.02.1961 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Tarnobrzegu z siedzibą w Sandomierzu z dnia 10.07.1984 r. Decyzja Rady Państwa: ułaskawienie, Uchwała nr PU-1111-11-86 z 02.04.1986 r. Wyroku nie wykonano. Sygnatura akt karnych: II K 14/84, IV KR 1/85.
183. **Tadeusz Kowalski**, ur. 03.04.1945 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Krakowie z dnia 06.04.1973 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Uchwała nr BU-540-39-73 z 08.09.1973 r. Wyrok wykonano: 25.09.1973 r. Miejsce wykonania wyroku: Kraków. Sygnatura akt karnych: IV K 35/73, IV KR 203/73.
184. **Krzysztof Kowalski**, ur. 16.06.1951 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Bydgoszczy z dnia 12.11.1973 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Uchwała nr BU-540-10-74 z 13.05.1974 r. Wyrok wykonano: 27.05.1974 r. Miejsce wykonania wyroku: Gdańsk. Sygnatura akt karnych: III K 48/73, III KR 4/74.
185. **Konstanty Krajza**, ur. 30.06.1940 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Ostrołęce z dnia 31.01.1978 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Uchwała nr BU-540-25-78 z 02.11.1978 r. Wyrok wykonano: 27.11.1978 r. Miejsce wykonania wyroku: Warszawa. Sygnatura akt karnych: II K 24/77, I KR 120/78.
186. **Waldemar Krakos**, ur. 19.08.1960 r. Został skazany wyrokiem Sądu Najwyższego z dnia 23.06.1983 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Uchwała nr PU-1111-94-83 z 17.09.1983 r. Wyrok wykonano: 10.10.1983 r. Miejsce wykonania wyroku: Warszawa. Sygnatura akt karnych: IV K dor. 24/83, KRN 68/83.
187. **Eugeniusz Krakowiak**, ur. 16.03.1933 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego we Wrocławiu z dnia 21.07.1962 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Decyzja z dnia 23.10.1962 r. Wyrok wykonano: 11.12.1962 r. Miejsce wykonania wyroku: Wrocław. Sygnatura akt karnych: IV K dor.235/62.
188. **Bogdan Krakowski**, ur. 28.04.1939 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Bydgoszczy - ośrodek w Toruniu z dnia 27.10.1973 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Uchwała nr BU-540-18-75 z 20.09.1975 r. Wyrok wykonano: 16.10.1975 r. Miejsce wykonania wyroku: Nowogard. Sygnatura akt karnych: V K 16/73.

189. **Józef Krotowski**. Został skazany wyrokiem Sądu Najwyższego z dnia 07.09.1972 r. Wyroku nie wykonano. Sygnatura akt karnych: IV K 63/72, I KR 366/72.
190. **Stefan Królikowski**, ur. 21.08.1936 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Gdańsku z dnia 17.02.1966 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Uchwała nr U-6-66 z 02.04.1966 r. Wyrok wykonano: 18.04.1966 r. Miejsce wykonania wyroku: Gdańsk. Sygnatura akt karnych: IV K dor. 3/66.
191. **Jacek Krysiński**, ur. 14.03.1952 r. Został skazany wyrokiem Sądu Najwyższego z dnia 09.08.1973 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Uchwała nr BU-540-47-73 z 27.11.1973 r. Wyrok wykonano: 10.12.1973 r. Miejsce wykonania wyroku: Katowice. Sygnatura akt karnych: IV K 136/72, I KR 178/73.
192. **Zygmunt Krzoska**, ur. 17.08.1929 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego we Wrocławiu z dnia 31.10.1986 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Uchwała nr PU-1111-38-87 z 01.10.1987 r. Wyrok wykonano: [b.d.].1987 r. Miejsce wykonania wyroku: Wrocław. Sygnatura akt karnych: III K 17/86, II KR 103/87.
193. **Zdzisław Kubiak**, ur. 06.08.1950 r. Został skazany wyrokiem Sądu Najwyższego z dnia 30.04.1984 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Uchwała nr PU-1111-42-84 z 27.09.1984 r. Wyrok wykonano: 20.10.1984 r. Miejsce wykonania wyroku: Gdańsk. Sygnatura akt karnych: II K 55/83, I KR 64/84.
194. **Kazimierz Kubzdyl**, ur. 05.01.1938 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Poznaniu - ośrodek w Kaliszu z dnia 19.04.1974 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Uchwała nr BU-540-24-74 z 07.12.1974 r. Wyrok wykonano: 30.12.1974 r. Miejsce wykonania wyroku: Wrocław. Sygnatura akt karnych: VII K 9/73, III KR 219/74.
195. **Stanisław Kucharski**, ur. 01.10.1942 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Kielcach z dnia 23.04.1966 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Uchwała nr U-9-66 z 27.05.1966 r. Wyrok wykonano: 10.06.1966 r. Miejsce wykonania wyroku: Łódź. Sygnatura akt karnych: IV K 17/66.
196. **Jan Kukula**, ur. 02.10.1936 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Kielcach z dnia 30.10.1986 r. Decyzja Rady Państwa: ułaskawienie, Uchwała nr PU-1111-6-88 z 16.03.1988 r. Wyroku nie wykonano. Sygnatura akt karnych: II K 74/85, IV KR 162/87.
197. **Eugeniusz Kulig**, ur. 28.03.1932 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Rzeszowie z dnia 02.09.1959 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Decyzja z dnia 12.11.1959 r. Wyrok wykonano: 16.11.1959 r. Miejsce wykonania wyroku: Rzeszów. Sygnatura akt karnych: IV K dor. 155/59.

198. **Janusz Kulmatycki**. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego we Wrocławiu z dnia 09.06.1994 r. Wyroku nie wykonano. Sygnatura akt karnych: K 192/93.
199. **Stanisław Kulpiński**, ur. 13.10.1948 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Tarnobrzegu z siedzibą w Sandomierzu z dnia 10.11.1979 r. Wyroku nie wykonano. Sygnatura akt karnych: II K 16/78, IV KR 308/80.
200. **Eugeniusz Kułysz**, ur. 02.12.1946 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego we Wrocławiu z dnia 07.02.1966 r. Decyzja Rady Państwa: ułaskawienie, Uchwała nr U-6-66 z 02.04.1966 r. Wyroku nie wykonano. Sygnatura akt karnych: IV K dor. 28/66.
201. **Aleksander Kurosiński**, ur. 31.08.1949 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Zielonej Górze z dnia 17.02.1973 r. Wyroku nie wykonano. Sygnatura akt karnych: IV K 4/73, KR 153/73.
202. **Stanisław Kuter**, ur. 17.01.1939 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Rzeszowie z dnia 12.01.1960 r. Decyzja Rady Państwa: ułaskawienie, Decyzja z dnia 12.02.1960 r. Wyroku nie wykonano. Sygnatura akt karnych: IV K dor. 234/59.
203. **Józef Dominik Kuźma**, ur. 04.08.1927 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Gdańsku z dnia 16.02.1972 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Uchwała nr BU-540-20-72 z 28.09.1972 r. Wyrok wykonano: 24.10.1972 r. Miejsce wykonania wyroku: Gdańsk. Sygnatura akt karnych: IV K 93/71, III KR 115/72.
204. **Zbigniew Kwiecień**, ur. 01.02.1936 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Katowicach z dnia 14.01.1960 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Decyzja z dnia 26.03.1960 r. Wyrok wykonano: 07.04.1960 r. Miejsce wykonania wyroku: Katowice. Sygnatura akt karnych: IV K dor. 387/59.
205. **Zenon L.**, ur. 05.10.1938 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego Ośrodek Zamiejscowy w Gorzowie Wielkopolskim z dnia 17.11.1961 r. Sygnatura akt karnych: VI K 42/61.
206. **Kazimierz Labrync**, ur. 08.09.1925 r. Został skazany wyrokiem Sądu Najwyższego z dnia 14.08.1980 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Uchwała nr BU-540-4-81 z 05.03.1981 r. Wyrok wykonano: 27.03.1981 r. Miejsce wykonania wyroku: Łódź. Sygnatura akt karnych: II K 21/79, I KR 186/80.
207. **Bernard Lach**. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Katowicach z dnia [b.d.].1960 r. Dalsze losy nieznane.
208. **Stefan Lajter**, ur. 24.09.1948 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Warszawie z dnia 25.03.1972 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Uchwała nr Bu-540-6-

- 76 z 14.02.1976 r. Wyrok wykonano: 02.03.1976 r. Miejsce wykonania wyroku: Warszawa. Sygnatura akt karnych: IV K 96/71, I KR 201/72.
209. **Bogdan Laska (Lasek)**, ur. 09.10.1948 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Gdańsku z dnia 10.05.1974 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Uchwała nr BU-540-22-75 z 20.09.1975 r. Wyrok wykonano: 11.10.1975 r. Miejsce wykonania wyroku: Łódź. Sygnatura akt karnych: IV K 6/74.
210. **Karol Lasota**, ur. 02.08.1930 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Koszalinie z dnia 23.02.1962 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Decyzja z dnia 12.09.1962 r. Wyrok wykonano: 28.09.1962 r. Miejsce wykonania wyroku: Gdańsk. Sygnatura akt karnych: IV K 1/62.
211. **Józef Lech**, ur. 10.11.1946 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Kielcach z dnia 25.09.1972 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Uchwała nr BU-540-19-73 z 10.04.1973 r. Wyrok wykonano: 27.04.1973 r. Miejsce wykonania wyroku: Łódź. Sygnatura akt karnych: IV K 74/72, IV KR 366/72.
212. **Mirosław Lech**, ur. 01.09.1938 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Łodzi z dnia 09.09.1960 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Decyzja z dnia 21.10.1960 r. Wyrok wykonano: 29.10.1960 r. Miejsce wykonania wyroku: Łódź. Sygnatura akt karnych: IV K dor. 212/60.
213. **Wacław Ledzion**, ur. [b.d.].1913 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Łodzi z dnia 18.04.1973 r. Wyroku nie wykonano. Sygnatura akt karnych: IV K 23/73, I KR 269/73.
214. **Andrzej Lekowski**, ur. 07.05.1945 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Rzeszowie z dnia 13.04.1979 r. Sygnatura akt karnych: II K 1/79.
215. **Ryszard Leszczyński**, ur. 24.09.1940 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Gdańsku z dnia 13.11.1959 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Decyzja z dnia 05.01.1960 r. Wyrok wykonano: 18.01.1960 r. Miejsce wykonania wyroku: Gdańsk. Sygnatura akt karnych: IV K dor. 261/59.
216. **Stanisław Andrzej Leszek**, ur. 07.07.1950 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Warszawie z dnia 08.11.1976 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Uchwała nr BU-540-33-77 z 15.10.1977 r. Wyrok wykonano: 05.11.1977 r. Miejsce wykonania wyroku: Nowogard. Sygnatura akt karnych: III K 61/76, III KR 179/77.
217. **Ryszard Lewandowski**, ur. 21.07.1956 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Kielcach z dnia 18.11.1985 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Uchwała nr PU-1111-

- 27-86 z 27.09.1986 r. Wyrok wykonano: 20.10.1986 r. Miejsce wykonania wyroku: Kraków. Sygnatura akt karnych: II K 66/85, IV KR 47/86.
218. **Stefan Lipiński**, ur. 09.12.1932 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego we Wrocławiu z dnia 04.07.1957 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Decyzja z dnia 29.07.1958 r. Wyrok wykonano: 05.08.1958 r. Miejsce wykonania wyroku: Gdańsk. Sygnatura akt karnych: Nr IV K 284/57, IV K 364/58, IV K 699/57, IV KRN. 102/58.
219. **Zygmunt Roman Lipski**, ur. 11.01.1931 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Koszalinie z dnia 18.11.1964 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Decyzja z dnia 18.12.1964 r. Wyrok wykonano: 06.01.1965 r. Miejsce wykonania wyroku: Gdańsk. Sygnatura akt karnych: IV K dor. 75/64.
220. **Andrzej Liwiński**, ur. 07.06.1946 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Warszawie z dnia 04.10.1979 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Uchwała nr BU-540-1-60 z 08.02.1980 r. Wyrok wykonano: 28.02.1980 r. Miejsce wykonania wyroku: Warszawa. Sygnatura akt karnych: IV K 8/79, I KR 236/79.
221. **Jerzy Ł.**, ur. 18.11.1946 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Białymstoku z dnia 31.05.1967 r. Dalsze losy nieznane. Sygnatura akt karnych: IV K 41/67.
222. **Kazimierz Ławski**, ur. 12.10.1933 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego we Wrocławiu z dnia 16.10.1962 r. Decyzja Rady Państwa: ułaskawienie, Decyzja z dnia 07.06.1963 r. Wyroku nie wykonano. Sygnatura akt karnych: IV K dor. 275/62, IV K 970/62.
223. **Janusz Witold Łobodycz**, ur. 29.08.1933 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Kielcach Ośrodek zamiejscowy w Radomiu z dnia 30.03.1963 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Decyzja z dnia 8.05.1963 r. Wyrok wykonano: 15.05.1963 r. Miejsce wykonania wyroku: Łódź. Sygnatura akt karnych: IV K dor. 21/63.
224. **Edward Łysoń**, ur. 04.10.1949 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Krakowie z dnia 06.04.1973 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Uchwała nr BU-540-38-73 z 08.09.1973 r. Wyrok wykonano: 25.09.1973 r. Miejsce wykonania wyroku: Kraków. Sygnatura akt karnych: IV K 35/73, IV KR 203/73.
225. **Adam M.**, ur. 22.09.1929 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego we Wrocławiu z dnia 07.12.1959 r. Dalsze losy nieznane. Sygnatura akt karnych: IV K 734/59.
226. **Izydor M.**, ur. 21.04.1950 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Krakowie z dnia 26.03.1973 r. Wyroku nie wykonano. Sygnatura akt karnych: IV K 2/73, IV KR 173/73.

227. **Jerzy M.**, ur. 15.08.1957 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Poznaniu z dnia 10.02.1978 r. Dalsze losy nieznane. Sygnatura akt karnych: II K 67/77.
228. **Piotr M.**, ur. 19.03.1930 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego we Wrocławiu z dnia 24.05.1962 r. Dalsze losy nieznane. Sygnatura akt karnych: IV K 122/62.
229. **Roman M.**, ur. 22.10.1954 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego we Wrocławiu z dnia 24.05.1974 r. Wyroku nie wykonano. Sygnatura akt karnych: IV K 99/74, II KR 319/74.
230. **Wiesław Maciaszek**, ur. 15.07.1929 r. Został skazany wyrokiem Sądu Najwyższego z dnia 23.01.1973 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Uchwała nr BU-540-15-73 z 23.03.1973 r. Wyrok wykonano: 12.04.1973 r. Miejsce wykonania wyroku: Warszawa. Sygnatura akt karnych: V K 73/71, I R 77/72, V KRN 486/72.
231. **Feliks Magdziarz**, ur. 19.05.1933 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Warszawie z dnia 23.02.1958 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Decyzja z dnia 17.03.1958 r. Wyrok wykonano: 18.03.1958 r. Miejsce wykonania wyroku: Warszawa. Sygnatura akt karnych: IV K dor. 61/58.
232. **Janusz Magierski**, ur. 20.01.1959 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Słupsku z siedzibą w Sławnie z dnia 16.12.1983 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Uchwała nr PU-1111-35-84 z 09.07.1984 r. Wyrok wykonano: 03.08.1984 r. Miejsce wykonania wyroku: Gdańsk. Sygnatura akt karnych: III K 21/83, III KR 64/84.
233. **Zdzisław Magryt**, ur. 14.12.1934 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Lublinie z dnia 26.03.1958 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Decyzja z dnia 13.05.1958. Wyrok wykonano: 15.05.1958 r. Miejsce wykonania wyroku: Warszawa. Sygnatura akt karnych: IV K dor. 70/58.
234. **Jan Majchrowski**, ur. 05.07.1942 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Tarnobrzegu z dnia 18.05.1977 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Uchwała nr BU-540-20-78 z 20.07.1978 r. Wyrok wykonano: 21.08.1978 r. Miejsce wykonania wyroku: Kraków. Sygnatura akt karnych: II K 28/76, IV KR 8/78.
235. **Henryk Majstrak**, ur. 18.02.1934 r. Został skazany wyrokiem Sądu Najwyższego z dnia 21.01.1985 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Uchwała nr PU-1111-12-85 z 22.04.1985 r. Wyrok wykonano: 03.06.1985 r. Miejsce wykonania wyroku: Warszawa. Sygnatura akt karnych: II K 41/84, I KR 335/84.
236. **Jan Makowski**, ur. 14.05.1942 r. Został skazany wyrokiem Sądu Najwyższego z dnia 06.06.1968 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Uchwała nr U-12-68 z 15.07.1968 r. Wyrok

- wykonano: 24.07.1968 r. Miejsce wykonania wyroku: Warszawa. Sygnatura akt karnych: IV K 140/67/ I KR 53/68.
237. **Zdzisław Malich**, ur. 31.10.1936 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Koszalinie z dnia 29.11.1963 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Decyzja z dnia 15.05.1964 r. Wyrok wykonano: 29.05.1964 r. Miejsce wykonania wyroku: Gdańsk. Sygnatura akt karnych: IV K 13/63.
238. **Zbigniew Józef Malinowski**, ur. 18.03.1956 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Sieradzu z dnia 12.06.1982 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Uchwała nr PU-1111-23-83 z 10.03.1983 r. Wyrok wykonano: 31.03.1983 r. Miejsce wykonania wyroku: Łódź. Sygnatura akt karnych: II K 64/82, III KR 222/82.
239. **Jan Marchwicki**, ur. 22.03.1929 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Katowicach z dnia 28.07.1975 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Uchwała nr BU-540-15-77 z 13.04.1977 r. Wyrok wykonano: 26.04.1977 r. Miejsce wykonania wyroku: Katowice. Sygnatura akt karnych: IV K 157/74, II KR 171/76.
240. **Zdzisław Marchwicki**, ur. 18.10.1927 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Katowicach z dnia 28.07.1975 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Uchwała nr BU-540-14-77 z 13.04.1977 r. Wyrok wykonano: 26.04.1977 r. Miejsce wykonania wyroku: Katowice. Sygnatura akt karnych: IV K 157/74, II KR 171/76.
241. **Eugeniusz Mazur**, ur. 20.02.1949 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Olsztynie z dnia 04.03.1992 r. Wyroku nie wykonano.
242. **Józef Mazur**. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Szczecinie z dnia [b.d.].1958 r. Wyroku nie wykonano.
243. **Józef Miałkas**, ur. 18.03.1950 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Zielonej Górze z dnia 03.11.1971 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Uchwała nr BU-540-1-72 z 25.01.1972 r. Wyrok wykonano: 12.02.1972 r. Miejsce wykonania wyroku: Wrocław. Sygnatura akt karnych: IV K 31/71, III KR 173/71.
244. **Mirosław Michoń**, ur. 07.08.1953 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Częstochowie z dnia 11.09.1984 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Uchwała nr PU-1111-18-85 z 15.06.1985 r. Wyrok wykonano: 09.07.1985 r. Miejsce wykonania wyroku: Kraków. Sygnatura akt karnych: II K 22/84.
245. **Jan Miciński**, ur. 04.05.1948 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Warszawie z dnia 17.09.1969 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Uchwała nr U-17-70 z 29.08.1970 r. Wyrok wykonano: 18.09.1970 r. Miejsce wykonania wyroku: Warszawa. Sygnatura akt karnych: IV K 74/69, I KR 4/70.

246. **Feliks Mielczarek**, ur. 27.02.1927 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Katowicach z dnia 06.03.1959 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Decyzja z dnia 07.05.1959 r. Wyrok wykonano: 16.05.1959 r. Miejsce wykonania wyroku: Katowice. Sygnatura akt karnych: VIII K dor. 23/59.
247. **Mateusz Mikita**, ur. 10.03.1934 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Warszawie z dnia 14.07.1959 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Decyzja z dnia 04.08.1959 r. Wyrok wykonano: 06.08.1959 r. Miejsce wykonania wyroku: Warszawa. Sygnatura akt karnych: IV K dor. 285/59.
248. **Bogdan Mikołajczak**, ur. 09.10.1955 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Bydgoszczy z dnia 22.04.1976 r. Decyzja Rady Państwa: ułaskawienie, Uchwała nr BU-540-5-77 z 28.02.1977 r. Wyroku nie wykonano. Sygnatura akt karnych: II K 8/76, III KR 206/76.
249. **Piotr Mikulec**, ur. 12.12.1944 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Katowicach z dnia 06.11.1984 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Uchwała nr PU-1111-9-86 z 02.04.1986 r. Wyrok wykonano: 06.05.1986 r. Miejsce wykonania wyroku: Kraków. Sygnatura akt karnych: IV K 288/84, II KR 134/85.
250. **Jerzy Jan Miłosz**, ur. 17.04.1940 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Siedlcach (z siedzibą w Mińsku Mazowieckim) z dnia 25.11.1976 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Uchwała nr BU-540-21-77 z 11.06.1977 r. Wyrok wykonano: 18.07.1977 r. Miejsce wykonania wyroku: Warszawa. Sygnatura akt karnych: II K 20/76, I KR 14/77.
251. **Stefan Miska**, ur. 29.08.1942 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Legnicy z dnia 22.11.1977 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Uchwała nr BU-540-7-79 z 30.03.1979 r. Wyrok wykonano: 20.04.1979 r. Miejsce wykonania wyroku: Wrocław. Sygnatura akt karnych: II K 34/77, II KR 45/78.
252. **Jan Miśkiewicz**, ur. 17.01.1932 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Łodzi z dnia 02.06.1958 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Decyzja z dnia 14.03.1959 r. Wyrok wykonano: 19.03.1959 r. Miejsce wykonania wyroku: Łódź. Sygnatura akt karnych: IV K 213/57.
253. **Kazimierz Mizera**, ur. 01.10.1923 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Zielonej Górze z dnia 15.05.1972 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Uchwała nr BU-540-5-73 z 19.01.1973 r. Wyrok wykonano: 10.02.1973 r. Miejsce wykonania wyroku: Wrocław. Sygnatura akt karnych: IV K 59/71, III KR 195/72.

254. **Stanisław Modzelewski**, ur. 15.03.1929 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Łodzi z dnia 05.02.1969 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Uchwała nr U-19-69 z 29.10.1969 r. Wyrok wykonano: 13.11.1969 r. Miejsce wykonania wyroku: Łódź. Sygnatura akt karnych: IV K 50/68, I KR 79/69.
255. **Henryk Moruś**, ur. 25.03.1943 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Piotrkowie Trybunalskim z dnia 13.05.1993 r. Wyroku nie wykonano. Sygnatura akt karnych: II K 173/93.
256. **Zbysław Mrozek**, ur. 11.08.1942 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Bydgoszczy Ośrodek w Toruniu z dnia 06.10.1962 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Decyzja z dnia 20.11.1962 r. Wyrok wykonano: 07.12.1962 r. Miejsce wykonania wyroku: Poznań. Sygnatura akt karnych: IV K dor. 34/62.
257. **Henryk Murdzek**, ur. 29.05.1933 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Katowicach z dnia 16.09.1976 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Uchwała nr BU-540-13-77 z 29.03.1977 r. Wyrok wykonano: 18.04.1977 r. Miejsce wykonania wyroku: Katowice. Sygnatura akt karnych: IV K 112/76, II KR 334/76.
258. **Czesław Musiński**, ur. 13.07.1930 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Zielonej Górze z dnia 12.01.1974 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Uchwała nr BU-540-17-74 z 07.09.1974 r. Wyrok wykonano: 30.09.1974 r. Miejsce wykonania wyroku: Wrocław. Sygnatura akt karnych: IV K 93/73, III KR 60/74.
259. **Stanisław Nikodemczuk**, ur. 29.04.1949 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Białymstoku z dnia 11.10.1974 r. Decyzja Rady Państwa: ułaskawienie, Uchwała nr BU-540-8-75 z 21.04.1975 r. Wyroku nie wykonano. Sygnatura akt karnych: IV K 74/74, IV KR 358/74.
260. **Waldemar Alojzy Nowacki**, ur. 24.02.1953 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Słupsku z dnia 14.01.1977 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Uchwała nr BU-540-38-77 z 2.12.1977 r. Wyrok wykonano: 12.01.1978 r. Miejsce wykonania wyroku: Nowogard. Sygnatura akt karnych: II K 43/76, III KR 118/77.
261. **Bolesław Nowak**, ur. 18.01.1948 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Gdańsku z dnia 16.05.1975 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Uchwała nr BU-540-7-76 z 14.02.1976 r. Wyrok wykonano: 05.03.1976 r. Miejsce wykonania wyroku: Nowogard. Sygnatura akt karnych: IV K 28/75, III KR 290/75.
262. **Stanisław Nowak**, ur. 21.06.1935 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego we Wrocławiu z dnia 03.12.1968 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Uchwała nr U-20-69 z

- 25.11.1969 r. Wyrok wykonano: 30.12.1969 r. Miejsce wykonania wyroku: Poznań. Sygnatura akt karnych: IV K 79/68.
263. **Zygmunt Nowopolski**, ur. 02.11.1924 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Katowicach z dnia 06.03.1959 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Decyzja z dnia 07.05.1959 r. Wyrok wykonano: 16.05.1959 r. Miejsce wykonania wyroku: Katowice. Sygnatura akt karnych: VIII K dor. 23/59.
264. **Andrzej Nowosławski**, ur. 05.12.1956 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Krakowie z dnia 29.05.1984 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Uchwała nr PU-1111-19-85 z 15.06.1985 r. Wyrok wykonano: 18.07.1985 r. Miejsce wykonania wyroku: Kraków. Sygnatura akt karnych: III K 138/83, IV KR 207/84.
265. **Wiktor Nowotyński**, ur. 15.09.1944 r. Został skazany wyrokiem Sądu Najwyższego z dnia 18.04.1973 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Uchwała nr BU-540-30-73 z 03.07.1973 r. Wyrok wykonano: 07.08.1973 r. Miejsce wykonania wyroku: Wrocław. Sygnatura akt karnych: IV K 137/72, II KR 23/73.
266. **Marianna O.**, ur. 22.10.1913 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Białymstoku z dnia 21.03.1968 r. Dalsze losy nieznane. Sygnatura akt karnych: IV K 66/67.
267. **Edward Oko**, ur. 27.10.1929 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Poznaniu z dnia 19.03.1959 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Decyzja z dnia 07.05.1959 r. Wyrok wykonano: 14.05.1959 r. Miejsce wykonania wyroku: Poznań. Sygnatura akt karnych: IV K dor. 61/59.
268. **Bogumił Olejnik**, ur. 11.11.1936 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Krakowie z dnia 27.05.1963 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Decyzja z dnia 27.01.1964 r. Wyrok wykonano: 20.02.1964 r. Miejsce wykonania wyroku: Tarnów. Sygnatura akt karnych: IV K 98/62, IV K 355/63.
269. **Marian Owczarczak**, ur. 13.11.1925 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Poznaniu z dnia 31.10.1972 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Uchwała nr BU-540-35-73 z 08.09.1973 r. Wyrok wykonano: 26.09.1973 r. Miejsce wykonania wyroku: Poznań. Sygnatura akt karnych: IV K 58/72, III KR 106/73.
270. **Ryszard Andrzej Owczarek**, ur. 22.06.1955 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Warszawie z dnia 27.11.1975 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Uchwała nr BU-540-23-76 z 14.07.1976 r. Wyrok wykonano: 30.07.1976 r. Miejsce wykonania wyroku: Warszawa. Sygnatura akt karnych: V K 135/75, I KR 54/76.
271. **Józef Ożóg**, ur. 10.02.1930 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego we Wrocławiu z dnia 29.03.1974 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Uchwała nr BU-540-3-

- 75 z 19.02.1975. Wyrok wykonano: 01.04.1975. Miejsce wykonania wyroku: Wrocław. Sygnatura akt karnych: IV K 266/73, II KR 197/74.
272. **Feliks P.**, ur. 06.03.1937 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Koszalinie z dnia 22.02.1961 r. Dalsze losy nieznane. Sygnatura akt karnych: IV K 24/61.
273. **Jerzy P.**, ur. 21.01.1935 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Bydgoszczy z dnia 05.02.1964 r. Dalsze losy nieznane. Sygnatura akt karnych: IV K 72/63.
274. **Jerzy P.**, ur. 11.02.1925 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego we Wrocławiu z dnia 16.04.1963 r. Dalsze losy nieznane. Sygnatura akt karnych: IV K 62/63.
275. **Mieczysław P.**, ur. 03.12.1937 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego we Wrocławiu z dnia 09.04.1960 r. Dalsze losy nieznane. Sygnatura akt karnych: IV K 743/59.
276. **Ryszard P.**, ur. 16.06.1943 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Szczecinie z dnia 20.03.1969 r. Dalsze losy nieznane. Sygnatura akt karnych: IV K 68/67.
277. **Tadeusz P.**, ur. 25.04.1934 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Zielonej Górze z dnia 30.12.1959 r. Wyroku nie wykonano.
278. **Zbigniew P.**, ur. 22.08.1956 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Warszawie z dnia [b.d.].1980 r. Dalsze losy nieznane. Sygnatura akt karnych: V K 70/79, I KR 114/80.
279. **Zenon Pacak**, ur. 28.09.1946 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Legnicy z dnia 18.05.1976 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Uchwała nr BU-540-1-77 z 05.01.1977 r. Wyrok wykonano: 28.01.1977 r. Miejsce wykonania wyroku: Wrocław. Sygnatura akt karnych: II K 6/76, II KR 232/76.
280. **Kazimierz Pamuła**, ur. 15.09.1949 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Rzeszowie z dnia 20.11.1979 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Uchwała nr BU-540-14-80 z 13.10.1980 r. Wyrok wykonano: 17.11.1980 r. Miejsce wykonania wyroku: Łódź. Sygnatura akt karnych: II K 24/79, IV KR 65/80.
281. **Józef Pasierbowicz**, ur. 23.10.1931 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Rzeszowie z dnia 15.12.1958 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Decyzja z dnia 01.07.1959 r. Wyrok wykonano: 07.07.1959 r. Miejsce wykonania wyroku: Więzienie w Rzeszowie. Sygnatura akt karnych: IV K 216/58.
282. **Piotr Pastor**, ur. 01.06.1950 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Warszawie z dnia 03.03.1971 r. Decyzja Rady Państwa: ułaskawienie, Uchwała nr BU-540-22-72 z 28.09.1972 r. Wyroku nie wykonano. Sygnatura akt karnych: IV K 188/71, I KR 163/72.

283. **Janusz Patocki**, ur. 27.02.1952 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Warszawie z dnia 25.03.1972 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Uchwała nr BU-540-5-76 z 14.02.1976 r. Wyrok wykonano: 02.03.1976 r. Miejsce wykonania wyroku: Warszawa. Sygnatura akt karnych: IV K 96/71, I KR 201/72.
284. **Herbert Paukstat**, ur. 02.08.1934 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Zielonej Górze z dnia 26.09.1969 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Uchwała nr U-3-70 z 17.01.1970 r. Wyrok wykonano: 11.02.1970 r. Miejsce wykonania wyroku: Poznań. Sygnatura akt karnych: IV K 34/69, III KR 187/69.
285. **Henryk Pawlik**, ur. 12.07.1938 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Katowicach z dnia 14.01.1960 r. Decyzja Rady Państwa: ułaskawienie, Decyzja z dnia 26.03.1960 r. Wyroku nie wykonano. Sygnatura akt karnych: IV K dor. 387/59.
286. **Stefan Pawłowski**, ur. 14.09.1952 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Wałbrzychu z siedzibą w Świdnicy z dnia 03.09.1975 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Uchwała nr BU-540-14-76 z 21.05.1976 r. Wyrok wykonano: 11.06.1976 r. Miejsce wykonania wyroku: Wrocław. Sygnatura akt karnych: III K 20/75, II KR 342/75.
287. **Roch Pek**, ur. 22.04.1953 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Białymostku z dnia 28.03.1980 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Uchwała nr PU-1111-24-84 z 08.06.1984 r. Wyrok wykonano: 02.07.1984 r. Miejsce wykonania wyroku: Kraków. Sygnatura akt karnych: II K 21/79, IV KR 96/82.
288. **Edmund Piechowski**, ur. 06.08.1947 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Gdańsku z dnia 16.01.1973 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Uchwała nr BU-540-41-73 z 08.09.1973 r. Wyrok wykonano: 02.10.1973 r. Miejsce wykonania wyroku: Gdańsk. Sygnatura akt karnych: IV K 17/71, III KR 141/73.
289. **Henryk Piechulski**, ur. 23.11.1925 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego we Wrocławiu z dnia 04.02.1966 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Uchwała nr U-6-66 z 02.04.1966 r. Wyrok wykonano: 19.04.1966 r. Miejsce wykonania wyroku: Wrocław. Sygnatura akt karnych: IV K dor. 290/65.
290. **Andrzej Pietrzak**, ur. 22.03.1938 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Łodzi z dnia 26.01.1977 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Uchwała BU-540-2-78 z 18.01.1978 r. Wyrok wykonano: 06.02.1978 r. Miejsce wykonania wyroku: Łódź. Sygnatura akt karnych: III K 173/76, V KR 61/77.
291. **Stanisław Pietrzak**, ur. 23.11.1925 r. Został skazany wyrokiem Sądu Najwyższego z dnia 22.01.1971 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Uchwała nr U-11-71 z 29.03.1971 r. Wyrok

- wykonano: 20.04.1971 r. Miejsce wykonania wyroku: Warszawa. Sygnatura akt karnych: III K 42/68, III KR 113/69, V KRN 403/69.
292. **Zbigniew Pięciak**, ur. 09.02.1950 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Rzeszowie z dnia 04.06.1975 r. Decyzja Rady Państwa: ułaskawienie, Uchwała nr BU-540-21-79 z 14.09.1979 r. Wyroku nie wykonano. Sygnatura akt karnych: IV K 20/75, IV KR 207/75, IV KR 180/77.
293. **Krzysztof Piórkowski**, ur. 27.05.1929 r. Został skazany wyrokiem Wojewódzki Sąd w Krakowie z dnia 12.05.1967 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Uchwała nr U-9-67 z 06.12.1967 r. Wyrok wykonano: 22.12.1967 r. Miejsce wykonania wyroku: Tarnów. Sygnatura akt karnych: IV dor. 38/67.
294. **Bogusław P.** Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Katowicach z dnia [b.d.].1962 r. Wyroku nie wykonano.
295. **Grzegorz Płociniak**. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Olsztynie z dnia 18.11.1994 r. Wyroku nie wykonano.
296. **Eugenia Podgórska**, ur. 13.06.1932 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Białymstoku z dnia 24.02.1962 r. Decyzja Rady Państwa: ułaskawienie, Decyzja z dnia 27.04.1962 r. Wyroku nie wykonano. Sygnatura akt karnych: K dor. 23/62.
297. **Zygmunt Podolski**, ur. 22.07.1936 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Gdańsku z dnia 17.09.1959 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Decyzja z dnia 19.02.1960 r. Wyrok wykonano: 04.03.1960 r. Miejsce wykonania wyroku: Gdańsk. Sygnatura akt karnych: IV K 199/59.
298. **Kazimierz Polus**, ur. 10.09.1929 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Poznaniu z dnia 13.04.1984 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Uchwała nr PU-1111-5-85 z 18.02.1985 r. Wyrok wykonano: 12.03.1985 r. Miejsce wykonania wyroku: Poznań. Sygnatura akt karnych: III K 4/84, III KR 238/84.
299. **Zbigniew Popielas**, ur. 23.03.1942 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Warszawie z dnia 07.11.1975 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Uchwała BU-540-15-76 z 21.05.1976 r. Wyrok wykonano: 04.06.1976 r. Miejsce wykonania wyroku: Warszawa. Sygnatura akt karnych: IV K 185, I KR 12/76.
300. **Józef Zbigniew Predko**, ur. 25.03.1948 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Katowicach z dnia 28.05.1977 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Uchwała BU-540-9-78 z 13.03.1978 r. Wyrok wykonano: 30.03.1978 r. Miejsce wykonania wyroku: Katowice. Sygnatura akt karnych: IV K 57/77, II KR 265/77.

301. **Lech Pruszyński**, ur. 05.10.1947 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Łodzi z dnia 09.02.1971 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Uchwała nr U-25-71 z 04.09.1971 r. Wyrok wykonano: 18.12.1971 r. Miejsce wykonania wyroku: Łódź. Sygnatura akt karnych: V K 2/71, I KR 99/71.
302. **Henryk Pryczka**, ur. 07.11.1950 r. Został skazany wyrokiem Sądu Najwyższego Izby Wojskowej z dnia 18.05.1972 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Uchwała nr BU-540-3-73 z 19.01.1973 r. Wyrok wykonano: 06.02.1973 r. Miejsce wykonania wyroku: Warszawa. Sygnatura akt karnych: So 69/72, Rw 619/72.
303. **Maria Puchlicka**, ur. 02.02.1930 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Zielonej Górze z dnia 03.02.1960 r. Decyzja Rady Państwa: ułaskawienie, Decyzja z dnia 04.03.1961 r. Wyroku nie wykonano. Sygnatura akt karnych: VI K 46/59, III K 263/60.
304. **Jan Pulkowski**, ur. 11.08.1953 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Bydgoszczy z dnia 10.04.1976 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Uchwała BU-540-29-76 z 23.10.1976 r. Wyrok wykonano: 15.11.1976 r. Miejsce wykonania wyroku: Nowogard. Sygnatura akt karnych: II K 10/76, III KR 190/76.
305. **Ryszard R.**, ur. 25.03.1939 r. Został skazany wyrokiem Wojskowego Sądu Garnizonowego w Zielonej Górze z dnia 24.02.1961 r. Sygnatura akt karnych: Sg 35/61.
306. **Stefan Rachubiński**, ur. 19.10.1929 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Bydgoszczy z dnia 13.11.1968 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Uchwała nr U-12-69 z 12.06.1969 r. Wyrok wykonano: 30.06.1969 r. Miejsce wykonania wyroku: Poznań. Sygnatura akt karnych: III K 39/67.
307. **Mariusz Radomski**, ur. 16.03.1961 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Szczecinie z dnia 20.09.1985 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Uchwała nr PU-1111-20-86 z 25.06.1986. Wyrok wykonano: 25.07.1986. Miejsce wykonania wyroku: Poznań. Sygnatura akt karnych: II K 69/85, III KR 485/85.
308. **Tadeusz Rączka**, ur. 01.07.1938 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Bydgoszczy z dnia 11.06.1960 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Decyzja z dnia 26.07.1960 r. Wyrok wykonano: 10.08.1960 r. Miejsce wykonania wyroku: Gdańsk. Sygnatura akt karnych: IV K dor. 122/60.
309. **Henryk Rogalski**, ur. 15.07.1943 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Warszawie z dnia 05.05.1976 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Uchwała nr BU-540-31-76 z 12.11.1976 r. Wyrok wykonano: 27.11.1976 r. Miejsce wykonania wyroku: Warszawa. Sygnatura akt karnych: IV K 44/76, I KR 145/76.

310. **Stefan Rokita**, ur. 04.04.1928 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Koszalinie z dnia 16.02.1962 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Decyzja z dnia 13.04.1962. Wyrok wykonano: 28.04.1962. Miejsce wykonania wyroku: Gdańsk. Sygnatura akt karnych: Iv K dor. 10/62.
311. **Stanisław Romańczuk**, ur. 06.01.1934 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Warszawie z dnia 17.10.1967 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Decyzja z dnia 05.04.1968. Wyrok wykonano: 12.04.1968. Miejsce wykonania wyroku: Warszawa. Sygnatura akt karnych: IV K 85/67.
312. **Alfred Ronkowski**, ur. 11.08.1944 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Gdańsku z dnia 29.01.1971 r. Decyzja Rady Państwa: ułaskawienie, Uchwała nr U-26-71 z 04.09.1971. Wyroku nie wykonano. Sygnatura akt karnych: IV K 77/70.
313. **Józef Równy**, ur. 18.03.1957 r. Został skazany wyrokiem Sądu Najwyższego z dnia 06.12.1985 r. Decyzja Rady Państwa: ułaskawienie, Uchwała nr PU-1111-28-86 z 27.09.1986 r. Wyroku nie wykonano. Sygnatura akt karnych: II K 3/85, I KR 324/85, V KRN 285/86.
314. **Stanisław Rudziński**, ur. 10.02.1940 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Szczecinie z dnia 15.05.1978 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Decyzja nr BU-540-29-78 z 18.11.1978 r. Wyrok wykonano: 14.12.1978 r. Miejsce wykonania wyroku: Nowogard. Sygnatura akt karnych: II K 24/78, III KR 119/78.
315. **Stefan Rypiński**, ur. 11.12.1944 r. Został skazany wyrokiem Sądu Najwyższego z dnia 03.07.1975 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Uchwała nr BU-540-20-75 z 20.09.1975 r. Wyrok wykonano: 16.10.1975 r. Miejsce wykonania wyroku: Nowogard. Sygnatura akt karnych: III K 1/75, III KR 181/75.
316. **Aleksander S.**, ur. 26.07.1937 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Bydgoszczy z dnia 29.09.1962 r. Dalsze losy nieznane. Sygnatura akt karnych: IV K 67/62.
317. **Alfred S.**, ur. 16.12.1937 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Katowicach z dnia 19.03.1979 r. Dalsze losy nieznane. Sygnatura akt karnych: IV K 32/79.
318. **Henryk S.**, ur. 12.01.1938 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Zielonej Górze Ośrodek Zamiejscowy w Gorzowie Wielkopolskim z dnia 05.05.1961 r. Dalsze losy nieznane. Sygnatura akt karnych: IV K 7/61.
319. **Jerzy S.**, ur. 12.02.1949 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Legnicy z dnia 10.11.1978 r. Dalsze losy nieznane. Sygnatura akt karnych: II K 20/78.
320. **Jerzy S.**, ur. 04.10.1938 r. Został skazany wyrokiem Sąd Pomorskiego Okręgu Wojskowego w Bydgoszczy z dnia 01.04.1959 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa,

- Decyzja U-5-59 z 7.05.1959. Wyrok wykonano: [b.d.].1959 r. Miejsce wykonania wyroku: Warszawa. Sygnatura akt karnych: So 189/59.
321. **Józef S.**, ur. 04.08.1906 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Rzeszowie z dnia 14.05.1960 r.
322. **Ryszard S.**, ur. 08.05.1945 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Zielonej Górze z dnia 20.11.1972 r. Wyroku nie wykonano. Sygnatura akt karnych: IV K 51/72, III KR 62/73.
323. **Stanisław S.**, ur. 08.12.1935 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Bydgoszczy z dnia 29.09.1962 r. Dalsze losy nieznane. Sygnatura akt karnych: IV K 67/62.
324. **Stefan S.**, ur. 29.10.1911 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Piotrkowie Trybunalskim na sesji wyjazdowej w Tomaszowie Mazowieckim z dnia 04.10.1960 r. Dalsze losy nieznane.
325. **Stanisław Sajkowski**, ur. 14.04.1929 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Olsztynie z dnia 09.12.1975 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Uchwała nr BU-540-26-76 z 29.09.1976 r. Wyrok wykonano: 19.10.1976 r. Miejsce wykonania wyroku: Barczewo. Sygnatura akt karnych: III K 44/75, IV KR 89/76.
326. **Stanisław Sawoniewicz**, ur. 08.11.1902 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Łodzi z dnia 14.05.1965 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Decyzja z dnia 10.09.1965 r. Wyrok wykonano: 23.09.1965 r. Miejsce wykonania wyroku: Łódź. Sygnatura akt karnych: V K dor. 21/65.
327. **Jan Fryderych Schulz/Szulc**, ur. 02.03.1930 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Zielonej Górze z dnia 29.12.1964 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Decyzja z dnia 21.07.1965 r. Wyrok wykonano: 04.08.1965 r. Miejsce wykonania wyroku: Poznań. Sygnatura akt karnych: IV K 63/64, III KR 64/65.
328. **Piotr Senger**, ur. 28.11.1954 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Koninie z dnia 16.09.1980 r. Decyzja Rady Państwa: ułaskawienie, Uchwała nr PU-540-15-82 z 25.09.1982 r. Wyroku nie wykonano. Sygnatura akt karnych: II K 21/80, III KR 427/80.
329. **Zdzisław Senyk**, ur. 13.08.1952 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Zielonej Górze z dnia 17.02.1973 r. Wyroku nie wykonano. Sygnatura akt karnych: IV K 4/73, KR 143/73.
330. **Czesław Sezanowicz**, ur. 19.05.1956 r. Został skazany wyrokiem Sądu Najwyższego Izby Wojskowej z dnia 19.09.1978 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Uchwała nr BU-540-4-79 z 02.02.1979 r. Wyrok wykonano: 07.03.1979 r. Miejsce wykonania wyroku: Warszawa. Sygnatura akt karnych: So 87/78, Rw 331/78.

331. **Aleksander Sielawa**, ur. 15.03.1944 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Olsztynie z dnia 10.11.1972 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Uchwała nr BU-540-31-73 z 03.07.1973 r. Wyrok wykonano: 19.07.1973 r. Miejsce wykonania wyroku: Gdańsk. Sygnatura akt karnych: III K 45/72, IV KR 83/73.
332. **Wiesław Siemieńczuk**, ur. 27.04.1936 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego we Wrocławiu z dnia 21.07.1962 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Decyzja z dnia 23.10.1962 r. Wyrok wykonano: 11.12.1962 r. Miejsce wykonania wyroku: Wrocław. Sygnatura akt karnych: Iv K dor.235/62.
333. **Alojzy Siwec**, ur. 27.11.1942 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Katowicach z dnia 17.07.1974 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Uchwała nr BU-540-13-75 z 14.06.1975 r. Wyrok wykonano: 03.07.1975 r. Miejsce wykonania wyroku: Katowice. Sygnatura akt karnych: IV K 96/74, II KR 2/75.
334. **Ludwik Slotala**, ur. 02.12.1952 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Gdańsku z dnia 11.06.1986 r. Decyzja Rady Państwa: ułaskawienie, Uchwała nr PU-1111-37-87 z 01.10.1987 r. Wyroku nie wykonano. Sygnatura akt karnych: III K 19/86, III KR 152/87.
335. **Edmund Slaby** , ur. 15.12.1938 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Opolu z dnia 05.02.1959 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Decyzja z dnia 02.09.1959 r. Wyrok wykonano: 09.09.1959 r. Miejsce wykonania wyroku: Opole. Sygnatura akt karnych: IV K 224/58.
336. **Henryk Maciej Słota**, ur. 07.07.1942 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Rzeszowie z dnia 11.12.1975 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Uchwała nr BU-540-24-76 z 14.07.1976 r. Wyrok wykonano: 02.08.1976 r. Miejsce wykonania wyroku: Tarnów. Sygnatura akt karnych: III K 75/75, IV KR 57/76.
337. **Mirosław Smolarek**. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Gdańsku z dnia 12.12.1991 r. Wyroku nie wykonano.
338. **Stanisław Sobik**, ur. 16.02.1927 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Katowicach z dnia 28.04.1960 r. Decyzja Rady Państwa: ułaskawienie, Decyzja z dnia 23.11.1961 r. Wyroku nie wykonano. Sygnatura akt karnych: IX K 159/60.
339. **Ryszard Sobok**, ur. 19.10.1951 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Wałbrzychu z siedzibą w Świdnicy z dnia 16.06.1982 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Uchwała nr PU-1111-12-84 z 02.03.1984 r. Wyrok wykonano: 31.03.1984 r. Miejsce wykonania wyroku: Wrocław. Sygnatura akt karnych: II K 76/82, II KR 282/82.

340. **Irena Sobolewska**, ur. 10.10.1934 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Białymstoku z dnia 24.02.1962 r. Decyzja Rady Państwa: ułaskawienie, Decyzja z dnia 27.04.1962 r. Wyroku nie wykonano. Sygnatura akt karnych: K dor. 23/62.
341. **Edward Sobolewski**, ur. 27.10.1931 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Białymstoku z dnia 24.02.1962 r. Decyzja Rady Państwa: ułaskawienie, Decyzja z dnia 27.04.1962 r. Wyroku nie wykonano. Sygnatura akt karnych: K dor. 23/62.
342. **Jerzy Socha**, ur. 19.12.1949 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Tarnobrzegu z siedzibą w Sandomierzu z dnia 10.11.1979 r. Wyroku nie wykonano. Sygnatura akt karnych: II K 16/78, IV KR 308/80.
343. **Jan Sojda**, ur. 20.07.1928 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Tarnobrzegu z siedzibą w Sandomierzu z dnia 10.11.1979 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Uchwała nr PU-540-18-82 z 25.10.1982 r. Wyrok wykonano: 23.11.1982 r. Miejsce wykonania wyroku: Kraków. Sygnatura akt karnych: II K 16/78, IV KR 308/80.
344. **Wincenty Sokołowski**, ur. 19.07.1931 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Warszawie z dnia 23.11.1977 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Uchwała BU-540-16-78 z 07.07.1978 r. Wyrok wykonano: 25.07.1978. Miejsce wykonania wyroku: Warszawa. Sygnatura akt karnych: V K 90/77, I KR 27/78.
345. **Zbigniew Soltys**, ur. 29.08.1940 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Lublinie z dnia 14.04.1966 r. Wyroku nie wykonano. Sygnatura akt karnych: IV K dor. 24/66.
346. **Józef Soltys**, ur. 21.06.1940 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Lublinie z dnia 14.04.1966 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Uchwała nr U-15-66 z 28.07.1966 r. Wyrok wykonano: 11.08.1966. r Miejsce wykonania wyroku: Warszawa. Sygnatura akt karnych: IV K dor. 24/66.
347. **Krzysztof Soltysiak**, ur. 28.02.1962 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Łodzi z dnia 31.01.1983 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Uchwała nr PU-1111-93-83 z 17.09.1983 r. Wyrok wykonano: 11.10.1983 r. Miejsce wykonania wyroku: Łódź. Sygnatura akt karnych: III K 305/82, III KR 82/83.
348. **Ryszard Stachowiak**, ur. 18.02.1949 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Poznaniu - ośrodek w Kaliszu z dnia 06.04.1974 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Uchwała nr Bu-540-24-74 z 17.10.1974. Wyrok wykonano: 11.11.1974. Miejsce wykonania wyroku: Wrocław. Sygnatura akt karnych: VII K 13/72, III KR 194/74.
349. **Tadeusz Stańczyk**, ur. 28.08.1940 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Łodzi z dnia 28.09.1972 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Uchwała nr BU-540-23-73 z

- 23.05.1973 r. Wyrok wykonano: 15.06.1973 r. Miejsce wykonania wyroku: Łódź. Sygnatura akt karnych: V K 30/72, I KR 454/72.
350. **Zenon Stejbach**, ur. 28.11.1937 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Łodzi z dnia 23.07.1960 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Decyzja z dnia 17.09.1960 r. Wyrok wykonano: 10.10.1960 r. Miejsce wykonania wyroku: Łódź. Sygnatura akt karnych: IV K dor. 178/60.
351. **Ryszard Stelter**, ur. 03.04.1958 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Szczecinie z dnia 08.01.1985 r. Decyzja Rady Państwa: ułaskawienie, Uchwała nr PU-1111-21-85 z 15.06.1985 r. Wyroku nie wykonano. Sygnatura akt karnych: II K 33/84, III KR 327/84.
352. **Jerzy Stępień**, ur. 07.11.1933 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Opolu z dnia 27.07.1960 r. Decyzja Rady Państwa: ułaskawienie, Decyzja z dnia 17.09.1960 r. Wyroku nie wykonano. Sygnatura akt karnych: IV K dor. 184/60.
353. **Piotr Stiler**, ur. 28.01.1957 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Katowicach z dnia 28.12.1982 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Uchwała nr PU-1111-92-83 z 17.12.1983 r. Wyrok wykonano: 13.10.1983 r. Miejsce wykonania wyroku: Kraków. Sygnatura akt karnych: IV K 233/81, IV K 315/82, II KR 92/83.
354. **Czesław Surowiecki**, ur. 12.09.1944 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Łodzi z dnia 06.11.1981 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Uchwała nr PU-1111-75-83 z 06.07.1983 r. Wyrok wykonano: 26.07.1983 r. Miejsce wykonania wyroku: Katowice. Sygnatura akt karnych: III K 71/81, III KR 55/82.
355. **Ireneusz Adam Szajnda**, ur. 07.04.1953 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Łodzi z dnia 08.06.1972 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Uchwała nr BU-540-12-73 z 12.02.1973 r. Wyrok wykonano: 28.02.1973 r. Miejsce wykonania wyroku: Łódź. Sygnatura akt karnych: IV K 35/72, I KR 278/72.
356. **Zdzisław Szczerkowski**, ur. 02.12.1957 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Gdańsku z dnia 18.12.1979 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Uchwała nr BU-540-12-81 z 01.07.1981 r. Wyrok wykonano: 07.08.1981 r. Miejsce wykonania wyroku: Gdańsk. Sygnatura akt karnych: III K 38/79, III KR 126/80.
357. **Tadeusz Szczęch**, ur. 29.11.1951 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Lublinie z dnia 22.05.1975 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Uchwała nr BU-540-2-76 z 16.01.1976 r. Wyrok wykonano: 06.02.1976 r. Miejsce wykonania wyroku: Warszawa. Sygnatura akt karnych: IV K 32/75, IV KR 223/75.

358. **Ludwik Szczółko**, ur. [b.d.].1930 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Bydgoszczy z dnia 03.07.1975 r. Wyroku nie wykonano. Sygnatura akt karnych: III K 19/75, III KR 301/75.
359. **Ryszard Szymański**, ur. 12.10.1941 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Warszawie z dnia 21.11.1964 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Decyzja z dnia 18.12.1964 r. Wyrok wykonano: 29.12.1964 r. Miejsce wykonania wyroku: Warszawa. Sygnatura akt karnych: IV K dor. 150/64.
360. **Roman Szymczak**, ur. 16.02.1947 r. Został skazany wyrokiem Sądu Najwyższego z dnia 15.12.1972 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Uchwała nr-BU-504-14-73 z 23.03.1973 r. Wyrok wykonano: 17.04.1973 r. Miejsce wykonania wyroku: Katowice. Sygnatura akt karnych: IV K 35/72, II KR 226/72.
361. **Wacław Ś.**, ur. 15.10.1909 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Szczecinie z dnia 23.11.1963 r. Wyroku nie wykonano. Sygnatura akt karnych: IV K 114/64.
362. **Józef Ścibiorek**, ur. [b.d.].1947 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Łodzi z dnia 16.06.1987 r. Wyroku nie wykonano.
363. **Stanisław Śmigielski**, ur. 13.09.1927 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego we Wrocławiu z dnia 09.12.1964 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Decyzja z dnia 21.01.1965 r. Wyrok wykonano: 05.02.1965 r. Miejsce wykonania wyroku: Wrocław. Sygnatura akt karnych: IV K 295/64.
364. **Ginter Śmilowski**, ur. 05.12.1942 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Katowicach z dnia 03.12.1974 r. Wyroku nie wykonano. Sygnatura akt karnych: IV K 78/74, II KR 100/75.
365. **Tadeusz Świetlik**, ur. 25.08.1932 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Łodzi z dnia 09.07.1957 r. Decyzja Rady Państwa: ułaskawienie, Decyzja z dnia 27.09.1957 r. Wyroku nie wykonano. Sygnatura akt karnych: Nr IV K dor. 114/57.
366. **Józef Tajster**, ur. 28.12.1934 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Katowicach z dnia 11.03.1986 r. Decyzja Rady Państwa: ułaskawienie, Uchwała nr PU-1111-8-87 z 14.03.1987 r. Wyrok wykonano: 06.04.1987 r. Miejsce wykonania wyroku: Katowice. Sygnatura akt karnych: IV K 277/85, II KR 293/86.
367. **Krzysztof Talar**. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Poznaniu z dnia 03.11.1986 r. Wyroku nie wykonano. Sygnatura akt karnych: IV KR 37/88.
368. **Eugeniusz Tarasienko**, ur. 09.08.1932 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Bydgoszczy Ośrodek Zamiejscowy w Toruniu z dnia 10.03.1966 r. Decyzja Rady

- Państwa: odmowa, Uchwała nr U-9-66 z 27.05.1966 r. Wyrok wykonano: 07.06.1966 r. Miejsce wykonania wyroku: Poznań. Sygnatura akt karnych: VI K dor. 7/66.
369. **Kazimierz Tarkowski**, ur. 29.05.1941 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Łodzi z dnia 14.06.1962 r. Wyroku nie wykonano. Sygnatura akt karnych: IV K dor. 66/62.
370. **Tadeusz Tomana**, ur. 03.07.1936 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Katowicach z dnia 28.12.1978 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Uchwała nr BU-540-10-81 z 12.05.1981 r. Wyrok wykonano: 08.06.1981 r. Miejsce wykonania wyroku: Kraków. Sygnatura akt karnych: IV K 78/78, II KR 144/80.
371. **Józef Tomezyk**, ur. 07.01.1939 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego we Wrocławiu z dnia 03.10.1985 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Uchwała nr BU-1111-16-86 z 15.05.1986 r. Wyrok wykonano: 10.06.1986 r. Miejsce wykonania wyroku: Wrocław. Sygnatura akt karnych: III K 55/85, II KR 371/85.
372. **Józef Trojak**, ur. 15.03.1936 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Opolu z dnia 23.10.1969 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Uchwała nr U-8-70 z 13.04.1970 r. Wyrok wykonano: 04.05.1970 r. Miejsce wykonania wyroku: Katowice. Sygnatura akt karnych: III K 14/69, IV KR 286/69.
373. **Stanisław Trojanowski**, ur. 12.01.1931 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Opolu z dnia 28.07.1960 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Decyzja z dnia 17.09.1960 r. Wyrok wykonano: 05.10.1960 r. Miejsce wykonania wyroku: Katowice. Sygnatura akt karnych: IV K dor. 206/60.
374. **Mariusz Trynkiewicz**, ur. 10.04.1962 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Piotrkowie Trybunalskim z dnia 29.09.1989 r. Wyroku nie wykonano.
375. **Paweł Tuchlin**, ur. 28.04.1946 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Gdańsku z dnia 05.08.1985 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Uchwała nr PU-1111-14-87 z 27.04.1987 r. Wyrok wykonano: 25.05.1987 r. Miejsce wykonania wyroku: Gdańsk. Sygnatura akt karnych: III K 35/85, III KR 381/86.
376. **Czesław Turowski**, ur. 30.04.1936 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Szczecinie z dnia 13.02.1958 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Decyzja z dnia 05.03.1958 r. Wyrok wykonano: 10.03.1958 r. Miejsce wykonania wyroku: Poznań. Sygnatura akt karnych: IV K dor. 34/58.
377. **Grzegorz Tyklewicz**, ur. 30.04.1953 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Poznaniu z dnia 17.10.1984 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Uchwała nr PU-1111-10-

- 85 z 22.04.1985 r. Wyrok wykonano: 30.05.1985 r. Miejsce wykonania wyroku: Poznań. Sygnatura akt karnych: III K 148/82, III KR 244/83.
378. **Janina W.**, ur. 29.05.1912 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego we Wrocławiu z dnia 01.06.1967 r. Wyroku nie wykonano. Sygnatura akt karnych: IV K 28/67.
379. **Józef W.**, ur. 13.01.1919 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego we Wrocławiu z dnia 31.08.1959 r. Sygnatura akt karnych: IV K 421/59.
380. **Michał W.**, ur. 19.05.1916 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Szczecinie z dnia 10.07.1962 r. Dalsze losy są nieznane. Sygnatura akt karnych: IV K 23/62.
381. **Michał W.** Został skazany wyrokiem Wojskowy Sąd Garnizonowy w Zielonej Górze z dnia 29.01.1969 r. Decyzja Rady Państwa: ułaskawienie, Uchwała nr U-7-69 z 03.04.1969 r. Wyroku nie wykonano. Sygnatura akt karnych: Sg 20/69.
382. **Edward Wajda**, ur. 22.08.1946 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Rzeszowie z dnia 04.02.1966 r. Decyzja Rady Państwa: ułaskawienie, Decyzja z dnia 27.05.1966 r. Wyroku nie wykonano. Sygnatura akt karnych: IV K dor. 8/66.
383. **Janusz Walczak**, ur. 17.02.1951 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Łodzi z dnia 27.10.1970 r. Decyzja Rady Państwa: ułaskawienie, Uchwała nr U-27-71 z 04.09.1971 r. Wyroku nie wykonano. Sygnatura akt karnych: V K 30/70.
384. **Stanisław Walczak**, ur. 07.05.1935 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Bydgoszczy z dnia 12.12.1960 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Decyzja z dnia 08.07.1961 r. Wyrok wykonano: 26.07.1961 r. Miejsce wykonania wyroku: Poznań. Sygnatura akt karnych: IV K dor. 232/60.
385. **Tadeusz Walczak**, ur. 08.01.1937 r. Został skazany wyrokiem Sądu Najwyższego z dnia 14.11.1963 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Decyzja z dnia 28.12.1963 r. Wyrok wykonano: 09.01.1964 r. Miejsce wykonania wyroku: Wrocław. Sygnatura akt karnych: IV K dor. 274/63, V K 735/63.
386. **Bernard Wąsowicz**, ur. 07.02.1924 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Warszawie z dnia 14.04.1961 r. Decyzja Rady Państwa: ułaskawienie, Decyzja z dnia 04.01.1962 r. Wyroku nie wykonano. Sygnatura akt karnych: IV K 71/61.
387. **Tadeusz Wencel**, ur. 24.02.1948 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Pile (z siedzibą w Chodzieży) z dnia 31.05.1982 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Uchwała nr PU-1111-57-83 z 27.05.1983 r. Wyrok wykonano: 07.07.1983 r. Miejsce wykonania wyroku: Poznań. Sygnatura akt karnych: II K 26/82, III KR 262/82.
388. **Jan Adam Wenerski**, ur. 10.04.1954 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Siedlcach (z siedzibą w Mińsku Mazowieckim) z dnia 06.09.1978 r. Decyzja Rady

- Państwa: odmowa, Uchwała nr BU-540-25-79 z 18.10.1979 r. Wyrok wykonano: 27.11.1979 r. Miejsce wykonania wyroku: Warszawa. Sygnatura akt karnych: II K 15/77, IV KR 380/78.
389. **Stefan Westfal**, ur. 29.11.1946 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Elblągu z dnia 19.10.1983 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Uchwała nr PU-1111-34-84 z 09.07.1984 r. Wyrok wykonano: 03.08.1984 r. Miejsce wykonania wyroku: Gdańsk. Sygnatura akt karnych: II K 14/83, III KR 322/83.
390. **Teresa Widera**, ur. 02.09.1909 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Katowicach z dnia 28.06.1960 r. Decyzja Rady Państwa: ułaskawienie, Decyzja z dnia 23.11.1961 r. Wyroku nie wykonano. Sygnatura akt karnych: IX K 159/60.
391. **Andrzej Wiech**, ur. 24.11.1946 r. Został skazany wyrokiem Sądu Najwyższego z dnia 26.02.1975 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Uchwała nr BU-540-18-76 z 04.06.1976 r. Wyrok wykonano: 29.06.1976 r. Miejsce wykonania wyroku: Barczewo. Sygnatura akt karnych: IV K 137/75, II KR 368/75.
392. **Henryk Więckowski**. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Szczecinie z dnia 03.11.1991 r. Wyroku nie wykonano. Sygnatura akt karnych: III K 210/91.
393. **Bolesław Więclawek**, ur. 29.12.1945 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Jeleniej Górze z dnia 10.02.1978 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Uchwała nr BU-540-14-79 z 3.07.1979 r. Wyrok wykonano: 06.09.1979 r. Miejsce wykonania wyroku: Wrocław. Sygnatura akt karnych: II K 53/77, II KR 173/78.
394. **Stanisław Winiarski**, ur. 06.12.1953 r. Został skazany wyrokiem Sądu Najwyższego z dnia 27.10.1983 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Uchwała nr PU-1111-7-84 z 04.02.1984 r. Wyrok wykonano: 25.02.1984 r. Miejsce wykonania wyroku: Warszawa. Sygnatura akt karnych: II K 68/82, I KR 153/83.
395. **Kazimierz Wiszniowski**, ur. 26.02.1933 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Zielonej Górze z dnia 13.11.1959 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Decyzja z dnia 12.02.1960 r. Wyrok wykonano: 27.02.1960 r. Miejsce wykonania wyroku: Poznań. Sygnatura akt karnych: IV K dor. 168/59.
396. **Jan Witczak**, ur. 27.01.1928 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Łodzi z dnia 29.12.1959 r. Decyzja Rady Państwa: ułaskawienie, Decyzja z dnia 12.02.1960 r. Wyroku nie wykonano. Sygnatura akt karnych: IV K dor. 318/59.
397. **Ryszard Witwicki**, ur. 11.10.1936 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Zielonej Górze z dnia 09.07.1959 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Decyzja z dnia

- 26.02.1960 r. Wyrok wykonano: 13.04.1960 r. Miejsce wykonania wyroku: Poznań.
Sygnatura akt karnych: IV K 7/59, III K 857/59.
398. **Wiktor Witych** , ur. 19.03.1936 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Łodzi z dnia 07.05.1980 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Uchwała nr BU-540-16-81 z 28.09.1981 r. Wyrok wykonano: 23.10.1981 r. Miejsce wykonania wyroku: Łódź.
Sygnatura akt karnych: III K 37/80, III KR 312/80.
399. **Piotr Wojciechowski**, ur. 14.03.1955 r. Został skazany wyrokiem Sądu Najwyższego z dnia 10.06.1983 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Uchwała nr PU-1111-95-83 z 17.09.1983 r. Wyrok wykonano: 10.10.1983 r. Miejsce wykonania wyroku: Łódź.
Sygnatura akt karnych: III K 72/82, III KR 44/83.
400. **Zenon Wojciechowski**, ur. 13.05.1934 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Poznaniu z dnia 26.01.1959 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Decyzja z dnia 01.07.1959 r. Wyrok wykonano: 10.07.1959 r. Miejsce wykonania wyroku: Poznań.
Sygnatura akt karnych: IV K 384/58, III K 262/59.
401. **Henryk Wojtanowicz**, ur. 01.11.1944 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego we Wrocławiu z dnia 24.05.1965 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Uchwała nr U-1-66 z 03.01.1966 r. Wyrok wykonano: 17.01.1966 r. Miejsce wykonania wyroku: Wrocław.
Sygnatura akt karnych: IV K 107/65.
402. **Marian Roman Wojtasik**, ur. 05.08.1946 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Warszawie z dnia 16.06.1972 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Uchwała nr BU-540-02-73 z 05.01.1973 r. Wyrok wykonano: 22.01.1973 r. Miejsce wykonania wyroku: Warszawa. Sygnatura akt karnych: IV K 102/72, I KR 273/72.
403. **Stanisław Wojtaś**, ur. 11.03.1941 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Gorzowie Wielkopolskim z dnia 27.10.1980 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Uchwała nr BU-540-15-1 z 28.09.1981 r. Wyrok wykonano: 06.11.1981 r. Miejsce wykonania wyroku: Wrocław. Sygnatura akt karnych: II K 23/80, II KR 33/81.
404. **Piotr Wolny**, ur. 18.01.1947 r. Został skazany wyrokiem Sąd Pomorskiego Okręgu Wojskowego w Bydgoszczy z dnia 29.06.1967 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Uchwała nr U-6-67 z 04.09.1967 r. Wyrok wykonano: 14.09.1967 r. Miejsce wykonania wyroku: Warszawa. Sygnatura akt karnych: So 171/67.
405. **Henryk Wołasewicz (Wołasiewicz)**, ur. 01.06.1922 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego we Wrocławiu z dnia 27.02.1958 r. Decyzja Rady Państwa: ułaskawienie, Decyzja z dnia 17.11.1958 r. Wyroku nie wykonano. Sygnatura akt karnych: IV K 4/58.

406. **Jan Wołyniec**, ur. 19.11.1948 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Białymstoku z dnia 08.06.1978 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Uchwała nr BU-540-20-79 z 14.09.1979 r. Wyrok wykonano: 18.10.1979 r. Miejsce wykonania wyroku: Warszawa. Sygnatura akt karnych: II K 43/77.
407. **Hubert Wójcik**, ur. 29.03.1947 r. Został skazany wyrokiem Sądu Najwyższego z dnia 03.11.1975 r. Decyzja Rady Państwa: ułaskawienie, Uchwała nr BU-540-8-76 z 14.02.1976 r. Wyroku nie wykonano. Sygnatura akt karnych: IV K 253/74, II KR 236/75.
408. **Stanisław Wydlowski**, ur. 03.01.1924 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Poznaniu z dnia 20.10.1962 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Decyzja z dnia 30.01.1963 r. Wyrok wykonano: 28.02.1963 r. Miejsce wykonania wyroku: Poznań. Sygnatura akt karnych: IV K 66/62.
409. **Henryk Wydrych**, ur. 17.02.1931 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Kielcach z dnia 08.03.1961 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Decyzja z dnia 20.04.1961 r. Wyrok wykonano: 04.05.1961 r. Miejsce wykonania wyroku: Łódź. Sygnatura akt karnych: IV K dor. 50/61.
410. **Czesław Z.**, ur. 17.08.1923 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Krakowie z dnia 18.12.1963 r. Dalsze losy nieznane. Sygnatura akt karnych: IV K 173/63.
411. **Jan Z.**, ur. 29.02.1937 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego we Wrocławiu z dnia 13.09.1962 r. Dalsze losy nieznane. Sygnatura akt karnych: IV K 165/62.
412. **Jerzy Z.**, ur. 20.12.1913 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Poznaniu z dnia 12.09.1974 r. Wyroku nie wykonano. Sygnatura akt karnych: IV K 19/74.
413. **Krzysztof Z.**, ur. 19.02.1961 r. Został skazany wyrokiem Sądu Najwyższego z dnia [b.d.].1980 r. Dalsze losy nieznane. Sygnatura akt karnych: K 70/79.
414. **Mieczysław Zabrzycycki**, ur. 26.05.1929 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego we Wrocławiu z dnia 28.04.1970 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Uchwała nr U-3-71 z 15.01.1971 r. Wyrok wykonano: 05.02.1971 r. Miejsce wykonania wyroku: Poznań. Sygnatura akt karnych: IV K 178/69, II KR 138/70.
415. **Kazimierz Franciszek Zagórski**, ur. 07.07.1955 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Kielcach z dnia 11.02.1975 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Uchwała nr BU-540-19-75 z 20.09.1975 r. Wyrok wykonano: 11.10.1975 r. Miejsce wykonania wyroku: Łódź. Sygnatura akt karnych: IV K 9/75, IV KR 95/75.
416. **Antoni Zakrzewski**, ur. 15.03.1944 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Szczecinie z dnia 28.08.1973 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Uchwała nr BU-540-5-

- 74 z 16.03.1974 r. Wyrok wykonano: 05.04.1974 r. Miejsce wykonania wyroku: Nowogard. Sygnatura akt karnych: IV K 58/73, II KR 326/73.
417. **Czesław Zakrzewski**, ur. 23.07.1928 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Kielcach z dnia 28.06.1971 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Uchwała nr BU-540-3-72 z 25.01.1972 r. Wyrok wykonano: 10.02.1972 r. Miejsce wykonania wyroku: Łódź. Sygnatura akt karnych: IV K 13/71, IV KR 227/71.
418. **Józef Zakrzewski**, ur. 05.02.1905 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Kielcach z dnia 28.06.1971 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Uchwała nr BU-540-2-72 z 25.01.1972 r. Wyrok wykonano: 10.02.1972 r. Miejsce wykonania wyroku: Łódź. Sygnatura akt karnych: IV K 13/71, IV KR 227/71.
419. **Kazimierz Zalewski**, ur. 16.02.1934 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Białymstoku z dnia 06.08.1960 r. Decyzja Rady Państwa: ułaskawienie, Decyzja z dnia 25.08.1961 r. Wyroku nie wykonano. Sygnatura akt karnych: K dor. 179/60.
420. **Adolf Załęcki**, ur. 24.05.1946 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Warszawie z dnia 17.09.1969 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Uchwała nr U-16-70 z 29.08.1970 r. Wyrok wykonano: 18.09.1970 r. Miejsce wykonania wyroku: Warszawa. Sygnatura akt karnych: IV K 74/69, I KR 4/70.
421. **Michał Zawadzki**, ur. 08.07.1946 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Łodzi z dnia 06.07.1972 r. Decyzja Rady Państwa: ułaskawienie, Uchwała nr BU-540-13-73 z 12.02.1973 r. Wyroku nie wykonano. Sygnatura akt karnych: IV K 50/72, I KR 312/72.
422. **Mieczysław Zbroja**, ur. 17.05.1940 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Kielcach z dnia 08.07.1969 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Uchwała nr U-2-70 z 08.01.1970 r. Wyrok wykonano: 04.02.1970 r. Miejsce wykonania wyroku: Łódź. Sygnatura akt karnych: IV K 33/69, IV K 209/69.
423. **Sylwester Zdanowicz**, ur. 20.06.1939 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Krakowie z dnia 18.01.1964 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Decyzja z dnia 20.02.1964 r. Wyrok wykonano: 24.02.1964 r. Miejsce wykonania wyroku: Tarnów. Sygnatura akt karnych: IV K dor. 194/63.
424. **Mieczysław Zieliński**, ur. 25.01.1929 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Warszawie z dnia 12.06.1958 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Decyzja z dnia 22.01.1959 r. Wyrok wykonano: 30.01.1959 r. Miejsce wykonania wyroku: Warszawa. Sygnatura akt karnych: IV K 128/58.

425. **Mieczysław Zub**, ur. 10.10.1953 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Katowicach z dnia 19.12.1984 r. Wyroku nie wykonano. Sygnatura akt karnych: IV K 110/84, II KR 158/85.
426. **Władysław Żydek**, ur. 17.06.1956 r. Został skazany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Krośnie z dnia 12.10.1979 r. Decyzja Rady Państwa: odmowa, Uchwała nr BU-540-13-80 z 13.10.1980 r. Wyrok wykonano: 10.11.1980 r. Miejsce wykonania wyroku: Łódź. Sygnatura akt karnych: II K 15/79, IV KR 37/80.